

Morten Nissen

Brugerindflydelse og handlesammenhænge i psykosocialt arbejde

Skriftserie for Sundhed, Menneske og Kultur, 2. udgave 2009
Først trykt som PhD-afhandling fra Psykologisk Laboratorium, Københavns Universitet, 1994
ISBN 978-87-993438-0-5

INDHOLD

Forord til 2. udgave	7
INDLEDNING	8
Projektet	8
"Den kritiske psykologi" i praksis?	10
Jeg og vi	11
Begrebsudvikling i praksis	12
Om overflade og fordybelse	14
Afhandlingens opbygning - et kort rids og en miniguide	14
Tak	17
KAPITEL 1. BRUGERPERSPEKTIVETS MODSIGELSER OG HVORDAN MAN PRAKTISERER EN KRITISK PSYKOLOGI	18
<i>1.1. BRUGERINDFLYDELSE OG PSYKOLOGISK FAGLIGHED</i>	<i>18</i>
Fra demokrati til overføring	18
Psykologisk ekspertise eller brugerindflydelse	21
Forskning i direkte brugerperspektiver	22
Forsøg på at ophæve modsigelsen	24
<i>1.2. SUBJEKTVIDENSKABELIG BEHANDLINGSFORSKNING</i>	<i>27</i>
Tre grundantagelser	27
Forskning (s)om praksis	29
Subjektvidenskabelig praksisforskning	31
Problemet om praksisomsætning	32
Abstrakte teknikker og kritikker	34
Resumé	35
KAPITEL 2. ET PROBLEM I DEN KRITISKE PSYKOLOGI	37
<i>2.1. VIRKSOMHEDEN OG INDIVIDET</i>	<i>37</i>
Historiske teorier	37
Kritikken af virksomhedsbegrebet	39
<i>2.2. KATEGORIER OM DET INDIVIDUELLE SUBJEKT</i>	<i>41</i>
Art, population, individ, læreevne	41
Produktion, handleevne, mulighedsrelation	42
Den individuelle subjektivitets indholdsmæssige og funktionelle dimensioner	44
<i>2.3. SUBJEKTETS VIDENSKAB</i>	<i>46</i>
Det metodologiske subjektivitetsprincip	46
Individet, verden og den metodologiske "solipsisme"	47
Implikative og kontingente aspekter ved begrundelsessammenhænge	50
<i>2.4. NOGLE KONSEKVENSER OG EN LØSNINGSVEJ</i>	<i>51</i>
Den kategorielle metodik	51
Behandlingens grundbegreber	54
Fra individets verden til handlesammenhænge	55
Resumé	55

KAPITEL 3. FORSLAG TIL EN TEORI OM HANDLESAMMENHÆNGE	57
3.1. <i>METODOLOGISK FORBEMÆRKNING</i>	57
3.2. <i>UDGANGSPUNKTET: HANDLESAMMENHÆNGE HOS HOLZKAMP OG DREIER</i>	58
Handlesammenhæng hos Holzkamp	58
Handlesammenhænge hos Dreier	59
Krav til en teori om handlesammenhænge	61
3.3. <i>EN TEORETISK MODEL FOR HANDLESAMMENHÆNGE</i>	62
Strukturenheder af mål og midler	62
Handlesammenhæng og betydningsstruktur	63
Afgrensning af handlesammenhænge som psykologisk begreb	64
Uspecifikke aspekter	66
Konfliktualitet	67
Stilisering og redegørelse	68
Position og rolle	69
3.4. <i>AKTUALEMPIRISK FORSKNING I HANDLESAMMENHÆNGE</i>	70
Forskningens almene og særlige træk som praksis	71
Empirisk forskning som lokaliseret praksis og produktionen af det almene	73
Joint venture og reference-transformation	74
Psykosocial praksisforskning	75
Resumé	77
KAPITEL 4. FORBEGREBER – OM BRUGERINDFLYDELSENS HANDLESAMMENHÆNGE	79
4.1. <i>TILGANG</i>	79
Brugerindflydelsens handlesammenhænge	80
4.2. <i>FRA BIOMAGT OVER PSYKOTERAPI TIL EGENANSVARLIGHED</i>	80
Om at bruge Foucaults tilgang	80
Brugerindflydelse og de nye sygdomme	83
Behandlingsparadigmet - normativ disciplinering og institutionaliserende segregering	84
Psykototerapi, livskvalitet og "biomagtens decentralisering"	85
4.3. <i>ALMENKVALIFICERING OG ALMEN U DSTØDELSE</i>	90
Relativering af den absolutte magt	90
Differentieret og almen kvalificering	91
Brugerstandarder og den almene udstødning	93
Det almene i den særlige handlesammenhæng	94
4.4. <i>INDFOKUSERING AF SPØRGSMÅL TIL EMPIRIEN</i>	95
Resumé	97
KAPITEL 5. EMPIRISKE FORLØB	99
5.1 <i>BRUGERSERVICE</i>	100
Projektet	100
Delprojekterne	101
Forløbets grundskelet og materialet	102
Det tematiske forløb	103
5.2. <i>MADKAPELLET</i>	120
5.3. <i>ØKOLOGISKE IGANGSÆTTERE</i>	138
Projektet	138

Forløbets grundskelet og materialet	139
Det tematiske forløb	139
5.4. <i>AMA'R TOTALTEATER</i>	141
5.5. <i>FRIGG</i>	141
Projektet	141
Forløbets grundskelet og materialet	142
Det tematiske forløb	143
5.6. <i>ASKOVGÅRDENS DAGCENTER</i>	143
Projektet	143
Forløbets grundskelet og materialet	144
Tematisk forløb	145
5.7. <i>REGNBUEN</i>	149
Projektet	149
Forløbets grundskelet og materialet	149
Tematisk forløb	150
5.8. <i>DE ANALYTISKE INDFALDS-VINKLER I DE FØLGENDE KAPITLER</i>	151
Resumé	152
KAPITEL 6. INDHOLDSANALYSE AF DET PSYKOSOCIALE ARBEJDES HANDLESAMMENHÆNGE	155
6.1. <i>VI TALER OM ANSVAR</i>	155
6.2. <i>RÅDGIVNING PÅ BRUGERNES PRÆMISSER</i>	161
Overskridelse af psykologisk behandling indefra - et forehavende i splid med sig selv	162
Regnbuens etiske problem	162
Psykoterapiens konstituering	163
Psykoterapeutisk behandling	164
Psykoterapiens løsrivelse fra behandling	165
6.3. <i>HJÆLP TIL SELVHJÆLP</i>	166
FRIGG - selvhjælp og den socialpsykologiske spiral	166
Selvhjælp som abstrakt negation	168
Omsorg, selvhjælp og kvindepolitik i FRIGG	170
6.4. <i>SOCIALT GRUPPEARBEJDE</i>	172
Basisgruppen i Askovgårdens Dagcenter	173
Våbenhvilen	176
Socialt gruppearbejde og den almene udstødning	177
Resumé	178
KAPITEL 7. MODSTEMPLING, LOKALKULTUR OG IMPLICIT PÆDAGOGIK	180
7.1. <i>SYMBOLSK INTERAKTION - SOM IDEALBEGREBER I EN POLEMIK</i>	180
Rammedesign og modstempling i Brugerservice	181
Kritikken af den interaktionistiske model	184
Anvendt etnometodologi?	185
Modstempling mellem behandling og "kulturpolitik med en social dimension"	186
7.2. <i>LOKALKULTUR</i>	188
En metodologi for indholdsanalyse	188
Strukturel kulturteori og subjektvidenskab	189
Lokalkulturen som praksis	192

Lokalkulturens sociale integrationsevne	195
Begreberne "lokalmiljø", "lokalsamfund" m.v.	197
7.3. DELPROJEKTETS HANDLESAMMENHÆNG	202
Forhandling eller check up	202
At skubbe i gang, køre og rykke med et projekt	205
Indholdsbegreber som implicitte referencer	206
7.4. DEN IMPLICITTE PÆDAGOGIK	207
Lokalkulturens psykosociale aspekt konstrueres	207
Delprojektet som psykosociale praksisbegreber	208
Implicit pædagogik i rum-tidslige sekvenser	210
At eksplicitere det implicitte	211
Følehornsprincippet	212
Eksplicitering i delprojektets demokratiske styring	213
Resumé	215
KAPITEL 8. PROJEKTET SOM REFLEKTERENDE AKTØR	218
8.1. PROJEKTET SOM PROTOTYPE, IDENTITET OG IDEOLOGI	218
Udviklingsprojektets prototypiske potentialer og deres betingelser	219
Afklaring og ideologi	221
8.2. HENSYNSANALYSE	222
Hensynsanalyse som metode	222
Hensynsanalysen som særlig tilgang til lokale betydninger	224
Hensynsanalyse af og i Brugerservice	226
En mulighed og hensynene i dens vurdering	228
Identiteten udover dens hensyn	232
8.3. KONSTITUERING AF PROJEKTIDENTITETENS HANDLESAMMENHÆNGE	233
Kollektiv ledelse?	234
Identitetens organisatoriske udformning	236
Den relative interne autonomi og ideologisk fiksering	237
Dikotomisering	239
Modsigelser i formidlingen mellem handlesammenhænge	240
Resumé	242
KAPITEL 9. DET PSYKOSOCIALE EKSPPLICIT REFLEKTERET	244
9.1. TILGANGEN TIL DET PSYKOSOCIALE	244
Den individuelle dimensions problem	244
Det psykosociale mandat	246
Social identitet	248
Socialpolitisk "bevidstgørelse" - og dens udformning	249
9.2. MADKAPELLETS BRUGER-EVALUERING	251
Ambitionerne. arbejdsfordelingen og Anettes brok	251
Den absolutte autoritet og dens symbolske grænser: Alf	259
Michael - projektmager, kantinebestyrer eller socialarbejder	273
Fra byøkologi til køkkenoplæring	275
Vi taler om ansvar II	280
Ansvar, medindflydelse og sex-chikane	288

9.3. <i>NOGLE PROBLEMATIKKER I OVERSKRIDELSEN AF PSYKOSOCIAL BEHANDLING</i>	291
Abstrakte udkast og deres konkrete håndtering	291
Madkappellets udvikling	295
Udviklingsforsøget i Brugerservice og andre lokalkulturelle projekter	296
Resumé	299
KAPITEL 10. FORSKNINGSPROCESSEN	302
10.1. <i>ALMENGØRELSE I PRAKSIS</i>	302
Fra det særlige til det almene	302
Referencer i udviklingsprojektets ideologi: Fra et par vanskelige assistenter til teorien om lokalkulturel praksis.	304
Fra det enkle til det almene	307
Praktisk almengørelse i kritisk psykologisk metodologi	308
10.2. <i>OBJEKTIVITET I PRAKSIS</i>	310
Relevans og konsistens, generalitet og objektivitet	310
Transformation af videnskabelige referencer i (samarbejdet med) Brugerservice	312
Analysernes anvendelse	314
Overskridelse af ideologiske referencer	321
10.3. <i>PROBLEMATIKKER I FORSKNINGSSAMARBEJDET SOM JOINT VENTURE</i>	323
Forskningssamarbejdets almene forudsætninger	323
Forskningssamarbejdets magtproblematik	325
Forskningssamarbejdets udviklingsdynamik	329
10.4. <i>FORSKNINGENS DELTAGELSE I JOINT VENTURE MED BRUGERSERVICE</i>	333
Forskningssamarbejdets referencer	333
Distancen i samarbejdet med medarbejdergruppen	334
Kursusleder, konsulent, medarbejder...	336
Madkappellet - forskningssamarbejde i og mellem handlesammenhænge	338
10.5. <i>KONKLUSION</i>	340
Resumé	341
USER INFLUENCE AND ACTION CONTEXTS IN PSYCHO-SOCIAL PRACTICE	345
ENGLISH SUMMARY	345
1. The Contradictions of the User Perspective and how to Practice a Critical Psychology.	345
2. A Problem in Critical Psychology	346
3. Draft of a Theory of Action Context	347
4. Concepts to the Action Contexts of User Influence	348
5. Empirical Material	349
6. Content Analysis of the Action Contexts of Psycho-Social Work	351
7. Counter-Stigmatization. Local Culture and the Implicit Pedagogy	352
8. The Project as a Reflecting Agent	354
9. The Explicit Reflection of the Psycho-Social	355
10. The Research Process	357
LITTERATUR	361
BILAG	374

Forord til 2. udgave

Med et par forespørgsler om året har denne PhD-afhandling lige netop kunnet trække et genoptryk til erstatning for den ikke-korrekturlæste indscannede udgave, som har været tilgængelig på internettet i nogle år.

Jeg har ikke opdateret hverken referencer eller analyser. Den opmærksomme læser vil kunne se, at selvom den grundlæggende problematik i min forskning om "vi'et", om kollektiv subjektivitet og dens udfoldelse i et revolutionerende socialt arbejde, finder sit første udtryk her, så har det også udviklet sig en hel del siden. I forbindelse med mit samarbejde med udviklingsprojekterne Sjakket og Tjek-Punkt (læs evt. herom i min bog "Projekt Gadebørn", Frederikshavn: DaFoLo, 2000) og sidenhen Vilde Læreprocesser, Døgnkontakten for Børn og Unge, U-Turn har jeg kunnet udvikle en mere omfattende tilgang til det sociale arbejde (i spørgsmål om magt, om vidensformer, om rusmidler og meget andet). I anknytning til den fortsatte dialog i forskningsgruppen *Sundhed, Menneske og Kultur*, samt i de bredere forskningsnetværk, der samler sig omkring begreber som cultural-historical activity theory, critical psychology, og ikke mindst *Critical Social Studies* (hvilket jo også er navnet på det tidsskrift, som jeg i mellemtiden har været redaktør for en del år, se evt. www.outlines.dk), har jeg også videreudviklet den teoretiske tilgang til vi'et, især måske hvad angår dets selvoverskridende refleksivitet i de stadige dynamiske overgange mellem objektivering og subjektivering.

Aktuelt arbejder jeg på en ny samlet fremstilling af begge dele til et engelsksproget publikum, med aktuel udsigt til udgivelse i sommeren 2011.

Jeg vil gerne rette en tak til Ane Kielland Brandt Svane Madsen for en samvittighedsfuld og intelligent gennemgribende korrektur, til Karen Munk for koordineringen af denne udgivelse, samt til alle dem, der igennem årene har overrasket mig ved at spørge efter denne bog.

MN, Allerød, 30. juli 2008

INDLEDNING

Projektet

For tre år siden skrev jeg bl.a. følgende om det forskningsprojekt, der skal berettes om i denne bog, i en henvendelse til aktuelle og potentielle samarbejdspartnere:

"Med dette projekt ønsker jeg at indgå i samarbejde med brugere, medarbejdere og andre i den psykosociale sektor om at udforske og udvikle deres praksis. Ideen er at mødes i jordnære og handlingsorienterede diskussioner, som på én gang fungerer som vurdering og udvikling af brugernes og behandlernes hverdagspraksis, og som kilde til min forskning. På den måde gøres jeg til med-aktør i praksis, og brugere/behandlere gøres til med-forskere.

De spørgsmål, jeg ønsker at rejse, handler (derfor) også direkte om det, som er praktisk relevant for med-forskerne (...). Når man vil arbejde med den slags spørgsmål, er det naturligvis i høj grad de direkte implicerede, medforskerne, som bestemmer, hvordan de skal vægtes og diskuteres. Både fordi det er dem, der kender de konkrete forhold, og fordi det er på den måde, vores samarbejde kan blive relevant og nyttigt i en måske fortravlet og problemfyldt hverdag.

Min egen interesse i sagen (som gør det relevant og nyttigt for mig) er, at jeg ønsker at forstå det praktiske arbejde i psykosocial behandling fra aktørernes synsvinkel. Eftersom "aktørerne" også indbefatter brugerne, kommer mit projekt i høj grad til at handle om - eller blive en del af - den udvikling af det sociale arbejde, som går i retning af øget inddragelse af brugernes perspektiv, brugeraktivering og -indflydelse (...).

Både i socialpolitik og -forskning er "brugerindflydelse" på behandling og dens forhold til brugerens hverdagsliv og miljø centrale begreber og temaer i dag. Grænser mellem institution og samfund, og i videre forstand mellem forskellige traditionsbestemte "opdelinger" i samfundslivet, søges nedbrudt - om det så er "sektorer", "fag", "generationer", eller endog "ideologier" eller "nationer".

Psykosocial behandling har - ligesom medicinsk - været udformet i traditioner og institutioner, hvor brugerne er blevet trukket ud af deres hverdagsliv og ind i rammer, hvor de professionelle har hersket. Det gælder ikke kun de såkaldte "totale institutioner" men også, ved nærmere eftersyn, de mere åbne former for rådgivning, psykoterapi m.v. - det er terapeutens ord, vi har for, hvad der er foregået i "klinikken" og hvorfor, såvel i praksis som i forskning.

En stadig mere omfattende forskningstradition retter sig mod at overvinde denne ensidighed. Blikket rettes dels kritisk ind mod behandlingen, hvis teori og praksis indeholder selvbekræftende, fastholdende eller endog "totalitære" mekanismer - og dels udad mod det omgivende samfund, hvori klienter og patienter bruger behandlingen i deres liv. Samtidig kommer brugerne selv mere og mere til orde, også i forskningen. Denne forskningsretning svarer til de social- og sundhedspolitiske bestræbelser i retning af afinstitutionalisering, inddragelse af brugernes og lokalmiljøets positive ressourcer osv.

Men i takt med disse bevægelser rejser sig både i forskning og i social(-politisk) praksis dét spørgsmål, om man i tilstrækkelig grad tager højde for de ofte store psykiske og sociale problemer, som brugerne har, og som oprindeligt begrundede de "totale institutioner" og den "kontrolprægede" forskningstradition. -Nedbrydes sammen med institutionerne og med behandlernes tolkningsmonopol også den nødvendige omsorg og den videnskabelige rationalitet? -Overlades brugerne til sig selv og deres selvbedrag i takt med, at vi overlader dem indflydelse og initiativ?

Sagt på en anden, og mere positiv, måde: Hvordan kan vi åbne og demokratisere psykosocial behandling og tage brugerne alvorligt som samfundsborgere og som forskningens sandhedsvidner samtidig med, at vi holder os omfanget af deres problemer, som også farver og måske forvrænger deres udsagn, for øje? Man kan argumentere for (også med henvisning til erfaringer fra videnskab og praksis), at de to hensyn faktisk lige såvel forudsætter som modsiger hinanden: At fremhævelse af bruger-perspektivet kan hjælpe med til at forstå problemernes dybde - og omvendt at reel brugerindflydelse må tage udgangspunkt i brugernes reelle forudsætninger.

Det betyder, at spørgsmålet om brugerindflydelse ikke kan begrænses til formelle rettigheder, "informeret samtykke" eller lign. Det hænger derimod uløseligt sammen med den større problematik i alt hjælpearbejde om forholdet mellem omsorg og fælles ansvar på den ene side, og frihed og eget ansvar på den anden. Det forhold bliver oftest, når det omsættes i praksis i den institutions- og projektopdelte social/sundhedssektor, gennemskåret af en **grænse, som trækkes mellem "behandling" og andre former for social intervention, pædagogik osv.**

Mange projekter og udviklingsforsøg forholder sig netop til denne grænse og søger at overskride den eller flytte brugere, metoder eller fagtraditioner herover den. Herved skabes en brudflade i socialpolitiske, behandlingsfaglige og videnskabelige diskussioner, som optræder i mange forskellige skikkelser, hvis indbyrdes forhold kalder på nærmere afklaring: Behandling/handling, problemer/ressourcer, terapi/pædagogik, professionel/frivillig, institution/samfund, afvigelse-/normalitet, videnskab/erfaring osv.

Samtidig udfordrer dette nybrud på mange måder de traditionelle videnskabelige og faglige tænkemåder, som direkte eller indirekte afgrænser de problemer, der skal behandles, til brugerens person (hans barndom, adfærd, selv-billede, misbrug, sygdom...). Nedbrydning af behandlingsgrænsen og fremhævelse af brugerperspektivet både forudsætter og indebærer, at man sammen med brugerne omdefinerer problemerne ud i bredere sammenhænge mellem betingelser, strukturer, handlemuligheder osv. – hvad enten det så er i familien, institutionen, lokalmiljøet eller samfundet. På den måde kan brugerne af psykosocial behandling på mange forskellige planer, netop med deres problematiske adfærd og synspunkter, bidrage til at påpege problemer, som vi har tilfælles, og derigennem stille krav til os - hvilket måske både er det største perspektiv og den største vanskelighed ved brugerindflydelse på psykosocial behandling. (...)

Hvad angår teoretisk baggrund går projektet på to ben, som bidrager på forskellig måde til analyse af emnet. Det ene udgøres af **socialpsykologiske** teorier, som søger at skabe en psykologisk forståelsessammenhæng, som ikke følger det enkelte individs livshistoriske akse, men går "på tværs" af individerne til det, der forbinder dem indbyrdes uden at forlade det psykologiske fokus. Menneskers handlinger, udsagn og endog tanker forstås med denne synsvinkel ikke som absolutte bevidsthedsudtryk eller sandheder (hhv. fejltagelser), men som

bestemte versioner, som er begrundet i - og samtidig konstruerer - handlesammenhænge, andres mulige reaktioner osv., og på den måde som dele af større mellemmenneskelige helheder (...).

Projektets andet teoretiske ben er en bredere, grundlags-teoretisk tilgang til psykologiske analyser, nemlig det **subjekt-videnskabelige paradigme** (som også kaldes "den kritiske psykologi"). En sådan tilgang kan bruges til at arbejde gennemskueligt og selvkritisk med sammenhængene mellem de forskellige psykologiske synsvinkler og teorier, som nødvendigvis må mødes på dette område (...). Når den kritiske psykologi (...) tager udgangspunkt i "handleevnen" - den måde, mennesker forholder sig til og forandrer deres livsbetingelser, forstået som konkrete handlemuligheder - så betyder det ikke kun, at vi er godt rustet til at stille spørgsmål om demokratiske processer, men også, at vi får et grundlag for videnskabelige metodeovervejelser, der taler direkte til socialt udviklingsarbejde: Nemlig **praksis** (...).

"Praksis" kan dog ikke blive noget absolut, umiddelbart "sandheds-kriterium"; bl.a. fordi et sådant direkte og uproblematisk forhold mellem teori og praksis næppe findes eller er ønskværdigt i virkeligheden og slet ikke, når denne virkelighed ønskes forandret. Vi bliver nødt til at gå mere i detaljer og spørge til de mangfoldige, direkte og indirekte, vilkårlige og uvilkaarlige funktioner, som teorier og beskrivelser kan have i praksis, både når de produceres, anvendes løbende og kommunikeres. I alle varianter betegner ordet "praksis" et grundprincip: Mennesker handler begrundet og etablerer dermed forhold mellem levende behov og virkelige betingelser, idet vi skaber og forandrer os selv og vores omgivelser.

Praksisforskning er altså ikke bare at undersøge praksis og tage de begreber, teorier, metoder, ideologier osv., som den udformes i og med, alvorligt - men også at gøre den videnskabelige undersøgelse selv til et stykke praksis, som de berørte deltager i med egne, praktiske motiver. Og omvendt: Socialt udviklingsarbejde bliver til en forsknings-metode - forudsat at arbejdets forskningsaspekt kommer så meget til udfoldelse, at der nås det fornødne niveau af begrebsbearbejdning, refleksion og almenhed."

"Den kritiske psykologi" i praksis?

Projektbeskrivelsen giver ikke kun et indtryk af det emne, som denne bog vil handle om, men også af dens ambition om at bidrage til udvikling af noget, der kaldes "praksisforskning". Begrebet praksisforskning er (som en særlig blandt mange ordkombinationer mellem videnskab og praksis) især lanceret af den kritiske psykologi. Og allerede her kommer et af de paradokser frem, som denne bog er fuld af: Er den kritiske psykologi da ikke netop en akademisk tradition, der kun langsomt og med stort besvær nærmer sig praksis? Hvordan kan den kritiske psykologi pludselig gøre sig til af en praksisforankring, som ellers netop har udmærket meget af den "traditionelle" psykologi, som den kritiske psykologi har rettet skytset mod?

Karen Vibeke Mortensen taler sikkert for mange, når hun ender sin anmeldelse af Ole Dreiers disputats (som vi også skal beskæftige os en del med i denne bog) med denne advarsel:

"Den kritiske psykologi har efterhånden eksisteret i en række år. Det er mit indtryk, at hvis den ikke efterhånden kommer ud af starthullerne, vil den blive overhalet indenom

af alle mulige andre retninger, som - udover at forholde sig kritisk - også har en praksis at tilbyde." (1993; 505)

Rigtignok må det være på tide for en videnskabelig "skole-retning", som ikke alene bygger på en praksis-filosofi, men oven i købet beskæftiger sig intensivt med praksis og dens forhold til teori, omsider at vove springet og omsætte sig selv i det, den således både bryster sig af, bygger på og reflekterer. Netop denne "praksisomsætning" er da også et udgangspunkt og emne for denne afhandling. Alligevel vil jeg ikke komme særlig tæt på det, Mortensen efterlyser. Det skyldes først og fremmest, at hverken subjektet eller objektet for den efterspurgte bevægelse er nær så indlysende, som det kan synes.

I første række er den kritiske psykologi netop det, dens navn betyder; det er ikke "en psykologi" blandt flere, men derimod et forsøg på at artikulere en fundamental, paradigmatiske kritik mod psykologiens teori og praksis (herunder dens organisering i "skoler") og at grundlægge en ny psykologi på det samme paradigmatiske niveau.

Man kan indvende, at denne påstand nærmest svarer til at råbe "Helle!" lige inden man bliver taget i tagfat. Selvfølgelig er den kritiske psykologi jo også en skoleretning, og påberåbelsen af et paradigmatiske niveau kan enhver foretage. Men vi befinder os **faktisk** på et paradigmatiske niveau, et meta-niveau, både i teori og i praksis. Genstanden er ikke det psykiske som umiddelbart given - og derefter reflekteret - realitet, men den begrebslige og praktiske konstruktion af "det psykiske" som noget sådant givent. Den praksis, som den kritiske psykologi spejler sig i, er ikke umiddelbart en psykologpraksis, ikke engang en ny og ganske uhørt sådan, men selve den praksis, der udgøres af etableringen og forandringen af psykolog- og anden psykosocial praksis.

Når den kritiske psykologi betragtes som en skoleretning blandt andre, så skjules derfor den kendsgerning, at vi befinder os i forskellige logiske ordener. At forlange "en praksis" af den kritiske psykologi ville svare ganske nøje til, at en atomkraftingeniør bad de fysikere, der (endnu ret abstrakt) arbejder med fusionsenergi, om at konkretisere, hvordan han skulle få sit værk til at begynde at sammensmelte og ikke spalte atomkernerne. Ligesom disse fysikere beder vi om først at ombygge og omskole for milliarder. Ligesom dem har vi kun glimtvis konkretiseret ideerne i praksis. Og ligesom dem ved vi endnu kun ret uklart, hvor det egentlig fører hen.

Jeg og vi

Men selv når vi tænker os en sådan meta-praksis som grundlag for den kritiske psykologis meta-teori, er det langt fra klart, hvilken bevægelse, citatet beskriver. Hvis den kritiske psykologi ikke blot er en struktur af begreber, en teori, men også - som det grammatisk fremgår af citatet - en aktør, et subjekt, der **gør** noget, hvem er så det? I hvilken forstand, og på hvilken måde, kan en sådan kritisk-psykologisk aktør, subjektet for en videnskabeligt reflekteret forandring af psykosocial praksis, blive til? Og i den anden ende af bevægelsen: Hvordan, om overhovedet, kan denne forandringspraksis afgrænses som én praksis og gå hen og blive noget, som nogen har, om ikke ejendomsret til, så i hvert fald hævde på?

Disse spørgsmål er sikkert ikke så påtrængende for Mortensen, som måske til sine formål er tilfreds med, at udformningen af en "aktør" og afgrænsningen af "en praksis" er rene grammatiske konstruktioner, metaforer. For mig har de derimod været afgørende. Netop disse komplicerede samspil gælder det om at forstå.

I denne bestræbelse på at forstå "en praksis" udført af en aktør, et "vi", ligger nemlig også en bestemmelse af det særlige ved det, jeg vil bidrage med med denne afhandling. Arbejdet er et forsøg på at bryde nye baner, ikke blot for psykosocial praksis bredt, men også for den kritiske psykologi. Mortensens kritik kan ikke afvises som et skud forbi fra lang afstand. Hun artikulerer tværtimod netop, hvad mange "kritiske psykologer" har udtrykt som selvkritik og som kritik af kritisk psykologisk forskning.

Jeg ved det, for jeg var selv en af dem. Ved starten af dette arbejde var jeg som "praktiker" overbevist om, at den mest presserende opgave for en kritisk psykologisk forskning måtte være en kritisk gennemarbejdning og frugtbargørelse af praktisk anvendte arbejdsformer. Første skridt heri en almen teori om psykoterapi. Derved skulle den kritiske psykologi kunne overvinde sin tendens til abstrakt kritik og nå frem til at kunne bruges i praksis ved at udforme en praksis.

Der viste sig, efterhånden som jeg selv påtog mig forpligtelsen som forsker, at være en hel del mellemregninger. Heldigvis blev jeg hurtigt og konsekvent sat overfor Ole Dreiers tålmodige fastholdelse af sit standpunkt overfor mine, ellers så indlysende, sandheder. Denne bogs almenteoritiske arbejde er et resultat af, at jeg var ligeså stædig som han - og blev ved med at revidere mine analyser på ny, hver gang en måske lidt for hastig prøveballon var skudt ned med en præcis og uomgængelig indvending. Denne dialog fortsættes med bogen her, som jeg håber i sin kerne demonstrerer, at netop i en videnskabelig polemik gælder det mærkelige gamle motto: "Den, man elsker, tugter man".

Min stædighed blev tilført fornyet energi undervejs, efterhånden som jeg anede, at jeg havde fat i et fundamentalt, teoretisk problem: Nemlig spørgsmålet om kollektiv subjektivitet og om betydningen og anvendelsen af begrebet "vi". Er det den kritiske psykologis fortjeneste endelig at have bragt den kulturhistoriske tradition frem til begrebet "jeg" - endda med dens adelsmærke, tesen om det psykiskes samfundsmæssige formidling, i nogenlunde god behold - så er jeg blevet overbevist om, at stafetten næppe kan sejles videre frem mellem psykologismens Schylla og sociologismens Charybdis uden et søkort over relationerne mellem "jeg", "vi" og den større samfundsmæssige sammenhæng.

Jeg har ingen ambitioner om at have tegnet en helt præcis og sikker rute. Men jeg håber at bidrage til, at en teoretisk diskussion kommer i gang, ligesom jeg håber i mit empiriske arbejde at vise, hvordan den er nødvendig til en befordring af forholdet mellem kritisk psykologi og praksisudvikling.

Begrebsudvikling i praksis

Det meste af bogen her udfyldes af analyser, der på én gang er empiriske og teoretiske. Jeg har bestræbt mig på at arbejde praksisnært - ikke i den forstand at bogen giver nogen færdige løsninger på praktiske vanskeligheder, men tværtimod i den forstand, at dens hovederinde er at fremstille og diskutere problemer, teorier og metoder, som er **blevet til** i en stadig dialog med mennesker, som har arbejdet praktisk med og i udviklingsprojekter. I denne henseende **fortsætter** jeg en kritisk psykologisk tradition, som Mortensens advarsel helt overser, og som strækker og forbinder sig langt tilbage i praktiske projekter, bevægelser, alternativer m.m. I modsætning til kernefysikken har den kritiske psykologi nemlig også fra starten bygget på en vished om, at revolutionære praksiserfaringer kan og skal omvælte teorien, ligeså radikalt som teorien skal begrunde en revolutionering af praksis. Jeg har været så heldig at have samarbejdet med folk, der har været ubeskedne nok til at forstå, at et forskningssamarbejde kan lede forskeren på sporet af noget kvalitativt nyt, og samtidig tilstrækkeligt nysgerrige til at finde dets ofte uventede spørgsmål og særegne indfaldsvinkler umagen værd.

Spørgsmålet er nu, om læseren er ligeså nysgerrig overfor at kigge den anden vej ud - fra de videnskabelige praksissammenhænge, som denne bog nok mest vil indgå i, til begivenheder og samtaleemner i et par københavnske psykosociale udviklingsprojekter i starten af 90'erne. At fremstille - i et vist omfang - den dialog, der danner grundlag for mine overvejelser, har nemlig også impliceret at fremstille dens konkrete forløb og en del af det umiddelbare erfaringsmateriale og de umiddelbare handlesekvenser, som den udformedes i og med. Mange af de konkrete historier diskuteres flere gange, hver gang fra en ny teoretisk vinkel. Det er mest derfor, bogen er blevet så stor. Den er stopfyldt med eksempler, historier, forløb osv., ikke for at bortlede opmærksomheden fra det væsentlige, men for at føre en mest muligt åben diskussion om, hvad det væsentlige er.

Er man kun interesseret i de centrale udsagn og deres teoretiske konsistens, kan man nok i nogen grad springe eksempler, beskrivelser og fortællinger over. Er man derimod kun interesseret i de konkrete historier, skal man nok hellere springe hele bogen over og selv gå ud og opleve noget.

Med alle sine beskrivelser og fortællinger er det nemlig alligevel først og sidst en **teoretisk** begrebsudvikling, bogen præsenterer. "Teoretisk" betyder så - håber jeg - ikke rent abstrakt, spidsfindigt eller akademisk, men at de **begreber**, som praksis er organiseret i og/eller tænkes med, gøres til særskilt genstand for refleksion og udvikling. Denne interesse forudsætter en antagelse om, at begreber-i-praksis er andet og mere end blot matte aftryk af deres ideale, videnskabelige udformning, som igen, mere eller mindre korrekt, afbilder en sanset virkelighed. Og endog, at det tværtimod mange gange er de videnskabelige definitioner, der må betegnes som blege kopier. At tage sit udgangspunkt i praksisbegreber betyder først at tage lokale problemer og tænkemåder så alvorligt, at de mennesker, der udforskes, samtidig - til gavn for forskningen - kan inddrages som "med-forskere".

Samtidig betyder det en særegen intellektuel distance til disse problemer. Mange vil givet finde det underligt, at jeg f.eks. begynder bogen med at rejse tvivl om "brugerindflydelse" som begreb, eller at en historisk forståelse af den skal handle om "for-begreber". Det kan ligne en intellektualistisk uvane, en ydre kriticisme; men efter min opfattelse er det faktisk helt centralt for dialogen mellem teori og praksis. Praksisforskning kan slet ikke leve uden denne "Verfremdung",

uden at såvel forskere som praktikere hele tiden stiller spørgsmål til begreberne og opfatter dem som kronisk hypotetiske.

Om overflade og fordybelse

Nogle vil sikkert også mene, at både den praksis og de analyser, som jeg fremlægger i bogens sidste seks kapitler, er overfladiske, sammenlignet med de dybder, som f.eks. psykodynamisk eller eksistentiel psykologi kan nå på det kliniske område.

Jeg vil til en vis grad give dem ret. Jeg kommer ikke særligt dybt ind i sjælene på de personer, der optræder i historierne, og opholder mig i stedet meget ved deres fremtrædelse, deres omtale. Til gengæld vil jeg hævde, at hvis det er videnskabens opgave at trænge ind bag fænomenernes overflade og til bunds i tingenes væsen, så kan det også ofte være klogt at se grundigt på overfladen og udforske flodhvirvler og strømme godt til, at man kan få sin fangst sikkert i land og at besinde sig på, at ethvert "væsen", når det en gang er bragt op, snart selv er en overflade, der må gennemtrænges. Distancen er fordybelsens forudsætning.

I et mere roligt billede kan man forestille sig, hvor skuffede renæssancens traditionelle astrologer måtte blive, da de lærte den nye kopernikanske astronomi at kende. Hvor var de tilværelsens essentielle dybder, de religiøse mysterier og nøgler til menneskenes skæbner, som skjulte sig bag himmelhvælvningens overflade? Kunne Titanernes lod og Himmeriget erstattes af et spil billard? Det nye verdensbillede viste ikke engang et nyt væsen bag overfladen, det opløste den helt og gav os i stedet et verdensrum; og efterhånden som det stod klart, at det himmelvendte blik stirrede ud i det tomme rum, måtte man slå øjnene ned og søge livets mening på det jævne.

Jeg siger ikke dermed, at psykodynamiske eller eksistentielle fænomener er tomme rum, endsi- g at de lader sig begribe i en mekanistisk rationalitet. Men jeg siger, at der er et helt andet genstandsfelt der, hvor de hidtil mest har været lokaliseret. Måske vil forståelsen af dybdepsykologiske fænomener have gavn af at blive skubbet lidt væk fra den individuelle psykologiske behandlings "himmelhvælvning", ligesom filosofien nød godt af at løsnes fra astrologiens¹.

Afhandlingens opbygning - et kort rids og en miniguide

Kapitel 1 giver et første omrids af problemstillingen om en "subjektvidenskabelig udforskning af brugerperspektiver og -indflydelse på psykosocial behandling". Jeg peger på, hvordan begrebet om "brugerperspektiver" rummer et fundamentalt paradoks og diskuterer forskellige tilgange til dette paradoks i litteraturen. Jeg konkluderer, at begrebet bliver meningsfuldt i sammenhæng med grundlæggende forandringer i psykosocial praksis, introducerer den kritiske psykologis arbejde

¹ Karakteristikken af den materialistiske, kulturhistoriske psykologi som en "kopernikansk vending" er lånt fra Sève (1978).

med det og skitserer de problemer heri, som jeg har set, og som set fra den vinkel er mit udgangspunkt.

Kapitel 2 skitserer og diskuterer den kritiske psykologis teorigrundlag med særlig henblik på spørgsmålet om, hvordan praksis og forskning kan forstås lokaliseret og konkret. Jeg når frem til at rette kritik imod en tendens til at forudsætte, at alene individet kan være subjekt for erkendelse og praksis, og dermed sammenhængende, at "førstepersons-perspektivet" tenderer at medføre en under-bestemmelse af praksis' givne begrebslige organisering.

I **kapitel 3** forsøger jeg at tage konsekvensen af denne kritik og, med afsæt i den, at formulere en kategorial begrebsramme, der gør det muligt at arbejde med praksis' og forsknings realisering i og som handlesammenhænge. Jeg foreslår bestemmelser af, hvad en handlesammenhæng er, hvordan den står i forhold til individ og samfund, og hvilke implikationer disse begreber har for praksisforskning.

Kapitel 4 er mit forsøg på at rekonstruere "brugerperspektiver" som praksis- og idealbegreb, som for-begrebslig "diskurs", i en historisk udviklingssammenhæng. Jeg antager, at det markerer et brud med det traditionelle "behandlings-paradigme", som igen hænger sammen med almene forandringer i former for social integration. Som konklusion på disse analyser prøver jeg at aftegne de modsigelsesfyldte muligheder, som åbnes med begrebet, og som sætter dagsordenen for praktisk udviklingsarbejde.

Kapitel 5 beskriver de konkrete samarbejdsforløb, der indgår i afhandlingen som materiale. Jeg har valgt en fyldig gengivelse af især to af dem for, at de kan fremstå som forløb af begrundede handlinger i tematiserede samarbejdsforløb. Kapitlet fortæller historierne, men kan samtidig bruges som en slags kronologisk indeks, der indplacerer materialet for de efterfølgende analyser i en empirisk forskningspraksis.

I **kapitel 6** introducerer jeg den centrale analytiske tilgang: Studier af handlesammenhænge i psykosocialt arbejde. Jeg prøver at skitsere nogle grundlæggende typer, forbinde dem med analyserne fra kapitel 4, og illustrere dem med problematikker fra mit empiriske materiale.

Kapitel 7 snævrer ind til problematikker fra et bestemt sæt af beslægtede samarbejdsforløb og går mere i dybden med de idealbegreber, der anvendes/diskuteres i forhold til disse projekter. Her må jeg først diskutere interaktionistisk "ramme-design", dernæst et kulturteoretisk problem om det meningsfulde i en græsrodspraksis, videre om udvikling af projekter og individers placering heri og den pædagogiske refleksion af det.

Disse idealbegreber repræsenterer imidlertid slet ikke umiddelbart projekternes praksis.

Kapitel 8 handler om udviklingsprojektets refleksionsprocesser, og her sættes fokus på de hensyn til interesser i det sociale felt, der tages i og med projektets mål-middel-sammenhænge. Projektets ideologiske reproduktion diskuteres derefter overfor dets sammensætning i handlesammenhænge, og det bliver (forhåbentlig) mere forståeligt, hvordan idealbegreberne indgår og anvendes i projektets konkrete, modsigelsesfyldte praksis.

Kapitel 9 diskuterer "brugerperspektiver" forstået som eksplicit refleksion og håndtering af det psykosociale. Med udgangspunkt i et forløb af selv-evalueringsmøder i et projekt går jeg i detaljer med, hvordan handlesammenhænge konstitueres og rekonstitueres i forbindelse med

tematisering af det psykosociale. Til slut prøver jeg at samle nogle af de almene temaer omkring psykosocialt udviklingsarbejde op, som jeg har arbejdet empirisk med.

Kapitel 10 reflekterer endelig mit empiriske arbejde som forsknings-samarbejde - dels metodologisk, videnskabsteoretisk dels også på et socialpsykologisk niveau som *joint venture* mellem praksisser.

Afhandlingens dele er ret forskellige i form og indhold, og det må læseren tage i betragtning ved planlægning af sin læsning.

I kapitel 1 bevæger jeg mig hastigt rundt i forskellige tænkemåder og forskningsresultater for at sandsynliggøre, at spørgsmålet om bruger-perspektiver, uanset hvorfra det ses, er behæftet med **teoretiske** problemer.

I kapitel 2 og 3 dykker jeg ned i den kritiske psykologis almene teorigrundlag. Overvejelserne heri er rettet mod, og har konsekvenser for, de efterfølgende empiriske analyser; men de er samtidig skrevet ind i, og ud fra, denne teoretiske tradition, og derfor vil man næppe kunne forstå deres relevans og indre sammenhænge til fulde uden et vist kendskab til den forskning, de bygger videre på.

Kapitel 4 er ikke mindre kondenseret, men er det på en anden måde. Her har jeg oplevet at stå overfor et forskningsfelt, der måtte integreres i kritisk psykologisk praksisforskning på en ny måde; derfor burde det egentlig gøres til en afhandling for sig. Men jeg har prioriteret i fortættet form at gengive de referencer, der indgår med nødvendighed til mine empiriske analyser.

For alle disse tre kapitler gælder det, at argumentationen i lange passager må fremstå som postulater for den læser, der ikke kender de referencer, den bygger på. Det er resultatet af mine ambitioner om hovedvægten på empiriske analyser, men sådanne, som konsistent bygger på sammenhængende teoretiske begreber.

Kapitel 5 har en helt anden karakter. Det gennemgår beskrivende de samarbejdsforløb, som udgør afhandlingens empiriske materiale, et for et. For den travle læser kan det forekomme ligeså kedeligt som f.eks. de talrige tabeller i andre slags undersøgelser, men kapitlet kan på nogenlunde samme måde bruges som et opslagsværk, der granskes nærmere, hvor det forekommer læseren relevant. For at muliggøre det, er de efterfølgende kapitler fyldt med henvisninger til steder i kapitel 5, hvor de tilsvarende forløb beskrives.

Kapitel 6 præsenterer min analytiske tilgang lidt fragmentarisk for at illustrere og udfolde den og antyde dens bredde.

Kapitel 7 går mere i dybden med et par beslægtede udviklingsprojekter og skitserer mit forsøg på at sætte indholdet i deres praksisudvikling på begreb. Fra og med dette kapitel ligger hovedvægten på mit samarbejde med disse projekter, og det diskuteres ret omfattende fra forskellige vinkler. I alle de sidste fire kapitler veksler teoretiske analyser med fremstilling af deres empiriske belæg.

Særligt kapitel 9 er "praksisnært" med sine mange sekvenser af båndudskrifter. Det kan være svært at fastholde de overordnede perspektiver i det, og derfor samler jeg konkluderende op på diskussionerne af de berørte udviklingsprojekter sidst i kapitlet.

Kapitel 10 er ikke, som det måske kunne forventes, en tilbagevenden til et rent teoretisk, metodologisk niveau. Forskningsprocessen betragtes her ligesom de øvrige temaer som en konkret praksis, og de almene metodologiske forhold diskuteres i relation hertil.

Udover denne "læsevejledning" har jeg tilføjet et resumé efter hvert kapitel, som måske kan hjælpe til at bevare overblikket over den ellers ret ujævne og omfattende tekst.

Tak

I tidens ånd har jeg efter nogen overvejelse erstattet det traditionelle videnskabelige "vi" med det mere mundrette "jeg" til benævnelse for denne afhandlings producent. Når det drejer sig om forfattelsen af teksten ville det være alt for kompliceret at lokalisere den faktiske kollektivitet og alt for vagt blot at hævde den. Til gengæld er der så også nogle mennesker, hvis særlige bidrag her må nævnes og værdsættes.

Først og fremmest de mange mennesker i de københavnske psykosociale forsøgsprojekter, hvis praksis jeg diskuterer. De er alt for mange til, at jeg kan nævne dem alle - og de fleste har jeg lovet ikke at kalde ved navn - men især har Lone Clausen, Klaus Henriksen, Dale Smith, Per Moustén og de andre i og omkring Brugerservice ikke bare leveret materiale men også væsentlige dele af de tanker, denne bog rummer. Mange af dem har desuden givet mig en uundværlig feedback på denne bogs formulering af tankerne. I den sammenhæng spillede Helle Brynjolf Pedersen også en vigtig rolle som samarbejdspartner og kritiker på forskersiden.

Bogen er også et bidrag til en fælles bestræbelse på at udvikle en subjektvidenskabelig socialpsykologi på Psykologisk Laboratorium, og diskussionerne i dette miljø har været konstante holdepunkter og katalysatorer. I centrum for dette miljø har Ole Dreier været en uvurderlig vejleder med en utrolig evne til at kombinere teoretisk diskussion med et overblik over mine arbejdsprocesser og muligheder. Jeg blev for størsteparten vejledt i en forskergruppe, hvori også Hysse Fochhammer, Erik Axel og Charlotte Højholt har bidraget med afgørende kritisk læsning og diskussion af talrige midtvejsudgaver af denne tekst. Også andre "kritiske psykologer", i Danmark og i Tyskland, i forskning og i praksis, har deltaget på forskellige måder i denne udviklingsbestræbelse og dermed givet mit arbejde et kontinuerligt referencepunkt.

De teoretiske perspektiver i arbejdet har fået et væsentligt løft gennem min deltagelse i forskningsprojektet *Sundhed, menneske og kultur*². Som det vil fremgå, har jeg der mest direkte og omfattende nydt godt af diskussioner med Uffe Juul Jensen og Thomas Højrup, men det var gruppens fælles, grundige arbejde med en tværfaglig, humanistisk sundhedsforskning, der åbnede en horisont af pejlemærker, af hvilke jeg her kun kan inddrage en ubetydelig del.

2 Derigennem har jeg også fået mit stipendium fra Statens Humanistiske Forskningsråd

KAPITEL 1. BRUGERPERSPEKTIVETS MODSIGELSER OG HVORDAN MAN PRAKTISERER EN KRITISK PSYKOLOGI

Den overordnede målsætning for dette arbejde er at udvikle teori- og metoderedskaber, som kan belyse og fremme klienters klarhed over, og indflydelse på, behandlingen i den psykosociale sektor. Umiddelbart en klar og velbegrunder hensigt, som angiver en, i dobbelt forstand, humanistisk tilgang til området³. Men ved en nærmere granskning af brugerperspektiver og -indflydelse i teori og praksis viser denne målsætning sig, efter min mening, så kompliceret og modsigelsesfyldt, at det er diskutabelt, om den overhovedet giver mening. Generelt kan jeg formulere det sådan, at dét på én gang at ville behandle og repræsentere brugerens erfaringer og følelser er at prøve at blæse og have mel i munden.

I dette kapitel vil jeg først illustrere nogle af de modsigelser, som på dette område er forbundet med forholdene mellem profession og brugere, og som også forskningen indvæves i; dernæst vil jeg gøre rede for hvordan, efter min opfattelse, en subjektvidenskabelig tilgang til området kan indeholde et perspektiv om en løsning af disse problemer; endelig vil jeg pege på, at også indenfor en subjektvidenskabelig behandlingsforskning er der uløste teoretiske problemer, som det er nødvendigt at arbejde med, og som jeg derfor også i de følgende kapitler kaster mig over.

1.1. BRUGERINDFLYDELSE OG PSYKOLOGISK FAGLIGHED

Fra demokrati til overføring

I *Beretning om et Socialt Udviklingsprogram* fra Folketingets Socialudvalg, juni 1988, siges det, som en blandt fem målsætninger for det stort anlagte program, at man ønsker at

"... skabe bedre muligheder for menneskers udfoldelse og deltagelse i de beslutningsprocesser, der vedrører deres dagligdag."

I *Slut-SUM* (Kjær Jensen, 1992) opsamles de mange forskellige evalueringer af programmets 1.589 forsøgsprojekter i relation til denne målsætning. Man finder bl.a. disse formuleringer:

"Bedre udfoldelsesmuligheder og højere grad af deltagelse i beslutningsprocesser har været stærke og gennemgående temaer i de seneste årtiers ændringer på det sociale

3 Iflg. Jensen (1992) bliver en humanistisk sundhedsforskning netop relevant, når folk sætter deres egne standarder for "det gode liv".

område. Et eksempel er opblødning af stive institutionsstrukturer. Større brugerindflydelse på plejehjem og større forældreindflydelse på daginstitutionerne er nogle af de seneste eksempler herpå (...).

Et gennemgående eksempel fra flere temaområder er væresteder, hvor strukturerne er blødere og muligheden for medbestemmelse måske større (...).

De forskellige selvhjælpsgrupper kan også betragtes som eksempler på, at befolkningen mere aktivt tager del i løsningen af sociale problemer. Særlig på aktiverings- og revalideringsområdet ses der en klar tendens til øget brugerinvolvering (...).

I arbejdet med de truede børn og unge søger man at forebygge fjernelse af børn ved at inddrage familien og i nogle tilfælde også familiens sociale netværk i behandlingsarbejdet. Det sker bl.a. ved, at familien selv må definere, hvad deres problem er, og selv i samarbejde med de professionelle må fastlægge en behandlingsplan."

(s. 190-91)

Imellem disse to formuleringer kan man, trods begges lidt upræcise præg, få øje på en ikke ubetydelig forskel: Hvor der i målsætningen bredt tales om **menneskers** indflydelse på, hvad der vedrører deres **dagligdag**, så har man i evalueringen begrænset sig til brugernes inddragelse i, og indflydelse på, **de sociale foranstaltninger**.

Der er naturligvis tale om en ret ligetil og helt nødvendig operationalisering af de noget ukonkrete politikerord. Der var jo ingen, der havde forestillet sig, at Socialministeriets penge skulle bruges til en generel indsats for det danske folkestyre, og man kan vel heller ikke betvivle, at de offentlige foranstaltninger vedrører deres brugeres dagligdag.

Alligevel udpeger denne lille drejning en vigtig **problemkreds**. Hvor alle kan blive enige om, at menneskers indflydelse på deres dagligdag må styrkes, så er det knap så ukompliceret at lade brugerne styre de sociale foranstaltninger.

"Denne arbejdsmetode er baseret på en tro på, at de fleste mennesker (...) har en række ressourcer, som kan aktiveres så meget, at de er i stand til at tænke, handle og løse problemer på en fornuftig og forsvarlig måde (...). Men en undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet viser, at det kan være et problem, at nogle familiers opfattelse af, hvad der skaber de største vanskeligheder i familien, ikke altid er rigtig m.h.p. barnets/den unges tarv og velfærd." (Just Jeppesen, 1992b)

Den problematisering skal ikke forstås derhen, at med disse familier må enhver tanke om hjælp til selvhjælp lægges på hylden. Det handler om, at man i visse - navnlig de tungeste - tilfælde må kunne gribe ind på tværs af de berørtes synspunkter med foranstaltninger, der derfor i sagens natur ikke kan være genstand for brugerindflydelse - "medindflydelse har sine grænser" (Kjær Jensen, 1992; 191). Tilsvarende overvejelser må gælde for fængselsvæsenet, for psykiatrien, for misbrugerbehandling, for - hov, hvor går egentlig grænsen? Er vi allerede, ved blot at anerkende en grænse for medindflydelsen, på vej til at give køb på brugerindflydelsen overalt, hvor det offentlige kan og må gøre sine interesser gældende?

Lad os dog i første omgang lade dette spørgsmål ligge og begrænse os til foranstaltninger, der hviler på en frivilligt indgået aftale mellem bruger og behandler, "indenfor grænsen". Her skulle det synes oplagt, at brugerens perspektiv, målsætninger og ansvar må være styrende for praksis. Det er jo til syvende og sidst hjælp til selvhjælp, det er en service til gode for brugeren, og det er brugeren, der skal omsætte den i en forhåbentligt forbedret dagligdag.

Inden for dette afgrænsede felt står brugerindflydelsen tilsyneladende ikke overfor statslige interesser, men kun **professionelle og administrative traditioner i institutions-systemerne**, som er umyndiggørende, paternalistiske, manipulative osv. Som det hedder i projektbeskrivelsen for *Sundhed, Menneske og Kultur*:

"I mange aktuelle bestræbelser for at ændre samfundsmæssigt og institutionelt organiserede strategier og handlemønstre i forhold til sundhed betones (...) det ønskelige i at nedbryde paternalistiske **relationer**. Der sigtes på at udvikle **rammer og former**, hvor brugerens synsvinkel, rettigheder og indflydelse bliver tillagt central betydning (...). Gennemførelse af en ændret **behandlingspraksis**, der placerer klientens klarhed over, og indflydelse på, behandlingen i centrum, kræver en **omkvalificering af behandlere**" (1989; 10, mine fremhævninger).

Med andre ord er vores opgave her - som forskende og praktisk arbejdende psykologer og socialarbejdere - at rette en fundamental kritik mod vores egen faglighed. Vi skal bruge vores teoretiske begreber, faglige kunnen og erfaringer m.v. til at granske disse selvsamme redskaber kritisk: Er de, når det kommer til stykket, anvendelige som "hjælp til selvhjælp", eller fastholder de tværtimod vores egen kontrol med processerne? Hvordan er egentlig **forholdet** imellem vores professionelle redskaber og brugernes erfaringer med, indflydelse på, og anvendelse af behandlingen?

Men at stille spørgsmålene op på den måde er så åbenbart at "lade ræven vogte gæs". For en **psykolog** er det f.eks. ikke vanskeligt - og langtfra uberettiget - at fremføre: At "hjælp til selvhjælp", lige siden Freud, har været den psykologiske behandlings hovedprincip; at klienters erfaringsverden og oplevelser - herunder af behandlingen - netop er kernen i vores faglige viden; at klienters oplevelse af, og måde at forholde sig i og til, behandlingen er en karakteristisk og central side ved de psykologiske problemer, der skal behandles; at behandlingen netop må tage sit udgangspunkt i, hvordan de psykologiske problemer således fremtræder ("overføres") i behandlingssammenhængen; og at talen om brugerinddragelse, selvhjælp m.v. derfor er ganske overflødig eller reelt et skalkeskjul for, at man fralægger sig et socialpolitisk ansvar og overlader de svage til sig selv.

Vi begyndte, med SUM-programmets målsætning, i menneskers deltagelse i beslutninger om deres dagligdag; og vi er endt, ser det ud til, i en psykologfaglig redegørelse for "overførings"-fænomenet. Undervejs har vi først indsnævret feltet til den sociale foranstaltning, dernæst sat parentes om interessemodsigelser, og endelig valgt at betragte forholdene gennem den professionelle briller.

Psykologisk ekspertise eller brugerindflydelse

Denne sidste forskydning var måske egentlig ikke nødvendig. Vi kunne måske lægge en kritisk distance til professionernes - psykologernes og de andres - faglighed, og tænke os, at den ikke kun er begrundet i genstanden, men også i egne interesser i fastholdelse eller udvidelse af **standsprivilegier** (Ullmann, 1990, Goffman, 1961; 281ff., Friedson, 1977).

Afgørende for at hævde en professionel ekspertise er naturligvis en afvisning af lægmands viden og perspektiv som utilstrækkeligt. Specielt for de psykologiske professioner må det gælde, at ekspertisen må ytre sig som en omtolkning af den problemforståelse, som klienten lægger frem i behandlingen. Det må udlægges sådan, at klienten narrer sig selv: I modsat fald ville en professionel forståelse af klienters oplevelser og erfaringsverden næppe kunne faldbydes som bedre end klienters egen.

Med andre ord kan vi måske **forklare** og derigennem **afvise** den kliniske psykologiske skepsis overfor brugerindflydelse med henvisning til de professionelle interesser i sagen. Vi kan i tidens ånd se den som endnu et eksempel på, hvordan snævre standsinteresser lægger sig hindrende i vejen for en nødvendig modernisering og demokratisering af de sociale foranstaltninger.

Men går vi den vej, er der, når det drejer sig om psykologisk og social behandling, ikke langt til helt at afvise behandlingens rationale. Uden problematisering og omtolkning af klienters problemforståelse bliver der **slet ingen** psykologisk faglighed tilbage, kun jura, økonomi og eventuelt informationsformidling.

Fra et professionssociologisk synspunkt (Goffman, op.cit., Schön, 1983) er to gensidigt afhængige forudsætninger for en relation mellem en bruger og en professionel, at 1) den professionelle har en substantiel ekspertise, som konkretiseres i brugerens situation; og 2) at brugeren har en substantiel autonomi, som kun midlertidigt og betinget suspenderes i situationen. Brugeren må være fri til at bedømme den professionelle ekspertise og betingelserne for dens anvendelse i situationen.

Herudfra kan man kritisere mange professionelle - ikke mindst i social- og sundhedsområdet - for forsøg på at anfægte brugernes generelle autonomi. Men den psykologiske ekspertise **består substantielt** i denne anfægtelse. Den ytrer sig i, at den professionelle, på den ene eller den anden måde, problematiserer de vilkår, brugeren har sat for midlertidigt at suspendere sin autonomi, og ad denne vej får adgang til at behandle brugerens personlighed.

Psykologisk faglighed er derfor placeret et meget ømtåleligt sted i relation til et ønske om brugerindflydelse på de sociale foranstaltninger. Enten anerkendes psykologernes ekspertise i at tolke brugernes oplevelser og behov; dermed kan den psykologiske faglighed indsættes som et stærkt middel til at øge brugerindflydelsen, men til den pris, at den samtidig selv friholdes fra den (dvs. man kan ligeså godt omvendt se "brugerindflydelse" som et middel til styrke psykologfagets position!). Eller også udsættes psykologisk faglighed for brugerindflydelse på linje med andre fag, med den ultimative konsekvens, at den går i opløsning. Det kan være meget svært at se, hvordan psykologiske behandlere skal kunne løfte den opgave at "placere klienters klarhed over, og indflydelse på, behandlingen i centrum" for deres egen behandlingspraksis: Hvis den ikke allerede er givet a priori, så er den umulig.

Forskning i direkte brugerperspektiver

Det overflødige/umulige i forehavendet kan sikkert forklare, at der relativt betragtet er så få undersøgelser af brugerperspektiver på psykologisk behandling i den kliniske forskningstradition (Dreier, 1993, Mayer & Timms, 1970, McLeod, 1990a). Den altovervejende del af den kliniske forskning har jo været udført i tæt forbindelse med den professionelle praksis og næsten altid af udøvere i faget.

Netop derfor kunne man forestille sig, at en **uafhængig, eksternt forankret forskning** var på sin plads. Løsrives forskning i brugerperspektiver på behandling fra behandlingen selv, kan man indhente oplysninger om brugernes oplevelser og ønsker, som så igen kan anvendes i planlægning og redskabsudvikling, uafhængigt af, hvordan de omtolkes og manipuleres i selve behandlingen.

Således begrundet Maluccio sin undersøgelse af klientperspektiver på social rådgivning med, at:

"Teori, praksis og service foranstaltninger på socialarbejdets område inddrager sjældent klienters direkte iagttagelser og synspunkter. Hvis klientperspektiver overhovedet tages i betragtning, bliver de som regel sluttet ud fra andres iagttagelser" (Maluccio, 1979; 32)⁴.

Baggrunden for, at en sådan direkte indhentning af brugernes perspektiver må anses for nødvendig, er netop, at de afviger fra behandlernes (Mayer & Timms, 1970, McLeod, 1990b). Ikke alene indtager brugeren en "unik position som informationskilde" (Kelstrup m.fl., 1990); vi kan derudover konstatere, at kildens informationsstrøm forurenes alvorligt, hvis det overlades til behandleren at formidle og fortolke materialet.

Lader vi klienten tale for sig selv, kan han, mod de professionelles forventning, forsyne os med nye oplysninger om behandlingen. Således er det karakteristisk, at klienter i højere grad, end deres terapeuter antager, kan afgrænse den terapeutiske ydelse, bevidst udvælge materiale til behandlingen, forholde sig til behandlingens setting, løbende vurdere behandlerens person og behandlingens fremskridt osv. (McLeod, 1990a, Dreier, 1993). Det ser også ud til, at klienterne, med deres relative fokusering på behandlingens ydre rammer (Elsass, 1992, Maluccio, 1979) og uspecifikke forhold (Hougaard, 1983), har mindst ligeså godt fat i det væsentlige, som deres behandlere har med deres forskellige terapeutiske teorier.

Endvidere kan brugeren af indlysende grunde bibringe os værdifulde oplysninger om, hvorledes behandlingen indgår som en blandt mange aktiviteter i hans dagligdag (Dreier, 1993, Barham & Hayward, 1991, Estroff, 1981).

Men hvor lovende dette forskningsfelt end ser ud, så er vi endnu ikke sluppet helt ud af dilemmaet mellem at behandle eller repræsentere klienters synspunkter. Et er nemlig at gengive klienters oplevelser, noget andet at opsummere deres lære og drage **konsekvenserne** af den. At

4 Hvor som her, en fremmedsproget titel ses citeret på dansk, har jeg selv oversat.

drage en konsekvens er at omsætte i praksis, og dermed må man alligevel se sig stillet overfor professionen:

"I den sidste ende må det dog erkendes, at enhver fremtidig udvikling af betydning indenfor forskning i klienters oplevelse af rådgivning og psykoterapi kan repræsentere en voldsom indtrængen i det professionelle domæne. Det her er forskning, som giver klienten en stemme. Klientens perspektiv ville ikke længere blive filtreret gennem den videnskabelige metodes afskærmning. Og hvem ved egentlig, hvad det kan føre til?" (McLeod, 1990a; 19)

I første omgang kan man let se en grund til bekymring: Hvis klienters synspunkter ikke længere "filtreres videnskabeligt", så kan de simpelthen tolkes helt vilkårligt. Det er meget nærliggende at antage, at netop denne vilkårlige tolkningsmulighed er det, der gør "brugerperspektiver" **politisk** interessante - de kan anvendes som legitimering af administrative tiltag på tværs af faglige vurderinger og er dermed overordentligt belejlige i en tid med omlægninger og nedskæringer i den offentlige service (Döpping, 1990).

Endvidere er en afståen fra indholdsmæssig tolkning af brugersynspunkterne strukturelt fuldstændig på linje med en **markedsstyring** af serviceydelse. Forsynes den enkelte "bruger/borger" simpelthen med en pose penge (hvis offentligt finansierede andel herefter kan modificeres) til at købe psykologisk behandling for, så har vi en model for en brugerindflydelse, der kommer til udtryk som helt indholdsneutrale sammenhobninger af "præferencer". En ide, som apropos den nyligt indførte sygesikringsdækning af privatpraktiserende psykologer slet ikke er helt uaktuel, selvom de fleste vel erkender, at dette er området par excellence, hvor markedsprincippet grundforudsætning om "den rationelt vælgende forbruger" ikke kan antages at være opfyldt (Højrup & Jensen, 1993).

I anden omgang kan vi "beroliges" med, at lige præcis når brugerudsagnene opsamles og videreformidles - uden at deres analyse og praksisomsætning er underlagt en videnskabelig metode - så fører de lige lukt tilbage i favnen på de professionelle! Hvis en sådan undersøgelses metodiske systematik nemlig alene retter sig mod at levere en faktisk repræsentativ gengivelse af indbyrdes uforbundne brugersynspunkter, uden "filtrering", så indsættes fagligheden med de begreber, der efterfølgende organiserer hypoteserne om deres sammenhænge.

Et godt eksempel er Kelstrup m.fl.'s *Rapport om brugernes evaluering af to psykiatriske afdelinger* (1990). En enquete sammenhober patienters synspunkter på forudfastlagte spørgsmål til kvantitative fordelinger på tilfredsheds-graduer. Indholdsmæssige kommentarer og begrundelser kan tilføjes i spørgeskemaet og bilægges de sammentalte afkrydsninger som typer af begrundelser. "Diskussionen" opsummerer tilfredshedsprocenter på de enkelte spørgsmål og på grupper af spørgsmål med statistisk signifikant samvariation. Forskningsresultaterne bliver da konstateringer såsom, at f.eks. mens 96,9 % af patienterne er glade for, at der både er mænd og kvinder på afdelingen, så er kun 38,4 % positive overfor at ligge på flersengsstue (ibid.; 118f.).

Den type resultater er mestendels lidet overraskende fordelinger på kategorier, hvis betydning er forhåndsgivet erfaringsmæssigt⁵. Mere interessant bliver det måske, hvor korrelationer mellem diagnostiske "baggrundsvariable" og tilfredshedsgrader diskuteres. Det konstateres, at depressive er tilfredse og paranoidt psykotiske utilfredse (ibid.; 123 f.). Herefter søges en hypotese om en kausalrelation, der kan "forklare" samvariationen: Skyldes det f.eks. det psykodynamiske forhold, at deprimerede er indadprojicerende og anti-aggressive, mens paranoide er udadprojicerende og antisociale? Det kræver nærmere undersøgelser (ibid.; 124).

Uanset hvordan disse nærmere undersøgelser forløber: Med dette årsagsforhold mellem en "sygdom" og en "tilfredshedsgrad" er brugerperspektivet allerede fuldstændigt indeholdt i det psykiatriske behandlerperspektiv.

Når jeg refererer denne undersøgelse her, så er det ikke for at tage en generel diskussion af tilfredshedsmåling som metode i brugerperspektiv-forskning. Hensigten er blot at demonstrere det uholdbare i McLeods udsagn: "Klienters perspektiv ville ikke længere blive filtreret gennem den videnskabelige metodes afskærmning". Selv hvis man gengiver brugersynspunkter så "rå" som muligt, så vil de altid være omkranset af faglige vurderinger: Først, når spørgekategorierne fastlægges (med en tanke på deres praktiske relevans), og sidst, når den indhøstede viden omsættes i praksis.

Det er **indeholdt logisk** i "forskning i brugerperspektiver", at vi mindst har at gøre med tre parter, der på forskellige præmisser indgår i relationer til hinanden: Forskeren, behandleren, og brugeren. Indsættes det "videnskabelige filter" i et forsøg på at frembringe brugersynspunkter, der ikke er forurenet af disse relationer, så bliver effekten snarere, at relationerne og de faglige filtre, der er indbygget i dem, **tilsløres**. F.eks. ser det ikke ud til, at Kelstrup m.fl. overhovedet får øje på, at de, med deres fagligt velbegrundede hypotese, er godt på vej til at omskabe en brugerevaluering til en udvidet sygdomslære.

Vi bliver altså nødt til at forholde os til, hvordan forskningens begreber, analysemetoder osv. står i forhold til behandlernes og brugernes, og dermed hvordan forskningen placerer sig i modsigelsen mellem brugerindflydelse og ekspertise. Forskningen i brugerperspektiver står således i et ubehageligt dilemma: Den må i sidste instans enten anfægte den behandlingsindsats, den studerer, eller sig selv.

Forsøg på at ophæve modsigelsen

På den baggrund er det ikke så sært, at man i denne forskning finder forskellige strategier til at **ophæve modsigelsen**, at forudsætte eller tilstræbe, at bruger- og behandlerperspektiverne kan forenes. Nærmere bestemt vil jeg pege på tre varianter - udover det allerede nævnte forsøg på ad rent metodologisk vej at "smutte udenom":

1. Brugeren indsocialiseres i behandlingens og forskningens faglige univers.

⁵ Det er forståeligt, at forfatterne finder på at spørge, om patienterne ønsker mere tid til at snakke med lægen, og at patienterne svarer bekræftende.

I denne variant er banen i udgangspunktet kridtet op af en bestemt faglighed; brugerperspektivet er da et "forsvindende moment", hele tiden på vej til at blive ophævet i denne faglighed. Grundmodellen er en tilbageskuende rekonstruktion af følelser og synspunkter, som man har overvundet takket være behandlingen. Her findes en lang tradition for selvbiografiske beretninger om den smertefulde, men givende, vej ind i en tilværelse, som ideologisk og/eller praktisk er organiseret omkring en bestemt psykoterapeutisk tænkning.

Et eksempel er brugerberetningerne i Mearns & Dryden (eds.) (1990), som med stigende tilfredshed, behandlingssucces og dermed indholdsfylde og analytisk dybde samtidig går mod brugernes øgede involvering i behandlernes begrebsverden og profession. Først en "klients oplevelse af fiasko", så en "klients oplevelse af succes", så et par og derefter en enkelt-person, som alle er under terapeutuddannelse og beretter om egenterapi. Vi ser i stigende grad de (psykodynamiske) teorier forme klienters erindringer, og med disse stigende grader er forbundet at klienterne udvikler en tilværelse, som i bredere eller snævrere forstand er forbundet hermed ideologisk/ praktisk.

Det er nok et spørgsmål, om man kan karakterisere sådanne beretninger som egentlig forskning. Det er svært at skelne dem fra præsentationer af ideologiske bevægelers selvforståelse. En måde at anskue denne form for "brugerinddragelse" er da også, at der er tale om en slags mentalhygiejniske selvhjælpsbevægelser, der er organiseret som lukkede hierarkier af relationer mellem behandlere og behandlede, og i større eller mindre grad er "infiltreret" i det offentlige behandlingssystem (Castel, Castel & Lovell, 1982).

2. Forskningen og behandlingen reduceres til umiddelbare erfaringer

Den omvendte strategi er at reducere forskningens og behandlingens teori til begreber for umiddelbare oplevelser. Her er det m.a.o. behandlerfagligheden, som er et "forsvindende moment", hele tiden på vej til at blive ophævet i "uspecifikke faktorer". De første til at anbefale og gennemføre brugerperspektiv-forskning i kontrast til de psykodynamiske selvbiografiske cases var de "klient-centrerede" terapeuter (McLeod, 1990a; 3), som forsøgte at bygge en faglighed op omkring evnen til at indleve sig i og respondere på klienters umiddelbare oplevelser og reaktioner (Rogers, 1951). Udskrives denne faglighed til terapeut-egenskaber såsom varme, engagement, indlevelsesevne, fraværet af "blinde pletter", gennemsigtighed, rummelighed m.v. (Mearns & Dryden, 1990b), så svarer det ganske nøje til de "uspecifikke faktorer" ved psykoterapi, som antages at modsvare behandlingens "placebo" og som måske kan forklare dens generelle "effekt" på tværs af terapiformer og -teorier (Hougaard, 1983, Helm, 1981).

Skaber denne variant umiddelbart kongruens mellem bruger- og forskerperspektiver, så gør den det til gengæld vanskeligt at se behandlerfagligheden som andet end et generelt begreb for mellem-menneskelig omsorg og støtte. Man må derfor også netop se denne faglighed "gemme sig" mellem linjerne i de måder, hvorpå der spørges efter brugernes opfattelser (se Nissen, 1990c). Det teorifattige, "minimalistiske" sprog bliver en ideologisk form, der kan formidle en tilsyneladende brugerstyring med en uanfægtet psykologisk professionalisme.

3. *Forskningen etablerer et tilstræbt neutralt meta-perspektiv på relationerne mellem behandlere og brugere.*

Den tredje typiske fremgangsmåde er denne: Behandlings-interaktionen og -processen studeres i et formelt meta-perspektiv, dvs. med begreber, som er neutrale overfor de problemer, der indholdsmæssigt arbejdes med. Behandlingen abstraheres til en interaktion mellem aktører, som hver for sig har værdier og forventninger, der kan være kongruente eller inkongruente indbyrdes; som forløber gennem tidslige faser; som er karakteriseret ved bestemte kontekstuelle kvaliteter; som udpeger bestemte roller og holdninger, der skal læres og aflæres osv. (Maluccio, 1979, Goffman, 1961, Estroff, 1981, Bittner, 1980).

Det generelle perspektiv i at afbilde psykologisk behandling som en interaktion skal jeg vende grundigt tilbage til senere (især i kapitel 7). Det, der i denne sammenhæng skal fremhæves, er alene, hvordan sådanne undersøgelser håndterer modsigelsen mellem bruger- og behandlerperspektiver. Afgørende er her igen, hvordan neutraliteten opretholdes ved en eventuel praksisomsætning af forskningsresultaterne. Så længe de udforskede formkendetegn ved behandlingen står pænt og nydeligt **ved siden af** de indholdsmæssige temaer, kan de neutralt præsenteres som erkendelser, behandlere må have med i deres analytiske repertoire.

Maluccio kan således uden problemer anbefale behandlere at være opmærksomme på, om klienterne er helt med i kontrakt-dannelsen eller at monitorere deres egne normer og forventninger (ibid.; 192 ff.); men når han, fra en **forskel** mellem klienters og behandleres vægtning af behandlings-eksterne begivenheders betydning, slutter, at behandlere må nedtone deres forventninger til sig selv og interessere sig mere for klientens omverden, så er det svært at se, hvorfra han henter det indholdsmæssige belæg for den konklusion. Måske er klientens nedtoning af terapeutens betydning et systemisk træk i en familieinteraktion (som Maluccio ikke kender); måske er det klientens forsvar i en ukontrollabel overføringskonflikt, der reaktualiseres (uden at Maluccio har en chance for at se det)... og måske er Maluccios egen tilbøjelighed til her at "give klienten ret" simpelthen et udtryk for, at community-orientering og afprofessionalisering er i vælten på hans tid.

M.a.o.: Det kommer konkret til at afhænge fuldstændig af de gældende, dvs. socialt magtfulde, tolkninger, hvordan resultaterne indholdsudfyldes. Kun når resultaterne om behandlingens formegenskaber står helt adskilte fra dens indholdsmæssige problembestemmelse, kan de gøre sig selvstændigt gældende. Snarere end at interaktionsstudierne informerer behandlingsprocesserne, så befæster de dermed reelt adskillelsen mellem behandlingens form og indhold. På den måde har brugerperspektivet *à priori* sat sig selv i anden række, som noget, behandleren må tage bestik af, når hun tilrettelægger udformningen af en behandling, hvis indholdsmæssige bestemmelse er en helt anden, og primær, sag.

En foreløbig konklusion kan være, at forsøgene på at etablere et selvstændigt og relevant forskningsområde i "brugerperspektiver på psykosocial behandling" ved at ignorere eller ophæve modsigelsen mellem psykologisk faglighed og brugerens problemforståelse er tvivlsomme i deres teoretiske konsistens og praktiske implikationer⁶. Skal vi fortsat opspore brugerperspektiverne, så

6 Ligesom de "rå" brugerperspektiver kan siges at svare til en markedsorienteret form for brugerindflydelse, kan man forestille sig at disse tre former omsat i tilsvarende tre slags pseudo-indflydelse: 1) Den terapeutiske bevægelses

må konsekvensen være den, at vi prøver at gå den modsatte vej: At udforme eller inddrage brugerperspektivet i en kritisk opposition til behandlingen.

1.2. SUBJEKTVIDENSKABELIG BEHANDLINGSFORSKNING

Min argumentation så vidt i dette kapitel kan positivt vendt opsummeres sådan, at forudsætningen for, at "brugerperspektiver på psykosocial behandling" kan blive meningsfulde og få substantiel indflydelse på behandlingens udformning, er: At de ikke defineres direkte og umiddelbart af behandlerne selv; at de analyseres i en bestemt, eksplicit teoriramme; at denne forståelsesramme ikke er identisk med behandlernes; at den alligevel også forholder sig til behandlingens indholdsmæssige problemer; og endelig, at **brugerperspektiver dermed må være forbundet med en fundamental kritisk diskussion og forandring af behandlingens teori og praksis.**

Med denne konklusion er jeg "nået frem" til at præsentere den videnskabelige tradition, som danner udgangspunkt og grundlag for mit arbejde: Nemlig den kritisk psykologiske (subjektvidenskabelige) behandlingsforskning. En samlet fremstilling af denne er dog ikke mit ærinde her (se i stedet Dreier, 1993); jeg vil nøjes med at præsentere denne forsknings overordnede tilgang og begrunde, hvordan den kan rumme et perspektiv om, på en ny og mere omfattende måde, at kunne "belyse og fremme klienters klarhed over og indflydelse på behandlingen".

Tre grundantagelser

I relation til psykosocial behandling er den kritiske psykologiske grundlæggende antagelse, at de psykologiske professioners grundrationale - deres genstandsbestemmelse og forestillinger om mål og midler - kan og bør kritiseres på et fundamentalt niveau. Den kritiske psykologi er en psykologi, som i første omgang udvikles med grundlag udenfor professionen, i en filosofisk og politisk begrundet gentænkning af psykologien, der også resulterer i en politisk og videnskabeligt begrundet kritik af professionen og dens samfundsmæssige funktion.

For med psykologisk behandling at kunne løse de psykosociale problemer, som klienterne fremviser, måtte den traditionelle psykologi begynde med følgende fundamentale antagelser: Problemet kan meningsfuldt afgrænses og håndteres som et individuelt (eller eventuelt inter-individuelt) problem ved klientens psykiske egenskaber, tilstande eller processer; disse psykiske problemer fremtræder, eller kan bringes til at fremtræde, i behandlingens umiddelbare situation; terapeutens systematiske intervention i den umiddelbare situation kan medføre tilsigtede ændringer i klienters tilstand (sml. Korchin, 1976, og kritisk herom Nissen, 1990c). Der er her tale om psykologiske grundantagelser, som ikke er udviklet videnskabeligt, men snarere som logiske grundtræk ved den professionspraksis, som psykologien efterspørges i.

indre hierarki reguleret med demokratisk ideologi; 2) afprofessionalisering af en flad struktur, hvor manipulation indsættes skjult; 3) formel indflydelse, hvorfra kerneydelsen friholdes ("farven-på-toiletpapiret-modellen").

Ud fra den kritiske psykologis forsøg på at oparbejde psykologiske grundbegreber videnskabeligt (på en bestemt måde, sml. nedenfor, s.38), må disse grundantagelser på hvert punkt problematiseres.

1. *De isolerede individer.* I modsætning til forestillingen om, at psykiske fænomener kan afgrænses som egenskaber ved enkeltindivider, må de forstås som indgående i, og begribelige ud fra, samfundsmæssige forhold, og som realiserende eller udgørende forholdemåder til bestemte sæt af samfundsmæssige betingelser. Den psykiske konfliktheds og irrationalitet, som vi møder i behandlingen, kan ikke hæftes på de behandlede individer, men udgør mere almene træk ved menneskelige handlemuligheder, der under bestemte betingelser fremtræder som problematiske. Tilskrivningen af sådanne almene problemer til enkeltindivider er derimod reelt begrundet i det almene træk ved vores aktuelle, samfundsmæssige levevis, at reproduktionen af individets liv er organiseret i en "borgerlig privatform".

2. *Umiddelbarhedstænkningen.* Når psykologien fokuserer på umiddelbare relationer mellem psykiske fænomener, deres omverdensbetingelser og adfærdsudtryk, så bliver den systematisk blind for det væsentlige ved de forhold, der udspiller sig også indenfor denne umiddelbare ramme. Menneskelige handlinger er reelt samfundsmæssigt formidlede, og enhver umiddelbar interaktion hviler på, og virker ind i, almene og særlige betingelser og relationer udenfor dens egen horisont. Ikke alene er interaktionens aktører sig denne formidlethed bevidste; den menneskelige bevidsthed er overhovedet grundlagt på sådanne formidlinger, genstandsmæssigt fastholdte som producerede almenbetydninger. Idéen om en, ud fra sig selv, forståelig umiddelbarhed må i virkeligheden ses som en ideologisk begrundet afståen fra refleksion af de samfundsmæssige interesser og magtforhold, der har defineret dens rammer og angivet dens funktioner.

3. *Manipulation.* Professionsidealet om at bevirke ændringer i klientens tilstand stiliserer mennesket som en påvirkelig mekanik, og absoluterer en interaktion af individer med adskilte eller modsatte interesser og mål. I modsætning hertil må vi tage udgangspunkt i, hvordan mennesker handler subjektivt begrundet og i fællesskab, forholder sig til og omskaber deres betingelser, og forholder sig til sig selv og hinanden. Også hvor særinteresser og afmægtighed råder, må disse begribes som socialt organiserede og subjektivt begrundede. Forestillingen om "behandling" af klienten som et objekt afspejler reelt, hvordan samfundsmæssige kontrolinteresser sætter sig igennem og etablerer psykologisk praksis som et konfliktfelt.

Alt i alt må de grundlæggende idéer, som psykologisk behandling hviler på, betragtes som ideologiske tænkeformer, der ureflektet lægger rammen om en praksis, som efterfølgende rationaliseres videnskabeligt. Resultatet er, at psykologien kommer til at stille sig på det beståendes side overfor de mennesker, der rammes af samfundets modsigelser, og at behandlingens væsentligste funktion bliver at tilpasse mennesker til givne livsbetingelser.

Forestillingen om, at man - som ovenfor s. 19 - kan se bort fra statslige og andre samfundsmæssige interesser og aftegne et neutralt professionelt virkefelt baseret på en ren "frivillighed", må forlades. Vi har ikke blot et konflikt- eller omvendt identitets-forhold mellem "brugerindflydelse" og psykologisk faglighed - vi har deri også en formidlet konfrontation mellem forskellige samfundsmæssige interesser. Dermed rammes i øvrigt ikke blot den

traditionelle behandlingstænkning af kritikken, men i helt samme omfang ligeledes den kritiske hævde af en "brugerindflydelse", der på ganske tilsvarende måde er tænkt som et - hellere mere end mindre - "autonomt" individ i en given umiddelbar situation.

Forskning (s)om praksis

Den overordnede "funktions-kritik" står imidlertid ikke alene, men følges op af, at der, med det samme teoretiske udgangspunkt, er grundlag for en alternativ **empirisk** forståelse af behandlingens genstand og processer. Dermed kan også brugernes perspektiv inddrages på en meningsfuld måde.

Et centralt arbejde i denne sammenhæng er *Psykiatrisk Verksamhet I-II* (1981-83), hvor Eliasson & Nygren beskriver en stort anlagt evaluering af en psykoterapeutisk orienteret distriktspsykiatrisk praksis i Sverige. Efter i første bind at have givet en sociologisk analyse af distriktspsykiatriens samfundsmæssige funktioner, problemer og muligheder, foretager forfatterne i bind II *Närstudier i psykoteraapi*. Disse nærstudier inddrager netop brugernes perspektiv såvel som behandlernes, og har en kritisk psykologisk teoretisk referenceramme, som de selv beskriver bl.a. således:

"Forholdet mellem individ og samfund (...) forbliver abstrakt og umuligt at forstå i dybden, så længe man ikke undersøger de konkrete virksomheder, som formidler forholdet. Psykoteraapi er en af mange sådanne formidlende virksomheder. Et indgående studie af psykoteraapi bliver derfor nødvendigvis samtidig en undersøgelse af forholdet mellem individ og samfund." (ibid.; 16).

Eliasson & Nygren foretager detaljerede studier af psykoterapeutiske forløb, der både observeres direkte og reflekteres af behandlere og klienter. Redskaberne er begreber om psykoteraapien som en "virksomhed", dvs. en målrettet, genstandsmæssig handling, hvor klienterne kvalificeres som subjekter ved at tilegne sig de temaer, vurderinger og handlemuligheder, som terapien udpeger (ibid.; 102 ff.).

Herigennem lykkes det at dokumentere behandlingens ideologiske udgangspunkt ("individualisme, idealisme og familisme"), dens tilpasningsfunktion (social integration af folk med intellektuelt arbejde gennem "symbolsk disciplinering") og dens mekanismer til at "bekræfte sin selvforståelse på det oplevelsesmæssige plan" (ibid.; 351) og at påvise mulige alternative tolkninger og handlemuligheder overfor klienternes problemer.

Således viser de i en sag, de med behandlerne kalder "den trætte familie" (ibid.; 289ff.), hvordan terapeuten, imod den ene klients, "Lars", ønske, indsnævrer hans problemfelt bort fra hans sociale netværk og aktivitetsfelter, afviser hans egne teorier om problemernes sammenhæng og anviser ham et handlefelt indenfor rammerne af en "tilpasningsorienteret subjektivitet", nemlig refleksion af sin egen uselvstændighed. Terapeuten tolker Lars' uselvstændighed som et "systemisk" træk, som han bruger til at fastholde sin kone i et gensidigt afhængighedsforhold;

hendes modtræk bliver at "gøre ham ansvarlig for sig selv", sådan at afhængighedsmønsteret brydes. Men dermed forstærker hun, iflg. Eliasson & Nygren hans problem:

"Så længe modsætningen mellem hans behov og de ydre levevilkår ikke bare lades urørte, men også ureflekterede, kan han ikke finde sig selv. De ydre vilkår påvirker og bestemmer Lars' hverdagslig, uden at han bevidst forsøger at kontrollere dem og benytte sig af dem som grundlag for at bearbejde sine egne behov og sin selvopfattelse. De følelsesmæssige impulser, som presser for handlinger, der kan ophæve modsætningen mellem Lars' behov og hans omverdensvilkår, isoleres fra den bevidste subjektivitet og optræder som angst. Selvspejlingens strategi og det forsøg på blind tilpasning, som bliver dens konsekvens, kan føre til flydende angst, som igen mobiliserer forskellige flugtstrategier i form af forsvarsmekanismer." (ibid.; 328-9).

Som belæg for disse analyser anføres bl.a. et direkte interview med Lars (ibid.; 312-7), hvor han i vid udstrækning bekræfter Eliasson & Nygrens hypotese om en central sammenhæng mellem en opadstigende middelstands normer og betingelser og en defensiv tendens til at følge med strømmen og lade tingene passere. Denne sammenhæng kan danne basis for en forståelse af terapiens funktion: Som en "pegepind", der jævnligt bliver brugt for, når usikkerheden og angsten tager overhånd.

Jeg har gengivet dette eksempel så relativt udførligt af to grunde.

For det første for at illustrere, hvordan en kritisk psykologisk tilgang gør det muligt at anvende brugerperspektivet på en teoretisk konsistent måde i en empirisk analyse af behandlingen. Inddragelsen af et brugerperspektiv fører ikke til, at klienternes vanskeligheder eller behovet for teoretisk analyse fornægtes; i stedet peger den frem imod tanker om, hvordan behandlingsarbejdet kan udvikles i retning af en mere målrettet og videnskabeligt funderet erkendelsessøgen, målformulering og forandring i fællesskab mellem klient og professionel (ibid.; 373 ff.).

For det andet vil jeg bruge det til at pege på, at denne tilgang hverken videnskabeligt eller praktisk er enkel og uproblematisk. Nygren blev, efter bogens udgivelse, indklaget for den svenske psykologforenings etiknævn: Behandlerne mente, at bogen kunne undergrave klienternes tillid til behandlingsstedet og derigennem deres muligheder for at få hjælp. Det illustrerer ikke bare, at "klienternes perspektiver åbenbart ikke blot er led i klienternes problemer, men også problematiske for behandlerne" (Dreier, 1993; 168); det viser også, hvordan i denne undersøgelse **forskernes og behandlernes analyser står fuldstændig uformidlet overfor hinanden.**

Går vi tilbage i den ovenfor nævnte "case", er det ikke vanskeligt at forestille sig en behandlers replik til analysen. Tillad mig at digte den selv:

At psykoterapi skulle være klienters tilegnelse af en handlingsanvisende model, er kun en blandt flere mulige teorier. En systemisk teori ville snarere vægte terapien som umiddelbart realiserende handlinger, der direkte forandrer klienternes forhold. Når Eliasson & Nygren tror, de blot foreslår en anden "forklaringsmodel", så er der i realiteten tale om, at de indgår i behandlingens sæt af sociale relationer. Ved i sit

interview at indtolke Lars i deres socialpsykologiske model, giver Eliasson & Nygren ham sin tabte rolle som uselvstændigt offer for en diffus masse af ydre omstændigheder tilbage, hvorved Lars behændigt undviger terapeutens intervention. Det er også påfaldende, så meget Lars netop uselvstændigt giver Eliasson & Nygren ret, uden at dette forhold er reflekteret videnskabeligt eller terapeutisk.

Ser man endvidere nærmere på den måde terapeuternes tolkninger er gengivet i analyserne, så finder man, at deres teoretiske rationaler i større eller mindre grad gives en ret nødtørftig repræsentation. Således bliver den nævnte forskel i vægten mellem hhv. tolkning og intervention, som ellers er central i en systemisk tænkning, slet ikke diskuteret. At der ikke primært gives Lars en "handlingsanvisning", hvormed han kan håndtere sine egne problemer, men derimod interverneres i relationerne mellem ægtefællerne, kan man kun se, hvis man kender terapeutens systemiske rationale. Den eksemplarisk empirinære fremstilling fjerner ikke et indtryk af, at behandlerne ville kunne give en ligeså konsistent, men meget anderledes, analyse, hvis de havde haft Eliasson & Nygrens muligheder.

Når der således kan opbygges (mindst) to konkurrerende analyser af de konkrete forløb, som det ser ud til, at vi skal vælge imellem på grundlag af de mere almene, teoretiske forudsætninger, de bygger på, så **blokerer** det reelt den empiriske behandlingsforskning, fordi det placerer brugerperspektivet i et ingenmandsland mellem behandlerne og deres kritikeres skyttegrave.

Det hænger igen sammen med, at Eliasson & Nygren ikke har opfattet deres egen forskning som en praksis på linje med behandlingen. De alternative tolkninger forbliver postulater i samme omfang, som de alternative handlestrategier forbliver udfoldede muligheder⁷.

Subjektvidenskabelig praksisforskning

Den logiske konsekvens af denne problematik må være, at den kritiske behandlingsforskning må foretages i tæt forbindelse med praksis, dvs. med praktiske forandringer af behandlingen. Det er dette udgangspunkt, arbejdet med psykologisk praksis i den subjektvidenskabelige tradition har taget gennem de sidste 10-15 år.

Dette arbejde er ikke blot udført i særlige, målrettede projekter (Dreier, 1977, Bader, 1987, Markard, 1991b, Fahl & Markard, 1993, Rasmussen & Højholt, 1990, Højholt, 1993); det har også været organiseret kontinuerligt som en kollektiv bestræbelse. I Danmark har vi således haft en "Forening af kritiske Psykologer". Mest centralt har dog stået "Theorie-Praxis-Konferenz" (TPK), hvor forskere og psykologer fra især (Vest-)Tyskland, men også Holland, Finland og Danmark har mødtes halvårligt til konference om psykologisk praksis. Jeg har selv deltaget i begge disse organiseringer⁸.

7 Nogenlunde samme konklusion måtte jeg selv drage på mit specialestudium, en interviewundersøgelse med klienter på en behandlingsinstitution for stofmisbrugere (Nissen, 1986,1987)

8 En del af den diskussion, som jeg tager op her, er således hentet direkte fra disse organiseringer som "empirisk" materiale.

I TPK udvikledes og afprøvedes bl.a. et redskab til analyse og udvikling af psykologisk praksis, som kaldes "Praksis-portræt" (Holzkamp & Markard, 1989), og som udgør et katalog af spørgsmål (begreber), hvormed man som psykolog kan trænge gennem organisatoriske og ideologiske modsigelser og uklarheder og analysere egen praksis' betingelser og samfundsmæssige funktioner. Med Praksisportrættet rettes opmærksomheden mod forhold i behandlingsarbejdets struktur og dagligdag, som ellers oftest forbigås i praksisbeskrivelser, og hvorigennem behandlingen kan tilnærmes som en samfundsmæssigt formidlet praksis. Det er et eksempel på, at psykologerfaringer har kunnet gennemarbejdes på en ny måde i kraft af nye teoretiske redskaber til det (se også kap. 8, s.218).

Idéen er altså, at den adskillelse mellem forskning og praksis, som gennemskærer psykologien, og som også vanskeliggør inddragelse af et brugerperspektiv i en kritisk behandlingsforskning, forsøges systematisk angrebet ved, at praktikerne selv forsker i deres egen praksis, støttet af en organisering, hvor også forskere kan bidrage med et professionseksternt, videnskabeligt perspektiv.

Begrebet "**praksisforskning**" angiver dette ideal om, at praktikerne selv forsker, og at denne forskning indgår som led i en forandring af deres behandlingspraksis i retning af en højere grad af inddragelse af deres klienter som subjekter for denne praksis. Dette ideal har imidlertid to trin, hvoraf det sidste er det sværeste. Hvor udforskningen af behandlingspraksis fra **psykologens** perspektiv, med fokus på psykologens betingelser og handlemuligheder, et stykke ad vejen kan bedrives med udgangspunkt i en "praksis-ekstern" organisering, der har forbindelser til fagpolitisk praksis, så stiller inddragelse af **brugerens** perspektiv på en helt anden konkret måde krav om, at praksis' genstands- og målbestemmelser forandres. Men dette andet trin er helt nødvendigt for at overskride den adskillelse mellem behandlingens rammer og dens indhold, der (sml. ovenfor, s.26) ville trække tænderne ud på behandlingsforskningen. Derfor har især Dreier de senere år arbejdet med at analysere behandlingen som en aktivitet med en flerhed af subjekter, og med en subjektvidenskabelig forståelse af et bruger-perspektiv på behandlingen (et arbejde, som jeg med denne afhandling prøver at bidrage til).

Problemet om praksisomsætning

Det har imidlertid vist sig vanskeligt at udfolde og gennemføre dette analytiske perspektiv i, eller gennem, de nævnte fora for praksisforskning. Denne vanskelighed viser sig primært som en forskellighed i perspektiver mellem (nogle) forskere og (nogle) praktiker⁹. Svarende til en udbredt forestilling - men også underbygget af den kritiske psykologis oprindelige basis udenfor professionen og de ofte abstrakte fordringer om fundamentale forandringer - opfattes det fælles forehavende ofte som en **bestræbelse på at "omsætte" en bestemt, fælles teoretisk forståelse til praksis.**

⁹ De to perspektiver skildres her som stiliserede standpunkter, der er knyttet "løst" til de tilsvarende positioner (sml.kap.3.4.) - dvs. beskriver ikke umiddelbart personer.

Netop denne selvforståelse er på én gang problematisk og uundgåelig. Det er af dette paradoks, knyttet til de to perspektiver på praksisforskning, at mit projekts særlige problemstilling udspringer.

Ser vi først på teori-praksis-forholdet fra praktikerens side, kan der rettes kritik mod forskerne for en tilsyneladende selvmodsigende "berøringsangst" overfor det konkrete.

I Dreiers omfattende fremstilling af denne forsknings stade (1993) siges det ganske vist allerede i indledningen beskedent:

"Behandlingspraksis skal i det hele taget ikke udledes af et koncept, og dets bonitet skal ikke måles med tilhængerskarer. Heller ikke denne bogs rammekoncept" (ibid.; 12).

Alligevel kan det ikke undgås, at også den bog og dens rammekoncept, ligesom Eliasson & Nygrens, tager form af visioner om udviklingsretninger for behandlingspraksis, der også ofte antager en foreskrivende karakter. Således retter Dreier f.eks. ikke blot en kritik mod den omtalte umiddelbarhedstænkning, men følger den også op med:

"På den måde kan vi aldrig begribe disse betydningsdannelsers forbindelser til klienternes dagligdag og til deres måder at forholde sig på i og overfor deres terapi. Tværtimod er et perspektivskift nødvendigt: Terapiens mulige betydning skal begribes og bedrives ud fra klienternes ståsteder i deres daglige handlesammenhænge." (ibid.; 141).

Det er vanskeligt ikke at opfatte dette som en opfordring om at bedrive sin praksis på en bestemt måde. Men hvilken? Hvis jeg som behandler prøver at realisere dette perspektivskift, er jeg så ikke med det samme tilbage i den misere, som Dreier selv så grundigt redegør for, nemlig at behandlingen som praksis bliver "de-subjektiveret", fordi hverken terapeut eller klient kommer til deres ret som subjekter, når begges perspektiver skjules bagved terapeutens tolkning af klienten (ibid.; 23) - dvs. terapeutens forsøg på at bedrive sin praksis ud fra klientens ståsted? Men søger man i denne bog efter konkrete bud på, hvordan et sådant perspektivskift kan realiseres i praksis, så denne kan **bedrives** ud fra klienternes ståsteder, så søger man forgæves.

M.a.o. må man som praktiker savne en redegørelse for, på hvilken måde, de almene principper i den kritiske behandlingsforskning kan omsættes i en ny praksis. De teoretiske analyser og overordnede visioner må kunne omsættes i helt konkrete eksempler, der ikke kun påviser en almen problematik, men også konkretiserer dens overvindelse; kritiske analyser må kunne vendes positivt til metoder for en "kritisk psykologisk behandlingspraksis". I modsat fald, fremføres det, er man tvunget til som praktiker at "tænke kritisk, men handle traditionelt"; en uholdbar situation, der hurtigt vil føre over i, at man i stedet spørger sig selv, hvilket belæg og berettigelse, de kritiske analyser egentlig har.

En nærliggende illustration af, at der er et problem omkring at følge analyserne op i handling, kan man finde i det forhold, at vi i praksisforskningens organiserede sammenhænge gentager de selvsamme problemer, som vi analyserer kritisk.

Eksempelvis kan Dreier (1993, kap. 9) rette en præcis kritik imod gængse efteruddannelseskoncepter for, at de skaber en spaltning mellem uddannelsens og arbejdspladsens handlesammenhænge, som den enkelte psykolog får eneansvar for at formidle. Begrebet om "transfer" dækker over efteruddannelsens blindhed overfor sine egne virkebetingelser og -midler (ibid.; 274); det presser i retning af en forestilling om "et arsenal af fremgangsmåder... der kan og skal gælde uafhængigt af, hvilken handlesammenhæng, man udfører sit konkrete arbejde i" (ibid.). Hvilket igen modsvarer, at uddannelserne ofte er organiseret hegemonielt i bestemte skoleretninger¹⁰.

Men desværre er også TPK selv organiseret efter et tilsvarende princip: Også her kommer psykologerne mestendels enkeltvis og tager deres udbytte enkeltvis med tilbage. Også her skabes en systematisk blindhed overfor egne virkebetingelser og -midler: Man har således forsøgt i højere grad at orientere diskussionerne efter deltagernes behov, ved systematisk at tematisere "TPK's betydning for egen erhvervspraksis", men forsøget løb ud i sandet, dvs. i deltagerevalueringer, der udeblev eller var lige så vage, som dem, Dreier refererer kritisk til (ibid.; 270). Også her er det en skoleretning, "den kritiske psykologi", der definerer det fælles udgangspunkt, hvorpå vi mødes. Og også her finder vi et pres i retning af "fremgangsmåder".

Fra **forskernes** synspunkt er netop ønsket om konkretisering til fremgangsmåder helt ulogisk. Med ønsket om "metoder", hvormed en behandler skal kunne behandle på brugernes præmisser, er vi netop godt på vej tilbage i de selvmodsigelser, som "brugerperspektiver på behandling" i øvrigt indfanges i. Metode-tænkningen er en variant af "umiddelbarheds-tænkningen", der bidrager til at bortlede opmærksomheden fra de konkrete samfundsmæssige betingelser og målsætninger, som praksis udøves i og med.

Når Dreier ikke giver nogen konkrete bud, er det fordi, det er selvmodsigende at angive fremgangsmåder for en "kritisk psykologisk behandlingspraksis" - som om en fritsvævende "metode" skulle kunne indsættes uanset de konkrete mål og betingelser, eller endog af sig selv kunne omskabe dem til deres modsætning. I stedet for abstrakte metoder må teorien omsættes i analyser af praksis' konkrete betingelser og handlemuligheder; disse analyser skal da udpege, ikke en ny, fiks & færdig måde at lave behandling på, men derimod dybtgående forandringer af behandlingen.

At praksisforskningens fora reproducerer behandlingens problemer kan ikke overraske: I modsat fald måtte man forestille sig, at sådanne vanskeligheder kunne overvindes alene i kraft af, at der her, indenfor denne umiddelbarhed, anvendes en særlig fremgangsmåde, vejledt af en særlig teori.

Abstrakte teknikker og kritikker

At forskerne således er helt opmærksomme på, at de kritiserede problemer i psykologisk behandling, og tænkningen om den, gentages i praksisforskningen, er i første omgang en positiv

¹⁰ Ibid.; 268 ff. - i Tyskland, som teksten omtaler, er dette formaliseret økonomisk, men også herhjemme er kurser oftest organiseret omkring et bestemt teoretisk-metodisk standpunkt.

forudsætning for, at disse problemer kan mødes og håndteres her. Men i anden omgang ville de ikke være problemer, hvis ikke de også faktisk indebar begrænsninger, herunder begrænsninger i, hvor langt vi kan komme i vores forståelse af de problemer, der begrænser os. I denne forstand forbliver den kritiske opmærksomhed uproduktiv - alle begreberne om det "konkrete" osv. forbliver abstrakte trylleformularer, lige indtil de knytter sig kritisk til en konkret praksis, der bl.a. er kendetegnet ved - som professionel praksis - at realisere bestemte metoder.

Diskussionen i subjektvidenskabelig praksisforskning er her selv fanget i en ny cirkelbevægelse: **Kritik af abstrakte metoder fører over mod abstrakte analyser og omvendt.** Det er i denne problematik, mit arbejde tager afsæt. Arbejdets oprindelige problemstilling kan dermed generelt formuleres således:

Kan jeg gennem teoretiske og empiriske undersøgelser udvikle subjektvidenskabelige begreber om, hvordan psykosocial behandlingspraksis udformes i konkret, lokal handling på en sådan måde, at disse begreber ikke tjener til at abstrahere fra, men tværtimod bidrager til at konkretisere, denne praksis' samfundsmæssige betingelser og mål? Og kan jeg anvende disse begreber i forbindelse med forsøg på at forandre psykosocial behandling i retning af at brugerne reelt inddrages som subjekter for den?

Resumé

"Brugerperspektiver" og "brugerindflydelse" på psykosocial behandling lanceres overalt, fra officielt hold, som nøgleord for praksisudvikling og forskning. Ved nøjere eftersyn plages idéen imidlertid af den selvmodsigelse, at psykologisk ekspertise i sin kerne allerede er enten identisk eller uforenelig med indhentning af bruger-perspektivet og styrkelse af brugerens indflydelse.

Forskningen i bruger-perspektiver på psykologisk behandling håndterer denne modsigelse forskelligt. I de fleste undersøgelser almene betragtninger og i mange surveys af positivistisk tilsnit ignoreres problemet og dermed også de relationer mellem bruger-, behandler- og forsker-perspektiver, der bestemmer undersøgelsernes relevans. Nogle (f.eks. terapeutiske bevægelser) udvikler et bruger-perspektiv gennem brugerens indsocialisering i behandlerens ideologi. Andre (primært omkring den "klientcentrerede terapi") reducerer det fremtrædende professionelle sprog til hverdagsbegreber, og behandlingen til "uspecifikke faktorer", og gemmer ekspertisen bagved. Atter andre anlægger et indholdsneutralt metaperspektiv på behandlingsinteraktionen og styrer således udenom konfliktfelterne.

Logisk konsistent bliver et bruger-perspektiv først, når det etableres og artikuleres i kritisk opposition til behandlingen. Det kan det, hvis det formuleres ind i en kritisk psykologisk forståelse, som retter skytset mod især tre grundantagelser i rationalet for traditionel psykologisk behandling: At psykiske problemer er egenskaber ved, eller problemer for, individer; at disse fremtræder og kan håndteres i behandlingens umiddelbare interaktion; og at terapeutens systematiske intervention medfører tilsigtede ændringer i klientens personlighed eller tilstand. I en sådan forståelse er det psykiske, herunder psykiske problemer, tværtimod samfundsmæssigt formidlet, subjektivt begrundet handlen, og den traditionelle individualisme,

umiddelbarhedsfiksering og manipulation udtryk for, at samfundsmæssige interessemodsigelser gennemsyrrer behandlingen.

Anvendes et bruger-perspektiv imidlertid til at realisere en sådan forståelse empirisk, i en direkte kritisk udforskning af den involverede behandling, bliver det problematisk, hvis denne forskning etablerer sig som et parallelt spor med egne tolkninger af brugernes perspektiv, der står uformidlet overfor behandlernes. Forskningen må selv betragtes som en psykosocial praksis, og dermed som et refleksivt led i udvikling og grundlæggende forandring af denne praksis i retning af reel inddragelse af brugerne som subjekter.

Dette er afsættet for den subjektvidenskabelige, "kritisk psykologiske" praksisforskning. Udgangsproblemet for denne afhandling stammer fra diskussioner i denne sammenhæng: På den ene side "praktikernes" krav om, at forskerne omsætter en abstrakt kritik i konkrete metoder; og på den anden side forskernes krav om, at praktikerne erstatter abstrakte metoder med en orientering mod praksis' konkrete indhold.

Spørgsmålet bliver da: Kan jeg udvikle begreber for konkret, lokal, samfundsmæssigt formidlet praksis, der kan bruges i forbindelse med fundamentale forandringer af den?

KAPITEL 2. ET PROBLEM I DEN KRITISKE PSYKOLOGI

I sidste kapitel redegjorde jeg for, at subjektvidenskabelig praksisforskning står overfor et problem om, hvordan konkret, lokal handling skal forstås og udføres, og for, at dette problem i sidste instans truer med at få som konsekvens, at denne forskning indfanges i de samme modsigelser, som i øvrigt præger brugerindflydelse, -perspektiver m.v. i forskning og praksis.

I dette kapitel vil jeg argumentere for, at denne problematik ikke bare er udtryk for en inkonsekvent praktisk realisering af, i øvrigt uangribelige, teoretiske analyser og visioner, men tværtimod modsvares af, at subjektvidenskaben i sit **teoretiske** grundlag har svært ved at nå frem til lokal handlen. Nærmere bestemt vil jeg foreslå, at denne vanskelighed hænger sammen med en problematisk idé om det menneskelige **individ** som eneste mulige subjekt for refleksion, udførelse og forandring af (psykologisk) praksis, en ide, der til gengæld stammer fra en **velbegrundet** revision af virksomhedsteoriens grundbegreber. Denne lokalisering af problemet skal danne udgangspunkt for det næste kapitels forsøg på at opstille en teori om, hvordan menneskelig handling udformes i lokale enheder, handlesammenhænge.

Undervejs i kapitlet får jeg samtidig præsenteret vigtige dele af de teoretiske referencer, som sættes på spil i mit arbejde.

2.1. VIRKSOMHEDEN OG INDIVIDET

For at finde en indfaldsvinkel til at løse problemet prøvede jeg, ligesom Eliasson & Nygren, at tage udgangspunkt i begrebet "**virksomhed**". Subjektvidenskaben har jo, som nævnt, udspring i den "kulturhistoriske skole", alias "virksomhedsteorien", og man finder netop omkring virksomhedsbegrebet gennemarbejdede bud på, hvordan menneskelig handlen udformes i lokale sammenhænge, hvorigennem forholdet mellem individ og samfund formidles. Min tese var, at der var gået noget tabt ved de kritiske psykologers omformulering af teorien til et "subjektvidenskabeligt paradigme", sådan som det blev fremsat i Klaus Holzkamps "*Grundlegung der Psychologie*" (1983), og at dette "noget" angik overindividuelle relationer mellem handlinger, dvs. virksomhedsformer som kulturmønstre, hvilket var centralt til forståelse af praksisformer som f.eks. psykoterapi. Derfor rettede jeg det teoretiske søgelys mod overgangen fra virksomhedsteori til subjektvidenskab (Nissen, 1990b, 1990c).

For at kunne diskutere denne overgang må jeg dog først redegøre for et centralt metodologisk princip i kulturhistorisk psykologi, nemlig den historiske metode til begrebsudvikling. Det er nemlig først og fremmest i kraft af en gennemarbejdning og omformulering af den kulturhistoriske psykologiske historiske metodologi, at den kritiske psykologi er nået frem til at udpege alvorlige problemer i virksomhedsteoriens grundbegreber.

Historiske teorier

Som det også fremgår af forrige kapitels diskussion af subjektvidenskabelig behandlingsforskning, så er en afgørende betingelse for, at forskningen kan blive videnskabelig og overvinde fordomme, ideologiske forudsætninger og interessebundethed, at den etablerer og anvender en almen **teoretisk** analyseramme, hvis grundlag ligger udenfor den umiddelbare erfaring. Spørgsmålet bliver derfor, hvor et sådant grundlag for teoriudvikling kan findes, og hvordan det kan udfoldes.

Den kulturhistoriske psykologis svar er generelt, fra Vygotsky og frem, at det er muligt at opbygge videnskabelige begreber om genstandsfeltet ved at gå historisk til værks. Den historiske metode har igen to perspektiver:

1. For det første foretages en **rekonstruktion** af genstandens **tilblivelse** og historiske omskabelser og udviklinger. Hovedindfaldsvinklen er her, at de mest almene karakteristika ved genstanden genfindes i dens første oprindelse, og at dens mere differentierede former kan spores ved at følge den historiske udvikling. Den historiske rekonstruktion omsættes på den måde i et sammenhængende system af begreber, der indholdsmæssigt forudsætter hhv. specificerer hinanden.

2. For det andet **anvendes** disse begreber til en **kritisk** belysning af aktuelle psykiske fænomener: Begreberne om det historisk almene kan omsættes i retningspile for udviklingsmuligheder i aktuel praksis. M.a.o. tænkes det empirisk forefundne i et mulighedsfelt, hvis rækkevidde bestemmes i den historiske rekonstruktion, og på den måde indgår de teoretiske begreber i en politisk diskussion om aktuelle problemer, som igen "historicerer" det aktuelle ved at placere det i en udviklingsbestræbelse.

Et "skoleeksempel" på denne fremgangsmåde er Davidovs teori om lærevirksomheden (1973, 1989). Davidovs ærinde er pædagogiske reformer i det sovjetiske skolevæsen, der kan bidrage til at udnytte, hvad man i 60'erne opfatter som, store uudnyttede intelligensreserver. Befolkningen skal inddrages i den videnskabeligt-tekniske revolution, og de traditionelle undervisningsformer egner sig slet ikke til opgaven. Som ledetråd for arbejdet med eksperimentel undervisning opstiller Davidov en almen teori om, hvad lærevirksomhed er. Det sker i en stadig polemik med konkurrerende teorier - åbent med Piaget og behavioristerne, mere indirekte med Rubinsteins elever - men den centrale teoretiske argumentation angår den menneskelige tænkning, videnskaberne og skolens historiske oprindelse. Det **særlige** ved teoretisk tænkning, nemlig den bevidste "opstigning fra det abstrakte til det konkrete", kan herefter **alment** opstilles som en mulighed, som det efter Davidovs mening aktuelt er nødvendigt at udnytte og udfolde i en dertil indrettet lærevirksomhed.

Jeg bruger her Davidovs lærevirksomhedsbegreb som eksempel, selvom det (næsten) intet har at gøre med psykosocial behandling, fordi jeg gerne vil fremhæve, at denne i **dobbel**t forstand historiske metode **generelt** kendetegner kulturhistorisk psykologi. Den har altså efter min mening ikke - som Holzkamp skriver (1983; 46f.) - været (helt) i virksomhedsteoriens glemmebog siden Leontjevs studier af det psykiskes udvikling (1985). Men som en egentlig metodologi for dannelse af psykologiske teorier bliver den først sat konsekvent på begreb i den kritiske psykologi, og får sin seneste samlede formulering i Holzkamps "*Grundlegung der Psychologie*" (1983).

Her præciseres den til **to niveauer af psykologisk teoridannelse**: Dels udvikling af teoretiske **kategorier** for de almene træk ved den menneskelige psyke. Den foretages i en historisk rekonstruktion af menneskets tilblivelse i de relevante psykiske dimensioner, og støtter sig tilsvarende på en **historisk empirisk** (eller "funktionelt-historisk") forskning. Dels - med disse kategorier - udvikling af såkaldte **enkelte teorier** om de særlige psykiske fænomener, som vi aktuelt erfarer i forbindelse med praktiske bestræbelser under bestemte kulturforhold, i en såkaldt **aktuel-empirisk** forskning (ibid.; 510 ff.), hvor spontant givne ideologiske **for-begreber** kritiseres og bearbejdes i lyset af en kategoriel oparbejdning af deres problematik.

Kritikken af virksomhedsbegrebet

Da det endelig i november 1986 blev muligt at arrangere den *1. internationale kongres for virksomhedsteori* i Berlin, var Klaus Holzkamp, fremtrædende repræsentant for den kritiske psykologi, inviteret som hovedforedragsholder. Hans indlæg var en argumentation for, hvorfor efter hans mening begrebet "virksomhed" **ikke** kunne finde plads blandt psykologiens grundbegreber, dvs. blandt dens almenteoritiske kategorier!

Baggrunden for denne provokation var ikke et ønske om at være på tværs. Det var derimod en erkendelse af, at virksomhedsbegrebet, som det blev formuleret teoretisk hos Leontjev, og som det siden var blevet anvendt, var præget af alvorlige uklarheder og selvmodsigelser, og egnede sig dårligt til de opgaver, som en kritisk psykologi stod overfor.

På grundlag af de almene principper for en kulturhistorisk psykologi, som Vygotsky havde formuleret, udviklede Leontjev den egentlige virksomheds-teori i 30'erne (Leontjev, 1982, 1985). Den afgørende målsætning var en teori, der afbildede **formidlingen** mellem samfundsmæssige og psykiske processer.

Virksomheden forstås her helt alment som livsaktiviteter, som er genstandsrettede i den forstand, at de reguleres ved en psykisk afbildning af objektive relationer mellem aktivitetsrelevante forhold i verden (betydninger). På et menneskeligt niveau er virksomheden væsensbestemt ved at individets motiv kan være adskilt fra dets enkelthandlingers mål, idet disse er forbundet gennem producerede samfundsmæssige (kulturelle) systemer af genstandsbetydninger (midler), som individet **tilegner**. **En virksomhed er således kendetegnet ved på den ene side at udgøre en samfundsmæssig struktur af mål og midler, men på den anden side at være organiseret psykologisk omkring et motiv** (som en struktur af handlinger og operationer).

Det afgørende ved denne forståelse er, at man i én og samme begrebsstruktur kan arbejde med samfundsforhold og psykiske processer, uden at reducere det ene til det andet. Men at man kan arbejde med et forhold mellem samfund og psyke er ikke helt det samme, som at man også kan begribe forholdet mellem individ og samfund. Hver gang, vi nemlig spørger til, efter hvilke **kriterier** individet etablerer virksomheder (omkring motiver), så får vi tilbage som svar, at individets behov møder en samfundsmæssigt produceret genstand; at disse behov igen kan udvikles til "højere kulturelle behov"; at individet tilegner sig genstandsbetydninger; at individet

overtager samfundsmæssige mål osv. - m.a.o. individet bliver overhovedet samfundsmæssigt i det omfang, dets handlen smelter ind i virksomhedens samfundsmæssige struktur. Dermed må "virksomheder" nødvendigvis **generaliseres** i form af samfundsmæssige strukturer af betydninger.

Det muliggør nu, at det bliver disse logiske strukturer og kulturmønstre, der tages som udgangspunkt, når der forskes empirisk og omsættes i praksis - leg, lærevirksomhed osv. Fra "den menneskelige virksomhed" til "en virksomhed" er der sket et afgørende skift, hvor entalsformen "en virksomhed" er bygget op omkring en anonym "genstand", og etablerer sig som en logisk struktur af handlinger, der **alligevel** ikke begynder i individets motiv, men tværtimod sætter et alment normativt **ideal** om et motiv (f.eks. det "bevidste læremotiv").

Den **psykologiske** problematik bliver da, hvordan individet med sine konkrete motiver **afviger fra eller subsumeres under** disse strukturer¹¹. At Leontjev igen og igen understreger, at tilegnelsen er en subjektiv og aktiv proces, rokker ikke ved, at det **begrebslige** udgangspunkt for forskningen bliver logisk snarere end psykologisk¹². Da det psykologiske aspekt, der skulle fastholde en subjektiv og materiel forankring, er kørt ud på et sidespor, så ender vi oven i, at "virksomheder" og "virksomhedsformer" generaliseres til skematiske funktionalistiske begreber, der ofte svarer ret nøje til kvalifikationskrav, der formuleres i bestående samfundsinstitutioner. Dermed eroderer også det metodologiske udgangspunkt i en historisk, kritisk rekonstruktion, og virksomhedsformerne diskuteres som ahistorisk fritsvævende strukturer og sekvenser (Axel & Nissen, 1993, Haug, Nemitz & Waldbubel, 1980) – som modsvares af tilsvarende uforankrede strukturbegreber om "personligheden" (Dreier, 1993; 65-6). Som kategorier i en psykologisk teoridannelse bliver de nemlig på den anden side heller ikke sat systematisk ind i, og udfordret af, en samfunds- eller kulturvidenskabelig sammenhæng. Hvad enten det alment er "virksomheder", som eksempelvis hos Engeström (1987), eller særlige former som arbejdsvirksomhed, lærevirksomhed eller leg - så medvirker netop den lidet udfoldede individualpsykologiske problematik til at begrunde, at virksomhedens former reduceres til meget abstrakte skemaer, som ligger i en privilegeret mellemposition udenfor såvel subjektets som kulturhistoriens rækkevidde.

Denne uklare placering imellem, men også ovenover, individ og samfund, svarer på det metodologiske niveau til en uklar placering mellem kategorielle og enkeltteoretiske gyldighedsfordringer, med den konsekvens, at begreberne ofte indsmugler stiliserede versioner af kvalifikationskrav, der formuleres i bestående samfundsinstitutioner.

Med virksomhedsbegrebet er jeg på den måde igen tilbage i begreber om handlen, som abstraherer fra, snarere end de kan bruges til at konkretisere, historiske betingelser, mål og muligheder.

Man kan generelt sætte disse problemer i virksomhedsteorien i forbindelse med en historisk udvikling fra den almene revolutionære målsætning om "det nye menneske" til et ansvar for at

11 Sml. her Leontjevs bestemmelse af psykologiens opgaver (1982; 137) - studiet af afvigelser fra logikkens love og af den ontogenetiske tilegnelse af dem.

12 Sml. her debatten mellem Leontjev (1982; 174) og Rubinstein (1969; 103).

bidrage til driften og udviklingen af statslige institutioner. I denne proces var den kritiske, politiske bestræbelse først udformet i en generel kontrast mellem ideologier, siden gledet helt i baggrunden.

Den kritiske psykologis historiske udgangspunkt var afgørende forskelligt fra dette. I 70'ernes Vesteuropa er en konfliktfyldt individuel subjektivitet sat på dagsordenen i psykologisk praksis (sml. også kapitel 4); samtidig retter studenteroprørets marxistiske forskere søgelys på individet og dets mere eller mindre konfliktbetonede, undertrykte osv. forhold til samfundet. Mange af de psykologer, der i Vesten viderefører den kulturhistoriske tradition, vil derfor bruge den til at opbygge en egentlig videnskab om det menneskelige individ, eller personligheden, hvori samfundsmæssighed og konfliktualitet tænkes sammen (Sève, 1978, Dreier, 1977b). Det bliver her centralt at lægge luft til teorier, der bortreducerer den individuelle subjektivitet, eller modstiller den til samfundsmæssige processer, og i stedet at udforme en positiv konception om subjektiviteten (Holzkamp, 1979b).

Overfor denne udfordring, og med en skærpet metodologisk selvforståelse, bliver det den kritiske psykologis projekt at rekonstruere den menneskelige **individualitets** historie og aktuelle mulighedsfelt (Markard, 1991; 23). Med et blik "tilbage" på virksomhedsteorien rettes kritikken mod, at der med teorien om "virksomhedens makrostruktur" tilsløres en dikotomi mellem, at individet står udenfor eller smelter sammen med samfundsmæssige krav, og at en afgørende faktor i denne tilsløring er afbildningen af samfundet som en **umiddelbar** kooperationsproces (som i Leontjevs berømte "jæger-klapper-eksempel" (1985; 159ff.), sml. Osterkamp, (1978; 135ff.) og Holzkamp, 1983; 279ff.)). Derfor må den historiske rekonstruktion først analytisk opløse den sammensmeltning af individuelle og samfundsmæssige aktiviteter, der sker i virksomheds-begrebets entals-form ("en virksomhed"), for dernæst at kunne begribe deres relationer til hinanden.

2.2. KATEGORIER OM DET INDIVIDUELLE SUBJEKT

Jeg vil i det følgende skitsere denne kategorielle rekonstruktion af individualiteten relativt udførligt, fordi jeg dermed samtidig får præsenteret en række af de kategorier, som jeg i øvrigt anvender i bogen. Jeg støtter mig her især på Holzkamp (1983), som er den seneste samlede fremstilling af de subjektvidenskabelige kategorier. Jeg må advare læseren om en ret kompleks og fortættet argumentation, der nok mest er henvendt til fagfolk. Min hensigt med dette afsnit er at artikulere et sammenhængende teoretisk udgangspunkt, som dels danner baggrund for den efterfølgende kritiske diskussion, dels ved sin vægtning og formulering selv udtrykker et standpunkt.

Art, population, individ, læreevne

En forståelse af "det menneskelige individ" forudsætter, at vi forstår, hvordan denne genstand alment hænger sammen med de **væsentligste** dimensioner i den historiske proces, den er opstået

i. Menneskets historie er nemlig primært "båret" af først artens, siden (også) samfundenes, udviklingshistorie. Den naturhistoriske proces udviklede menneskearten i en dialektik mellem artsspecifikke livsaktiviteter og naturlig selektion og mutation, formidlet gennem populationernes reproduktion i forhold til den økologiske omverden. Siden blev denne proces brudt ved, at den samfundsmæssige udvikling overhalede den naturhistoriske og kom til at dominere over den. I begge tilfælde spillede de særlige forhold mellem artens, populationens og individets reproduktion en særlig rolle og ved at se på den, kan vi aftegne de grundlæggende træk ved menneskelig individualitet.

Hos vores umiddelbare forfædre/-mødre var artens biologiske reproduktion allerede i vid udstrækning afhængig af, at de enkelte **individer** i deres opvækst ikke blot fysiologisk reproducerede sig selv og arten, men også gjorde erfaringer og udviklede en specifik, individuel kompetence. "Læringen" udgjorde ikke blot - som det kendes hos lavere dyrearter som f.eks. mange fugle - en individuel specificering af instinkter; den angik også selve de (betydnings-)dimensioner, som aktiviteten og de psykiske processer var organiseret i (såkaldt "autark læreevne"). Med læreevnen blev arten "åben" overfor omverdensforandringer på individernes og deres livsforløbs niveau og tidsramme. Dermed opnår individerne en betydning, der overstiger den at "bære" artens reproduktion - de bliver andet og mere end blot eksemplarer af arten.

Den stigende "omverdensåbenhed" betød en stærkt øget tilpasningsevne på populationsniveau, men den indebar samtidig en stadig længere skrøbelig periode til opbygning af et handlerepertoire på individniveau - en "barndom". Bl.a. derfor hang udviklingen tæt sammen med en mere og mere afgørende og differentieret socialitet. Det var mere og mere flokkens overlevelse og udvikling, der bestemte pladsen til individernes udvikling, og omvendt afhang flokkens overlevelse i stigende grad af medlemmernes individuelle læreevne og dens sociale orientering.

Samtidig med, at individerne lærer at bruge redskaber og at eksperimentere "legende" med dem (og altså udvikle betydningsdimensioner gennem instrumentel beherskelse af relationer mellem aktivitet, årsag og virkning), så indlejres denne instrumentalitet i flokkens sociale liv: Dels kan den overdrages mellem individer som "flokkens traditioner" (en chimpanseflok opdager og vedligeholder, hvordan man kan skille korn fra sand ved at hælde det i vandet), dels kan flokken organisere en arbejdsdelt aktivitet (chimpanser jager f.eks. mindre aber i flok med jæger-klapper-teknik) og fordele byttet afhængigt af den bestemte floks særlige sociale opbygning.

Allerede på dette niveau kan vi se, hvordan populationen, flokken, tiltager i betydning, og i stigende grad skubber sig ind mellem art og individ. Det indebærer, at jo mere, den individuelle læreproces frigøres fra instinkter og dermed selvstændiggøres som reproduktionsniveau, desto mere indbygges den samtidig i en social sammenhæng og udvikler sin selvstændige karakter indenfor denne ramme.

Produktion, handleevne, mulighedsrelation

På det menneskelige niveau har denne udviklingsproces taget overhånd på en måde, som igen fundamentalt forrykker forholdene mellem artens, populationens og individets reproduktion. Da

redskabsbrugen bliver til værktøjsproduktion, vendes instrumentaliteten om og bliver i sin kerne social: I stedet for, at ad hoc-redskaber fremstilles til situationelle mål, som er mere eller mindre socialt indlejrede, så bliver de nu selv sat som mål for en socialt organiseret aktivitet. De produceres som socialt generaliserede handlemuligheder, selvstændiggøres som genstands-betydninger og formidler sociale relationer mellem en "generaliseret producent" og en "generaliseret bruger". Den sociale kommunikation udvikles til sprog, som fastholder og håndterer disse **betydningsstrukturer** begrebsligt.

Denne omvendning af mål og midler er det afgørende skridt i retning af det menneskelige, og dens konsekvenser analyseres i subjektvidenskaben i to principielle udviklingstrin¹³: Først niveauet af umiddelbar samfundsmæssig Kooperation (groft sagt urkommunismen), dernæst gennembrydningen af denne umiddelbarhed i en totalsamfundsmæssig sammenhæng (groft sagt civilisationerne, klassesamfundene).

Det betyder for det første, at populationens **reproduktion** er ændret til en samfundsmæssig **produktion**, en kumulativ kulturhistorisk proces, hvori samfundene til stadighed udvikler **midler til en foregribende kontrol med livsbetingelserne**, og derigennem løbende forandrer deres livsgrundlag. Forandringen bliver mulig i kraft af, at den kulturelt organiserede relation mellem "generaliseret producent" og "generaliseret bruger" er formidlet over fysiske **genstande**, der objektiverer producentens mål som produkter, og som midler i brugerens praksis har karakter af **betingelser**, der **tillægges** betydning (sml. Axel, 1993). Denne formidling indebærer løbende forskydninger mellem handling, objekt og betydning, der muliggør overskridelse af etablerede kulturelle strukturer¹⁴.

Det individuelle liv er, set i dette perspektiv, en **tilegnelse** af denne kulturhistoriske arv, der overgår i en deltagelse i den fælles kontrol med livsbetingelserne og samtidig en kreativ udvikling af den. Individet opnår rådighed over sine livsbetingelser ved at deltage i den samfundsmæssige rådighed over livsbetingelserne. Denne individuelle rådighed-gennem-deltagelse-i-rådighed betegnes i subjektvidenskaben med kategorien **handleevne**.

For det andet sker en tiltagende selvstændiggørelse af de kulturelle, genstandsmæssiggjorte relationer mellem "generaliserede producenter og brugere" i forhold til individernes umiddelbare livsaktiviteter. På den ene side står samfundet overfor individet som samfundsmæssige systemer

13 Den begrebslige skellen mellem udviklingstrin har ikke egentlig ontologisk status, sådan at man kan genfinde disse "trin" i historien som afgrænsede tidsperioder, statsdannelser eller lign. Der er snarere tale om, at antropogenesen betragtes i to momenter, hvoraf det sidste forudsætter det første logisk set: Først naturhistoriens overgang i samfundshistorie, dernæst den udfoldede samfundsmæssige levevis som almenbegreb.

14 Højrup taler her (med Hegel) om "historiens list" og om historien som en selvoverskridende proces uden mål og subjekt - det almene produceres "bag om ryggen" i en (individuel) praksis med partikulære mål. I en subjektvidenskabelig sammenhæng må vi heroverfor hævde, at producentens mål i udgangspunktet også er almene (i begrebet om "den generaliserede bruger"), og at det er dette moment, der muliggør deres begrebslige artikulering, herunder i form af mål om forandring af givne samfundsforhold.

af handle**muligheder**, hvormed det kan realisere handleevnen; på den anden side står "reproduktionen" af individernes handleevne overfor samfundet som en genstand, der kan organiseres og udvikles kulturelt. Vi taler her om en **mulighedsrelation** mellem den samfundsmæssige og den individuelle livsproces. Det indebærer, at mennesker kan **forholde sig bevidst**, kritisk og forandrende til samfundsforhold og til sig selv og hinanden, ved at indgå i og anvende de (sprogligt fastholdte) betydningsstrukturer, som håndterer de to poler i mulighedsrelationen som genstande. Det betyder desuden, at en psykologisk afgørende problematik bliver til, som angår forholdet mellem umiddelbar handlen og dens samfundsmæssige formidlethed.

Den individuelle subjektivitets indholdsmæssige og funktionelle dimensioner

Det mest almene begreb om **subjektivitet** forstås her som den **samfundsmæssige** produktionsproces, hvori menneskene opretholder og udvikler rådigheden over livsbetingelserne; denne almene subjektivitet indeholder imidlertid, som nødvendigt indre moment, en individuel subjektivitet, dvs. enkeltindividernes deltagelse i og forholden-sig til denne proces. Som jeg vil vende tilbage til i næste kapitel, indebærer dette gensidige forudsætningsforhold mellem samfundsmæssig og individuel subjektivitet også, at det menneskelige individ først **konstitueres som subjekt** i og med denne relation til et samfundsmæssigt fællesskab, som konstitueres i den samme proces.

Vi kan udfolde dette individuelle moment nærmere ved at se på, hvordan subjektivitetsprincippet former de psykiske dimensioner, som den individuelle livsaktivitet er organiseret i.

I første omgang udfoldes det individuelle liv i og med en krop, som dels er "bundet ind" i artens og individets egne biologiske reproduktionsprocesser, dels realiserer subjektiviteten i umiddelbare, "funktionelle" psykiske (emotionelle, kognitive osv.) processer. Disse forhold skal ikke give anledning til forestillinger om en almen modsætning eller -stilling mellem "kødeligt" og "åndeligt" eller lign. - selvom det nok så meget modsvarer umiddelbare, empiriske erfaringer. En sådan forståelse ville modsige vores udgangspunkt om, at den individuelle subjektivitet forudsætter den samfundsmæssige og omvendt. Derimod gælder det om at redegøre for, hvilke individuelle, psykiske naturpotentialer, som den menneskelige levemåde (gennem selektionsprocesser) har frembragt i antropogenesen (dvs. menneskets naturhistoriske tilblivelse), og som dermed er specifikke for mennesket, og om at angive almene begreber for, hvordan disse potentialer realiseres i det individuelle liv.

Først og fremmest indgår alle individets psykiske potentialer og forudsætninger i en ny sammenhæng i og med, at det individuelle liv med mulighedsrelationen til den samfundsmæssige livsproces bliver til et liv **for** individet selv. Individet realiserer og forholder sig til samfundsmæssige handlemuligheder på en måde, som er **begrundet** i deres subjektivt oplevede betydning for dets mål, behov, interesser osv. Psykiske processer og forudsætninger optræder og **fungerer** dermed i "**første person**", som "mine" evner, behov, tænke- og handlemåder osv., begrundet i "mine" muligheder, som "jeg" ser og vurderer dem.

Dernæst er de individuelle betydnings- og behovs-dimensioner omdannet som funktionsgrundlag for handleevnen. Da den individuelle erfarings "orienteringsbetydninger" i antropogenesen udvikles til samfundsmæssige genstandsbetydninger, bliver det stadig mere bestemmende og udvidede behov for omverdenskontrol og social sikring udviklet og generaliseret til en kategori af såkaldte "**produktive behov**", som er rettet mod handleevne, inklusiv den derigennem realiserede sikring og udvidelse af det individuelle liv. De "**primære behov**", som er rettet mod biologisk reproduktion, bliver relativt og betinget ophævet i handleevnen. På den ene side forbliver de instinktuelt fastlagte, selvom deres genstande og tilfredsstillelsesmåder specificeres på variable måder gennem erfaring. På den anden side indlejres de i kulturen, ikke blot ved at deres genstande produceres, men også og især ved, at de bevidst kan udfoldes og reguleres i deres betydning for individet: Individet forholder sig til deres tilfredsstillelse, med nydelse, afsavn osv., indenfor en kulturel "æstetik", og den anden vej rundt udvikles en kulturel "regulering" af individer via deres "drift-natur".

Handleevnen såvel som dens funktionsaspekter og behovsgrundlag har karakter af et generaliseret **potentiale**, hvis udfoldelse afhænger af den konkrete "samfundsmæssig-gørelses-" og dermed individueringsproces, der finder sted i individets liv. Denne potentiale-karakter "uden garantier" indebærer, at det individuelle livsforløb i sig selv er muliggjort og organiseret samfundsmæssigt, og at individets liv forløber gennem kulturelt udkrystalliserede niveauer af relativ handleevne. Sådanne "udviklingstrin" er altså kulturhistorisk bestemte og må undersøges aktual-empirisk.

På dette kategorielle niveau kan man videre uddifferentiere begreber om individets liv og handlen på tre leder.

For det **første** angår en grundlæggende differentiering individets håndtering af mulighedsrelationen til den samfundsmæssige sammenhæng. Muligheds-karakteren gælder nemlig selve handleevne-udviklingen, i den forstand at ethvert konkret mulighedsfelt **analytisk** kan differentieres som en modsigelse mellem to typer af handleevne: På den ene side en **udvidende** ("almengjort") handleevne, der sigter mod en udvidelse af det aktuelle mulighedsrum, og dermed opnåelse af højere niveauer af relativ handleevne. På den anden side en **begrænsende** ("restriktiv") handleevne, der sigter mod en opretholdelse og umiddelbar sikring af den aktuelle relative handleevne. I denne sammenhæng spiller måderne, hvorpå individet forholder sig til handleevnens sociale indlejrethed i sær- og almeninteresser, en særlig rolle - som modsigelser og overgange dels mellem individuel/instrumentel og kooperativ handlen, dels mellem orientering i umiddelbare handlesammenhænge og i deres samfundsmæssige formidling.

For det **andet** kan vi udvikle bestemmelser om det individuelle livs**forløb**. Handleevnens kategorielle bestemmelser kan opstilles i en **logisk** orden, hvis "udviklingspsykologiske" niveauer forudsætter hinanden indholdsmæssigt. Desuden kan vi udlede implikationer af, at livsforløbet eksisterer og fremtræder for subjektet selv, som subjektets livsperspektiv, dets historie og dets udviklingsforudsætninger. Endelig kan der udvikles mere uspecifikke bestemmelser ud fra, at handleevnen er knyttet til en kropslig eksistens, et biologisk livsforløb.

For det **tredje** kan handleevnens psykiske **funktionsaspekter** bestemmes i almene træk, der udledes af individ-samfunds-forholdet og af, hvordan de forskellige elementære (men

integrerede) psykiske funktioner indgår i denne sammenhæng. Med udgangspunkt i disse begreber kan grundtræk ved psykiske processer bestemmes som funktionelle aspekter ved de **begrundelses-sammenhænge**, der er knyttet til handleevnen (begrebsæt som tvang/angst/motivation, tydende/begribende erkendelse, fakticitet/ potentialitet m.v.). Det betyder m.a.o., at individualpsykologiske processer hele tiden udforskes med udgangspunkt i, hvordan de indgår i individets begrundede handlen.

Den samfundsmæssige formidling af individets aktiviteter begribes generelt med såkaldte "**formidlingskategorier**", dvs. kategorier for formidlingen mellem samfundsmæssige og individuelle reproduktionsprocesser. Individets generelle **livssituation** - dets samlede rum af betydninger - er med "førstepersons-perspektivet" udgangspunktet, men i kraft af produktionens objektive primat centralt begribeligt ud fra den **position**, som det indtager i den samfundsmæssigt arbejdsdelte struktur, og som dermed er begreb for sammenhængen mellem dets bidrag til, og selvreproduktion i, produktionsprocessen.

2.3. SUBJEKTETS VIDENSKAB

Det metodologiske subjektivitetsprincip

Med den her skitserede forståelse af individuel subjektivitet er der sket en helt afgørende **metodologisk** drejning af virksomhedsteorien. Teorien om, at individuelle psykiske processer må forstås i "første person", som primært begrundede og først sekundært funktionelt realiserede, har som logisk konsekvens, at vi - på dette kategorielle grundlag - ikke længere meningsfuldt kan nøjes med at tale om en videnskab om individet: **Subjektvidenskaben er ikke en videnskab om subjektet, men subjektets videnskab om sig selv**. Eller, med Holzkamps ord:

"I en psykologisk videnskab fra subjektets (almengjorte) ståsted kan individuelle subjekter ikke samtidig være forsknings**genstand**. Fra subjektets ståsted er det snarere "verden", som den er givet subjektet, der er forskningens genstand. Dermed går vi på sin vis bagom den "funktionalistiske" bestemmelse af "andre mennesker" som psykologiens genstand, og tilbage til den **Wundt'ske opfattelse**, at psykologien beskæftiger sig med **den "umiddelbare erfaring"**, idet vi dog, til forskel fra Wundt, gør **forholdet** mellem umiddelbarhed og samfundsmæssig formidlethed i den subjektive verdens- og selv-erfaring til vores centrale tema" (Holzkamp, 1986; 30).

Dette subjektivitetsprincip løser **teoretisk set** virksomhedsteoriens problem med, at når begreber, der afbilder handlen som på én gang samfundsmæssig og individuel-subjektiv, skal udformes i bestemte, empiriske problemstillinger, så gendannes adskillelsen mellem de to sider som følge af, at den ene side - den individuelle-subjektive - kun er bestemt som den andens natur-betingelse. Virksomhedsteoriens motiv-begreb tjente til at fastholde en psykologisk problematik, men hele tiden kun som et udfoldet appendiks til virksomhedens givne samfundsmæssige logik. Her er den (human-) psykologiske problematik derimod bestemt med udgangspunkt i, hvordan den

individuelle subjektivitet er formidlet over den samfundsmæssige og omvendt, og som en begrebslig udfoldelse af den første af disse to processer. Den individuelle subjektivitet er udviklet fra et postulat til en teori.

Det har som nævnt omfattende konsekvenser, ikke blot for empirisk forskning (som jeg vender grundigt tilbage til), men også for forståelsen af psykologiens videnskabelige traditioner (den "traditionelle psykologi"). Som det allerede kan skimtes af det ovenstående Holzkamp-citat, er det med dette udgangspunkt nærliggende at skelne mellem, på den ene side, teorier, der systematiserer erfaringer med at håndtere subjektet "udefra" som objekt - såkaldt "kontrolvidenskab" og på den anden side teorier, der systematiserer subjektets erfaringer. Tilsvarende kan man analysere psykologiske strømninger ud fra, hvordan de opfanger og muliggør forskellige spil mellem et "første" og et "tredje person" perspektiv på psykiske fænomener (Forchhammer & Nissen, 1994, Forchhammer, 1992), hhv. hvor omfattende, den umiddelbare individuelle erfarings samfundsmæssige formidlethed er reflekteret (Holzkamp, 1984, 1990a).

De to slags psykologi afspejler hver for sig og tilsammen den traditionelle modstilling mellem individ og samfund i psykologien, og snarere end to adskilte udviklingslinjer, kan man se dem som momenter i en cirkelbevægelse. Selv den mest "hardcore" kontrolvidenskabelige eksperimentalpsykologi bevæger sig, når alt kommer til alt, i "begrundelsesdiskurser" (Holzkamp, 1991b, Markard, 1991a); omvendt må selv den mest subjektivistiske fænomenologi, i det omfang, den gør krav på videnskabelighed, kunne specificere betingelser, hvorunder en given subjektiv erfaring er forståelig. Pointen er, at den fælles, ureflekterede forudsætning om, at psykologiens genstand er umiddelbar og individuel, tvinger til at adskille de to sider (erfaring og betingelser, subjektivitet og objektivitet, teleologi og kausalitet), fordi deres reelle sammenhæng overskrider denne umiddelbarhed. Dermed foranlediges teorien til at være blind for den ene side af sine egne begrebslige forudsætninger, således at den kan bevæge sig over i sin modsætning - enten i form af pendulbevægelser indenfor en teoriretning (som i psykoanalysen, og måske aktuelt i virksomhedsteorien), eller i form af polemikker og modeprægede skift mellem teoriretninger.

Individet, verden og den metodologiske "solipsisme"

I den historiske rekonstruktion hviler subjektivitetsprincippet på antagelsen af et **brud**, en problematisk relation, mellem samfundsmæssig livsopretholdelse og umiddelbare individuelle aktiviteter. Vi anvender ikke alene værktøj i en umiddelbar Kooperation, men står hver for sig, sammen eller mod hinanden overfor en verden af producerede genstandsbetydninger, og det er gennem denne problematiske relation, at handleevnen såvel som den samfundsmæssige proces realiseres.

Det, der i Leontjevs rekonstruktion blot var en beklagelig parentes i historien - nemlig klassesamfundenes problematiske forhold mellem "mening og betydning", sml. Leontjev (1985; 182 ff.) - bliver således i den kritiske psykologi et alment kendetegn ved mennesket, hvis begrebslige afbildning danner kategorialt udgangspunkt for, at det bliver muligt at trække videnskabelige forbindelser mellem psykologien og samfundsvidenskaberne, og det vil også sige:

At udvikle psykologiske enkeltteorier, hvis konkrete samfundshistoriske forudsætninger kan specificeres. Samfundsmæssige betingelser kan forstås psykologisk som betydningsstrukturer, dvs. strukturer af handlemuligheder for individer.

Det centrale ved denne tilgang - og dét som kan være svært at forstå, hvis man er vænnet til at tænke i den traditionelle modstilling mellem individ og samfund - er, at den samfundsmæssige formidling forudsætter subjektivitetsprincippet og omvendt. Den kritiske psykologis måske største socialpsykologiske landvinding er formuleringen af dette dobbeltperspektiv på de **betydningsstrukturer**, som er de begrebslige nøgler til en udforskning af det psykiske.

Alligevel er det også i dette punkt - forholdet mellem et psykologisk og et samfundsvidenskabeligt perspektiv på betydningsstrukturerne - at der efter min opfattelse opstår teoretiske vanskeligheder, som har implikationer for praksisomsætningen af/i subjektivtvidenskabelig behandlingsforskning. Jeg vil her søge at trække disse vanskeligheder og deres konsekvenser så tydeligt op, at det klart kan ses, hvor jeg mener en teoriudvikling kan være frugtbar.

Et centralt problem er, at det ikke er lykkedes at finde en teoretisk konsistent måde at håndtere forholdet mellem på den ene side de betydningsstrukturer, som forskningen i sit udgangspunkt er defineret omkring, og på den anden side udforskningen af "hver mine" betingelser, betydninger og handlegrunde fra "hver mit" perspektiv. Efterhånden, som subjektivitetsprincippet udfoldes som individualvidenskabelig metodologi, bliver det derfor også stadig mere usikkert, hvordan forskningens udgangspunkt i en **samfundsvidenskabelig** bestemmelse af sit grundlag og sit ærinde, kan formuleres og anvendes.

I de første udgaver af kritisk psykologisk metodologi (f.eks. Osterkamp, 1975) var der imellem de to teoriniveauer (kategorier og enkeltteorier) indskudt et tredje, et "formationsspecifikt", som omhandlede de psykiske problematikker og fænomener, som var særlige for en given samfundsformation (produktionsmåde). F.eks. kunne man udpege "individets borgerlige privatform" som et alment træk ved kapitalismen, der så igen gav bestemte livsbetingelser for folk i bestemte positioner. Rustet med et kendskab til det borgerlige samfunds sociologi var det muligt at forhåndsudpege almene træk ved dets psykologiske problemstillinger, og det var med disse i bagagen, at en aktual-empirisk undersøgelse kunne konciperes og iværksættes.

Da subjektivitetsprincippet imidlertid blev rigtig udfoldet, viste dette indskud sig selvmodsigende: Det var netop ikke muligt på forhånd, uafhængigt af subjektets særlige handlemuligheder og problematikker, at udpege bestemte almene samfundsforhold, på bestemte niveauer af generalitet og med en bestemt historisk udstrækning osv., som forskningsgenstand, og samtidig fastholde, at subjektet selv har rådighed over forskningen. Allerede formuleringen af forskningens problemstillinger på enkeltteoretisk niveau sætter en kontrolvidenskabelig problematik i den forstand, at betingelserne og deres relevans er udenfor subjektets rækkevidde. Om det konkrete subjekts samfundsmæssige livsbetingelser kan man således i **udgangspunktet** ikke sige mere end det ovenfor citerede: "‘**verden**’, som den er givet subjektet" (sml. Holzkamp, 1979c).

Sagt på en anden måde kan det "almene subjektstandpunkt" på ingen måde forudsættes som udgangspunkt for en forskning (i form af et bestemt enkeltteoretisk begreb om det almene), men først etableres som dens (praktiske) resultat, som udtryk for, at de involverede subjekter gennem forskningen, ved brug af de subjektivtvidenskabelige kategorier, er nået frem til erkendelse af

almeninteresser i bestemte dimensioner. **Det almene udgangspunkt, hvorm forskning kan etableres som fælles anliggende, kan dermed alene bestemmes kategorielt:**

"Hver enkelt betragter og bestemmer grundlæggende sig selv som et individuelt **tilfælde** af et menneske, der forholder sig til hver mine muligheder ud fra min position (...). Alle er et individuelt intentionalitetscentrum for sig selv og hinanden (...). Alle er almengjort på dette grundlæggende plan. Det er det **almene subjektstandpunkts** grundlæggende plan. Dette almene standpunkt giver grundlag for at afdække den interpersonelle relations **intersubjektivitet** og for at **almengøre** vore indbyrdes relationer til **subjektrelationer**" (Dreier, 1993; 180).

Almenbegreber om individuel subjektivitet i første person må således etableres ud fra "**hvert jeg**", der forholder mig til "**hver mine**" muligheder. Det er en afgørende formel for subjektvidenskabelig **generalisering**, dvs. hypotetisk konstruktion af enkeltteoretiske udsagn ud fra "mine" erfaringer (Holzkamp, 1983; kap. 9). Som generaliserede begreber kan og må "hver mine" muligheder dernæst indgå og omsættes i en praktisk forandringsbestræbelse, hvorigennem vi kan gyldighedsteste dem, og hvori forskningens "historiske" indlejring i en praktisk bestræbelse bliver synlig (sml. også kapitel 10.1).

Men **udgangspunktet**, for at nå frem til det, er tilsyneladende alene et sæt af teoretiske abstraktioner, som er og bestemmes som uafhængige af den konkrete forsknings målsætninger, nemlig det **kategorielle** begreb om "hvert jeg" som "tilfælde af et menneske". Det almene skal så at sige genfindes kategorialt, **før** det kan etableres praktisk.

Med dette udgangspunkt må et metodologisk kernepunkt blive en **kvalificering** af subjektet til med-forsker, altså de involverede subjekters tilegnelse af de subjektvidenskabelige kategorier i de relevante dimensioner.

Denne kvalificering skal ikke tænkes som en forudgående "oplæringsproces" eller lign., men som den anden side af den proces, hvor vi inddrager og bearbejder den samfundsmæssige formidling af den individuelle subjektivitet netop sådan, som denne formidling optræder "i den subjektive verdens- og selv-erfaring".

Vi begynder således i et forhold mellem på den ene side de subjektvidenskabelige kategorier - det "almene subjektstandpunkt", som er forskningens begrebslige grundlag - og på den anden side de involverede individuelle subjekters "verdens- og selv-erfaring". Når det første konkretiseres i det andet, kan det almene standpunkt etableres på et aktual-empirisk, praktisk plan.

Min påstand er nu, at denne tilgang må karakteriseres som en slags "**metodologisk solipsisme**"¹⁵: Erkendelsens udgangspunkt er det enkelte individs perspektiv på verden, også selvom dette perspektiv forudsættes kvalificeret kategorialt og bagefter omsat i praksis. Nærmere bestemt: Det,

15 Dermed er naturligvis ikke sagt, at subjektvidenskaben "er" solipsistisk eller lign.; tværtimod, at en tendens i retning af "metodologisk solipsisme", som jeg har defineret det, er problematisk og værd at diskutere, netop fordi det svarer så dårligt til subjektvidenskabens grundlag.

der tænkes fra starten, og altså konstituerende, at forbinde de individer, der deltager i forskningen, med hinanden, er en rent åndelig forseelse - et sæt af (endnu abstrakte) begreber og en intention om almengørelse.

Implikative og kontingente aspekter ved begrundelsessammenhænge

Denne problematik kan igen ses skærpet i de seneste arbejder af Holzkamp (1990, 1991b) og Markard (1991a, 1993) om subjektvidenskabelig metode, hvor der i diskussionen om generalisering og gyldighedstestning af empiriske udsagn lægges stor vægt på en almen skelnen mellem "implikative" og "kontingente" empiriske udsagn:

"**Implikative** er sætninger, hvis gyldighed følger tvingende af en analyse af deres begrebslige og materielle strukturer (...), altså sætninger om (logisk) nødvendige eller selvindlysende, meningsfulde - "begrundede" - sammenhænge, som derfor hverken kan eller behøver prøves empirisk. Udsagn er **kontingente**, når de sammenhænge, som omtales i dem, ikke tilkommer nogen nødvendighed i denne forstand, (dvs.) når de enten er eller ikke er rigtige". (Markard, 1993; 40).

I subjektvidenskabelig sammenhæng må da udsagn om subjektive begrundelsessammenhænge i sig selv betragtes som implikative og dermed udenfor empirisk rækkevidde. Herved angår den praktiske gyldighedstestning alene deres relevans og konkrete formulering i forbindelse med "hver jeg"s forsøg på at henregne sig selv under deres type, ved at omsætte dem i en konkret hypotese om en bevægelse fra en begrundelsessammenhæng til en anden (sat op i en "udviklingsfigur", se nedenfor).

Problemet i dette begrebspar er først og fremmest, at det, **ovenpå** de kategorielle bestemmelser, men **ved siden af** de "kontingente", samfundsmæssige generaliseringer af handlemuligheder, udskiller et tautologisk, indholdsløst domæne som et rent erkendelsesmæssigt medium af "sætninger", hvorigennem individer tænkes at være forbundne, og hvis centrale begrebsindhold og "tvingende" gyldighedskriterier ikke ses at være indlejret i nogen samfundsmæssig praksis. Man kan naturligvis indvende, at netop når det implikative ved udsagn om begrundelsessammenhænge (til forskel fra deres konkrete, kontingente praksisomsætning) er tautologisk og indholdsløst, spiller det heller ingen rolle i forskningsprocessen som andet end (endnu) en løbende påmindelse om subjektivitetsprincippet¹⁶. Men når det vægtes så højt, bliver de reelle og påtrængende spørgsmål i subjektvidenskabens udvikling (herunder spørgsmålet om empiriske generaliseringer) mystificeret ved hele tiden at blive forbundet med et sværttilgængeligt, rent akademisk felt, som endda - i dette tilfælde - er tæt ved at spille rollen som "kejsers nye klæder".

Dermed bliver også de realt konstituerende træk ved forskningen som social praksis - som ville kunne give materiale til en overvindelse af den "solipsistiske" tendens - underbestemt.

16 Vi har da også endnu til gode at se disse begreber brugt i en empirisk forskning.

2.4. NOGLE KONSEKVENSER OG EN LØSNINGSVEJ

Den teoretiske glidning mod en "solipsistisk" metodologi kan naturligvis ikke uden videre siges at få de omtalte problemer i praksisforskningen som afledte konsekvenser. Praksis kan stadig ikke, med Dreiers ord, udledes af en konception, og var det min hensigt at foretage en helhedsmæssig vurdering af disse problemers baggrund, så måtte jeg snarere søge i behandlingen, forskningens og de politiske bevægelers vilkår. Analysens hensigt er mere beskedent at belyse aspekter ved de teoretiske redskaber, som er med til at gøre dem mindre skarpe og dermed mindre anvendelige i en refleksion af problemerne, herunder problemet med at bryde ud af den beskrevne cirkelbevægelse mellem "abstrakte metoder" og "abstrakt kritik". Når jeg i det følgende taler om "konsekvenser", skal det forstås i denne betydning.

Den kategorielle metodik

Overordnet fører den "metodologiske solipsisme" til en tendens i retning af, at en opfattelse af den aktual-empiriske forskning, som er i modstrid med de almene forudsætninger om den som kritisk forandrende praksis, får mulighed for at vokse frem¹⁷. Den tænkes i stedet som en **afmægtig alliance** mellem en forsker, som kun er udrustet med kategorier, og en med-forsker, som er indfanget i sin "verdens- og selv-erfaring"s illusioner, indtil denne belyses med subjektvidenskabens psykologiske kategorier.

Konkret har disse begreber været med som problematiske sider ved konstitueringen af de kritisk psykologiske forskningsprojekter, som jeg har diskuteret i sidste kapitel, og hvis vanskeligheder har været udgangspunktet for min bestemmelse af problemstillingen for nærværende projekt. I *Theorie-Praxis-Konferenz* og i flere af de øvrige empiriske projekter, der refererer til den kritiske psykologi, har udgangspunktet været et samarbejde mellem forskere og praktikere, som opfatter sig som "enige" i de grundlæggende videnskabelige spørgsmål, og man har søgt, på dette "grundlag", at bearbejde deltagerens betingelser, handlemuligheder, handlegrunde osv.

Fra dette udgangspunkt kan forskningens **metodik** - som i subjektvidenskabens ikke udgør á priori forudsætninger, men derimod oparbejdes indholdsafhængigt, med genstandsadækvans som kriterium - alene udspringe af genstandens **kategorielle** bestemmelser. Det er ensbetydende med, at tænkningen (im- eller eksplicit) på næsten klassisk rationalistisk vis opererer med etablering af et "frirum" for en ren, kategorialt struktureret erkendelsesproces.

Et eksempel på dette er beskrivelsen af metoden i praksisforskningsprojektet "*Analyse psychologischer Praxis*" (der er knopskudt fra TPK; se Markard, 1991b, Fahl & Markard, 1993). Subjekter for forskningen er psykologer, der mødes for sammen at bearbejde problemer, som de

17 Her, som hele tiden: Ved siden af intentioner og forsikringer om det modsatte.

hver for sig oplever og skal håndtere i deres praksis; forskerne har angiveligt alene den funktion at sikre den praktiske gennemførelse. Problemerne opsamles til en "problem-pool" af enkeltteoretiske generaliseringer, som vurderes med henblik på deres praktiske forandringsrelevans. Forløbene beskrives i en almen logisk struktur, en sekvens kaldet "udviklingsfiguren": Fremhævelse af problemet / afprivatisering i projektets ramme → ideologimistanke / kategoriel reformulering → ændring af praksis → tilbagemelding fra praksis (Markard, 1985).

I denne beskrivelse reproduceres alligevel adskillelsen mellem metode og genstand: De indholdsmæssige temaer når ikke rigtigt frem til at rokke ved forskningens grundform; denne er begrundet, dels i kategorielle overvejelser, dels i umiddelbart-praktiske omstændigheder, og disse bliver tilsammen generaliseret til en logisk struktur, hvis begrebslige status er uklar på ganske samme måde som virksomhedsteoriens "virksomhedsformer".

Et andet eksempel er Dreiers diskussion af klientinteresser i psykoterapi (1993; kap. 6). For at kunne besvare spørgsmålene om klienternes interesser, og om hvordan vi bedst kan varetage dem, skriver han,

“... må **klientens** psykiske problemer, som nævnt, **grundlæggende** begribes i første person ud fra hans perspektiv på hans ståsted i hans situation. Mine problemer som klient må altså begribes indenfor de konkrete forbindelser mellem følgende forhold: Først må vi forstå, hvilken problematisk betydning mine nuværende objektive handlemuligheder har for mig (...). Så må vi analysere mine problematiske måder at forholde mig til dette mulighedsrum på (...). Dernæst må de problemer, der er knyttet til min særlige udviklede subjektive handleevne, forstås (...). Endelig må vi forstå de problemer, der er knyttet til min handleevnes (...) funktionale aspekter" (ibid.; 170).

Her er en modificeret¹⁸ gengivelse af de niveauer for individualvidenskabelig **kategoridannelse**, som Holzkamp opstiller (1983; 356), præsenteret som en kategorial trinfølge for en **aktuel-empirisk** undersøgelse. Ganske vist tager Dreier forbehold for, at der kun er tale om en logisk struktur, hvis empiriske realisering er en anden sag. Alligevel er der en vigtig glidning fra kategoristruktur til en trinfølge for aktual-empirisk undersøgelse på et bestemt genstandsfelt. Denne glidning er netop mulig, fordi Dreier (på dette sted) forbliver ved de kategorialt udledte bestemmelser af genstanden i sin beskæftigelse med en aktual-empirisk erkendelsesproces. Ordet "individet" kunne overalt træde i stedet for "klienten"; ingen nye bestemmelser er føjes til i konkretiseringen fra det ene til det andet, bortset fra prædikatet "problematisk".

Denne tendens til at forestille sig et erkendelsesmæssigt "frirum" fører til, eller peger på, problemer med at skelne mellem, hvornår en aktual-empirisk problematik blot - som i disse to

18 Holzkamps fem niveauer har Dreier modificeret til disse fire; Holzkamps første - samfundsteoretiske - og hans femte biologiske-fysiologiske er redigeret væk, og til gengæld er de psykiske dimensioner ved handleevnen delt op mellem subjektive forudsætninger og funktionsaspekter.

eksempler - er en kategorial bestemmelse, der er **iklædt** empiriske prædikater, og hvornår den udspringer af enkeltteoretisk begrebsudvikling, der **konkretiserer** kategorierne.

Overalt, hvor det første gør sig gældende, er der fare for, at de aktual-empiriske problematikker, som forskningen organiseres omkring som empirisk praksis, bliver underbestemt på et **samfundsvidenskabeligt** niveau. Dvs. det bliver svært at reflektere, under hvilke konkrete samfundsmæssige betingelser, og som udfoldelse af hvilke typiske sæt af handlemuligheder, den aktual-empiriske forskningspraksis legemliggør eller udfolder en problematik på det kategorielle niveau.

Det måske mest paradoksale og dermed tydelige eksempel på det er Osterkamp m.fl.'s udforskning af forholdene for flygtninge og medarbejdere på et tysk asylcenter. De går som centralt princip ud fra,

"... at de forskellige synspunkter og forholdemåder hos de asylsøgere og kolleger, der lever hhv. arbejder i Centeret, ikke primært lader sig forklare ud fra en personlig eller kulturel egenart, som på en eller anden måde er kommet i stand, men derimod væsentligt ud fra deres aktuelle handlemuligheder, som igen er begrundet i deres konkrete situation og forhold til hinanden" (Osterkamp, 1991a; 147).

Denne abstraktion fra det etniske og det personlige foretages helt bevidst og som resultat af et grundigt og velbegrundet opgør med forskellige, mere eller mindre ubehagelige, "etnicistiske" tilgange til flygtningeproblemer. Undersøgelsen er endvidere indlejret i et langvarigt arbejde med konkrete, politiske forhold omkring "fremmedhad" m.v. i Tyskland, før og nu (se f.eks. Osterkamp, 1987, 1990, 1991b). Der er m.a.o. på ingen måde tale om, at forskningen etableres "naivt" under aktuelle samfundsmæssige betingelser.

Alligevel er de anvendte analyseredskaber og hypostaserede betydningsbegrundelsessammenhænge holdt på et kategorialt eller højst "formations specifikt" (kapitalismekritisk) niveau. Det fratager ikke analyserne en høj videnskabelig værdi på dette niveau, men det gør dem vanskelige at generalisere på et aktual-empirisk niveau, fordi de særlige og bevægelige historiske omstændigheder, hvorunder de analyserede psykologiske problematikker træder frem, ikke medinddrages i refleksionen af forskningens "**positive**" metode. De konkrete, almene handlemuligheder, som forskningen realiserer i praksis, glider ud af refleksionen ved at smelte sammen med en kategorialt begrundet metode, og tilbage står en kritik af en række former for begrænsende handleevne, formuleret fra et ubestemt almengjort subjektstandpunkt.

Især bliver det et problem, at sammenhængene mellem abstraktionen fra det etniske, analysernes overvejende kategorielle niveau, og asylcentrenes/flygtningesituationens **praktiske** realisering af et almenbegreb om et "menneske slet og ret" ikke diskuteres. Kan denne "humanistiske" fastholdelse af "det menneskelige" - sine utvivlsomme fortjenester til trods - tænkes at være en vigtig ideologisk bestemmelse af forskningsbestræbelsen som konkret alliance, der i andre henseender kan blive problematisk? Reproduceres her den dikotomi mellem etnicisme og humanisme, der iflg. Osterkamp kendetegner den officielle tyske flygtningepolitik? Og hvis ikke, hvordan er den da overvundet?

Behandlingens grundbegreber

En tilsvarende "sammensmeltning" af kategorielle og aktual-empiriske problematikker gør sig gældende i analysen af psykosocial behandling. Den rent begrebsligt formidlede alliance mellem forsker og medforsker - det erkendelsesmæssige "frirum" - lader sig snublende nærliggende oversætte til et "terapeutisk rum", hvori klienten reflekterer "sine" problemer og muligheder, og hvori terapeuten afholder sig fra "fremgangsmåder" for i stedet at udforske klientens "konkrete" betingelser, betydninger osv. M.a.o. til **en aktual-empirisk problematik hvis centrale organiserende begreber netop af denne grund forbliver de samme**: "Behandling", "lidelse", "terapeut", "klient" osv.

Det kendetegner således Dreiers disputats (1993), at den så at sige **inde fra** den kliniske psykologis problematik peger ud mod dens mulige forandring, snarere end udefra - i lyset af dens praktiske forandring - at reflektere dens etablering overfor konkrete alternativer og dens historiske udvikling. **Givet**, at vi har spørgsmålet om, hvordan jeg som "terapeut" kan varetage "klientens" interesser, peges der ud på samfundsmæssige betingelser og problematiske traderede tænke- og handlemåder, hvorved der i sidste instans også peges frem mod, at hele problematikken kan forandres; men netop ikke før i sidste instans. Den påtrængende historiske nødvendighed af en forandring af praksis og af tænkningen om den, som Dreier tager som sit udgangspunkt, bliver ikke dokumenteret i en analyse af udviklinger i dens samfundsmæssige betingelser og funktioner, men begrundet i en **paradigmatisk kontrastering** af traditionelle og subjektvidenskabelige tilgange til dens fænomener.

På den måde forbliver forandringen potentiel, og i den forstand abstrakt. Det betyder også, at de reelle udviklinger og forandringer, som har fundet sted og finder sted nu, både hvad angår praksis og dens videnskabelige refleksion - og som også subjektvidenskabelig praksisforskning, uanset vores særlige grundlagskritiske fordringer er en del af - bliver underbestemt eller deres analyse underprioriteret.

Min påstand er altså, at denne erstatning af en historisk begribelse af behandlingens spørgsmål med en paradigmatisk kontrastering af mulige svar på dem, som muliggøres af den metodologiske solipsismes "frirumstænkning" er med til at blokere for en refleksion af praksisforskningens etablering af sig selv.

Omsat i positive forslag til overvindelse af denne blokering: Psykosocial behandling har ikke alene selv en "kategorialitet" i betydningen et sæt af grundlæggende begreber på et enkeltteoretisk niveau, som organiserer praksis og dens refleksion; men **disse grundbegreber er desuden under forandring, og det er efter min mening netop denne forandring, som kan udgøre et empirisk grundlag og udgangspunkt for en subjektvidenskabelig praksisforskning** (herom nærmere i kapitel 4). Denne praksisforankring foreslår jeg altså her netop **i kontrast** til at konstituere en praksisforskning med individuelle praktikere der er "enige" om en bestemt teoretisk tilgang, og som en refleksion af "hver vore" betingelser og handlemuligheder, der derefter kan pege frem imod praktiske samfundsmæssige forandringer.

Fra individets verden til handlesammenhænge

Har jeg kunnet bruge Dreiers disputats (1993) til at illustrere problemer i subjektvidenskaben, så er det til gengæld også der, man efter min opfattelse kan se et bud på en vej ud af miseren. Et ligeså vigtigt ærinde med hans bog, som at give en samlet fremstilling af den subjektvidenskabelige behandlingsforsknings konception, er det at **udvide** den med

"... et begreb om personligheden som en samfundsmæssig aktør, en deltager i og på tværs af konkrete socio-historiske handlesammenhænge (...). Der drages tætte forbindelser mellem samfundsmæssige handlesammenhænge, subjekters særlige relationer og positioner heri, deres herigennem formidlede betydning for sammenhængene og sammenhængenes betydninger for dem" (ibid.; 11).

Med begreberne og overvejelserne om personer-i-handlesammenhænge, som jeg vender nærmere tilbage til i næste kapitel, tager Dreier fat i en side af den subjektvidenskabelige teori, som kan danne udgangspunkt for en overvindelse af den "solipsistiske" metodologi. Dreiers grundlæggende udgangspunkt er behandlingen som en samfundsmæssigt formidlet interaktion mellem flere parter, der hver for sig, og i forhold til hinanden, indgår med konfliktfyldte interesser og præmisser. Kun med et sådant afsæt kan der skimtes en vej i retning af, at såvel behandlerens som klienters førstepersons-standpunkt kan tænkes i én og samme aktual-empiriske problematik, fordi det i sidste instans forudsætter en afvisning af udgangspunktet i en afmægtig alliance mellem forsker og medforsker.

Det er ensbetydende med et forsøg på, på et nyt niveau, at vende tilbage til det spørgsmål om virksomhedens, den menneskelige handlens, sociale organisering i umiddelbare/formidlende enheder, som var i fokus i opgøret med virksomhedsteorien. Det er dette forsøg, jeg beskæftiger mig med i næste kapitel.

Resumé

Problemet om, hvordan konkret, lokal handlen bør forstås og udformes hænger tæt sammen med den kritiske psykologis "subjektvidenskabelige" drejning i opgøret med og videreførelsen af virksomhedsteorien.

Virksomhedsteoriens begreb om "virksomheden" og dens former skulle netop samtænke psyke og samfund i en lokalt organiseret handlen. Men da individualiteten ikke var analyseret teoretisk i sin historiske tilblivelse, måtte virksomhedsteorien indfanges i en dikotomi mellem individets "funktionelle" indsocialisering i og dets afvigelser fra kulturen. Virksomhedsbegrebet, der skulle formidle forholdet mellem individ og samfund, tilslørede i stedet denne dikotomi, sådan at dets empiriske og praktiske anvendelser blev ahistoriske og funktionalistiske.

Den kritiske psykologi når i sin rekonstruktion af individualiteten frem til det grundlæggende "problematisk" forhold mellem individ og samfund, som indebærer, at betydninger står overfor individet som handlemuligheder, og at psykiske processer må forstås i "første person". Med denne forståelse er psykologien ikke primært en videnskab om individet, men for det.

Spørgsmålet er nu, hvorledes dette "førstepersons perspektiv" håndteres i sit forhold til almene samfundsmæssige betydningsstrukturer. Omsat til metodologi bliver det subjektets egne kriterier, der bestemmer de udforskede spørgsmåls relevans, og derfor erstattes sociologisk bestemte forskningsspørgsmål med kategorielle begreber (dvs. begreber på det alment menneskelige niveau) til strukturering af forskningen. Forestillingen om et individuelt subjektperspektiv udfoldet indenfor en alene kategorielt, intellektuelt bestemt ramme må imidlertid betegnes som en "metodologisk solipsisme", som er inkongruent med subjektvidenskabens øvrige teorigrundlag.

Konsekvensen bliver, at de kategorielle strukturer enten tænkes direkte at skulle udforme praksis eller smelter sammen med aktual-empiriske problematikker (dvs. på et specifikt samfundshistorisk niveau) på en sådan måde, at en kritisk refleksion af disses egen samfundshistoriske tilblivelse og betydning forsømmes. I forhold til psykosocial behandling fører det til, at en i øvrigt omfattende kritisk analyse af gængse tænkeformer går udenom spørgsmålet om etableringen og forandringer af de grundbegreber, som behandling er konstitueret i. "Behandling" afstikker en arena for kontrastering af teoretiske paradigmer, snarere end at "behandlings paradigme" selv diskuteres i forbindelse med de praktiske udviklinger af det, som kan udgøre en praksisforankring af kritisk psykologi.

Udgangspunktet for en overvindelse af denne teoretiske problematik må findes i kategorier om handlingens overindividuelle sociale organisering, i en teori om handlesammenhænge.

KAPITEL 3. FORSLAG TIL EN TEORI OM HANDLESAMMENHÆNGE

I det foregående kapitel nåede jeg frem til, at for at forstå hvordan behandlingspraksis udformes i konkret, lokal handlen, er det nødvendigt at overvinde, hvad jeg kaldte, subjektivitetsvidenskabens “metodologiske solipsisme” med en teori om handlesammenhænge. Det er ærindet for dette kapitel. Hensigten er naturligvis ikke kun at løse et problem i teorien, men også derigennem, at det bliver muligt at belyse praktiske spørgsmål i psykosocial behandling på en ny måde.

Da en almen teori om handlesammenhænge må oparbejdes på et kategorialt niveau og dernæst har bestemte implikationer for aktual-empirisk forskning, bliver rækkefølgen denne: Først vil jeg kort berøre de almene metodologiske forudsætninger for en sådan kategorial oparbejdning; dernæst vil jeg opstille den teoretiske model (på kategorialt niveau) og endelig drage konsekvenserne af den, hvad angår almene begreber for aktual-empirisk forskning.

3.1. METODOLOGISK FORBEMÆRKNING

Kritikken af den “metodologiske solipsisme” har implikationer for, hvordan forholdet mellem kategorier og aktual-empiri forstås. Talen om “aktual-empiriske grundbegreber” (se s.54) implicerer, at to forskellige funktioner, som i subjektivitetsvidenskab bæres af distinktionen mellem kategorier og enkeltteorier, må differentieres: Dels skelnes mellem begreber og meta-begreber, dvs. der etableres et grundbegrebsligt niveau for teoretisk analyse med en egen metodologi. Dels rekonstrueres det almenmenneskelige, der kan danne udgangspunkt for en kritisk perspektivering af forefundne problematikker på et individualvidenskabeligt plan, fordi dets relevans reproduceres i hvert enkelt individ med dets naturpotentialer. Det første er en almen videnskabsteoretisk pointe, det andet en specifikt psykologisk.

I det omfang, vi glider over mod en “kategorialt struktureret metodik” for aktual-empirisk forskning - altså omtalte “frirums-tænkning” - så medfører denne dobbeltfunktion, at vi kommer til at stå uden redskaber til refleksion af de grundbegreber, hvori vi har etableret den **praktiske** problematik, som **definerer** vores aktual-empiriske forskning, og som også i sidste instans stiller spørgsmålene til den kategorielle rekonstruktion. “Krudtet” er så at sige allerede fyret af.

Løsningen på dette problem må bestå i, for det **første**, at formulere den historiske metodologi mere alment og med større vægt på den aktuelle bestræbelses historicitet - som jeg selv har skitseret det i sidste kapitel (s.37) - og for det **andet**, at ud-(eller ind)arbejde en metodologi for (funktions-)kritisk rekonstruktion af psykologiske problematikker, som mere udførligt og systematisk sigter mod at begribe deres udvikling som aspekt ved en samfundsmæssig (og dermed samfundsvidenskabeligt forståelig) praksis.

Jeg kan i dette arbejde kun tage nogle få skridt i denne retning. Hvad det første angår, kan jeg langt fra i denne afhandlings rammer diskutere alle de videnskabsteoretiske forudsætninger, som

en sådan revision implicerer (se dog kap. 3.4.); hvad det sidste angår, må jeg i endnu højere grad melde pas, og i stedet henvise til især Forchhammers (1992; in prep.) arbejde med problemstillingen (se dog også kap 4.1.).

Af umiddelbar relevans for mit videre forehavende er dog, at det **kategorielle** spørgsmål om handlesammenhænge - herunder forskningens - er blevet rejst med udgangspunkt i en **aktuel-empirisk** problematik. Ikke sådan at forstå, at en given aktuel problematik søges belyst kategorialt, og dermed afstikker en arena for konfrontation mellem paradigmer; men derimod på den måde, at arbejdet med at forandre de grundlæggende ("aktuel-empirisk-grundbegrebslige") træk ved praksis også stiller krav om analyser på et kategorielt (dvs. almenmenneskelige) niveau.

Det betyder på den ene side, at pejlemærkerne for arbejdet med den kategorielle problematik ikke kun udgøres af genstandens kategorialt oparbejdede egenskaber, metoder i en historisk-empirisk forskning m.v., men lige såvel af den løbende refleksion af den aktual-empiriske genstands etablering, som igen trækker såvel på samfundsvidenskabelige som psykologiske teorier. På den anden side må arbejdet med at opstille teoretiske modeller fortsat henføres til det niveau af generalitet og udviklingshistorisk differentiering, som disse modeller indholdsmæssigt refererer til. De to historiske dimensioner må holdes begrebsligt frie af hinanden, så de kan udfordre og perspektivere hinanden på en synlig måde.

Derfor må en almen teori om handlesammenhænge nok bygges op med reference til dens praktiske relevans og empiriske hensigtsmæssighed, men samtidig også være forpligtet til, ikke blot en generel teoretisk konsistens, men også specielt en tydelig indplacering i kategorierne.

3.2. UDGANGSPUNKTET: HANDLESAMMENHÆNGE HOS HOLZKAMP OG DREIER

Handlesammenhæng hos Holzkamp

Begrebet "handlesammenhæng" er, så vidt jeg kan se, ikke oparbejdet systematisk som subjektvidenskabelig kategori i Holzkamps "*Grundlegung*" (1983) (eller i nogen tidligere forskning). Det refererer på en "løs", dvs. ikke begrebsligt differentieret måde, til den samfundsmæssige, forstrukturerede men foranderlige, sammenhæng mellem menneskers handlen, som individets handlen indgår i. Holzkamp går ikke nærmere ind i, hvordan denne sammenhæng uddifferentierer sig selv og bliver til handlesammenhænge i flertal, fordi hans hovedærinde er oparbejdning af de kategorier, hvormed vi kan begribe og kvalificere det enkelte subjekts perspektiv med udgangspunkt i **dettes** grundlæggende dimensioner. Til karakteristik af den samfundsmæssige formidling af individets handlen, som denne kan **sammenfattes** af og for det selv - og danne grundlag for dets livsperspektiver, forholden sig til egen biografi osv. - indføres som nævnt (s.46) kategorierne "position" og "livssituation".

I det omfang, denne handlesammenhæng bliver objektiveret (symbolsk repræsenteret e. a.), bliver den ganske vist hos Holzkamp samtidig differentieret som systemer-af-handlemuligheder, sat på

kategori som **betydningsstrukturer** (i flertal). Men handlesammenhængen selv, som løbende etableret, revideret osv. net af relationer mellem handlinger eller som realiseret handlen, forbliver udifferentieret, indtil det punkt, hvor den så at sige ombrydes i individets handlen, og de psykologiske differentieringer træder ind mellem umiddelbare og formidlede aspekter, handling og operation, begriben og tyden osv.

Fra dette sted, altså igen “nedefra”, udvikles tilsvarende bestemmelser om **interpersonalitet**, dvs. relationer mellem individer: Den almene mulighed for isolation (Vereinzelung), interaktivitet, Kooperation og intersubjektivitet, alt efter, om interpersonaliteten – så vidt den overhovedet finder sted - er bygget på realisering af samfundsmæssige mål, der er fælles for de implicerede, og om individerne indgår gensidigt selvbevidste i den.

Hvad vi på den måde netop ikke får udfoldet, er differentierede begreber om, hvordan menneskelig handlen struktureres og realiseres i indbyrdes afgrænsede og forbundne “enheder”, og de implikationer, som dette måtte have.

Handlesammenhænge hos Dreier

I Dreiers version begynder handlesammenhængen at differentiere sig ud; men han tager os ad en lille omvej: Han udvikler (1993; kap. 2) sine centrale begreber om handlesammenhænge i en almenpsykologisk diskussion af personlighedsbegrebet. Hans argumentation er som følger.

Hvis der overhovedet må indrømmes dette begreb - “personlighed” - en systematisk plads blandt kategorierne i en marxistisk psykologi - ved siden af begreberne “individ” og “subjekt” - kan det iflg. Dreier ske med udgangspunkt i Leontjevs bestemmelse: At personligheden dannes

“... på grund af den særlige, subjektive funktionalitet, der er knyttet til en overgribende regulation af de individuelle udviklingsprocesser” (ibid.; 60).

En sådan “overgribende regulation” er igen nødvendiggjort af, at der eksisterer omfattende, udviklende, samfundsmæssige forbindelser mellem individets forskellige virksomheder, betingelser, forudsætninger osv.

Begrebet personlighed **forudsætter** således et begreb om **forskellige “virksomheder”**. Som vi så i sidste kapitel, fører dette hos Leontjev til en forudsætningsrelation mellem “virksomhedsformer” og på personlighedssiden “motiv- og meningshierarkier”, der begge (tendentielt) tænkes som ahistoriske, fritsvævende strukturer.

Men Dreier tager udgangspunkt i Leontjevs bestemmelse og søger - på grundlag af subjektvidenskabens mere udviklede subjektbegreb - at udfolde den i en anden retning. Afgørende er her følgerne af den mere omfattende bestemmelse af den samfundsmæssige formidling af den individuelle subjektivitet. Den “overgribende regulering” kan ikke længere være en sag for det enkelte individ, med deraf følgende (eventuelt mere eller mindre) “sluttet”, “helhedsmæssig”, “integrativ” karakter, enten af personligheden eller dens funktion. I stedet må vi “udforske personlighedens udvikling i og med sine samfundsmæssige handlesammenhænge”, og forstå dens processer som “’åbne’ overfor de historisk foranderlige samfundsmæssige forhold og (at de) må udvikle sig som aspekter ved deres forandring” (ibid.; 62).

Dette perspektiv rokker i den grad ved forestillingen om en "individuel integration", at Dreier må ende med at lade spørgsmålet om personlighedsbegrebets berettigelse stå åbent. Til gengæld får vi ad denne vej udfoldet nogle bestemmelser om personlighedens/ subjektets **deltagelse** i handlesammenhænge, som i nogle henseender fører os videre i retning af at kunne **lokalisere** handlingsforståelsen.

Først og fremmest har vi nu et **flertal** af handlesammenhænge og et problem (for individet) om deres indbyrdes forhold. Individet bevæger sig imellem disse handlesammenhænge, deltager i dem på forskellige måder. Det betyder igen, at Dreier kan foreslå kategorierne til formidling mellem individuelle og samfundsmæssige processer udbygget, sådan at de ikke blot **sammenfatter** individets samfundsmæssige situation, men også kan indfange dets forskellige deltagelse i **forskellige** handlesammenhænge differentieret:

"Vil vi etablere en teori om det konkrete subjekt, må vi gå ud fra, at jeg som subjekt altid **befinder mig** på et ståsted med tilhørende perspektiv. Det er ikke muligt at befinde sig "ingen steder". Men der er forbindelser mellem mine ståsteder over tid og sted, og det er vigtigt for mig i min lokaliserede handlen at tage hensyn til disse forbindelser. Det **standpunkt**, jeg indtager på det foreliggende ståsted, er derfor **formidlet** på forskellige måder af mit **subjektive forhold til** disse **forbindelser** mellem mine handlinger på mine ståsteder i mine handlesammenhænge" (ibid.; 71).

Handlesammenhængen er objektivt forstruktureret, så deltagende individer befinder sig i indbyrdes relaterede ståsteder, der hver for sig indebærer bestemte struktureringer af betydninger, dvs. perspektiver. Ståstedet er, som hele handlesammenhængen, objektivt forbundet med andre handlesammenhænge, også i individets øvrige handlen. På dette ståsted, med dette perspektiv, overfor, og i, disse objektive forbindelser, indtager individet sit subjektivt begrundede standpunkt, sin forholdemåde.

Dreiers begrebsudvikling differentierer altså de subjektvidenskabelige formidlingskategorier med udgangspunkt i, at den samfundsmæssige handlesammenhæng er brudt op i en flerhed af handlesammenhænge. Hans argumentation tager afsæt i forudsætninger for et (alligevel til sidst uafklaret) personlighedsbegreb; men ved nøjere eftersyn er Dreiers ærinde snarere mere generelt at konkretisere handlingen ved at **lokalisere** den til **bestemte** samfundsmæssige sammenhænge og videre differentiere disses sammensathed. Vi kan således f.eks. overfor en problematik i en behandlingssammenhæng spørge efter klientens ståsted, perspektiv, standpunkt osv., reflektere forbindelsen mellem behandlingens handlesammenhæng og klientens (eller behandlerens) øvrige osv.

Det betyder på den ene side, at vi er kommet meget tættere på at kunne strukturere en aktual-empirisk forskning (kategorialt reflekteret): For i stedet for et abstrakt møde mellem uafgrænsede totaliteter - en kategorial totalitet og en subjektiv verdens- og selverfarings totalitet - har vi nu som udgangspunkt ståsteder, standpunkter osv. i **bestemte** handlesammenhænge. Vi har så at sige fået et "sted" at begynde fra.

Men på den anden side har vi ikke fået redskaber til **selv** at foretage denne bestemmelse af handlesammenhængene som "bestemte". **Dreier** har teoretisk set taget udgangspunkt i handlesammenhængenes **givne** flerhed, og udarbejder dernæst kategorier for individets placering i dem og imellem dem. Det hænger for mig at se sammen med et "metodologisk solipsistisk" begreb om handlesammenhængene selv som netop "mine handlesammenhænge", dvs. de indtræder i vores forskning i skikkelse af "de handlesammenhænge, individet deltager i", og ud fra individets perspektiv og standpunkt. Det kan føre til, at selvom de således analyseres ud fra deres "betydning for mig", er de alligevel objektivt "bestemt for mig" på forhånd - sådan som jeg jo påstår, at det til dels sker i behandlingsforskningen. I modsat fald måtte jeg have begrebslige midler at (være med til at) bestemme dem med.

Der etableres m.a.o. en dikotomi mellem handlesammenhængens givne forstrukturerethed og det individuelle (magtesløse) subjekts perspektiv på den; på dette grundlag kan vi kun ved at indtage det individuelle subjekts perspektiv undgå, at handlesammenhængens forstrukturerethed afstedkommer dens determination af handlingen. Og da kun til den pris, at dette perspektiv er knyttet til et **krystalliseret** begreb om deltagelsen, hvor handlingen er fastskrevet til en konstellation af steder, punkter og vinkler. Sat helt på spidsen: Vi indtager nu "hver vore" standpunkter på hver vore ståsteder med perspektiver, taler med hver vore stemmer om vort konfliktfyldte mellemværende - interesse (ibid.; 71) - og håber at nå frem det almene subjektstandpunkt, så handlingen kan sættes i gang igen.

Krav til en teori om handlesammenhænge

Men det er netop en bestemmelse af, hvordan mennesker producerer og bestemmer handlesammenhænge (som løbende aspekt ved den handlen, de organiserer), som jeg skal bruge til at kunne reflektere, hvordan praksis(-forskning) etablerer sig i handlesammenhænge og søger at realisere fundamentale forandringer af praksis. Skal jeg prøve at betrede denne vej, må jeg med andre ord foreslå kategorier, der afgrænser og bestemmer handlesammenhænge. Det forudsætter imidlertid igen, at handlesammenhængen frigøres fra det enkelte individs perspektiv - det er ikke længere "min", men derimod "vores" handlesammenhæng.

I en "solipsistisk metodologi" kan vi til dels tage ordet "handlesammenhænge" bogstaveligt, som blot "sammenhænge mellem handlinger", og vi har ingen redskaber til at skelne en handlesammenhæng fra en anden, bortset fra deres betydning for "mig". Men prøver vi at følge "forstrukturerings" proces, i et perspektiv, der er knyttet til subjektet for denne proces, dvs. en samfundsmæssig aktør i større målestok, så støder vi ind i sociologiens (m.v.) institutioner, agenter, grupper, stater, funktioner, produktionsenheder, organisationer og m.a.

Selvom jeg naturligvis ikke vil prætere et overblik over - endsige en løsning på - den samfundsvidenskabelige diskussion om disse og lignende begreber, så kan jeg ikke opstille en teori om handlesammenhænge uden en forpligtelse til at overveje, på hvilke måder, et (social-) **psykologisk** begreb om handlesammenhænge adskiller sig fra og forbinder sig med sådanne samfundsteoretiske begreber.

Videre må begreberne kunne reflektere, hvordan det “vi”, hvorudfra handlesammenhænge ses og konstrueres, den “samfundsmæssige aktør i større målestok”, etableres og realiseres i og med handlesammenhænge selv. I modsat fald har jeg suspenderet det metodologiske subjektivitetsprincip til fordel for et uklart, “overordnet” standpunkt - og ender dermed straks tilbage i den ovenfor (s.47) beskrevne cirkel mellem “erfaringer” og “betingelser”¹⁹. Dette krav inkluderer også, at handlesammenhængens “over-individuelle subjekt” kan **forbindes** med de individuelle subjekter, der deltager i den, sådan at relationerne mellem (f.eks. praksis-forskningens) handlesammenhænge og de individuelle betydnings-begrundelses-sammenhænge, som indgår og fremtræder i dem, kan belyses subjektvidenskabeligt.

3.3. EN TEORETISK MODEL FOR HANDLESAMMENHÆNGE

Strukturenheder af mål og midler

Indfaldsvinklen til et begreb om handlesammenhænge, der samtidig rekonstruerer et “vi”, kan findes i de ovenfor (s.59) skitserede bestemmelser om interpersonalitet. Heri findes en skelnen mellem to niveauer af Kooperation: På den ene side den overordnede, totalsamfundsmæssige proces; som den proces, hvorigennem menneskene realiserer den fælles foregribende omsorg for livsbetingelserne, udgør den en kooperativ handlesammenhæng, organiseret i en struktur af mål og midler (betydninger). På den anden side Kooperation som mulig kvalitet ved interpersonalitet; den er, som nævnt, afhængig af, om der findes samfundsmæssige mål, der er **fælles** for de involverede subjekter.

Spørgsmålet er nu, hvorledes dette “fælles” skal forstås. Er det blot et prædikat, der tilkommer alle hver især - det mest uspecifikke begreb om det fælles (sml. Ilyenkov, 1977; kap. 11) - så er det endnu abstrakt, og uden implikationer; vi kan så at sige kun konstatere “det fælles”, og dét var dét. Men hvis det derimod er fælles i den forstand, at det er en selvstændig, overgribende konkret realitet, som alle på forskellig vis deltager i og forholder sig til, så kan det få omfattende teoretiske konsekvenser. Og det kan det netop være, **hvis det indholdsmæssige udgangspunkt for den interpersonelle Kooperation er uddifferentierede enheder af den totalsamfundsmæssige handlesammenhæng.**

Med andre ord kan udgangspunktet for begreber om handlesammenhænge være **samfundsmæssigt formidlede strukturenheder af mål og midler**. Hvis vi går videre på dette niveau - dvs. før jeg har diskuteret nærmere, hvordan sådanne enheder afgrænses og forbindes -

¹⁹ Sådan som det efter mit skøn er sket for Döpping (1992), der ønsker først at få individets sociale betingelser og handlenødvendigheder på plads (med en sociologisk informeret “spørgsmålsindeksering”), før det selv kommer på banen med sine livsperspektiver og forudsætninger. Efter at subjektivitetsprincippet på et “socialpsykologisk” niveau er erstattet med et ikke-lokaliseret “videnskabeligt” perspektiv, og der herefter kun indrømmes subjektet forholdemåder indenfor de rammer, som udstikkes derfra, kan det næsten ikke mærkes, at man også på det “personlighedspsykologiske” niveau ender med en videnskab **om** subjektet.

så kan disse begreber allerede logisk ses at **forudsætte** begreberne subjekt, genstand og betingelser. "Logisk" vil sige, at der her er tale om forhold, der konstitueret hinanden i en indre nødvendig sammenhæng. Man kan således f.eks. ikke etablere en handlesammenhæng af mål og midler uden samtidig at konstituere dens subjekt; afgrænsning til en "enhed" implicerer en skelnen på objektsiden mellem "genstand" og "betingelser" osv.

Denne anvendelse af termen "subjekt" kræver en bemærkning. Det skal naturligvis ikke her forveksles med det individuelle subjekt og forsynes med dettes psykiske eller legemlige egenskaber²⁰. Det anvendes her i en bredere betydning, som det f.eks. kendes fra grammatikken (men som det i øvrigt også kendes i den subjektvidenskabelige tradition, se f.eks. Holzkamp 1983; 331). I denne betydning er der intet "metafysisk" forudsat om, at handlesammenhænge forsynes med en "ånd", som får et selvstændigt liv "ovenover" handlingen. Det skal simpelthen forstås som den Kooperation af individer, som udfører handlingen sammen, og som de enkelte individer deltager i, intet andet. Pointen er, at denne Kooperation må begribes og reflekteres som andet og mere end summen af dens deltagere eller deres interaktion. Selvom den, som det nedenfor vil blive diskuteret nærmere, i sin konkrete udformning bliver konstitueret "nedefra", af, for og med dens deltagere, så kan Kooperationens centrale indholdsbestemmelse kun ske "ovenfra", som en specificering og lokalisering af mere almene samfundsmæssige mål-middel-sammenhænge. Det er gennem denne dobbelte bestemmelse, at handlesammenhængen etablerer sig som "kooperativt subjekt".

Dens nærmere "egenskaber" forsøger jeg at indkredse i det følgende og i det empiriske arbejde.

Handlesammenhæng og betydningsstruktur

Man kan som ovenfor antydte skelne mellem begreber for disse strukturenheder i to forskellige bevægelsesmomenter: "**Betydnings-struktur**" angiver krystalliserede, objektiverede (aspekter ved) handlesammenhænge, og dermed handlesammenhænge i deres begrebsligt fikserede aspekter. "**Handlesammenhæng**" angiver den bestemte, lokalt etablerede konstellation, det udfaldsrum af mulige sammenhænge, som hele tiden udpeges, realiseres, revideres osv. i lokal handlen.

Så snart vi sætter en handlesammenhæng sprogligt på begreb, rekonstruerer vi dens betydningsstruktur(er), om end selvfølgelig kun aspektvist, dvs. formidlet over den sproglige bearbejdningens tilkoblede handlesammenhæng. At handlesammenhængen fastholdes i en betydningsstruktur rummer imidlertid mere end blot en sproglig begrebsliggørelse. Det er handlesammenhængen set fra sit middel-aspekt, sådan som dette mere alment er udformet i objektive genstandsbetydninger, der igen taget for sig selv indgår i mere omfattende samfundsmæssige betydningsstrukturer.

20 Til gengæld vil man også kunne hævde at "egenskaber" ved handlesammenhænge uberettiget har været overført på individer, netop fordi man i store områder af psykologien har stået helt uden brugbare begreber om handlingens overindividuelle organisering.

Handlesammenhængen-i-sig-selv skabes/udpeges løbende i enhver handlen, hvorved en lokal relevansstruktur retter sin lyskegle mod betydningsstrukturer i en konstant lokal betydningsætten, der er indbygget som en tavs side ved handlen.

Disse distinktioner kan belyses lidt nærmere ved at sammenligne med Dreiers måde at sætte begreberne op. Han har for nylig udbygget teorien med begrebet "handlekonstellation":

"Herved forstås den særlige konfiguration af handlinger, som deltagerne i en given handlesammenhæng realiserer (...). En handlesammenhæng er en lokal, begrænset objektiv betydningsstruktur, der (skal) reproduceres for at bestå eller som ændres via handlen. Men deltagerens realiserede handlen i forhold hertil, 'handlekonstellationen', er altid selektiv og partiel". (1994; 9)

Dreiers distinktion ligner den her foreslåede mellem betydningsstruktur og handlesammenhæng. Var det så ikke mere enkelt at anvende samme terminologi? Nej, så enkelt er det langtfra. Dreiers handlesammenhæng er selv en lokal, begrænset objektiv betydningsstruktur. Men som jeg har været inde på ovenfor, giver han os ikke redskaber til at foretage denne lokale afgrænsning, fordi han fastholder det individuelle subjekts perspektiv på den. Som betydningsstruktur står handlesammenhængen derfor overfor sine deltagere, objektivt forstruktureret, uanset at dens foranderlighed erklæres. Handlingens subjektive moment spaltes ud i et begreb for sig og reduceres til en selektiv realisering. Denne "handlekonstellation" må derfor enten forblive et tomt begreb for "det konkrete" - det der ligger udenfor det, vi sætter på begreb - eller betragtes fra et standpunkt udenfor.

I min forståelse er handlesammenhængen en (under bestemte betingelser) subjektivt konstitueret objektiv struktur. Jeg har ikke brug for, eller plads til, en ekstra kategori, der betegner handlingens konkrete subjektive realisering - udover det almene begreb om "handlen" - eftersom denne (i de her relevante aspekter) gerne skulle kunne indfanges ved at **bruge** begrebet "handlesammenhæng" ved at analysere handlesammenhængenes konstituering, bevægelser osv.

Til gengæld må jeg kunne tematisere forskelle og relationer mellem på den ene side handlesammenhængen - med dens løbende, bevægelige subjektive konstituering - og på den anden side betydningsstrukturer, som i mere rendyrket og krystalliseret form fastholder dens begrebslige side. Eksempelvis kan et konkret møde bevæge sin genstandsbestemmelse sådan, at handlesammenhængen rekonstrueres og veksler mellem forskellige typer, der hver for sig (og i deres indbyrdes forhold) kan sættes på begreb som betydningsstrukturer.

Afgrænsning af handlesammenhænge som psykologisk begreb

Næste skridt bliver at **afgrænse** handlesammenhænge omkring interpersonalitet, så de kan skelnes fra samfunds- og kultur-videnskabelige strukturenheder af mål og midler. Afgrænsning skal forstås på den måde, at jeg skal finde de begreber, hvormed vi kan skelne de særlige strukturenheder på det interpersonelle niveau, og hvormed vi samtidig kan begribe, hvordan de

forbindes med den samfundsmæssige totalproces. At afgrænse er at forbinde. Hvad det angår, er der for mig at se to muligheder.

Den ene er at foretage afgrænsningen omkring handlingens **umiddelbare, rum-tidslige realisering**. Herudfra kan en handlesammenhæng bestemmes som en mål-middel-sammenhæng, der realiseres i umiddelbar handlen. "Formidlethed" kan i det hele taget bestemmes som – eventuelt symbolsk håndterede - forbindelser mellem rum-tidslige handlesammenhænge. Det svarer til Dreiers henvisning til, hvordan "befindendet" også må forstås bogstaveligt, i den forstand, at det er "lokaliseret i social tid og rum via min placering i det foreliggende kropslige felt" (1993; 73). Det medfører, at handlesammenhænge, ved siden af deres forbundethed med den samfundsmæssige helhed gennem deres mål-middel-struktur, også er sanseligt forbundet via deres fysiske, geografiske lokalisering. Handlesammenhængen er **lokal**.

Den anden mulighed er at fastholde, at handlesammenhængen, som interpersonalitet, også er opbygget "nedefra", dvs. hele tiden i relevant omfang defineres og omdefineres af sine individuelle deltagere. Vi kan her trække Dreiers begreber frem, og sætte dem i forbindelse med handlesammenhængens struktur af mål og midler: Så bliver handlesammenhængen væsensbestemt som **relationer mellem en (lokalt specificeret) mål-middel-struktur og deltagerens standpunkter**. Forbindelsen til den samfundsmæssige proces er dermed ikke realiseret gennem en én-gang-for-alle defineret mål-middel-struktur, men løbende - om end under betingelser - **bestemt og ombestemt af deltagerne**; herunder også på den måde, at de hver for sig etablerer forbindelser udover handlesammenhængen og dermed danner deres **deltagelses-præmisser**. Centralt er her, at den løbende bestemmelse af relationer mellem mål-midler og deltagelses-præmisser - handlesammenhængens **konstituering** - ikke behøver at være formidlet over sproglige repræsentationer af disse, men simpelthen i sig selv er et aspekt ved handlingens udførelse.

De to mulige måder at afgrænse handlesammenhænge på kan, for mig at se, udmærket forenes. I mange tilfælde, men ikke i alle²¹, vil handlesammenhænge kunne tilfredsstille begge sæt af kriterier samtidig. Det, de har tilfælles, er, at vi i begge tilfælde kommer under en tærskel, hvor det ikke længere er relevant at abstrahere fra praksis' psykologiske egenskaber, dvs. fra handling.

Men de to kriterier er ikke sideordnede. Hvor vi med det første afgrænser handlesammenhængen omkring et relativt sekundært funktionsaspekt ved handlingen, så indkredser vi med det andet et specifikt bestemmende aspekt ved handling, nemlig at den konstitueres intersubjektivt i kooperative enheder. Når jeg herefter taler om handlesammenhænge, er det derfor også med udgangspunkt i denne bestemmelse, medmindre andet udtrykkeligt er nævnt.

Dermed er, i første omgang, dog stadig kun de differentieringer af samfundsmæssig praksis, der kan sættes subjektivtvidenskabeligt på begreb som handlesammenhænge, til diskussion her. De står reelt i relation til andre strukturerenheder af mål og midler, som må analyseres samfundsvideenskabeligt, og som konstitueres i relation til primært andre forhold end deres

21 To komplementære eksempler på, at kun det ene kriterium tilfredsstilles, er masse mødet og brevvekslingen.

deltagende individer - f.eks. de handlesammenhænge, hvoraf de er sammensat. For at fastholde dette vil jeg, hvor det er nødvendigt, benævne sådanne "andre" differentieringer af praksis (begrebsstrukturer af mål, midler, subjekt, genstand, betingelser) med termen "**praksisser**", uden at gå nærmere ind i hvordan de etableres og bestemmes (se dog kap. 7.2).

Uspecifikke aspekter

Jeg har indtil nu bestemt handlesammenhænge i deres grundform med udgangspunkt i kategorier for menneskelig interpersonalitet i sine mest specifikt menneskelige, bestemmende aspekter. Det er fordi, der ikke er historisk-empirisk holdepunkt for at antage, at den samfundsmæssige praksis uddifferentierer sig til et interpersonalitet på en problematisk måde, dvs. på en, for de implicerede, problematisérbar måde, før vi med civilisationen gennembyrder umiddelbarheden og etablerer den "gnostiske distance", hvormed individer kan forholde sig til handlingens interpersonelle strukturering som mulighed.

Men den selvsamme mulighedsrelation indebærer også, ligesom det generelt gælder interpersonelle relationer, at handlesammenhænge kan etableres i helt eller delvis fravær af de forhold, som jeg har fremhævet, som de specifikt bestemmende. I sådanne tilfælde fremtræder de uspecifikke aspekter ved handlesammenhængen på en anden og mere dominerende måde.

Det skal nu ikke forstås sådan, at der herefter er givet "frit lejde" for arbitrære enkeltteorier om handlesammenhænge. De specifikt bestemmende aspekter "glimrer" også ved deres eventuelle fravær, i den forstand, at de medbestemmer handlesammenhængen gennem deres (ikke-realiserede) mulighed - såfremt den givne enhed af handlen overhovedet er af blivende, almen relevans.

Jeg kan som eksempel tage et sving i en af sociologiens/socialpsykologiens klassiske stiløvelser: Hilsener. Når sociologer som Goffman (f.eks. 1975) eller Garfinkel (1984) bruger dette eksempel til at illustrere mellemmenneskelig interaktion, så er denne interaktions kooperative aspekt fraværende; vi kan i højden forestille os individuelle intentioner spille ind og indgå i en intersubjektiv selvbevidsthed. Om de sociale "normer" forbundet med hilsener tænkes "socialiseret" på plads, som hos Parsons, eller snarere reproduceres og anvendes - selvbevidst, som hos Goffman, eller ubemærket, som hos Garfinkel - for at undgå besvær: Givet er det tilsyneladende, at de hilsende er fraskrevet muligheden for at vurdere hilsenens nytte, f.eks. med etiske eller kulturpolitiske betragtninger. Såvel i disse teorier som sandsynligvis i de situationer, de afbilder, skaber dette fravær problemer for de implicerede, som udleveres hjælpeløst til de givne normer.

Det problem får man imidlertid først øje på, når man – eventuelt bl.a. via ændrede hilsener - griber forandrende ind i den gældende praksis og dens normer, hvilket alment implicerer en teoretisk bestemmelse af handlesammenhænge, hvori selv en hilsen har samfundsmæssige mål-middel-sammenhænge.

Tilsvarende kan nogle handlesammenhænge i relativ overensstemmelse med virkeligheden beskrives primært i deres umiddelbare rum-tidslige aspekter. Også her forsyner den interaktionistiske sociologi os med mange eksempler (f.eks. Goffman, 1975; og ophøjet til

programmatisk princip hos Giddens, 1984). Og også her kan reduktionen til uspecifikke aspekter overhovedet kun diskuteres, hvis det, der reduceres væk, er fastholdt kategorielt.

Det kan til gengæld udgøre en vigtig metode til at udvikle og berige teorien om handlesammenhænge at diskutere sådanne interaktionsstudier kritisk med udgangspunkt i antagelsen om, at de udfolder begreber om mere eller mindre uspecifikke aspekter ved handlesammenhænge.

Konfliktualitet

En indvending mod at bestemme handlesammenhænge med udgangspunkt i fælles mål-middel-sammenhænge kan være, at de kan være konstitueret omkring modsatte interesser hos deltagerne (f.eks. et retsmøde) og altså snarere end en "fælles bestræbelse" er en arena for konflikter. I så fald kan man dog i første omgang spørge, om ikke også en sådan arena faktisk indgår i en fælles mål-middel-sammenhæng, f.eks. repræsenterende en fælles interesse i (fredelig) afklaring.

Mere alment, er større eller mindre grader af interessemodsigelser reglen snarere end undtagelsen, **samtidig** med, at fælles samfundsmæssige mål-middel-strukturer indholdsbestemmer handlesammenhængen.

Endvidere er det "fælles" selv en relativ størrelse og er f.eks. ofte en størrelse, der formidler samfundsmæssige magtrelationer i handlesammenhængen via ideologiske tænkeformer. F.eks. kan den tilsyneladende "fælles interesse" i fredelig afklaring konstituere retsmødet på grundlag af en statslig tvangsforanstaltning, der, af de implicerede, tænkes som "retfærdighed".

En konflikt- og modsigelsesfyldt konstituering betyder således på ingen måde, at handlesammenhængens fælles mål-middel-sammenhæng opløses eller bliver irrelevant. Tværtimod forudsætter konfliktualiteten selv et "stridens æble", og udgør ikke en undtagelse fra, men snarere en type af, konstituering af en fælles mål-middel-sammenhæng (idet dog stadig uspecifikke aspekter kan være relativt dominerende på dennes bekostning). Omvendt forudsætter "kooperation" i de foreløbig langt fleste af sine konkrete former på alle samfundsniveauer en alliance mellem modsigende særinteresser. Antagelsen af handlesammenhængens enhed af Kooperation og konfliktualitet, af almene og særlige interesser er helt nødvendig for at forstå dens subjekt karakter uden at havne i en metafysisk kollektivism²².

Der er m.a.o. **ikke nogen simpel sammenhæng mellem mål-middel-strukturen og deltagerne forskellige præmisser, standpunkter osv.** Tværtimod er dette **et springende punkt i analysen af handlesammenhængen.** Teorien skal netop ikke foregøgle, at samfundsmæssige magtforhold

22 På et totalsamfundsmæssigt niveau gælder det tilsvarende: Uddifferentieringen af f.eks. stater bliver den organiserede form, hvori en produktion adskilt i håndens og åndens arbejde konstitueres i en selvreproducerende enhed af samfundets klassemodsigelser. Hvis man abstraherer fra grundlaget i den funktionsopdelte produktion – dvs. den fundamentale kooperativitet, der realiseres konfliktuelt - får man efter min mening problemer med at forankre statens "subjekt karakter" materielt. Højrup (in press) forsøger her at erstatte den materielle forankring i produktionen (der er reduceret til uselvstændigt middel i statens selvreproduktion) med en forankring i den **militære** forsvarsevne - staten er blevet militærets "civile" vedhæng.

og interessemodsigelser ophæves “indenfor” handlesammenhængens umiddelbarhed eller interpersonalitet, men derimod kunne anvendes til at begribe, hvordan de formidles til den og gennem den.

Stilisering og redegørelse

Antagelsen af, at handlesammenhænge konstitueres med udgangspunkt i strukturenheder af mål og midler indebærer således ikke, at de kan begribes ad rent “**logisk**” vej som stiliserede, modsigelsesfri mål-middel-relationer, hvis individuelle, subjektive realisering derefter kan påhæftes. Det ville være ensbetydende med en bortreduktion af handlesammenhængens specifikt-bestemmende intersubjektivitet. Mål-middel-strukturerne selv, såvel som handlesammenhængens konstituering ud fra dem, må forstås og generaliseres som modsigelsesfyldte og omstridte. Handlesammenhængens specificering “ovenfra” af samfundsmæssige mål-middel-sammenhænge udføres ikke af et fritsvævende eksternt over-subjekt men netop af handlesammenhængen selv, som en løbende side ved handlingens udførelse, regulering og refleksion.

Det udelukker på den anden side ikke, at en logisk stileret sekvens, forskrift, regel osv. kan anvendes af deltagerne som (mere eller mindre hensigtsmæssig) repræsentation af handlesammenhængens betydningsstruktur. At en forskrift derimod skulle kunne direkte “determinere” handlesammenhængen selv, er imidlertid en ideologisk illusion. Tværtimod er der gode holdepunkter for, at forskrifter nødvendigvis må konstrueres og anvendes på det grundvilkår, at deres anvendelse forudsætter en aktiv “oversættelse” til og i handlesammenhængen i form af en lokal, subjektiv betydningsætten (sml. herom Axel, 1993, Garfinkel, 1984)²³.

Det kan desuden antages, at en sådan stileret redegørelse netop **som** ideologisk illusion, dvs. i kraft af sit spændingsforhold til handlesammenhængens subjektive realisering, indgår som middel i magtrelationer: Dels umiddelbart som handlingsbeskrivelse fra et “tredjepersons”-standpunkt - urealistisk, men tilstrækkelig til visse formål - dels via den påtvungne anstrengelse forbundet med at illudere en sådan “disciplin” (Foucault, 1979)²⁴.

At handlesammenhængen konstitueres i en aktiv social proces omkring en samfundsmæssigt indlejret mål-middel-sammenhæng indebærer i sig selv på et mere alment plan, at **sproglige**

²³ Denne “løse” relation forudsætter imidlertid et “noget”, man kan forholde sig til på denne måde (om det er formaliseret eller ej), en indholdsbestemthed af handlingen, som giver kriterier for dens subjektive realisering/revision osv. Fraværet af indhold giver netop her den interaktionistiske sociologi problemer: Såvel Goffman som Garfinkel vil “forsvare” interaktionens intersubjektivitet mod en Parson’sk funktionalisme. Goffman må sætte en given “ramme op, hvorindenfor intersubjektiviteten kan udspille sig - og til syvende og sidst reproducere de begreber, som rammen udefra er defineret med. Garfinkel og den etnometodologiske tradition (Heritage, 1984, 1987) opløser rammen, men må i stedet reducere interaktionen til en “metode”, der opløses i stadig mere forfinede operationelle enheder.

²⁴ Sml. også her, hvordan Batesons rent logiske orienterede analyse af handlesammenhænge (1971) fører til en rent manipulativ, strategisk praksis, som beskrevet hos f.eks. Haley (1976), sml. også Esser (1991).

“redegørelser” indgår centralt i dens konstituering. Det betyder imidlertid ikke, at handlesammenhængen nødvendigvis må struktureres ud fra, eller med henblik på, en sproglig redegørelse.

Når Garfinkel skriver, at

“Any setting organizes its activities to make its properties...accountable” (1984; 33)

- så er dette træk ved konstitueringen trådt i stedet for mål-middel-sammenhængens indholdsbestemmelse af handlingen som en **forandring** af dens genstand. Redegørelsen realiserer her en sprogligt reguleret **reproduktion** af en given social struktur.

Mere generelt kan man kritisere teorier, der afbilder handlingen som struktureret efter sproglige principper, for at absolutere det socialt-interaktive på bekostning af det kooperative. Dermed fremhæves sluttede forløb i kendte begreber på bekostning af nyskabelse og udvikling. Begrebet “redegørelse” peger selv på dette “passive” moment, vægten ligger på en efterfølgende sproglig konstruktion af en allerede given handlesammenhæng snarere end på sproglig udpegning af nye handlemuligheder. Dette forhold gælder uanset, om de sproglige strukturer afbildes som logiske sekvenser, eller om den logiske reduktion kritisk erstattes med andre, mere “livsnære” redegørelsesformer (f.eks. “narrativer”, sml. Fleming m.fl., in press, Polkinghorne, 1991, 1992).

Men det henleder opmærksomheden på, at handlesammenhænge hele tiden realiseres og konstitueres i en vekselvirkning mellem de “tavse” praksisbegreber og deres sproglige håndtering - en vekselvirkning, der kan antage forskellige, karakteristiske former (se f.eks. Dreier, 1993; 217 ff.; eller Bechmann, Mørch & Nissen, 1993, kap. 7).

Position og rolle

Tilbage står endnu problemet om, hvordan relationerne mellem handlesammenhængene, deltagernes ståsteder i dem og deres overgribende livssituation hver for sig skal forstås. Hvad dette angår, har jeg indtil nu henvist til Dreiers overvejelser (1993). Dreier håndterer denne relation ved at **erstatte** Holzkamps begreb “livssituation” med ståstederne og at omdefinere begrebet “position” til at omfatte de relativt faste forstrukturerede ståsteder, som individet indgår i.

Da jeg imidlertid nu har argumenteret imod at begribe handlesammenhænge som “mine”, og i stedet “forsynet” dem hver for sig med et overindividuel subjekt, kan jeg ikke med Dreier forankre individets materielle situation via dets forskellige ståsteder. Jeg må derimod skelne mellem de formidlingsbegreber, der er knyttet til handlesammenhængene, og de, der sammenfatter individets samfundsmæssige betingelser. Jeg må dermed **fastholde kategorierne - “position”** som et begreb, der sammenfatter individets handlemuligheder ved at fremhæve det centrale aspekt i dets **livssituation**, nemlig hvordan relationen mellem dets bidrag til og dets re-/produktion af sin handleevne gennem den samfundsmæssige produktion er organiseret (Holzkamp, 1983; 196). Begrebet fremhæver således, hvordan også individets livssituation er samfundsmæssigt forstruktureret på tværs af de enkelte handlesammenhænge, individet indgår i. Fra dette punkt kan der tegnes forbindelser til samfundsvidenskabelige teorier - ikke mindst det

kulturteoretiske begreb om “**livsform**”, der så at sige stiliserer positionen som almen betydningsstruktur mulig i bestemte samfundsformer (Højrup, 1989a; se også s.189).

Derigennem tror jeg også bedre, det kan undgås, at der projiceres en tom residualkategori ud fra handlesammenhænge i form af begreber om individets “dagligdag”, “hverdag” eller lign. Individets livssituation må udgøre en problematik i sig selv, som ikke kan forstås med udgangspunkt i, eller som simpel negation af, handlesammenhænge, forbindelser mellem dem osv.

Men hvordan så med Dreiers “positioner”, de relativt fast forstrukturerede ståsteder - eksempelvis begreberne “klient” og “terapeut”? Vi har her at gøre med en “fasthed”, som ikke kun hidrører fra, at der kan være tale om generaliserede ståstedsbegreber: De er derimod også fastgjorte på den måde, at der er udviklet selvstændige (juridiske, professionelle osv.) betydningsstrukturer, tænkeformer m.v., som fastholder dem i denne generelle form. En skelnen forekommer her hensigtsmæssig, fordi vi med den kan tydeliggøre, når vi taler om ståsteder med udgangspunkt eller reference i sådanne traditioner m.v.

En mulighed kunne være at pudse termen “rolle” af til formålet: Netop fordi vi her har at gøre med socialt gyldige forstruktureringer af ståsteder i “iscenesatte” indbyrdes forbindelser, og med udviklede traditioner for, hvordan, i hvilket omfang, til hvilke formål osv. individer “spiller” rollen.

I så fald er det dog vigtigt at understrege, at “roller” på ingen måde må identificeres med ståsteder. F.eks. kan vi udpege et rolle-begreb om “klienten” med udgangspunkt i psykologprofessionens faglighed; forskellen til konkrete klienters ståsteder vil da ikke kun være et spørgsmål om konkretisering, men også, at disse sidste må forstås ud fra behandlingens virkelige handlesammenhænge i mere omfattende forstand, inklusiv i den udstrækning, de overskrider psykologfaglighedens rolle-relationer. Begrebet “rolle” kommer først ind i billedet, når vi specielt skal studere de særlige aspekter ved ståstederne, der har at gøre med særlige traditioner for begrebsliggørelse og regulering af dem.

3.4. AKTUALEMPIRISK FORSKNING I HANDLESAMMENHÆNGE

Antagelsen af handlesammenhænge med kooperativt subjekt har, som tilsigtet, en række implikationer for, hvordan aktual-empirisk forskning forstås og bedrives, fordi forskningen selv må forstås som en praksis udformet i handlesammenhænge. Jeg vil her prøve at redegøre for de mest almene af disse implikationer, idet det dog også her gælder, at analyserne vil blive nærmere udfoldet i den empiriske del af afhandlingen.

I første omgang må den metodologiske forståelse af forskningen som praksis skelnes fra den psykologiske forståelse af dens udformning i handlesammenhænge. Subjektvidenskabelig forskning hviler på almene videnskabsteoretiske forudsætninger om forskningens organisering som praksis, som går **forud** for diskussionen om, hvordan den udformes i handlesammenhænge. Hertil hører en grundforudsætning (hvoraf det metodologiske subjektivitetsprincip i psykologien er en særlig udgave) om, at forskningen udføres af, med og om aktører i en samfundsmæssig

praksis, som selv (potentielt) er bevidst om forskningens genstande, mål og metoder (de såkaldte "knowledgeable actors", sml. også Garfinkel, 1984, Giddens, 1984).

Alment betragtet må den "aktuelle historicitet", der som nævnt (s.37) er den subjektvidenskabelige metodologis "ene ben" forstås som en **praktisk bestræbelse** på et overordnet, samfundsmæssigt niveau. Implikationerne af teorien om handlesammenhænge for metodologien må i første omgang forandres i en diskussion af denne praktiske bestræbelses **lokalisering** som **en praksis** med sine egne mål og midler og konstitueret med sit eget samfundsmæssige subjekt. Praksisforskning er i dette perspektiv et **lokaliseret samarbejde** mellem praksisser. Til belysning af denne problematik er det nyttigt først at betragte forskning fra et lidt mere overordnet, videnskabsteoretisk perspektiv - idet jeg dog særligt vil fremhæve de sider ved forskningen, der belyser den netop som en praksis, der udføres i en differentieret samfundsmæssig pluralitet af aktører²⁵.

Forskningens almene og særlige træk som praksis

Som en særlig praktisk bestræbelse kan forskningen dels betragtes ud fra det særlige, der kendetegner dens mål og midler, og dels ud fra, hvordan den står i forbindelse med andre praksisser og de almene samfundsmæssige forhold.

Det **særlige** ved forskning er nu - i en dialektisk-materialistisk version (Jensen, 1992b, Ilyenkov, 1977, Ruben, 1978) - at den har det **almene** ved andre praksisser som sin genstand, eller med andre ord foretager en

“... etablering og systematisk analyse af brugen af standarder i forskellige former for praksis” (Jensen, 1992b; 114).

Fastholder vi nu **dette særlige**, kan vi fremhæve forskningen som konstruktion og udvikling af begrebssystemer. Denne konstruktion og udvikling må igen selv foretages under bevidst anvendelse af begrebslige midler. Her kan m.a.o. skelnes mellem på den **ene side praksisbegreber**, som umiddelbart strukturerer praksis og **teoretiske** begreber, som anvendes til at strukturere den teoretiske praksis, der har de "empiriske" praksisbegreber som sin genstand.

Forfølger vi dette træk ved forskningen videre, kan vi opstille en række krav til og almene træk ved de teoretiske begrebssystemer, specielt deres indbyrdes nødvendige sammenhæng, modsigelsesfrihed og hierarkiske forudsætnings-/specificerings-relationer - med et ord: Deres **konsistens** (sml. især Højrup, in press, men også Ilyenkov, 1977, Davidov, 1973)²⁶.

25 Hvad dette angår, har jeg haft megen nytte af min deltagelse i en tværvideenskabelig forskningsgruppe med videnskabsteoretiske kapaciteter.

26 Jeg har her valgt at markere denne skelnen mellem termer der "sammenblander" Davidovs skelnen mellem teoretiske og empiriske begreber - som igen ligger meget tæt på Højrup's intentionelle og ekstensionelle - med Jensens skelnen mellem praksisbegreber og idealbegreber. I Davidovs og i Højrup's udformning absoluteres den til en abstrakt dikotomi, i stedet for at den oparbejdes ud fra de konkrete forhold mellem almene og særlige træk ved genstanden, sådan som subjektvidenskabens kategori/enkelteori skelnen er udtryk for. Det har en række

I relation til (empirisk) "praksis" er de først og fremmest kendetegnet ved deres **hypotetiske** karakter som tænke-muligheder. Det betyder, at de kan rendyrke abstrakte aspekter ved praksis og sættes i forhold til det konkrete (bevægelsen fra det sansekonkrete til det tankekonkrete). Teoretiske begrebssystemer kan nok indgå i praksis som midler til refleksion af handlemuligheder, men kun gennem en proces, hvori de **sættes i relation** til erfaringer i praksis - en kritisk relation, der enten **kan** føre til at teorierne må revideres eller **kan** pege på nye muligheder i praksis (sml. også Schön, 1983, Argyris & Schön, 1974, Højrup, in press). En praksis kan også **tilskrives** teoretiske begreber som hypoteser om dens strukturerende principper. En sådan tilskrivning indebærer altid en specifik reduktion af den konkrete praksis' begrebslige strukturer til bestemte udabstraherede aspekter.

I denne relation til praksis kan de teoretiske begreber - i forlængelse af Jensen (ibid.) - benævnes **idealbegreber**.

Den her antagne distance mellem på den ene side teoretiske begrebssystemer og på den anden side deres konkrete anvendelse modsvarer den mere generelle afvisning af et kausalforhold mellem "logiske" mål-middel-strukturer og handlesammenhænge. Det indebærer en "beskeden" placering af teorier som blot hypotetiske sæt af mulige mål-middel-sammenhænge.

Dermed betyder det også, at megen kritik af teorier, som konstruerer eller tilskriver logiske træk ved praksis for "strukturel determinisme" - der så eventuelt må imødegås gennem antagelse af en gensidig determination - skyder forbi målet, fordi der med den logiske struktur slet ikke (nødvendigvis) er tænkt en kausal relation (sml. Højrup, 1989b). Til gengæld må den subjektive proces, hvori relationen konkret realiseres, også medtænkes, såvel i videnskabsteorien som alment i teorien om praksis (og ikke, som hos Højrup, forsvinde helt i dikotomien mellem teoretiske og empiriske begreber).

Den praksis, som forskningen indgår i en sådan kritisk relation til, får - set fra forskningens perspektiv - en **særlig, prototypisk** betydning, idet den bliver gyldighedsinstans for teorien: Dens genstande og midler bliver "konkrete stedfortrædere for det almene" (Ruben, 1978; 20).

Denne forbundethed kan, men behøver på ingen måde, være planlagt eller udviklet som led i en specialiseret, empirisk forskningspraksis. Hvis det almene, der skal håndteres prototypisk, f.eks. er muligheden for fusion af atomkerner, så bliver der tale om specialinvesteringer for milliarder (i en praksis, der **måske** senere fungerer som en prototypisk konkretisering af kernefysiske teorier); men hvis det f.eks. er en mulig "humanistisk sundhedsforskning", så må - iflg. Jensen (1992b) - bl.a. hele den offentlige socialsektor inddrages som prototypisk praksis.

At forskningen således i dette sidste tilfælde er **integreret** i den samfundsmæssige praksis betyder imidlertid ikke, at dens særlige træk opløses; i så fald ville der ikke længere være tale om forskning. Blot indgår den mangfoldige formidlede relationer til hele netværker af andre former for praksis.

problematiske konsekvenser, bl.a. at en empiristisk logik tænkes at strukturere praksis, fordi praksis ses som en abstrakt, logisk negation af teoretisk tænkning; mens på den anden side de **særlige** træk ved teoretiske begreber tenderer at forblive udfoldede hos Jensen til fordel for en nærmere betragtning af begreber-i-praksis.

Dette perspektiv kan advare imod en forenklet opfattelse af forskningen som praksis. Spørgsmålet om, hvorvidt f.eks. den offentlige socialsektor som “forskningsempiri” realiserer et “subjektivitetsprincip”, når den sætter “sociale prototyper for sundt liv” (ibid.; 125) må således besvares gennem vidtforregnede analyser af magtrelationer i institutionssystemerne, af måderne hvorpå socialpolitiske debatter belyses forskningsmæssigt, omvendt af den politiske styring af socialforskningen osv. osv.

Empirisk forskning som lokaliseret praksis og produktionen af det almene

For at nå frem til en nærmere forståelse af praksis-forskningens handlesammenhænge må jeg imidlertid indkredse den empiriske forskning som en **lokaliseret** praksis, eller rettere, en lokaliseret relation mellem praksisser. Jensens brede henvisning til “de samfundsmæssige institutioner, der forvalter sundheds- og socialservice” svarer til hans brede videnskabsteoretiske ærinde; heller ikke han ville dog formentlig anvende hele den offentlige sektor over en bred kam, som prototypisk repræsentant for det konkret-almene ved sundhed (medmindre han da ensidigt ville anlægge et minister-perspektiv på sagen). Bestemte praksisser må nærmere bestemt ses at realisere eller muliggøre bestemte tendenser, og på den måde fungere som prototypiske “stedfortrædere for det almene”²⁷.

Når en bestemt praksis kan fungere som prototype, så rejses spørgsmålet om det almene tilstedeværelse i det specifikke. I én version forsøges det almene **deduceret** fra sin abstrakte sproglige form til den empiriske praksis i form af et kontrolleret eksperiment (hvor man gennem kontrol med faktorerne søger at fastholde praksis som legemliggørelse af den teoretiske abstraktion). I en anden kan det **induceres** frem gennem sammenfatning af den empiriske praksis’ givne begreber. Som det bl.a. er grundigt påvist af Markard (1991), er begge versioner ikke alene uforenelige med subjektivitetsprincippet, men også videnskabsteoretisk uholdbare (se også Jensen, 1992a).

Desuden kan der i ingen af tilfældene genereres noget nyt gennem den empiriske proces. Det forudsætter derimod, at det almene **produceres originalt** i den empiriske praksis²⁸.

Denne praktiske produktion af det almene er ikke overraskende i en subjektivvidenskabelig sammenhæng. Vi har allerede kategorialt taget udgangspunkt i, hvordan mennesker producerer almene genstandsbetydninger, der er mål for en praksis og middel i en anden. Vi har desuden rekonstrueret denne produktion som en kumulativ udviklingsproces, hvor mennesker til stadighed har (skabt) nye betingelser og nye midler til at nå givne mål, og dermed også til stadighed i

27 Nødvendigheden af lokalisering udspringer ikke kun af at den empiriske forskning aktuelt **udformer** en bestemt empirisk praksis; mere alment kan det også antages, at det er nødvendigt at lokalisere praksisforståelsen, hvis de **konkrete** udviklinger og brud i forskningen-som-praksis ikke skal blegne til fordel for f.eks. “diskurser”, der tænkes entydigt som selvreproducerende begrebsstrukturer - se Otto (1991; 1994) og Forchhammer (in prep.).

28 Problematikken kan sammenlignes med økonomiens problem om, hvor merværdien opstår - Ilyenkov taler ligefrem i denne analogi om “the extended reproduction of the concept” (1977; 247).

praksis rekonstruerer og forandrer målene for praksis. Netop fordi praksis anvender og producerer almene betydninger, er det almene hele tiden til stede, også i udviklingen og forandringen af praksis' begreber - og må i et vist omfang også tænkes som sådan, når denne udvikling bliver bevidst som "udviklingsarbejde".

Den teoretiske refleksion af de forandrede mål-middel-sammenhænge "omskaber" dem til empiri for en selv-overskridende forskning. Samtidig bliver forskningen omskabt til et middel i det praktiske udviklingsarbejde. At sætte forandringen af praksis som mål er altså potentielt ensbetydende med at iværksætte empirisk forskning (Jensen, 1992a).

Joint venture og reference-transformation

Når dette potentielle realiseres lokaliseret, så etableres empirisk forskning som en særlig praksis (udformet i særlige handlesammenhænge), der kan betegnes som et *joint venture* - fordi både forskningens og praksisudviklingens mål-middel-sammenhænge strukturerer den. Den etableres primært ved sine forbindelser til disse særlige praksisser, og i den indgår **principielt** denne flerhed af subjekter og mål. Det almene efterspørges og rekonstrueres begrebsligt indenfor et sådan joint venture, anvendes/konkretiseres i den som særligt, og omsættes igen i nye praktiske tiltag, produceres på ny som mål, rekonstrueres i nye begreber osv. Såvel de fælles som de forskellige mål, midler m.v. udformes, udvikles og relateres til hinanden i den proces²⁹.

Denne proces kan betegnes som en **reference-transformation**: I den lokale praksis trækkes, af dens aktører, forskellige almene forhold ind begrebsligt som referencer, som konkretiseres på en unik måde i det bestemte, konkrete indbyrdes forhold, og derudfra igen transformeres til nye almene former - der så igen kan sættes på begreb og hentes ind som reference osv.³⁰.

Det betyder, at det almene begrebslige udformning til **etablering** af forskningens joint venture (i form af målbeskrivelser, informeret samtykke m.v.) blegner i betydning til fordel for dets løbende konstruktion og rekonstruktion - medmindre vi da specielt har at gøre med det (ganske vist ret udbredte og i hvert fald idealiserede) **særtilfælde**, at samarbejdet tager form af, at begge parter søger at organisere det ud fra alene **forskningens** foruddefinerede mål (indenfor en given afgrænsning).

Forskningens egne referencer udgøres (primært) af de teoretiske begreber, der anvendes. Herudfra kan vi betragte sekvensen 'forbegreber-kategoriel belysning-enkelteori' (sml. s.39) som et særtilfælde af reference-transformation: Den beretter om en forandring af begreber, der

29 At forstå forskningsprocessen som en joint venture mellem (organiserede) praksisser ligger tæt op ad Whyte m. fl.'s "Participatory Action Research" (Whyte (ed.), 1991), navnlig hvad angår organisatoriske og processuelle implikationer.

30 Begrebet "reference" skal her ikke forveksles med den filosofiske realismes begreb om "reference" som erkendelsens forhold til "noget i verden". Sml. Jensen, 1993, som i øvrigt argumenterer for, at realismen bedst forsvarer sit reference-begreb ved at henføre spørgsmålet om et givet begrebs objektivitet til dets forhold til en struktur af andre begreber.

finder sted som følge af deres sammensætning med andre referencer i en bestemt undersøgelse; den tilføjer det særlige for psykologiske undersøgelser, at der er forskellige krav og midler til transformation af enkeltteoretiske og kategorielle referencer. Anskuet som reference-transformation tydeliggøres det, at "forbegreber" ikke bare er nogle videnskabelige begreber, som negeres i en subjektvidenskabelig kritik (som det må se ud i en forsknings-intern betragtning) - men derimod (også) angiver den begrebslige strukturering af den praksis, som forskningen indgår i joint venture med (sml. herom Holzkamp, 1988, Dreier, 1993; 42 f.).

Psykosocial praksisforskning

Vi er nu fremme ved den psykosociale praksisforskning, som i lokaliserede, praktiske bestræbelser har sat forandringen af praksis' almene træk som mål og inddrager en teoretisk refleksion som middel.

Praksisforskning må i dette perspektiv i **udgangspunktet** være **tværvideenskabelig**, fordi refleksionen af praksis' mål og midler ikke kan deduceres fra abstrakte, rendyrkede begreber for deres særlige psykiske aspekter. Vi kan ikke stille os tilfredse med, at praksis forsynes med tillægsordet "psykologisk". Heller ikke en "psykologisk praksis" kan begribes i en rent psykologisk analyse. Tværtimod må de psykiske aspekter reflekteres som de aspekter, de er; altså gennem deres forbindelser til andre aspekter ved praksis.

Dette perspektiv er allerede realiseret og udførligt dokumenteret i den subjektvidenskabelige praksisforskningstradition: Det psykiske søges indplaceret i praksis' institutionelle og samfundsmæssige betingelser i modsætning til, hvordan disse betingelser traditionelt tages for givet som "rammer", hvor indenfor det psykologiske kan udspille sig (Dreier, 1993, kap. 7).

Med hypotesen om praksisforskningen som et joint venture er der imidlertid tilføjet en problematik som tænkemulighed, der tendentielt overses med den kritisk psykologiske metodologi om, at praktikere i en intersubjektiv kommunikation analyserer hver deres handlemuligheder med kategorielle begreber. Hvis udgangspunktet, som her, er et joint-venture samarbejde mellem praksisser, så gælder det ikke blot om at kontekstualisere det psykiske men også om at begribe, hvordan det psykiske overhovedet bliver relevant og fremstår som særlig problematik. Særlige træk ved den givne (forandring af) praksis gør psykologiske refleksioner relevante, og det er under særlige omstændigheder, at de referencer, som er genstand for forandring og dermed refleksion, indeholder eller peger på psykologiske begreber. Den fælles praktiske bestræbelse må på, særlige måder og begrundet i særlige forhold, uddifferentiere sig selv med et psykologisk aspekt.

Det indebærer et forhold mellem på den ene side det psykologisk almene - enkeltteoretisk generaliserede bestemmelser om inter-/individuelle forhold - og det samfundsmæssigt almene - de samfundsforhold, som vi har tilfælles - der kan beskrives som vedvarende bevægelser i begge retninger. Under bestemte samfundsforhold udpeges det individuelle som problematik, som genstand for fælles bestræbelser, og der produceres almenbegreber om "hver mit", der peger frem imod transformation af (referencer om) almene samfundsforhold, der igen må "bæres" i fælles bestræbelser på overordnede niveauer osv. Det er vigtigt at fastholde denne dynamik og

reflektere den i begge dens momenter, hvis vi skal arbejde aktual-empirisk med en samfundsmæssigt formidlet inter/individualitet.

Praksisforskning, forstået som samarbejde mellem praksisser, må udformes i handlesammenhænge, hvis intersubjektive konstituering i sig selv reflekteres teoretisk. Kun på den måde kan subjektivitetsprincippet overholdes, når de særlige psykologiske aspekter fremhæves. Det har nogle implikationer for vores aktual-empiriske metodologi.

Handlesammenhængen konstitueres for det **første** med en mål-middel-sammenhæng, der nødvendigvis både indeholder forskningens og praksis(udviklingen)s mål-midler, og disses indbyrdes forhold. Det er denne sammensatte mål-middel-sammenhæng, som handlingen struktureres i forhold til, og ikke umiddelbart videnskabeligt udviklede metodologiske principper. At sætte en metodologi op som en rent "logisk" begrebsstruktur for en skridtvis fremgangsmåde er altså ikke andet end en abstrakt forskrift, som systematisk fremhæver en side af målene og nedtoner en anden. En interview-guide må f.eks. - ligesom i det hele taget begrebet "interview" - herudfra betragtes som begreber til forskerens refleksion af sine særlige mål og midler, og ikke et begreb for den handlesammenhæng, der realiseres "i interviewet"³¹.

For det **andet** er der en tendens til sammenfald mellem den indholdsmæssige psykologiske tematisering og referencerne for den løbende konstituering af de handlesammenhænge, hvori den foretages, fordi konstitueringen sker i en knytten-forbindelser mellem fælles mål-midler og forskellige individuelle deltagelsespræmisser. De psykologiske forhold optræder altid dobbelt - dels som genstand, dels som deltagelsespræmis og standpunkt i handlesammenhængen. Subjektvidenskabelig aktual-empiri må derfor hele tiden rette fokus på sin etablering i handlesammenhænge, og hele tiden veksle mellem metaniveauer i kommunikationen.

For det **tredje** indebærer dette, at psykologiske problematikker alment udfoldes i retning fra standpunkter (i forskningens handlesammenhæng) og hen imod disses præmisser (psykologisk belyst). Det er en bevægelsesretning, der udspringer alene af, at forskningen selv er udformet i handlesammenhænge, og den gør sig derfor gældende uafhængigt af (hhv. i blandings- eller modsigelses-forhold til osv.), hvordan tematiseringen af andre grunde beslutes og forløber.

Det indebærer for det **fjerde** også en særlig version af den beskrevne reference-transformation: De almenforhold, der hentes ind som referencer, reflekterer samtidig (bl.a.) deltagelsespræmisserne for dem, der henter referencerne ind. Transformationen af referencerne er derfor ensbetydende med en transformation af disse deltagelsespræmisser og derigennem en rekonstituering af handlesammenhængen selv. Dette forhold accentuerer på en særlig måde det almene princip om, at forskningens metoder skal være genstandsadækvate og altså forandre sig med genstandens forandring (sml. Markard, 1991; 17 ff.): Det skal her forstås i meget stærk betydning som metodekrav, hvis realisering ikke blot kan ske i "løs" og formidlet forstand, herover forskellige handlesammenhænge og praksisser osv., men derimod umiddelbart gælder hver enkelt handlesammenhæng. Metodens gyldighed må betragtes som afhængig af, om den muliggør refleksion af, hvordan den selv rekonstitueres som følge af de erkendelser, den anvendes til at nå.

31 Kvale er (1992b) inde på noget lignende med sin "bogstavelige" tolkning af begrebet inter-view.

Resumé

En teori om handlesammenhænge og dens metodologiske implikationer oparbejdes på kategorielt niveau gennem kritisk analyse af subjektivtvidenskabelige begreber med henblik på handlingens lokale organisering. Hvor Holzkamp med sin "individualvidenskab" lod individet stå overfor en udifferentieret samfundsmæssig handlesammenhæng, introducerer Dreier en flerhed af handlesammenhænge og begreber for individets indgåen i dem; men Dreier mister, med sin fastholdelse af det individuelle subjekts perspektiv, blikket for handlesammenhængens konstituering som et "vi", og dermed også dens aktive moment.

Opgaven bliver at finde en bestemmelse af den enkelte handlesammenhæng fra dens eget perspektiv og afklare dens relationer til andre samfundsmæssige praksisstrukturer.

En handlesammenhæng er, i den her foreslåede teori, en samfundsmæssig strukturenhed af mål og midler, der er organiseret omkring disses udførelse i individuel handling. Det betyder, at den centralt må forstås som konstitueret af deltagerne i bevægelige relationer mellem fælles mål-middel-sammenhænge og deltagernes forskellige deltagelsespræmisser.

Handlesammenhængen etableres med sine formidlende forbindelser til den samfundsmæssige totalsammenhæng og konstitueres samtidig med et kooperativt subjekt - et "vi" - med et bestemt objekt (/genstand), og med et bestemt sæt af relevante betingelser.

Handlesammenhængen strukturerer på denne måde intersubjektive relationer mellem deltagerne, som placerer dem i ståsteder, dvs. sæt af handlemuligheder, hvortil er knyttet perspektiver, og hvorpå deltagerne udformer deres standpunkter, dvs. subjektivt begrundede (måder at) deltage i og forholde sig til handlesammenhængen.

Handlesammenhængens intersubjektive konstituering kan udmærket indbefatte, eller under visse omstændigheder reduceres til, modsatte interesser på interpersonelle eller samfundsmæssige niveauer, og handlesammenhængens uspecifikke aspekter kan under visse omstændigheder dominere relativt.

Handlesammenhængen må skelnes fra den sproglige fiksering af dens begrebslige struktur, dens betydningsstruktur. Dermed kan man spørge til relationerne mellem den "tavse" begrebsstruktur og den eksplicite – eventuelt logisk stiliserede - redegørelse, der eventuelt anvendes som redskab i handlesammenhængen og dens konstituering. Tilsvarende må handlesammenhængens ståsteder (og deres forbindelser) skelnes fra deres institutionelle repræsentation og regulering som "roller" i bestemte forskrifter, standarder m.v.

De metodologiske implikationer af denne teori skitseres herefter. Der tages udgangspunkt i en dialektisk materialistisk videnskabsteori, hvor videnskab forstås som en praksis, hvis forhold til andre praksisser bestemmes med begreber om praksisbegreber, idealbegreber, prototyper og teoretiske begreber. Praksisforskning forstås dernæst som et særligt lokaliseret samarbejde, et joint venture, mellem praksisser. Bestemmelsen af forskning som en praksis, der gør det almene ved andre praksisser til genstand, og af udviklingsarbejde som en original, reflekteret produktion

af det almene, gør det muligt at forstå praksisforskningens empiriske samarbejde som en transformation af referencer for begge praksisser.

Med dette udgangspunkt kan vi spørge nærmere til, hvordan en praksis bliver "psykologisk" praksis, dvs. hvordan den psykologiske problematik dannes og eventuelt overskrides, og hvordan forholdene mellem psykologiske og samfundsteoretiske almenbegreber udfoldes i praksis.

Praksisforskningens joint venture realiseres i handlesammenhænge, hvis konstituering i overensstemmelse med subjektivitetsprincippet selv må reflekteres teoretisk. Herunder er det især betydningsfuldt, at psykologiske analyser på én gang tematiserer deltagerpræmisser og er genstand for handlesammenhænge, som dermed hele tiden rekonstituerer sig selv.

KAPITEL 4. FORBEGREBER – OM BRUGERINDFLYDELSENS HANDLESAMMENHÆNGE

4.1. TILGANG

Hvis jeg tager udgangspunkt i det foregående kapitels antagelse om den empiriske proces som en "reference-transformation", så har jeg altså på dette punkt præsenteret, hvordan jeg gennem mit projekt (forsøgsvis) har transformeret videnskabelige referencer på et kategorielt niveau. Emnet for dette kapitel er nu de "aktuel-empiriske grundbegreber", hvori og hvormed subjektvidenskabelig praksisforskning etablerer sig selv.

Det kan synes paradoksalt, at jeg overhovedet vier denne et selvstændigt kapitel **før** fremstillingen af det empiriske arbejde, hvori den er hentet ind som referencer. Men det er fordi, de praktiske bestræbelser, på forandring af de grundlæggende forhold ved psykosocial behandling, har en betydeligt mere overordnet karakter som samfundsmæssig "bevægelse" end de bestemte lokaliserede projekter, hvormed jeg har etableret joint venture i håbet om deres prototypiske betydning. Disse bestræbelser grundbestemmer således også - og i relation til dette arbejde ikke mindst - de handlesammenhænge, hvori vi har arbejdet kontinuerligt med kritisk psykologisk praksisforskning, selvom vi måske ikke altid har kunnet tage konsekvensen og selvbevidst etablere os med udgangspunkt i dem. Fremstillingens opdeling svarer i den forstand til strukturen i den videnskabelige praksis (som det jo primært er mit ærinde at redegøre for her), inklusive de brede netværker af praksisser, som den relaterer sig til.

Det betyder imidlertid på ingen måde, at de betingelser, som "mine" subjekter "skal" forholde sig til, er defineret kontrolvidenskabeligt på forhånd. Det er der ingen fare for, så længe jeg erindrer - og drager konsekvensen af i praksis - at mine analyser ikke umiddelbart strukturerer den empiriske proces, men derimod kun udgør referencer, som jeg - som part i sagen - henter ind i vores joint venture.

Men hvad vil det sige at rekonstruere grundbegreberne i den fælles bestræbelse på forandring af psykosocial behandling?³²

For det første vil det sige at diskutere behandlingen fra en kritisk distance, at reflektere snarere end tage afsæt i dens grundbegreber. Udgangspunktet kan her være de tre ovenfor (s.27) nævnte grundantagelser i traditionel klinisk psykologi - og opgaven da ikke blot at kritisere dem for, men også studere dem ud fra, at de snarere er tænkeformer i et praksisfelt end videnskabelige hypoteser.

32 Som nævnt kan jeg ikke her tage en samlet diskussion af en subjektvidenskabelig metode på dette område. Mit svar på spørgsmålet er derfor kun en foreløbig indkredsning, hvis formål er at afgrænse hensigten og fremgangsmåden i dette kapitels analyser. Derudover må analysemetoden læses ud af dens realisering.

For det andet betyder det dermed at se disse begreber som organiserende en virkelig praksis (med relationer og overgange mellem praksisbegreber, idealbegreber og teoretiske begreber), som udfoldes under bestemte historisk-samfundsmæssige betingelser.

For det tredje at se denne praksis i sin historiske udvikling, ikke bare som overordnet foranderlig, og i kontrast til et muligt andet paradigme, men også som realiserende differentierede udviklinger, forskydninger, omvurderinger osv.

For det fjerde at indlejre den "historiske" analyse solidt og bevidst i et "bakspejls-perspektiv", dvs. i en analyse af aktuelle udviklingstendenser og handlemuligheder med henblik på en bestemt tematiseret problematik.

Brugerindflydelsens handlesammenhænge

Det bakspejl, som jeg her ser igennem, kan benævnes brugerindflydelsens handlesammenhænge - den overordnede bestræbelse at studere og fremme brugerindflydelse med (begreber om) den psykosociale behandlings (-sforsknings) udformning i handlesammenhænge. Hvis jeg nu tager udgangspunkt i den fundamentale kritiske betragtning af behandlingens begreber, som i kapitel 1 blev præsenteret som indgangen til en subjektivvidenskabelig behandlingsforskning - individualisme, umiddelbarhedsfiksering og manipulation - så ses det, at der er en grundlæggende sammenhæng mellem problemets to sider: Brugerindflydelse og handlesammenhænge. Brugerindflydelsen står overfor en professionel autoritet, der centralt realiseres i de måder, hvorpå behandlingen udformes i handlesammenhænge, i behandlingens umiddelbare interaktion.

Samtidig indeholder begrebet, netop ved at stå i dette modsætningsforhold, hele tiden tendensen til sin egen begrænsning: Brugerindflydelse bliver en indflydelse på de foranstaltninger, hvorigennem behandlingens målsætninger realiseres, dvs. på dens midler, snarere end, og afgrænset fra, disse målsætninger selv. Dermed etablerer den sig komplementært overfor den traditionelle behandler-tænkeform om "manipulation til frihed". Selve diskussionen bliver på den måde umiddelbarhedsfikseret og - som jeg søgte at vise i kapitel 1 - cirkulær.

Jeg kan imidlertid ikke på denne måde afvise hele spørgsmålet om brugerindflydelse ved at antage en tilsvarende cirkularitet i de praksisudviklinger, som brugerindflydelsen udvikles i. Tværtimod ser det for mig ud til, at den aktuelle interesse for brugerperspektiver, -indflydelse m.v. kan sættes i forbindelse med vigtige forandringer i behandlingens praktiske mulighedsbetingelser, som også har at gøre med, hvordan den afgrænses som praksisfelt og i handlesammenhænge. Cirkulariteten og umiddelbarhedsfikseringen er selv blevet til i en irreversibel udvikling.

4.2. FRA BIOMAGT OVER PSYKOTERAPI TIL EGENANSVARLIGHED

Om at bruge Foucaults tilgang

En helt central reference, hvor det drejer sig om at rekonstruere forhold mellem magtrelationer og lokalisering/afgrænsning, er Foucault (1973, 1983, 1979, 1982, 1984, 1990). Foucaults perspektiv, der af ham selv primært udfoldes omkring de moderne samfunds tilblivelse fra renæssancen frem til dette århundrede, er i nogle henseender videreført til analyser af baggrunde, også for mere aktuelle strømninger i psykosocial behandling, af Castel, Castel & Lovell (1982), Scheper-Hughes & Lovell (1986, 1987), Scheper-Hughes (1982), Pál (1989), Rose (1990).

Ved at tage disse referencer op, rejser jeg komplicerede og mangesidede metodologiske problemer, som jeg kort vil berøre her. Den Foucault'ske indfaldsvinkel er nemlig primært **magtrelationer** - "actions upon other actions" (1982) - sådan som de kommer til udtryk i de idealbegreber for praksis, som kan genfindes i skrevne kilder (som oftest afspejler et statsligt eller i hvert fald magtfuldt perspektiv).

På den ene side er der altså tale om at tage udgangspunkt i de udabstraherede, idealiserede betydningsstrukturer, eller som Foucault f.eks. skriver om Panoptikon:

"Det må ikke opfattes som en drømmebygning; det er en skitse til et magtinstrument skåret ned til sin ideale form; dets virkemåde, abstraheret fra enhver forhindring, modstand eller friktion, må gengives som et rent arkitektonisk og optisk system: Faktisk er det en figur i politisk teknologi, som kan og må løsrives fra enhver specifik anvendelse" (1979; 205).

Med dette udgangspunkt beskrives tilsyneladende helt u-lokaliserede begrebslige figurer (selvom de kan beskrive lokaliseringer sådan som ovenfor), og de rene og rensede former for magtens ensidige logik. Begge dele synes at åbne direkte for skævvridninger og selvbekræftelser.

Hvad den første halvdel af indvendingen angår, spørger således f.eks. Jones om Foucault bare er -

"... en akademisk troldmand med hang til at genoplive begivenhederne under den franske revolution, inklusive skrigene fra fangekærrerne og kravet om kongens hoved? Er det sindssygehospitalet og fængslet, han angriber, eller er det Bastillen? Ingen ved det; men han sætter tanker i gang" (1988; 86).

Jones svarer næsten selv på spørgsmålet: Bortset fra, at Foucaults diskurser simpelthen er lokaliseret i tid og sted **som skrevne kilder**, så er der tale om teoretiske begreber, som "lokaliseres", når "vi" tænker med dem - "han sætter tanker i gang".

Den anden halvdel af indvendingen er mere direkte relevant i en subjektvidenskabelig sammenhæng: Reproduceres ikke med denne "videns-arkæologiske" metode "magtens blik" på praksis, sådan at de kontrolvidenskabelige tænkeformer nok skildres, men samtidig fastholdes og absoluteres snarere, end de overskrides? Vil konklusionen ikke altid ende med at blive, at alle udviklinger fører til nye former for "magtens" selvreproduktion?

Svaret er ikke helt ukompliceret. I første omgang må man efter min opfattelse erindre, at Foucault ikke blot gengiver logisk selvtilstrækkelige diskursive former, men tværtimod netop rekonstruerer "stormen på Bastillen", eller med hans egne ord: Man må huske på -

"... at hvad der i sidste ende styrer alle disse mekanismer er ikke et apparats eller en institutions enhedsmæssige virke, men kampens nødvendighed og strategiens regler," - at derfor institutionernes egne begreber ikke er tilstrækkelige forklaringer på forholdene, men at i dem - "... we must hear the distant roar of battle" (1979; 308).

Den cirkularitet i begreberne, som jeg også selv har søgt at skildre i kapitel 1, opstår netop først når brudflader og forandringer reduceres til deres fikserede begrebslige form som kontraster. På dette punkt afviger min brug af Foucault som indfaldsvinkel til "behandlingens begreber" meget fra den bestemte udlægning af Foucault's metode, som får Otto (1991, 1993) til at reducere den medicinske diskurs til cirkelbevægelser mellem begreber, der forudsætter hinanden. For mig er sådanne cirkler primært invitationer til bagved at finde modsigelser, der driver en irreversibel udvikling. Det forekommer mig, at også Foucault selv vægter diskursens tilblivelse og forandring højere end de logiske figurer, hvori den reproducerer sig selv, og at det ovenstående citat netop vidner om, at Foucault når frem til "magtens diskurs" ved hele tiden at rekonstruere magten udefra, som en social relation i forandring; diskurserne er i den forstand "aftryk" af praksis, og ikke blot "regler" for dens "italesættelse"³³.

Dernæst finder jeg, at det må være et spørgsmål om, hvordan begreberne anvendes. Ingen tvinger mig til at opfatte de af Foucault beskrevne diskurser som helhedsmæssige, empirisk dækkende og dermed "lukkende" analyser af behandlingens mulighedsfelt. Jeg kan udmærket relativere Foucaults - som det ser ud fra et subjektivt videnskabeligt perspektiv - tendens til at absolutere magtrelationer og indplacere hans diskurser som hypotetiske begrebsstrukturer, der som referencer må transformeres i en konkret forskningsproblematik³⁴.

Tendensen til at ende med magtens selvreproduktion kan således stilles som et spørgsmål, snarere end som et tvungent svar. Det kan det dog igen kun i det omfang, jeg har andre referencer til rådighed, hvormed jeg kan stille andre typer af spørgsmål til det empiriske felt. Det er da også i høj grad tilfældet.

I den kritisk psykologiske tradition findes netop analyser af, hvordan mulighedsbetingelser for en individuel subjektivitet udvikles samfundsmæssigt, ikke kun som ovenfra påkaldte, overvågede og selv-refleksive "undersætter", men derimod som mere og mere kvalificerede subjekter for en samfundsmæssig produktion (Osterkamp, 1975, Haug, 1977, PAQ, 1978).

33 Det forudsætter igen en **differentieret** analyse af diskursive former; hvis den reduceres til **almene** begreber for "den moderne diskurs" eller lign., så tømmes samtidig konfliktfeltet for aftrykket af en virksom subjektivitet - således f.eks. hos Rose (1990).

34 Her kan indvendes, at man bør skelne mellem på den ene side Foucaults metodologiske magtbegreb - magt som diskursens kontrol med et genstandsfelt - og på den anden side det "socialintegrative" - magt som psykologisk, medicinsk osv. italesættelse af "subjektet" som særligt objekt. I det første tilfælde må diskussionen i højere grad gå på spørgsmålet om diskursens selvreproducerende karakter, i det andet på karakteren af genstandsfeltet for en psykologisk viden. Imidlertid hænger de to problemfelter for mig at se tæt sammen, hvilket i øvrigt bliver tydeligt med introduktionen af "brugeren" som subjekt for psykosocial praksis. For en ordens skyld kan det præciseres, at jeg ikke her prætenderer at analysere Foucaults tilgang på et generelt videnskabsteoretisk plan.

Endvidere har historiske rekonstruktioner af psykologiske praksis og problemfelter, ud fra et opgave- og kvalifikationsperspektiv, været en central del af "vores egen" socialpsykologiske tradition i København (Asplund, Dreier & Mørch, 1975, Mørch, 1985, 1990, Andersen, 1986, Ljungstrøm, 1983, 1984, 1985, Højholt, 1993, Dreier, 1994).

Ved siden af disse findes en omfattende litteratur, hvori aktuelle udviklingstræk i psykosocial behandling beskrives og diskuteres ud fra andre synsvinkler (f.eks. Thom & Wulff, 1990, Jones, 1988, Prior, 1993, Prahll, 1993)

Denne udvidelse af synsvinklen gør det ikke kun muligt at relativere Foucault-traditionens magtperspektiv, men åbner også mere generelt for et historisk felt, der så at sige ligger "nedenunder" Foucaults diskursive niveau: Nemlig et kultur- og socialhistorisk studium af samfundsudviklingen med særligt henblik på udviklingen i de (i bred forstand) materielle **betingelser** for psykosocial praksis, og på de (social-) **politiske** kampe, hvori mennesker har forholdt sig til disse betingelser og derigennem varetaget deres interesser. Dette materielle plan kan ganske vist ses, med større eller mindre tydelighed, i Foucaults arbejder som **forudsætninger** for udviklingen af diskurser - når han f.eks. henviser til pjalteproletariatets ophobning i 1600-tallets storbyer (1983) - men det træder i den grad i baggrunden, at han også kan læses som en rent "idé-historisk" indfaldsvinkel til praksis.

Inddragelsen af dette studiefelt bliver her kun skitse-mæssigt repræsenteret. Der er tale om et omfattende område, som jeg selv kun har haft mulighed for at arbejde stedmoderligt med, men som alligevel - i øvrigt ligesom det foregående kapitels historisk-empiriske forudsætninger - principielt åbner mine teoretiske analyser for empirisk prøvning.

De følgende betragtninger er en rekonstruktion af det sammenkog af disse referencer, som jeg - naturligvis sammen med resultater og analyser fra den allerede nævnte subjektvidenskabelige praksisforskning - har brugt som udgangspunkt for mit empiriske projekt.

Brugerindflydelse og de nye sygdomme

I første omgang synes tendensen til at efterspørge brugerperspektiver og -indflydelse parallel til en anden tendens i feltet: Nemlig erklæringen af stadig flere behandlingskrævende tilstande, hvoraf nogle, men ikke alle, opnår status af egentlige sygdomme. Straks efter at SUM-programmet ophørte som finansieringskilde kunne således en sygesikret privatpraksis, defineret omkring en særligt behandlingskrævende tilstand af relativt ny dato, nemlig "sorg og krise", overtage rollen som håb for arbejdsløshedstruede, unge psykologkandidater. Peger brugerindflydelse i sin konsekvens ud af, fra det lukkede behandler-patient-forhold til lokalsamfundet og til komplicerede relationer mellem tværfaglige teams, sociale netværker og familiestrukturer, så er der samtidig kræfter, der vil presse "fumler-tumlere", "fighter-syndrom", "fødselsdepression", "ludomani", "anti-socialitet"³⁵, "ungdomsselv mord" osv. som nye "sygdomme" ind i behandlingens regi.

35 Sml. Fielding & Møller (1991) og kritisk herom Nissen (1991b)

Denne, tilsyneladende modsatrettede, tendens til "sygelliggørelse" - eller "medikalisering" - er studeret grundigt i Foucault-traditionen. Rekonstrueret i dette perspektiv er der i virkeligheden en tæt forbindelse mellem "medikalisering" og "brugerindflydelse på behandling", som må forstås ud fra grundlæggende skift i, hvordan samfundet reproducerer sin sociale orden, gennem to trin.

Behandlingsparadigmet - normativ disciplinering og institutionaliserende segregering

I det første trin etableres i det hele taget en kontrolvidenskabelig subjektproblematik, da individet "frigøres" som statsborger og lønarbejder med det borgerlige samfund. Abstraktionen og generaliseringen af et "individ"-begreb bliver ikke kun knæsat med dogmet om modstilling mellem individ og samfund i den videnskabelige tænkning; den følges også op i institutionaliseret praksis med tematiseringer af individers fordeling på forskellige abstrakt-generelle normer, alt efter til hvilke praktiske formål institutionerne håndterede individer. Frigørelsen af proletariatet følges historisk af udvikling af institutioner som fængsler, hospitaler, asyl og skoler, og indenfor disse fysisk afgrænsede praksisfelter kunne der etableres fagtraditioner for observation og manipulation med "sjælen" i de "kroppe", man havde adgang til.

Hermed etableres to vigtige strukturer i indbyrdes forbindelse: Dels omkonstrueres gradvist den sociale integrations problematik i retning af et spørgsmål om, hvordan det enkelte, abstrakt (indholdstomt) bestemte **individ**, med grundlag i sin biologiske individualitet, tilpasser sig givne samfundsmæssige krav (sml. Parsons, 1979) - eller udstødes. Moralske, religiøse, politiske m.v. tematiseringer afløses af medicinske eller psykologiske - den "pastorale magt" afløses af "biomagten". Dels operationaliseres problematikken i afgrænsede institutioner, omkring afgrænsede sæt af krav og/eller afgrænsede typer af problematiske afvigelser. En generel ideologisk individualisme danner i institutionernes praksissammenhænge grundlag for, at individer indplaceres, bedømmes, sanktioneres og fordeles reguleret med abstrakt-generelle normer (Dreier, 1985).

Disse normer er på én gang binære og mere gradueret differentierende. Grundlæggende etableres de som begrebslige dikotomier: Syg/rask, rationel/irrationel, egnet/uegnet, lovlydig/kriminel, bruger/misbruger, normal/afviger osv., udspændt mellem på den ene side funktionalistisk bestemte samfundsmæssige krav og på den anden side observerede individuelle forstyrrelser. Begreberne håndterer fundamentale samfundsmæssige udstødningsprocesser, primært relateret til arbejdsmarkedet. Segregeringen til enten arbejdsmarkedet eller et institutionelt reguleret pjalteproletariat, og de (politisk bestemte) forskelle i levevilkår, der hører med, er et oprindeligt og grundlæggende magtbasis, som den institutionelle håndtering af individer hviler på. Men på dette grundlag etableres hele tiden differentieringer, dels internt i institutionerne, dels sådan at der udbygges netværker og "trappetiger" af institutionelle placeringer. Konjunktursvingninger og deraf følgende behov for at bestemme menneskers værdi som arbejdskraft-reserve er med til at presse den udvikling frem.

Denne tendens til differentiering virker umiddelbart i retning af udviskning af de skarpe dikotomier til fordel for et "kontinuum af foranstaltninger", men den hviler samtidig på deres grundlag. Den enkelte institution/foranstaltning og dens "klientel" bekræfter og definerer

gensidigt hinanden som en afgrænsning på en bestemt normativ dimension, der samtidig indgår i et netværk af foranstaltninger.

Indenfor institutionerne udbygges organisationsformer, der på den ene side hviler på et basalt autoritetsforhold mellem fastlagte "roller" (i den ovenfor, s.69, bestemte forstand) - de professionelle og "klienterne" - og på den anden side i større eller mindre grad etablerer hierarkiske strukturer på begge sider af skillelinjen.

I takt med at foranstaltningerne differentieres og netværket af begreber om individerne udbygges, udvikles systemer af ideologiske og videnskabelige standarder for opretholdelse og håndtering (legitimering) af autoritetsforholdet; herunder ikke mindst diagnostiske begreber og procedurer. Diagnostikken virker ikke alene i almen forstand legitimerende, men er i sig selv en afgørende disciplinerende faktor i institutionerne: Med den afgrænses et autonomt domæne indenfor hvilket indflydelse tildeles i et fagligt hierarki; og med den håndteres den sanktionsform, der efterhånden bliver den altafgørende: Nemlig klientens placering i en passende foranstaltning.

En vigtig tænkeform er også **paradigmet om behandling** - forestillingen om, at hvis den syge underlægger sig behandlerens autoritet, så vil dennes ekspertkendskab til den syge åbenbares og udvirke, at den syge "helbredes" og kan udskrives fra institutionen til det samfund udenfor, som behandleren repræsenterer med sin person. Dette paradigme er mere grundlæggende end de enkelte behandlingsrationaler, og det har flere virkninger.

Tilpasningsproblematikken kobles til en lydighedspligt ("compliance"), der genindfører en moralsk skyldspålæggelse som skyggeside bagved behandlingens anti-moralistiske medikalisering³⁶. Behandleren tildeles til gengæld en almagt - nøglerne til institutionen, klienten og samfundet - der omvendt kun begrænses af klientens tilpasningsvillighed; den begrebslige gensidighed mellem institution og klient fører til, at det er i behandlerens magt at sanktionere, ikke blot enhver af klientens handlinger, men også ethvert problem i institutionen som udtryk for (dvs. hos behandleren begrundet i eller hos klienten symptomatisk for) klientens patologi. Samtidig med, at begge parter tendentielt afpersonaliseres til de begrebslige dikotomiers roller, så personaliseres institutionens praksis i forholdet behandler-klient.

Dette første trin kan kaldes en normativ disciplinering på grundlag af en institutionaliserende segregering. Klientens subjektivitet tematiseres her primært i sin negative form, direkte som behandlingens manipulerbare objekt og indirekte bagved som dens modstander.

Psykoterapi, livskvalitet og "biomagtens decentralisering"

Andet trin tager tilsyneladende direkte udgangspunkt i det personaliserende behandler-klientforhold, men etablerer sig i høj grad udenfor den institutionaliserede praksis: Klienten tildeles et direkte og i sig selv "psykologiseret" medansvar for sin tilpasning. Behandleren skal ikke bare manipulere klienten med kendskab til hendes psykiske mekanismer men også satse på klientens bevidste medvirken³⁷, og i den forstand bygge, i så direkte og omfattende forstand som muligt, på

36 Udtrykt f.eks. i det af Parsons identificerede træk ved sygerollen, at den syge **skal** prøve at blive rask.

37 Sml. her Freuds opgør med hypnosen som terapeutisk teknik.

klientens præmisser. Hermed overtager "bio-magten" tendentielt et kæmpestort felt fra den "pastorale magt" og omskaber det: Næmlig den ideologiske strukturering af selvrefleksionen, tematiseringen af et subjektivt "jeg", som må renses gennem granskning af sin sjæls dybder, nu ikke længere gennem bekendelse af synder, men gennem bevidstgørelse af neurotiske komplekser.

Tematiseringen af den individuelle krop og dens manifesterede sygdomme bliver i første omgang (med psykoanalysen) fastholdt, men de forskydes til figurer i en intrapsykisk dynamik; på den måde er der, i de psykoteraeutiske begreber, uanset deres eventuelle "biologiske" metaforik, lukket op for et skred, der ender med helt at røkke ved, eller ligefrem overflødiggøre, behandlingsparadigmet.

Tilpasningsproblematikkens professionelle håndtering rækker nemlig, med denne tematisering, udover institutionernes grænser og etableres som praksisfelt i to nye former: Dels en (privat eller pseudo-privat gennem sin afsondring) psykoteraupi, og dels en psykologisk ideologi. Begge de to former er i første omgang relativt betydningsløse, forbeholdt en snæver kreds eller kuriøse; men i løbet af dette århundrede vokser de gradvist i betydning.

I Danmark har den psykoteraeutiske tematisering især fået betydning via den velfærdsstatslige organisering og udvidelse af behandlingen efter anden verdenskrig, og især efter Bistandslovens indførelse. Det udviklede socialvæsen definerer institutionerne ind i et system, hvis celle er det personlige forhold mellem sagsbehandler og klient, og som flere og flere steder muliggør en psykoteraeutisk praksis, der organiserer en selvrefleksion og relaterer den til det institutionelle "kontinuum af foranstaltninger".

Selvom udbygningen af dette system, og især af dets psykoteraeutiske del, er nogenlunde samtidigt med reduktionen af psykiatriske sengepladser og andre døgnforanstaltninger, så er der kun delvist tale om, at psykoteraupi erstatter institutionalisering. Snarere udbygges og udvides institutionssystemet med et psykoteraeutisk område eller aspekt, og i takt hermed omlægges de mere "totale" institutioner som integreret og mere veldefineret del af det nye samlede system.

Grundlag for den psykoteraeutiske problematik er også udviklingen og afgrænsningen af en anden institution: Kernefamilien (Andersen, 1986). Den "emotionaliserede" kernefamilie udvikles som "ansvarlig" samfundsinstitution parallelt med de professionelle institutioner, der tager over, når familien forfejer sin opgave. Familien bliver tematiseret som de psykiske problemers arnested, ligesom "seksualiteten" etableres som sjælens dybeste lag. Med psykoteraupien tematiseres gnidningerne og overgangene mellem de to slags institutioner mere og mere direkte - en central placering, der kan følges direkte frem til de aktuelle konflikter omkring psykologers håndtering af incest-sager.

De faglige tematiseringer af familien lader den først duplikere ("overføre") på et psykisk plan og anvende manipulativt som behandlingsredskab for siden at tage konsekvensen af denne generalisering til sociale relationer og tendentielt opløse den. Hvor familien ved starten af århundredet primært spillede rollen som leverandør af - eventuelt usundt - arvemateriale, bliver den, med den psykodynamiske forståelse, omdefineret i et psykisk univers, sådan at den biologiske determinisme formidles over en symbolisering. Det åbner for, at libidinøse objektrelationer kan fremstilles og manipuleres kunstigt i behandlingen. Umiddelbart forudsættes

her en stærkt biologisk og "familistisk" orientering (Eliasson & Nygren, 1982); men variationerne og forskydningerne i disse begreber skal kun reflekteres på et enkelt meta-plan, før vi har familien abstraheret op til et "kommunikationsmønster", dvs. før dens bestanddele er rykket helt væk fra naturbåndene, og den håndteres som en samfundsinstitution blandt flere.

Udvidelsen af behandlingssystemets virkefelt tager som nævnt bl.a. form af, at stadig nye områder erklæres som selvstændige entiteter af sygdomme eller problemer, der rammer individer, har sin egen ætiologi og må imødegås med egne behandlingstiltag. Samtidig med denne udvidelse etableres behandlingen imidlertid også på nye typer af betingelser. At arbejde med tilpasningsproblemer i skolen stiller fundamentalt andre krav end at behandle skizofreni på hospital. Først og fremmest udfoldes fagligheden her ikke mere i det autonome og afgrænsede domæne på grundlag af en fuldbyrdet institutionaliserende segregering, men bliver en professionel tematisering af den normative disciplinering, der kun indirekte forudsætter segregeringen, som formidlet, ydre vilkår. Derfor indeholder så godt som hver ny konception også den psykoterapeutiske problematik, den manipulativt understøttede egenansvarlighed, i en ny form og i et nyt blandingsforhold til behandlingsparadigmet.

De overordnede forandringer af det samlede behandlingssystem finder sted i en proces, hvor der løbende udbygges med nye problemfelter og foreslås nye behandlingskoncepter (ofte båret af private/selvejende organisationer), der først etablerer sig i skarp opposition til det etablerede system, f.eks. ved at slå til lyd for brugerindflydelse, men efterhånden integreres i det - også på den måde, at dets teorier og metoder finder anvendelse i og begrundes ændringer af de "gamle" institutioner.

Denne udvikling har omfattende konsekvenser for, hvordan behandlingen udformes i handlesammenhænge. Den betyder nemlig, at der frigøres et "terapeutisk rum" fra dets institutionelle lokaliseringer. Hvor den diagnostiske faglighed - som også var psykologfagets indgang til "klinikken" - sammensmelter institution og "klientel", så etablerer den psykoterapeutiske faglighed "terapiformer", som udefra installeres i givne institutionelle betingelser, og hvor indenfor relationer mellem klienten og hans forskellige handlesammenhænge kan tematiseres og håndteres: Institution, familie, eventuelt arbejde, terapien selv osv.

Der udfoldes her en i-sig-selv-hvilende psykoterapeutisk teknisk faglighed, som udbredes og får betydning parallelt med (om end i første omgang langt fra omfangsmæssigt på højde med) en tilsvarende medicinsk - anti-psykotisk, anti-depressiv, angstdæmpende, beroligende medicin, metadonbehandling m.v. Redskaber, der understøtter en egenansvarlighed og selvhjulpethed, som, i betragtning af den omfattende udvidelse af virkefeltet, både økonomisk og taktisk er helt nødvendig, men som langt fra er uproblematisk eller konfliktfri.

Det løsner forbindelsen mellem behandling og klientens livssituation. Den "almægtige" professionelle, "mageren" (sml. Dreier, 1993; 221), bærer ikke længere (nødvendigvis) umiddelbart nøglerne til klientens institutionelt definerede livssituation, men træder klienten i møde med en ideologisk magt, der enten tilbydes helt uforpligtende som "vare" eller (mest almindeligt) etableres som terapeutisk frirum ved, at der lægges røgslør over de indirekte forbindelser til konkret magtudøvelse.

Disse forbindelser styrkes til gengæld ved, at netværket af foranstaltninger i stigende grad knyttes sammen i "knudepunkter" overfor den enkelte klient. I Bistandsloven er det som nævnt allerede forudset med sagsbehandlerens samlende rolle, men aktuelt udfoldes - på baggrund af sagsbehandlerfunktionens reduktion til juridisk formidling - især overfor de "svageste grupper" en række bestræbelser på at styrke denne funktion, en "samlet indsats", et "case management", der mere smidigt og med flere ressourcer prioriteret til rådgivning relaterer sig til "brugerens perspektiv" under psykologisk supervision.

Selve den psykoterapeutiske praksis udfolder sig imidlertid, også mens den bliver en mere og mere bærende del af et samlet institutionssystem, i en "privilegeret ikke-kontekst" (Dreier, 1993; kap. 1, Lave & Wenger, 1991, Lave, 1988), der tilsyneladende kun struktureres i mødet mellem den terapeutiske metode, klientens patologi og terapeutens beherskelse af disse (sml. også Nissen, 1990c).

De faglige begreber for denne orientering mod brugerens perspektiv og den psykoterapeutiske handlesammenhæng selv fastholder altså distancen til "foranstaltningsnetværkets" - mere koordinerede og samtidig mindre omfattende - forvaltning af klientens konkrete livssituation. Det individuelt skræddersyede socialarbejde organiseres på gulvplan omkring "kontaktpersoner", og i baggrunden udføres så hhv. psykologisk supervision og forvaltningsteknisk "case management". Selvom egentlig psykoterapi stadig udgør en specialiseret indsats, så bliver dens idealbegreber gradvist mere betydningsfulde i den samlede psykosociale praksis, fordi disse i stigende grad opbygges og tænkes strukturelt som en støtte til klientens refleksion. Og samtidig med denne diffusion af idealbegreber omdannes den psykoterapeutiske "ikke-konteksts" betydning, fra en afskærmning af et brohoved i fjendtlige omgivelser til en teknik til eksemplarisk fastholdelse af et nyt paradigme og dets interpersonelle relationer.

Dermed rokkes også hele grundbegrebet om "behandling": Som en forestilling om "katarsis" gennem et weekendkursus i gestaltterapi, som teknik til håndtering af "tunge" klienters vedvarende krav om omsorg, eller som intervention overfor en forstyrrende elev i skoleklassen, mister det sin nødvendige forankring i dikotomien afviger/normal; på begge sider af den mere og mere diffust optrukne grænse indsnævres "behandling" til en teknisk-professionel manipulation, der er rettet mod en mere umiddelbar problemløsning - ideologisk personaliseret i begrebet om klientens "livskvalitet". Som mål for det sociale arbejde er "livskvalitet" frigjort fra de normative dimensioner; det muliggør dels, at klienternes egne målsætninger kan spille en større rolle, dels - og bl.a. af den grund - at de professionelle ambitioner sænkes. "Jeg-et"s grænser skal ikke længere gennemskues og flyttes, men respekteres og omgås. Behandlingens afgrænsede rolle i "livskvaliteten" anskues mere nøgternt, men samtidig udvides diskursen udover behandlingsparadigmets grænser³⁸.

1980'ernes omlægninger i dansk narkobehandling kan tjene som eksempel. Ved starten af 80'erne er narkoområdet efterhånden etableret som en selvstændig gren af institutionssystemet med sit eget "kontinuum" (fire stadier i forløbet, sml. ANR, 1984) de fleste steder. En vigtig betingelse

38 På den måde spiller begrebet "livskvalitet" en rolle i det sociale område, som trods umiddelbare forskelle er meget parallel til dets introduktion af det psykosociale i sundhedsvæsenet - sml. Forchhammer, 1992.

har været flytningen af dets tyngdepunkt fra det psykiatriske til det sociale system: Under den bredere "børne- og ungdomsparagraf" i Bistandsloven (§ 96) kan området selvstændiggøres, mens det forbliver en (ofte endda side-) diagnose blandt flere i psykiatrien.

Ved denne etablering er et egentlig psykoterapeutisk aspekt alligevel relativt perifert i forhold til alment socialpædagogisk drevne døgnforanstaltninger. Landets største behandlingsorganisation, Københavns Kommunes, har således ikke en eneste psykolog ansat og kun ganske få socialrådgivere. Trods omfattende overlappinger etableres behandlingsprincippet i høj grad gennem en ideologisk afgrænsning fra fængselsvæsenet og en - til tider meget hårdhændet - fastholdelse af et "frivillighedsprincip". Behandlingsideologien udfoldes og ekspanderer her fuldstændigt uanfægtet af, at det næsten fra starten er almindelig viden, at "helbredelse" vanskeligt kan tilskrives institutionernes virke³⁹.

Parallelt hermed findes et gradvist voksende område af ambulante medicinske behandling (metadon) ved praktiserende læger. Fra midt i 80'erne omlægges systemet til en primært ambulante kontakt, der sigter mod at integrere den medicinske behandling og anvender døgnbehandling som blot ét af sine redskaber. Døgnanbringelse reserveres til de særligt kriseprægede, kriminelle eller plejekrævende, og da så kort tid som muligt, mens den "almindelige" narkomani overlades til narkomanernes medicinske og psykologiske understøttede egenansvarlighed. Socialpædagogisk faglighed frigøres fra døgninstitutionernes hverdag og tager form af hjemmehjælp og tilbud om fritidsaktiviteter. Psykologerne opnår en mere og mere central placering i arbejdet ved at holde sig fra ledelsesansvar, metadonudlevering osv. og koble deres faglighed på "foranstaltningernes knudepunkt" i ambulatorierne.

Den resulterende service er på én gang væsentligt billigere og samtidig i langt højere grad orienteret mod sine "brugeres præmisser" - dvs. ikke bedre eller mere demokratisk, men i højere grad bygget op på en psykologisk grundproblematik⁴⁰.

Brugerindflydelsen er i dette perspektiv led i en almen "decentralisering" af "bio-magten". De offentlige og halvoffentlige foranstaltninger til (gen)-opretholdelse af social kontrol når i stigende grad deres mål gennem de mennesker selv, der udpeges som afvigere - ved at kontrollere - eller forudsætte en kontrolleret konsensus om - såvel de grundlæggende indplaceringer af disse individer i positioner som de ideologiske former, hvori de kan håndtere deres problematiske livssituation. Denne "decentralisering" opmuntres naturligvis af liberalistiske og/eller humanistiske protester mod institutionssystemets umyndiggørelser; men grundlæggende er der i høj grad tale om et skift i forvaltningsstrategi, der indsættes "fra oven", ikke mindst som følge af en politisk modvilje mod uoverskuelige fremskrivninger af udgiftsstigninger (Jones, 1988).

39 Ligesom iflg. Foucault i fængslet, foreslås her institutionernes grundformer på forskellig, men dog overraskende enslydende, vis som løsninger på deres egne problemer.

40 Denne udvikling har i Danmark været forsøgt imødegået af politiet gennem en kraftigt skærpet kontrolpolitik. At det alligevel også stadig tydeligere bliver denne "psykologiske" tilgang, der dominerer, kan bl.a. aflæses af, at AIDS-problemet, bortset fra en elementær hygiejne, i narkobehandlingen næsten udelukkende tematiseres som "psyko-social" problematik. Det ser ud til, at det (her i Danmark) lykkes at afvise en traditionel "medicinsk løsning", med smittekildeopsporing, isolation osv. - og i stedet arrangeres kurser for behandlerne om, hvordan klienterne "mestrer" deres HIV-krise.

Tvangsindlæggelser under afmægtig protest afløses billedligt talt af systemiske teknikker til at placere ansvaret tilbage hos klienten eller hans familie.

4.3. ALMENKVALIFICERING OG ALMEN U DSTØDELSE

Relativering af den absolutte magt

Men dette perspektiv er som nævnt utilstrækkeligt til mine formål. Når jeg skal ind i en fremadrettet praksisforskning, har jeg brug for at stille spørgsmål, som ikke umiddelbart er besvaret i det ovenstående: Hvad er denne udviklings drivkraft? Hvordan kan den påvirkes eller forandres? Hvilke nye muligheder åbner den for? Til disse spørgsmål kan jeg ikke tage udgangspunkt i en historisk rekonstruktion, der absoluterer den fuldbyrdede reproduktion af magtforhold.

Magtens absolutering er imidlertid ikke Foucaults eller andre forskeres fortjeneste alene. Man kan antage, at et sådant teoretisk udgangspunkt er desto mere nærliggende og anvendeligt, jo tættere man befinder sig på praksisfelter, hvor magten **faktisk** antager en absolut form. Forstår man magt som "actions upon other actions", eller m.a.o. menneskers handlen med andre menneskers handlen som genstand, er der bredere set tale om absolutering af sociale relationer under relativ bortseen fra materielle betingelser og midler. Derfor er det ikke kun Foucault, men også den interaktionistiske tradition - især Goffman (1961) - der kan siges at reproducere og i en vis forstand "universalisere" den absolutering af sociale relationer, der kendetegner de "totale institutioners" praksis.

Jo mere, tilsvarende, de sociale relationers, magtrelationernes absolutering i "totale institutioner" efterhånden opløses og erstattes af andre former for social integration, desto mere nødvendigt bliver det også at relativere magtperspektivet; og det er netop den udvikling, som finder sted med "magtens decentralisering".

Allerede velfærdsstaten er også en arena for en **almen** socialpolitisk kamp. "Kampbrølet", som Foucault nævner, er langt fra alene skabt af modstandsytringer fra de mennesker, der direkte blev udsat for sociale foranstaltninger. Den adskillelse mellem arbejderbevægelsen og (f.eks.) "de kriminelle", som Foucault konstaterer som afgørende skridt i etableringen af de autonome kontrol-institutioner (1979; 257 ff.), blev aldrig fuldbyrdet helt. Med velfærdsstaten blev det ganske vist accepteret, at socialpolitik realiseres gennem institutionel håndtering af individer og på grundlag af givne grænser mellem arbejdsmarked, privat familieliv og statslige foranstaltninger; men samtidig blev, og bliver, der konstant stillet krav til institutionernes almene etiske standarder, som netop ikke er defineret på normative, "diagnostiske" dimensioner - men bl.a. tværtimod som modstand mod disses almene effekt⁴¹. Disse krav udefra⁴² er med til at

41 Se f.eks. Eliasson (1979).

42 Hvortil naturligvis også, og måske endda primært, må regnes de ansattes etiske overvejelser og holdninger.

definere spillerummene i institutionernes udvikling⁴³. Derigennem er de også med til at "overføre" tendenser og bevægelser fra den bredere samfundsudvikling til de "totale institutioner".

Med dette perspektiv er institutionerne underlagt etiske fordringer, også (og endda mere og mere: Primært) i fagtraditionerne - som med almene "omsorgs"-begreber f.eks. lader hensynet til deres klienters velfærd spille en reel rolle indenfor de diagnostiske og terapeutiske tematiseringer og ikke mindst udviklingsarbejde; som i deres humanistiske bestræbelser lader sig hindre af uerkendte institutionelle grundbegreber; eller som ligefrem danner afsæt for sådan noget som en kritisk psykologi.

Biomagtens decentralisering er imidlertid først og fremmest samtidig en opløsning af dens sammenhæng som "tilpassende magtapparat". I den proces, hvor hver udvidelse af diskursen - med nye sygdomsbegreber, støttet af ny bioteknologi og åbende nye udstødningsperspektiver, der igen møder modstand m.v. - rejser nye kampe mellem berørte interesser, nødvendiggøres også nye begrebslige dimensioner til den indholdsmæssige analyse af udviklingen. Der er ikke kun tale om en "decentralisering" af magten, men også om, at nye aktører og kræfter blander sig og influerer på de handlemuligheder, som det "selvansvarlige" individ reflekterer. Kun fra det "gamle magtapparats" perspektiv ser forandringen entydigt ud som en modernisering af kontrolformerne og ikke som en kvalitativ ændring af grunddimensionerne i praksis.

Differentieret og almen kvalificering

Var "disciplinering" til arbejdsmarkedet en tilstrækkelig socialintegrativ strategi, ville den socialpolitiske modstand i hele perioden have haft meget vanskelige betingelser. Den afgørende udvikling, der driver forandringerne i psykosocial praksis frem, er de stigende og forandrede krav til menneskers **kvalifikationer**, primært i arbejdsprocesserne, men også bredere set. Ved at trække nogle centrale træk fra udviklingen i kvalifikationskravene til arbejdskraften frem (med reference hos Osterkamp, 1975, Ljungstrøm, 1983, 1984, 1985, Haug, 1977, Mørch, 1985, 1990), kan vi aftegne nogle fundamentale forandringer i praktisk social integration, som også giver vilkår for udviklingen af psykosocial behandling.

Kvalifikationsudviklingen begynder med en ombrydning, også kaldet en de- og re-kvalificering. Arbejdskraftens frigørelse til en abstrakt ressource, uden nærmere "kvalifikationer", modsvarer storindustriens krav: Det afgørende er her - på "Taylorismens" niveau - disciplineringen til at give afkald på tid og lade sin krop blive arbejdsgiverens redskab. Igennem denne de-kvalificeringsproces bliver begrebet om "kvalifikationer" til, som de værdifulde egenskaber, individet måtte besidde udover den blotte arbejdskraft.

Fra dette nulpunkt begynder en re-kvalificeringsproces. For det første derved, at antallet af mennesker beskæftiget med planlæggende, administrerende og overvågende arbejdsfunktioner

43 Sml. også Webster (1990) for en diskussion af interessekampe bag en tilsyneladende lineær funktionel udvikling i sundhedsvæsenets historie i England.

vokser relativt i (ganske vist voldsomt asynkron) takt med maskinernes overtagelse af de "disciplinerede kroppers" opgaver; en proces, der tager rigtig fart nu med computerteknologien. For det andet derved, at udviklingen af redskaberne til alle arbejdsfunktioner gør dem mere komplicerede. For det tredje også derved, at bønder og arbejdere tilkæmper sig plads i det politiske liv på alle niveauer.

De påkrævede kvalifikationer tematiseres umiddelbart parallelt som hhv. løsrevne, tekniske færdigheder og motivation og mere personbundne talenter og tilbøjeligheder. Men efterhånden udbygges og udbredes også systemet af institutioner til produktion af kvalifikationer, først folkeskolen, siden børnehaver, ungdomsklubber, gymnasier osv. Kvalificeringen organiseres i en konstant spænding mellem almen kvalificering og en differentiering (af individer efter kvalifikations-niveauer og -typer m.h.p. allokering til positioner), som realiseres "blindt" gennem kvalificeringens former på en sådan måde, at den kan tilskrives individernes forudgivne talenter i (en eventuelt psyko-teknisk artikuleret) italesættelse og systematisering.

Kvalificeringens almene og differentierende sider udbygges i gensidig vekselvirkning: Jo flere, og jo mere forskelligartede tekniske kvalifikationer, desto mere påkræves samtidig et alment, individuelt fundament af villighed og evne til at tilegne sig dem og bevæge sig imellem dem. Fra et vist punkt⁴⁴ forrykkes balanceforholdet mellem differentiering og almenkvalificering: På en solid, institutionelt muliggjort basis af almenkvalifikationer bevæger et "autonomt" individ sig mellem selvstændige handlesammenhænge, der er kvalificerende (uddannelsesmoduler), produktive (projekter) eller reproduktive (ferieophold) - eller som overskrider grænserne i forskellige blandingsforhold (assertions-kurset med kollegerne på det smukke landsted).

Det indebærer samtidig tendentielt et brud i tematiseringen af kvalifikationer - den oprindelige dikotomi mellem kontekstfrie, "didaktisk-logiske" eller "motivationelle" begreber og "personlighedsegenskaber" relativiseres, og der tegnes efterhånden et nyt spændingsforhold op.

På den ene side peger udviklingen af almenkvalifikationer mod demokratisk indflydelse på almene livsbetingelser. Kvalifikationerne bliver nødvendige til at udfylde en kompetence, der ikke længere er afgrænset specifikt som specialistopgave, men som afkræver individet en evne og parathed til at deltage i prioriteringer, forandringer, nytænkninger osv. Det er en udviklingskraft, der presser i retning af opløsning af kvalifikationsbegrebet i det hele taget som "stykvise egenskaber", der tilkommer enkeltindivider uafhængigt af de handlesammenhænge, de indgår i. I stedet kan vi konkret tematisere, hvordan individer deltager i lokale praksisser, hvis begrebslige strukturering og midler kun i en vis udstrækning kan bæres af individer og tænkes som kvalifikationer (sml. også Lave & Wenger, 1992, Nissen, 1991).

På den anden side kan den tematiseres psykologisk som et ekstra, individbundet meta-niveau af kvalifikationer for "autonomi", i forestillinger om almene træk ved individets handleforudsætninger - "bløde kvalifikationer" som omstillingsevne, initiativ, overblik, samarbejdsevne, ansvarlighed, selvrefleksion m.v., "mestringspotentialer", "handlekapacitet" m.v.

44 Hvor og hvornår dette punkt er, er vidt forskelligt for forskellige klasser, professioner, regioner osv. - nogle for hundrede år siden, andre ikke foreløbig.

Det afgørende modsætningsforhold angår ikke her spørgsmålet om, hvorvidt de nye kvalifikationsbegreber i deres definitioner, medtænkte kausalrelationer osv., indregner samfundsmæssige betingelser og forudsætninger, men derimod overhovedet hvilken tematisering, der anlægges. Fastholdelsen af det almene som individbundet muliggør opbruddet i de gamle funktionelle kvalifikationsbegreber, men lukker af for det almene, der forbinder individerne.

Sagt på en anden måde er tematiseringen af individuel "almenkvalificering til sundhed" (sml. Forchhammer & Nissen, 1994) en bestemt afspejling af og svar på modsigelsen mellem kvalifikationskravenes øgning og omfordelinger og de politiske, arbejdsmarkedsmæssige, kulturelle osv. samfundsstrukturer, som sakker bagud, og som dermed frembringer en umiddelbart individuel "mestringsproblematik".

Brugerstandarder og den almene udstødning

Udviklingen i kvalifikationskravene spiller direkte ind i udviklingen på det psykosociale område.

Den differentierede kvalificering kobler sig på det udbyggede "kontinuum af foranstaltninger" til et sammenhængende netværk, der ikke blot har mere og mere glidende overgange, men hvori efterhånden også næsten alle institutioner rummer et specifikt blandings- eller spændings-forhold mellem kvalificering og disciplinering. Der er tale om et flydende og bevægeligt modsætningspar. F.eks. har revalideringsinstitutioner i de senere år bevæget sig fra kvalificering hen imod disciplinering, efterhånden som deres klientels arbejdsløshed er blevet kronisk, mens daginstitutioner til gengæld gennem mange år har bevæget sig den modsatte vej i takt med opdagelsen og vægtingen af den "alsidige personlighed", "kreativitet" osv.

Almenkvalificering peger direkte hen imod en problematik, der ligger tæt op ad den nævnte "psykoterapeutiske" - individets ansvarlige selv-administration - og til fordel for den opløser den traditionelle institutionsbarriere. Tilsyneladende må såvel den arkitekt, der bliver fyret, som den narkoman, der meddeles en positiv HIV-test, bearbejde sin krise og cope med sin situation. Både kommunaldirektøren, rengøringsassistenten og revalidenten har brug for "bløde kvalifikationer". Systemiske håndgreb organiserer forhold mellem kontekster og individer i alle samfundets praksisfelter. Erhvervsledere tilbydes primalterapi, og skizofrene undervises i kemi.

Denne udvikling af det "autonome" individs kvalificering svarer til, at de samfundsmæssige udstødningsprocesser og deres institutionelle regulering gradvist skifter form. Det grundlæggende princip bliver mere og mere, hvad man kan kalde, en **almen udstødning**, som realiseres efter samme "blinde" princip som uddannelsessystemets differentiering, nemlig simpelthen "ex negativo" gennem de krav, der stilles til deltagere i forskellige handlesammenhænge. Der er efterhånden ingen principiel forskel mellem et hold på Folkeuniversitetet og et socialpædagogisk båndværkstedprojekt: Hvis det viser sig at være for svært, eller for let, for dig, så er der mange andre tilbud...

En ny organisationsform vokser frem på det psykosociale område, hvis aktiviteter mere og mere løsnes fra behandlingsrationalet og i princippet **kan** etableres på tværs af - eller under abstraktion fra - de normative udstødningsprocesser: Projektet, dagcentret, daghøjskolen, kort og generelt sagt **aktiviteten**. I forbindelse med disse aktiviteter udvikles nye interne praksisbegreber, som

ikke nødvendigvis er forbundet med de normative dimensioner og heller ikke den psykoterapeutiske problematik.

De grundlæggende forskelle i samfundsmæssige positioner og dermed sammenhængende forskelle i individernes præmisser skubbes derved i baggrunden og administreres og signaleres ikke længere af institutioner. Det placerer den psykoterapeutiske tematisering af det "autonome" individ og dets livssituation centralt i behandlingen og efterhånden også bredere set samfundets magtrelationer. Det bliver afgørende, om individernes præmisser konstrueres og generaliseres i en isoleret psykologisk tematisering – eventuelt kausalt forbundet med også "sociale" faktorer - eller om disse "standarder for eget liv" (Jensen, 1992b) etableres med referencer til individernes objektive positioner og de samfundsforhold, hvori de er forbundne.

Kvalificeringens almene side indebærer imidlertid i sig selv, at den psykoterapeutiske problematik udvides og forandres.

Den bliver mindre bundet til tematiseringen af den subjektive privatheds seksuelle/familierelaterede dybder som reference for dets tilpasningsopgave. Den kan nu udvides til mere generelle ideologiske temaer (selvrealisering, autenticitet), eller abstraheres til almene teknikker for håndtering af handlingens kontekstualitet. Den kan også integreres mere direkte med kvalificering (kognitiv terapi, coping). Endvidere kan den overfor de "svageste grupper" reflektere og forbindes med individets relation til en "samlet indsats" i foranstaltningsnetværkets (eventuelt styrkede) knudepunkt.

En grundmodsigelse bliver her, at psykoterapien på den ene side etablerer sig på stadig nye felter med en "medikaliserende" tematisering af livsproblemer som løsrevne "problemer", syndromer osv., men på den anden side, når "marken er ryddet", hele tiden "presses" til at genintroducere "autonomiens" samfundsmæssige forudsætninger og på den måde pege frem mod sin egen overskridelse. Som den forbindende tematisering af individets almenkvalifikationer par excellence bliver den psykoterapeutiske "ikke-kontekst" sat i et brydningsfelt: På den ene side fastholdes og udbygges dens privilegerede position i kraft af dens meta-tematisering af handlesammenhænge. På den anden side indebærer almenkvalificeringens "demokratiske" pres og/eller dens forbindelser med "foranstaltningsnetværkets knudepunkt" også, at psykoterapiens egen konstituering som handlesammenhæng problematiseres.

"Brugerperspektiver" på en psykoterapi, hvis mål er at artikulere og bearbejde sine brugeres perspektiver, og hvis fremmeste middel er refleksionen af brugernes standpunkter til og i psykoterapien selv - sådanne paradokser må ses som udtryk for dette modsigelsesforhold.

Det almene i den særlige handlesammenhæng

Psykosocial praksis bliver m.a.o. i stigende grad udformet i to komplementære typer af handlesammenhænge. Abstraktionen fra deltagernes præmisser det ene sted modsvares af en abstraktion fra handlesammenhængenes mål, midler og betingelser det andet sted. Der, hvor udstødningsgrænsen nedbrydes, og i den proces, hvori begge sider af den tænkes med de samme begreber, finder en abstraktion fra handlingens materielle betingelser sted, og denne abstraktion

har to sider, der forudsætter hinanden - en individualpsykologisk og en "socialpsykologisk". Et tomt individ og en genstandsløs interaktion.

På den måde er min problematik om behandlingen (og bredere set den psykosociale praksis') udformning i handlesammenhænge også rykket i fokus - og alene dens tematisering markerer allerede et skift i behandlingens grundbegreber. Fra dette perspektiv er den "anvendt socialpsykologiske" udvidelse af behandlingskoncepterne, som udbredes nu (interaktionistisk ramme-design, systemisk teknik, social-konstruktivistisk dialog m.v.⁴⁵) ikke bare en ufuldkommen eller brudvis udvikling hen imod en kritisk psykologi, som alligevel ender med at være fikseret i umiddelbarhed (sml. Dreier, 1993; 222 ff.). Det er også paradigmet for en praksis, der udefra håndterer individer som indgående i kontekster og kontekster som betingelser for individer, dvs. paradigmet for et behandlingskoncept, der fastholder en fagligt organiseret social kontrol under den almene kvalificerings/udstødnings betingelser (mere herom i kapitel 7.1).

Overfor dette paradigme er det, at en teori om handlesammenhænge, der tematiserer deres samfundsmæssige formidlethed ved, at de konstitueres og rekonstitueres i forholdet mellem deltagerpræmisses og mål-middel-sammenhænge under konkrete betingelser, kan blive relevant. Spørgsmålet er nemlig, om nye almenbegreber kan overtage den funktion, som de normative, diagnostiske dimensioner - med deres dikotomier mellem funktionalistiske krav-begreber og problematiske person-egenskaber - gradvist trækker sig tilbage fra: At repræsentere en materiel forankring af de psykiske problematikker "udenfor" den umiddelbare sammenhæng, de fremtræder i.

4.4. INDFOKUSERING AF SPØRGSMÅL TIL EMPIRIEN

Rekonstruktionen af det "for-begrebslige" felt, som min undersøgelse indgår i, betyder en ny præcisering og omdefinering af min overordnede målsætning om at udforske og fremme klienters klarhed over, og indflydelse på, psykosocial behandling. Den er i det hele taget blevet revideret gennem de teoretiske analyser, som jeg har fremstillet i de foregående kapitler.

Den er også i sig selv blevet problematiseret. Et af de vigtige udgangspunkter har været, at "brugerperspektiver" og "-indflydelse" langtfra er så enkle begreber, som de ofte giver sig ud for, og at derfor et vigtigt bidrag til at udforske spørgsmålet er overhovedet at få afklaret, hvad det handler om.

Men det betyder ikke, at jeg nu har defineret eller kan definere den teoretisk "rigtige" slags brugerindflydelse, hvis legemliggørelse jeg nu skal finde eller fremme i praksis. Det betyder mere beskedent, at jeg kan formulere de spørgsmål, som med det udgangspunkt, jeg har oparbejdet og formuleret, vil være relevante at arbejde videre med empirisk og som derfor udgør referencer og præmisses, som jeg indgår i empiriske joint ventures med.

45 Et skift, der bl.a. kommer til udtryk i, at der etableres et selvstændigt "social-klinisk" praksisfelt, sml. Adolph (1990), Keupp (1990).

Brugerindflydelse og -perspektiver kan kun gives en teoretisk modsigelsesfri udformning, når de ses som tæt forbundne med praktiske forandringer i de grundlæggende træk ved psykosocial behandling. Der er med disse begreber ikke tale om mulig forbedring af behandlingen, men om en fundamental omdefinering og dernæst overskridelse af den.

Et nøjere blik på behandlingen viser, at en sådan fundamental omdefinering finder sted i to tempi: Først en udvikling, hvori den institutionelle håndtering af udstødnings- og tilpasningsprocesser efterhånden udbygges med og forandres af stadig nye psykoterapeutiske konceptioner, der på forskellig vis og mere og mere omfattende søger at tematisere og inddrage klienternes "subjektive" selv-refleksion og selv-ansvarlighed. Dernæst en gradvis ombrydning af selve behandlingens grundform i retning af en almenkvalificering, der fjerner sig fra de normative dimensioner og i stedet tematiserer relationer mellem fritsvævende praksisser/handlesammenhænge og autonome individers mestring af problemtyper.

Den første proces genskaber hele tiden på ny modsigelsen i hver af sine former, idet den samtidig gennem bruddene realiserer en irreversibel udvidelse af subjekt-tematiseringen. Først den anden ombrydning åbner de muligheder, der tematiseres med den subjektvidenskabelige praksisforskning: Nemlig overskridelse af behandlingens individualisme, umiddelbarhedsfiksering og manipulation. Det er i denne udvikling, at en mere og mere abstrakt interaktions- og "metode"-tænkning sammen med løsrevne "problem-begreber" står overfor en i udgangspunktet ligeledes abstrakt, subjektvidenskabelig grundlagskritik.

Spørgsmålet om konkretisering af denne grundlagskritik i lokal praksis (sml. s.229) er på den baggrund også et spørgsmål om at udvikle begreber for en **aktuel** problematik i psykosocial behandling, nemlig brugerindflydelse forstået som relationer mellem handlesammenhænge og deres deltagere.

I den subjektvidenskabelige teoriudviklings perspektiv gælder det specielt en tematisering af handlesammenhænge i første person flertal, handlesammenhænge som "os" og "vores" handlen. Kun på den måde er det muligt at realisere og reflektere problematikens overgange mellem "individer-i-handlesammenhænge" og "handlesammenhænge-for-individer" fra et førstepersons standpunkt. Uden et (teoretisk reflekteret) "vi" som handlesammenhængens subjekt fastholdes vi hele tiden i den ene side af problematikens udformning, nemlig den psykoterapeutiske, der tænker handlesammenhænge som "individets" under abstraktion fra deres mål-middel-sammenhænge, og som samtidig undtager den ene deltager fra problematisering: Den, der forestår tematiseringens begrebslige udformning på det til enhver tid næstfølgende meta-plan (terapeuten hhv. supervisoren hhv. forskeren hhv. ...).

Denne indfaldsvinkel forudsætter den teoretiske model for handlesammenhænge, som jeg har fremstillet, og hvis grundlag og udformning i den forstand også står på prøve i de praktiske spørgsmål.

Af disse grunde er det i særlig grad relevant for mig at følge bevægelsen mellem de to komplementære udformninger af det psykosociale **fra den ene sides udgangspunkt**: Fra "aktiviteterne", fra handlesammenhænge, der konstitueres med psykosociale hensyn bygget ind i sine mål, men som ikke abstraherer dem ud i en psykoterapeutisk problematik.

Det betyder ikke, vel at mærke, en tabu-erklæring overfor deltageres "handlesammenhæng-eksterne" præmisser, men blot, at **udgangspunktet** fastholdes i de aktuelle handlemuligheder, som medforskerne forholder sig til sammen og kan gøre noget ved **sammen** som led i den praksis, hvor indenfor handlesammenhængen selv er konstitueret.

Sagt på en anden måde vil jeg tage udgangspunkt i en praksis, hvori psykosociale forhold og problematikker er til stede som aspekt, men ikke som konstituerende genstand, for at kunne følge den proces, hvori de psykosociale problematikker relativt og betinget gøres til genstand, og dermed den psykoterapeutiske tematisering bliver til.

Det peger videre på, at det joint venture, jeg søger, er et samarbejde med praksisser, som er involveret i målrettede og dermed reflekterede forandringer af psykosocial praksis, og hvori "klienterne" er medinddraget, ikke blot i praksis eller i beslutninger om den, men også i selve bestræbelsen på forandring af dens psykosociale aspekter.

Det må dog igen fremhæves: Bestemmelsen af, hvad jeg søger, og hvad jeg spørger efter, kan ikke forstås som umiddelbare beskrivelser af en plan for en empirisk undersøgelse. Det er en efterfølgende rekonstruktion af præmisser, jeg indgik i joint ventures med.

Disse præmisser kunne ikke omsættes direkte i en udpegning af bestemte praksisser som samarbejdspartnere. Ej heller var de klare for mig fra starten. De uklarheder og modsigelser forbundet med brugerindflydelse, som jeg har diskuteret i det foregående, gør sig desuden overalt gældende på en sådan måde, at det ikke lader sig gøre at udvælge samarbejdspartnere efter enkle og entydige kriterier med grundlag i deres præsentation af sig selv i projektbeskrivelser, foldere m.m.

Etableringen af de empiriske kontakter fandt sted i en proces, hvor empiriens muligheder, forudsætninger og målsætninger afklaredes samtidig med, at mine samarbejdspartnere afklaredes om deres muligheder for praksisudvikling og om forskningens, og min, indplacering i dem - dvs. en proces, der selv har karakter af en "reference-transformation". Kriterier for udvælgelse m.v. kan derfor heller ikke præsenteres på forhånd i et metode-kapitel, men bliver selv indholdsmæssigt belyst og udbygget i de følgende kapitlers analyser af materialet.

Resumé

Kapitel 4 rekonstruerer udviklingen i de praktiske aktual-empiriske grundbegreber, som bestræbelsen på forandring af psykosocial behandling indgår i, og hvori udformningen til handlesammenhænge spiller en vigtig rolle.

En central tilgang er her Foucault og hans efterfølgeres analyser af psyko-videnskaberne som diskurser. En sådan tilgang er umiddelbart inkongruent med en subjektvidenskabelig, fordi den ensidigt præsenterer "magtens logik", altså produktionsforholdene; men den kan med fordel suppleres med historiske studier, der tager udgangspunkt i produktivkræfterne, særligt ændringer i socialintegrative strategier som følge af øgede kvalifikationskrav.

Brugerindflydelse, som anfægter behandlingens rationale, står paradoksalt nok side om side med udråbelsen af stadig flere mellem menneskelige problemer til behandlingskrævende sygdomme. Dette paradoks bliver forståeligt, hvis vi rekonstruerer behandlingsdiskursens udvikling i to trin.

I første trin etableres den kontrolvidenskabelige subjektproblematik med individets frigørelse som privatperson. Det abstrakt-generelle individ, der med sin blotte biologiske individualitet står overfor samfundsmæssige normer, realiseres og håndteres i institutionel praksis. De binære begreber (syg/rask m.v.) strukturerer grundlæggende udstødningsprocesser omkring arbejdsmarkedet men differentieres også til et kontinuum af institutionelle foranstaltninger. Indenfor institutionerne etableres autonome magtfelter defineret med diagnostiske begreber og reguleret med behandlingsparadigmet: Forestillingen om behandlerens autoritære helbredelse af den syge til normalitet.

I det andet trin tildeles klienten et psykologisk medansvar for sin tilpasning. En psykoterapeutisk organiseret selvrefleksion etableres ved siden af, og overfor, det institutionelle kontinuum af foranstaltninger. Med denne formel kan behandlingen overskride sine grænser, udvide genstandsfeltet og forvandles samtidig dermed. Behandleren løsrives fra institutionen og står overfor klienten i en "privilegeret ikke-kontekst", og institutionelle tvangsforanstaltninger rykker i baggrunden og underordnes en behandlingsindsats organiseret "skræddersyet" omkring individet og dets eget ansvar.

Magt-begrebets centrale status på området kan ses som udtryk for magtens virkelige absolutering i de autonome institutioner. Men med den psykoterapeutiske problematik bliver den nødvendige tilføjelse af en indholdsbestemt tilgang mere synlig. Ved siden af socialpolitiske kampe, som trods det velfærdsstatslige kompromis aldrig stilledes helt, er det i udviklingen af kvalifikationskravene, vi skal finde en baggrund for denne "bio-magtens decentralisering".

Efter kvalifikationsbegrebets opståen finder en stadig udvikling sted i retning af højere og mere specialiserede kvalifikationer. Den differentierede kvalificering og dens fleksible anvendelse forudsætter i stigende grad en individuel almenkvalificering, som enten tendentielt bryder med kvalifikationsbegrebet eller tænkes som individbundne, selvrefleksive meta-færdigheder.

Denne kvalifikationsudvikling flyder ind i de psykosociale institutioner og står overfor disses normative disciplinering. Med vægten på individuel almenkvalificering og på psykoterapeutisk organiseret eget ansvar bliver den institutionelt regulerede udstødning gradvist ombrudt til en almen udstødning, der fremkommer som bagsiden af den sociale integrations organisering i indbyrdes løst forbundne aktiviteter. Psykosocial praksis etableres da enten i aktiviteter, hvis forpligtelse overfor individerne er begrænsede, eller i individuelle refleksionsprocesser, hvis mål og midler er uklare i deres samfundsmæssige formidling.

Spørgsmålet bliver da, om jeg, primært med udgangspunkt i de "uforpligtende aktiviteter" side, kan nå frem til nye begreber for de deltagende individers materielle betingelser og forbundethed, til erstatning for de begreber herom, der blev opløst med behandlingsparadigmet.

KAPITEL 5. EMPIRISKE FORLØB

De foregående kapitler er skrevet som rekonstruktioner af de referencer, som jeg er indgået i mine empiriske undersøgelser med. I afhandlingen tager de skikkelse af en analyseramme, som bliver bragt i anvendelse på det empiriske materiale; i virkeligheden var der dog ikke tale om, at en ramme blev lagt ned over et materiale, men om samarbejdsforhold, der påkaldte, tydeliggjorde og reviderede en forståelsesramme.

Det, jeg vil præsentere i dette kapitel, er disse samarbejdsforhold som forløb. Hensigten er at give en skitse af de konkrete samarbejdspartnere som praksisser, de konkrete joint ventures som tidlige forløb af handlinger og det dokumentationsmateriale, som jeg nu ved analysen bruger som adgang til det. Det har den funktion at muliggøre et overblik over undersøgelsen, hvormed dens proportioner, realiseringsbetingelser, "blinde pletter" m.v. kan vurderes af læseren (lidt mere) uafhængigt af mine egne forsøg på at reflektere dem.

Til gengæld kan jeg så i de følgende kapitler analysere og fremstille materialet desto mere målrettet m.h.p. dets videnskabelige diskussioner og resultater og de af dets indre forbindelser, som jeg finder mest relevante.

Selvom der er overlap og forbindelser imellem dem, ikke mindst på den måde, at jeg og/eller samarbejdspartnerne kunne bruge dem som referencer for hinanden, så vil jeg her beskrive dem hver for sig. Hensigten med det er ikke mindst, at det skal kunne blive klart, hvordan de enkelte samarbejdsforløb udviklede sig **tematisk** igennem serier af spørgsmål. Beskrivelsen vil blive temmelig **overfladisk** og spørgsmålene forblive ubesvarede - og jeg vil så dykke under overfladen og arbejde med svar på udvalgte steder i de følgende kapitler.

Jeg vil beskrive de "tidlige forløb af handlinger" sådan, at de også fremstår som **begrundede**, men kan ikke her gå i dybden med alle disse begrundelser eller med de betydningssammenhænge, de refererer til.

Beskrivelserne kan af den grund blive lidt kedsommelige - som læser kan man måske håndtere det ved at bruge dette kapitel som opslagsværk frem for at gennemgå det hele. Jeg håber også, det hjælper lidt, at jeg har indført referencer i de følgende kapitler til de sider i dette kapitel, hvor jeg beskriver de diskuterede begivenheder og forløb.

Jeg vil anlægge en meget ujævn detaljeringsgrad i de forskellige beskrivelser. Min største samarbejdspartner, Brugerservice, og det forløb af brugerevaluering, som jeg lavede i Brugerservice's delprojekt Madkapellet, vil blive beskrevet indgående, sådan at sammenhængene mellem tematisering og styring af forløbet vil kunne ses af beskrivelsen. De andre vil blive reduceret til "skeletter".

Det er fordi det er i samarbejdet med Brugerservice, at jeg mener at have bedst materiale til at analysere forskningsprocessens forløb, som jeg tager op i kapitel 10.

5.1 BRUGERSERVICE

Projektet

Brugerservice er et forsøgsprojekt på Nørrebro i København, der organiserer revalideringsaktiviteter under § 43. Brugerservice har modtaget udviklingsstøtte fra "Puljen til Aktivisering af Kontanthjælpsmodtagere" (kaldet "PAK" eller "Aktivpuljen") og støtte til evaluering fra Helsefonden. Projektet blev til i sommeren 1990 med base i **Dag- og Døgncentret** (DDC). Formelt er det stadig (sommer 1993) en afdeling i DDC, hvilket primært betyder, at økonomien og ansættelsesforholdenes formelle sider administreres via DDCs hovedkontor. Brugerservice er dog i vid udstrækning selvstyrende.

Brugerservice beskæftiger i 1990 35, i 1993 65, revalidenter, kaldet **assistenter**, 6-9 socialarbejdere, en projektleder og en sekretær, kaldet **medarbejdere**, og et mindre antal langtidsledige. Tallene svinger fra måned til måned. Projektet er underopdelt i delprojekter, som udfører arbejde i det "tredje arbejdsmarkeds" gråzone i det Nørrebro'ske lokalmiljø - og i mindre grad i Sydhavnen og Vesterbro. Både delprojekterne, Brugerservice og de enkelte assistenter og medarbejdere har meget omfattende og vidtforgreneede kontakter i miljøet.

De enkelte delprojekter er i større eller mindre grad joint ventures med lokale græsrodsinitiativer. Tilsvarende har de i forskelligt omfang selvstændig budgetansvarlighed; nogle af dem får støtte fra fonde eller private sponsorer (f.eks. lokale handlende); de fleste har egne indtægter, hvis omfang dog varierer meget. Delprojekterne er under næsten konstant ombygning, nogle oprettes, andre nedlægges, knopskyder, skifter indhold osv. Medarbejderne er arbejdsledere på delprojekterne, og deres ansættelsesforhold er tæt knyttet til delprojekternes udvikling⁴⁶.

Assistenterne henvises fra lokale bistandskontorer for en etårig periode, der dog i en del tilfælde forlænges. Brugerservice har - i tæt samarbejde med assistenterne selv - løbende kommunikation med assistenternes sagsbehandlere, ved ansættelse, i såkaldte 3-måneders-tilbagemeldinger, og ved afslutningen. Man hjælper så vidt muligt assistenterne med efterfølgende uddannelse, arbejde eller medfinansieret beskæftigelse, "praktik". Brugerservice samarbejder specielt med fem lokalkontorer, og holdt frem til strukturreformen i kommunens socialforvaltning i 1992 jævnlige møder med deres chefer herom. Derudover samarbejder man med et omfattende netværk af offentlige og private sociale foranstaltninger.

For nylig - efter den periode, jeg skildrer her - har assistenterne fået overenskomstdækning af deres ansættelse under KSO (under DKA).

Brugerservice havde til huse i to etager i en nedslidt ejendom på Rantzausgade, indtil de i december 1992 flyttede til Nørrebrogade. Nogle delprojekter holder til "på Brugerservice", andre

⁴⁶ Nogle delprojekter hører organisatorisk under Brugerservice, andre er samarbejdsprojekter med andre organisationer.

“ude i byen” forskellige steder. På Brugerservice finder de samlede aktiviteter sted: Ledelse, medarbejderaktiviteter, Fællesmøder.

Delprojekterne

Som nævnt er Brugerservice’s delprojekter hele tiden under forandring. Den følgende beskrivelse vil være forældet, når disse linjer læses, men den skal give et overblik over de delprojekter, der optræder i mine analyser.

Gribebrættet arrangerer månedlige rock-koncerter og jam-sessions i et (senere flere) lokalt beboerhus, hvor nogle af Nørrebro’s mange amatørbands kan optræde. Udenom denne kerne har der været en række forskellige aktiviteter, f.eks. medvirken på større, udendørs arrangementer, produktion af demo-bånd og videoer, arrangement af fester. Man har etableret sig i tæt forbindelse med beboerhusets aktive miljø og fungerer formelt som en forening - idet man dog har svært ved at inddrage så mange frivillige i selve arbejdet, at denne forening fungerer som reel selvstændig aktør. Assistenten og medarbejdere er til gengæld selv mere eller mindre en del af det lokale rock-musik-miljø.

Madkapellet er en spiseforening på Kapelvej (nu: “Julius Kok” på Nørrebrogade). Et par aftener om ugen laver man god og billig mad til lokale fattige. En periode lavede man så vidt muligt økologisk mad, modtog støtte fra “Vor Fælles Fremtid”, og var led i et gryende byøkologisk netværk. Madkapellet boede - parallelt med et par andre spiseklubber - i en “byhøjskoles” lokaler, organiseret gennem det lokale Medborgerhus. En periode forestod man frokostkantinens for Byhøjskolen. Ved siden af det faste indgår Madkapellet i mange forskellige løse arrangementer, smører frokost til Brugerservice, bespiser besøgende socialarbejdere m.v. - så det i perioder næsten var (og nu regulært også er) en “cateringvirksomhed”.

Kunstnergruppen **Alterna** forsøgte at få opgaver med at arrangere udstillinger, skitsere udsmykningsprojekter eller forestå udsmykninger m.v. for, med, af osv. lokale “amatør”-kunstnere. Den forgrenede sig siden i to selvstændige delprojekter, der hver driver et galleri som base: **Nådada** og **På Kanten**.

Karens Minde beboerhus i Sydhavnen husede en periode et samarbejdsprojekt, der skulle hjælpe et aktivt beboermiljø i gang. Det lukkede igen efter vanskeligheder i samarbejdet med de meget få aktive i beboerforeningen.

Samme sted holder **Radio Ratatorsk** til. Her er et par assistenter med til at drive radioen.

Sidst i perioden (efterår 1992) igangsattes **Sydhavnsavisen** på initiativ fra lokale aktive, især en, der også selv var sagsbehandler på et bistandskontor, og som siden blev ansat som medarbejder i Brugerservice som leder på delprojektet. De skriver og driver en lokalavis for Sydhavnsområdet.

Trykkeriet befinder sig i Brugerservice og leverer tryksager billigt eller gratis til græsrodderne. Her er kun enkelte assistenter beskæftiget, og det er ofte vanskeligt at holde en stabil drift.

Rengøringsgruppen gør rent i Brugerservice’s lokaler og holder dem i øvrigt i stand.

I **Sekretariatet** varetager et par assistenter sammen med sekretæren Brugerservice's administrationsopgaver.

Transportgruppen kører Brugerservice's bil og påtager sig i øvrigt transportopgaver, især for de andre delprojekter men også for andre.

Økologiske Igangsættere startede delvist som delprojekt i Brugerservice i 1991, men knopskød i løbet af 1992 som selvstændigt projekt - som jeg beskriver nedenfor som selvstændig samarbejdspartner.

Endelig har Brugerservice også nogle assistenter med i **Sjakket**, som er et aktivitets- og rådgivnings-projekt for og med gadebørn i København og i **Café Rust**.

Forløbets grundskelet og materialet

Jeg hørte om Brugerservice ved en tilfældighed i november 1990. Jeg besøgte kort efter stedet og interviewede en medarbejder. Det blev indledningen til et langvarigt og omfattende samarbejde, som repræsenterer størstedelen af mit materiale.

I første omgang blev det til månedlige møder med dele af medarbejdergruppen - Kontaktgruppen - efter denne model: En omfattende bearbejdning og analyse af hvert møde og et stort - som regel for stort - skriftligt feedback. Det blev til seks møder frem til august 1991.

Herefter og ca. et år frem udvidedes kontakten væsentligt. Stud. psych. Helle Brynjolf Pedersen indgik i samarbejdet, bortset fra perioden april-juli 1992. Vi indledte en række - først brede og orienterende, senere mere sporadiske og/eller målrettede - feltobservationer, herunder deltog vi i Fællesmøder. Vi foretog individuelle interviews med alle medarbejderne og med enkelte assistenter. Vi var med til at arrangere Brugerservice's månedlige Heldagsmøder, hvor medarbejdergruppen diskuterede strategi og pædagogik. Vi indgik i en baggrundsgruppe til forberedelse af Økologiske Igangsættere. Vi var med til at arrangere og deltog i 18 ugentlige evalueringsmøder i og med Madkapellet. Endelig deltog vi i enkelte assistent-møder.

Kontaktgruppen fortsatte i form af jævnlige, men ikke så grundigt forberedte, møder med lederen og enkelte andre medarbejdere, hvori vi planlagde Heldagsmøder og styrede vores samarbejde i øvrigt.

Omkring efteråret 1992 uddyndedes kontakten m.h.p. at få tid til at samle og bearbejde materialet, sådan at det fra da af væsentligst har været lederen, vi har holdt kontakt med, og primært med udgangspunkt i skitser til publikation af materialet (Forchhammer & Nissen, 1994, Nissen, 1992b, in press).

Dokumentationsmaterialet består af:

- båndoptagelser af seks kontaktgruppemøder, ni medarbejderinterviews, to individuelle assistent-interviews, syv Heldagsmøder og 18 Madkapel-møder,
- referatnoter fra fire Fællesmøder, tre assistent-møder, yderligere fem Madkapel-møder (der ikke kunne båndoptages) og en række forskellige andre møder
- diverse felt-noter

- mine analysenoter, feedback-skrivelser, Heldagsmøde-oplæg m.v.
- diverse projektbeskrivelser, evalueringsrapporter m.v. fra/om Brugerservice
- diverse interne papirer i Brugerservice såsom intern avis, mødeoplæg, skitser til 3-mdrs. tilbagemeldinger m.v.

Det tematiske forløb

Ved det første interview (29.11.1990) præsenterede jeg og medarbejderen, socialpædagogen Mikkel⁴⁷ hinanden for vores respektive projekter. Vi udvekslede projektbeskrivelser og aftalte, at informationerne foreløbig blev mellem os.

Jeg dumpede lige ned i interne diskussioner i Brugerservice, der appellerede meget til min nysgerrighed. Efter Mikkels mening var Brugerservice's hovedidé at erstatte behandling med at formidle, at assistenterne brugte deres positive ressourcer til at fylde huller i lokalområdet og i den forbindelse at indbygge en pædagogik omkring "det fælles tredje" - at bygge en socialpædagogik op omkring et praktisk nyttigt arbejde - og at lave kvalitetsprojekter med det rette blandingsforhold af personressourcer.

Men overfor idéen stod to problemer. For det første undtagelser: Vanskelige personlige problemer begrundede hele tiden, at man greb tilbage til behandlingsarbejde, koblede psykologer på udefra eller udtænkte "terapeutiske" projekter. Det var på den ene side vigtigt at kunne rumme sådanne undtagelser, men på den anden side vanskeligt at styre. For det andet stod en anden fortolkning af Brugerservice's ide, repræsenteret ikke mindst af DDC's leder og af den oprindelige projektbeskrivelse: At designe rammer for en normal interaktion, der skulle virke normaliserende på assistenternes identitet. Iflg. denne anden teori måtte man lægge vægt på disciplinering og "jag-støtte", og man tenderede til at lave "interne" behandlingsorienterede projekter eller uddannelsesforløb.

Begge de to problemer var der heftige diskussioner om i Brugerservice, og via dem stod de i forbindelse med en organisatorisk problematik: Efter Mikkels opfattelse kunne den hierarkiske ledelsesstruktur ikke i længden passe med den brede motivation og kompetence, som det var nødvendigt at arbejde med.

Jeg for mit vedkommende havde på det tidspunkt en lidt uklar forestilling om, at mit projekts fokus skulle være "rigtigt behandlingsarbejde" (sml. Nissen, 1990a), og forventede ikke, at Brugerservice kunne ligge centralt i mit interessefelt; men disse problematikker ramte i plet. Undtagelses-problemet pegede direkte på et spørgsmål om praksisbegreber i et målrettet forsøg på at overskride behandling og på psykosociale problemers fordeling herover handlesammenhænge. Polemikken om "ramme-design" indeholdt referencer til en diskussion om praksisteorier, som jeg selv tidligere havde arbejdet med (Nissen, 1987), og som jeg opfattede (og opfatter) som central for området.

⁴⁷ Jeg anonymiserer generelt navne og andre personoplysninger. Her i Brugerservice kaldes medarbejdere ved navne, der begynder med M, assistenterne for navne, der begynder med A, og lederen for et navn, der begynder med L.

Derfor skrev jeg en omfattende analyse og feedback til Mikkel, hvor jeg også gennemgik Brugerservice's projektbeskrivelse kritisk, og tilføjede et generelt rammeforslag til en samarbejdsaftale (bilag 1). Feedbacken var udformet i begrundede spørgsmål som oplæg til et eventuelt næste møde.

Jeg spurgte til konkrete beskrivelser, som kunne indholdsudfylde et begreb om en pædagogik ud fra det "fælles tredjes" princip; på det grundlag videre til deres nærmere pædagogiske overvejelser, der kunne formuleres i begreber om undtagelserne, set i lyset af arbejdet, delprojektudviklingen og det lokale sprog og erfaringsopbygning. Som en anden gruppe af spørgsmål ønskede jeg fordelinger og samarbejdsrelationer mellem handlesammenhænge belyst: Brugerservice, rådgivning, delprojekt, og personer: Medarbejder, assistent, behandler. Jeg fremførte, at de måtte belyses fra flere perspektiver. Endelig spurgte jeg til diskussioner og konflikter i medarbejdergruppen/ledelsen.

Til det andet møde (28.2.1991) havde Mikkel vist mine papirer til kollegerne, og de havde besluttet at gå flere med udover Mikkel: Lederen Lene (socialrådgiver), medarbejderen Mille (ditto) og en pædagogpraktikant.

Her var første punkt afklaring af samarbejdsrelationen. Lene spillede ud: Brugerservice havde tilknyttet Fisker & Adamsen som konsulenter på den "traditionelle" evaluering af projektets resultater, som de bl.a. modtog støtte af Helsefonden til at betale. Samarbejdet med mig skulle derimod koncentreres om teori- og metode-udvikling. På dette punkt var der en nuanceforskel: Mikkel efterlyste et anvendeligt begrebsapparat for Brugerservice's praksis, fordi projektbeskrivelsen ikke svarede til den; Lene ville diskutere, hvordan man omsatte de begreber i metoder. Vi enedes foreløbig om en slags "kvalitativ evaluering", en diskussion af praksis' begreber-og-hvad-de-betød-konkret, og nuanceforskellen henførte vi til de forskellige ståsteder: Lene var som leder primært "accountable" for projektets "resultater" (overfor givne mål-begreber), men ville gerne kunne begrunde, hvorfor man f.eks. havde forladt selvhjælpsgrupper som "metode". Mikkel var ikke på samme måde "ansvarlig" overfor givne mål-begreber, men ønskede at få klarhed over sammenhænge i praksis, så man i projektet bedre kunne diskutere dets videre udvikling og løbende arbejde.

Mit ønske om også at inddrage assistenternes perspektiv blev mødt med skepsis: Ville interviews omkring de psykologiske dimensioner ikke netop fastholde dem i en klient-identitet? Specielt når jeg var interesseret i det psykosociale, hvorom undtagelserne og de vanskelige samarbejdsrelationer opstod. Spørgsmålet blev udskudt til, vi alle havde større klarhed over, hvad vi ville bruge en sådan udvidelse af samarbejdet til, under hvilke omstændigheder, og hvad det derfor kunne indebære.

"Identitet" blev en vigtig problematik: Hvad skulle assistenten svare, når hun til et selskab blev spurgt om, hvad hun lavede? "Brugerservice-assistent" smagte stadig af "klient", det var det, de alle objektivt havde tilfælles; måske skulle de primært være tilknyttet delprojekterne og det andet træde i baggrunden? Dog mente man samtidig, at det sociale fællesskab var en vigtig løftestang. Der var erfaringer fra tidligere projekter - Mikkel og Mads (socialpædagog) kom fra Ama'r Totalteater (se kap. 5.4) - om, at et sådant socialt fællesskab kunne være grænseoverskridende og knytte an til græsrods miljøer.

Afgørende for "begrebsapparatet" var, at en socialpædagogik omkring det "fælles tredje" kunne begrundes indholdsmæssigt - med hvilke begreber kunne delprojekternes udnyttelse af "nicjerne" i lokalmiljøet forstås som grundlag for en psykosocial tematisering? Det lokale græsrodsarbejde måtte på den ene side analyseres indholdsmæssigt-almment, før vi forstod hvad assistenterne kan få ud af at deltage; på den anden side var delprojektudviklingen selv en proces, hvorpå assistenten satte sit præg - så projekterne blev spejlbilleder af assistenterne - og samtidig arbejdets indhold løbende krævede "check up", organisering og først derigennem klarhed over, hvori dette indhold bestod.

Spørgsmålet blev uddybet i det tredje møde (21.3.1991). Det indledtes med, at Brugerservice på et medarbejdermøde havde godkendt min funktion som diskussionspartner - og netop derfor havde haft problemer med mit skriftlige oplæg: Her havde jeg kastet mig ud i omfattende overvejelser om lokal-kulturer, kulturelle aktiviteter, arbejdets konkrete og abstrakte aspekter, den pædagogiske opgave med at varetage de indbyggede psykosociale standarder o.m.a. i analysenoterne, og var, udmattet, endt med et par tynde spørgsmål som egentlig feedback. Brugerservice-folkene havde selvfølgelig fundet noterne mest interessante, men også sværttilgængelige, og for nogle medarbejdere helt umulige.

Indholdsmæssigt udfoldedes idéen om en "kulturpolitik med en social dimension", et sundheds- og forebyggelsesbegreb gennem "kulturelle nicher" - hele tiden overfor spørgsmålet om, om denne kunne "begrundes tilbage" og også rumme "sygdom", ikke mindst de sociale problemer, som Brugerservice blev betalt for at håndtere i de individuelle sager.

En række "Brugerservice-principper" blev formuleret, med Mikkel som primus motor: Den vanskelige ping-pong-proces at udvikle et samarbejde med en modvillig, kvalitetsbevidst og **derfor** interessant lokalkultur. Medarbejderen som formidler i kraft af en dobbelt baggrund i socialarbejde og bevægelser. Overfor "ramme-design" sættes anekdoten om "bokseringen" fra Ama'r Totalteater: Når nogen ville bokse, blev der plads til en boksering i forestillingen - ikke fordi målene var ligegyldige, men fordi de blev defineret af deltagerne i processen. "Bevægelsen er alt!", kaldte de det. Jobkonsulentfunktionen at arbejde for at kreere lønnede jobs i miljøet. Målet om at søsætte selvstændige og selv bærende delprojekter.

Til **spørgsmålet** om denne metodes grænser mødtes jeg igen med principper: At tænke stort og ikke i den mindste fællesnævner. Ikke at visitere og sætte grænser, men først trække opad, dernæst møde problemerne. Etablere fælles praksisramme og deri sikre en social dimension.

Den psykologiske problematik blev på den måde skubbet tilbage til den almene om projektudviklingen: Ikke sådan at projekterne var billeder på enkeltpersoner men deres præg indgik mere i en kollektiv proces, en selvorganisering. De små projekter, der førhen blev bygget op omkring personer, holdt ikke. Brugerservice-helheden viste sig mere og mere uundværlig som den større, sociale helhed, folk kunne bevæge sig i, også når delprojektet kørte dårligt: Der var nemlig et stort problem med at få de små, interne "hjelpe-grupper" i huset til at fungere.

Jeg skrev nu til det fjerde møde (25.4.1991) et mere sammenhængende feedback-papir, der søgte at redegøre samlet for Brugerservice-principperne som psykosociale "sundhedsbegreber" og som derudfra pegede på videre spørgsmål. Især det, om man ikke kunne gribe assistenternes fælles

“identitet” som bistandsklienter, og “undtagelserne”, mere offensivt an og arbejde direkte med det.

På mødet, hvor nu også Mads og Martin (pæd.) deltog, blev den nye feedback-form modtaget positivt og gav anledning til, at vi kunne diskutere nogle forhold, som vi var kommet for hurtigt forbi før.

Det blev igen fremhævet, at Brugerservice manglede en fælles referenceramme: Mads og Mikkel havde Ama'r Totalteater, men hvordan formidle disse erfaringer? Desuden kunne det f.eks. diskuteres, om det blev for elitært, når man ud fra erfaringerne rekrutterede “gode folk”, så man fik en blandet gruppe - skulle Brugerservice definere sig en anden målgruppe end Ama'r Totalteater? Konstrueredes målgruppen gennem aktiviteter, så dog ikke i den version, at projekter bygges op omkring personer, for de kollektive processer var centrale for deres arbejde: Med en fungerende gruppe kan man komme op i et tempo så det “rykker”, forankres i lokalmiljøet, give muligheder for at variere arbejdsopgaver, give social feedback til personer, der ellers vil isolere sig o.m.a. - kan disse metoder sættes mere på begreb?

Jeg spurgte efter, hvordan kulturpolitik kunne gives en social dimension i kraft af sit indhold, og vi diskuterede Gribebrættet som kulturpolitisk aktivitet, hvori grænsen udviskes mellem servicevirksomhed, selvfortolkning og politik. Problemet var ikke primært at placere det ind som kulturpolitik men mere at få styr på gruppeprocesser og den individuelle dimension. F.eks. konflikter mellem de såkaldte “hardlinere” (den hårde linjes fortalere) og assistenter, der svigtede og var svage: Ansvarligheden overfor indholdet fulgtes ofte med intolerance overfor de svage. Hvorfor? Og hvilke håndgreb kunne de bruge? Meget af arbejdet handler om at gå ind i konflikterne og formidle en social forståelse. Her skal bruges en psykologisk forståelse af assistenterne - hvordan de håndterer “karriere”-muligheder og/eller solidaritet, og også hvordan de sammen udvikler et sprog og nogle traditioner.

Et eksempel var assistenternes begreb “håndgranat-effekten”: Den eksplosive forvirring, som man som assistent blev lamslået af ca. en måned inde i forløbet, når man var blevet bombarderet med nye indtryk efter lange tider hjemme foran fjernsynet; tendensen til pludselig at blive hjemme, ligge på sengen for at finde sig selv igen og have svært ved at komme tilbage; gruppens forsigtige forsøg på at kontakte - og erfaringen, at nogle falder fra her, mens andre kommer lidt mere afklaret tilbage.

Gruppen kommer “imellem” medarbejder og assistent, og er ofte med til at udviske og omdefinere grænserne mellem de roller; spørgsmålet er her, om man som i Ama'r Totalteater burde søge at nedbryde medarbejdernes særstatus - fordi alle er en del af samme miljø - eller bør opretholde den af respekt for assistentens privatliv.

Anton var et eksempel på et vanskeligt grænsetilfælde; sagen blev rejst, bl.a. fordi både Mikkel og Martin havde haft store vanskeligheder med ham. Det havde vist sig, at han var paranoid og slet ikke fungerede i en gruppe. Man havde presset ham til at gå til psykolog, hvilket var en klar “undtagelse”. Han havde selv indirekte bedt om, at der blev taget affære, og man havde også givet ham særlige opgaver i en mindre gruppe, Transportgruppen. Alligevel var det en tvivlsom konstruktion af den slags, som “egentlig” ikke holdt, men som Brugerservice blev tvunget til, fordi man ikke tager en anamnese. Spørgsmålet lyder: Hvor langt kan vi komme med det kollektive?

Et andet problem med det var, at det, de psykologer lavede, som man samarbejdede med, ikke altid passede til Brugerservice's grundlag. Kunne man forestille sig en "projekternes egen rådgivning"? Det havde man diskuteret i "netværket" af beslægtede projekter. Men det kunne jo føre til en ny institutionalisering - en anden mulighed var at udbygge den psykologiske side ved de kollektive processer.

Vi rundede mødet af med at konstatere, at der endnu manglede meget - især måske spørgsmålet om den "offensive kulturfortolkning" af assistenternes kontanthjælpsmodtagerstatus, som også ramte ind i Brugerservice's problemer med både assistenters og bistandskontorenes traditionelle forventninger i modsætning til det "tredje arbejdsmarkeds" realitet, og omvendt med at "pille folk ned" til revalideringens triste realitet.

Min feedback lagde op til en tematisering af disse spørgsmål men rummede også overvejelser om spillet mellem implicit og eksplicit, "social-symbolsk" arbejde med det psykosociale. I forlængelse heraf foreslog jeg, at jeg kunne indgå i delprojekt-møder som empirisk tilgang til assistent-perspektiver. Derudover problematiserede jeg forholdet mellem at afbilde ideale praksisbegreber og at analysere modsigelser og problemer.

På det femte møde (4.7.1991) bad jeg om feedback på mine tematiseringer og skrivelser. Lene og Mikkel svarede med, at der var en oplevelsesmæssig afstand mellem det skrevne og deres praksis - de levede ikke altid op til den.

Spørgsmålet om den im- og eksplicite pædagogik blev derfor genoptaget og dels forklaret, dels diskuteret i eksempler. Det førte videre til, at det hang sammen med Brugerservice's sammenhæng, dets organisatoriske opbygning, medarbejderen som mellemleder og forsøget på at overvinde lederautoriteten med assistenternes bevidsthed om projektets identitet som forudsætning. Projektets opbygning havde direkte relevans for min mere direkte indgåen i delprojekter m.v. Den gamle og fortsat gældende forskel mellem de "interne" hjælpegrupper og de "eksterne" kulturgrupper prægede stadig problematikken; skulle jeg da (som Mikkel mente) gå ud i kulturgrupperne for at finde de positive principper, der her gav succes, eller skulle jeg (hvilket Lene hældte til) studere de interne og analysere deres problemer? Var der noget alment og anvendeligt i de internes problemer? Vi landede på et foreløbigt både-og. Desuden ønskede Lene, at jeg - sammen med Helle, som her blev introduceret - også så på de forhandlinger, hun havde i gang med socialcheferne om Brugerservice's succeskriterier, hvilket var særligt presserende, fordi projektets pris (administrationsafgift) ville stige, når Aktiv-midlerne ophørte.

Efter sommerpausen svarede jeg tilbage med en ændring af feedback-formen: Dels ville jeg lave specifikke oplæg til bestemte diskussioner og sammenhænge, dels ved siden af efterhånden samle sammen til mere sammenhængende fremstillinger af Brugerservice's praksisbegreber. Jeg fremlagde et forslag til køreplan for min og Helles (herfra kaldet "forskernes") indgåen, startende med brede observationer og medarbejderinterviews, derefter skulle det udvikles i mere bestemte retninger, observationer, interviews, deltagelse i delprojekters møder m.v. alt efter det nærmere udfald af de første faser.

Det sjette kontakt-gruppe-møde (22.8.1991) havde forskernes indgåen som hovedpunkt. Brugerservice, nu repræsenteret ved Lene, Mikkel og Mille, var glade for den "supervision", der lå i de kritiske diskussioner, vi havde, og ønskede at de blev udbredt i hele medarbejdergruppen.

De havde for tiden heftige diskussioner, fordi der var blevet ansat en dygtig ny jobkonsulent, som var meget kritisk overfor deres metoder.

Derudover igen spørgsmålet om vores prioritering af de to typer af delprojekter; det førte nu over i diskussioner om, hvori forskellen egentlig bestod, som igen rejste en debat om de begreber om lokalkultur-projekter, jeg havde formuleret som oplæg til tredje og fjerde møde. Ikke mindst problemet: Hvorfor gik det så dårligt på Karens Minde, et stort eksternt kultur-projekt i Sydhavnen? Hvorfor var samarbejdet med f.eks. Café Rust tilsyneladende så meget bedre? Er forskellene principielle eller konkrete, og hang de sammen med forhandlingsmetoden, processen, personerne eller arbejdsindholdet? Kan der ud fra disse vurderinger tegnes en "faglighed", der kan erstatte "indfødte" medarbejdere?

Som konklusion fastholdt vi, at vi ville observere generelt og først senere prioritere nærmere. Dog havde vi allerede aftalt med Mikkel, der sammen med Mads og et par andre, som de kendte, var i færd med at forberede Økologiske Igangsættere, at vi ville indgå i en baggrundsgruppe for projektet, der foreløbig skulle tilrettelægge det som en "uddannelse".

I en kortlægning af de mødesammenhænge, vi kunne indgå i, spurgte vi til Assistent-møder og Fællesmøder. Assistent-møderne var svære at få i gang - medarbejderne prøvede for at socialisere dem til interessevaretagelse, men det gik trægt, måske fordi den fælles identitet i Brugerservice stadig var forbundet med klient-status, lønudbetaling foregik over DDC osv. Fællesmøderne var også stadig svære at få i gang, selvom man havde prøvet alt.

Vi begyndte nu en periode, hvor vi orienterede os bredere i Brugerservice. Vi deltog først i et "Rus-kursus", som de havde arrangeret for fem-seks (andre) nystartede, og hvor vi kom rundt og blev introduceret for det hele i løbet af to dage. Vi observerede på møder i Gribetrættet, Fællesmøder, Husmøder (for de delprojekter, der holdt til i "huset"), i Madkapellet, og ikke mindst - måske sammenlagt den allerstørste observationsaktivitet - i det uformelle liv i køkkenet. Køkkenet var det sted, hvor man **ventede** - over en kop kaffe, en avis, om morgenen et stykke franskbrød med smør, og en smøg; der var altid en del ting, der lige skulle ordnes, før man var klar til det, man skulle, og mens man ventede, udvekslede man nyheder, synspunkter, vittigheder m.v. Selvom jeg/vi præsenterede os og vores forehavender på mange møder og et utal af papirer, så tror jeg, at vores tilstedeværelse i køkkenet samlet udgjorde den mest effektive kanal til diffusion af informationer fra os til hvad, der var "almindeligt kendt" i Brugerservice. Tilsvarende var køkkenet og køkkensnakkene en uvurderlig indgang til projektets daglige rutiner, atmosfære osv.

Vi interviewede alle medarbejderne (september 91). Hensigten var tredobbelt: For det første gennem dem at få en bred orientering om delprojekternes situation og problemer. For det andet at lære medarbejderens perspektiv nærmere at kende. For det tredje at finde ud af, hvordan deres standpunkter stod i forhold til de diskussioner, vi havde udviklet i kontaktgruppen.

De daværende syv medarbejdere viste sig meget forskellige. Lene var som leder optaget af projektets overlevelse og udvikling og var i den henseende relativt isoleret; hun syntes ikke, den kollektive ansvarlighed for projektet var tilstrækkelig. Hun fungerede også som bagstopper i arbejdet med assistenterne, både i kraft af en stor socialfaglig viden og i kraft af sin lederautoritet,

og det tog meget tid og overblik. Det blev også mere presserende, fordi nogle medarbejdere var for udygtige, andre havde for travlt med deres egne kæpheste.

Mikkel og Mads dannede par, var begge mest engageret i forberedelsen af Økologiske Igangsættere og havde en del kritik mod Brugerservice for at være for socialt, for klientgørende, og mod DDC for at være bureaukratisk. Begge var primært optaget af at udvikle og køre projekter og løse konflikter og problemer i denne proces, mens de gerne afgrænsede sig fra det mere psykologiske og socialfaglige - luftede muligheden af en højere grad af arbejdsdeling mellem faggrupperne. Martin var ikke så interesseret i teorier, men han havde et problem med, at han var Brugerservice's "praktiske gris" og derfor ikke havde tid til at arbejde mere pædagogisk med udgangspunkt i de faste rammer, som han mente var delprojekternes vigtigste metode overfor de sarte sjæle, han typisk havde med at gøre.

Merete, sekretæren, fandt Brugerservice banebrydende i forhold til DDC, som hun havde arbejdet i gennem mange år, en realisering af græsrodkultur i et socialt projekt. Fra dette udgangspunkt opfattede hun sin rolle som en bred humanistisk omsorgsopgave, der voksede frem af arbejdet, og som en støtte til Lene.

Mille var på vej på barsel, men også stadig - efter otte måneder - en "ny medarbejder", der fandt det lidt svært at komme ind i projektet. Hun havde overtaget et par projekter, som havde skrantet ihjel og var ikke færdig med at evaluere det, især i form af fortællinger om enkelt-assistenter. Hun var optaget af kvindelige assistenters særlige forhold og havde et par idéer til projekter, som hun måske kunne gå videre med efter orloven.

Martha var den nye jobkonsulent. Hun havde netop sagt op, da vi interviewede hende, og hun fortalte os historien om hvorfor. Det var en omfattende kritik af Brugerservice: En svag leder blev, af Mads og Mikkel, forført til at bruge projektet til at misbruge systemet og assistenterne til at realisere deres egne "VS-R-drømme". "JobBørsen", som forsøget på at fremme assistenternes erhvervs muligheder med hendes ansættelse kaldtes, var et figenblad eller en desperat redningsplanke for et projekt, der slet ikke var rettet mod revalidering. Et professionelt team burde hellere med disciplinering og adfærdsterapi hjælpe klienterne af med deres gentagelsestvang, så de kunne realisere deres borgerlige drømme om et lønarbejde.

Lene havde ved det sidste kontaktgruppe-møde givet os et foreløbigt oplæg til møderne med bistandskontor-cheferne om de succeskriterier, som Brugerservice skulle evalueres ud fra. De skulle så omsættes i interviews og registrering, som skulle opgøres i den samlede evaluering, som Helsefonden støttede. Jeg skrev et oplæg med udførlige kommentarer til det, som både angik de teoretiske begreber om evalueringsdimensionerne, de metoder, de skulle belyses med og de taktiske interesser, som evalueringen indgik i.

Det var oplæg til kontaktgruppens møde 4.10.1991., sammen med en check up på, hvor langt vi var kommet, og hvor vi ville fortsætte: Dels være med til at organisere pædagogiske og strategiske diskussioner i medarbejder-gruppen, dels indplacering af assistentens refleksion og evaluering - en dimension, som efter vores opfattelse var for uklart repræsenteret i Brugerservice's eget succeskriterie-oplæg og som ikke mindst kunne hjælpe til at få større indsigt i "den individuelle, sociale dimension".

Mødet (Lene og Mikkel) tog udgangspunkt i succeskriterierne: Oplægget passede lige ind i Brugerservice's aktuelle behov men tegnede også store arbejdsopgaver, som ingen måske havde tid til. Det indgik som "inspiration" i Lenes arbejde med forhandlingerne, og derudover også som udgangspunkt for vores videre samarbejde, svarende til vores oplæg. Vi fremlagde vurderinger ud fra vores observationer og interviews som baggrund for planlægningen.

Vi identificerede et problem med begreberne - at forskellige medarbejdere mente forskellige ting i praksis med de ord, de havde tilfælles, og at det måske var med til at gøre diskussionerne vanskeligere. Vi foreslog, at der blev taget indgående, forpligtende diskussioner på Heldagsmøder, måske omkring en model-situation.

Videre kunne det være afklarende at tage Marthas synspunkter op til nærmere diskussion, selvom hun var på vej ud. Vi foreslog, at de udgjorde et bud på reelle problemer, der skulle tages op, og løsningsforslag, der var værd at diskutere.

Lene og Mikkel var enige i, at Marthas holdninger udtrykte reelle problemer, hendes placering i JobBørsen lagde op til konfrontation, fordi det var et problem at integrere den - som i det hele taget "den individuelle dimension" - i det øvrige arbejde.

Mikkel fremsatte sit synspunkt om arbejdsdeling, begrundet i, at ingen havde tid til de tre arbejdsopgaver: Projektudvikling, individuel rådgivning og at deltage i arbejdet, og han kendte ingen, som var ordentligt kvalificeret til alle tre dele. Lene var uenig, fremhævede at Brugerservice's idé var at prøve at klare det individuelle i delprojekternes rammer, hvorfor problemet burde løses med tværfagligt samarbejde. Her kunne forskerne supplere med, at medarbejder-interviewene gengav to forskellige måder at beskrive assistenter på: Én, der var sammenflettet med delprojektets udvikling, og én, der var adskilt fra det; problemet kunne nu siges at være, at hvis de sammenflettede historier svarede bedst til Brugerservice's metode, så var det stadig relativt uklart, hvori den faglighed bestod, som dér udmærkede f.eks. Mikkel overfor den (pædagogisk) ufaglærte Merete.

Mikkel og Lene holdt på hver sit, men forskerne foreslog så en "løsning": Kan man kollektivisere den individuelle dimension ved at tage de sociale problemer op på møder i delprojekterne? Her var der nok vanskeligheder forbundet med assistenternes behov for privatliv, generthed/blufærdighed osv.; men på den anden side var det i forvejen en central problematik i arbejdet, hvordan gruppen håndterede den enkelte. En balancegang mellem at sikre et fristed fra behandling og samtidig undgå tabu.

Med dette udgangspunkt udkrystalliseredes to mulige former: Dels at indbygge det i delprojektets rutiner som evalueringsaktivitet, der også inddrog assistenternes klient-status m.v., dels at etablere JobBørsen som en gruppeaktivitet. Vi aftalte, at vi ville lave et pilotprojekt i Madkapellet, som i forvejen skulle til at etablere nye rutiner, fordi Mikkel holdt op der. Desuden planlagde vi at indgå i Rust, først observere og siden sammen med assistenter og andre i Rust beslutte videre fremfærd.

Forskerne renskrev nu et nærmere forslag om vores videre indgåen: Evalueringsmøder, også kaldet "socialt gruppearbejde" i Madkapellet; observation i Café Rust; udredning af problemer i Rengøringsgruppen (som repræsentant for de interne, hjælpe-grupper); konsultation på

medarbejdernes evaluering af det afsluttede forløb i Karens Minde; deltagelse i baggrundsgruppen til Økologiske Igangsættere. Desuden fremlagde vi forslag til emner for Heldagsmøder: Den individuelle dimension og dens forbundethed med de forskellige funktioner, som Brugerservice varetog i relation til forskellige interessenter; og pædagogiske metoder og begreber.

Kontaktgruppen bekræftede (22.10.1991) forslaget, og vi aftalte, at ugen efter skulle vi forberede Heldagsmøde om "den individuelle dimension" til den 7.11.1991. Forskerne lavede et oplæg, der lagde op til, at Heldagsmødets formål var dobbelt: Dels at diskutere den individuelle dimension, dels at etablere medarbejdergruppen som forum. Det sidste, ikke kun fordi man havde forsømt Heldagsmøde længe, men også fordi der, så vidt vi kunne se, var en systematisk sammenhæng mellem medarbejdernes ståsteder og deres perspektiver på den individuelle dimension. Til grund for denne drejning af temaet lå også en analyse af medarbejdergruppens sammensætning: En skrøbelig alliance mellem Lene og Mikkel & Mads, der byggede på gamle, halvvejs løste, konflikter om projektstyringen, udgjorde en kerne, som det var svært for "nye" medarbejdere at komme ind i - et gammelt problem, der yderligere blev forstærket af, at mens to nye medarbejdere startede, Malene (lærer) og Maria (socialrådgiver og jobkonsulent), var Mikkel og Mads mere og mere optaget "ovre" på Økologiske Igangsættere.

Kontaktgruppen - Mille, Mikkel og Lene - afviste denne drejning, og mente, at det i første omgang var vigtigt at diskutere Brugerservice's strategiske handlemuligheder grundigt, at tage udgangspunkt i Brugerservice's helhed som projekt. Vi enedes om at vende tilbage til medarbejdersituationen senere og besluttede desuden at søsætte forløbet i Madkapellet, startende med at forskerne skrev et oplæg til Mille.

Heldagsmødet (7.11.1991) arbejdede med en "Hensynsanalyse" (se kap. 8.2), som var forberedt i form af et større teoretisk arbejde og skulle afprøves for første gang. Vi foretog meget omfattende beskrivelser og analyser af Brugerservice's betydning for sine interessenter og omvendt, der skulle kombineres til en kortlægning af strategiske handlemuligheder. Imidlertid nåede vi ikke denne syntese og enedes om at fortsætte næste gang.

Kontaktgruppen meldte tilbage, at dagen havde været interessant, og/men der var forventninger om noget mere konkret næste gang. Vi skulle klart nok "tilbage" til det oprindelige problem - men måske, foreslog Lene, kunne vi udbygge det med helt konkret diskussion om metoder? Mikkel mente snarere, at den individuelle dimensions problem måtte suppleres med en komplementær problematik: Projektudviklingsproblemet, efter hans mening Brugerservice's akilleshæl, og mere relevant, selvom "metoder" måske var nemmere at forholde sig til.

Ved siden af var der idéen om at kollektivisere evalueringsprocessen til medarbejdergruppen; den førte over i en rekonstruktion af Brugerservice's historie, som førte frem til, at de gamle konflikter nu var så vidt overvundne, at Heldagsmødet kunne bruges til at arbejde med strategi og til at formidle idégrundlaget for den. Det svarede til forskernes "second thoughts" om hensynsanalysen: At udover dens "dekonstruktion" af mål til interesser måtte man have en idé om overordnet strategisk målsætning for at kunne omsætte handlemuligheder til strategi. Vi nåede frem til, at før hensynsanalysens fortsættelse skulle vi tage en opsummerende diskussion af Brugerservice's grundidéer, med et (provokerende) oplæg ved mig.

Forskerne havde nu et stort arbejde med at skrive referat og analyse af Heldagsmødet, som først og fremmest rummede grafiske fremstillinger af funktionssammenhænge og strategiske muligheder på tværs af disse modsigelser.

Ved siden af startede vi forløbet i Madkapellet op, som jeg fortæller om nedenfor. Disse møder opslugte så store arbejdsressourcer hos forskerne, at Heldagsmøder og kontaktgruppemøder fra dette tidspunkt ikke længere er så grundigt dokumenterede - f.eks. har jeg ikke lavet referater efter båndoptagelserne af de følgende Heldagsmøder.

Desuden deltog vi hist og her i Fællesmøder og Husmøder.

Heldagsmødet 5.12.1991 indledtes med en diskussion om Brugerservice's principper med udgangspunkt i mit oplæg. Det blev uklart på hvilken måde, den fik betydning, for resten af dagen gik med at diskutere strategi i meget umiddelbar forstand: På baggrund af, at der aktuelt kom for få nye assistenter ind, og Brugerservice var i økonomisk krise. Formiddagens "enighed" om Brugerservice's grundprincipper gjorde det klart, at her skulle der ikke fires - og dermed var vi ovre i, om man kunne påvirke bistandskontorerne.

Én side af problemet var sagsbehandlernes situation: De sad med umiddelbare problemer, som det var usikkert, om Brugerservice løste for dem i form af reduktion af sagsbunken. Michael - socialrådgiver nyansat i Milles barselsvikariat - øste af erfaringer fra sit årskursusprojekt, som han netop havde afsluttet. Her var også et kaos-element, der kunne begrunde en egentlig reklameaktivitet overfor sagsbehandlerne, så de tilfældigt tænkte på Brugerservice, når de sad med en klient; det gjaldt om at være der, når de var igennem decemberbunken med pensionsansøgninger.

Der var også et problem om, at mange sagsbehandlere mødte "projektfolk" med faglig rivalisering, selvusikkerhed og afvisning. Kunne man overbevise dem om, at man hjalp dem med at udbygge deres lokalområdes selvhjælp? Kunne man rekruttere assistenter mere direkte og ad den vej lægge et pres på sagsbehandlerne? Skulle man måske hjælpe Nordvest med at få projekter i gang der, eventuelt med "pionerer" blandt Brugerservice's assistenter - eller er det tværtimod en blindgyde at starte op i et dødt kvarter af hensyn til bistandskontorets tilfældige placering? Bortset fra spredte aftaler om reklameaktiviteter endte mødet i en uklar fornemmelse af, at problemet ikke var løst.

I vores analyse og oplæg til næste Heldagsmøde lagde vi op til en mere langsigtet diskussion af strategi med udgangspunkt i hensyns-analysens mere principielle opstilling af handlemuligheder. Ud fra strategien kunne vi nå frem til handlemuligheder og også formulering af spørgsmål til nærmere afklaring - det kunne m.a.o. bruges til at opstille evalueringsdimensioner. Det skulle så føre videre over i planlægning af evalueringsrutiner indbygget i Brugerservice's løbende aktiviteter.

Disse planer blev imidlertid hurtigt uaktuelle. Få dage efter erfarede vi, at Lene havde fyret Martin. Det skulle så være emnet for Heldagsmødet den 21.1.1992, og op til det fik vi "loddet stemningen" blandt medarbejderne (man havde af hensyn til Martin valgt at lade ham selv meddele assistenterne det, og det gjorde han først senere).

Lenes "officielle" begrundelse var, at økonomien var kritisk, og at Martins delprojekter var de letteste at flytte til andre medarbejdere. Bag den officielle forklaring var alle på det rene med, at den reelle baggrund var Martins manglende engagement og udygtighed - som flere af medarbejderne også havde klaget til Lene over. Lene mente, at hun her måtte træffe en beslutning selv som leder. Mads opponerede som tillidsmand mod proceduren - der var en anden mulighed, som burde have været diskuteret igennem først, nemlig at skæv-budgettere i en hård satsning på, at Økologiske Igangsættere enten rekrutterede nok revalidenter eller også grenede fra som selvstændigt projekt. Mikkelt gjorde opmærksom på, at når Lene tog beslutningen selv, var det ikke kun for at sikre at det blev Martin, og dermed at fyringen kunne begrundes i projekt- og person-kvaliteter, men også fordi den alternative løsning indebar en mulig udskillelse af Økologiske Igangsættere, og Lene ønskede at "holde på" Mads og Mikkelt.

Michael mente, at dette tydeligt demonstrerede, at al snak om kollektivitet og demokrati var pseudo, og at det var på tide, at medarbejderne besindede sig på, at de var lønarbejdere - selvom det kunne være svært for ham selv, fordi han var personlig ven med Lene. Tilsvarende var Mads' dilemma som tillidsmand at tale for en løsning, der indebar, at hans egen og Mikkels ansættelse var umiddelbart afhængig af deres "salg" til bistandskontorerne.

Vanskeligheden op til Heldagsmødet 21.1.1992 var, hvor meget der kunne diskuteres i dette forum og med hvilke formål. Martin selv havde meldt afbud, men der var naturligvis stadig grænser for, hvor åbent en "lukket" beslutningsprocedure - eller motiverne for at imødegå den - kunne diskuteres. Vi søgte at adskille diskussionen af økonomien og de strategiske muligheder for Brugerservice på den ene side fra diskussionen af proceduren, ansættelsesvilkårene m.v. på den anden.

Samtidig var forskernes rolle lige pludselig en anden - vi var blevet "proceskonsulenter", som Brugerservice var glade for at have med, fordi nogen skulle håndtere en diskussion, hvor to parter stod overfor hinanden.

På mødet blev først og fremmest de to alternative modeller for løsning af den økonomiske krise diskuteret detaljeret. Alle var enige om, at når situationen kunne opstå, var det fordi alle havde været for sløse med budgetstyringen. Diskussionen mandede ud i, at den "skjulte dagsorden" - Økologiske Igangsætteres fraspaltning eller ej - kom frem i lyset, men ikke afklaret; især fordi de skulle begynde projektet i næste måned, hvor det ville være mere klart, på hvilket grundlag man talte.

Proceduren nåede vi heller ikke så dybt i: Ingen ville diskutere Martin-sagen konkret - de foretrak Lenes officielle, om end gennemskuelige, version - og det gjorde en konkretisering af ansættelsesvilkår og kvalitetskriterier vanskelig. Mikkelt gik ind for en radikal "kollektivitet" i beslutninger som denne, hvilket til gengæld måtte indebære en økonomisk ansvarlighed i form af en villighed til at satse sit job på "sine egne" projekter; i den modsatte ekstrem fandt Michael, at Mikkelt og Mads undergravede Brugerservice's kollektivitet ved at køre deres eget løb med Økologiske Igangsættere. Lenes konklusion var, at hun fik sin procedure bekræftet - fremover måtte en fælles ansvarlighed søge at forebygge sådanne situationer, men kollektiviteten forudsatte desværre en leder, der var bagstopper.

Næste Heldagsmøde (20.2.1992) var hastigt forberedt. Den konkrete Martin-sag var trådt noget i baggrunden, men problemerne om strategi og kollektivitet måtte vi gå videre med. Lenes udgangspunkt var, at "vi kan ikke bruge hinanden til så meget, som vi troede", men at medarbejderne helle ikke var så utrygge, som hun havde frygtet.

Der var nu truffet en principiel beslutning om, at Brugerservice ikke længere havde råd til at investere det meste af to medarbejdere i Økologiske Igangsættere; forventningen om, at de ville kunne tjene sig ind i 1992 blegnede, og Lene havde opbakning i medarbejdergruppen (bortset fra Mads og Mikkel). Baggrundene for denne beslutning samt de mere principielle synspunkter bag sådanne prioriteringer skulle diskuteres. Endvidere skulle vi analysere de forskellige modellens forudsætninger, ikke kun i hensynsanalysens interessenter, men også i Brugerservice's organisation, hos medarbejderne og i ledelsen.

Mødet diskuterede sammenhænge mellem pædagogisk linje, arbejdsforhold, ledelsesform og organisation. Diskussionen om "principper" var nu blevet tilføjet den dimension, at de formulerede "Brugerservice-ideer" mødte reel modstand med udgangspunkt i deres forudsætninger. F.eks. det forhold, at de stod i modsætning til en entydig kollektivitet i medarbejdergruppen, og at de tilsyneladende forudsatte en 60 timers arbejdsuge. Michael mente således, at når man havde så travlt, så ville man komme til at holde på de "gode" assistenter i stedet for at hjælpe dem videre; hvortil Mikkel replicerede, at man hjalp assistenterne bedst ved at udvikle projekterne sådan, at de ikke var noget, man partout skulle "videre" fra.

Repræsenteret ved Maria var JobBørsen fra tid til anden blevet taget frem og nævnt som problem - et udtryk for den "individuelle dimensions problem"; nu havde Maria haft nogle måneder til at komme ind i arbejdet, og vi kunne gå videre med idéerne om ændring af JobBørsen. Idéen om en sådan samlet reform blev her formuleret som et konkret udtryk for en strategi for håndtering af problemet på længere sigt. Organisatorisk kunne man formulere et særligt "projekt", der skulle tiltvinge sig tid til at blive forberedt, styret og evalueret. Det blev besluttet, at jeg og Maria skulle forberede et oplæg til næste Heldagsmøde.

Vi diskuterede også andre organisatoriske løsninger. De ugentlige medarbejdermøder druknede ofte i meddelelser fra Lene og i for ustrukturerede snakke om enkeltsager, akutte problemer m.v. Kunne man strukturere dem sådan, at de rutinemæssigt tog mere principielle diskussioner af delprojekterne?

Bag de organisatoriske diskussioner lå, at det var en forudsætning for en ledelsesmæssig kollektivisering, at medarbejdergruppen konkret havde rutiner til at arbejde med de sager, der skulle diskuteres. Før en sådan konkret ansvarlighed var det urealistisk, at Lene kunne fralægge sig noget af ledelsesautoriteten.

Desuden lå der også, at vi forskere måtte erkende vores begrænsning. Det havde været spændende i efteråret at blive kastet ind i centrum af Brugerservice's udvikling og at gå fra teoretiske til meget konkrete diskussioner; men det indebar også en forpligtende "supervisor/konsulent"-funktion, som vi ikke kunne, eller ville, leve op til. Derfor ønskede vi at skubbe noget af evaluerings-arbejdet tilbage i andre Brugerservice-rutiner end Heldagsmødet.

Kort efter erfarede vi, at Mikkel havde sagt op. Stillet endeligt overfor et krav om, at enten Mikkel eller Mads måtte forlade Økologiske Igangsættere og overgå til andre opgaver, havde de to slået plat og krone om, hvem af dem der ville sige op og fortsætte arbejdet i Økologiske Igangsættere på understøttelse for på længere sigt at skaffe finansiering ad anden vej. Mads fortsatte i Brugerservice, primært ansvarlig for Brugerservice's assistenter i Økologiske Igangsættere og i Sjakket.

I kontrasten til Michaels synspunkter, som vi også havde fået uddybet i Madkapellet, stod nu meget tydeligt to forskellige udgaver af en "medarbejder-funktion" for os (forskerne): Medarbejdergruppen var delt mellem socialarbejdere og projektmagere. På den baggrund indså vi, at den tidligere forestilling om at bruge Heldagsmøder til at tydeliggøre og "enes" om Brugerservice's idegrundlag måtte revideres til, at Heldagsmødet var et forum for diskussioner, som også afspejlede et styrkeforhold mellem disse medarbejder-kulturer.

Derfor - og fordi en lang periode med løs kontakt til Brugerservice ved siden af Madkapellet mindede os om, at vi havde brug for en tættere kontakt, end Heldagsmøderne kunne give - forberedte vi kontaktgruppemødet den 30.4.1992 grundigere og lagde op til en genoplivning af dets mere indholdsmæssige diskussioner som supplement til Heldagsmøderne som "krop" til projektets udviklingsidentitet.

Mødet - mellem Lene og mig - fandt den form, som kontaktgruppen stort set har haft siden. Et generelt vue over Brugerservice's aktuelle situation og problemer diskuteres løseligt, og der træffes konkrete aftaler, om Heldagsmøder, publikationer m.v.

Denne gang fortalte Lene, at den akutte økonomiske situation var blevet bedre, især som følge af, at nu var lokalkontorerne kommet igennem en ophobet pukkel af pensionsansøgninger, som havde stået i vejen for § 43,8-bevillingerne (og nær aflivet Brugerservice), så der var begyndt at komme nye assistenter til igen. Desuden kunne man nu, med det meget velstrukturerede delprojekt i Madkapellets dagkantine-funktion, også bedre appellere til traditionelle forestillinger om revalidering.

Heldagsmødet kunne endnu ikke tage hul på JobBørsen, Maria var ikke klar. Hun skulle først lave en statistik på det forløbne års sager. I stedet foreslog Lene, at vi diskuterede "medarbejdernes rolle-opfattelse". Det var et problem på flere måder. Dels kunne jeg referere fra diskussionerne i Madkapellet om problemer, som handlede om sammenhænge mellem delprojektets indhold, medarbejderens rolle og Brugerservice's organisatoriske struktur; isolerede delprojekter betød klassiske mellemlider-problemer. Dels var der stadig Lenes ønske om at inddrage medarbejderne i ledelsesansvar - og som nu, efter at Mikkel og til dels Mads havde trukket sig ud af brændpunkterne, stod overfor medarbejdernes ønske om klar ledelse og supervision. Endelig var der diskussioner om sekretariatets status som delprojekt og i den forbindelse dets "ufaglærte" medarbejder.

Samtidig hang problemet også sammen med det gamle "individuelle dimensions" problem: Afgrænsningen af en medarbejder-rolle overfor assistenterne, tavshedspligten, balancen mellem sladder, respekt og tabu, håndteringen af konflikten mellem at inddrage gruppen eller omvendt at søge supervision på "behandlingsarbejdet" osv. Kunne vi måske tage overvejelserne fra sidste år

(s.107) om "social-symbolsk" arbejde med det psykosociale op af mølposen, og diskutere differentierede måder at arbejde med offentligt/fortroligt?

Heldagsmødet 7.5.1992 indledtes med en runde om medarbejdernes oplevelse af deres situation i relation til organisationen og til projektets mål. Bortset fra Mads - som "havde sit eget projekt" - var det tydeligt, at medarbejderne oplevede deres situation meget som en vanskelig uklar kompetence, uskarpt afgrænset mellem assistenterne og Lene - hierarkiet var på en gang blevet tydeligere og dets grænser og informationskanaler usikre.

Runden fulgte jeg op med et oplæg, der skulle koble en organisatorisk analyse med begreber om "medarbejder-kulturer" og igen sættes i forbindelse med måder at håndtere det offentlige og det fortrolige i institutioner og i foreninger. Det stod klart gennem diskussionen, at de analytiske dimensioner kunne belyse medarbejdernes situation men kun gav mening sat i sammenhæng med et "praksisportræt" af den enkeltes betingelser og muligheder.

Jeg indgik nu i en undergruppe til forberedelse af næste Heldagsmøde med et forslag til ændring af JobBørsen sammen med Maria og Michael. Meningen var bl.a., at erfaringerne fra Madkappellets forsøg på at integrere det psykosociale i delprojektets møder skulle indgå sammen med Marias erfaringer i arbejdet.

Udgangspunktet var, fra Marias synspunkt, en grundlæggende frustration over manglende sammenhæng med delprojekterne, hvilket førte til, at især problemer og vanskeligheder i de enkeltes situation blev fejlet under gulvtæppet i projekterne - medmindre assistenten lavede konflikter - så det blev Marias opgave at "pille assistenten ned" i en ubehagelig konfrontation, som igen af den grund måtte holdes fortrolig osv. Utallige opfordringer til assistenter og medarbejderne om at begynde at tage stilling til assistentens fremtid straks i begyndelsen af forløbet var uden resultat. Det var klart, at der måtte en bedre sammenhæng til - men et problem, mente jeg, hvis det blev på "revalideringens" præmisser. Jeg knyttede her an til tanker, som Maria selv havde formuleret, da hun som studerende var i praktik i Brugerservice, om at udvikle måder at kollektivisere arbejdet med jobsøgning.

Jeg skrev på undergruppens vegne (27.5.1992) forslaget til reform af JobBørsen. Det ridsede problemerne op og pegede på faldgruber og løsningsveje. Reformen skulle begynde med en grundig kortlægning af de nuværende arbejdsopgaver, rutiner, problemer m.v., og dens videre forløb evalueres tæt. Den individuelle erhvervsvejledning skulle reduceres til et minimum og idéen om en "fase" med et "udslusningsforløb" endegyldigt forlades. I stedet skulle formidlingen foregå dels i delprojekterne - Maria på jævnlige besøg i delprojekternes møder - dels i "ÅbenHus"-møder arrangeret i "vejlednings-gruppe"-form, hvor assistenter og andre delprojekt-aktivister kunne komme og "få deres sag for" efter behov. Maria skulle opbygge et kontaktnetværk af mulige "praktik"-steder, som kunne udbydes til interesserede assistenter, i modsætning til, at en vurdering af assistentens ressourcer som nu stod overfor hendes abstrakte ønsker.

Forslaget var til diskussion på Heldagsmøde den 18.6.1992. Her var nu Mathilde med som splinterny medarbejder i Gribebrættet. Maria indledte med en grundig præsentation af

JobBørsens problem, dagens emne og en omfattende redegørelse for JobBørsens status siden oktober 1991, da hun blev ansat.

Af de 32 assistenter, der havde været "inde i" JobBørsen, var to udskrevet til videre behandling; syv på bistandshjælp, heraf to "lykkeligt"; tre havde fået løntilskudsftale m. uddannelsesplan; en i uddannelse med S.U.; to i job (heraf den ene Ung i Arbejde); otte kom kun i JobBørsen m.h.p. specialarbejderkursus; de resterende ni var aktuelt i "praktik". Det blev betegnet som et "flot resultat".

Den typiske fremgangsmåde var, at der blev lagt en revalideringsplan med særlig kortlægning af assistentens ressourcer; dernæst (helst) et praktik-ophold, mere som erfaringsoparbejdning end som udslusning til job; endelig stillingtagen til efterfølgende muligheder. Arbejdsopgaverne var primært råd og vejledning, det fyldte meget, dels fordi det var forsømt i delprojekterne, dels fordi realiteten var følelsesmæssigt provokerende. Alligevel var det systematisk uklart, hvor assistenten stod i JobBørs-processen. Oveni var Maria "sorteper" i samarbejdet med sagsbehandlerne og måtte samle op, hvis forbindelsen havde været for løs, lave forlængelsesansøgninger, udslusningsrapporter m.v.

Det "sjove arbejde", at opdyrke praktiksteder, at følge med i beskæftigelsespolitikken (herunder i et samarbejde med en konsulent fra RUC om "det tredje arbejdsmarkeds" tendenser) og idéen om at finde en større virksomhed som fast aftager i et løbende samarbejde, hvor Maria så gik ind og hjalp de andre medarbejdere også, - alt dette var der perspektiver i, men der blev ikke rigtig tid til det.

Jeg fulgte op med at indplacere JobBørs-problemet i vores "føljeton" om Brugerservice's udvikling og idéer i forhold til den socialpolitiske virkelighed - en omfattende argumentation for den "gamle" idé om, at assistenterne selv måtte være aktive i Brugerservice's opgør med "revaliderings"-målsætningens individualisering, og at det måtte indplaceres i arbejdsrutiner, der imødegik tendenser til tabuisering og til, at delprojekterne omskabtes i revalideringens billede.

Vi diskuterede så modellens realiseringsbetingelser. Det vil først og fremmest sige, overgangsordningen. Det blev besluttet at starte op efterhånden, inddrage delprojekterne et efter et, bl.a. fordi de jo skulle indarbejde nye arbejdsrutiner, og normeringen gradvist skulle overføres fra JobBørsen til dem. Desuden blev det besluttet at inddrage assistenterne i diskussionerne om reformen.

Jeg holdt to møder med Lene i juli, dels for at diskutere udkastet til et par tekster (Nissen, 1992b, in press), og dels det generelle. Hun var ked af, at det var så svært at fastholde en erfaringsoparbejdning. Der var hele tiden et for lille albuenum mellem, på den ene side, det konstante arbejde med at skubbe nye delprojekter i gang, og på den anden side de traditionelle tilbagemeldinger, som bistandskontorerne (mere og mere) forlanger. Der var ikke engang rigtig tid til at gøre det evaluerings-arbejde færdig, som man for over et år siden havde fået støtte til konsulentbistand til - så skulle Lene selv gøre det, og det var urealistisk. Den begrebslige klarhed blev det vanskeligt at finde plads til, fordi den altid i første omgang trak tænkningen "bagud" i traditionelle begreber, i modsætning til ideerne om nye projekter. Det gav selvfølgelig problemet med "projekt-rytteri".

Vores teoretiske diskussioner - senest aktualiseret med artikel-udkastene - blev så endnu en uforbunden størrelse. Kunne supervision måske komme ind imellem og knytte niveauerne sammen?

En vigtig ting var også at samle forløbet i Madkapellet op - Lene ville meget gerne være med til at evaluere forløbet, og det svarede udmærket til også Michaels og mine ønsker om at udbrede diskussionen om forløbet. Jeg skrev et diskussionsoplæg ud fra forløbet, som jeg sendte til Michael og Lene, og som vi skulle diskutere efter sommeren.

Henover sommeren forsøgte Anders, en meget aktiv assistent fra Gribebrættet og talsmand for assistenterne, at organisere assistenterne i jævnlige assistent-møder. Jeg interviewede ham om hans opgaver som talsmand. Han blev (i et vist omfang) inddraget i konflikter omkring enkelte assistenter, når det var assistenterne, der tog dem op. I en konkret sag i Madkapellet var assistenterne gået til ham, da medarbejderen ikke ville tage affære. Den slags sager var delikate, for talsmands-rollen skulle ikke blive til en socialarbejderrolle. Han arbejdede sammen med Lene på at få assistenterne organiseret i KSO - problemet var p.t., at de kunne risikere en lønnedgang, der var forhandlinger i gang med kommunen. Han organiserede et månedligt Brugerservice-nyheds-brev.

Og han prøvede som sagt at få assistent-møder op at stå. Jeg fulgte ham lidt i det forsøg. Det første møde (3.7.1992) var grundigt indkaldt og forberedt. Men efter ét meddelelsespunkt skulle tre af deltagerne noget andet, som de havde aftalt med Malene. Anders blev vred, især på Malene: De andre assistenter ydede en meget passiv opbakning, og Anders' strategi var at sikre fremmøde med mødepligt; derfor var medarbejdernes opbakning afgørende. Anders udskød diskussionen til næste gang.

Det var en modsigelsesfyldt strategi. Anders ville have assistenterne til at tage sig selv alvorligt og opnå troværdighed som forhandlingspartnere "ligesom i en normal virksomhed" - først og fremmest ved at højne disciplinen, men dernæst også ved, at de tog stilling til deres placering i Brugerservice: De skulle diskutere eget ansvar, andres ansvar, egen fremtid, Brugerservice's fremtid, mål og midler, demokrati o.m.a. (bilag 3). Men Anders følte sig ikke sikker på assistenternes opbakning.

På næste møde er seks-syv assistenter mødt frem (17.7.1992). Man gennemgår Anders' "spørgeskema" fra sidst og diskuterer løst og fast. Anders er meget nervøs og hektisk men får hele tiden opmuntring fra de andre. At gå frem efter skemaet er lidt stift, hvad skal vi egentlig med det - på hvert punkt formulerer nogen et opgør med assistenternes klient-status, andre er enige... men diskussionen får først fat, når vi kommer ind i konfliktstof: F.eks. hvem har ansvar for, at der åbnes om morgenen i Brugerservice? Efter problemer tidligere er det nu blevet medarbejderne - men assistenterne oplever stadig at stå og vente på trappen. Efter nogen tid besluttes det, at det er et stort emne, der skal tages op flere gange, det skal diskuteres i delprojekterne. Det er en lidt anstrengt diskussion, Anders jabber den igennem, nervøs for sin opbakning og i håb om, at nogen griber ind. Først til sidst tager han det så direkte op: Han har hørt fugle synge om at han går for hurtigt frem? Og han får støtte af de tre af assistenterne, der siger noget.

Efter mødet fortæller jeg ham, at jeg synes hans idé er meget spændende, at hvis de holder møderne jævnlige, skal det nok komme efterhånden, og at det måske var en idé at starte med en lille initiativgruppe som mødeindkaldere. Anders er stresset og lidt opgivende og hører ikke rigtigt.

På det tredje møde (31.7.1992) var det igen papiret, der var hovedpunkt; det havde været rundt i delprojekterne, og man tog nu en runde. Heldigvis er Anders selv først på, og han får præsenteret idéen med det: "Man viser os ikke respekt!" Runden giver lidt forskellige reaktioner: "Det minder om en børnehave at fylde sådan noget ud"; "men derfra begynder vi, idéen er god nok, vi kan selv forfalde til børnehave, slaphed - og der er for mange møder"; "for mange møder?!" - **jeg** har lært meget af det, vi, fra Madkapellet, har været udelukket fra dem, og nu har jeg fået blod på tanden; "det er en god idé, men OK, pædagogagtigt opstillet, det er det". Anders må svare på kritikken - hans intention var bare at udvikle demokratiet. Det får han medhold i, "vi må ofre os og udfylde det" - eller måske kan man gøre det på andre måder: F.eks. i grupper i delprojekterne. - "Må vi bruge tid på det?" - "Det har vi fået ret til!" Det besluttet og skal tages op igen næste gang.

Overenskomst er på som problem - alle spørger Anders om deres personlige forhold, og man beslutter, at han opretter en spørge-kasse. Mødet slutter med diskussioner af de enkelte assistenters forhold i relation til overenskomst-muligheden.

Da jeg efter sommerpausen mødte Anders igen, var han blevet hovedansvarlig for at skaffe sponsorer til Gribebrættets deltagelse i et større kulturelt/politisk arrangement på Blågårds Plads. Han var grøn i hovedet af stress, og at han egentlig snart skulle indkalde til assistentmøde igen, nåh ja, det var jo også rigtigt, og gjorde ham kun endnu mere fjern i blikket. Processen gik i sig selv igen. Men assistenterne fik deres overenskomst.

Efter sommerpausen holdt vi (25.8.1992) et kontaktgruppemøde om forløbet i Madkapellet. Madkappellets problemer gav anledning til mere generelle diskussioner. Lene konkluderede problemerne omkring dag-kantinefunktionen i et dilemma mellem "produkt" og "proces" og fandt, at produktet havde taget overhånd. Michael forklarede, at han havde været usikker på den fælles holdning, hvilket Lene reagerede skarpt på: Madkapellet var det delprojekt, som hun havde fulgt tættest! Diskussionen om mellemlider-problemet igen; men det førte videre til, at det følgende Heldagsmøde (27.8.1992) blev planlagt til at bestå af indgående diskussioner af de enkelte delprojekter meget konkret - og ikke forblive på det generelle niveau. Lene skulle spille ud med analyser af de enkelte delprojekter, og det skulle føre videre over i, at delprojekterne formulerede deres målsætninger på papirer, der skulle diskuteres i fællesskab. Disse forløb har jeg ikke materiale på.

Ugen efter (4.9.1992) holdt vi - med Lene, Michael, Mathilde og Maria - endnu et kontaktgruppemøde, det sidste jeg har dokumentation på. Vi berørte JobBørs-projektet, som ikke rigtig var kommet i gang endnu efter sommeren. Maria skulle først formulere mål og midler, dernæst begynde i Gribebrættet og i På Kanten.

Dernæst diskuterede vi igen forskernes rolle, afstanden mellem vores overordnede diskussioner og de konkrete erfaringer. Medarbejderne oplevede et supervisorsbehov, og det svarede til, hvordan det nu skulle være muligt og nødvendigt at diskutere de teoretiske problemer i de enkelte

delprojekters konkrete erfaringer. I modsætning til de diskussioner, som især Mikkel havde stået for, og som havde en tendens til at blive uforpligtende.

Det var også den teoretiske diskussion i min opsummering fra Madkapellet, der inspirerede til denne indfaldsvinkel, fordi den med de begreber, vi havde haft fremme i vores generelle diskussioner, analyserede delprojektets udvikling.

Det vigtige var nu - her enedes forskerne med Lene - at erstatte diskussioner om det "fælles" med diskussioner om det almene i de enkelte delprojekter - at acceptere variationen og samtidig fastholde en dialog.

Kontakten siden er ikke dokumenteret. Vi deltog i et Heldagsmøde i slutningen af oktober '92, hvor vi hilste på tre (!) nye medarbejdere (Mathilde var gået på barsel), hørte om avis-projektet i Sydhavnen, om genvordigheder med gruppen i Gribestrædet og redegjorde for de diskussioner, vi havde haft i forløbet.

Derefter har vores kontaktgruppemøder næsten kun været med Lene og har taget udgangspunkt i mine artikler og forarbejder til denne tekst. En enkelt gang har jeg dog haft lejlighed til at diskutere forløbet i Madkapellet grundigt igennem med Michael (se s.273).

5.2. MADKAPELLET

Baggrunden for forløbet i Madkapellet er beskrevet ovenfor. Nogle af assistenterne mødte jeg og fik beskrevet mine intentioner for, da jeg tilbragte en eftermiddag med at observere i køkkenet.

Det er et stort, langt rum i skolebygninger med store gamle vinduer ud til gården, delt ved en skranke mellem "restauranten", som fylder to rum en suite i let forskudt plan og køkkenet, som halvvejs er delt, så man fra restauranten ikke kan se komfuret, ovnen og køkkenbordet men godt kaffebordet for enden i hjørnet. I enden af køkkenet fører tre trin op til toiletter og lagerrum. På den anden side af en trappeopgang er der et mødelokale, der indimellem også kan bruges.

Madkapellet har "base" i Brugerservice, 200 m. væk, holder sine møder der og opholder sig der, når de ikke laver mad.

Madkapellet laver mad tre aftener om ugen, mandag til onsdag. "Ledige Hænder" og en iransk forening holder spiseklub andre aftener, og man må deles om faciliteterne og nogle af råvarerne. Spiseklubberne hører organisatorisk til Medborgerhuset på Blågårds Plads, og det er Medborgerhuset, der har lokalerne og forhandler sig tilrette med den byhøjskole, som holder til i skolen og bruger køkkenet som frokostkantine om dagen. Medborgerhuset får i 1991 støtte af "Vor fælles Fremtid" til Madkapellets økologiske drift.

Observationen (10.9.1991) førte mig lige ind i gruppens konflikter, da jeg blev placeret ved kaffebordet og anvendt som anledning og genstand for bitre skændier, komplicerede misforståelser og himmelvendte blikke. Imens tog Alf imod Madkapellets økologiske leverandør, landmanden, som fulgtes med Asger, tidligere assistent i Madkapellet, nu i praktik i landbruget.

Jeg luftede for assistenterne, at jeg måske ville komme igen flere gange, og vi blev enige om, at jeg i så fald skulle komme på et af deres møder og diskutere det.

Kort efter holdt forskerne møde med Mille, som var gruppeleder i Madkapellet. Vi enedes om at foreslå et fast ugentligt halvanden times møde, der skulle fungere som generelt evalueringsmøde, som tog overordnede diskussioner om Madkapellets problemer og udvikling, og om hvad det betød for assistenterne; på den måde at "kollektivisere" de individuelle, sociale problemer, ikke i en terapi, men ved at udvide det eksisterende fællesskab, som byggede på det praktiske arbejde, og samtidig eksperimentere med måder at evaluere Brugerservice set fra assistenternes perspektiv. Møderne skulle vi styre i fællesskab og løbende evaluere.

Vi forelagde det på et møde i Madkapellet den 21.11.1991, mundtligt og skriftligt⁴⁸. Tilstede var, foruden forskerne og Mille, kun Alf og Anita. Af hensyn til de mange fraværende gemte vi den grundige diskussion af projektet, og diskussionen gled over i Anitas generelle frustrationer over Medborgerhuset, som efter hendes opfattelse fungerede udemokratisk og stift.

Ved næste møde (29.11.1991) var Anita færdig i Madkapellet, hun havde fået praktikplads. Det var ikke uden problemer, for hun havde i lang tid været en hoveddrivkraft, og en af de få, som kunne holde tråden tilbage til det "gamle" Madkapellet fra dengang, Mikkell var gruppeleder, og de økologiske visioner blev udviklet.

Tilstede var nu Anette, Alf og Ali, og vi gentog vores forslag. Vi diskuterede ikke vores forslag så indgående - assistenterne stillede nogle relevante spørgsmål, men udtrykte ingen holdninger. Vi tog en præsentationsrunde, hvor hver enkelt forholdsvis forhold til Brugerservice/ Madkapellet var i centrum.

Derfra videre til, hvad Brugerservice betyder for assistenterne: Rart, at der bliver stillet krav, og at nogen lægger mærke til, om man kommer - "kagerulle"-princippet - og at det faktisk betyder noget praktisk, ikke som (iflg. Anettes erfaring) i UIA, hvor man bare skulle møde op. Der er også de konkrete muligheder for at lære noget i køkkenet - det hele hænger sammen, for først drejer det sig om bare at vænne sig til at være i gang: Der kan godt komme et chok, har de hørt, det kalder de for "håndgranat-effekten" (se s.106).

Da er det vigtigt, at man bekymrer sig om hinanden, også udover det rent praktiske - Mille tilføjer en bemærkning, som jeg tror, jeg hørte fra en medarbejder 100 gange i Brugerservice: Det er OK, hvis man har problemer og ikke kan komme, men vigtigt at man melder afbud. Hertil replicerer Alf, at han har sukkersyge, nogle gange får han blackout, og så kan han ikke komme til en telefon!

Anette er mest med, Alf lidt forbeholden, og Ali det meste af tiden i færd med at læse - han skal snart op til køreskole-teori. Anette finder det godt at få sådan nogle diskussioner: Således har de tit et problem med, at der er for langt mellem de, der tager initiativ, og de, der ikke gør; en dårlig opdeling, f.eks. sker det ofte, at Ali får gulvvasken, fordi han ikke er så god til at kommunikere. Alf er nu ikke så sikker på, at det hjælper at snakke om sådan noget.

⁴⁸ En kortfattet beskrivelse af projektet, materiale-anvendelsen m.v. blev givet til alle assistenter, se bilag 2.

Vi aftaler, at mødet ligger fast fredag fra 8.30 til 10, og at forskerne tager båndoptager med næste gang. Fremgangsmåden skal være, at forskerne lytter båndet igennem og derfor kan begynde hver gang med et referat af sidste møde.

3. møde (13.12.1991) er igen med nye folk. Michael er helt ny gruppeleder nu, efter at Mille er gået på barsel. Han er blevet kastet ind i det, er headhuntet af Lene til vikariatet, fordi han har projekterfaringer men har aldrig haft med køkkendrift at gøre før. Han kender ikke baggrunden for vores møder så godt men finder det spændende og vil gerne bidrage.

Desuden deltager Arne og Ane, de præsenterer kort sig selv, efter at forskerne har gjort det igen.

Der skal aftales en række ting omkring indkøb af råvarer - hvordan samarbejder Madkapellet med de andre madklubber?

Michael køres ind - det går ikke helt uden gnidninger, for han stiller større krav, end Mille gjorde, og han støder ind i Arne, som efter eget udsagn "pisser territorium af". Michael siger, at han foreløbig accepterer den eksisterende arbejdsfordeling.

Det nævnes lige, at Anton nu har været fraværende en tid - både gruppen og Michael har tænkt sig at prøve at få fat i ham, men vi går ikke mere ind på det.

Undervejs opdager Michael, at Alf er helt tavs. Han prøver at råbe ham op, men Alf ryster smilende på hovedet. Vi slukker båndoptageren og det viser sig, at Alf ikke vil optages. Det har ikke noget at gøre med vores formål, anonymitetsbeskyttelse osv., som vi har gennemgået grundigt; han mener blot, at båndet tager noget af hans sjæl med sig. Vi sletter båndet og aftaler, at vi ikke båndoptager, i hvert fald ikke foreløbig.

4. møde, 20.12.1991. Alle er med, bortset fra Anton. Også Amy, som er helt ny.

Hovedtemaer er her: Torsdagene er kedelige, men Michael har planer om at overtage frokostkantinens. Er det for ambitiøst? Går det, eller er der problemer - eller er det bare Anette, der er overdrevent bekymret? Hvordan sikre, at alle kommer ind i arbejdet, at der ikke fastlåses en arbejdsfordeling - skal der laves en rotationsordning? Eller er alle disse problemer allerede forældede? En konflikt mellem Michael og Ali tages op: Michael mener, at Ali melder sig ud og er doven. Anette og Ane mener, det hænger sammen med, at han er udenfor på grund af sprogproblemer, men Michael synes det er "omvendt racisme", reelt er det fordi, Ali tror, han er bedre end de andre og ikke behøver lave noget. Har man overhovedet lov at være utilfreds her? spørger Anette. Til sidst evaluerer vi kort møderne: Michael finder, at det er vigtige møder, som vi efterhånden finder ud af at bruge, man begynder at anbringe bestemte diskussioner her i stedet for at tage dem løbende. Han modsiger ikke.

5. møde (10.1.1992), tilstede Alf, Anette, Amy, Ali, Michael, Ane og Arnes kæreste Frida, der er med i Madkapellet som frivillig. Mødet startede med løst og fast - især har Michael en række meddelelser om planer og forhandlinger. Forskerne prøver flere gange at tematisere arbejdsfordelingsproblemet fra sidst, men hver gang springer man til spørgsmål om disciplin: Anette har været fraværende, Michael synes det er mærkeligt, at hendes søn altid bliver syg om onsdagen (der fnises), og folk kommer for sent. Specielt Ali må efter Michaels mening stramme sig op. Alf ligger bagved på et bord og sover rævesøvn.

Vi interviewede Michael den 15.1.92., dels om hans placering i Brugerservice - hvor fyringen af Martin gav en konflikt mellem Michaels faglige bevidsthed og hans venskab med Lene - dels om udviklingen i Madkapellet. Vi var specielt nysgerrige om hans grunde til at være så "hård" ved Anette og Ali. Michael sagde om Anette, at det var hans erfaring, at man ikke skulle bekræfte hende i sin bekymring, og om Ali, at han kun fik respekt ved at blive gennemskuet. Michael var glad for vores deltagelse og den ekstra mulighed for supervision. Han havde problemer med Alf, som "gik i sort" da Michael udfrittede ham om, hvad han mente med, at Café Rust var for feminint til ham; et stort barn, mente Michael, han er dygtig og skal snart videre, men man kan ikke få så dyb kontakt med ham. Desuden var Michael til Anettes fortrydelse kommet til at fortælle gruppen, at Anette havde problemer med fyren, det havde de så aftalt at tage op på næste møde.

Vi aftalte, at egentlig supervision var det ikke, men vi ville tales ved jævnligt. Bl.a. fordi vi jo "blandede os" i hans pædagogiske arbejde - vi spurgte konkret, om det var OK, at vi spurgte til Michaels grunde undervejs i møderne, og det var det.

Det 6. møde (17.1.1992), tilstede Alf, Michael, Ane, Arne, Amy, og for første gang Astrid. Mødet blev taget på bånd. Alf havde nu set, hvad det var, vi ville, og det var OK.

Efter velkomsten til Astrid og et par meddelelser handler det om en episode, hvor flere assistenter mener, at en besøgende, der ville snuse til Madkapellet, blev behandlet dårligt, og at det hang sammen med, at Michael bare havde sendt hende ind. Michael forsvarer sig, men gruppen holder fast, og via en diskussion om hvordan man bedst tager imod nye, lander vi på, at Michael næste gang informerer gruppen først. Skal vi have flere frivillige? Michael vil lige have baglandet i orden, det er uklart... dermed er vi ovre i demokrati-spørgsmålet, Arne mener ikke, det er Michael, der skal beslutte det, bagland eller ej, men Michael mener, at, til syvende og sidst, er assistenternes indflydelse pseudo. Arne og forskerne er derimod enige om, at indflydelsen også afhænger af initiativet "fra neden". Diskussionen ebber ud, og vi genoptager temaet om torsdagskedsomhed; det konkretiserer i en diskussion, hvor Michael kritiseres for at fastholde Arnes fortrin ved kun at stole på ham. Flere gange anfægter assistenterne Michaels ledelse, holder fast når han forsvarer sig og med stort held, men de når ikke til at finde alternativer.

Det 7. møde (24.1.1992) - tilstede Michael, Alf, Anette, Amy, Arne, Ane - fik et ganske særligt forløb. Allerførst udviklede hvad der, for alle andre, lignede spøgefulde skærmydsler mellem Michael og Alf sig pludselig til alvor, da Alf sparkede til Michael. Vi sidder alle omkring bordet og måber. Michael forlanger vrede, at vi skal snakke om det, nu! og kigger på mig.

Jeg påtager mig at føre ordet. Vi prøver at få Alf til at forklare sig, men han vil ikke. Michael truer ham med, at han bliver bortvist - som reglen er, i tilfælde af vold. Alf er stadig tavs, men Arne og Anette går ind og rekonstruerer begivenheden og prøver at forstå ham. De opgiver hurtigt, men Michael forlanger diskussion og foreslår, at det er et symptom, ligesom en konflikt tidligere på ugen mellem Alf og Anette, hvor det også tilsyneladende var for sjov. Denne konflikt bredes ud til et spørgsmål om, om den generelle jargon er for hård, og om det er Anette, der ikke kan tåle kritik, eller omvendt Arne, der er så pisseklog, at han kan undvære hovedet. Jeg spørger efter Alfs synspunkt, og han kommer frem med, at han har ventet på en operation i knæet og

været anspændt. Men Arne vil have mere fat i Anette. Hun synes, det er forvirrende og svært, måske hører hun slet ikke til her, men det er jo et socialt projekt. Arne synes altid, hun brokker sig, det løser ikke problemerne, skaber kun en dårlig stemning hver fredag (hvor vi har disse møder).

Anette mener, det er fordi, hun skal vente til om fredagen, og Michael bekræfter, at her kan man bedre diskutere, fordi her styrer forskerne det, og han er på lige fod med assistenterne og derfor mere objektiv.

Vi kører lidt i ring omkring Anettes "brok", men til sidst bliver Michael utålmodig, og vi vender tilbage til Alf. Alf siger, der gik en klap ned, og vi rekonstruerer igen episoden - Alf oplevede det slet ikke humoristisk, men krænkende. Hele gruppen er aktivt med, flere vil vide, hvad Alf har "samlet op på" Michael. Alf tøver, og jeg får frem, at det vil han ikke snakke om. Det aftales, at Alf og Michael taler sammen senere, og Michael understreger, at vold ikke accepteres.

Derefter siger Michael, at Alf har meldt sig ud af fællesskabet, ikke har bidraget til diskussionerne. Alf giver ham ret. Ane spørger så Alf til den pinlige episode, hvor han blev presset til at definere det "feminine" ved Rust og "gik i sort". Igen er vi mange om at rekonstruere. Alf følte sig presset, Michael pressede for at få ham ud af busken, så han ikke bare gled af ved ikke at ville sige noget. De andre krummede tæer og syntes, at Michael var alt for pågående. Alf siger spontant, at han gik i baglås, det var ligesom dengang med båndoptageren, men da kom han selv bagefter og sagde OK. Alf kender det med at gå i baglås. Det har han også gjort i FDF, hvor han er spejderleder, og har været hidsig, men det går bedre nu.

Michael sætter det i forbindelse med Alfs klovnerolle, han laver sjov med alting, og igen bliver man enige om, at jargonen kan være for hård. Alle har erfaringer med at have en facade på, at man bliver holdt fast i det, men at det også er svært, hvis man bliver presset til at forlade den. Anette peger på, at hendes rolle er lige omvendt, og den er også farlig.

Til sidst evaluerer vi mødet. Michael spørger, om Alf har det bedre, og det har han, siger han, selvom han fastholder, at han lige skal tænke det igennem et par dage, snakke med en derhjemme, sådan gør han, selvom godt ved han skal lære at brokke sig noget mere. Alf er glad for, at han blev tvunget til at snakke, for det har gjort gruppen mere tryk ved ham. Michael gentager, at ellers var han blevet bortvist. Ane kritiserer Michael for truslen, men forskerne og assistenterne siger, at han ikke er en supermand, begge var ophidsede osv.

Michael får til sidst assistenterne til at love, at "det bliver mellem os", selv må han tale med Lene om det.

Efter mødet går forskerne med Michael ind og gennemgår episoden med Lene. Hun bakker op om konklusionen, og roser Michael for hans selvkontrol med henvisning til, at hun kender ham som meget følsom overfor vold. Vi diskuterer forskellige tolkninger af assistenternes og især Alfs handlegrunde. Lene roser til sidst os alle tre for vores håndtering af sagen.

Disse begivenheder fik os til at reflektere vores funktion i Brugerservice. Var vi blevet medarbejdere i Brugerservice? Havde vi dannet en alliance med Michael som Madkapellets særlige medarbejdere, udtrykt i vores "supervisionsagtige" diskussioner om assistenterne? Og hang det sammen med en tendens til, at vores "fredagsmøder" blev brugt som "skraldespand", at man gemte konflikter til en situation, hvor psykologerne skulle bedrive gruppeterapi?

Til et møde med Michael (28.1.1992) foreslog vi, -

- at ansvaret blev klart fordelt sådan, at vi var ordstyrere og ansvarlige for at holde øje med, om de forskellige formål blev nået, men Michael havde alene medarbejderansvaret;
- at vi også ville kunne lave interviews med assistenterne, parallelt med samtalerne med Michael;
- at vi løbende ville opfordre til diskussioner på meta-planer, herunder evaluering af gruppen;
- at vi i højere grad også ville føre vores egne forsknings-spørgsmål ind, herunder de, der havde at gøre med assistenternes liv udenfor Brugerservice.
- at det var Michael alt sammen positiv overfor, han ville overlade det til os at finde plads til forskningsspørgsmålene, og han opfattede fortsat processen som superviserende. Vi aftalte at tage det op på et snart kommende møde.

Det 8. møde (31.1.1992) - tilstede Alf, Michael, Arne, Amy, Ali - begynder med at vi evaluerer sidste møde, jeg gør klart, at det ikke var dét, der var hensigten med møderne. Vi sætter konflikten på plads på forskellige måder: Alf forklarer, at hans sukkersyge godt kan få en klap til at gå ned. Vi konstaterer, at Alf ikke er smidt ud, og Michael understreger, at det var tæt på. Michael fortæller, at han reagerede på det over weekenden, har en fortid som slagsbror og derfor var det særligt svært for ham. Arne gør klart, at "sådan er" Alf i øvrigt slet ikke, og jeg forsøger at diskutere gruppens forhold til Alf på den baggrund, usikkerhed, accept af, at det var en sukkersygereaktion osv., men Michael lukker af.

Resten af mødet forholder vi os til Madkappellets udvikling: For tiden kommer der masser af kunder, forventningerne skrues op, og Michael har planer om at tilknytte en kok som konsulent. Arne er bange for, at det bliver for svært at inddrage frivillige, og efter at tilskuddet til det økologiske er faldet væk, stiger prisen - skal det være en hellig ko? Det ligger fast, mener Michael, men Arne synes det er vanvittigt, når folk alligevel ikke inddrages. Vi må slutte diskussionen pludseligt, klokken er blevet 10, og der er Fællesmøde.

Forskerne vurderede forløbet og besluttede at systematisere analysearbejdet, sådan at vi hver gang havde spørgsmål med i bagehovedet til mødet. I modsat fald var vi bange for, at vores funktion på møderne blev, som psykologerne udefra, at gøre den til et terapeutisk redskab. Vi ville også af den grund tydeligere markere skift i temaer og funktioner undervejs i møderne.

9. møde, 7.2.1992, tilstede Amy, Michael, Alf, Ane, Ali. Jeg er fraværende, så evalueringen bliver udskudt. På forskernes initiativ tages Brugerservice's alkoholpolitik op til diskussion. Vi har overværet et Fællesmøde, hvor det var tydeligt, at den opnåede enighed (absolut forbud af hensyn til de svage sjæle, og man bør sladre af ansvarlighed) dækkede over forskellige realiteter, og da Michael og Anette var blandt de implicerede, kunne det være spændende at diskutere det i Madkappellet.

Desværre mangler de to assistenter, der har problemer. Astrid har været fuld på arbejde, og Ane synes det var svært at håndtere - hvorfor fik vi ikke noget at vide om, at hun havde det problem? Har Arne et problem? Michael siger, at før der var klarhed om reglerne, drak han gerne nogle guldøl, det er svært at se, om han er fuld. Assistenterne ser ikke noget problem, han gemmer det væk, når Astrid er der, og ellers kan han styre det. Ali synes dog, der kan være et hygiejnisk

problem, og man enes om, at det må være slut med at ryge over maden, og at kitler kunne være en god ide.

Enigheden fra Fællesmødet udebliver her fuldstændig. Assistenterne tror ikke på en klar medarbejderholdning, og de vil have lov at vurdere konkret, om der er et problem. Alf konkluderer, at de to grupper holder på hver sit - de kan godt have fælles holdninger, men der er altså også tilfælde, hvor de stejler.

Til det 10. møde, 14.2.1992, forberedte jeg et oplæg om gruppens mål og hidtidige forløb. Jeg lagde vægt på, at det var et eksperiment, som styredes af os alle, og som måtte evalueres løbende; jeg ville ridse mødernes funktioner op og tydeliggøre ansvarsfordelingen; fremhæve at der skulle være plads til "dumme spørgsmål", og introducere at vi ville interessere os mere for Brugerservice's betydning for assistenterne set i lyset af livet udenfor Brugerservice.

Men mødet - med Astrid, Ane, Alf, Arne, Amy og Michael - begynder med, at Arne siger, at der var brug for at snakke om Michaels ledelsesstil og Madkappellets indkøbslinje (se kap. 6.1). Vi udskyder evalueringen igen.

Arne opruller en lang række problemer: Madens kvalitet er faldende, der bliver åbnet dåser til dessert, vegetarerne får kun hvidkål, og kundetallet falder, hvis det fortsætter; Michael har overtaget indkøbet og lægger en dårlig ny linje; assistenterne har ingen indflydelse, men tildeles opgaver, som Michael alligevel ikke har tillid til bliver løst; forslag skal gennemargumenteres, og så pludselig kan de godt lade sig gøre; man bliver forvirret, mister initiativet og siger bare ja; der er en dårlig stemning i køkkenet. Jeg spørger efter andre assistenters opfattelse, og de bakker op, det er noget, de har diskuteret heftigt i løbet af ugen og sammen besluttet at tage det op i dag.

Vi begynder med Michaels ledelsesstil. Arne mener slet ikke, at assistenterne får det ansvar, de kan magte.

Michael mener tværtimod, at han er blevet bedre til at give ansvar fra sig, det er ellers noget, han har svært ved. Han gennemgår derefter uden overgang assistenterne enkeltvis: Arne skal snart videre, har opbrugt Madkappellets udfordringer, Alf har også brug for noget nyt, men det er svært med Ane, om hun vil tage ansvar eller ej. Ane protesterer, men selvom hun støttes, især af Astrid, som for sit vedkommende nødig ville være ansvarlig for mad til 100 mennesker, så bliver det uklart, hvad hun mener. Det bliver til en længere diskussion om arbejdsfordeling, om retten til at sige fra overfor arbejdsopgaver, og om planlægning. Ane fastholder, at uklarheden skyldes at der ikke tages tid til planlægning, men Michael anfægter hele tiden hendes konkrete påstande.

Til sidst erklærer Ane, at det slet ikke var det, Arne tog op! Ane synes, det er værre med den inkonsekvente økologiske linje. Forskerne forsøger at ridse op, at emnet er skiftet, da Michael gik over til at snakke om de enkelte, og at han tiltog sig magt ved, at det skulle handle om disse vurderinger. Michael fastholder, at han har trukket sig meget. Hvis en gerne vil lave mad, men er usikker, som nu Anette - som i øvrigt er væk - så hjælper vi.

Ane opfanger kritikken af Anette og forsvarer hende med, at Michael altid trækker på Arne, sådan som Anette har kritiseret. Amy siger, at det er noget, alle gør, den letteste løsning, og det bekræfter Ane. Michael siger, han er glad for, at Amy indimellem kan "oversætte" fra Ane, og fortsætter sin runde: Amy har børnepasningsproblemer, Astrid er ny. Og det handler også om

fremtiden: De skal have en kok på som konsulent, og efter kundeklager til Brugerservice har Michael købt kitler.

Beslutningen om at købe plastickitler diskuteres heftigt. Arne synes, de er en økologisk katastrofe og usunde at have på; de havde snakket om kitler, men før nogen ved af det, har Michael pludselig købt dem. Karakteristisk for ledelsesstilen. I stedet for at lede blander Michael sig i det hele - hvis du vil slippe ballonen, så slip den helt i stedet for at redde på stregen! Michael mener, det er et personligt problem, han har, men forskerne henviser til, at det er et kendt mellemlider-problem, og problemet er, at Michael står så alene med det.

Vi må igen slutte af tidnød - men i Madkapellet diskuteres videre efter Fællesmødet, ikke mindst fordi der skal lægges en ny arbejdsplan, når Madkapellet skal overtage frokostkantin.

I en mellemliggende analyse satte jeg Michaels mellemlider-problemer i forbindelse med hans ansættelses-præmisses som barselsvikar, som ven med Lene og som den erfarne, der kunne være talerør for Brugerservice's "socialarbejdere" (se s.114). Jeg besluttede mig for at se nærmere på Anettes problemer, fordi hun tegnede et problematisk "brøkk"-standpunkt, som Ane måske var ved at overtage. Jeg forestillede mig, at de nyligt systematisk indførte organisatoriske møder i Madkapellet (ved siden af vores) kunne løse en del af vores problemer, fordi de mere overordnede og også kontekst-overskridende diskussioner så forhåbentligt blev efterspurgt mere bevidst.

Forskerne enedes om at prøve at presse mere på i retning af diskussion af kompetencefordeling: Vi havde fået indtryk af, at Michael søgte at etablere en helt hierarkisk struktur men var ikke sikker på assistenternes standpunkt.

Den nye arbejdsplan blev hovedpunkt på det 11. møde, 21.2.1992. Tilstede er Michael, Astrid, Arne, Ane og Alf; jeg har måttet melde afbud.

Michael fremlægger planer, som han har lavet for arbejdsfordelingen efter 1. marts, hvor Madkapellet skulle overtage frokostkantin. Han har diskuteret med Lene, med Flora - køkkendame i Byhøjskolen, med Medborgerhuset og med kokkekonsulenten, men assistenterne ser papirerne for første gang, selvom de har snakket løst om det på et møde.

Planen deler Madkapellet i et daghold og et aftenhold, indplacerer praktik-ophold og "løse" assistenter, og skitserer detaljeret mødetidspunkter og arbejdsopgaver. Michael fremlægger den først og fremmest som en løsning på problemerne fra sidste møde: Klare kompetencefordelinger, og muligheder for en rotation, der giver en oplæring.

Assistenterne tager, tøvende, positivt imod forslaget. Man er i hovedlinjer enige om, at frokostkantin skal starte op, og at det må organiseres; holdningen er, at det må prøves. Men forskeren insisterer på, at der er en diskussion om demokrati: Assistenterne kunne have været inddraget i forhandlingerne, været med til at lave planen, kunne have et ansvar for hygiejnen og pengeassen og selv fungere som "bagstopper". Hun bakkes efterhånden op af Arne og Ane.

Michael beskriver det som umuligt; f.eks. kan han fortælle, at DDC har krævet strengere regnskabsprincipper og omvendt slå på, at assistenterne i den nye plan skal have ansvar for kasse-apparatet. Men det anfægtes faktisk.

Arne siger, at der er enighed, for der er tale om fælles beslutninger, som alle har et fælles ansvar for!

Tiden er gået, der er Husmøde. Assistenterne synes, det er spild af tid, men Michael håndhæver mødepligten.

12. møde, 28.2.1992. Tilstede Ane, Astrid, Michael, Alf, Arne; Anni og Asta er nye, Allan er kommet tilbage fra kursus og praktik, og Frida, Arnes kæreste, er med. Denne gang er Helle fraværende, men forskerne er blevet enige om, at hvis det skulle afhænge af vores tilstedeværelse, så ville det gå for trægt, og derfor lægger jeg - efter introduktionen til de nye - op til, at vi endelig får lavet den evaluering af møderne, som vi så længe har planlagt.

Michael indsparker, at han er ved at lave 3-mdrs-tilbagemeldinger på Alf og Arne, og siden Anette, Ane og Amy og spørger om Alfs mening. Alf er tilfreds men yderst reserveret. Vi kommer lidt ind på det generelle: At Michael skriver oplæg først, dernæst diskuterer med assistenten; at det så vidt muligt skal være reelt, men også bevidst henvendt til sagsbehandleren; at det foregår i fortrolighed, men godt kunne hænge sammen med diskussioner i denne gruppe.

Det leder direkte over til evalueringen. Jeg holder en udgave af det forberedte oplæg, og ordet er frit.

Michael synes det er godt, fordi han her er på lige fod med assistenterne, når forskerne er ordstyrere. Arne synes, de er gode "heller" - man får taget skænderier uden, at de er farlige; men er vi gode forskningsobjekter, når vi gerne vil være flinke og hjælpe forskerne? Møderne bruger også forskerne som problemhjælpere, og Arne er enig med Michael i, at vi selv må frem mod vores interesser i sagen. Jeg understreger, at møderne kun kan blive relevante, hvis de bruges af Madkapellet. Generelt er stemningen, at man godt kan finde ud af at bruge møderne, ting sorteres til dem, godt med en afstand til situationerne, et luftrum, men det spiller også tilbage, f.eks. kan Frida godt mærke, vi har snakket om nogle ting.

Arne er bekymret for, om han og Michael tromler - dem der ikke siger noget må sige, hvordan det er. Amy er tilfreds, og Michael fortæller, at Astrid godt kan sige fra til daglig, hvis hun vil, selvom hun ikke siger meget her. Jeg spørger til en forskel mellem at snakke til daglig og her, og Michael siger, at der var der problemer med Anette. Jeg bryder ind og spørger til hende, for også sidste gang blev hun nævnt i forbifarten, og vi rekonstruerer hendes situation sammen, med udgangspunkt i en konfliktsituation. Diskussionen holder sig til hendes forhold til Madkapellet. Hun fremstilles som konfliktsøgende og umulig, og Arne mener, hun er uinteressant. Vi ser det også som udtryk for mødernes grænse - der var et punkt, vi ikke kom videre fra i diskussionerne om hendes "brok", bl.a. fordi Anette var ambivalent overfor Madkapellet.

Arne mener hellere, vi skal snakke om Ali - hvad er der blevet af ham? Michael fortæller, at han har prøvet at få kontakt med ham, men foreløbig forgæves, og Arne ønsker også at hjælpe.

Tiden er gået, og vi runder af med, at alle lægger pres på mig for at komme over i Madkapellet - Astrid fortæller, at stemningen dér er speciel og bedre.

Vi interviewede Michael den 11.3.1992. Interviewet handlede meget om medarbejderkulturer, Michael syntes det var svært at forene lønarbejde med projektansættelse, f.eks. det at man

arbejder så meget og så uforudsigeligt. Han så det også som en forskel mellem de medarbejdere, der tænkte i "jeg" - Mikkel og Mads - og de, der tænkte i "vi".

Det 13. møde, 12.3.1992, med Frida, Michael, Allan, Arne, Ane, Anni og Asta, lå et stykke inde i den nye tid med frokostkantinens, og det bar det stærkt præg af - mødet er langt og spækket med praktisk check up.

Det begyndte med, at Michael lige havde et par irettesættelser, og derudfra voksede diskussionen. En besværlig sag om arbejdsfordeling og kommunikation mellem dag- og aftenholdet inddrager hurtigt køkkendamen Flora og derfra videre samarbejdsproblemer med Byhøjskolen og Medborgerhuset. Byhøjskolens lærere overholder ikke aftaler og har fortsat Flora som langtidsledig i køkkenet, og det giver gnidninger. Eleverne klager meget over, at maden er dyrere og dårligere, end før Madkapellet overtog kantinen. Arne vil forbedre forholdet til eleverne ved at slå på glasset en dag og inddrage dem i problemerne, men Michael mener ikke, man sådan kan gå på tværs af aftalen om, at lærerne informerer eleverne. Ingen assistenter har været med til kantineudvalgsmøderne, og Arne mener, at Madkapellet er blevet gidsler, fordi man har overtaget en funktion og ikke vasket tavlen ren.

Især Asta og Ane har det svært med at sidde i kassen og høre på elevernes klager, de har givet igen med grovfilen og skabt flere problemer. Michael vil forsvare Madkapellet mod kritikken, mener ikke at maden er blevet dårligere og vil selv gå til kantineudvalget og tage det op. Asta er tilbøjelig til at give eleverne ret i kritikken, og Ane mener ikke, at Michael forstår det, før han selv har prøvet at sidde i kassen - de føler sig ikke sikre på, at der bliver gjort noget ved problemerne på Michaels måde, og vi beslutter at tage det op igen i næste uge.

Vi tog igen et interview med Michael (18.3.1992). Anette-sagen opsummeredes med, at gruppen åbnede sig og prøvede alt men forgæves, hun fastholdt sig selv med et ben udenfor og projicerede, og hun var nok lidt dum. Diskussionen om Anes kompetence forrige gang hang sammen med, at hun - typisk i beskæftigelsesprojekter - endnu ikke tænkte på, at hun skulle videre. Michael inviterede hende med på kantineudvalgsmødet, men hun ville ikke.

Det 14. møde var 19.3.1992, tilstede Amy, Ane, Arne, Anni, Allan, Asta, Michael måtte aflyse.

Vi begyndte med at følge op fra sidste gang, og der var enighed om, at det var gået godt. Men Ane havde sagt nej tak til at gå med til kantineudvalgsmødet; Michael var kommet fem minutter før og havde sagt, at hun **skulle** med, men hun havde nægtet, fordi hun ikke formulerer sig så godt. Hvorfor skulle Ane tvinges? Lene var blevet inddraget, hun mente det var en magtkamp, og det var også Anes tolkning. Arne tænkte, det nok var pædagogisk ment fra Michaels side men i så fald, sagde Ane, var det grebet helt forkert an.

Vi udvider til ledelsesfunktionen igen, blandet med tolkninger af Michaels grunde - hans overansvarlighed, hans bekymring - eller hans talen-ned til assistenterne. Der er dog enighed om, at dette og andre problemer hører til "indkøringsvanskeligheder" og omkring et konkret problem - Allan sjuskede med en kage - vendes forskellige sider: Respekten for arbejdet, at give hinanden feedback, at indarbejde rutiner, begrænse spildtid, systematisere møderne.

Arne er stadig drivkraft, og han synes, det er et problem at være med til at banke et køkken op, som han skal forlade igen - "jeg kan skidegodt lide det! Jeg har nogle idéer om det køkken!". Det bliver indgangen til en diskussion om assistenternes fremtidsudsigter.

Arne har klare planer for sig selv, som intet har med hans ideer om Madkapellet at gøre - det afgørende er nu, om han får en § 42 så han kan komme i lære som kok. Arne er ikke afklaret, og synes heller ikke, hun behøver at være det, hun har stor glæde af Brugerservice alligevel, hun lærer bl.a. om at samarbejde; alligevel er det usikkert ikke at vide om fremtiden. Asta har en drøm om at blive kok, men foreløbig handler det om at komme i gang, hun har gået hjemme i over fire år og kedet sig; humøret er allerede blevet bedre. Også hun er blevet advaret om håndgranat-effekten.

Asta fortæller om indgangen til Brugerservice, som især stod i kontrast til Projekt Springbræt, som hun var ved at blive visiteret til umiddelbart før: Der skal man vende vrangen ud på sig selv og fortælle om sin barndom, og man starter på tre dages internat. Vi er ovre i en diskussion om holdninger til visitation og institutioner. Anni støtter Asta i, at det er afgørende at Brugerservice lader en selv bestemme, hvad man vil fortælle. Arne lægger vægt på, at Brugerservice holder Rus-kurserne her, så det ikke ligner en social foranstaltning - det sociale kommer af at arbejde sammen. Amy vil holde sit privatliv helt for sig selv, man behøver da ikke have problemer, bare fordi man er arbejdsløs, man bliver sgu stemplet! Her fremfører jeg, at også i Brugerservice mener man, at der skal en pædagogisk og social indsats til. Arne griber den og siger, at man ikke kan skille arbejde og privatliv ad, og at her er alle sociale tilfælde; han kan pege på, at også Amy har taget sine problemer med i køkkenet, og siger, at han ville ønske, han kunne gøre noget mere for Astrid, som ligger hjemme med alkoholproblemet nu. Han slutter med at foreslå, at næste gang skal handle om, hvordan nye tages imod, for han synes tit, det er for ubehøvlet.

15. møde er den 2.4.1992., og tilstede er Anni, Michael, Asta, Astrid og Amalie, som er helt ny.

Jeg meddeles, at Allan er smidt ud. Der er enighed om, at han ikke tog arbejdet alvorligt men kun gjorde det for sagsbehandlerens skyld.

Jeg prøver at følge op fra sidst, men Anni og Asta siger, det er lige meget nu, det er blevet meget bedre. Jeg holder fast i konflikten med Ane, men Michael glider af, støttet af Anni. Michael fortæller, at Alexis er startet, han er græsk kok og kan lære os mange ting.

Vi tager fat på temaet om at introducere nye. Det er et mindre problem men der diskuteres muligheder - velkomst, føl-ordning. Jeg spørger til de forventninger, som assistenterne havde ved starten.

Anni har været på sygedagpenge længe, hun ville gerne starte hurtigt. Brugerservicefolderen tiltrak hende: "Bruger" klang af at gøre noget for andre, komme hinanden ved. Jeg hiver det ud af hende og må hele tiden indrømme, at når jeg ikke forstår hendes antydninger, så er det fordi jeg er forsker. Starten var meget forvirrende og desorganiseret, hun var ikke sikker på, hun hørte til.

Asta havde en svær start. Hun kom lige ind til konflikterne med Flora, køkkendamen, som hun kendte fra sin barndom. Asta er ligeglad, hvad folk tænker, men hvis de bagtaler, så er hun skredet! Hun fortæller, sekunderet af Anni, om et skænderi i mandags, og det fører over i temaet om at vende tilbage efter sygdom: Asta havde psykosomatisk besvær, havde samvittighedskvaler og var pirrelig, da hun så mødte op igen, og ville i hvert fald ikke have mere brok fra eleverne

eller hentydninger fra kollegerne. Astrid er også kommet tilbage efter fravær, hun syntes, det var uendeligt svært, selvom hun blev taget godt imod, og det er også svært at snakke om nu.

Til sidst kommer vi ind på problemet Flora. Amalie vil ikke finde sig i hendes tone mere. Michael gør klart, at han, ikke Flora, bestemmer. Asta balancerer mellem at forsvare Flora og ikke at tage ansvar for hendes handlinger. Løsningen bliver, at Michael taler med Flora om det for, at Asta ikke skal være lusen mellem de to negle.

16. møde er 9.4.1992, tilstede Amalie, Alexis, Ane, Asta, Amy, Astrid og Michael. Desuden kravler Aastas 4-årige datter rundt på gulvet og er indimellem meget forstyrrende, navnlig når Asta er "på".

Vi starter langsomt op, Amalie vil gerne fortsætte temaet om tonen, og vi konstaterer, at der stadig kan være et problem, selvom forholdet til eleverne er blevet meget bedre; især er stadig Flora et problem, selvom hun kun skal være der tre uger til. Michael introducerer, at en ny indkøring er i gang, fordi Alexis er begyndt som kok og lægger en ny stil, som alle skal vænne sig til. Vi oversætter mellem dansk og gebrokkent engelsk. En konflikt mellem Alexis og Asta bliver eksempel på tonen: Asta var lige ved at sige op, da Alexis bad hende skrubbe af - sker det en gang til, så går hun! Men Asta havde råbt til ham, at han skulle snakke dansk uden at være opmærksom på, at det kunne være sårende. Michael fremhæver, hvordan Anni bedre kan skælde ud uden at nogen bliver sure. Anni prøver at glatte ud, og giver Alexis ret, da han erklærer, at det ikke hjælper at snakke om fortiden.

Jeg argumenterer, at en grund til at snakke om det var, at Asta var ved at sige op, og Madkapellet har tidligere haft folk, der pludselig var væk. Ane sammenligner med Anette, som heller ikke kunne tåle at blive skældt ud, selvom hun selv var slem til det. Asta spørges, og hun siger, det har faktisk været svært for hende i den forløbne uge at lukke øjnene for problemerne.

Som eksempel en anden konfliktsituation: Alexis kastede en stabel gryder og pander over til hende, da hun stod og vaskede op. Hun kunne ikke sige fra. De andre gør opmærksom på, at Alexis laver mere end alle de andre, han står alene for den varme mad; og det er Flora, der hele tiden smitter med sin racistiske modvilje mod Alexis og klager over, at han ikke vasker op selv. Michael tilføjer, at sådan gør en professionel kok, han gør bare tingene, og hvis de andre skal have noget at lave overhovedet, så må de vaske op. Men Asta føler alligevel, at han kan tage lidt hensyn.

Michael siger, det hænger sammen med, at Asta aldrig er på aftenholdet, hvor stemningen er en anden og bedre, og man kommer tættere på hinanden. Aastas grund er, at hun passer sine børn, hendes mand er i DSB og har skæve arbejdstider, hun kan bare ikke! Men Michael køber den ikke - hun vil jo selv være kok! Han trækker ud af hende, at hendes mand får sin vagtplan en måned forud, så det kan planlægges. Det viser sig, at hun også vil have de sjældne friaftener med ham, men det mener hun ikke, at andre kan forstå. Og rigtignok kan vi ikke helt forstå, hvorfor hun så ikke kan komme bare på en aften og prøve det; hun vil ikke begrunde nærmere og spørger, om det er tvang. Michael siger, at han godt kan tvinge hende og redegør for de gode grunde til at det hører med og gør opmærksom på, at hun selv tidligere ikke afviste at prøve det. Asta er kun interesseret i, om hun skal tvinges.

Ane kan ikke holde sig tilbage længere, hun gør Asta opmærksom på alle de gange, hun i køkkenet har snakket om, at hun fik sine børn passet! Asta forsvarer sig uden at ville snakke om sit privatliv. Anni og Ane siger vredt, at Madkapellet er ligeså vigtigt som DSB! Men Amalie og Anni trækker i land, hvis hun ikke vil, så er der ikke noget at gøre ved det; den holder ikke i det lange løb, men vi kommer ikke videre nu. Jeg slutter af med at gentage for Asta grunden til at "bore" i hendes forhold, at det gælder om at undgå, at nogen ryger af i svinget.

Jeg interviewede Anette den 13.4.1992. Hun var nu ansat i Rengøringsgruppen og var glad for at være sluppet ud af Madkapellet. Hun lagde først og fremmest ansvaret på Michael, som tromlede og var diktatorisk og ikke ville forstå hende. Men også gruppen var efter hendes mening for intolerant, fordi de havde så store ambitioner. Rengøringsgruppen passede hende meget bedre.

Jeg prøver at gøre hendes generelle forhold til Brugerservice til tema, og hun nævner, at hun en periode ikke kunne håndtere på den ene side sit hjemmeliv, med barnet og en meget vanskelig kæreste og på den anden side Brugerservice. Hun vil ikke nærmere ind på disse problemer; da jeg foreslår, at sådanne "hårdknuder" kunne eventuelt en psykolog i eller udenfor projektet hjælpe med, afviser hun, at der overhovedet er et "psykologisk" problem.

Dagen efter, 14.4.1992, snakker jeg med Michael. Han "tror ikke på" Brugerservicemetoden, han mener, at det er nødvendigt at medarbejderne i langt højere grad bruger magt og viser omsorg; f.eks. ville han gerne selv administrere Astrids antabus. Han kritiserer Lene for, at hun ikke prioriteret ledelsen nok, hun burde give direktiver, skære mere igennem. Han synes, at det er et problem, at Ane ikke lægger en klar plan for sig selv, men det er lidt uklart hvorfor.

Det 17. møde er den 23.4.1992, lige efter påskeferien. Tilstede er Michael, Astrid, Ane, Alexis, Anni og Asta, og Anders, der er startet i går.

Vi resumerer fra sidst, og Asta er begyndt at komme om aftenen. Hun er godt tilfreds, selvom hun stadig er modstander af tvang, og selvom kæresten er sur over det; men hun var i virkeligheden parat til at begynde at komme om aftenen, hun var bare stædig, det ved hun godt selv, at hun kan være.

Anders lægger ud, så snart der bliver en chance: Vi må snakke om vores kok! Anders taler for flere - både Anni, Astrid og især Ane taler om en trykket stemning, om konflikter, de gerne vil have talt igennem nu. Alexis vil stadig ikke tale om problemerne (gennem sprogbarriererne), men erklærer, at han bare gør sit arbejde og ikke vil have med de andre at gøre. Det må vi modstræbende acceptere, men vi prøver at diskutere problemet mere generelt.

Anders mener, bakket op af Asta, det kan være noget med, at Alexis ligesom Michael ikke er dansk og derfor ikke har traditionen med at snakke om tingene og blive enige. Ane og Anni er tilbøjelige til mere neutralt at tale om forskellige kulturelle normer og kommunikationsvanskeligheder. Asta prøver med, at det kan være fordi, Alexis står og kæmper med et dårligt, lille komfur.

Michael peger i stedet på afstanden mellem Alexis og Anni, der knokler, og de andre, der sidder meget ved kaffebordet og snakker. Han mødes af protester, men kan pege på flere konkrete situationer. Anni går i brechen for de andre og leder diskussionen over på det anstrengte forhold

til de andre madklubber, som ikke rydder op og gør rent efter sig. Anni, Asta og Anders klager også over Medborgerhuset, og Ane peger på, at Medborgerhuset tjener depositum ved at leje køkkenet ud til folk, der ikke gør rent efter sig. Det er et dødsygt arbejde. Men ingen har tiltro til, at man kan gøre noget ved det.

Anni mener, at dem fra Medborgerhuset er for fine til at have med at gøre. At snakke direkte med de andre madklubber er som at slå i en dyne. Kun Astrid har en gang prøvet at deltage i et køkkenmøde, bortset fra Arne, der vistnok var der forrige gang... hvor foregår det egentlig, og hvordan lægges dagsordenen? Vi ender med, at alle erklærer sig interesserede i at komme til køkkenmøde.

Jeg genoptager Michaels tese om en sammenhæng mellem Alexis-konflikterne og adskillelsen mellem de initiativrige og de dovne. Efter en lille omvej omkring Alexis' person kommer Anni ind på, at nu er det hele overladt til Alexis og Michael. Man kan ikke blande sig. Michael siger, at så kan man lære af ham, det er han da flink til, og dermed er vi ovre i forskellene mellem at arbejde og være i lære. Der er ikke fælles ansvar mere, siger Anni og Ane, men man kan godt få svar, hvis man spørger Alexis, i hvert fald kunne man før disse konflikter. Vi opridses, hvordan der er etableret en fast arbejdsdeling, hvor den før var flydende; men Michael peger på, at formelt har enhver stadig mulighed for at stå for maden.

Ane holder fast i, at nu kan man ikke snakke med Alexis og kritiserer Michael for ikke at gøre noget ved det. I går ville han have det taget op i dag, og nu kan vi så ikke snakke om det. Ane beder direkte Alexis om at svare, og nu gør han det så: Vi rekonstruerer igen konflikten. Den startede med, at Anders gav ham det himmelvendte blik, får vi frem, under stort besvær fordi Anders pure nægter, at der var andet end Alexis' misforståelser. Det ender med, at jeg konkluderer, at vi har fået rekonstrueret en del af baggrunden, nemlig den nye arbejdsdeling, men at vi stadig mangler grundene til Alexis' vrede på Ane. At der kan være grund til at tage arbejds- og ansvarsfordelingen op igen. Michael tilføjer, at han har planer om en gang at arrangere en kursusdag med et fremtidsværksted for Madkapellet.

18. møde er den 30.4.1992, tilstede Amy, Astrid, Alexis, Amalie, Michael, Anni, Asta og Annelise, som er helt ny.

Amy har først en meddelelse, som hun har aftalt med Michael: Hun har haft en episode med en voldelig kæreste, måtte gå i skjul hos en veninde, det er derfor, hun var væk uden at kunne melde afbud, men nu er det i orden. Nok om det! siger Michael, til Amys tilfredshed.

Vi runder konflikten fra sidst, og nu er versionen, at den er forbi: Det handlede dybest set om at have ordentlige køkkenredskaber, og nu har vi fundet ud af, at man bare skal spørge, siger Anni. Alexis bekræfter: Man skal bare spørge!

Jeg spørger efter den anden side af sagen, og der er nu enighed om, at Byhøjskolen er et dårligt sted. Michael siger, at han er ved at undersøge andre muligheder, måske kan vi overtage socialcentrets kantine! Jeg prøver at få en diskussion i gang, men ingen gider.

Vi introducerer Annelise for møderne, hun siger, at hun er en af de asociale, og at hun er glad for at være begyndt - og det er der i øvrigt ingen grund til at snakke nærmere om.

Michael prøver at diskutere sin idé om et fremtidsværksted, men der er absolut ingen interesse. Den almindelige stemning er som en skoleklasse en varm sommerdag, løssluppen uden at turde slippe sig løs.

Der kom nu en periode, hvor jeg af tilfældige grunde ikke kunne komme. Først den 27.5.1992 interviewer jeg Michael.

Efter hans mening er kompetence-problemet stadig i centrum. Michael fortæller, at nu er Arne - som er tilbage efter en periode i praktik og en sygeperiode - gået over til at mene, at Michael er for demokratisk! Han mener, at assistenterne har megen ansvarsfølelse, blot gælder den ikke projektets udvikling og eksistens, men har form af en arbejdsstolthed og et ansvar for arbejdets kvalitet.

Hans største problem er Anders. Anders er konfliktsøgende på en kortsigtet måde, lyver og provokerer og hopper fra den ene sammenhæng til den anden. Gruppen er trætte af ham. Lene har været inddraget meget, hun mener, at han skal imødegås med meget eksplicite, offentlige signaler, så han forstår, hvornår han er gået over stregen. Jeg overvejer, hvordan dette også kan lette gruppen i at have med ham at gøre. Michael refererer, at gruppen brokker sig over, at de ingen indflydelse har på, hvem der rekrutteres, Madkapellet er en skraldespand, fordi det går for at være velegnet til de svage med sin faste struktur.

Michael er på vej ud af Madkapellet. Han har en idé om et nyt projekt, et "Guideprojekt", som han snarest muligt vil arbejde på at realisere. Foreløbig skal han være i Madkapellet frem til juli.

Han fortæller om deres fremtidsværksted. De er blevet enige om at finde et andet sted at være, har fordelt arbejdsopgaver, og alle var begejstrede, fortæller han. Han spørger sig nu, om han selv skal følge det op eller vente og se, om de tager initiativet? Jeg foreslår, at spørgsmålet viser et lukket ledelses-niveau, som i sig selv begrundes, at de venter på hans udspil, men han er ikke overbevist.

Det 19. møde er først den 1.6.1992. Dagen er bagende varm, der er travlt i køkkenet, og det tager tid, inden vi får bænket os ved et bord i solen ude i gården - for Madkapellet holder nu møder hos sig selv. Omkring bordet sidder Michael, Arne, Amalie, Anni, Ane, Annelise og Asta. Da vi endelig sidder der, skal vi lige høre om Arnes hæmorroider og vende EF-afstemningen dagen efter.

Jeg er på vej til konference (Nissen, in prep.), og det fortæller jeg om. Mødet kommer langsomt i gang. Jeg spørger efter fremtidsværkstedet, og Michael tager referatet med arbejdsopgaver og navne frem. Trods mine og Michaels forsøg på at få en diskussion i gang, går det meget trægt. Der er igen en "skoleklasse"-stemning. Jeg prøver at spørge efter synspunkter men uden held. Anni kommer forsigtigt frem med, at måske er projektet for ambitiøst. Jeg holder desperat fast i den, men hun trækker straks i land efter Michaels modargumenter. Det besluttes, at alle har ansvar for at gå og kigge efter tomme lokaler i kvarteret.

Jeg besluttede mig for at forberede et oplæg til næste møde, der skulle tematisere problemet. Det begyndte jeg så det 20. møde med, den 12.6.1992, tilstede Michael, Anders, Anni, Amalie,

Annelise, Astrid, Alexis, Asta, Ane og Ayo, som netop var begyndt som langtidsledig, og som sammen med Alexis skulle stå for den køkkenfaglige oplæring.

Jeg sagde, at vi ikke skulle lave disse møder for min skyld, at jeg syntes, de mistede dynamikken og det blev uklart, hvem der brugte dem til hvad. Jeg spurgte til fremtidsværksted-idéerne og sagde, jeg havde indtryk af, at det mest var Michaels projekt.

Mit oplæg reproducerer først problemet: Tavshed. Men efterhånden får vi hul, det viser sig, at Anni og flere med hende mener, at de er utilstrækkeligt informeret til selv at tage initiativ til at finde nye lokaler. Michael mener, at man skal kaste sig ud i det, men Anni holder fast.

Michael siger nu, at vi taler udenom det egentlige: Annis humør. Anni protesterer mod at komme i den "varme stol", det er Anders, der er problemer med, siger hun og får opbakning. Anders kommer lus i skindpelsen, opsøger konflikter, manipulerer, bliver afsløret, og kritik preller fuldstændig af; at han ofte får trådt præcist på de ømme ligtorne gør det kun værre - f.eks. at Madkapellet har fjernet sig fra Brugerservice, og at Michael har tilrettelagt arbejdet, så ingen kan komme til Fællesmøder. Vi får det hele demonstreret i et ophedet skænderi, som de fleste deltager i. Anni opgiver at diskutere, og snakken holdes kun i gang så længe Michael insisterer.

Amalie peger på, at Anni dog også har et problem: Over 200 overarbejdstimer! Vi udnytter alle sammen, at vi kan fralægge os ansvaret, fordi Anni tager det. Jeg spørger til, hvordan det hænger sammen med Amalies brug af Madkapellet, og hun "indrømmer", at der er andet i livet, Madkapellet er et godt sted at være, men der er grænser for hendes engagement, hun har mange venner, og for tiden tænker hun mest på, om hun skal begynde på en pædagoguddannelse eller tage ud og rejse. Jeg fisker efter, at andre assistenter tager den op, nævner vores tidligere snakke om Astars bagland og refererer til medarbejdernes tilsvarende "kultur-forskelle", men vi kommer ikke videre.

Under hele mødet er de to "kokke", Alexis og Ayo, helt udenfor, selvom Ayo indimellem prøver efter bedste evne at være med.

Det 21. møde blev ret kort. Det var den 19.6.1992, tilstede var Michael, Asta, Anni, Ayo, Amalie, Alexis, Annelise, Astrid og Ane. Mødet begynder med, at der er meget voldsomme konflikter, som på en eller anden måde igen handler om Alexis, og Michael opfordrer assistenterne til at snakke om dem. Det afviser de, med Ane og Anni i spidsen, de synes at nu må Michael tage affære, det hjælper ikke at snakke om det, vi må snakke om noget andet!

Jeg prøver så at fortælle om JobBørs-tankerne (se s.116) og høre, hvad assistenterne mener om det. Men Brugerservice synes nu uendeligt fjernt, stemningen er spændt, og alle venter tilsyneladende på, at mødet skal slutte. Michael bliver vred over det. Vi spilder Mortens tid, siger han. Ayo forsøger, igen tilsyneladende uden at forstå noget som helst, at hjælpe. Jeg gentager at det ikke skal være for ikke at spilde min tid, de diskuterer, slukker for båndoptageren, og vi overgår til løst og fast.

Inden det 22. møde lavede jeg en analytisk opsamling af forløbet, med udgangspunkt i den klare erfaring, at under de daværende omstændigheder var et "bruger-perspektiv" næppe muligt at arbejde med, og at møderne ikke længere var assistenternes. De var blevet "mudrede" arenaer for taktiske spil mellem Michael og assistenterne indbyrdes, og de egentlige forhold blev afklaret

andre steder, enten af assistenterne selv i det skjulte, eller blev skubbet op til at inddrage Lene. Grunden til den udvikling var, at med professionaliseringen var kompetencefordelingen fastlagt, og møderne kunne derfor reelt kun bruges til en slags gruppeterapi, til at Michael med min hjælp brugte gruppen som pædagogisk redskab. Det hang igen sammen med, at forholdet til Byhøjskolen, Medborgerhuset, Brugerservice m.v. var fastlåst og udenfor assistenternes rækkevidde, ikke mindst efter at det økologiske mål blev forladt, sådan at arbejdet kun indeholdt en faglig dimension. Det betød igen, at enhver diskussion havde en "facitliste", hvorfor de "svage" altid tabte de åbne diskussioner og til sidst valgte at dukke nakken.

Mødet kom til at tage hele formiddagen den 26.6.1992. Tilstede var Asta, Ane, Ayo, Annelise og Anni. Michael måtte gå til et møde i kantineudvalget, så han gik efter en halv time og var væk i halvanden time.

Mødet begynder med, at Annelise, på Anes opfordring, siger, at hun er utryk ved båndoptageren; Anni falder ind og er heller ikke helt tryk. Jeg slukker og redegør for anonymitetsbeskyttelsen; Annelise og Anni får (igen) min skriftlige projektbeskrivelse, og vi aftaler at tage det op igen om nødvendigt.

Michael spørger, om nogen vil tage problemet fra sidst op - tavshed.

Michael lægger så ud med, at han skal til møde og opsiges samarbejdsaftalen om frokostkantinens, efter at Byhøjskolen uden varsel har annonceret i pressen efter en køkkenleder. Derefter diskuteres igen fremtidsværkstedets projekt. Michael skælder ud over manglende interesse, hvilket Ane bekræfter, men Anni henviser til, at hun ikke ved nok. Michael siger igen, at hun må kaste sig ud i det, ligesom han selv ofte må, det handler om at turde. Vi får ikke yderligere hul på problemet.

Men efter at Michael er gået, kommer en anden historie frem. Assistenterne fortæller, at der er voldsomme konflikter med Alexis, han er sjofel og sviner dem til, og ingen af dem vil arbejde, mens han er der. Michael holder hånden over Alexis og gør intet, han lytter ikke og vil ikke tage ansvar, men problemet er akut, og alle vil søge væk. Under de omstændigheder kan de ikke tage noget medansvar. Michael vil godt tvinge assistenterne til at åbne sig - Ane henviser til dengang, Alf slog Michael - men selv er han lukket som en østers, han har jo sin tavshedspligt.

De har prøvet alt, siger de, for at løse problemet, de har også haft fat i Lene og i talsmanden, men uden resultat. Vi diskuterer alligevel, hvad de kan gøre yderligere: Kan de f.eks. strejke - det var ikke faldet dem ind. De samstemmer, at man tænker på, at det kun er et år, man skal være i Brugerservice, og at man jo er klient. Madkapellet holder ferie i juli, og Michael har planlagt, at de skal "placere" i forskellige andre delprojekter, hvilket de oplever som utjekket og overflødig. Vi udvikler en idé om, at de i stedet kan bruge juli måned til at finde et nyt sted til Madkapellet og skitsere et ordentligt nyt projekt; men "det går han aldrig med til!"

Der er nu gået en time længere, end Michael havde forudset, og Ane går op og henter ham. Han fortæller chokeret, at Medborgerhuset kræver en afgift for benyttelsen af køkkenet. Det vil betyde, at maden skal stige til 20 kr. for et måltid. Michael forelægges idéen om at bruge juli til at udvikle projektet, og han reagerer brysk: Det er alt for mange mandetimer at bruge på det - og der er brug for folk de andre steder!

Se selv! siger Anni, man løber ind i en mur. Vi tager nu fat på sagen om Alexis, og Michael taler lidt svævende om, at han vil løse problemet sammen med Lene. Han henviser til planer på længere sigt om at få oplæringen på skinner, og vi trækker ud af ham, hvad det betyder for den aktuelle konflikt: At Alexis ikke skal lave mad men undervise. Assistenterne konfronterer Michael med tesen om, at han holder hånden over Alexis, fordi han har brug for ham, så han selv får tid til at gå til møder og forberede nye projekter, men Michael mener ikke, at han har ladet problemerne ligge af den grund. Til de mange fine planer siger Asta: "Han snakker og røven den går!" og forlanger, at Michael gør noget, smider Alexis ud.

Vi får også snakket om, at assistenterne ikke har medansvar mere, og at det, efter deres mening, også er baggrunden - at Michael, Alexis og Ayo er den nye junta, at Michael giver Alexis lov til alt, fordi han ikke har tid til at følge med, at Alexis slet ikke er så professionel, når det kommer til stykket, og at Madkapellet var bedre, dengang det var økologisk og mindre ambitiøst. Undervejs får jeg givet min analyse af udviklingen.

Vi aftaler at evaluere forløbet igen efter sommerferien.

Jeg interviewer Michael den 30.6.1992. Han mener, at assistenterne dækker sig bagved problemet Alexis, at det drejer sig om andre ting, når de er så defensive. Ane har fra starten været underminerende, indtaget en klient-rolle; Anni ser op til Michael, som autoritet og som mand, det er i det hele taget et kvindeproblem, at de ikke kan sige fra, men når de henviser til hans ledelse og magtforhold, er det en dårlig undskyldning. Han mener, det er en meget svag gruppe, det bekræftede Malene også, som lavede fremtidsværksted med dem. Eksempelvis er det nødvendigt at gå professionelt socialiserende ind i Asta. Han har fået de vanskeligste assistenter, forkert råmateriale til ambitionen om frokostkantinens som normal arbejdsplads. Professionaliseringen ser han nu som en forkert strategi, tolerancen blev for lille, gruppen blev delt i to, og det gav en ekstrem overbebyrdelse med arbejde; men han var fanget i det.

Jeg skrev en udførlig opsamling af forløbet som jeg sendte til Brugerservice og Michael. Den indeholdt dels den, jeg gav på det sidste møde, dels en revision efter dette møde. Desuden satte jeg to teoretiske modeller op overfor hinanden: En systemisk og en subjektivvidenskabelig, og diskuterede deres konkrete anvendelse i analyse af forløbet og tænkningen om interventionen.

Efter sommerpausen holdt jeg et møde med Lene og Michael, hvor vi opsummerede forløbet (se også s.119) og diskuterede min analyse. Michael var fortsat i Madkapellet, fordi Mille var sygemeldt efter orloven. Han fortæller, at det er bedre, efter at de kun har aftenkøkken, der er mulighed for mere deltagerindflydelse. Vi diskuterer de problemer, der var med og i Byhøjskolen og Medborgerhuset, og som var med til at gøre assistenternes forhold til Madkappellets bredere miljø tyndt. Lene konkluderer, at der blev satset alt for meget på produktet og for lidt på processen, og at assistenterne burde have været med fra starten i forhandlingerne, og deres indflydelse med som præmis i dem. Michael forsvarer sig med, at han ikke kendte linjen og manglede opbakning, og at han desuden havde en vanskelig gruppe. Lene synes, det var et problem, at Michael hele tiden skulle "kende linjen", og at assistenterne var vanskelige, fordi de blev fastholdt på de talenter, de allerede havde. Vi diskuterede afstanden mellem Brugerservice og Madkapellet, det var ikke kun en "hierarkisk", men også en geografisk, for mens Madkapellet holdt til i huset, havde assistenterne bedre muligheder for at følge med i Brugerservice, diskutere

med andre assistenter og gå til Lene. Endelig besluttede vi, at de skulle bruge erfaringerne fra Madkapellet til at diskutere de andre delprojekter også.

Det 23. og sidste møde er den 3.9.1992. Tilstede er Michael, Anni, Alexis, Amalie og to nye. Ane, Astrid, Asta og Annelise er blevet i de andre delprojekter, de kom over i i sommerferien. Holdningen er nu generelt, at vores møder ikke løste problemerne. Amalie vil ikke savne møderne - problemerne lå i det mellem menneskelige, vi talte ikke ordentligt til hinanden, og det kan man ikke snakke sig fra; så skulle man hellere tage på udflugt sammen eller lave noget andet. Nu går det bedre, synes de, frokostkantinens er slut og de vanskelige personer er væk, forholdet til kunderne er blevet bedre. Kun Michael ville gerne have bevaret møderne, han siger, han vil savne den superviserende funktion, de havde. Vi afslutter med, at jeg fortæller om mine planer for, hvordan jeg går videre med det, at jeg skriver til Brugerservice først, og hvis jeg skriver nærmere om enkeltpersoner spørger jeg dem, selvom det anonymiseres - hele remsen.

Alligevel ringede Michael en måneds tids efter og fortalte, at assistenterne var sure over den måde, vi sluttede og utrygge ved, hvordan jeg brugte materialet. Vi enedes om at foreslå et møde, men assistenterne afviste, igen med henvisning til, at problemer ikke løses med snak.

5.3. ØKOLOGISKE IGANGSÆTTERE

Projektet

Økologiske Igangsættere er et projektmiljø, der bl.a. uddanner folk til at kunne igangsætte og drive (by-)økologiske projekter. Den holder sammen med andre "græsrodsinitiativer" til i "Guldborgen" på Nørrebro i København. Den startede sine aktiviteter i februar 1992.

Af Økologiske Igangsætteres oprindelige initiativ/projektgruppe på fire har de to pædagoger, som havde base i Brugerservice, (nu) begge fået pædagogisk ansættelse i projektet. Derudover er deltagerne revalidenter på § 43, ungdomsgarantier, langtidsledige, UTB-kursister og frivillige (dvs. folk på understøttelse, bistand, studerende m.v.).

De fleste deltagere starter samtidig i hold - første hold begyndte februar 1992, andet hold februar 1993. De fleste af første holds deltagere fortsætter imidlertid på den ene eller den anden måde "ved siden af", at andet hold er begyndt og er med til at udgøre det netværk, som andet hold kommer ind i. Projektet skifter derfor hele tiden form og (foreløbig) udvider sig.

Projektet laver dels uddannelsesaktiviteter, dels igangsætter og driver dets deltagere konkrete byøkologiske projekter. I sommeren 1992 lavede de "Forsøgsstation Evergreen", en markedsfestival for økologiske initiativer. Der arbejdes pr. forår 1993 (før 2. holds idéer er sprunget helt ud) med: Et økologisk ungdomshotel; økologisk omstilling af "huset", dvs. "Guldborgen"; økologisk indretning af Karens Minde beboerhuset med omgivelser i Sydhavnen.

Endvidere forgrener en del aktiviteter sig ud i begivenheder af forskellig art, der midlertidig kan antage karakter af projekter.

Forløbets grundskelet og materialet

Jeg blev i august 1991, sammen med Helle Brynjolf, inviteret med til at deltage i forberedelsen af projektet som led i mit samarbejde med Brugerservice (se kap. 5.3). Økologiske Igangsættere skulle være et sted, hvor man kunne drage nytte af erfaringerne fra Brugerservice i opstarten af et nyt del-projekt. Idéen var udviklet af Brugerservicemedarbejderne Mads og Mikkel samt to af deres bekendte. Det var Mikkels opfattelse, at her kunne vi bedst få indblik i realiseringen af de principper, som Brugerservice stod for eller burde stå for.

Jeg indgik i efteråret 1991 i den baggrundsgruppe, som diskuterede uddannelsens mål, indhold og struktur. Fra starten af 1992 og frem var jeg i varierede former involveret i projektets selv-evaluerings-processer, og desuden indgår jeg i projektets generelle baggrundsgruppe. I foråret 1993 holdt jeg et par møder med "Hus-gruppen" - der står for den økologiske omstilling af "huset" - som syntes de var kørt fast i deres udvikling.

I forskellige perioder var stud. psych. Helle Brynjolf Pedersen, stud. psych. Jesper Döpping og især stud. psych. Morten Svendsen også med i samarbejdet.

Mit materiale er referat-noter, feltnoter, enkelte skriftlige oplæg fra min egen hånd - hvoraf et er skrevet til en artikel (Nissen, 1992a) - og et antal oplæg, foldere m.v. fra Økologiske Igangsættere - ikke særligt systematisk.

Det tematiske forløb

De principper, som Økologiske Igangsættere efter Mikkels mening skulle realisere i delvis kontrast til Brugerservice, udgik stadig fra erfaringerne i Ama'r Totalteater: Fuldstændig deltagerstyring, blandede grupper og det sociale integreret i græsrodsaktiviteter på disses præmisser.

Mest af hensyn til bevillingsgivere skulle projektet have skikkelse af en uddannelse; men det vigtigste indhold i uddannelsen var, at deltagerne konkret igangsatte og drev projekter. Projektgruppen havde en række idéer til disse projekter - en "Øko-bil" med madvarer, en markedsfestival, opfinder-butikker, rullende folkekøkkener, øko-catering, genbrugs-design, beboerforenings-konsulentarbejde o.m.a.; de arbejdede med en lang række praktiske ting, ansøgninger, navn & logo, arrangement af Stormøder m.v.

Hvad der manglede, var at selve uddannelsen blev udformet, kvalifikationer formuleret og forløbet skitseret. Det skulle en baggrundsgruppe af "konsulenter" diskutere. Efter nogen tøven indgik jeg i den, fordi jeg fandt, at diskussionen om forholdet mellem "uddannelsen" og "projekterne" og dets tematisering i begrebet "kvalifikationer", på mange måder var parallel til og en del af temaet om det psykosociales udformning i handlesammenhænge.

Baggrundsgruppen talte, udover projektgruppen og enkelte frivillige, folk, der havde forstand på økologi og/eller repræsenterede eller kendte netværket af græsrodder og offentligt ansatte, som arbejdede med det.

Diskussionerne kredsede i første omgang meget om den pædagogiske klassiker: Skal man starte op med en basis-uddannelse, hvor deltagerne får almen viden og kvalifikationer, eller bør man tværtimod lade deltagerne selv erfare behovet for viden gennem de praktiske aktiviteter? Om det skrev jeg et større teoretisk indlæg (Nissen, 1992a), der bl.a. problematiserede begrebet "kvalifikationer".

Alligevel måtte projektet beskrive sit produkt som "kvalifikationer" til bevillingsgivere, og vi prøvede at formulere de, der havde med produktudvikling at gøre på en måde, så det dels åbnede ud mod deltagerens præmisser, og dels fastholdt en skelnen mellem, hvilke begreber, der blev anvendt overfor hvilke interessenter (det var i samme tid, som vi lavede "Hensynsanalyse" i Brugerservice, se s.111).

Jeg lavede begrundede forslag til dele af den konkrete uddannelsesplan, som projektgruppen endte med at beslutte at udforme for de første tre måneder i forløbet. Især den uge, hvor deltagerne skulle lære at evaluere projekter. Idéen var her, at de skulle "evaluere" på tre planer samtidig: Evaluere de projektskitser, som de havde udarbejdet i de første måneder; evaluere Økologiske Igangsættere generelt og dens betydning for dem selv; og endelig derved lære at evaluere. Stud. psych. Morten Svendsen gik ind som konsulent og prøvede at konkretisere nogle af disse ideer.

Fra evaluerings-ugen i april 1992 og året ud var jeg en del af en åben evalueringsgruppe, som blev nedsat. Den skulle indbygge evalueringsrutiner i projektet, sådan at evalueringen løbende blev anvendt konkret. Den kom først rigtigt i gang i efteråret, fordi sommerens markedsfestival var et meget ambitiøst projekt, der slugte al energi. Evalueringsgruppen skulle formulere temaer til diskussioner på månedlige Fællesmøder, og ende med, på grundlag af dette materiale, at skrive en rapport om Økologiske Igangsætteres første år.

Afgørende var her at organisere, at delprojekterne og deres deltagere diskuterede og formulerede deres målsætninger og aktuelle problemer. Det viste sig svært at organisere. Det førte først til en diskussion af forholdet mellem det fælles og de forskellige delprojekter, hvilket var aktuelt, fordi først nu var deltagerne korporligt placeret forskellige steder. Dernæst også til en socialpolitisk diskussion af deltagelsespræmisser - at skulle videre eller ej, at bruge Økologiske Igangsættere til at frigøre sig fra arbejdsløshedens tvang, at (f.eks. som studerende) være "inde i systemet"; og herunder også, hvor "enige" og "fælles" man skulle være, er der plads til afvigere?

Derfor ville vi sætte mere lys på de enkeltes udbytte og projektets "rummelighed". En runde på et Fællesmøde havde svært ved rigtig at få fat, vi fik serveret 20 versioner af at påtage sig for meget og for lidt ansvar m.v., især i forbindelse med festivalen. En vanskelighed var, at de rigtigt store problemer kom til udtryk i forskellige former for afvisning af det selvsamme fællesskab, som nu sad og skulle være med til at afhjælpe dem for ingen var i tvivl om, at Økologiske Igangsættere var godt og rigtigt!

Det blev også tematiseret som lyst/pligt-balancen: Problemet og styrken var, at Økologiske Igangsættere som fællesskab ville bygge på den enkeltes lyst, ikke på opofrelse men at fællesskabet alligevel hele tiden rummede pligter.

Evalueringsarbejdet “brændte sammen” ved slutningen af 1992, hvor projektet skulle forberede andet hold, og hvor jeg fik travlt med at gennemgå mit materiale og skrive dette.

I april 1993 holdt jeg to møder med Hus-gruppens tre deltagere. De ringede og bad mig være med, fordi de var kørt fast og kunne bruge en udefra. Jeg var nysgerrig efter, hvad der skete “på gulvplan” og sagde ja.

Problemerne sad fast i et mellemniveau mellem projektets mål og deltagernes præmisser; lyst-princippet var omsat i en uforpligtende arbejdsform, så man hverken kunne holde hinanden fast på målene eller gå hinanden helt på klingen personligt. Det første møde tog fat i deres problemer med at forpligte hinanden og gødede jorden for, at de tog konsekvensen og traf bindende aftaler. Det andet møde bad jeg om, jeg ville gerne gå mere i kødet på de enkeltes baggrunde og præmisser - netop for at få gruppen til at overskride og udvide sit mandat i retning af at håndtere de præmisser, hvorpå det var begrundet for dem at indgå så uforpligtende og inkonsekvent. Det blev til en runde med livshistorier, som vi kun delvist fik trukket op til de vanskeligheder, som de stod i som gruppe. Det første møde havde de selv optaget på bånd; til det andet møde tog jeg båndoptager med, men da vi var færdige, syntes de, at de måtte arbejde videre med det og bad om at låne båndene.

5.4. AMA'R TOTALTEATER

Via mine kontakter i Brugerservice og Økologiske Igangsættere blev jeg tilknyttet som konsulent på en efterfølgende evaluering af Ama'r Totalteater i samarbejde med Sven Mørch og Torben Bechmann Jensen.

Ama'r Totalteater var et ungdomsprojekt, som, støttet af bl.a. Egmontfonden, 10-punkts-programmet, og S.U.M., organiserede kulturelle og politiske begivenheder og happenings i store deltagerstyrede aktiviteter og i et vist samarbejde med de lokale ungdomsklubber. Fra 1987-89 var det selvstændigt, derefter indgik det i fusion med ungdomsklubben Stjernen til “Klub 2000”. Bevillingen ophørte med 1991.

Evalueringen bygger på alt tilgængeligt skriftligt materiale og desuden på en serie interviews og diskussionsmøder med projektets medarbejdere og kontaktpersoner. Resultatet er udgivet i bogform (Bechmann, Mørch & Nissen, 1993), og den vil jeg, hvad angår nærmere beskrivelse af indhold og forløb, henvise til.

5.5. FRIGG

Projektet

Kvindeprojektet FRIGG - med undertitlen *Kvinde og kontanthjælpsmodtager, - fra hjælp til selvhjælp* - var et projekt finansieret af Aktiv-puljen fra marts 1990 til efteråret 1991. Projektet blev drevet af to psykologer, der hver fik løn for 20 timer om ugen.

Psykologerne har selv beskrevet projektet i Gaard & Petersen (1991b).

Omkring 15 kvinder deltog løbende i aktiviteterne, mere eller mindre perifert, og i alt ca. 100 var "inde omkring" FRIGG. Af disse var knap en tredjedel kontanthjælpsmodtagere, resten førtidspensionister, løsarbejdere, på dagpenge eller husmødre.

Projektet søgte at etablere en slags "base" kun for kvinder ved at knytte nogle aktiviteter sammen i og omkring tilholdsstedet på Backersvej på Amager: Ugentlige "ÅbenHus"-arrangementer, samtalegrupper, individuelle samtaler og selvhjælpsorganisering.

FRIGG holdt **ÅbenHus** hver torsdag kl. 10-13. Som navnet siger, var der tale om en uforpligtende aktivitet, som alle - kvinder - var velkomne til. Aktiviteten havde form af diskussion om et tema, som var "hentet fra kvindernes nære liv og ofte har et psykosocialt tilsnit" (fra midtvejsrapporten, Gaard & Petersen, 1991a), planlagdes af deltagerne selv og annonceredes en måned forud. Ofte optrådte en gæstelærer. **Samtalegrupperne** var egentlige psykoterapeutisk orienterede gruppe-sammenkomster under ledelse af psykologerne, som forløb over ca. 10 gange med en håndfuld deltagere. **Individuelle samtaler** var først tænkt som rent "visiterende" enkeltsamtaler og blev forsøgt begrænset af ressourcehensyn men voksede alligevel i omfang, bl.a. på grund af et presserende udækket behov for krisehjælp. **Selvhjælpsorganisering** forblev projektets akilleshæl - to grupper blev sat i gang omkring "fælles temaer", og forankringen i "lokalmiljøet" nåede ikke at blive etableret.

Forløbets grundskelet og materialet

Jeg kendte FRIGG-psykologerne fra "Foreningen af kritiske Psykologer" og kunne med det udgangspunkt etablere en kontakt, der var grundlagt på en, (ikke færdig-afklaret) fælles psykolog-faglig, bestræbelse på at diskutere begreber og metoder i forbindelse med praktisk udviklingsarbejde. Psykologerne fik terapeutisk supervision andetsteds, og kunne bruge vores samarbejde til at reflektere problemer forbundet med projektets begrebslige evaluering og styring, navnlig hvad angik de kombinationer af praksisformer, som de anvendte, og som måtte tænkes ind i en bredere referenceramme end den terapeutiske.

Konkret holdt vi - ved siden af den mere uformelle kontakt - fire diskussionsmøder, mellem oktober 1990 og juni 1991. Ved nogle møder deltog også en praktikant, men ingen af "kvinderne" deltog direkte. Hensigten var at fortsætte samarbejdet i retning af inddragelse af brugerne. Vi havde bl.a. under overvejelse at "knopskyde" med et samarbejde med den (kvindelige) praktikant, som ville kunne fastholde et "kvinde-baseudgangspunkt" i et specialeprojekt om brugerperspektivet på projektet og deres grundlag. Men da projektbevillingen ophørte, forandredes en diskussion af udviklingsperspektiver til nogle løse forestillinger om et tidspresset samarbejde omkring en tilbageskuende evaluering af et projekt, der knap var kommet i gang.

Møderne optog jeg på bånd, analyserede og skrev derudfra en feedback, som jeg sendte til FRIGG som oplæg til næste møde. Jeg medsendte også mine analysenoter og øvrigt maskinskrevet materiale.

Dokumentationsmaterialet er derfor: Bånd, båndreferat (ikke ordret udskrift), analysenoter fra gennemgang, feedback/spørgsmål til næste møde, diverse feltnoter. Derudover projektbeskrivelsen, ansøgningen om Aktiv-midler, projektets midtvejsevaluering og diverse pjecer m.v.

Det tematiske forløb

Det første møde begrundede og uddybede de problemstillinger, som FRIGG selv havde formuleret, og som jeg også på mine præmisser fandt var interessante at diskutere. For det første relationen mellem den særlige, nye arbejdsform og metode, som FRIGG anvendte og psykologfagligheden. For det andet relationerne mellem det individuelle og det fælles, det nødvendige hensyn til den enkelte, arbejdet i gruppen og almenbegreber om kvindeforhold.

De videre analyser og diskussioner, omkring det andet møde, gik videre med spørgsmålet om det individuelle og det fælles. Det var et problem i projektet på flere måder: For det første derved at man måtte prioritere mellem individuelle samtaler og de fælles aktiviteter, og dermed placerede FRIGG på en dimension mellem "tunge" og "lettere" problemer; for det andet ved problemet om, hvor meget man havde tilfælles som "kvinder"; for det tredje ved spørgsmålet om, hvordan FRIGG definerede et fællesskab ud fra de enkeltes erfaringer gennem aktiviteterne - eller tværtimod kom til at undertrykke dem med normative tematiseringer og krav.

Det tredje møde tog fat i, hvordan det fælles kunne bestemmes af kvinderne selv. Selvhjælpsgrupper viste sig svære at få i gang, og det kunne hænge sammen med, at FRIGG byggede på en omsorgsrelation og på en uforpligtende deltagelse samtidig med, at de alligevel derved fik noget tilfælles. Overfor selvhjælpsgruppernes abstrakte netværk stod FRIGGs kvindepolitiske tematiseringer, men de stod igen i modsætning til omsorgsrelationen, som bl.a. betød, at det udelukkende var psykologerne, der etablerede kontakt udad fra FRIGG.

Det fjerde møde diskuterede vores forløb - psykologerne havde svært ved at følge med mine skriftlige feedbacks, men samtidig manglede de begreber for projektet. Vi planlagde at gå videre med at interviewe kvinderne, så der kunne kastes mere lys over, hvordan de brugte projektet; men bevillingen ophørte, FRIGG afviklede, og psykologerne og jeg kastede os over andre aktiviteter.

5.6. ASKOVGÅRDENS DAGCENTER

Projektet

Askovgårdens medarbejdere har beskrevet sig selv og dagcentret i Adolph (1990, 1991). Det er endvidere beskrevet i Just Jeppesen (1991, 1992a).

Dagcentret holder til i trange lokaler på en 3. og 4. sal på Nørrebro, som et af to, der hører under Askovgården. Det organiserer en række aktivitetstilbud, som sigter mod at træne sociale færdigheder for mennesker med meget store psykiske og sociale problemer. Det er en selvejende institution med overenskomst med kommunen under Bistandslovens §§ 74-78. Dagcentrets personale er pædagoger, og de trækker på Askovgårdens psykologer og socialrådgiver.

Ligesom i øvrigt Askovgården, samarbejder Dagcentret intensivt med områdets psykiatriske institutioner, bistandskontorer, praktiserende læger og hjemmesygeplejersker. Siden 1986 har dette samarbejde bl.a. taget form af projektet SPIN - SocialPsykiatrisk Projekt Indre Nørrebro - hvor man laver fast fælles visitation hver 14. dag.

I 1991 opstod Askovgården, i samarbejde med socialcenteret "Det Gule Hus", værested for de allerhårdest socialt belastede.

Dagcentret har åbent hverdage fra 9 til 15. Der foregår løbende almindeligt socialt samvær, spisning, praktiske gøremål som kaffebrødder, oprydning osv. Aktivitetsgrupperne er først og fremmest Basisgrupper, hvor man mødes fast under ledelse af en medarbejder en gang ugentligt og udveksler erfaringer og løbende diskuterer problemer og forhold i den enkeltes dagligdag; Tema-grupper, der varierer efter ønske og muligheder, f.eks. forældre-gruppe, litteratur-gruppe, musikgruppe, syning og madlavning; og sportsaktiviteter som badminton og svømning. Der holdes Fællesmøde for alle medlemmer en gang om måneden. Der arrangeres feriekoloni om sommeren og pårørendeaftener flere gange om året.

Hvert medlem bliver grundigt indvisiteret og får en kontaktmedarbejder, der følger medlemmet og dets tilstand, aktiviteter og udvikling nøje. Der er ikke tale om egentlig "behandling", men aktiviteterne og kontakten tænkes ind i en generel, og meget langsigtet, integrationsproces.

Forløbets grundskelet og materialet

Jeg blev henvist til Askovgården, da jeg i 1990 spurgte på SUM-formidlingsenheden efter kandidater til samarbejdspartnere i mit projekt. Konsulenten gav mig en pjece, og på den baggrund opsøgte jeg Askovgårdens psykolog. Psykologen etablerede kontakten til Dagcentret og deltog i de første møder med dets personale, hvor vi aftalte forløbet og fremgangsmåden.

Jeg deltog i en Basisgruppe i et forløb af fem gange i april-juni 1991. Møderne er delvist optaget på bånd.

Dernæst lavede jeg og en anden medarbejder en tema-gruppe om brugerevaluering i foråret 1992. Det blev til i alt 11 møder, som næsten alle er optaget på bånd.

Hele forløbet fandt sted i tæt samarbejde med Dagcentrets medarbejdere, løbende koordineret med de medarbejdere, der stod for hhv. Basisgruppen og Temagruppen, og i alt otte møder med et varierende antal medarbejdere - dog altid inklusiv Dagcentrets leder - herunder fire egentlige personalemøder.

Udover båndene tæller mit materiale referat- og felt-noter samt pjecer, foldere m.v. fra Dagcentret.

Tematisk forløb

Jeg havde sendt min projektbeskrivelse (se indledningen) til Askovgårdens psykolog, og han arrangerede et møde med Dagcentrets personale.

De fandt, at deres arbejdsfelt var meget nyt og ubeskrevet og var derfor interesserede i, at der kom nogen udefra og diskuterede det. Selvom jeg udtrykte mig lidt vel teoretisk, var indfaldsvinklen omkring brugernes hverdagsliv og anvendelse af Dagcentret og dens sammenhæng med deres forsøg på at fastholde pædagogiske målsætninger uden at behandle, interessant. Blot var det vigtigt at være opmærksom på de særlige forhold ved deres medlemmer - at de var meget "skrammede" og kun tog meget små skridt frem.

Jeg havde lagt op til at lave en temagrube, men de mente, vi bedst kunne realisere forehavendet ved, at jeg en periode indgik i en Basisgruppe, foreløbig som pilot-projekt. Der var netop en, der trængte til at beskæftige sig med noget nyt og med en interesseret medarbejder. Jeg talte med hende, og hun fortalte mig om Basisgruppens medlemmer. Vi aftalte, at jeg skulle møde frem og introducere projektet den 8.4.1991. Pilotprojektets udformning blev beskrevet til personalet.

Medlemmerne accepterede min deltagelse, og jeg deltog i fem Basisgruppe-møder i foråret 1991, hver gang efterfulgt af en snak med medarbejderen. Hver gang introducerede jeg mit projekt, og jeg delte hele tiden skriftlige præsentationer ud (bilag 3).

Basisgruppen var meget ustabil i perioden. Hver gang var der nye, der skulle introduceres til mit projekt og flere af dem for hinanden. Denne relative uberegnelighed er normal i Dagcentret.

Basisgruppens normale form er, at medarbejderen fører ordet meget aktivt; man taler dels om aktuelle ting som vejret, større offentlige begivenheder som fodboldlandskampe eller andre mere eller mindre fælles oplevelser, dels tager man en slags runde hvor der følges op på de problemer, oplevelser m.v., som hvert medlem har haft. Der er ingen tvang til at sige noget.

Tanken var, at vi skulle komme ind på "mit tema" til sidst, efter at vi havde overstået Basisgruppens normale indhold. Det viste sig at være svært. Dels fordi, med de nye medlemmer, var situationen lang fra sådan, som den havde været da Basisgruppen blev foreslået, at man savnede noget nyt at snakke om. Dels fordi der måtte nye præsentationer af mit projekt til hver gang. Og endelig fordi det kun vanskeligt kunne passes sammen med Basisgruppens normale funktion at fastholde et emne, at spørge til modsigelser og at drage konsekvenser.

Konsekvensen blev, at jeg oftest, efter at have introduceret emnet osv., og efter et par "forkølede" forsøg på at holde fast i det, lod snakken glide hid og did, som dens deltagere ønskede.

Jeg sendte som oplæg til diskussion på personalemøde nogle løst sammenhængende spørgsmål og foreløbige analyser samt analysenoter. Den tematiserede normative kommunikation, fordeling i handlesammenhænge og modsigelser omkring medlemmernes nødvendige "uforpligtede" forhold til Dagcentrets "tilbud". Jeg medsendte, af hensyn til et åbenhedsprincip, nogle analysenoter, der var formuleret kritisk og indforstået, og det blev til en sværttilgængelig feedback, som virkede provokerende.

Jeg forelagde på mødet min konklusion om, at mit projekt ikke passede med Basisgruppens funktion, og det bekræftede personalet i princippet, idet de dog også mente, at meget skyldtes de altid dominerende tilfældigheder og igen mindede mig om, at man med disse mennesker måtte være meget tålmodig. "Brugerperspektivet" var i Dagcentret indbygget i dagligdagen som en kommunikation med medlemmet, der var spredt udover alle de praktiske gøremål og herover lange perioder. Dets afgørende forudsætning var et konstant arbejde med at sikre medlemmers minimale tryghed, især ved at acceptere, være tålmodig og ikke stille for høje krav, og ved at personalet hele tiden meldte klart ud og satte grænser.

Vi enedes om, at jeg skulle skrive en ny og mere forståelig feedback som oplæg til en eventuel fortsættelse med et forløb i en temagrube.

Efter sommerpausen skrev jeg så en evaluering af forløbet som oplæg til et personalemøde den 9.9.1991. Den indeholdt en revideret sammenfatning af formål og metode, en tydeligere fremstilling af min analyse af forårets forløb og et begrundet forslag om en temagrube. Personalet havde ikke diskuteret mit oplæg på forhånd, men lederen fandt, at det altid var godt at "få rodet op i myretuen"; der var et kæmpestort udækket supervisionsbehov, og det var godt og nødvendigt at kvalificere en socialsektor, der som i Dagcentret lavede et godt og sikkert banebrydende arbejde, som imidlertid kun dårligt var sat på begreb. Som nu netop brugerinddragelse i al sin uendelige kompleksitet. Hun var dog i sin forventning om et nyt forløb meget "jordnær" - om folk kommer, afhænger af hvem der er med som medarbejder, og det gælder om, at medlemmerne får helt umiddelbart udbytte af at deltage.

De fortalte, at temagrupper er noget der "vokser frem" i dialog mellem medlemmer og medarbejdere. Vi aftalte, at jeg skulle sende en beskrivelse af mit forslag i tre letforståelige sætninger - det skulle bruges som opslag til medlemmerne - og så ville de tænke over det og melde tilbage.

De meldte dog ikke tilbage, og selv lod jeg tiden gå - ikke mindst fordi jeg fik meget travlt i Brugerservice.

Dagcentrets leder skrev så til mig i januar 1992, og vi holdt et møde. Tema-gruppen var stadig en mulighed, der var en - anden - interesseret medarbejder, og de vurderede, at et mindre antal medlemmer ville/kunne deltage. Jeg var da så dybt involveret i især Brugerservice, at jeg måtte erkende, at jeg ikke havde tid til at gøre mere end lige deltage i møderne. Men jeg måtte involveres i opstartprocessen. Medarbejderen og jeg skrev i fællesskab en indbydelse, og jeg orienterede ved en frokost - hvor mange medlemmer var samlet - om idéen. Medarbejderen arbejdede på at samle en gruppe - dvs. tale med potentielle deltagere og vurdere, hvem der kunne være med.

Vi holdt så et orienterende møde den 30.3.1992 og gik i gang ugen efter - temagruppen skulle mødes i halvanden time hver mandag efter dagens øvrige aktiviteter. Jeg skulle lede møderne, men medarbejderen skulle være "bagstopper" med sit større kendskab til de enkelte medlemmer. Medarbejderen og jeg skulle tale sammen løbende efter behov, og forløbet skulle evalueres efter tre måneder.

Gruppen talte i alt syv medlemmer; undervejs faldt de fire fra, så vi de sidste fire møder havde tre medlemmer med, hvoraf igen kun to mødte frem til de to af møderne.

Første møde indeholdt primært en introduktion til, og tilrettelæggelse af, temagruppens indhold. Der uddeltes skriftlige beskrivelser.

Andet møde var en grundig runde om medlemmernes dagligdag, behandlingserfaringer og anvendelse af, og synspunkter på, Dagcentret og vores temagruppe. Der udtryktes en generel taknemmelighed overfor, at Dagcentret var til, for flere det eneste sted, de kunne være.

Tredje møde var en grundigere diskussion af mulige mål og temaer for gruppen. Med udgangspunkt i runden fra sidst og hen imod to hovedområder: Dels de bredere socialpolitiske forhold - såsom manglen på, og utopier om, krisecentre - og dels de umiddelbare forhold i Dagcentret. Vi aftalte at starte op næste gang med de drømme, medlemmerne havde om, hvad der kunne svare til deres behov.

Fjerde møde kom til at handle om nogle af medlemmernes oplevelser i "Det Gule Hus". Der rejstes en skarp kritik - om pseudoinddragelse af brugerne, om udelukkelse af børn, om kaos, om ikke at føle sig velkommen og især om oplevede krænkelser.

Femte møde var igen om Det Gule Hus. Vi gik mere i dybden med temaerne og opstillede dem i afgrænsede punkter, m.h.p. at medlemmerne ville prøve at tage dem op overfor Det Gule Hus' personale, og eventuelt at invitere dets leder her til temagruppen. Vi havde tre kritikpunkter: Hvorfor må medlemmer ikke tage børn med, når de selv kan tage ansvar for det; at målgruppen afgrænses uklart, Det Gule Hus har brug for de "bedre", men samtidig føler de sig uvelkomne; den manglende indflydelse og reelle inddragelse i opstarten. Efter mødet fortalte medarbejderen, at hele denne sag bundede i en konflikt omkring det ene medlems forhold til sit barn, som hun selv havde tavshedspligt om og derfor intet kunne sige om i gruppen.

Inden det sjette møde havde medlemmet holdt et møde med medarbejderen og lederen af Det Gule Hus: Sagen var afklaret! Der var ikke mere at snakke om! Medlemmet og især de andre, der havde bakket hende op, var tilfredse. Vi vendte tilbage til idéen om krisecentre, som et andet medlem brændte for. De fortalte om, hvordan de ensomme aftener og weekender var et kæmpeproblem, og udviklede nogle idéer til, hvad der kunne gøres. Medarbejderen ønskede, at vi kom ind på mere konkrete forhold og handlemuligheder.

På det syvende møde har fire medlemmer, herunder to fra temagruppen, allerede gjort noget ved weekend-ensomheden, og er taget i Askovgårdens sommerhus sammen på egen hånd. Et dristigt forehavende. Temaet var primært igen tiden udenfor dagcentrenes åbningstider - på den ene side aktiviteter, på den anden side alternativer til psykiatrien i krisetilfælde. De havde talrige erfaringer med at støtte andre psykiatriske patienter i krise, og de var tunge - to græd, da de fortalte om dem, den ene var selv aktuelt i en krise. Et medlem havde erfaringer fra Fountain House med en brugerinitieret "udrykningsgruppe". Alle drømte om, at Dagcentret blev døgndækkende. Vi aftalte at gå videre med, hvad medlemmerne kunne gøre sammen, dels fællesaktiviteter, dels eventuelt udrykningsgruppe.

Ved det ottende møde var "sommerhus-gruppen" kommet hjem, de struttede af stolthed, og vi diskuterede fordelene ved tage af sted på egen hånd - først og sidst begrebet "frihed". Vi aftalte, at de skulle skrive i Askovgårdens medlemsblad om deres erfaringer for eventuelt at udbrede

idéen. Derudover gik vi videre med “udrykningsgruppe”-tanken; vanskelighederne ved at overføre erfaringer fra Fountain House, som var temmelig anderledes, bl.a. derved at man accepterede at folk blev “gale”; om man skulle foreslå en “central” gruppe af de pt. stærkeste medlemmer, eller snarere udvide Basisgrupperne med denne funktion; det vigtige i at kunne sige nej tak til hjælp. Medlemmet ville tage det op på næstkommende Fællesmøde, om hun så skulle dø af generthed!

Det niende møde, med kun to medlemmer, blev fuldstændig domineret af, at et medlem havde helt aktuelle problemer med, at hendes barn blev udpeget som problem i skolen, hvordan hun skulle forholde sig til hjælp/indblanding udefra, og hvordan hun fandt sin egen måde at være mor på under vanskelige betingelser.

Til det tiende møde havde jeg skrevet en opsummering af forløbets temaer og et par diskussionspunkter. Det var emnet for de sidste to møder. Det var svært at få en samlet diskussion. Som en sideordnet dagsorden prøvede et medlem, på baggrund af succesen med sommerhusturen, at få lov at tage sin egen bil med på feriekolonien; en anden kunne ikke fastholde at evaluere diskussionerne, men faldt hele tiden ned i dem. To medlemmer mente, at starten havde været lidt forvirret, og en af dem var stadig i tvivl om, hvad det var, gruppen skulle, men det var da OK til at få de timer til at gå. Medarbejderen bakkede op med, at det havde været bedre med mere tematisk kontinuitet frem for i så høj grad at snakke om det, der optog de tilstedeværende.

To af de tre medlemmer ville gerne fortsætte; vi snakkede os frem til et forslag om en slags “ansvarsgruppe” af medlemmer, der ville tage et særligt ansvar som baggrundsgruppe for nye initiativer, løsninger af praktiske problemer og kommunikationsproblemer mellem medarbejdere og medlemmer. Omkring det sidste diskuterede vi indgående, men springende, en situation, hvor et medlem var blevet meget krænket af, at hun var blevet indbudt til at være medansvarlig for et møde, som medarbejderne så pludselig (med nok så gode grunde) aflyste uden at konferere med hende.

Det skulle nu diskuteres i personalegrupper før en eventuel opstart efter sommerferien. Jeg skrev et oplæg, der evaluerede forløbet og begrundede et forslag om en “ansvarsgruppe”, som jeg dog ikke selv kunne deltage i. Det blev foreløbig diskuteret på et møde med temagruppens medarbejder og lederen (20.7.1992).

Medarbejderen fandt, at det i vores gruppe havde været muligt at tage diskussioner, som man ikke kunne tage til daglig. Det afhang derfor konkret af, om der var medlemmer med et sådant behov og sådanne ressourcer, om det var meningsfuldt at fortsætte. Lederen mente derimod, at vores forløb bekræftede, hvad der allerede var mange erfaringer for, nemlig at brugerinddragelse altid måtte gå meget langsomt frem og primært kom til udtryk i det daglige arbejde med at hjælpe medlemmerne for at tage ansvar for sig selv - hvilket var en stor ting - og sekundært i en fleksibilitet i imødekommelsen af deres behov. Hun henviste til, hvordan medlemmerne havde foreslået, at et gammelt medlem kom med i visitationssamtaler; det måtte aflæses, fordi alt for mange nye var utrygge ved at tale med to på en gang, og ingen gamle turde gøre det alene.

Vi besluttede alligevel at prøve at indkalde temagruppen en sidste gang for at diskutere muligheder og behov fremover. Mødet måtte dog aflyses, fordi medlemmerne ikke kunne komme.

På det afsluttende personalemøde blev det endeligt bekræftet, at personalet ikke fandt det realistisk at fortsætte. De mente nok, man i perioder kunne have en gruppe som den, vi havde haft; nogle medlemmer havde godt af at blive forkælet med ekstra opmærksomhed og af at have et ekstra "rum" til refleksion. Men de så ikke noget perspektiv i særlige, nye initiativer til at forbedre kommunikationen og ændre ved den generelle kompetencefordeling. Det ville medlemmerne ikke kunne magte.

5.7. REGNBUE

Projektet

Regnbuen er en alternativ psykologisk rådgivning, der fungerer som aktivitetsgruppe i Studenterhuset i København. I Regnbuen arbejder mellem 10 og 20 psykologistuderende og enkelte psykologer med individuel rådgivning. Regnbuen har åbent hver onsdag aften, hvor der også holdes de møder, der leder aktiviteterne; i mange tilfælde strækker rådgivningsaktiviteten sig dog også udover andre dage og tider, alt efter hvad der aftales i de enkelte tilfælde. Rådgiverne arbejder (næsten) altid to og to, og superviserer hinanden i grupper.

Regnbuen har ingen indtægter, bortset fra et mindre beløb i 1992 fra Fattigdomsmidlerne til dokumentation.

Der er mellem 20 og 30 brugere; flest kvinder, en del studerende, men flest unge med store sociale og psykiske problemer, herunder også nogle fra BZ-bevægelsen. Der annonceres (næsten) ikke, men via mund-til-øre-metoden kommer der alligevel så mange henvendelser, at Regnbuen oplever et voldsomt pres af henvendelser. Via enkeltpersoner er der kontakt til Sjakket, til Christianias Herfra & videre og til Galebevægelsen.

Regnbuen arbejder eksplicit på et kritisk psykologisk grundlag, som de har givet en særlig udformning i deres praksis. Ved siden af rådgivningsarbejdet arrangerer rådgiverne hver sommer seminarer især for psykologistuderende.

Forløbets grundskelet og materialet

Jeg kendte Regnbuen via Foreningen af kritiske Psykologer. Da jeg i efteråret 1990 skrev på Nissen (1990c), hvor jeg arbejdede med en teoretisk forståelse af psykoterapi, forekom Regnbuen mig at være et godt sted at problematisere idéen om en "rådgivning på brugernes præmisser".

Jeg deltog på et af deres ugentlige møder (7.11.1990) og fremlagde mit projekt. Regnbuen havde på deres side et ønske om at lave et "bruger-dokumentations"-projekt, og kunne også godt bruge

at tage diskussioner om deres koncept. Vi enedes om foreløbig at mødes på onsdagsmøder. Det blev til i alt tre sådanne møder, hvor "jeg" var punkt på dagsorden. Derefter (sommer 1991) dannede Regnbuen en undergruppe til at diskutere med mig. Med denne undergruppe holdt jeg syv møder frem til sommeren 1992.

Regnbuen arbejder meget med interne og eksterne papirer - diskussionsoplæg, planer, teoretiske oplæg m.v. En bunke af disse er sammen med mine egne skriftlige feedbacks og referat- og feltnoter mit materiale. Regnbuen har beskrevet sig selv især i tidsskriftet "Forum Kritisk Psykologi", der udgives/udgaves af kredsen omkring Regnbuen; senest med en grundig tekstsamling af og om Regnbuen (1993).

Tematisk forløb

Efter det første møde skrev jeg en stærkt provokerende feedback: Jeg fandt det etisk tvivlsomt at lave erklæret "professionel psykologisk rådgivning" ved studerende uden fast supervision (se kap. 6.2); jeg pegede på, at ved at definere sig "udenfor systemet" med "en rådgivning" på et eget teoretisk grundlag dannede Regnbuen måske netop en "institution", hvori det etiske problem i den gængse form blev relevant; jeg spurgte, om ikke også rådgivernes præmisser som studerende spillede en rolle, og endelig spurgte jeg til nærmere om de politiske netværker, som Regnbuen var en del af og som måske kunne "løse" problemet.

Efter nogen tøven kom dialogen i gang. Regnbuen ville ikke godtage min kritik af deres etik; til dagsordenen var to muligheder - enten kunne vi diskutere terapi-opfattelse eller også Regnbuens bestræbelser på at udvide og forbinde aktivitetsfelterne. Vi enedes om det sidste, som længe havde været til diskussion i Regnbuen, og da det samtidig for mig at se kunne være en vej ud af det etiske problem.

Desuden ville Regnbuen diskutere brugerdokumentation. Oversvømmelsen med efterspørgsel pressede i retning af prioritering - men man ville ikke arbejde diagnostisk og hvordan så prioritere, hvordan tænke i almenbegreber om brugerne? Dette tema svarede også til min interesse i at sætte fokus på de konkrete forbindelser mellem Regnbuens "lokalkultur" - en politisk aktivitet med "krop" - og brugernes præmisser.

Da Regnbuen nedsatte en undergruppe til samarbejdet med mig var det også for at arbejde med en idé om organisatorisk repræsentation af brugerne. Regnbuen havde først en skitse til dels et "Problemråd" af rådgivere på tværs af undergrupper, dels et "Brugerråd". I løbet af efteråret 1991 arrangerede gruppen en rundspørge blandt brugerne, hvilket endte op i en række møder i foråret 1992, som begyndte med deltagelse af rådgivere og fortsatte som "Brugerråd". Vi diskuterede så disse møders form og indhold. Det viste sig, at en del af grunden til interessen var, at flere brugere ønske at udvikle deres indbyrdes samvær og udvide med andre (fritids-)aktiviteter; i det hele taget var det svært at realisere idéen om at indbygge brugerrepræsentation i Regnbuens organisation.

Parallelt med disse udviklinger kom der en del nye studerende ind som rådgivere, samtidig med at andre blev mere erfarne, hvilket gav erfaringsoverdragelsesproblemer, organisatoriske problemer og problemer med, at ikke alle arbejdede på samme grundlag og med samme motiver.

En af konflikterne gik på, hvor totalt fællesskabet skulle være, dvs. hvor omfattende, Regnbuen som socialt fællesskab skulle organisere sine deltageres (rådgivernes) liv omkring den politiske ideologi og praksis.

Det førte til store brydninger og uenigheder, også i “min” undergruppe og bidrog til, at den de sidste par gange var stærkt reduceret. Vi sluttede i sommeren ‘92.

5.8. DE ANALYTISKE INDFALDS-VINKLER I DE FØLGENDE KAPITLER

Det foregående afsnit gengiver ekstensivt de empiriske samarbejdsforløb, hvor indenfor og i forhold til hvilke, mine teoretiske analyser er lavet. Det fortæller dermed også om, hvilke problemer, jeg/vi har stået med og i, og som jeg har søgt at reflektere ved at hente de referencer ind, som jeg har opstillet systematisk i de første, teoretiske kapitler.

Derimod angiver samarbejdsforløbene i sig selv intet om de indre sammenhænge i de enkeltteoretiske analyser. De er så at sige “vokset frem” med deres egen logik som selvstændige størrelser med referencer i begge retninger. Ikke bare fordi jeg arbejdede parallelt med næsten alle de beskrevne samarbejdsforløb, men også fordi de udgør hypotetiske generaliseringer af tænke- og handlemuligheder, der forholder sig til almene betingelser i det empiriske felt.

De næste fem kapitler præsenterer (de vigtigste af) de enkeltteoretiske analyser. Hvert kapitel skulle gerne selv kunne begrunde, hvordan analysen trækker på referencer fra såvel den teoretiske analyseramme som mine empiriske erfaringer. Men der er en sammenhæng imellem dem, som jeg kort vil fremhæve, sådan at læseren bedre kan følge tråden.

Jeg prøver generelt at bygge en “udforskning af brugerperspektivet på psykosocial behandling” op “nedefra”, dvs. fra dets forudsætninger og praksisindlejring og “opad” mod det psykosociales tematisering og meta-tematisering. Den fremgangsmåde svarer ikke (nødvendigvis og helt) til den tidsmæssige rækkefølge af tematiseringer i samarbejdsforløbene, men den svarer til min bestræbelse på at rekonstruere den “psykoterapeutiske problematik” i dens dannelse, i modsætning til at begynde der, hvor en tredobbelt meta-tematisering (at udforske en bearbejdning af et perspektiv) gør det vanskeligt at få klarhed over sin egen konstituering som handlesammenhæng.

Kapitel 6 introducerer det grundlæggende analytiske perspektiv, som jeg anlægger på materialet: Nemlig den indholdsmæssige bestemmelse af det psykosociale arbejdes handlesammenhænge. Problemstillingen har været central for min tilgang til feltet, og analyserne retter sig imod forholdet mellem aktiviteternes/ handlesammenhængenes mål-middel-sammenhænge og deltagernes præmisser. Jeg fremlægger i kapitel 6 analyseperspektivet ved at diskutere eksempler fra mit materiale på forskellige typer af handlesammenhænge i psykosocialt arbejde.

Perspektivet er imidlertid især blevet udfoldet og diskuteret i samarbejdsforløbene med Brugerservice, Økologiske Igangsættere og Ama’r Totalteater, fordi det i disse udviklingsprojekter har været en central del af deres “projektidentitet” at udvikle det sociale

arbejde i aktiviteter, som ud fra andre kriterier end de psykosociale kunne karakteriseres som "kvalitetsprojekter". I kapitel 7 går jeg på grundlag af dette materiale dybere ned i analyserne, både hvad angår teoretiske og hvad angår empiriske referencer. Med udgangspunkt i en polemik, der udspillede sig i Brugerservice mellem groft sagt en interaktionistisk og en subjektvidenskabelig forståelse af projektet, søger jeg i dette kapitel at udvikle et begrebsapparat til at indfange den psykosociale problematik og dens udformning i handlesammenhænge på denne "projektidentitets" egne præmisser (som jeg fortolker dem).

Tematiseringen af, og klarheden over, denne problematik er imidlertid langt fra noget, der springer i øjnene ved umiddelbar iagttagelse, når først perspektivet er lagt. Det har tværtimod, også i de nævnte projekter, været forbundet med store vanskeligheder at få greb om det og udforske det konkret.

Disse vanskeligheder hænger sammen med udviklingsprojekternes vilkår og former for refleksion af deres arbejde. Det diskuterer jeg i kapitel 8. Her prøver jeg at indkredse en forståelse af udviklingsprojektet, dets handlesammenhænge og dets deltagere som aktører for praksis og dens refleksion, når denne refleksion selv udgør en fundamental problematisering af projektets eksistensvilkår. I alle samarbejdsforløb, bortset fra det med Askovgårdens Dagcenter, har jeg arbejdet med projektets "identitet", organisering og praktiske selvrefleksion.

Her er imidlertid ikke tale om en fritsvævende "projektkultur" eller rent organisatoriske problemer. Den indholdsbestemmelse, som jeg har oparbejdet i kapitel 7, udgør tværtimod som nævnt grundlaget for forståelse af projektets "identitet" og dets håndtering af den. Ikke mindst når der sættes fokus på, hvordan brugerne deltager i refleksionen.

De tre kapitler giver dermed igen grundlag for, at jeg i kapitel 9 kan arbejde med, hvordan psykosociale problematikker tematiseres eksplicit af de berørte selv, og hvordan vi i denne tematisering konstituerer de handlesammenhænge, hvori vi gør det og derigennem også den bredere praksis, som de indgår i. Til disse analyser anvender jeg primært det forsøg på "bruger-evaluering", som jeg har deltaget i i Madkapellet. Jeg kan imidlertid ikke siges her at have nået "til bunds" i en forståelse af relationerne mellem deltagerpræmisser og mål-middel-sammenhænge. Vi havde vanskeligt ved i praksis at nå helt frem til et udfoldet brugerperspektiv.

Disse vanskeligheder kan givetvis for en del henregnes til tilfældigheder og til min egen utilstrækkelige indsats, dygtighed m.v. Men de peger også herimod mere almene vilkår og forløbsdynamikker i forskningen. Forskningsprocessen, dens forløb, betingelser, resultater og perspektiver - det højeste og foreløbig sidste metaplan, men samtidig det mest konkrete - er emnet for kapitel 10. Som allerede nævnt er det fra Brugerservice, jeg har det righoldigste materiale til belysning af disse forløb; men selve min mangel på et tilsvarende materiale i Askovgårdens Dagcenter giver også anledning til overvejelser.

Resumé

Kapitel 5 gennemgår beskrivende det empiriske materiale, afhandlingen bygger på.

Der er tale om samarbejdsforløb med seks psykosociale udviklingsprojekter. Såvel projekterne som forløbene er meget forskellige, og beskrivelserne tager form heraf. Jeg prøver i kapitlet at beskrive forskningsprocesserne som forløb af begrundede handlinger, sådan at det materiale, hvorfra jeg udvælger til nærmere analyse i de følgende kapitler, fremstår med en egen helhed. Hovedvægten lægges på samarbejdet med Brugerservice og herunder forløbet i et af dets delprojekter, Madkapellet, fordi disse forløb giver bedst adgang til diskussion af forskningsprocessernes forløb.

Brugerservice organiserer samarbejdsprojekter med lokale kulturelle eller politiske initiativer, hvori langvarige bistandsklienter ansættes som "assistenter" på § 43 (revalidering). Projektet støttes af Aktiv-puljen og hører administrativt under Dag- og Døgncentret i København. Der er seks-ni medarbejdere og fra 35 til 65 assistenter.

Brugerservice's del-/samarbejdsprojekter hedder i perioden Gribetrættet (koncertarrangører), Madkapellet (folkekøkken), Nådada, På Kanten (gallerier), Karens Minde (beboerhus), Radio Ratatorsk, Café Rust, Trykkeriet, Rengøringsgruppen, Sekretariatet, Transportgruppen og Økologiske Igangsættere (se nedenfor).

Det her beskrevne samarbejde med Brugerservice strakte sig fra november 1990 til ca. november 1992.

Det begyndte med seks månedlige, skriftligt forberedte og efterbearbejdede møder med dele af medarbejderne - Kontaktgruppen. Fra sommeren 1991 udvidedes samarbejdet, og stud.psych. Helle Brynjolf Pedersen indgik. Brede observationer, interviews m.v., og især to aktiviteter: Dels et forløb af månedlige Heldagsmøder med medarbejdergruppen, dels et forløb af 18 ugentlige evalueringsmøder med deltagerne i Madkapellet.

Økologiske Igangsættere begyndte som del-projekt i Brugerservice, men spaltede hurtigt fra som selvstændigt projekt. Det er et projektmiljø, som initierer og driver by-økologiske aktiviteter og heri integrerer revalidering og kvalificering af sine deltagere. Det har eksisteret siden februar 1992, finansieret via § 43, Ungdomsgaranti, frivillige o.m.a.

Jeg var med i en undergruppe, der forberedte projektet som skole og har siden deltaget i dets baggrundsgruppe. Derudover indgik jeg i tilrettelæggelsen af projektets selvevaluering i løbet af 1992 og har enkelte gange været tilkaldt som konsulent på særlige psykosociale problemer.

Ama'r Totalteater var et ungdomsprojekt, som, støttet af bl.a. Egmontfonden, 10-punktsprogrammet, og S.U.M., organiserede kulturelle og politiske begivenheder og happenings i store deltagerstyrede aktiviteter og i et vist samarbejde med de lokale ungdomsklubber. Fra 1987-89 var det selvstændigt, derefter indgik det frem til og med 1991 i fusion med ungdomsklubben Stjernen til "Klub 2000".

Sammen med Sven Mørch og Torben Bechmann Jensen skrev jeg en efterfølgende evaluering af projektet med udgangspunkt i projektgruppens erfaringer (Bechmann, Mørch & Nissen, 1993).

FRIGG var et aktiveringsprojekt for kvindelige kontanthjælpsmodtagere støttet af Aktivpuljen fra marts 1990 til efteråret 1991. To deltidspyskologer arrangerede individuel rådgivning, gruppesamtaler og ÅbenHus-aftener for ca. 15 kvinder.

Jeg holdt fra oktober 1990 til juni 1991 møde fire gange med psykologerne, hvor vi diskuterede projektets mål og midler.

Askovgårdens Dagcenter har aktivitetstilbud for mennesker med meget store psykiske og sociale problemer. Det er en selvejende institution med overenskomst med kommunen under Bistandslovens §§ 74-78. Dagcentrets personale er pædagoger, og de trækker på Askovgårdens psykologer og socialrådgiver. Aktiviteterne kobles via et visitationssamarbejde til de individuelle medlemmers samlede placering i sociale foranstaltninger.

Jeg deltog fra april 1991 til juli 1992 i et forløb af fem Basisgruppe-møder og derefter 11 Tema-gruppe-møder m.h.p. at diskutere medlemmernes erfaringer med Dagcentret og med andre foranstaltninger. Forløbene blev diskuteret med personalegrupper på i alt otte møder.

Regnbuen er en alternativ psykologisk rådgivning, der fungerer som aktivitetsgruppe i Studenterhuset i København. I Regnbuen arbejder mellem 10 og 20 psykologistuderende og enkelte psykologer med individuel rådgivning af mellem 20 og 30 brugere.

Jeg deltog fra november 1990 til sommeren 1992 på tre møder for rådgiverne og derefter syv møder med en undergruppe om brugerindflydelse.

KAPITEL 6. INDHOLDSANALYSE AF DET PSYKOSOCIALE ARBEJDES HANDLESAMMENHÆNGE

Indholdsanalyse af handlesammenhænge er, som nævnt, en central teoretisk indfaldsvinkel i dette projekt. Det er samtidig et uhyre enkelt teoretisk udgangspunkt. Idéen er simpelthen at spørge: "Hvad er det, vi gør sammen - og på hvilke præmisser er vi hver for sig med til det?"

Dog, hvis det faktisk var simpelt og indlysende, kunne vi have undværet mine første fire kapitler. De simple spørgsmål stilles sjældent i psykosocialt arbejde. I hvert fald blandt de professionelle - brugerne har (formentlig) i langt højere grad spontant i deres vurderinger af det taget udgangspunkt der, f.eks. i spørgsmålet om, hvorvidt en given socialpædagogisk aktivitet er meningsfuld eller "Dum-i-Arbejde", eller om det nytter at tale med en om sine problemer.

Der er også - om ikke gode, så vægtige - grunde til, at de professionelle har tematiseret deres arbejde "udenom" spørgsmålet om aktiviteternes indhold, - og dermed til, at det kan være ganske jomfrueligt land at lancere forsknings- og udviklingsprojekter i. Først og fremmest den, at spørgsmålet leder til den konstatering, at psykosocial praksis konstitueres i et konfliktfelt, hvori de professionelle langt fra udelukkende tjener deres klienters interesser. Behandlings-ideologien (sml. s.84) skiller fuldstændigt behandlernes og klienternes mål fra hinanden og påbyder i samme åndedrag, at de må tænkes som ét (sml. Dreier, 1993; kap 1). Men også den, at når spørgsmålet kommer på dagsordenen, så er det samtidig blevet mere kompliceret at besvare det - fordi det, man gør sammen, er under forandring.

Jeg vil indlede dette kapitel med en empirisk illustration af indfaldsvinklen, der skal demonstrere såvel dens enkelhed som de komplicerede problemer, den alligevel rejser. Derefter vil jeg diskutere nogle forskellige **typer** af handlesammenhænge i psykosocialt arbejde for at sætte begreberne i relation til udbredte metode-forestillinger på området og vise, i hvilke retninger spørgsmålene bliver stillet med mit teoretiske udgangspunkt. I næste kapitel vil jeg gå dybere ned i såvel teoretiske som praktiske begreber om handlesammenhænge i overskridelse af behandlingsparadigmet i psykosocialt arbejde.

6.1. VI TALER OM ANSVAR

På vores 10. møde i Madkapellet (se s.126) vil Arne diskutere Michaels ledelsesstil og indkøbslinje. Vi får frem, at det er noget assistenterne har diskuteret indbyrdes og besluttet at tage op på dette møde, og vi bliver enige om at begynde med Michaels ledelsesstil.

Arne: Altså, jeg ville egentlig have taget det op i fredags, men da var jeg hammer syg. Og jeg kan godt forstå, at når man overtager sådan et køkken, og tænker "kan de klare dét"?, og går ind og prøver på at hjælpe, men nu synes jeg, som i starten, vi snakkede om, at nu er territoriet altså blevet pisset af, og jeg føler ikke, at du har respekteret vores territorium, vel. Du maser dig stadigvæk ind på vores territorium.

Michael: Åbenbart er territoriet ikke pisset af, hvis du føler, at jeg presser mig ind og tager noget af det, og ansvaret synes jeg, at jeg bliver mere og mere afslappet i forhold til at tingene kan køre, hvor jeg går. Den med, at jeg går rundt og kontrollerer, den kan jeg ikke tage til mig. Selvfølgelig går jeg rundt og kigger og ser, hvad der foregår. Men hvis I opfatter det som kontrol ... det kan jeg ikke se, men jeg kigger for at se, hvad der foregår. Og det synes jeg, jeg skal.

Arne: Hm

Michael: Det jeg tænker på, eller noget som jeg har snakket om, f.eks. i forhold til dig, hvor du snakker om ansvar og hvad du kan og hvad du ikke kan. At jeg er i konflikt, om jeg tror, at du overhovedet skal være her nu. Sagt på den måde er, at jeg synes, at de udfordringer og de ting, som du kan, er ligesom op til den dér maksimum, at du kan en masse ting, og at jeg har haft den konflikt der, at jeg synes, at du skulle videre et eller andet sted, hvor der er flere arbejdsopgaver, større køkkener og sådan noget. Jeg har også snakket med Lene om det omkring at ... fordi det har været så presset, og det dér arbejdspress på dig, fordi du er der, og du kan en masse ting i forhold til det køkken dér, og også lidt med dig om praktikplads, hvad med at komme et andet sted. Og samtidig har det været helt klart, at jeg har sagt til dig, at vi havde brug for dig i den her overgangstid, så jeg er opmærksom på ... jeg tror ikke, det er så meget mig, men en udvikling, som du har været igennem det i køkkenet som gør ...

Vi afklarer Arnes situation, og konstaterer, at han oplever at hans kompetence begrænses i forhold til tidligere, selvom det er rigtigt, at han er på vej til noget andet.

Arne: Men nu er det jo ikke kun mig, der er et problem så jeg mener stadigvæk, at der er også noget med en ansvarsfordeling, også overfor de andre.

Michael: Med du har ikke ladet mig blive færdig; jeg startede med dig, for det var dig, der startede ...

Arne: Nå nå, godt

(...)

Michael: Ja, nu har jeg tænkt ... nu har jeg tabt det igen. Så i forhold til Alf har jeg også den samme... eller, jeg kan sige generelt, at det er et dilemma for mig, at der er så meget tryk på, hvordan det skulle være en succes, eller hvordan vi kan få den op til at være et stort spisested, og hvilke behov gruppen som helhed ... hvordan går de i opfyldelse forskellige steder? Og hvorfor jeg starter med Arne var, at det var lettest at starte der, men f.eks. Alf og Arne, føler jeg, at de har været her så længe og har udviklet nogle ting, så der skal være nogle andre udfordringer. Og Ane har der været problem med i de første perioder, hvor det var uklart for mig indtil forrige møde, hvor Ane overhovedet skulle være, som vi har snakket om. Og nr. to oplever jeg Anes måde at være på, at hun ser ... på den ene side vil hun gerne tage ansvar, og hun vil gerne gøre nogle ting, men samtidig siger hun helt klart, "jeg vil ikke servere, jeg vil ikke stå ude" og gøre de ting, som er også en vigtig del i ...

Ane: Er det mig?

Michael: Ja, det er dig

Astrid: **Jeg** vil heller ikke stå for at sku' lave mad til 80 - 100 mennesker, det vil jeg sgu ikke.

Her følger en diskussion om, hvilke meldinger, Ane har givet om hvilke opgaver, hun ville påtage sig. Selvom diskussionen bliver forvirret, mener Ane ikke, det er et problem om hendes

uklarhed, men hænger sammen med, at planlægningen fungerer dårligt. Det anfægter Michael, men Ane holder fast.

Ane: Jamen jeg er ikke utilfreds, som det kører nu.

Morten: Men det startede med, at du sagde, at der er et problem. Du mener, du er ikke utilfreds med din egen rolle, er det det du mener?

Ane: Nej, hvis der er noget, så begynder jeg også bare at stå og røre rundt i gryden, hvis jeg har lyst til det, og hvis jeg ikke har lyst til at skrælle kartofler, så siger jeg bare, at det gør jeg ikke, det har jeg gjort i 14 dage. Altså det virker som om at jeg ikke vil lave ... det siger jeg bare, det har jeg ikke sagt, at jeg ikke vil lave mad. Jeg vil da også godt komme med en opskrift, og så laver jeg det, hvis der er nogen, der gider hjælpe med det. Det virker bare som om, at det er mig nu, der ikke vil lave mad.

Michael: Nej, nej, du skal ikke la'... du skal lade være med at være så sur, for det er ikke ...

Ane: Jeg er ikke sur, Michael, nej, men det er ligesom om, du sidder bare og binder knuder i hver ende her. Vi skal selvfølgelig skiftes til at lave mad, vi må til at planlægge det bedre, der er bare ikke nogen planlægning mere. Hvordan skal jeg så kunne sige, at jeg gerne vil lave mad?

(...)

Michael: Jamen det har jeg sagt, I kan gøre selv. Det må I bare finde ud af; I må vælge ... I er et velfungerende team, I ved hver dag, og så kunne I finde ud af, hvad der skal laves

Ane: Det kan vi også, jeg siger heller ikke, jeg er utilfreds

Michael: Så er det en misforståelse, så kan jeg ikke forstå dig, fordi jeg har opfattet det helt klart lige nu som brok, at du var utilfreds med, hvad der foregår.

Ane: Nixen bixen, det kommer af, at du sagde, at jeg ikke vil lave mad. Så ... nej... det er overhovedet ikke brok.

Michael: Glem det, fordi ...

Ane: Det er overhovedet ikke brok

Morten: Jeg troede også, at udgangspunktet var, at der var - "brok", det er måske et dårligt ord - det blev taget op, at det var et problem med, som Arne formulerede det, Michaels måde at lede på, og der er for lidt indflydelse ...

Ane: Det Arne sagde...

Morten: Arne lagde op til, at nogen af Jer andre også begyndte at sige noget om, hvad I syntes ...

Ane: Nej, nej, fordi så begyndte Michael om, at nu skulle Arne i praktik, og så fik jeg at vide at ...

Michael: Nej, jeg har ...

Morten: Jeg vil bare gøre det færdigt, du (Ane) bakkede Arne op, og så kom Michael ind, og så begyndte Michael at gennemgå jer en for en, og sige: "Så er der Arne, og så er der Alf og så er der dig"

Ane: Og så fik jeg at vide, at jeg ville ikke servere, og jeg ville ikke så mange andre ting

Morten: Og det var det, du så ville reagere på?

Ane: Ja, og det siger jeg, jeg vil ikke servere, men de andre ting, hvad er det? Og det siger han (Michael), at det er at lave mad, at jeg ikke vil lave mad. Og det siger jeg, at det har jeg ikke sagt, jeg har ikke sagt, at når jeg kommer med en opskrift, at jeg ikke vil lave det.

Morten: Men det vil sige, at når du bakkede Arne op i, at der var et problem, så er det ikke fordi at det er så tit, det er gået ud over dig, det er et problem?

Ane: Jamen vi sidder jo slet ikke og snakker om det, Arne sad og snakkede om

Michael: Jo

Ane: Michael, du begyndte at sidde og gå i de enkelte om, at Arne han skulle det, og Alf han skulle også senere hen i praktik, og mig, det var et problem, fordi jeg ikke vidste, hvad jeg ville i starten. Det var det, den kom af.

Michael: Nej, jeg opfatter mig selv som i gang med at svare på nogle af de punkter, som Arne har rejst som problemer.

Ane: Nå, men så har jeg misforstået det ...

Hvad er det, vi gør sammen? Vi har defineret vores møder som på én gang forskning, evaluering og diskussion af Madkapellets udvikling og diskussion af assistenternes individuelle forhold; men denne abstrakte definition fortæller ikke i sig selv så meget om, hvad vi konkret gør på møderne.

Denne gang har assistenterne i fællesskab besluttet sig for, at dette møde skal bruges til at diskutere et problem. Målene med den diskussion kan være forskellige, men lad os i første omgang gå ud fra, at hensigten er, at diskussionen skal have konsekvenser for det fortsatte fælles arbejde i Madkapellet - enten ved at skabe afklaring eller ved, at der træffes beslutninger. Mødet er et middel til at øve indflydelse på arbejdets organisering og et vigtigt tema er forholdet mellem Michaels og assistenternes kompetence. Der er nuancer i det: Mens Arne er opsat på en generel afgrænsning af Michaels kompetence og udvidelse af assistenternes, så er Ane mest interesseret i at afklare og ændre ved den indholdsmæssige linje (indkøbslinjen), som Michael bestemmer med sin ledelse.

Men Michael tager ordet "ansvar" og bruger det i en anden betydning, der helt ændrer diskussionens genstand: Han vil tematisere den enkelte assistents opgaver og kompetence i relation til hans eller hendes udviklingsbehov. Han ser det som sin opgave under de givne omstændigheder at tilrettelægge arbejdet sådan, at hver enkelt assistent får størst muligt personligt udbytte, og han vil nu bruge dette møde til at inddrage de enkelte assistenter og gruppen i en dialog om denne opgave. I hans version bliver mødet et middel i en pædagogisk

proces. Han er navnlig i tvivl om Anes placering, og med det som udgangspunkt får vi en længere og noget forvirret sekvens til at gå med, hvad Ane har sagt og ment om, hvad hun vil og hvorfor, inden vi får klarlagt, at vi taler om to forskellige ting.

At handlesammenhængen bølger lidt uklart frem og tilbage mellem de forskellige temaer - og dermed konstitueringer - er en vigtig pointe, som jeg vender tilbage til. Først vil jeg trække de to mulige mål-middel-sammenhænge endnu lidt tydeligere op.

I assistenternes version(er) er det Madkapellet og dets udvikling, der er på tale. De ved, at forholdene er under hastig forandring. Michael er trådt til for nylig, "gruppen" er ved at finde sammen, ambitionerne er vokset med kundetallet og kvalitetsniveauet, og Madkapellet er på vej til at overtage en ny stor opgave. De ved fra andre delprojekter, fra tiden før Michael og fra diskussioner på tidligere møder, at kompetence og opgavefordelingen langtfra ligger fast. De ved også, at Madkapellets mere langsigtede målsætninger står til diskussion, især hvad angår den økologiske linje, som er svær at praktisere. Vores møde præsenterer sig for dem som en mulighed for at påvirke udviklingen og gøre noget ved et problem, der især ytrer sig i Michaels handlemåde men som er fælles og kan løses med argumenter og konsensus. Den anvendelse af mødet forudsætter igen, at assistenterne er kompetente til at tage stilling til Madkapellets målsætninger og organisering - de har synspunkter på indkøbslinjen, mødestrukturen, økonomien og hygiejnen.

I Michaels version handler det om hans pædagogiske arbejde med gruppen. Det er en vanskelig opgave at "banke køkkenet op" og samtidig være opmærksom på de enkeltes behov, og han vil gerne tage åbne diskussioner om det. Eftersom Madkapellet primært er en socialpædagogisk foranstaltning, handler ansvarsfordelingsproblemet først og fremmest om, hvor de enkelte assistenter er placeret i et forløb fra integration i arbejdet, over stigende kompetence, og til at de skal "videre". Desuden er det vigtigt at diskutere assistenternes fremtidsudsigter, så f.eks. Ane tvinges til at tage stilling i tide og ikke som så mange møder op i JobBørsen med vage og urealistiske idéer. Samtidig er han dog ikke blind for, at en del af problemet kan ligge hos ham selv, hans egne tilbøjeligheder til at være overansvarlig. At kompetencefordelingen er i bevægelse, så f.eks. Arne i en periode har for stort ansvar i stedet for at komme videre, er et midlertidigt problem, som Michael håber at få løst med den nye arbejdsplan.

Hvor assistenternes udgangspunkt er en græsrodsaktivitet, som de har demokratisk indflydelse på, så er Michaels en behandlingsaktivitet, som kan forbedres gennem inddragelse af brugerne. Hvor for assistenterne Michaels konstante indblanding er en frustrerende "mudring" af kompetencefordelingen, er det for Michael en indlysende del af hans socialpædagogiske opgave. Hvor Michaels tematisering af de enkelte for assistenterne er at reducere diskussionen til nogle uvæsentlige delasppekter, er det for Michael det centrale.

Men temaerne har ikke kun baggrund i de to versioner af mødet og dermed af Madkapellet; de skaber dem også.

Fra assistenternes synspunkt kan møderne ses som en prøvesten på Madkapellets demokratiske udvikling. Fordi forandringerne sker i hæsblæsende tempo (trods advarsler fra især Anette) er de "almindelige" organisationsmøder ofte fyldt til bristepunktet med løbende aftaler - når der overhovedet er "tid" til at holde dem - og derfor bliver vores møder det eneste sted, hvor konfrontationer om de mere overordnede problemer kan tages. Ved hjælp af dem kan de måske

endnu nå at forhindre, at Michael etablerer et “diktatorisk” regime og/eller en uærlig relation til kunderne, bl.a. fordi forskernes tilstedeværelse klart udtrykker nogle demokratiske intentioner hos den ledelse, som Michael selv ofte henviser til.

Michael på sin side ønsker også at bruge mødet til forandringer. Han ønsker at få indført en tradition for, at man kan arbejde med den “individuelle dimension”, revalideringsperspektivet, i gruppen. Han oplever, at Brugerservice har et problem med, at den side af arbejdet bliver forsømt af hensyn til de ambitiøse projekter, og han ser vores møder som et forsøg på at løse problemet, bl.a. ved at gøre gruppen til medspiller frem for modspiller i arbejdet med den enkelte.

Men hvad er forskernes “version”? I vores udgangspunkt ville vi faktisk begge dele. Idéen var at finde nye måder at arbejde med den “individuelle dimension” ved, at den blev indrettet i delprojektets demokratiske styring. Det, vi ser på mødet, er at de to hensyn, i stedet for at forenes, skilles fra hinanden. I stedet for at revaliderings-dimensionen bliver kollektiviseret, bliver gruppen inddraget som middel i arbejdet med den enkelte. Derfor tematiserer vi diskussionen ved at spørge afklarende til baggrunde og standpunkter og opsummer den senere på et - måske lidt abstrakt - metaplan som et “kompetenceproblem”, der også indeholder kompetencen til at fordele kompetencer. Den tematisering ser dog ikke ud til at muliggøre, at mødet bruges til at reflektere forholdet mellem “demokrati” og “behandling” men forudsætter snarere en demokratisk indflydelse også på dette niveau.

I den gengivne sekvens skifter mødets konstituering som handlesammenhæng fundamentalt, faktisk fra den ene sætning til den næste. Dette skift er igen med til at ændre ved, hvordan Madkapellet konstitueres (og også vores forskningssamarbejde). Det er deltagerne på hver vores måde opmærksomme på, og disse formidlede hensyn er med til at begrunde vores handlinger. Den tilsyneladende enkle konstatering af, at Michael skifter mødets emne, må derfor følges op af en kompliceret analyse af, hvad det er, der sker, når han gør det.

Disse hensyn forgrener sig nemlig i vidstrakte netværker af betingelser og handlemuligheder. F.eks. er en vigtig reference i diskussionen af den økologiske linje modsigelsen mellem pris og økologi. På den ene side hensynet til kunderne, som assistenterne har en række personlige relationer til, og for hvem de ved, det er vigtigt, at prisen (15 kr.) ligger solidt under grillbarenes niveau. På den anden side spørgsmålet om, hvordan bevillingen fra Vor Fælles Fremtid administreres i Medborgerhusets komplicerede organisation og betydningen af, at Madkapellet som delprojekt i Brugerservice har egne indtægter. Disse forhold omkring den økologiske linje er ikke gennemdiskuteret ordentligt og i stedet for at finde en løsning, har man stillet sig tilfreds med, at det under alle omstændigheder “skal” være økologisk, så længe man får bevilling til det. Derfor kan assistenterne kun rette en kritik mod en inkonsekvens og uærlighed overfor kunderne, som skyldes Michaels håndtering af modsigelsen men ikke føre den videre til at sætte den overfor et bedre alternativ; og hver gang, den del af diskussionen tages op, “fader” den ud i en uklarhed, der bekræfter Michaels kompetence og støtter ham i at lade problemet afgøres i Brugerservice’s medarbejdergruppe.

De formidlede hensyn gælder ikke kun “kampen” om Madkappellets overordnede konstituering, men også de sekvenser af handlinger, der konstituerer vores møde mellem de to “versioner” i de mindre detaljer. Ane protesterer imod Michaels tematisering af en uklarhed eller et problem med

hendes ønsker om arbejdsopgaver. Hun søger at føre diskussionen tilbage til den generelle, bl.a. ved at påpege, at den daglige planlægning, som ville være nødvendig for, at hun kunne påtage sig mere, bliver forsømt, og ved senere at påstå, at det skyldes Michaels interesse i at fastholde Arne i en rolle som “stedfortræder”, så han selv kan gå til møder uden bekymring. Men samtidig må hun forsvare sin ret til at forblive på sit nuværende ambitionsniveau, og det giver Michael mulighed for at fastholde sin tematisering af hendes “uklare meldinger” og “brok”.

Når Astrid pludselig støtter Ane ved at erklære, at hun heller ikke vil være ansvarlig for mad til 100 mennesker, så er det bestemt ikke fordi, at hun ønsker, at vi skal diskutere hendes personlige forhold. Men hun ved, at hvis det bliver tematiseret som Anes personlige problem, så kan vilkårene for at være med på hendes egne præmisser blive ringere - skal man vælge, ja eller nej til kokke-ansvaret, så er det vigtigt for Astrid, at et nej er acceptabelt, og det kan hun måske hjælpe med til at sikre ved at bakke Ane op her.

Anes og Astrids perspektiv på Michaels “pædagogiske” tema ser ud til at være, at hans overvejelser i sig selv udgør “uklare meldinger” om hvilke konsekvenser, han vil drage for de krav, han af pædagogiske grunde vil stille til deres deltagelse i Madkapellet. Deres forsvar mod dem kommer til at overskygge muligheden for at fastholde Arnes oprindelige tema, indtil Ane må erklære, at hun “overhovedet ikke er utilfreds” for at skubbe fokus væk fra hende selv.

Det interessante ved den episode, som jeg har diskuteret her, er at vi befinder os på en grænse mellem (mindst) to vidt forskellige konstitueringer af handlesammenhængen. På den ene side en pædagogisk sekvens, der bidrager til at placere klienter i et revalideringsforløb og på den anden side en omgang i en kamp om indflydelse i et græsrodsprojekt. Hensigten med at “zoome ind” på grænsetilfældet var at illustrere indholdsanalysens almene princip.

Jeg vender grundigt tilbage til Brugerservice og Madkapellet i de næste fire kapitler. Men for at generalisere diskussionen og finde indfaldsvinkler til andre sider af problemet vil jeg nu “zoome ud” igen til hypoteser om almene typer af handlesammenhænge, som jeg kan illustrere med andre dele af mit materiale.

I disse afsnit bruger jeg materialet som **illustrationer**, og hensigten er, ved hjælp af indholdsanalyse af typer af handlesammenhænge, at pege på mulige forhold, der på forskellige måder kan virke befordrende eller hindrende for udviklingsbestræbelser i psykosocialt arbejde. Selvom jeg også prøver at indlejre illustrationerne i (brudstykker af) konkrete samarbejdsforløb, så betyder denne analysemåde uundgåeligt, at vigtige sider ved disse projekters praksis kun berøres antydningvist. Det må derfor ikke opfattes sådan, at jeg med mine analyser her giver fuldstændige eller dækkende “bedømmelser” af projekterne.

6.2. RÅDGIVNING PÅ BRUGERNES PRÆMISSER

Overskridelse af psykologisk behandling indefra - et forehavende i splid med sig selv

Betragtet som eksempel på et forsøg på at forandre psykosocial behandling er Brugerservice m.fl.'s udgangspunkt særligt derved, at det fra starten slet ikke er "behandling". Deri ligner de imidlertid en lang række andre forsøgsprojekter i det sociale udviklingsprogram: De mål, som er sat for det sociale arbejde - her aktivering og revalidering - søges nået med midler, der synes at være rettet mod noget helt andet.

"Behandlings-paradigmet" angribes imidlertid også "indefra". I kapitel 1 har jeg søgt at skitsere de indre brydninger i behandlingsparadigmet på et "diskursivt" plan, dvs. gennem indre modsigelser og bevægelser i de professionelle og videnskabelige tematiseringer af "brugerperspektiver" på psykologisk behandling. I kapitel 4 prøver jeg at rekonstruere på et alment plan, hvordan vi her har at gøre med en modsigelse i de grundlæggende praksisbegreber, som psykologisk behandling udformes i og gradvist forandres af: På den ene side forsøget på at inddrage klienten i en tilpasning, som defineres og kontrolleres af behandlerne, og på den anden side almen kvalificering af individer, hvis status som udpegede "klienter" derved brydes op.

Udviklingen og overskridelsen af psykologisk behandling "indefra" må ud fra disse antagelser være et forehavende i konstant splid med sig selv; og netop derved træder det frem som et spændende og potentielt produktivt brændpunkt i den aktuelle udvikling i psykosocial praksis. Det er i dette lys, man efter min opfattelse må betragte forsøgene på at udvikle og tænke en psykologisk behandling "på brugernes præmisser", "ud fra klienternes ståsteder i deres daglige handlesammenhænge" m.v., inklusiv de, der ligesom mit eget projekt tager udgangspunkt i en subjektvidenskabelig forståelsesramme.

Ved starten af min undersøgelse arbejdede jeg med denne problematik både teoretisk og empirisk. Netop, som jeg havde skrevet en teoretisk analyse af psykoterapi som handlesammenhæng⁴⁹ (Nissen, 1990c), mødte jeg, hvad der fra mit perspektiv var. den selvsamme problematik i mine diskussioner med *Regnbuen*.

Regnbuens etiske problem

Det etiske problem omkring supervision i Regnbuen (se s.150) kan tjene som første eksempel. Når det var så provokerende i Regnbuen, at jeg stillede spørgsmålstejn ved etikken i deres arbejde, så var det ikke kun i kontrasten til deres egne, meget høje, etiske fordringer. Det var primært fordi, det blev opfattet som et spørgsmål, der udsprang af "traditionelle" psykoterapeutiske tænke- og arbejdsformer og slet ikke tog højde for, at de arbejdede uafhængigt

49 Titlen er "psykoterapi som praksisform", fordi jeg dengang forestillede mig, at det var muligt og relevant at udvikle en almen teori om psykoterapi med udgangspunkt i dens formsaspekt - som betydningsstruktur - hvorved jeg løb ind i den selvmodsigelse, at forehavendet negerede sig selv: Jeg måtte ekskludere al virkelig psykoterapi fra begrebet og reservere det til en endnu abstrakt mulighed. Det er til en vis grad denne teoretiske selvmodsigelse, der blev min indfaldsvinkel i dialogerne med FRIGG og Regnbuen.

af systemet, på et kritisk psykologisk grundlag, og (dermed) på brugernes præmisser. Fra deres synspunkt var det etiske primært et spørgsmål om konsekvent at stille sig på brugerens side, at støtte hendes selvbestemmelse og udvikling af handleevne; at ville tvinge det ind i traditionelle supervisions- og egenterapi-hierarkier var derimod at søge at udstrække professionens magtrelationer til Regnbuens autonome område. I stedet ville de selv udvikle nye koncepter for supervision ved at arbejde kollektivt og supervisere hinanden gensidigt i grupper.

Men hvad er det, der rejser en etisk problematik i forbindelse med psykoterapi? En indholdsanalyse af - også Regnbuens - psykoterapeutiske handlesammenhænge kan lede os på sporet.

Psykoterapiens konstituering

Brugerne kommer enkeltvis til Regnbuen og søger hjælp til deres problemer i form af, hvad Regnbuen selv - bl.a. i deres folder - kalder "psykologisk rådgivning". Uanset hvilke nærmere former en sådan rådgivning antager, er det brugerens problematiske livssituation, der gøres til genstand. I første omgang med udgangspunkt i en foreløbig problembestemmelse, men i anden omgang netop m.h.p. at overskride denne og nå frem til en bearbejdning af den psykiske konflikt, der har fået brugerens egen problemforståelse til at gå i ring. Det betyder, at problembestemmelsen allerede i udgangssituationen suppleres med en potentiel tematisering af brugerens livssituation og handlen i sin ubegrænsede helhed.

Med en optimal grad af brugerindflydelse er det noget, bruger og rådgivere⁵⁰ gør sammen, er enige om at gøre, og hele tiden bevidst konstituerer handlesammenhængen omkring. Men det gør dem ikke jævnbyrdige. De problematiserer hele tiden brugerens deltagelsespræmisser, og de gør det i rådgivernes professionelle begreber og ved at repræsentere og modelbearbejde brugerens problemer i rådgivernes lokaler og tidsterminer. Selvom målet er, gennem bearbejdningen, at nå frem til, at brugeren selvstændigt definerer og håndterer sine problemer, så implicerer midlet med nødvendighed en omsorgs-relation og dermed en "etisk" problematik - at brugeren afgiver indflydelse på handlesammenhængen til rådgiverne, i et omfang, der er ligeså tematisk ubegrænset som psykoterapiens genstandsbestemmelse, men som til gengæld afgrænses i tid og rum.

Det er alt sammen forhold, som udspringer af handlesammenhængens grundlæggende konstituering som psykoterapi. De gælder m.a.o. uafhængigt af i hvilken nærmere form, de faglige begreber taler om at hjælpe brugeren. Også i Regnbuen er de begreber, som rådgivningens handlesammenhænge konstitueres med, udviklet og defineret af rådgiverne; oven i købet er de centrale for hele Regnbuen som handlesammenhæng. Det er netop et frivilligt arbejde, som er defineret politisk og fagligt, og det er derudfra, rådgivernes præmisser kan forstås. De forholder sig til deres fag på en særlig måde gennem arbejdet i Regnbuen, og det holder de hinanden fast på i deres gensidige supervision. Som Regnbuens ligesom andre

50 I Regnbuen arbejdede rådgiverne næsten altid to og to med én bruger.

alternative (studenterdrevne) rådgivningers historie viser⁵¹, fører ændringer af disse rådgiverpræmisser ikke i første omgang til forandringer i rådgivningens praksis, men snarere til, at rådgiverne enkeltvis søger andre græsgange, individuelt eller gennem konflikter og brud i rådgivergruppen. Derfor kan rådgivningen først ske på brugerens præmisser, efter at brugeren allerede har indladt sig på rådgivernes.

Psykoterapeutisk behandling

Psykoterapiens konstituering, sådan som jeg her har fremlagt den med udgangspunkt i Regnbuen, er allerede sat på begreb på en måde, der delvist overskrider behandlingsparadigmet. I sin rene form kan psykoterapi, **indenfor** behandlingsparadigmet, bestemmes sådan her:

“... psykoterapi er betegnelsen for enhver bevidst anvendelse af psykologiske teknikker ved en kliniker med sigte på at udvirke ønskede personligheds- eller adfærdsændringer” (Korchin, 1976; 281).

Korchin når frem til denne definition ved at abstrahere fra de mere specifikke bestemmelser, der formuleres indenfor de enkelte retninger og traditioner i klinisk psykologi, sådan at det almene, der gælder for alle, står tilbage⁵².

Fra denne formaldefinition er imidlertid udeladt noget afgørende, som må tilføjes. For det første er målet sat som en “ændring”, men det er ikke nærmere bestemt hvorhen. Det bestemmes “udenfor synsfeltet” af formaldefinitionen gennem den samfundsmæssige definition af psykoterapiens opgaver i de normative sygdomsbegreber (se s.84). For det andet er terapien noget, som terapeuten gør, mens klienters mål og midler er fraværende. Nærmere bestemt er det sat som givet, at klienters mål er kongruent med terapeuten, dvs. en tilpasningsopgave, og at hendes middel er at **lade sig** behandle; en begrænsende handleevne (restriktiv forholdemåde) absoluteres og sættes udefra som mål, og klientens mål og midler udover dette synsfelt lades ude af betragtning (Dreier, 1993; kap. 5).

Tager vi disse forhold med i betragtning kan man sige, at psykoterapi her konstitueres som handlesammenhæng gennem en **adskillelse** eller **opsplitning** af den til en interaktion mellem to **roller**: Fra terapeuten perspektiv et møde mellem en (klients) patologi og en (terapeuten) teknik (inklusiv “rammer”). Fra klientens perspektiv? - Ja, dette perspektiv er netop skjult bagved terapeuten på en måde, så det ikke umiddelbart lader sig artikulere eller generalisere på egne

51 Som tilgang til denne historie har jeg dels et omfattende materiale af Regnbuens interne papirer, dels har tidligere og nuværende rådgivere hjulpet mig med at ridse den op.

52 Som eksempel på en særlig variant kan jeg citere fra en moderne indføring i klinisk psykologisk forskning, hvor psykoanalytisk psykoterapi bestemmes således: “Behandlingens mål er en ændring af personlighedsstrukturen via øget indsigt. (...) Behandlingens genstand er den enkelte person og dennes personlighedsstruktur, forsvar og indre psykiske liv. (...) Behandlingens teknik er først og fremmest karakteriseret ved en vægning af de rammer, hvorunder terapien foregår, ved terapeuten neutrale indstilling og ved dens anvendelse af tolkning af overføringen.” (Lund, 1993; 120).

præmisser, fordi disse præmisser hele tiden begrebsligt omdannes til (patologiske) egenskaber ved klienten som person.

Når behandlingen grundlæggende etableres ved, at klienten underkaster sig terapeutens behandling, så kommer klientens standpunkt og præmisser dog til syne i en særlig form - nemlig som, eller via, **modstand**. Når terapeuten ligeledes reduceres til sin rolle - udøver af en teknik - betyder det en tilsvarende "de-subjektivering", som lader hendes standpunkt og præmisser fremtræde gennem "modoverføring", "blinde pletter" m.v. (ibid.; kap. 1). Begge parter "de-subjektivering" og den begrebslige personalisering er ikke modsætninger men forudsætter snarere tværtimod hinanden. Denne konstituering fastlåser psykoterapien i en struktur, der blokerer absolut for brugerindflydelse.

Psykoterapiens løsrivelse fra behandling

Den løsrivelse - eller abstraktion - fra behandlingen, som psykoterapien, i Regnbuens udgave, repræsenterer, sker ved, at man forlader den forudgivne målbestemmelse om "normativ disciplinering" og dermed grundopfattelsen af brugeren som "syg" (i en anden forstand end rådgiveren selv kan være det). Det kendetegner ikke alene Regnbuen, men er en iboende tendens i alle slags psykoterapi (se s.85), og udfolder sig på forskellige måder i forskellige former for terapeutiske bevægelser, privat psykologpraksis m.v.

Løsrivelsen fra sygdomsbegreber sker ikke bare ved, at man træffer en beslutning om det. Det er et spørgsmål om, hvordan arbejdet er indlejret i samfundsmæssige mål-middel-sammenhænge. På middel-siden spiller begreber, rammer og metoder naturligvis en vis rolle; således kan det antages, at traditionelle behandlingsbegreber mange steder fastholder arbejdet sådan, at der ikke kan sættes så vidtgående mål, som det faktisk er muligt, sådan som Dreier grundigt redegør for (ibid.; kap. 1). På mål-siden sættes imidlertid også, og måske først og fremmest, samfundsmæssige interesser igennem, der stadig i vid udstrækning fastholder behandlingsparadigmet. En privat psykoterapi, der tilsyneladende er et frirum, hvor man kan sætte sig de mål, man vil, er f.eks. ved nærmere eftersyn knap så vilkårlig. Terapeuten har interesser i at fastholde sin position i professionen, klienten i hurtigst muligt at genetablere en umiddelbar social funktionsduelighed, og det hele betales måske over en sygekasse, der sætter kriterier for sin bevilling.

Heller ikke Regnbuen kan sige sig "autonom" overfor denne indlejring. Ikke bare er de rådgivende studerende kommende medlemmer af professionen, der om få år vil have kvalificeret sig desto mere relevant, jo tættere på professionens problemstillinger og arbejdsmåder, de har været i studietiden. Også allerede ved at placere sig som "fagkritisk" opposition er de i en vis udstrækning fastholdt, fordi de der har brug for at kunne tilbyde en "alternativ" handlemåde overfor de problemer, man diskuterer i faget.

Alligevel ser man altså her en bevægelse i retning af et begreb om psykoterapi, der er løsrevet fra behandlingsparadigmet. Det er ikke så entydigt indholdsbestemt som rådgiverne, der behandler brugeren, men til en vis grad en kooperativ tematisering af problemer, der på forskellige niveauer er fælles for alle parter; og rådgivningens indholdsbestemmelse er ikke afhængig af problemernes

placering på en normativ dimension. Regnbuen “lever af” - dvs. rekrutterer rådgivere og mange brugere gennem - at være en “kritisk psykologisk” rådgivning, der arbejder systematisk med at almengøre og samfundsrelaterede problemerne, som brugerne møder frem med.

Til gengæld holder de fast i den mere almene psykoterapeutiske konstituering, der som nævnt ovenfor indebar den etiske problematik, jeg rejste overfor dem. Intentionerne om at almengøre og samfundsrelaterede problemerne, og støtte forandring i modsætning til tilpasning - er stadig netop intentioner, der skal realiseres i handlesammenhænge, der er konstitueret i et nærmest modsat udgangspunkt: Individualiserede og “psykologiserede” problemer. En problemstilling, som i Regnbuens egne erfaringer blev symboliseret i eksemplet med den jura-studerende, der uden kendskab til Regnbuens politiske eller faglige udgangspunkter mødte op med et vanskeligt forhold til sin mor til, hvad han blot så som, den eneste tilgængelige mulighed for gratis psykologisk rådgivning.

En “løsning” af det etiske problem kunne efter min mening ikke bestå i at udvide og kollektivisere en intern supervisionsprocedure, så længe brugeren ingen “magtmidler” havde overfor Regnbuen. Tværtimod ville det snarere forstærke problemet (sml. *ibid.*; kap. 8). Derimod var det faktisk langt fra nogen fjern tanke at konstituere rådgivning i praksissammenhænge, der var skruet anderledes sammen. Placeringen i Studenterhuset havde rødder tilbage i en studenterbevægelse, der med dette hus og dets aktiviteter ønskede at give det politiske arbejde “krop” og integrere det bredere i aktivisternes liv, en “lokalkultur” (sml. kap 7.2). Regnbuen havde veludviklede kontakter til Galebevægelsen. Flere såvel på rådgiver- som på bruger-side var aktive i BZ-bevægelsen og “autonome” miljøer, hvilket indlejrede rådgivningen i et bredere politisk felt. Et felt, hvis potentielle betydning blev accentueret med de voldsomme gadekampe den 18. maj 1993, og senest med *Ekstra Bladets* udskrigning (20.10.1993) af Studenterhuset som en “terrorist-rede” med Regnbuen i centrum⁵³. Det er dog ikke stedet her at fortælle historien om, hvorvidt og hvordan disse mulige udvidelser af Regnbuens praksis blev testet. I stedet vil jeg prøve at følge tråden op til endnu en “abstraktion” af den psykoterapeutiske problematik fra behandling, nemlig selvhjælpsgrupper.

6.3. HJÆLP TIL SELVHJÆLP

FRIGG - selvhjælp og den socialpsykologiske spiral

Her kan FRIGG illustrere min analyse (kap. 5.5). Når projektets undertitel rummede klichéen “hjælp til selvhjælp”, så skyldtes det ikke sproglig uopfindsomhed, men at en væsentlig del af

53 Det ser ud til, at der i de “autonome” kredse er stærke kræfter, der prøver at fastholde en selvbestemt “lokalkultur” (sml. kap 7.2) ved at bekræfte det københavnske politis opfattelse af sociale problemer som et spørgsmål om fysisk magt og kontrol. Netop derfor kan en formulering af psykosociale problematikker “indefra” ses som et forsøg på at imødegå volds- og kriminaliserings-spiralen.

projektets målsætning var at igangsætte selvhjælpsgrupper af kvinder, der forventedes at have brug for hjælp til det i en indledende fase.

I projektbeskrivelsen henvises der til “den socialpsykologiske spiral”:

Sociale begivenheder		Psykologisk effekt
Arbejdsløshed	→	"Hvad duer jeg til?"
	←	
Social isolation	→	Angst for ikke at slå til
	←	
Problemer i familien	→	Lav selvfølelse
		(Gaard & Petersen, 1990)

“Skal denne spiral brydes”, hedder det, “er det nødvendigt, at de unge kvinder støttes og inspireres ud fra deres individuelle livssituation, behov og ressourcer (...). Derfor har disse kvinder brug for en **særlig indsats, men på egne præmisser**. De har brug for viden om sammenhænge, muligheder og begrænsninger i det samfundsmæssige liv, og de har især brug for at udvikle deres handlefærdighed i forhold til dagligdagen, til problemer, til at tage et initiativ samt at udvikle sociale omgangsformer” (ibid.).

Og det antages optimistisk: “Får man fat i disse kvinder og højner deres selvværdsfølelse, via erfaringer om at de kan noget, at nogen gider lytte til dem, at nogen kan bruge dem - så opnår man, at disse kvinder formår og tør ændre forhold i deres dagligdag, der i dag fastlåser dem” (ibid.).

I et aktiverings- eller revalideringsperspektiv er disse tankegange slet ikke så forskellige fra dem, vi senere skal møde - og diskutere - hos Brugerservice. Men aktiviteterne er nogle ganske andre, og de bygges anderledes op. FRIGG placerer sig med sine aktiviteter på overgangene mellem psykoterapi, “socialt gruppearbejde” og selvhjælpsgrupper.

Det store problem for FRIGG var at få selvhjælpsgrupperne op at stå og at forankre dem i lokalsamfundet. I den oprindelige beskrivelse skulle ÅbenHus-arrangementer fungere som det brede og uforpligtende rekrutteringsgrundlag til de to slags grupper, hvor kvinderne - alt efter ressourcer - skulle bearbejde deres problemer i hhv. samtale- og selvhjælpsgruppe; det tredje “niveau” var så integration i netværk og lokalmiljø, og her skulle ÅbenHus igen spille en rolle.

Imidlertid blev ÅbenHus-arrangementerne hurtigt etableret som uforpligtende fristed, suppleret med mere omsorgsprægede relationer i og herover grænserne af gruppesamtaler og individuelle samtaler. Via annoncering i lokal presse kunne man tiltrække nogle kvinder udefra til selvhjælpsgrupper men ikke samtidig få kvinderne i FRIGG med. Psykologernes oplevelse var, at disse kvinder var for omsorgskrævende til at kunne “overgå” til selvhjælp, selv når der blev gjort meget ud af igangsætningshjælpen. De var kommet for langt ned ad “den socialpsykologiske spiral”.

Hvordan kan nu en indholdsanalyse af disse aktiviteter som handlesammenhænge kaste lys over problemet?

Selvhjælp som abstrakt negation

Jeg vil tage udgangspunkt i, hvad en "selvhjælpsgruppe" er. Forsøg på at definere begrebet ad **empiristisk** vej - dvs. ved at sammenfatte praksisbegreber til formalbestemmelser, der beskriver flest mulige af de erfaringer, som ordet kan relateres til - står først overfor et problem om en enorm variation af aktiviteter, lige fra politisk definerede patientorganisationer, over organiserede netværker til gensidig ulønnet hjælp og til små samtalegrupper, der igangsættes og understøttes af professionelle; Mehlbye & Christoffersen' (1992) finder ikke i en omfattende gennemgang af international litteratur nogen entydig bestemmelse. Problemet bliver da at vælge en definition, som afgrænser feltet på en relevant måde, selvom "grænserne er flydende". Mehlbye & Christoffersen når frem til:

"... grupper, der karakteriseres af følgende: - deltagerne mødes omkring et fælles problem; - de mødes regelmæssigt; - alle deltagere kender hinanden (har direkte kontakt med hinanden); - alle har et klart defineret problem og mødes for netop at diskutere dette problem; - gruppen er selvstyrende. I nogle tilfælde vil der deltage en igangsætter eller en professionelt uddannet som rådgiver for gruppen, men gruppen bestemmer selv, hvorvidt den ønsker denne støtte eller ej" (ibid.; 71) .

Med denne definition lægger forfatterne sig midt mellem på den ene side generelle basisgrupper, foreningsvirksomhed eller studiekredse og på den anden side professionel behandling. Til at håndhæve grænserne optræder hhv. forekomsten af et klart defineret personligt problem og gruppens selvstyre. Til det, der hermed er defineret, kan nu den internationale og danske litteratur om vidt forskellige erfaringer og teoretiske hypoteser bringes i erindring, og forfatterne kan selv gennemføre en empirisk undersøgelse af danske selvhjælpsaktiviteter.

Det overblik, en sådan undersøgelse kan give, er naturligvis umiddelbart informativt, og det kræver i et vist omfang en "definitiv" tilgang. Til gengæld giver den straks vanskeligheder med at komme videre i retning af en "kvalitativ" forståelse. Det kan illustreres med den samme "grænse-problematik" mellem behandling og selvhjælp, som både FRIGG og den gengivne definition måtte forholde sig til. Mehlbye & Christoffersen skriver i konklusionen:

"Hvad angår deltagelse i professionelt ledede grupper (gruppeterapigrupper) overfor selvhjælpsgrupper ledet af en selvhjælper (...) viser en undersøgelse, at der var nogle klare psykoterapeutiske gevinster ved deltagelse i den psykoterapeutisk ledede gruppe, som ikke sås i selvhjælpsgruppen.

En anden undersøgelse viste imidlertid, at processer og udbytte ved deltagelse i gruppeterapi er meget lig dem, der ses i selvhjælpsgrupper.

I forbindelser med sammenligninger mellem professionel gruppeterapi og selvhjælpsgrupper skal man dog være opmærksom på, at der både er mange forskellige typer af professionelle gruppeterapier, og at selvhjælpsgrupper kan fungere meget forskelligt afhængigt af deltagerne i gruppen, og hvad de bestemmer sig for." (ibid.; 22)

Relationerne mellem den professionelle hjælp og selv-hjælpen er her, efter at definitionerne er fastsat, forsvundet til fordel for en **sammenligning**, som igen, i kraft af den brogede mangfoldighed af empiriske erfaringer, giver uhyre vage resultater. En anden måde at gå frem kunne være at se, om ikke også teoretiske bestemmelser af, og praktiske erfaringer med, netop **relationerne og overgangene** mellem de to “typer” kunne bidrage til at ordne den empiriske mangfoldighed.

Man kan starte med at konstatere, at selvstyre og problemfokusering egentlig allerede ligger i betydningen af **begrebet** selvhjælp - det er de problemer, der kan gives professionel hjælp til, som brugerne nu selv hjælper sig og hinanden med. I det øjeblik, problemerne omdefinieres til f.eks. politiske spørgsmål, idrætsudøvelse eller andet, så er der ikke længere tale om selvhjælp.

Selvhjælp er i det lys simpelthen “det omvendte” af professionel hjælp - med et filosofisk begreb en “**abstrakt negation**”. Som ved alle andre “negationer” (skift fra noget til dets modsætning) fastholdes en dimension (bearbejdning af personlige problemer), mens en anden (den professionelle styring) ændres; at negationen er “abstrakt” vil sige, at det endnu ikke er udfoldet, hvad “det omvendte” nærmere indholdsmæssigt vil sige på sine egne præmisser. Den “mangfoldighed” i feltet, som hele tiden understreges, er netop udtryk for, at det kun holdes sammen af det, som det **ikke** er. En vigtig baggrund for, at det fastholdes som abstrakt negation trods de vanskeligheder, det giver, er, at det fortsat er de professionelle, der tematiserer området, i forskning og i praksis – ud fra en interesse i, hvordan selvhjælp kan (hjælpes til at) supplere eller erstatte den professionelle indsats.

Det betyder ikke, at forestillingerne om “selvhjælpen” som negation af den **professionelle indsats** bliver helt indholdstomme, men blot, at de – hvad enten det er bevidst reflekteret eller ej - domineres af begreber om brugernes **forhold** til den professionelle indsats. Når Mehlbye & Christoffersen - igen med baggrund i den omfattende internationale litteratur- sammenfattende skriver, at

“Selvhjælpsgrupperne kan ses som en del af ideologien om, at menneskets egne ressourcer og egen personlige styrke er vigtige for trivsel og sundhed” (ibid.; 54)

- så er det implicit medtænkt, at det står i kontrast til (behandlernes) ensidige vægtning af en professionel hjælp og en kontrast, der har (bør have) betydning for de samfundsmæssige service-ydelser på social- og sundhedsområdet. På den måde tales der ikke, som den afgrænsende definition kunne forlede os til at tro, blot om selvhjælp - “det omvendte” - men dybest set om bevægelser og overgange mellem hjælp og selvhjælp. Først og fremmest en bevægelse i retning af, at problemer, der aktuelt eller potentielt ydes professionel hjælp til, friholdes eller “tilbageerobres” af de berørte (hhv. afhændes til dem).

Men hvad er det for en “hjælp”, der her negeres til “selvhjælp”? Der er på ingen måde tale om, at en “oprindelig” tilstand af egenomsorg genetableres efter en periode med overdreven behandleri. Tværtimod er egenomsorgen formet i den professionelle omsorgs praksisbegreber, før den blev negeret. Når Clausen f.eks. skriver om selvhjælpsgrupper, at

“... private problemer almengøres, fordi deltagerne indser, at andre slås med de samme problemer som de selv” (fra Kjær Jensen, 1992; 106).

- så må det ses på baggrund af, at problemerne først er blevet “privatiseret” til nogle, selvhjælpsgruppen deltager “har” som individer at slås med, og at “almengørelsen” udvikler sig på dette grundlag. Privatiseringen til “individuelle problemer” er tænkt med implicit, som blind faktor der er fulgt med over fra behandlingsparadigmet (i modsætning f.eks. til kvindebevægelsens bevidste opgør med problemernes individualisering som udgangspunkt for deres almengørelse i basisgrupper).

Her kan vi følge tråden op fra den ovenfor omtalte psykoterapi løsrevet fra behandlingsparadigmet og nærme os selvhjælpsgrupper som handlesammenhænge.

Løsrivelsen fra behandlingsparadigmet sker i selvhjælpsgrupperne ved, at de ikke længere konstitueres omkring en relation mellem en professionel og en bruger. Psykoterapiens omsorgsrelation - der følger af dens konstituering som professionel rådgivning også herover behandlingsparadigmets grænser – opløses, men genstandsbestemmelsen fastholdes i udgangspunktet: Individuelle problemer. Uden den professionelle rådgivning er bevægelsen, i retning af omdefinering og udvidelse af problemet indenfor en “individuel totalitet” af livsproblemer, imidlertid heller ikke længere mulig; i stedet forbliver det formulerede problem konstituerende for gruppen og en eventuel revision af problembestemmelsen fører til, at deltageren bevæger sig væk fra gruppen, eller at gruppen ophører som selvhjælpsgruppe.

Set i dette perspektiv er selvhjælpsgrupper, i **højere** grad end psykoterapi, tilbøjelige til at fastholdes i “sygdoms-“ eller “problembegreber”⁵⁴. Fastholdelsen er en “dynamisk” følge af sammenhængen mellem genstand og deltagerpræmisser. Det er ikke dermed umuligt for en selvhjælpsgruppe at bevæge sig fra sit oprindelige grundlag, men det sætter straks spørgsmålstejn ved de sider af deltagerens præmisser, som ikke umiddelbart tematiseres med “problem-begrebet”. Generelle forskelle i social situation og livsform viser sig, oftest ved at nogle falder fra. For nogle vil selvhjælpsgruppens diskussioner f.eks. ligge tæt på deres almindelige sociale omgangsformer, for andre fjernt; for nogle er “problembegrebet” anvendeligt til at danne ny mening i en forandret livssituation, for andre måske en relativt vilkårlig overskrift på en kompleks psykologisk problematik og en udstødt samfundsmæssig position. Den dynamik er taget for sig selv helt parallel til den, man ser, når et for snævert psykologisk begrebsapparat er udgangspunktet for psykoterapi, og klienterne falder fra.

Omsorg, selvhjælp og kvindepolitik i FRIGG

I FRIGGs sammenhæng stod selvhjælpsgrupper først og fremmest overfor en psykoterapeutisk omsorgsrelation. Det viste sig hurtigt i praksis, at de uforpligtende ÅbenHus-arrangementer og projektets karakter af et fristed tiltrak kvinder, der havde store psykiske og sociale problemer.

54 Det kan være en helt bevidst strategi, som i den største og mest udbredte selvhjælpsgruppe-bevægelse *Anonyme Alkoholikere* (sml. Bateson, 1972).

ÅbenHus-arrangementerne var tilrettelagt som diskussioner om temaer i kvindernes liv. Ved den uforpligtende adgang og den tematiske afgrænsning lignede de en selvhjælpsgruppe, men med vigtige tilføjelser: Dels en relativ kontinuitet i deltagersammensætningen herover forskellige temaer og dels oplægsholderne og især psykologernes deltagelse. Det gav mulighed for udvikling i to retninger.

På den ene side, hjulpet af at psykologerne var dem, der "drev" FRIGG, og ved siden af ÅbenHus-arrangementerne lavede gruppesamtaler og individuelle forløb, udvikling af mere forpligtende og kontinuerlige psykoterapeutiske omsorgsrelationer. På den anden side, gennem arrangementernes kvinde- og socialpolitiske tematiseringer og forbindelser, udvikling i retning af et mere politisk defineret fællesskab.

Et eksempel kan illustrere brudfladen. Psykologerne hentede til et ÅbenHus-arrangement et tema kendt fra kvindebevægelsen: "Ravnemødre". En af de psykologiske mekanismer, hvormed kvinder holder sig selv fast i en begrænsende husmoderrolle, er ideologien om, at hvis de gør noget for sig selv, svigter de deres børn. Psykologerne kunne her bidrage i deres dobbelte egenskab af fagpersoner og berørte. Diskussionen viste imidlertid, at flere af de deltagende kvinder havde oplevet at få fjernet et barn fra hjemmet. I stedet for den intenderede Freire'ske "bevidstgørelse" optrådte diffus sorg og altomfattende skyldfølelser, der slet ikke kunne opfanges indenfor dette tema.

Denne og en række andre erfaringer overbeviste psykologerne om, at for mange kvinders vedkommende ville FRIGG kun være til gavn, hvis temadiskussionerne blev solidt understøttet af en psykoterapi med psykologerne i en klar omsorgsfunktion; kun således kunne man sikre en tilstrækkelig "føling" med de enkelte kvinders særlige præmisser for deltagelse i ÅbenHus-arrangementerne i tilrettelæggelsen af deres temaer. Og jo mere, FRIGG etablerede sig og fik betydning for kvinderne som hjælp, desto mere stod det også klart, at for disse kvinder var der ingen logisk "overgang" fra FRIGG til en selvhjælpsgruppe.

Set fra psykologernes perspektiv i projektskitser var selvhjælpsgrupper et logisk mellemtrin mellem psykoterapi og selvhjælpspenhed og kunne knytte an til de kvindepolitiske traditioner; men som det gælder generelt for begreber om selvhjælp, var der ikke taget højde for kvindernes konkrete perspektiv og præmisser. Kunne individuel og gruppe-terapi skaffe klarhed over nogle af kvindernes præmisser for deltagelse i ÅbenHus - angst for at tale i forsamlinger, for at komme i skudlinjen osv. - så forblev det relativt uklart, hvordan konkret FRIGG som helhed havde betydning for kvinderne. Og med erfaringerne om de tætte forbindelser og gensidige afhængigheder mellem FRIGGs handlesammenhænge in mente var det disse mere generelle præmisser, der var afgørende for den centrale målsætning om "hjælp til selvhjælp".

Kvinderne kunne placeres nogenlunde på en behandlingsfaglig dimension mellem "tunge" og "lette" problemer - som i den ovenfor gengivne "spiral" - men det sagde netop ikke i sig selv så meget om, hvordan selvstyrede aktiviteter kunne igangsættes og forandres i bredere og mere blivende netværker. I stedet oplevede man, at kvinderne enkeltvis "poppede op", en overgang blev dynamoer i FRIGGs gruppesammenhænge, for snart efter at forlange større udfordringer end FRIGGs uforpligtende niveau og give psykologerne et nyt omsorgsproblem: Manglen på adækvate samfundsmæssige muligheder og tilbud at fortsætte i. FRIGG blev delvist etableret som "fase-institution" i et - utilstrækkeligt -kontinuum af foranstaltninger.

Overfor denne problematik var vi i vores diskussioner optaget af, om der med grundlag i FRIGGs kvinde- og socialpolitiske tematiseringer og kontakter kunne udvikles et almenbegreb om kvindernes præmisser fra deres eget subjektperspektiv. Erfaringer som den beskrevne med "Ravnemødre"-temaet var ikke en fuldstændig diskvalificering af det kvindepolitiske perspektiv. Efter psykologernes opfattelse var der derimod tale om, at kvindepolitiske almenbegreber gennemsyrede deres arbejde, såvel i ÅbenHus som i psykoterapien; blot måtte de udvides og de konkrete former, hvorunder de blev konstrueret og anvendt, udvikles. Herigennem kunne det måske være muligt at overskride FRIGGs konstituering som uforpligtende hhv. psykoterapeutisk frirum i retning af en praktisk realisering af fællesskabet som social-/kvinde-politisk netværk - eller gennem praktiske forbindelser med andre allerede eksisterende. En vanskelighed var naturligvis her, at mens en psykoterapeutisk behandlingsfaglighed var umiddelbart tilgængelig for psykologerne - i kraft af grunduddannelse og supervision - så var en udvidelse af kvindepolitiske begreber og praksis en meget større mundfuld.

Som nævnt forhindrede projektets lukning, at vi kom videre i afklaring eller afprøvning af problematikken. Lukningen - eller nærmere psykologernes bevidsthed om dens relevante mulighed - var i sig selv medvirkende til at indsnævre projektets muligheder omkring mål-middel-sammenhænge, der forudsatte relativt korte forløb og indgik på en relevant måde i psykologernes efteruddannelsesforløb (denne problematik sætter jeg fokus på i kapitel 8).

På dette sted vil jeg fortsætte i en diskussion af en type af handlesammenhænge, der i sin måde at overskride behandlingsparadigmet ligger tæt op ad FRIGGs arbejdsmåde, nemlig "socialt gruppearbejde".

6.4. SOCIALT GRUPPEARBEJDE

"Socialt gruppearbejde" diskuteres, ligesom selvhjælpsgrupper, som alment begreb for en lovende arbejdsform i socialt arbejde, som bl.a. SUM-projekter kan bidrage med erfaringer om. Det figurerer således centralt i Just Jeppesens sammenfattende evaluering af projekter for "udstødte og sårbare" (1992a) og for "truede børn og unge" (1992b); det vies særlig opmærksomhed og anbefales i Just Jeppesen (1991). I samme tidsskriftnummer polemiserer SUM-konsulent Carsten Andersen over, at Just Jeppesen ikke forsker i, hvorfor en så "klientvenlig arbejdsform" ikke kan "finde plads i den sociale sektor" (1991; 30). Kan det måske, spørger Andersen videre, hænge sammen med, at

"... når det sociale arbejdes indhold giver brugerne større medbestemmelse og selvtillid, begynder nogle negative mekanismer i 'systemerne', som bevirker, at projekterne stoppes" (ibid.)?

Som Just Jeppesen definerer det - bl.a. afgrænset fra selvhjælpsgrupper, projektgrupper, gruppeterapi og væresteder - er socialt gruppearbejde ikke andet end

“... professionelt ledede samtalegrupper med aktiviteter, men uden terapi. Det er lukkede grupper, der tilbydes socialt tunge klienter, eventuelt i fællesskab med deres børn. Grupperne mødes regelmæssigt nogle timer en eller flere gange om ugen” (1991; 20).

I definitionerne og erfaringsdannelsen er socialt gruppearbejde entydigt set fra den professionelle perspektiv som en arbejdsform, primært i kontrast til individuel sagsbehandling. I modsætning til selvhjælpsgrupperne, men ligesom i psykoterapi, er den professionelle omsorgsrelation bevaret og i sammenhæng hermed overskridelsen af en given problembestemmelse i retning af brugerens totale livssituation. Afgørende bliver altså ordene “med aktiviteter, men uden terapi”. Hvad dette vil sige, og hvordan handlesammenhænge konstitueres efter dette princip, kan illustreres med et eksempel fra en basisgruppe i Askovgårdens Dagcenter (som i øvrigt også fremhæves som eksempel til efterfølgelse i Just Jeppesens arbejder).

Basisgruppen i Askovgårdens Dagcenter

Som nævnt - og som jeg diskuterer nærmere i kapitel 10 - har jeg ikke haft den samme adgang til de socialfaglige diskussioner i Askovgårdens Dagcenter som i de øvrige samarbejdsforløb. Imidlertid mener jeg nok, at observationer fra min deltagelse i en basisgruppe i Dagcentret kan anvendes som empirisk illustration til en diskussion af socialt gruppearbejde. Det følgende uddrag viser, hvordan diskussionen bevæger sig fra et gruppeinterview, hvor jeg prøver at tematisere den dagligdag, hvori Dagcentrets aktiviteter får betydning for medlemmerne, og til en mere almindelig basisgruppe-funktion.

På mødet er, foruden mig selv og medarbejderen, kun to medlemmer til stede; det giver god tid til, at medlemmet Birgitte mellem mange afbrydelser - hvor hun går på toilettet, henter vand m.v. - fortæller om sin generelle dagligdag: Hun læser, ser TV og går tur med hunden. Bor alene med sin mor. Hun har dårlige tænder og spiser derfor kun grød. Hun kommer to gange om ugen et par timer i Dagcentret, og det synes hun er rigeligt. Birgitte nævner i forbifarten, at hun blev henvist til psykiatrien - og derfra til Dagcentret - en dag, hun gik til lægen for at hente sine piller; lægen tog det op, fordi hendes mor havde “været emsig igen” og ringet til ham og fortalt, at Birgitte “var da ligeglad med, om hun ville dø”. Hun har for et par år tilbage været udsat for en trafikulykke, og der pågår for tiden undersøgelser af omfanget af hendes hjerneskade. Medarbejderen må støtte hende med hukommelsen undervejs, når jeg stiller faktuelle spørgsmål.

Morten: Du har ikke lyst til at kaste dig ud i andre ting eller flere aktiviteter?

Birgitte: Nej. Og jeg er bestemt ikke interesseret i at få en mand!

Morten: Nå. Hvorfor ikke?

Birgitte: Nej! Jeg er blevet skuffet en gang. Det må være nok.

Medarbejder: Man bliver sgu nødt til at tage chancen en gang imellem, Birgitte!

Birgitte: Nej, så kommer jeg til at tænke på mine tænder!

Medarbejder: Ja, det er jo det! Det skal vi jo have ordnet nu! Det er der faktisk mange der gør, Birgitte: Der ikke tør at få kærester pga. af tænderne

Birgitte: Tror du?

Medarbejder: Ja, det er der. Der er mange der er generte over det. Og der er faktisk utrolig mange der har gebis.

(tavshed)

Birgitte: Jeg ved godt, jeg har... jeg har ikke fortalt hende om... vi har ikke kunnet tale om, at... jeg havde sagt, jeg ville begå selvmord.

Medarbejder: Det har du sagt?

Birgitte: Jo, men jeg har ikke modet til det.

(tavshed)

Morten: Er det noget, du stadigvæk går og tænker over?

Birgitte: (Ryster på hovedet) Jeg tænker bare på, at det her skal gå i orden. Jeg tror ikke, jeg får flere penge ud af det.

Morten: Altså de undersøgelser?

Birgitte: (Nikker)

(tavshed)

Medarbejder: **Har** du forsøgt at begå selvmord?

Birgitte: Nej. Jeg har ikke modet!

(tavshed)

Medarbejder: Men Birgitte, tænker du meget på at du har gebis?

Birgitte: Ja. Min lillebror, han gør nar ad det.

Medarbejder: Det er næsten ikke til at bære, hvis det er et stort problem for en, vel? Har du sagt det til ham, at du ikke bryder dig om at han siger det?

Birgitte: Så vil han bare grine endnu mere!

Medarbejder: Er det rigtigt? Tror du ikke, han ville tage det alvorligt?

Birgitte: (utydeligt)

Medarbejder: Jeg synes, du skal blive gal på ham og sige det til ham. Det kan godt være, han vil blive forskrækket, hvis du siger det til ham.

Birgitte: Ja

Morten: Tror du ikke han er klar over, at det er et problem for dig?

Birgitte: Nej, det tror jeg ikke

Medarbejder: Ved du hvad Birgitte, jeg har engang vejet utroligt meget, og hvis der var nogen, der sagde til mig at jeg var fed - så ku' jeg gå fuldstændig i spåner. Jeg blev så gal. Fordi jeg vidste det godt, ikke? Men jeg ville ikke have, at andre, de skulle sige det til mig. Jeg kan godt forstå, at når det er så stort et problem for dig, at du ikke kan holde ud, at andre mennesker siger det til dig! Det synes jeg du skal sige til dem! Det skal du ikke finde dig i!

Birgitte: Det er også en af de ting: Jeg er spinkelt bygget, men jeg har taget utrolig meget på

Medarbejder: Ja

Morten: Du får også noget medicin, ikke?

Birgitte: Nej - ingen nervepiller til mig!

Morten: Na. Men du snakkede før om piller hos lægen?

Birgitte: Nå ja, men det er mine hovedpinepiller...

Morten: Migræne?

Birgitte: Hvis jeg ikke tager dem med det samme, så **bliver** det til migræne

(tavshed)

Medarbejder: Nej men Birgitte, du skal have ordnet dine tænder og ændret dine kostvaner. Så taber du dig også. Det kan lade sig gøre, jeg tabte 26 kg. Så meget skal du slet ikke tabe dig.

Som det var almindelig praksis, er Birgitte her "på" alene, mens de andre lytter. Gruppearbejdet har form af en dialog mellem medarbejderen og medlemmerne en ad gangen. Hvis en anden blander sig, er det ofte anledning til at vedkommende selv kommer "på". Kun glimtvis opstår diskussioner, som flere medlemmer deltager i (dog er grupperne hvad dette angår forskellige). Medarbejderen sørger for, at hun når hele vejen rundt, er opmærksom på alle, også dem, der eventuelt ingenting vil sige.

Den gengivne sekvens er illustrativ, fordi medarbejderen - og forskeren, der følger trop - her diskuterer Birgittes situation på en måde, så hun dels styrer udenom en psykoterapeutisk bearbejdning af de konfliktfyldte og smertefulde temaer (uden dog at støde ved at ignorere dem),

og dels knytter en fast forbindelse til det praktiske omsorgsarbejde, som hun også selv udfører (de ringer sammen til tandlægen efter vores møde).

Våbenhvilen

Princippet om ikke-terapi har her karakter af en slags **“våbenhvile”** mellem medarbejdere og medlemmer: Begge parter holder sig fra det alt for tunge og konfliktfyldte. Medarbejderen på sin side ud fra erfaringer om, at en afgørende betingelse for, at Basisgruppen kan fungere, er at medlemmerne bliver hjulpet ved, at der bliver sat klare grænser. Går man “ind i” de konfliktfyldte temaer, så kan hverken medlemmet eller gruppen rumme og håndtere det, og utryghed, konflikter og frafald eskaleres. Medlemmerne, på deres side, respekterer, at medarbejderne sætter disse grænser, og værdsætter det resulterende fristed, som meget ofte er deres eneste sociale samvær bortset fra snævre og belastede familierelationer.

“Våbenhvilen” er ikke stabil. Begge parter prøver løbende dens grænser af, fordi der næsten altid ligger afgørende problemer og muligheder gemt udenfor det “sikre” område. Oftest netop på den forsigtige måde, som vi ser i situationen her: Medarbejderen prøver at støtte og forpligte Birgitte på at tage skridt til at forbedre sin situation, men med det praktiske, som hun selv kan hjælpe med, i centrum. Birgitte på sin side “lufte” to gange temaet om hendes selvmordstanker og hendes mor, men uden at fastholde det.

Men indimellem vil medarbejderne insistere på, at medlemmet tages i psykologisk eller psykiatrisk behandling, og indimellem kan medlemmer være konfliktsøgende, vanvittige, berusede eller lign. - hvilket igen medarbejderne stopper, i sidste instans ved at forbyde medlemmet adgang.

Handlesammenhængen konstitueres på denne måde i to formidlende dimensioner. Den ene er, at Basisgruppen er et af knudepunkterne i relationer mellem medlemmet og det professionelle system. Dialogen mellem medlem og medarbejder i gruppen følges op via medarbejderen i forsøg på at sammensætte en skræddersyet kombination af foranstaltninger i det professionelle netværk - Askovgårdens socialrådgiver og psykologer, visitationssamarbejdet i “SPIN” (sml. s.143), og individuelle kontakter til hjemmesygeplejersker, læger, tandlæger m.v. Den anden dimension er Basisgruppens - og eventuelle øvrige aktiviteters - uspecifikke funktion som det (eneste) fristed, hvor medlemmet kan møde andre mennesker uden de konflikter og den angst osv., som i andre sammenhænge er resultatet af krav, forpligtelser m.v.

“Våbenhvilen” er en finjusteret balance i begge retninger på en gang. I vores eksempel her må temaet ”Birgitte-moder-læge” forlades, umiddelbart for ikke at belaste gruppen (inklusive Birgitte!) med selvmordstemaets uoverskuelighed - men også fordi Birgitte fremstiller det forløb, der fører frem til, at hun “ender” her i Dagcentret, som et resultat af sin mors (og senere behandlernes) “emsighed”, mens hun selv var “ligeglåd”. I en anden situation pressede medarbejderen kraftigt på for, at et medlem skulle lade sig indlægge for sit hashmisbrug; ikke fordi en sådan indlæggelse var særlig realistisk, men for at markere overfor ham og gruppen, at hans påvirkethed og de vanvidsytringer, som medarbejderen satte i forbindelse med misbruget, ikke kunne tolereres i Basisgruppen.

Når medarbejderen fører ordet, er der ikke kun tale om, at det er hende, som - anerkendt af alle - definerer gruppens konstituering, "lægger rammen" og "sætter grænserne". Det bliver også hendes erfaringsverden og sprog, der tales og generaliseres i, og hendes holdninger, der gælder. I eksemplet med Birgitte gør medarbejderen en del ud af at udtrykke sin egne synspunkter og erfaringer om den sociale omgang med gebis og fedme. Birgitte "akkompagnerer" med spørgsmål og en halvkvædet skepsis. Vi diskuterer ikke den afgrund, der givetvis er mellem medarbejderens og Birgittes muligheder og handlegrunde i forhold til disse problemer - ikke fordi nogen for alvor tror, at deres situationer er sammenlignelige, men fordi denne form ser ud til bedst at sikre den etablerede balance.

I en anden situation dristede et medlem sig til at spørge, om ikke det totale alkoholforbud på den årlige sommerkoloni var lidt gammeldags; da medarbejderen svarede med et urokeligt "Næ!" - for at beskytte de alkoholikere, der havde behov for forbuddet - opstod en spændt stemning, og medlemmet reddede situationen med et "skolepige-fnis" henvendt til de andre medlemmer, hvorved en uenighed blev omdefineret til en uartighed.

Denne konstituering af handlesammenhængen indebar naturligvis, at det var vanskeligt at få et udvidet billede af medlemmernes deltagelsespræmisses. Som nævnt s.146 konkluderede jeg, at Basisgruppen ikke var det rette udgangspunkt for en undersøgelse af brugerperspektivet på Dagcentret. Den problemstilling berører jeg igen i kapitel 10, s. 326.

Socialt gruppearbejde og den almene udstødning

Disse problemstillinger i en bestemt Basisgruppe i Askovgårdens Dagcenter lader sig naturligvis ikke umiddelbart generalisere til et alment begreb om "socialt gruppearbejde". Ganske som begrebet "selvhjælpsgruppe" kan "socialt gruppearbejde" i den ovenfor definerede betydning henføres til et bredt og uensartet felt af meget forskellige konkrete handlesammenhænge. Igen her er der tale om "abstrakte negationer" - af individuel sagsbehandling og af psykoterapi. Og tilsvarende bibeholdes centrale dimensioner ved det, der negeres, uden at det nødvendigvis medtænkes teoretisk.

Trods Carsten Andersens forestillinger om, at socialt gruppearbejde er udfordrende for de etablerede "systemer", kan vi af analysen af Dagcentrets Basisgruppe se, at det kan være så som så med klienternes medbestemmelse. Uanset intentioner om det, så er Basisgruppen et eksempel på, at gruppearbejdet er konstitueret på grundlag af en helt fast kompetence- og rolle-fordeling mellem medarbejder og brugere. Her, som andre steder, etableres og fastholdes arbejdet på et udgangspunkt, der afspejler brugernes omfattende afmægtighed. Arbejdsformen er nok umiddelbart "klientvenlig", men det er svært at se, hvordan den kan være truende for "systemernes" magtbalance.

I Dagcentret er det bestemt ikke fordi, arbejdet er organiseret i et traditionelt socialfagligt eller psykiatrisk hierarki, som medarbejderne holder rigtigt fast ved. Tværtimod er det organiseret som en relativt fleksibel selvejende institution og med et eksplicit ønske om at udvikle nye faglige

begreber og metoder, der overskrider behandlingsparadigmet i retning af en mere alment forstået støtte til det enkelte individs sociale integration (sml. Adolph, 1990).

Vi har snarere at gøre med, hvordan Dagcentret etableres som en selv bærende praksis på den almene udstødnings præmisser (sml. s.93). Medlemmernes udstødte samfundsmæssige position indgår som given forudsætning for arbejdet og bestemmer det ambitionsniveau, som det er muligt at lægge. Når Dagcentrets medarbejdere alligevel har ambitioner om egentlig "social integration", frem for - som det ofte er tilfældet - at stille sig tilfredse med "livskvalitet" som arbejdsmålsætning, så retter begreberne om den ensidigt opmærksomheden mod de individuelle medlemmers "skrammede" og belastede udgangspunkt og afbildet en udvikling i en uendelig serie af meget "små skridt". Den dynamisk opretholdt "våbenhvile", som angår relationen mellem medlemmers deltagelsespræmisser og Dagcentrets mål-middel-sammenhænge (og som implicerer, at Dagcentret i nogle henseender udgør en "total institution" i Goffmans forstand⁵⁵) lades ude af betragtning, på den måde, at den kun tænkes som en nødvendig minimumsforudsætning for det egentlige arbejde.

Ser vi igen på de nævnte definitioner og overvejelser om socialt gruppearbejde, gør noget helt tilsvarende sig gældende: Hvor det fremstår nogenlunde tydeligt som et redskab i hænderne på en socialarbejder, med faglige mål og midler, så mangler refleksioner af brugernes deltagelsespræmisser i relation til gruppearbejdets konstituerende mål og midler fuldstændigt. Man kan som et tankeeksperiment forestille sig, at f.eks. Just Jeppesen skulle skrive sin analyse og anbefaling af "socialt gruppearbejde", ikke i et fagtidsskrift, men henvendt til klienterne - hvad kunne hun da skrive?

Resumé

Kapitel 6 præsenterer den analytiske indfaldsvinkel - indholdsanalyse af det psykosociale arbejdes handlesammenhænge - gennem diskussion af en håndfuld typer af handlesammenhænge, som jeg mødte empirisk og som diskuteres i faglitteraturen.

Fra Madkapellet gengives en sekvens, hvor to forskellige konstitueringer af mødets handlesammenhæng står overfor hinanden og veksler: Er det et møde, hvor der kæmpes om indflydelse og indhold i et græsrodsprojekt, eller er det et forsøg på at inddrage assistenterne i den pædagogiske tilrettelæggelse af deres revalideringsforløb? Det må nærmere betragtes i sin sammenhæng med handlesammenhængens formidlede referencer - sammenhænge, der netop fremtræder i et sådant grænsetilfælde.

Fra Regnbuen diskuteres forsøget på overskridelse af psykologisk behandling indefra, dvs. med udgangspunkt i en fastholdelse af "**rådgivning**" som organiserende begreb. Hermed kan man bryde med behandlingsparadigmets normative dimension og også søge at forbinde individuelle

55 Hvormed menes, at institutionens interaktion og begreber (sociale symboler) har betydning for klienters identitet som helhed, og ikke modificeres af, at klienten samtidig deltager i andre interaktioner og dermed kan afgrænse institutionens betydning (sml. Goffman, 1961; 15ff.).

forhold til samfundsmæssige; men den grundlæggende konstituering af handlesammenhænge i rådgivernes begreber og omkring en potentiel totalitet af brugernes psykiske problemer fremkaldte en asymmetrisk omsorgsrelation og dermed en etisk problematik, der ikke stod til at ændre ved rådgivningens udråbelse af sig selv som “alternativ”.

FRIGG illustrerer begrebet om **selvhjælps-grupper**. Disse skulle danne et mellemtrin fra FRIGGs uforpligtende eller omsorgsprægede aktiviteter til selvhjulpethed, men det var svært at realisere i projektet.

Begrebet om selvhjælp sammenfatter empiristisk en mangfoldighed af uensartede erfaringer i en abstrakt negation af professionel hjælp. Derfor er det til liden hjælp ved analysen af konkrete overgange og relationer mellem hjælp og selvhjælp. Analyseret som handlesammenhæng vil selvhjælpsgrupper have en tendens til at fastholde en given genstandsbestemmelse, og enhver udvikling vil udfordre deltagerpræmisserne på ubegrebne måder.

I FRIGG brugtes de uforpligtende temadiskussioner som indgang til mere omfattende psykoterapeutiske omsorgsrelationer. At omsætte hjælpen til selvhjælp igen - i fællesskab - forudsatte imidlertid en anden bestemmelse af, hvad kvinderne i FRIGG var sammen om. Her var projektets kvinde- og socialpolitiske referencer en kandidat, hvis relevans dog forblev uprøvet som følge af projektets lukning.

Endelig diskuteres et eksempel på **socialt gruppearbejde**, defineret som “professionelt ledede samtalegrupper med aktiviteter, men uden terapi” (Just Jeppesen, 1991; 20). Igen her et empiristisk begreb dannet i abstrakte negationer - af individuel sagsbehandling og af psykoterapi. Fra Askovgårdens Dagcenter gengives en sekvens fra en Basisgruppe, der viser dens konstituering på den almene udstødnings præmisser, som selvbærende aktivitet med medarbejderen som absolut autoritet og medlemmers uforpligtende deltagelse. Der vedligeholdes en “våbenhvile”, hvor aktiviteten dels fungerer som et knudepunkt i medlemmers relationer til professionelle foranstaltninger, og dels som et fristed fra krav, forpligtelser, konflikter osv.

KAPITEL 7. MODSTEMPLING, LOKALKULTUR OG IMPLICIT PÆDAGOGIK

7.1. SYMBOLSK INTERAKTION - SOM IDEALBEGREBER I EN POLEMIK

Vi har i kapitel 6 set, hvordan overskridelsen af behandlingsparadigmet finder sted på tøvende og modsigelsesfyldte måder. Som jeg har diskuteret det, hænger det i høj grad sammen med, at de grundlæggende mål-middel-sammenhænge kun delvis anfægtes: Det grundforhold, at psykosociale forhold mødes som individuelle problemer, problemer for, eller med, individer og udgangspunktet i en given rollefordeling mellem således udpegede "brugere" og professionelle. Den analytiske indfaldsvinkel, hvormed jeg har tematiseret denne problematik, har i høj grad fokuseret på, hvordan handlesammenhænge konstitueres og rekonstitueres **begrebsligt**. I min forståelse sker denne proces først og fremmest på et fundamentalt **praktisk** niveau i bevægelige relationer mellem samfundsmæssige mål-middel-sammenhænge og individuelle deltagerpræmisses, som hele tiden forudsætter og udpeger bestemte konkrete **betingelser**. Således var f.eks. problematikken om "våbenhvilen" i Askovgården ikke alene udtryk for en bestemt metode men derimod en måde, hvorpå man forholdt sig til arbejdets praktiske betingelser, hvortil også hørte medlemmernes omfattende udstødthed, medicinering, øvrige institutionsnetværk osv.

Den samme grundproblematik omkring behandlingsparadigmet kan man imidlertid også tematisere, hvis man betragter processen ud fra dens **sproglige** former, som en "symbolsk interaktion", hvor begrebslige definitioner af situationen samtidig definerer deltagerens roller og deltagerespræmisses.

Denne indfaldsvinkel er den vel nok mest indflydelsesrige i socialpsykologisk behandlingsforskning. Ikke alene er det eksplicit udgangspunktet for den "symbolske interaktionisme" (Goffman, Becker m.fl.); det er også centralt i de i forskellige henseender beslægtede traditioner: Den systemiske eller "økologiske" tradition (Bateson, Haley, Selvini-Pallazzoli m.fl.) og etnometodologien (Garfinkel m.fl.). I disse traditioner arbejdes der på forskellige måder med psykosocial praksis og ofte netop med udgangspunkt i det grundlæggende paradoks, at behandlingsparadigmet fastholder klienten i netop den rolle, som det var meningen, hun skulle hjælpes ud af. Nogle forskere nøjes med at beskrive og analysere interaktionen som sociale aspekter ved praksis uden selv at drage praktiske konsekvenser - og, som jeg var inde på i kapitel 1, med deraf følgende uklarhed om analysernes status - mens andre har taget tankegangen op og omsat den til en praktisk, socialfaglig tradition.

Jeg antager, som nævnt i kapitel 4, at denne "anvendte socialpsykologi" bliver mere og mere central og formodentlig efterhånden vil anfægte de psykodynamiske traditioners dominerende rolle i den videnskabelige refleksion af psykosocialt arbejde. I kapitel 3 var jeg kort inde på, hvordan det at tænke handlingen som struktureret efter sproglige principper på det kategorielle niveau fører til, at givne begreber, rollefordelinger m.v. fastholdes på bekostning af deres forandring. I kapitel 4 beskrev jeg det på et "aktuel-empirisk-grundbegrebsligt" niveau som

paradigmet for en fastholdelse af en professionelt organiseret social kontrol under den almene kvalificerings betingelser.

At udfolde og dokumentere denne kritik er imidlertid, netop når tilgangen er så udbredt og betydningsfuld, ikke nogen simpel opgave, men snarere et livsprojekt. Ikke mindst også fordi paradigmet næsten overalt organiserer og reflekterer overskridelsen af behandlingsparadigmet i psykosocial praksis og dermed i sine konkrete udførelser og virkninger selv rummer modsigelser og udviklingsmuligheder, der næppe kan forstås med udgangspunkt i dets teoretiske formuleringer. Den subjektvidenskabelige diskussionen af den symbolsk-interaktionistiske tilgang (i bred forstand) må tages "bid for bid" i dens forskellige teoretiske og praktiske udformninger, forudsætninger og implikationer (se Andersen, 1978, Esser, 1991, Nissen, 1987, Döpping, 1991).

I denne sammenhæng vil jeg tage paradigmet op som et sæt af idealbegreber, der tilbød sig til formulering og refleksion af Brugerservice's praksis og udviklingsarbejde. Det betyder, at diskussionen af typer af handlesammenhænge og af de teoretiske modeller, som kan sætte dem på begreb, har en anden status i min diskussion af Brugerservice end i det foregående kapitel. Det hænger sammen med, at de teoretiske modellens funktion som idealbegreber kan reflekteres på en mere udfoldet måde her. I Brugerservice stod nemlig fra starten (mindst) to sæt af idealbegreber overfor hinanden som mulige bud på, hvad projektet handlede om, og hvordan denne "projektidentitet" kunne realiseres i handlesammenhænge. Nemlig på den ene side en interaktionistisk forestilling om "ramme-design" og "modstempling", og på den anden side de idéer om handlesammenhænge, som (bl.a.) jeg selv artikulerede med (bl.a.) subjektvidenskabelige referencer. Hele vejen igennem mit samarbejde med Brugerservice stod disse to modeller overfor hinanden på forskellige måder og i forskellige udformninger.

Det var også muligt i Brugerservice at få et relativt overblik over de praksisser og betingelser, som handlesammenhængene indgik i. Ikke bare den praksis, som vi reflekterede, men også polemikken mellem de to idealmodeller for den, krævede indholdsmæssigt, at vi måtte (og i en vis udstrækning kunne) tematisere disse bredere forhold. Når jeg derfor her fremstiller Brugerservice's forsøg på at overskride behandlingsparadigmet gennem kontrasten mellem de to modeller, så er det altså ikke, som i det foregående kapitel, forskellige typer af handlesammenhænge, men forskellige tilskrivninger af idealbegreber for de samme handlesammenhænge, som på forskellige måder indtænker og bryder med det forhold, at behandlingens handlesammenhænge konstitueres på grundlag af en begrebslig fastholdelse af psykosociale problemer som træk ved klienten eller hans livssammenhænge.

Rammedesign og modstempling i Brugerservice

"Mod-stempling" var Brugerservice's begreb for forsøget på at etablere handlesammenhænge, som ikke var behandling. "Stempling" ("stigmatisering") er det interaktionistiske begreb for den dynamik, at bestemte typer af interaktion - herunder behandling - reguleres ved en symbolsk fastholdt definition af nogle af dens deltagere i bestemte roller, hvorved deres afvigende eller på anden måde forstyrrende relation til gældende sociale normer neutraliseres. Stemplingen definerer også de stemplede for dem selv - deres identitet fastholdes omkring en opfattelse af sig

selv som afvigere. Herunder kan interaktionen etableres omkring “stemplinger”, der mere eller mindre totalt blokerer for opretholdelsen af en identitet overhovedet (se f.eks. Goffman, 1961,1975, Estroff, 1981).

Denne teori kan indsættes til organisering af socialt arbejde på forskellige måder (sml. Nissen, 1987). Generelt kan man opdele dem mellem metoder, der anvender og tydeliggør stemplingsprocesser for at muliggøre en udvikling gennem veldefinerede “status”-lag⁵⁶, og metoder, der søger at omdefinere eller undgå stemplingsprocesser, der ellers ville komme på tale. Det er den sidste variant, der er relevant i Brugerservice.

I den projektbeskrivelse, som da jeg begyndte samarbejdet med Brugerservice var den “gældende”, hedder det:

“Det forhold, at grupperne skal arbejde i/med “det nære sociale felt”, vil i vid udstrækning forsyne klienterne med målestokke for egen situation og tvinge dem til at bearbejde deres holdning/normer - en udvikling som understøtter/fremmer selvaktiviteten” (Brugerservice 1990; 5).

Forestillingen er, at langvarige kontanthjælpsmodtagere, ikke mindst igennem kontakten med det sociale system, har udviklet en “stemplet” identitet som mennesker, der har problemer, har brug for hjælp, ikke er værdifulde osv. I stedet for at bearbejde disse problemer i handlesammenhænge, som igen etableres i rammer, der bekræfter denne stempeling, så etableres systematisk rammer for interaktionen, hvori klienterne ikke er klienter, men ressourcer i “det nære sociale felt”. Det medfører, at de modtager en ny form for feedback til deres identitetsdannelse, nye “målestokke for egen situation”.

Det sociale arbejde er i denne forståelse ikke noget, der udfolder sig **indenfor** nogle passende rammer, men derimod primært et arbejde **med** rammerne. Handlesammenhængene er selv sat på begreb og bliver centrale midler i arbejdet.

Det kan illustreres med Mikkels fortælling om, hvad han selv opfattede som en pædagogisk brøler. Madkapellet medvirker i et etableret køkkentelt på Roskilde Festivalen. Det er Andreas, som har kontakten til den gruppe, der plejer at drive teltet - nogle “gamle flippere”, som nok bruger anledningen til at holde fest og hygge sig m.m., men som også “ved hvad det drejer sig om” og kan holde styr på tingene. Andreas er udpeget som leder af Madkappellets arbejde på festivalen. Assistenterne skal opleve succesen ved at lykkes med et ambitiøst projekt, der umiddelbart anerkendes socialt (folk står i lange køer og betaler for maden), og som er inddefineret i den selvbestaltede gruppes symbolske selvforståelse. Det afgørende er derfor at lade denne gruppe selv – eventuelt formidlet over Andreas - varetage den løbende regulering af aktiviteterne.

56 Batesons førømtalte tilskrivning af en paradoks intervention til Anonyme Alkoholikere kan således suppleres med en tilskrivning af en differentieret interaktionistisk stempelingsteori til behandlingstraditioner, som er oprindeligt er udsprunget af AA (Daytop, Minnesota-modellen m.v.), og hvor man søger at etablere et selvstændigt socialt system i institutionen, som reguleres med tydelige stempler.

Så vidt “ramme-designet”. I praksis blev forberedelserne temmelig vanskelige, Mikkel lagde sig syg, og flere assistenter svigtede undervejs. Bl.a. var Annemette i svære kvaler om, hvordan hun - med sit alkoholproblem - kunne håndtere deltagelsen i et så “fugtigt” miljø. På den første dag opstod hurtigt en meget dårlig stemning, og nogle af assistenterne brugte en meget grov tone. Andreas levede ikke op til sin leder- og formidlerrolle, og arbejdet forløb kaotisk. Mikkel indkaldte til et møde, som han indledte med at holde en “moralprædiken” om tonen og samarbejdets præmisser. Det faldt helt til jorden, og efter at skænderierne var fadet ud, løstes problemerne af sig selv.

Ifølge Mikkel var brøleren ikke, at han indkaldte til et møde for at “checke op”, men at han “holdt en moralprædiken omkring noget abstrakt”, i stedet for at stole på, at “flipperne” selv kunne håndhæve samarbejdets præmisser. Mødet var nødvendigt for, at alle kunne få overblik over arbejdet og deres egne opgaver. Men med moralprædikenen definerede Mikkel situationen, og derigennem arbejdet, som en pædagogisk proces, sig selv som fortolker af gældende normer, og assistenterne som klienter, der trængte til belæring. Når “flipperne” sagde fra overfor assistenternes tone, blev de derimod defineret som deltagere i det fælles arbejde.

Sådanne faglige overvejelser kan beskrives som “ramme-design”, dels omkring den generelle samarbejdskonstruktion med “flipperne”, og dels i den løbende konstruktion af den interaktion, der realiserer arbejdet. Det er rammernes meta-kommunikation, der fokuseres på. Det er også denne meta-kommunikation, der antages at være den vigtigste indfaldsvinkel til assistenternes selvansvarlige udvikling. Annemettes alkoholproblem indebar nok, at det var en (bevidst) satsning at indgå i et miljø, der balancerede mellem arbejde og fest; men de førte ikke til, at Mikkel tog fat i Annemette og diskuterede problemet, planlagde “kontrolleret drikning” eller lign. Han lagde blot vilkårene frem på forhånd, sikrede at der var brug for Annemettes arbejdsindsats, og åbnede op for, at “man” kunne trække sig fra opgaven, hvis man fandt den for svær. Med det udgangspunkt kunne Annemette selv overveje sin situation, selv beslutte at tage chancen, selv opsøge Mikkels og andres opbakning undervejs og selv notere sig en positiv erfaring. Ved at bearbejde problemet (psykoterapeutisk) på forhånd ville Mikkel signalere mistillid til hende og (ved tematisering af hendes eget ansvar) så tvivl om hans vilje til at bakke hende op; ved at erklære behovet for hendes arbejdsindsats var meta-kommunikationen den modsatte⁵⁷.

Tilskrivningen af interaktionistiske begreber til Brugerservice hviler ikke alene på fortolkede anekdoter som disse eller tvetydige formuleringer i projektbeskrivelser m.v. Modellen er ret klart sat på begreb under navne som “lift-modellen”, “ramme-design” eller -“pædagogik” i forbindelse med andre projekter med udspring i Brugerservice’s “moderorganisation” Dag- og Døgncentret (Olsen & Madsen, 1988, Kristensen, 1991). Kristensen beskriver metoden sådan her:

“Ved at skabe nye muligheder for samvær, afprøvning og kommunikation får den enkelte lejlighed til at reflektere og kigge på sig selv med andres øjne. F.eks. vil hele arrangementet omkring et faldskærmsspring udgøre kulissen for alle de aktiviteter, der

57 I systemiske termer svarer det til en kontrast mellem en “double bind” og en “paradoksal intervention”.

skal føre frem til det endelige spring. Hele opsætningen bliver i den forstand en ligeså vigtig side som selve springet (der giver selvtillid osv.). Her foregår omdefineringen fra at være klient til at være medlem af en faldskærmsklub. Rammerne er designet således, at de prækommunikere bestemte “adfærdsregler”, som klienten selv opsøger. Men det er adfærdsregler i nogle rammer, som giver mulighed for at eksperimentere og som indeholder et sæt af alternativer til de adfærdsregler, som ellers er betegnende for klienters dagligdag. Disse adfærdsregler forstærker vi ved iscenesættelse og strategisk kommunikation - tilrettelæggelse af succes'er, brug af analogier, metaforer, timing, paradoksale indgreb osv.” (ibid.; 82).

Kritikken af den interaktionistiske model

Når metoden formuleres på den måde, så er den netop eksplicit og tydelig nok til, at det bliver klart, hvor kritikken af den satte ind i de interne diskussioner i Brugerservice, som jeg “dumpede ind i” i efteråret 1990 (se s.103). Det var ikke først - og nok heller ikke fremmest - mig selv, der fremførte denne kritik, men derimod medarbejderne Mads og Mikkel.

De to havde omfattende erfaringer, fra Ama’r Totalteater, med at arbejde pædagogisk med græsrodsprojekter. I Ama’r Totalteater var det, bl.a. fordi der var tale om et ungdoms(klub)projekt, ikke så meget den sociale integration som **deltagerstyringen**, der var det afgørende princip (sml. Bechmann, Mørch og Nissen, 1993). I sammenhæng med det, var desuden opgøret med “som-om”-pædagogikken til fordel for at arbejde med “rigtige”, indholdsmæssigt nyttige “kvalitetsprojekter”, i pædagogisk teori kendt som princippet om det **“fælles tredje”**.

På den baggrund rettede deres kritik af “ramme-design”-metoden sig primært mod tre punkter, der hænger tæt sammen:

1. Det er her fortsat medarbejderne, der designer rammerne ud fra pædagogiske hensyn. Det indebærer en fastlagt rollefordeling, der alligevel virker stemplende, og i praksis begrænser assistenternes muligheder for udvikling i retning af selv at kunne designe de rammer, de arbejder i.
2. Det kendetegner i praksis græsrodsprojekter, at de hele tiden omdefinerer sig selv. Idéen om “design” giver et falsk billede af, at man kan tilrettelægge rammerne ved et skrivebord. Det kan man i praksis kun, hvis det er en “som-om”-aktivitet i et afgrænset behandlings-domæne. I virkeligheden sker det ved, at man i arbejdet løbende må omorganisere rammerne, fordi det indhold, de rummer, allerede har forandret sig.
3. Rammer har ikke karakter af iscenesatte kulisser, der kommunikerer regler. Assistenterne kan udmærket selv vurdere, om begreber, symboler, regler m.v. har hold i virkeligheden - dvs. hvordan de svarer til det, som aktiviteten er. I stedet for at designe en kommunikation handler det om at udvikle projekter, der er noget.

Der var her ikke tale om teoretisk begrundede indvendinger mod “ramme-design”-modellen, men om en rekonstruktion af praktiske erfaringer med udvikling af de grupper og projekter i “det nære

sociale felt”, som var forudset i Brugerservice’s projektbeskrivelse. Det skal dog ikke forhindre mig i at diskutere, hvordan de kan sættes teoretisk på begreb.

Anvendt etnometodologi?

Taget for sig selv kan denne kritik artikulere i en **etnometodologisk** forståelsesramme og rummer nogle af de samme pointer, som dem der drev Garfinkels opgør med den (Parson’ske) funktionalistiske sociologi (Garfinkel, 1984, Heritage, 1984, 1987, Bittner, 1980). Ligesom Goffman fokuserer Garfinkel “mikro-sociologisk” på, hvordan interaktion reguleres begrebsligt i en bevidst intersubjektiv proces, dvs. under det vilkår, at de deltagende aktører, for at kunne handle, må forudsætte hinandens medvirken til at etablere en meningsfuld interaktion, og på, hvordan aktørerne derigennem også skaber/genskaber sig selv som “sociale konstruer” (identitet). Med den opmærksomhed tager de begge et skridt fra forestillingen om en selvkørende “samfundsmaskine”, hvis medlemmer formes ved internalisering af givne normer i en socialisationsproces.

Men til forskel fra Goffman (som bygger på Meads socialpsykologi), opløser Garfinkel (inspireret af Schutz’ fænomenologi) også forestillingen om en **given** socialsymbolsk ramme som nødvendig indfaldsvinkel til studiet af interaktionen. I stedet sættes aktørernes egen løbende konstruktion af deres handlinger som socialt meningsfulde (accountable) i en såkaldt “**indeksikal**” proces, hvor handlingen og dens forudsætninger begrunder og definerer hinanden. Dermed tager Garfinkel udgangspunkt i en “lægmandssociologi”, funderet i folks “common sense”-måder at ræsonnere på i praktiske anliggender. Dette udgangspunkt implicerer igen to “ramme-overskridende” træk ved den “indeksikale” konstruktion af handlinger: For det første, at dens referencer strækker sig ud i principielt uendelige netværker af forudsætninger og ikke begrænser sig til en begrebsligt foruddefineret interaktionsramme. For det andet, at aktørerne nødvendigvis må gå ud fra som givet, at deres redegørelser og handlinger refererer til virkelige, “objektive” ting og hændelser, som ligger udenfor eller “nedenunder” selve kommunikationen (“the case of the real thing”).

På den baggrund kan man “med Garfinkel” kritisere “ramme-design”-modellen for at ignorere strukturerne i den “almindelige fornuft”: At folk selv konstruerer den symbolske mening med deres handlinger, i og med at de handler; at denne “making sense” nedefra hele tiden rækker udover og omdefinerer givne begrebslige rammer; og at kommunikation og symboler aldrig har et liv i sig selv, men altid forudsætter referencer til noget, som (tænkes at) eksistere reelt “i verden”.

Den kritik er i sig selv nok til at betragte tankerne om “prækommunikation af adfærdsregler” osv. med skepsis. Positivt vendt kan en “anvendt etnometodologi” hjælpe til at forstå de processer, hvorigennem Brugerservice’s enkelte delprojekter bliver til og udvikler sig, og hvordan de implicit rummer begreber om deres deltagere, som hele tiden i sig selv er bevægelige - i modsætning til Goffmans og rammedesign-modellens adskillelse mellem interaktionens spontane reproduktion af rammen og “designerens” (uforklarlige) magt over den. Denne forståelse kommer jeg tilbage til nedenfor.

Men der er alligevel mere på spil i polemikken om rammedesign i Brugerservice end dette. Garfinkels særlige udgave af et "subjektperspektiv" blev udviklet i et opgør med funktionalistiske - og bredere empiristiske - almenbegreber, men han fastholdt sit interaktionistiske udgangspunkt i handlingens sproglige (re-)konstruktion. Derfor måtte han forsvare sine mikro-sociologiske processer både mod forestillinger om overgribende samfundsstrukturer og mod forsøg på at betragte "the case of the real thing" som andet end (endnu) en læg-sociologisk "metode". Hans nedbrydning af givne rammer fører ham på den måde indad til en stadig mere detaljeret betragtning af, hvordan interaktionen realiseres operationelt.

Kritikerne af rammedesign-modellen i Brugerservice ville ikke kunne følge ham ad den vej. Tværtimod forudsatte deres kritik i høj grad bestemte, bevægelige ontologiske forestillinger om projekternes indhold, og den satte ind i en kontrast mellem almene paradigmer for deres arbejde - mellem på den ene side behandlingsparadigmet og på den anden side princippet om "det fælles tredjes pædagogik". Sådan som diskussionerne formede sig i praksis var der mere grovkornede kontraster på spil, end de måske lidt spidsfindige forskelle mellem etnometodologi og symbolsk interaktionisme.

Modstempling mellem behandling og "kulturpolitik med en social dimension"

Konkret kom polemikken til udtryk i diskussioner om den pædagogiske håndtering af disciplinære problemer. Iflg. lederen af Dag- og Døgncentret var det vigtigt, at arbejdet blev ledet som et "normalt arbejde", så der blev lagt vægt på rettidigt fremmøde, stabilitet, efterrettelighed, soigneret fremtoning osv. Det var dels begrundet i arbejdets symbolværdi som normaliserende interaktion dels også i, at mange assistenter erfaringsmæssigt efter lang tid i kaos havde brug for en fast struktur at holde sig til. Fra Brugerservice's medarbejderes side blev der argumenteret, at det måtte være arbejdets indholdsmæssige krav, der bestemte de konkrete "disciplinære" krav på en fleksibel måde, og at det primært var oplevelsen af arbejdets reelle betydning, der gav assistenterne selvtillid og ansvar overfor opgaverne.

I den diskussion optræder den interaktionistiske model i en særlig udformning, der på paradoksal vis er "tilpasset" behandlingsparadigmet som en teknisk formidling mellem diagnosticerede personens egenskaber ("jeg-svaghed" og lign.) og bestemmelser om "normalt arbejde" ud fra sine ydre træk. I denne form kan modellen kritiseres på sine egne præmisser (sml. Nissen, 1987). Hvis idealet er en arbejdssituation, der ligger så tæt på det normale som muligt, så må man spørge sig, hvorfra overhovedet en særlig social eller pædagogisk indsats henter sin berettigelse. Den vil nemlig altid organiseres omkring en stempling, simpelthen i kraft af, at den modstilles den idealiserede forestilling om "det normale".

På den måde er behandlingsparadigmet slet ikke overskredet. Det er tværtimod realiseret i sin mest almene og abstrakte form, dvs. uden at være bundet af bestemte **psykologiske** teorier eller forestillinger om, hvordan overgangen fra klient-status til normalstatus finder sted (i praksis erstattes de faglige/videnskabelige begreber om udvikling så med indholdsløse dagligdagsbegreber som "tilvænning", "aktivering" m.v.).

Denne formulering af interaktionismen ind i et alment behandlingsparadigme tydeliggjorde, hvordan ramme-design-modellen, også i sin mere "rene" og konsekvente form, indgik i en bredere praksissammenhæng, som den selv kun delvist medtænkte. Forestillingen om, at man så at sige med det rigtige "jujitsu-trick" kan vende en negativ "socialpsykologisk spiral" til en positiv (sml. FRIGGs formuleringer, s.166)⁵⁸ kan således, som en særlig social- eller psykolog-faglighed, sættes i relation til den overordnede administrative betingelsesstruktur af de foranstaltninger, hvori den kan udspille sig. Her skal designes rammer, der løser problemer indenfor rammer. Dermed kan den også relativiseres og "afmystificeres" som et fagligt redskab, hvis form er tilpasset behandlernes interesse i at fremstå generelt som effektive problemløser osv. (sml. Andersen, 1978).

Men den almene/abstrakte formulering af behandlingsparadigmet tilskyndede også dens kritikere til at formulere deres metode i et ligeså alment opgør med behandlingsparadigmet. Derfor arbejdede vi en periode i særlig grad med at få artikuleret disse "Brugerserviceprincipper" i diskussioner, der direkte eller indirekte placerede dem i kontrast til behandling.

Den centrale idé om "det fælles tredjes pædagogik" blev først og fremmest udbygget i retning af, at **forholdet mellem mål og midler blev vendt om**: Det kultur-/politiske indhold i projekterne var slet ikke noget, der blev sat ind som middel i en pædagogisk proces; tværtimod var det pædagogiske arbejde indsat som middel i projekternes kulturpolitiske virksomhed. "I stedet for en socialpolitik med en kulturel dimension skal vi have en kulturpolitik med en social dimension", hed det. "Mod-stempling" var i den forstand ikke noget selvstændigt grundlæggende begreb for arbejdet, men snarere en særlig betegnelse for dets socialpolitiske /pædagogiske delaspekt, som markerede det overordnede **skift** af grundstrukturen i praksis. Dette skift havde på sine egne præmisser en lang række implikationer, som vi prøvede at få greb om, og som hele tiden satte nye problemer og paradokser op.

F.eks. måtte det også indebære et skift af perspektiv. Hvis arbejdets indhold virkeligt skulle være det centrale strukturerende princip, og de pædagogiske processer udspille sig omkring assistenternes deltagelse i og forhold til dette indhold, så ville et revalideringsprojekt som organisatorisk ramme, og dermed som "subjekt" for aktiviteterne, virke begrænsende og hele tiden have en tendens til at fastholde behandlingens mål-middel-forhold. I stedet måtte man betragte processerne fra projekternes og deres deltageres eget perspektiv. Hvordan kunne man tage højde for det - når "man" konkret var et revalideringsprojekt? Men var man nu også det?

De særlige paradokser forbundet med et udviklingsprojekt som subjekt for "ideologisk" refleksion af sin egen konstituering kommer jeg nærmere ind på i næste kapitel. Men mere generelt handlede vores udbygning af "Brugerservice-principper" ikke bare om at hjælpe projektgruppen med at formulere en legitimerende ideologi. Det handlede - set fra mit perspektiv - om at formulere almene begreber om et psykosocialt arbejde, der overskrider behandlingsparadigmet i retning af et subjektperspektiv på praksis, og som nødvendiggør en refleksion af, hvordan dette subjektperspektiv konkret konstitueres i handlesammenhænge.

58 Det er en meget udbredt forestilling også i den systemiske tradition, som har formuleret den konsekvent nok til, at den kan vurderes kritisk, bl.a. hos Bateson (1972) og Selvini-Palazzoli m.fl. (1978).

7.2. LOKALKULTUR

En metodologi for indholdsanalyse

Hvad er et projekt, der “er noget”? Hvad er det nærmere indhold i forestillingen om en “kulturpolitik med en social dimension”? Hvad indebærer det beskrevne skift til “projekternes eget perspektiv”? Sådanne spørgsmål kom til at stå foran spørgsmålene om, hvordan det sociale arbejde her blev udformet i handlesammenhænge. Uden et forsøg på at få greb om, hvad det egentlig var for en “kulturpolitisk” praksis, der udfoldede sig i projekterne, ville begreber om “psykosociale handlesammenhænge” nødvendigvis blive fastholdt i en “abstrakt negation”(sml. s.168).

Med dette udgangspunkt udformede jeg en almen socialpsykologisk metode til analyse af Brugerservice’s socialpædagogiske arbejde i delprojekterne, opstillet i tre niveauer⁵⁹:

1. Analyse af den kulturelle-politiske praksis (græsrodsarbejdet osv.) som praksis på et kulturteoretisk niveau. På dette niveau analyseres arbejdets meningsfuldhed som et sammenhængende begrebssystem, mens de individuelle deltagelsespræmisser holdes udenfor som “stumt moment”.
2. Analyse af delprojektets tilblivelse, etablering, udvikling, opbygning osv. som handlesammenhæng, dvs. i bevægelige relationer mellem mål-middel-sammenhænge og deltagelsespræmisser.
3. Analyse af individuelle deltagelsespræmisser, sådan som de enten implicit kom til udtryk i delprojektets re-/konstitueringer, eller blev udtrykt og reflekteret direkte af deltagerne selv, og som de derigennem kastede lys over almene træk ved deltagerens handlemuligheder og -grunde.

I denne opstilling begynder jeg **ikke** i spørgsmålet fra sidste kapitel - “hvad gør vi sammen, og på hvilke præmisser er vi hver for sig med til det?” - på handlesammenhængenes niveau. I stedet står som pkt. 1 en analyse af praksis på et kulturteoretisk niveau. Det kræver en kommentar.

En umiddelbar grund til det, er den praktiske nødvendighed i samarbejdet med Brugerservice af at få klargjort indholdet i deres idéer om en “kulturpolitik med en social dimension”. Men det rejser et teoretisk problem: Styrer jeg nu alligevel udenom det subjektive moment, handlesammenhængenes konstituering ved deltagerne selv, til fordel for en teori om “overordnede objektive strukturer”, der lægger rammerne omkring delprojekternes “subjektive “ konstituering?

Jeg har allerede været inde på spørgsmålet i kapitel 3 (s.72). Det drejer sig ikke om at antage strukturer, der er overordnede i den forstand, at de determinerer handlinger. Det er hypotetiske

59 Denne er en revideret og forbedret udgave i forhold til den, jeg formulerede i mine papirer til Brugerservice dengang. Alligevel er den mere sandfærdig som gengivelse af, hvordan jeg/vi gik frem i analysen.

begrebsstrukturer, hvis konkrete relevans og udformning på det psykologiske niveau afhænger af, om og hvordan mennesker indgår i og forholder sig til en praksis, hvis mål-middel-sammenhænge, de strukturerer. Uden dem ville vi slet ikke have begreber at tale og tænke i - eller måske netop kun behandlingsparadigmets begreber og uklare modbilleder til det. Dermed ville vi blive tvunget ind i cirkelbevægelserne mellem behandlingsparadigmet og dets modsætninger (sml. kapitel 1), eller ned i etnometodologiens omtalte hvirvelstrøm i retning af detailstudier af handlesammenhængenes operative realisering.

At det var den konkrete situation og diskussion i Brugerservice, der var anledningen til, at det kulturelle niveau blev sat først - mens det f.eks. i FRIGG og Regnbuen kom bagefter - viser også, at der ikke er tale om nogen almen rækkefølge af konkrete analysebehandlinger, men en **logisk** orden. I modsætning til den "kategorielle metodik", som jeg har diskuteret kritisk i kapitel 2, så er der desuden her tale om en logisk struktur på de "aktuel-empiriske grundbegrebers" niveau: Det er udtryk for, at det er nødvendigt at finde fodfæste i begreber for en anden praksis, hvis overskridelsen af behandlingsparadigmet skal blive konkret.

Tilbage står problemet om, at jeg unægtelig er kommet på "udebane" ved at "spille bolden over" i en kulturteoretisk problematik. I kapitel 10 vender jeg tilbage til problemet om, hvordan den empiriske forsknings joint ventures har det med at rejse spørgsmål, som fagspecifikt uddannede forskere bliver nødt til at forholde sig til på grundlag af et begrænset kendskab til mulige videnskabelige referencer. På dette sted vil jeg nøjes med at nævne min egen "lappeløsning" på problemet: Jeg vil udnytte det privilegium, som jeg har haft ved at deltage i en tværvideenskabelig forskningsgruppe, og tage udgangspunkt i Højrup (m.fl.)s kulturbegreb (Højrup, 1989 a, b og c, in press, Christensen, 1987, 1988, Højrup & Christensen, 1989). Dertil vil jeg prøve at relatere denne teori på en sådan måde til mit eget socialpsykologiske teorigrundlag og min empiriske problematik, at jeg undgår eklektiske sammenføjninger af begreber, der modsiger hinanden.

Strukturel kulturteori og subjektvidenskab

I et kulturteoretisk perspektiv, som Højrup fremlægger det, er **en praksis** en selv bærende struktur af mål-middel-sammenhænge, der forudsætter hinanden og forudsætter bestemte betingelser for sin reproduktion. Om levevilkårsproblematikken i sin livsformteori skriver han således:

"At den (problematikken) er **kulturel** betyder, at den tager sit udgangspunkt i historisk varierende livsformer, forstået som konkrete, **meningsfulde** former for hverdagslig **praksis**. At den er **materialistisk** betyder, at den spørger således: Hvilke yderligere forhold, hvilke vilkår skal der være til stede udenfor livsformen, for at denne kan fungere, som dens logik kræver, for at den kan være struktureret, organiseret og sammensat, som den er, og for at den kan reproducere sig, som den gør?" (1989a; 179)

Den kulturteoretiske indfaldsvinkel indebærer herudfra tre forhold: **1)** Genstanden afgrænses i udgangspunktet som "meningsfulde former", dvs. begrebsligt sammenhængende helheder - mens deres "ufuldstændige" empiriske realisering, konkrete brudflader og selvmodsigelser i praksis m.v. analyseres sekundært. **2)** Samfundsmæssige betingelser betragtes fra praksissens eget perspektiv, i dens egne begreber, som dens vilkår - i modsætning til den typiske

levevilkårsforskning i almenbegreber, der fordeles eller vægtes forskelligt i forskellige befolkningsgrupper, sociale lag m.v. **3)** Praksis strukturerer et hverdagsliv - i modsætning til fagtraditioner, teoretiske begrebssystemer, diskurser m.v., der organiserer specialiserede praksisser uden nødvendigvis at rumme en dimension af hverdagsliv.

Forbindelsen med en subjektvidenskabelig forståelse ligger først og fremmest i, at kulturelle former tænkes som **betydningsstrukturer**, der strukturerer praksis i mål-middel-sammenhænge, i modsætning til den udbredte adskillelse - og eventuelle kausale sammenføjning - mellem materielle ting/processer og bevidsthedsfænomener eller ideologier. Det særligt kulturteoretiske metodologiske udgangspunkt i "meningsfulde former" kan synes at indebære en strukturalistisk reduktion af praksis; men - som jeg var inde på i kapitel 3 (s.72) - den problematik kan overvindes ved at fastholde mulighedsrelationen mellem subjektiv handlen og betydningsstrukturer. I stedet for en truende determinisme eller reduktionisme får vi på den måde en problemstilling om en **relation** mellem de kulturelle former og konkrete handlemuligheder, sammenhænge, grunde osv. Indfaldsvinklen svarer således nøje til den måde, hvorpå de kulturteoretiske begreber indgår i min undersøgelse - dvs. i de spørgsmål, som vi stod overfor i Brugerservice: Det var netop et spørgsmål om projekternes **meningsfuldhed**, der stillede sig som nøgle til et begrebsligt fundament udenfor behandlingsparadigmet.

Det egentlige problem ligger i pkt. 3 ovenfor. Den kulturteoretiske strukturering af begreber for hverdagsliv kan ganske vist teoretisk sættes i forbindelse med det subjektvidenskabelige **positions**-begreb (sml. s.46 og 69) - om den samfundsmæssige indlejring af individets livssituation i relationer mellem dets bidrag til samfundet og dets egen livsopretholdelse. Det er ikke identiske begreber, igen her har vi en problemstilling om en relation. Men problemet ligger et andet sted: Er det relevant at tale om den (græsrods-)praksis, som Brugerservice samarbejdede med, som en praksis, der strukturerer et hverdagsliv? Skulle begreber om "livsformer" ikke snarere indgå til belysning af de generelle sammenhænge i assistenternes livssituation, der går på tværs af de forskellige praksisser, som de indgår i, herunder projekterne?

Min håndtering af dette problem er ikke endeligt afklaret. I første omgang vil jeg henvise til, at det kulturteoretiske begreb om en praksis er mere alment end den udformning, som det har fået i livsformteorien. Ikke blot hviler det på et helt alment praksisbegreb om en logisk struktur af mål, midler, subjekt og objekt (sml. Højrup, in press, og se s.62); men også når det forankres i begreber om hverdagsliv rummer det mere end livsformer, især når de forstås som **individ**ers kulturelle livssammenhæng.

Højrup (m.fl.)s livsformer er indlejret i samfundsstrukturen som specifikationer af samfundets (sammensatte) produktionsmåde. Denne tilgangsvinkel "ovenfra" ender ikke nødvendigvis ved enkeltindivider, og ser vi bagud i historien, så betyder det, at vi oftest må tænke os livsformer, som ikke uden videre strukturerer enkeltindividers livssammenhænge (f.eks. en fæstegård, hvor indenfor rollefordelingerne er flydende).

Det betyder også, at der er mennesker og levemåder, der "falder udenfor", simpelthen fordi de ikke opretholder en selv bærende livsform - man kan være "ude af (livs-)form". Samfundets udstødte ("pjalteproletariatet") kan til en vis grad analyseres ud fra, hvordan de - mere eller mindre midlertidigt - falder ud af, prøver at genetablere osv., de livsformer, som deres

livssituation potentielt, delvist er struktureret i. Men også kun til en vis grad - det er ikke vanskeligt at pege på empirisk forekommende levemåder, der slet ikke kan analyseres relevant på den måde.

Men det betyder nu ikke, at man kan eller skal konstruere "livsformer" for multihandicappede på institution, tredjegenérations pjalteproletarer osv. Kravet om "meningsfuldhed" indeholder også, at praksissens selvreproduktion er mere end blot en symbolsk reproduktion af en interaktion. I livsformteorien er det udtrykt ved livsformens indgåen i samfundsmæssige produktionsforhold, dens **nødvendighed** som "terminalbegreb" for disse relationer. Meningsfuldheden implicerer et krav om, at praksissens begreber indeholder en **selvbestemt** relation til den samfundsmæssige sammenhæng⁶⁰. Uden dette krav har vi ikke noget redskab til at forstå kulturen **på sine egne præmisser**, og herunder udpege "udstødtheden" som problematisk.

Kravet kan sidestilles med det metodologiske "subjektivitetsprincip" i psykologien (se s.46), og jeg kan illustrere det med eksempler, som ikke "lever op" til det. Estroffs (1981) forsøg på at opstille særlige "kulturformer" for distriktspsykiatriske patienter fører således "tilbage" i de interaktionistiske afviger- og stemplingsteorier, der afbilder "normalitet" og "afvigelse" som gensidigt definerende roller i en fastlagt begrebsstruktur, der ikke kan overskrides. De opluges i behandlingsparadigmets begrebsstruktur og mister samtidig deres forklaringskraft overfor de udstødtes hverdagsliv, som ellers **beskrives** så levende. Uden for behandlingsinstitutioner har Hastrup (1988) og Scheper-Hughes (1982) studeret kulturformer efter materielt forfald (hhv. Island fra middelalderen og Irland efter det 19. århundredes sult og udvandring). "Forfaldsperspektivet" fører dem på forskellige måder til - trods det antropologiske udgangspunkt - alligevel at måtte dokumentere kulturmønstrenes problematik ad diagnostisk vej og fra dette udgangspunkt tænke bagud til det, der kan have skabt problemerne; det kan synes nyttigt i et forebyggelses-øjemed, men kun, hvis man **ikke** lægger den afgørende vægt på, hvordan de implicerede selv kan håndtere problemerne.

Et mere alment kulturbegreb skal hellere åbne for et spørgsmål om, hvorvidt det er muligt at konstruere kulturelle praksisser, der rækker **herover grænsen** mellem de produktive, selv bærende livsformer og den samfundsmæssige udstødning. Hvis vi indtænker, hvordan den sammensatte produktionsmåde i stigende grad forudsætter, ikke blot et politisk-juridisk niveau, men også statsligt regulerede samfundsmæssige udstødnings-, reproduktions- og kvalificeringsprocesser, så har vi også et bredere referencegrundlag for, hvilke samfundsforhold, sådanne kulturformer kan forudsætte som vilkår. Denne argumentation er i princippet analog til Christensens (1987) indtænkning af familien som baggrund for hendes opstilling af "husmoderen" og "baglandskvinden" som mulige livsformer ved siden af Højrup's oprindelige.

60 Om denne så forstås ud fra produktionsforholdenes side - som magtforhold - eller produktivkræfternes - som produktion af brugsværdier - er i denne sammenhæng underordnet.

Lokalkulturen som praksis

Når jeg tager udgangspunkt i samfundsmæssige sammenhænge, der rækker herover grænserne mellem “produktion” og “reproduktion”, så ligner det et meget højtsvævende og lidet lokalt anvendeligt grundlag for antagelser om meningsfuldhederne i Brugerservice’s delprojekter. Men det er kun indtil, jeg igen får vendt det kulturteoretiske redskab den rigtige vej: Næmlig sådan, at den begrebsligt sammenhængende meningsfulde praksis skitseres først og derefter dens vilkår.

Det bliver endda praksissens **lokalisering**, der på en særlig måde danner udgangspunkt for dens kulturelle enhed. Den grundlæggende hypotese er denne: Man kan se de praksisser, som Brugerservice’s delprojekter indgår i, som **lokal-kulturer**, dvs. som praksisser, der er kulturelle i kraft af deres lokale karakter og omvendt. Deres etablering af en sammenhængende helhed af hverdagspraksis sker ikke umiddelbart og primært gennem deres økonomiske udveksling med storsamfundet og er heller ikke bare et resultat af geografisk nærhed eller lignende. I stedet sker det ved, at deres deltagere bevidst og selvbestaltet konstruerer en praksis med en betydningsstruktur, som for dem kommer til, i en vis udstrækning, at rumme det “nære” og organisere et hverdagsliv. Den anden vej rundt er praksissens lokale hverdagslivsside afgørende for dens begrebslige sammenhæng; mål-middel-sammenhængene tenderer at inddrage stadig flere sider af deltagerens hverdagslig, og deres logik hviler i et vist omfang på denne tendens.

Lokal-kulturens selvbestemte forhold til samfundet realiseres gennem dens **ideologi**, som imidlertid ikke bare er udtryk for dens begrebssammenhæng, men også anvendes til at **definere** og afgrænse praksissen, og som praktisk udfoldes i et arbejde, hvor lokalkulturen sætter sig i forbindelse med almene samfundsforhold. Ideologiens udtryksside indeholder dermed i mere eller mindre udfoldet form en selv-fortolkning af lokal-kulturen, der både er rettet indad og udad, og i den forstand rummer kulturbegrebet her begge sine almindelige betydninger: Hverdagslivets struktur og dets fortolkning.

Det lettest tilgængelige eksempel til at illustrere disse forhold er Økologiske Igangsættere. I den økologiske ideologi er det idéerne om “bæredygtighed” og om forholdet mellem det globale og det lokale, der udtrykker det lokal-kulturelle princip. Hovedmålsætningen om “folkeliggørelse af økologien” implicerer, at det øko-politiske arbejde samtidig organiserer dens deltagers hverdagslig, projektets umiddelbare omgivelser m.v. Endvidere indeholder det øko-politiske opgør med “vækstfilosofien”, at principperne for økologisk indretning må gælde på tværs af arbejdsmarkedets aktuelle struktur og grænser og dermed indbefattet et slags “socialpolitisk bæredygtighedsprincip”. Det er (groft sagt) denne begrebsstruktur, der definerer Økologiske Igangsættere for dem selv. Projektet kan fra ét perspektiv kaldes en “uddannelse”, fra et andet en “revalideringsforanstaltning”, fra et tredje en “politisk bevægelse”, fra et fjerde en “forretning” osv., men projektet knytter disse perspektiver sammen i en betydningsstruktur på tværs af disse kategorier. Tilsvarende kan deltagerne, ud fra deres finansielle indplacering, defineres som “pædagoger”, “elever”, “UTB’ere”, “studerende”, “revalidenter”, “frivillige” osv., men de kategorier træder (til en vis grad) i baggrunden i projektets konkrete udformning. Når aktivitetstyper og deltagelsespræmisses omdefineres i projektet (hvilket i sig selv er en stor arbejdsopgave), så sker det med referencer til den øko-politiske ideologi, der definerer det, man er fælles om. Sagt på en anden måde er det denne ideologis rækkevidde, der i første omgang

afgør, i hvilken udstrækning, det f.eks. lader sig gøre i praksis at overskride rollefordelingen mellem pædagoger og revalidenter og etablere en demokratisk intern struktur.

Et andet eksempel: Ama'r Totalteater (sml. Bechmann, Mørch & Nissen, 1993) affødte diskussioner og kritik, da man sideløbende med fusionering med en ungdomsklub satsede på et øget samarbejde med græsrodsforeninger, særligt omkring bevægelsen "Next Stop". Klubpædagoger og andre samarbejdspartnere fandt, at nu plejede projektgruppen sine egne og deltageres umiddelbare, tilfældige, politiske interesser og glemte de ungdomspædagogiske målsætninger. Og rigtigt nok var det svært at finde begrundelser for denne satsning i de projektbeskrivelser, som udgjorde det formelle grundlag for Ama'r Totalteaters finansiering og samarbejde med de offentlige institutioner.

Begrundelsen lå da heller ikke blot i abstrakte principper om umiddelbar deltagerstyring eller lignende. Derimod var der tale om en lokalkulturel betydningsstruktur, der omdefinerede grundforestillinger om ungdomspædagogik. På ét plan ud fra en erkendelse af, at "voksenlivets" perspektiv ikke uden videre (for mange unge) kunne bestemmes som uddannelse, arbejde osv., men måtte omtænkes i former, der gik på tværs af "udstødningsgrænsen", herunder en tænkning i almene kvalifikationer. På et andet plan desuden et forsøg på nytænkning i politisk ungdomsarbejde, som organiserede det lokalt og decentralt og omkring bestræbelsen på at skabe et "helt liv".

Lokalkulturen kan her opstilles som en struktur af begreber, der alle er mål og middel for hinanden: For det første skabelse af et selvbestemt ungdomsliv orienteret mod det "nye voksenliv". For det andet orientering af politisk arbejde mod dets deltagers lokale livssammenhænge. For det tredje overvindelse af udstødning og opsplitning i ungdomsgrupper med forskellige livsperspektiver. Denne betydningsstruktur blev udtrykt og fastholdt i udadvendte politisk-kulturelle aktiviteter, som var deltagerstyrede og bevidst satsede på at inddrage marginaliserede ungdomsgrupper. Den glidende overgang til politiske græsrodsforeninger var set i dette perspektiv et logisk udtryk for realisering af de særlige, lokalkulturelle udviklingsmuligheder for deltagerne.

Når lokalkulturen definerer sig selv på et relativt selvstændiggjort ideologisk plan, så hænger det også generelt sammen med, at den kun er selv bærende under forudsætning og udnyttelse af, at den ikke kan reproducere sig selv økonomisk - den producerer og afsætter mindre økonomisk værdi, end dens deltagere forbruger. I modsat fald har vi at gøre med en egentlig "enkel vareproduktion" og den tilknyttede "selvstændige" livsform⁶¹. Deri ligner den til gengæld forskellige slags politiske eller kulturelle foreninger, som "lever af" sine deltagers økonomiske og/eller tidsmæssige overskud, og som derfor heller ikke udgør en selvstændig "kultur" i den ovennævnte, strenge forstand, men snarere delaktiviteter i større kultursammenhænge. Forskellen til disse delaktiviteter er den større udstrækning, hvori lokalkulturen organiserer deltageres hverdagsliv. Lokalkulturen overskrider "fritidslivets" grænser, og den forudsætter derfor i vid

61 Lokalkulturen kan udmærket bevæge sig i den retning. Det gør f.eks. tilsyneladende Café Rust med deraf følgende konflikter og omstruktureringer i dens forhold til det politisk-kulturelle miljø omkring den.

udstrækning tidsmæssige/økonomiske tilskud, især i form af forskellige typer af overførselsindkomster til dens deltagere⁶².

Men hvordan kan lokalkulturen så alligevel være selv bærende - overførselsindkomsterne medfører jo, at dens vilkår bestemmes udefra i form af forvaltninger m.v.'s kriterier for tildeling? Lokalkulturen kan, med Højrup's begreb, ikke placeres som nødvendigt "terminal-begreb" - som spontant etableret økonomisk niche - i produktionsforholdene, og den kan derfor heller ikke være selv bærende, uden at vi medtænker en **bevidst** politisk udnyttelse af vilkår forholdene i og mellem stat og livsformer. Der er primært to samfundsmæssige grundforhold, der giver vilkår for den.

For det **første** den stigende arbejdsløshed og ændrede socialintegrative strategier (sml. kap. 4), som medfører opbrud i forholdene mellem samfundets "produktive" og "reproduktive" sektorer, hvilket bl.a. kommer til udtryk i den begyndende åbning af et "tredje arbejdsmarked", opblødningen af "rådighedsbegrebet", eller gennem skiftende centrale puljer af udviklingsmidler⁶³ og andre ændringer i den statslige administration af socialpolitiske midler. Den statslige kontrol med overførselsindkomster løsnes gradvist fra en rent arbejdsmarkedspolitisk regulering, og der åbnes mere for andre og mere almene statslige interesser. For det **andet** samfundsøkonomiens centralisering, der efterlader et stadig større "hul" i en "ende" af den totale produktions-konsumptions-cyklus, der ligger tættest på konsumtionens lokale, kulturelle helhedssammenhæng, dvs. "hverdagslivet".

Ud fra denne betragtning er et folkekøkken ganske vist produktivt i samme (almene) forstand som en husmoders arbejde er det: Selvom dets arbejde punkt for punkt kunne erstattes af standardiserede service-ydelser, så består dets afgørende produktive kvalitet i, hvordan det sammensætter disse enkelt-ydelser kulturelt, så de indlejres logisk i et hverdagsliv; men denne produktivitet kan først komme til udfoldelse, når folkekøkkenet får økonomiske tilskud, direkte eller indirekte, og det forudsætter at den inddefineres i en statslig interesse, der f.eks. er formuleret ideologisk omkring deltagernes "livskvalitet".

Det er altså op til lokalkulturen selv at "gribe" disse vilkår som muligheder for at være og forblive selv bærende. Det angiver en egentlig **politisk** dimension i dens ideologi. Lokalkulturen må forholde sig til sine almene og specifikke vilkår, i de samme begreber, som den definerer sig selv med. Vil Økologiske Igangsættere f.eks. være med i "København Kulturby '96" - og få del i dette projekts penge og goodwill - så må de udvikle projektidéer, som passer ind i begge de to foretagenders ideologi; de kan dermed sikre deres vilkår ved at arbejde for en øko-politisk dimension i "Kulturby '96". Gribebrættet har en indbygget kulturpolitisk dimension, i samme omfang, som det etablerer og udvider sit virke som et ikke-kommercielt spillested, hvis kunstneriske kvaliteter (eventuelt ud fra omdefinerede kriterier) er på højde med de kommercielle. I Madkapellet måtte man som nævnt (s.160) forholde sig til, hvordan de

62 Når en politisk forening udvikler sig til at blive "livet" for (nogle af) sine deltagere, så går den i retning af en lokalkultur. I studenterpolitik kan omkostningen eksempelvis så "bæres" af, at deltagerne får en større studiegæld.

63 Eller, for den sags skyld, i form af iværksætterydelse eller landbrugsstøtte-ordninger, hvor hensynet til erhvervenes "kulturelle reproduktion" i stigende grad spiller ind.

økologiske hensyn stod i forhold til dets funktion som madklub for folk, hvis muligheder for at indrette sig økologisk var særligt vanskelige.

Lokalkulturernes kamp for deres vilkår bliver også generaliseret i politisk ideologi. Således kan man se parolen om "borgerløn" som udtryk for en generaliseret forestilling om, at en frigørelse af overførselsindkomster fra administration af deres tildeling ud fra kriterier, der indsættes i individuelle tilfælde, ville frigøre lokalkulturerne fra den konstante kamp for at skaffe albuenum ved at definere sig ind i skiftende sociale kategorier (sml. f.eks. Christensen, 1990).

Lokalkulturens sociale integrationsevne

Interessen i at frigøre sig fra givne administrative kategorier af deltagerpræmisser rummer en problematik, der - set i forhold til vores fokus på lokalkulturerne som "subjekter" for en psykosocial praksis - er central. I sin "nøgne" form svarer dette træk ved lokalkulturerne fuldstændig til den fremvoksende form for psykosocialt arbejde, hvor der etableres selv bærende aktiviteter på den "almene udstødnings" præmisser (se kapitel 4, s.93), under abstraktion fra deltagerens aktivitets-eksterne præmisser. Det, der afgør lokalkulturens evne til at håndtere psykosociale problemer - eller, som jeg formulerede det i kapitel 4: At "repræsentere en materiel forankring af psykiske problematikker udenfor den umiddelbare sammenhæng" - er derfor den måde og den udstrækning, hvorpå den definerer sig selv ved at definere sine deltageres hverdagsliv.

I Økologiske Igangsættere kan projektets "integrationsevne" således ikke (i længden) hvile på deltagerens "kollegiale" sympati eller "sociale forståelse" **ved siden af det** egentlige projektarbejde. I så fald ville der hurtigt defineres usynlige grænser for, hvor store sociale problemer, man kan tillade sig at bringe ind i fællesskabet og belaste det med. Overskrides disse grænser, omdefineres projektet til en egentlig social foranstaltning, dvs. dets indhold skifter fra øko-politik til behandling. Grundlaget for at bevæge disse grænser ligger i stedet i, at selve det øko-politiske indhold kun kan forstås på en måde, der inkluderer at de sociale problemer bliver en del af virkefeltet.

F.eks. prøver en undergruppe at få en økologisk dimension ind i ombygningen og etableringen af et beboerhus i Sydhavns kvarteret. Et af problemerne er, at der er relativt få aktive beboere som basis, såvel for aktiviteterne selv, som for de forhandlinger med myndigheder, der pågår. Økologisk indretning sætter et relativt højt ambitionsniveau. At udvide aktiviteternes rekrutteringsgrundlag kræver, at man forholder sig til kvarterets store sociale problemer. En direkte indgang til det har man i kraft af de sociale problemer, som deltagerne i undergrupper selv slås med. Når et ambitiøst drivhusprojekt skranter, fordi deltagerne ikke havde den energi og stabilitet, som de troede, så er det også en erfaring om, at det bliver svært at holde ambitionsniveauet, og at man må indtænke deltagelsespræmisser lidt mere omfattende i sin planlægning.

Der er dog ikke tale om nogen almen modsigelse mellem ambitionsniveau og social integrationsevne. Tværtimod er det kun i kraft af et forpligtende ambitionsniveau af målsætninger, der rækker udover deltagerens umiddelbare ønsker, at drivkraften - "**viljen**" - kan

hentes til at tage de konflikter, nødvendige omorienteringer osv., som følger af at tage den sociale dimension alvorligt. Lokalkulturen kan med sin selvbestaltethed degenerere til en "subkultur" i mere diffus forstand, hvis dens produktive og/eller politiske selvbestemmelse får lov at falde hen, og dens vilkår dermed også på deltagerpræmissernes side må tages for givne. Den psykologiske grundmodsigelse mellem begrænsende og udvidende handleevne (sml. s.45) udformes så at sige i lokalkulturens begreber i samme omfang, som psykosociale problematikker indgår i dens ideologi (se også kap. 9, s.246).

Der er m.a.o. et **gensidigt forudsætningsforhold** mellem lokalkulturens aktive, selvbestemte relationer til samfundet og dens evne til håndtering af psykosociale problemer, og denne gensidige afhængighed viser sig direkte i dens ideologiske selvdefinition. Herved står en lokalkulturelt organiseret praksis i kontrast til enhver (forestilling om en) afgrænset "intimsfære" organiseret efter hverdagslivets logik, i familier, institutioner eller lign.

I Ama'r Totalteater førte den ovenfor omtalte fusionering med en ungdomsklub, for de tilbageblevne deltagere, til en "udvanding" af den lokalkulturelle betydningsstruktur, bl.a. som følge af, at projektets "identitet" blev indlejret i en dikotomiseret (sml. s.239) forudsætningsrelation til ungdomsklubber som mere traditionel, kommunal institution. Forbindelsen mellem den politiske dimension og det selvbestemte ungdomsliv fortonede sig, efterhånden som en satsning på, at "huset" skulle blive et sæde for lokale ungdomsbevægelser, viste sig urealistisk. Det implicerede igen, at viljen og kriterierne for problematisering af deltagerens umiddelbare præmisser blev svækket. De deltagerstyrede aktiviteter skiltes mere og mere i på den ene side (halv-professionel kvalificering ("Ama'r Crew")) og på den anden side afmægtig tolerance overfor grupper af klubmedlemmer, som forblev "udenfor", lavede hærværk osv. De forsøgte at holde sammen på de spredte deltagerpræmisser med markante og "højtråbende" manifestationer, som blev stadig sværere at bruge som fikspunkter i en kontinuerlig bevægelse, der muliggjorde et fleksibelt arbejde med at støtte deltagerne i deres udvikling.

I Brugerservice optrådte problemet på den måde, at især de "interne" delprojekter uden faste og flerstrengede forankringspunkter i selv bærende lokalkulturer (trykkeriet, rengøringsgruppen, transportgruppen) løbende producerede store behov for social pædagogik og rådgivning **ved siden af** projektets arbejde (mere herom i de næste to kapitler).

I Økologiske Igangsættere blev problematikken illustreret, da jeg (se s.141) blev involveret i "Husgruppens" problem med at målsætte og reflektere deres arbejde. Husgruppen arbejdede med en økologisk omstilling af selve "Guldborgen", hvor projektet holdt til, ved at opstille vand- og elmålere, projektere solfangere, isolere vinduer, forhandle med husets andre græsrodsforeninger, caféen m.v. Men arbejdet skrantede. Gruppen var nået til et knudepunkt, hvor de ikke længere meningsfuldt kunne træffe aftaler om deres fælles arbejde, og de kunne/ville heller ikke blot gå hver til sit. De meget almene øko-politiske målsætningers konkretisering i del-projektet blev hele tiden revideret i beskeden retning (i praksis), fordi deltagerne ikke reelt kunne/ville forpligte sig på dem; den uklare forpligtelse hos de enkelte førte til, at gruppens styring af mål-middel-sammenhænge blev uklar, og de uklare mål-middel-sammenhænge gjorde det igen uklart og dermed begrænset, hvordan og hvorvidt de kunne stille krav til hinanden osv.

I det nævnte økologiske delprojekt i Sydhavnen havde projektgruppen i modsætning til "Husgruppen" taget skridtet til at sætte ambitiøse mål, der til gengæld ikke fik indregnet deltagerpræmisserne tilstrækkeligt bredt. Derved isoleredes målet (at bygge et drivhus) fra målet om at mobilisere deltagere i lokalmiljøet, og det blev på en gang sværere at realisere og mindre perspektivrigt.

Begreberne "lokalmiljø", "lokalsamfund" m.v.

Når det i dette sidste eksempel er relevant for Økologiske Igangsættere at arbejde med bykvarteret, det lokale "miljø", så er det fordi, de vil arbejde i et beboerhus. At de vil dét hænger igen sammen med den **økologiske** grundtanke: "Tænk globalt, handl lokalt". Det har derimod **ikke** noget at gøre med en generel forestilling om, at "lokalmiljøet" skal være et redskab til løsning af sociale problemer.

Den udbredte socialpolitiske forestilling om, at "lokalmiljøet" rummer ressourcer, der kan og skal anvendes i løsning af sociale problemer, lider under de vanskeligheder, som opstår i forbindelse med det, jeg i sidste kapitel kaldte en "abstrakt negation": Lokalmiljøet er primært forstået som "det der ligger udenfor". Med dette udgangspunkt bliver der netop ikke andet tilbage til afgrænsning af emnet end det geografiske "miljø". Så længe begrebet fastholdes som abstrakt negation af behandling - set fra de sociale myndigheders perspektiv - så er det en meget svær opgave at formulere teoretiske redskaber til at forstå fænomenerne.

En lille rundtur i diskussionen om "lokalmiljøet" som middel i socialt arbejde kan illustrere denne problematik og samtidig tydeliggøre, hvordan det begreb om lokalkultur, som jeg her foreslår, udgør en principielt anden indfaldsvinkel.

Sat overfor 241 "lokalsamfunds"-projekter i SUM-programmet må Fisker m.fl. (1992, Fisker & Møller, 1992) således **opgive** en definition af lokalsamfunds-begrebet. I stedet foreslår de "en række momenter, der tilsammen kan beskrive det enkelte lokalsamfund" (Fisker & Møller, 1992; 6): Geografi, sociale relationer, kultur, offentlig service, produktion og forbrug, religion, historie, boligforhold, politiske traditioner, beboersammensætning.

Det empirisk udledte begreb om et lokalmiljø, der er sammensat af disse faktorer, ligner umiddelbart et konkret begreb. Men ser man nøjere efter, får vi intetsteds at vide, hvad begrebet indeholder. Det **forudsættes** stadigvæk, eller endda netop, når definitionsforsøget opgives - for så har vi, som det ses, principielt en uendelig mængde af mulige forhold, som vi kan sammensætte vilkårligt. Hvad er det egentlig, vi skal beskrive med alle disse momenter? Hvad er det, de svage kan integreres i, og hvad bestemmer, om, hvor meget og hvordan de kan det? Hvis det er "den lokale identitet", som "nok er allervigtigst for lokalområdernes evne til i fremtiden at bære flere opgaver" (ibid.; 16) - hvad skal denne identitet da rumme, og hvad skal den selv bæres af?

Efter således at have forudsat et begreb kan projekternes erfaringer skrives sammen: Der må en særlig indsats til; oftest er det nødvendigt med en ansat person (en "tovholder"); de tunge problemer vil man ikke tage sig af; man vil have indflydelse, men ikke ansvar osv. Sådanne erfaringer er naturligvis i sig selv "gyldige", og det tjener et socialpolitisk formål at det gøres

klart for politikere, at også lokalsamfundene må tilføres ressourcer for at kunne løse opgaver. Derimod lærer vi ikke så meget om, hvordan disse ressourcer bruges bedst og til hvilke formål.

Hele denne problematik kan ses som udtryk for erfaringsdannelsens **perspektiv**: Set fra de offentlige forvaltninger får vi øje på lokalsamfundene som flaksende, mangeartede størrelser, vi kan groft opregne deres hensigtsmæssighed som redskab til de forhåndsdefinerede (statslige) målsætninger, og vi kan se på kommunikation og organisatoriske forbindelser mellem dem og "systemet".

Perspektivet "oppefra" genfindes, om end mere selvbevidst og i en lidt anden variant, i Prahl's diskussion af begrebet "lokalsamfund" i hans undersøgelse af den "3. decentralisering" (1993). Dermed genfinder vi også den eklektiske sammenføjning af mulige bestemmelser, der imidlertid hver for sig bestemmes som utilstrækkelige. Det ideologiske begreb om lokalsamfundet som tabt paradys tilbagevises som virkelighedsfjernt. Lokalsamfundet defineret som en funktionelt integreret enhed afvises, fordi dets "funktionstømning" er central realitet (selvom dette vel egentlig bekræfter det som teoretisk begreb), og tilsvarende mener Prahl ikke, man kan definere lokalsamfundet fænomenologisk, ud fra folks oplevelse af samhørighed, når det i mange projekter netop siges at være det, der må gøres noget ved. Endelig konstateres det, at Højrup's livsformer ikke kan danne udgangspunkt for bestemmelse af lokalsamfund.

Mistanken om, at også Prahl i realiteten hele tiden har forudsat et givent (ideologisk) begreb - som han dernæst stiller de forskellige teoretiske bud overfor - bekræftes, da han ender med simpelthen at omsætte sit forskningstema i et passende kompromis omkring lokalsamfundsdefinitionen:

"En mulig udvej af problemet er som udgangspunkt at arbejde med en definition, der på den ene side fastholder de ydre objektive kendetegn ved et lokalområde samtidig med, at det bevarer forestillingen om subkultur. En sådan definition kunne være at afgrænse lokalsamfundet ved følgende to sæt kriterier

1. at lokalsamfundet er et mindre geografisk område med mere eller mindre distinkte kendetegn (...), som bevirker,
2. at det af de pågældende beboere og/eller andre opleves som et sted adskilt fra andre, positivt eller negativt" (Prahl, 1993; 48).

Ved nærlæsning ses det, at der her er defineret et synonym med begrebet "sted". Tager vi de to kriterier mindre ordkløverisk for pålydende, er den "3. decentraliserings" problematik - relationen mellem staten og lokale private aktører - her reproduceret i sammensætningen af statens forestillinger om "objektive" afgrænsninger og diverse forskellige "subjektive". Dermed har definitionen trods sin kortfattede form elastik nok til, at ordets anvendelse i alle de undersøgte projekter kan rummes. Til gengæld

"... må det dog erkendes, at den er relativt indholdstom, når det gælder om at komme til en forståelse af lokalområdets socialpolitiske betydning." (ibid.)

En del af forklaringen på denne (empirisk forudsatte) betydning ligger dog måske i, at

“ . . . lokalsamfundet typisk er det sted, hvor de marginaliserede grupper opholder sig“ (ibid.).

Logisk nok, idet disse grupper jo netop er marginaliserede fra det, som lokalsamfundet kommer i fokus som abstrakt negation af! Det er imidlertid denne tautologi, der mest præcist rummer den ideologi, som denne forskningsindsats indgår i⁶⁴. Der skal rejses nogle ressourcer i feltet “omkring” de sociale problemer.

Prahl lader sig dog til forskel fra Fisker & Møller distancere fra den ideologiske figur med konkrete negative konklusioner angående lokalsamfundets generelle udviklingsmuligheder og integrationsevne. Til forklaring af dette fund anvender han i vid udstrækning netop den “funktionelle” bestemmelse, som han afviste til definitionen. “Funktions-tømming og opsplnitning” sætter klare grænser for udviklingen. Men er dette negative fund så ikke blot et udtryk for, at Prahl først har “slut” en ideologisk definition, som han så efterfølgende falsificerer, og dermed forspildt muligheden for at bidrage konstruktivt til analysen af projekterne med en teoretisk konsistent bestemmelse af et “lokalsamfund”, der kunne være muligt?

I modsætning til Fisker & Møller og Prahl hopper Balle-Petersen (1992) helt ud i det folkelige og formulerer lokalsamfundenes problematik dér fra. Hun skriver f.eks.:

“Det uformelle og uforpligtende er tidstypiske plus-ord i forbindelse med lokale borgerorganiserede aktiviteter. Uforpligtende er et ord, der hænger sammen med åbenhed og lyst. - Men også med en ny forståelse og ansvar (...). Den uformelle og uforpligtende adgang til stedet bliver imidlertid koblet sammen med ansvar allerede i døren. Meningen er, at man skal føle sig velkommen samtidig med, at man har ansvar for, hvordan man vil bruge stedet. Man skal ikke noget bestemt. Det er et uforpligtende ansvar (...). En ide giver lyst til at tage ansvar. Sådan ganske uforpligtende. Fordi det er uforpligtende, hvis man gør det af lyst. Der er tale om en glidende myndiggørelse mod en ny tids borger“ (1992; 30).

På denne måde opsamles og formidles lokalmiljø-projekternes selvforståelse, deres ord, i en mere eller mindre poetisk form. Det er i sig selv udmærket, og man vil tilsvarende kunne finde en mængde poesi ved at lytte til projektfolkene selv. Med forbehold for eventuelle indforståede etnologiske pointer forekommer det mig imidlertid, at den **videnskabelige** opgave står tilbage - at analysere, hvilke begreber, disse ord udtrykker, hvordan de hænger sammen, og hvad de er forankret i. I citatet sættes plus-ordene fiffigt sammen i deres spændingsforhold til hinanden: “Lyst og ansvar”; fra dette udgangspunkt ville det være nærliggende at tænke over, hvad relationen er mellem de begreber, og under hvilke betingelser - frem for blot at fortælle historien om “miraklet på Østerbro”. Her kommer den “abstrakte negation” tilsyneladende til udtryk i, at den videnskabelige ambition **erstattes** med en litterær eller ideologisk.

64 Hvilket også fremstår tydeligt som ideologi, fordi det faktisk i mange tilfælde slet ikke holder stik. Men på Hovedbanegården eller Christiania er det svært at rejse lokale ressourcer omkring dem, der opholder sig dér i utugtigt ærinde.

Man løser næppe heller problemerne med det uklare "lokalmiljø-begreb" ved at se på den internationale, for en dels vedkommende noget ældre, litteratur om "community". Prior (1993) refererer således, at socialforskeren Hillery allerede i 1955 kunne nævne 94 forskellige definitioner af begrebet, som kun havde det tilfælles, at de på en eller anden måde handlede om mennesker. Prior bekræfter i sin analyse af især angelsaksisk psykiatri, at "community" primært figurerer som abstrakt negation af "institution"; således finder han ingen væsentlig forskel mellem engelske regeringsbetænkninger fra 1926 og 1988 hvad angår indholdet af begrebet "community":

"Faktisk blev der i hele denne periode sat et klart og simpelt lighedstegn mellem lokalmiljøet og verden udenfor hospitalet. MacMillan-kommissionen (fra 1926, MN) begrænsede sine kommentarer om lokalmiljøet til spørgsmål vedrørende, hvad den kaldte, "efterbehandling" (after care), mens det senere dokument rykker lokalmiljøet ind i hjertet af politikudviklingen; men i begge tilfælde var enhver vurdering af, hvad et lokalmiljø kunne være, eller hvad det kunne bestå af, fraværende" (ibid.; 123).

Men man må også tage med, at i den første halvdel af dette århundrede var det i vid udstrækning institutionens eget "community" indenfor murene, som - først ved sin ro og afsondrethed, siden ved sine sociale relationer - tænkte at have betydning for løsning af psykosociale problemer. Begrebets/tilgangens vægt øges imidlertid gradvist og bryder til sidst med de institutionelle former. Efter en overgang, hvor "terapeutiske samfund" skulle udgøre manipulerbare "communities" indenfor institutionerne, som i denne abstrakte forstand var velafgrænsede, skifter begrebet i retning af lokale, uformelle sociale "netværker". Det tager så at sige over i samme bevægelse, som det flyder ud (sml. også Foucault, 1983, Castel, Castel & Lovell, 1982, Jones, 1988, Thom & Wulff, 1990).

Det kroniske fravær af en operationel bestemmelse peger, for mig at se, stærkt i retning af, at forestillingen om "lokalmiljøets ressourcer" mest fungerer som legitimering af den relative afsocialisering af den sociale integration, som også er forbundet med omlægningen til den almene kvalificering/ udstødning⁶⁵.

Mit begreb om "lokalkulturer" skal derfor heller ikke erstatte de nævnte analyser af "lokalmiljøet" eller løse deres problemer. Der er tale om en helt anden videnskabelig strategi. I modsætning til at udtænke definitioner, faktorer eller sproglige udtryk for en empirisk eller ideologisk given kategori af "lokalsamfund", og derefter praktisere den en social integrationsevne på, så tager jeg udgangspunkt i en **begrebsstruktur** for en praksis, der fra starten er **konstrueret**

65 I et lidt bredere perspektiv kan problemerne med at finde ind til "lokalsamfundets essens", og skuffelsen ved at opdage, at den slet ikke findes, også ses som udtryk for "modernitetens" socialintegrative problematik, som efter at have nedbrudt "traditionelle" kulturformer til et "individ-samfunds-forhold" til stadighed producerer et behov for **kunstige** kulturer, som udnyttes eller artikuleres i forskellige ideologiske former (Giddens, 1984, Staunæs & Christiansen, 1993). I det lys er mit begreb om lokalkultur et bud på, hvordan sådanne kunstige kulturformer kan tænkes og anvendes teoretisk. Da jeg imidlertid har svært ved at se, hvad der i min sammenhæng vindes ved en generalisering til et begreb om "moderniteten", vil jeg lade den diskussion ligge.

m.h.p. at kunne integrere “sociale problemer”, sådan som disse bestemmes fra denne praksis’ eget lokale perspektiv.

Det er ikke nødvendigvis en indfaldsvinkel, der fører direkte til lokalmiljø-forankrede “brugerperspektivet” på projekterne. I FRIGG (sml. kap 5.5 og 6.3) betød det således, at jeg ikke kastede mig ud i at hjælpe “institutionen” med kulturgeografisk analyser af det amagerkanske nærmiljø og dets normer og værdier. I stedet søgte jeg at opstille begreber for, hvorledes projektet kunne **konstruere** og definere sig selv som en selvbestemt lokalkultur, der indrettede sig med sin egen “nærhed” på et eget grundlag, som psykologernes faglige midler derefter kunne indgå i. Derfor blev de kvindepolitiske referencer set som en mulighed, også selvom de næppe særligt umiddelbart beskrev de deltagende kvinders ideologiske eller kulturelle baggrund. I Ama’r Totalteater (sml. Bechmann, Mørch & Nissen, 1993) er den lokalkulturelle begrebsstruktur **tilskrevet** projektet efterfølgende og delvist i kritisk opposition til projektgruppens egne begreber om det, for at rekonstruere projektets “deltagerstyrede pædagogik” på en teoretisk modsigelsesfri måde.

Opfattelsen af lokalmiljøet som en bevidst konstruktion deler jeg med Bertelsen (1991), som i sin refleksion af erfaringer fra og videnskabelige referencer for *Sidegadeprojektet* på Vesterbro betragter “miljøarbejde” som

“... et nyt/et tredje samfundsmæssigt organiseringsfelt, som hverken er helt privat eller helt offentligt organiseret, men som netop etablerer sig som et alternativt formidlingsfelt, som forsøger at etablere livssammenhæng mellem de private/subjektive erfaringer på den ene side og den samfundsmæssige/objektive sammenhæng på den anden side” (1991; 132).

Bertelsen bruger Ziehe og Habermas til at indlejre sine analyser af, hvordan miljøarbejdet indgår i eksisterende kultursammenhænge i et samfundshistorisk perspektiv. De meningsfulde og udviklende livssammenhænge må gennemsættes “nedefra” overfor produktionslivets tiltagende udbytning af hverdagslivet, hvis konkrete udtryk i lokale hverdags-(sub- og mod-)kulturer og socialisationsformer mødes og fortolkes i miljøprojekternes praksis. Hermed er diskussionen anderledes relevant bundet op i et forhold mellem teori og praksis, end når en administrativ kategori eller et ukonkret “nedefra”-perspektiv (empiristisk) sætter et givent fænomen som sit (ideologiske) udgangspunkt.

Hermed kan også en praksisrelateret teoretisk diskussion begynde. 70’ernes kritik af den socialisationsteoretiske tænkning (se f.eks. Holzkamp, 1979 b og c) kan omsættes i en diskussion af perspektiver for praktisk miljøarbejde. Forestillingen om en oprindelig helhed i hhv. feudalsamfundet og den tidlige barndom, som herefter opsplittes og udbyttes i en socialisationsproces, fører så vidt jeg kan se til, at det bliver svært at finde redskaber til en positiv bestemmelse af de “alternative formidlingsfelter”, der skal skabes. Når kapitalismens samfundsmæssiggørelse, som bærer den overordnede samfundsudvikling, ensidigt bestemmes som en deformation af det menneskelige, og ikke samtidig som en særlig form og udvikling af det (en produktivkraftudvikling, der implicerer almenkvalificering), så er hverdagslivet dømt til en defensiv og passiv placering “udenfor”. Herefter sidder det formidlende miljøarbejde alligevel

uhjælpeligt fast i dilemmaer mellem kontrol, socialisation og ligeværdighed. Projekternes "alternative formidlingsfelter" kæmper dermed for en fastholdelse af kontrollen over sine vilkår (selvforvaltningen "nedefra"), men uden konkret klarhed over, hvilke almene perspektiver, som er indeholdt på hvilke særlige måder i deres ideologi.

7.3. DELPROJEKTETS HANDELSAMMENHÆNG

I min egen forståelsesramme står spørgsmålet stadig tilbage om, hvordan lokalkulturen realiseres konkret, og hvordan de hypotetiske begreber om den kan bruges i den konkrete praksis. Dette spørgsmål svarer til pkt. 2 i den metodologi for socialpsykologisk analyse af Brugerservice's arbejde i delprojekterne, som jeg opstillede på s. 188.

Brugerservice's delprojekter var og er meget forskellige. Der er ikke tale om, at en bestemt (ramme-design-)metode og/eller en bestemt forhåndsdefineret lokalkultur i mere eller mindre fuldstændig form legemliggøres i hvert enkelt delprojekt. Derimod må perspektivet igen vendes en omgang, sådan at der ikke bliver tale om bare at specificere de generelle forhold: Vi må her følge projektets konkrete tilblivelseshistorie, og se på, hvordan de mere almene betingelser, interesser osv. indgår og bliver relevante i denne proces.

I princippet udvikles Brugerservice's delprojekter som joint ventures mellem forskellige praksisser. Selve processen er parallel til den (s.74) beskrevne struktur i praksisforskningens joint ventures: Projektet styres og udvikles af sine deltagere via "**indeksikale referencer**": De deltagere, der indgår, præger løbende udviklingen ud fra deres præmisser, som har reference til deres mere almene betingelser, interesser osv.; og omvendt bliver deres mere generelle betingelser, interesser m.v. konkretiseret og udviklet igennem projektet. En part indgår med bestemte, upræcise og foreløbige fornemmelser af egne og andres forudsætninger og målsætninger, og de afprøves og udvikles løbende undervejs, hvilket igen fører til at beslutninger revideres, osv.

Forhandling eller check up

At projekterne udvikles som joint ventures fremtræder ofte umiddelbart redegjort i Brugerservice's idealbegreber som egentlige **forhandlinger**. Eksempelvis forhandlede Madkapellet mellem Brugerservice, Medborgerhuset, de øvrige madklubber og Byhøjskolen. Dertil kommer mere indirekte interessenter, som primært finansielt eller administrativt står bag; i Madkapellets tilfælde de bistandskontorer, Brugerservice rekrutterede assistenter til Madkapellet fra, Vor Fælles Fremtid og Dag- og Døgncentret. Det er i dette interessefelt, delprojektet bliver til som handlesammenhæng for det psykosociale arbejde.

Således diskuterede vi i efteråret 1991 (se s.108) Brugerservice's overvejende negative erfaringer fra samarbejdet med Karens Minde beboerhus i Sydhavnen. Her var et mindre antal assistenter "udstationeret", dels i radio Ratatorsk, som var i gang som selvstændigt foretagende, dels til at arbejde med i beboerhusets generelle etablering. Begrebet "udstationeret" udtrykte

medarbejderens - Milles - perspektiv på relationen; hun kom kun ud til projektet ved særlige lejligheder til møder. Her prøvede hun at få klare samarbejdsaftaler i hus, som dels beskrev hvilket arbejde, delprojektet skulle udføre, dels lagde planer for de enkelte assistenter.

Hun - og assistenterne - måtte imidlertid hurtigt sande, at "arbejdet" konkret kom til hele tiden at afhænge af og veksle med de lokale aktiviteter og deltagere på uforudsigelige og konfliktfyldte måder. I én version var det en konflikt mellem en udbrændt og fåtallig beboerforening, som forholdt sig afventende til forhandlinger med Kommunen om UIA-arbejdskraft til istandsætning af huset og mere initiativrige og anarkistiske børn og unge, der drev "Børnenes Dyrepark" på arealet ved siden af og som havde store visioner med huset. På den ene side var der ofte "ikke noget arbejde til assistenterne", og på den anden side krævede det en væsentligt større indsats at skubbe det i gang som levedygtigt projekt. Overfor bevægelserne i den situation var nok så klare aftaler ikke meget værd. Den samme uforudsigelighed kendetegnede de enkelte assistenters forløb, og det fremstod som en helt uoverkommelig opgave at forestille sig en målrettet psykosocial indsats i dette miljø.

Vanskelighederne ved en målrettet indsats hang dels sammen med, at arbejdet samler flere parter med forskellige præmisser, interesser osv., og dels at det indholdsmæssigt har en ujævn tidslig struktur - det er meget langt fra et arbejde, hvor et givent sæt af rutiner gennemløbes i et jævnt flow. Forhandlingerne var et forsøg på at reducere denne usikkerhed med verbale redegørelser. Når planerne løb ud i sandet, så var det umiddelbart fordi, at forhandlingerne af praktiske grunde slet ikke kunne følge med - og dermed bruges som redskab - i delprojektets løbende udvikling. Gennem sammenligning med andre delprojekter kunne vi imidlertid i vores diskussioner føje nogle mere grundlæggende forhold til.

For det **første** stod samarbejdet med beboerforeningen i skarp kontrast til nogle af de andre delprojekter derved, at i disse var både medarbejderen og nogle af assistenterne i forskellig grad "indfødte" i lokalkulturen. F.eks. i Mikkels forhold til Café Rust var "forhandlinger" kun "toppen af et isbjerg". Nedenunder overfladen var en daglig kontakt, et mangeårigt kendskab og en sikker fornemmelse for, hvad ord og begivenheder betød. Han var selv en del af det politiske miljø, som Rust var blevet til i, og han vidste, hvordan man dér tænkte om de sider ved hverdagslivet, der rakte udover selve "arbejdet"; han kendte de konkrete forbindelseslinjer mellem "cafédriften" og "hverdagslivet". Han kunne bidrage til at håndtere konflikter, evaluere fiaskoer osv. på måder, så der kunne ses handlemuligheder. Mikkel kunne m.a.o. arbejde med Café Rust som lokalkultur og ikke kun i dens formaliserede skikkelse som samarbejdspartner.

For det **andet** var der i de gode delprojekter netop ikke tale om veldefinerede "opgaver" for Brugerservice. Tværtimod indgik både assistenter og medarbejdere som drivkræfter i deres tilblivelse, drift og udvikling, herunder bidrog medarbejderen selv meget konkret i det praktiske arbejde, og begrænsede sig ikke til en formaliseret ledelsesfunktion. Umiddelbart betød det, at både medarbejdere og assistenter hele tiden var i centrum af begivenhederne og ikke behøvede håndtere dem med selvstændiggjorte redegørelser. Det betød også, at den vigtigste arbejdsopgave og opmærksomhedsfokus var delprojektets udvikling som "kvalitetsprojekt", der "var noget". Den socialfaglige side var således ikke på forhånd udskilt som en særlig opgave eller interesse, hvis varetagelse skulle reguleres i særlige forhandlinger.

For det **tredje** var - dermed - Brugerservice's særlige mål og assistenternes opgaver og kompetencer ikke forhåndsfastlagt og dermed afgrænsede. I de løbende "check up" af projektets arbejde opstod hele tiden muligheder for, at assistenterne kunne "erobre projektet". Der var konstant flydende overgange mellem arbejdets udførelse og dets organisering, der kunne træffes beslutninger på stedet, og beslutningerne kunne med enkle midler kombinere de mange hensyn, der skulle tages, uden at de alle hver for sig skulle formuleres og klargøres. Både Brugerservice og andre organisationer blev til en vis grad skubbet i baggrunden som samarbejdspartnere for et delprojekt, der hvilede i sig selv. Den centrale konsekvens af disse forhold var, at assistenterne i en vis, afgørende, udstrækning selv "designede deres rammer".

Set i det lys var forestillingerne om "udstationering" i Karens Minde og om "forhandlinger" i sig selv **symptomer** på et delprojekt, der ikke rigtig var kommet ud af starthullerne. Når det begynder at "køre", bliver perspektivet på et delprojekt et andet.

I stedet for "klare aftaler" træder en produktiv uklarhed. Både for projektet og dets deltagere er det netop de løbende **revisioner og omdefineringer af mål og midler**, der er det centrale og udviklende. Delprojektet skulle gerne løbende producere nye muligheder, der giver anledning til at sætte nye mål. Den udviklingsproces ville sinkes af hele tiden at skulle tage form af eksplicite beslutninger, hvor alle parter er inddraget. Til gengæld må den hele tiden trække på **referencer** til mere almene forhold, der holdes - hhv. konstrueres som - (relativt) konstante. En sikker fornemmelse for lokalkulturens betydningsstruktur og vilkår giver selvstændig kompetence til at fortolke den i praksis. Det åbner igen mulighed for, at man kan blande sig i dens generelle konstituering.

Eksempelvis var assistenterne i Karens Minde tilbøjelige til at holde med Børnenes Dyrepark i, at beboerforeningens "gamle DKP'ere" med deres forhandlingslinje overfor kommunen blokerede for mere direkte aktion - hvorfor gik man dog ikke i gang med selv at istandsætte huset? Men de havde ikke så meget at have det i. Børnene var allerede gået i gang på arealerne omkring, fortolkede lokalkulturen i praksis og formulerede deres synspunkter derudfra. Delprojektets synspunkter fortabte sig derimod i usikre hypoteser om beboerforeningen, og usikkerheden lagde en dæmper på deres egne handlemuligheder.

Formaliseringen til forhandlinger havde en tendens til at inddefinere assistenternes arbejde i en **vare-relation** som arbejdskraft eller "service-ydelser". Det tydeliggjorde de særlige standarder og krav, der kunne stilles fra Brugerservice's side ud fra psykosociale hensyn, men i samme åndedrag begrænsede det dem, tvang Brugerservice til at formulere "realistiske" udviklingsmål, der paradoksalt nok slet ikke indregnede konkret udvikling. Enten fastholdt de assistenterne, eller også sørgede assistenterne for, at de hurtigt blev forældede.

Radio Ratatorsk var f.eks. efter Milles opfattelse et godt projekt, fordi det var velstruktureret og havde en klar ledelse. Hun kunne sammen med de enkelte assistenter formulere klare planer for deres oplæring i arbejdet. Konkret var der (omkring sommeren 1991) to assistenter: Anders havde hurtigt fundet sig tilrette, havde drømme om videre radioarbejde, og kørte "sine egne projekter", som Mille vanskeligt kunne følge med i. Alma havde lidt svært ved at komme ind i den lille mandeverden, prøvede at påvirke den (oprydning/indretning, snak om indbyrdes forhold osv.), men løb sur i det; "planerne" stødte bl.a. ind i radioens daglige ankermand, som var svær at

få til at lægge ansvar fra sig, og Alma faldt ind i en "Askepot"-rolle. Forhandlinger kunne verbalisere, men ikke løse problemet, og Alma orienterede sig efterhånden mere mod de andre i Karens Mindegruppen. I ingen af tilfældene var planerne konkrete nok - selvom de detaljeret beskrev "arbejdsopgaver". Groft sagt: Anders blev en del af lokalkulturen, mens Alma blev integreret i den efter samme princip som et S-tog i en graffitikultur.

At skubbe i gang, køre og rykke med et projekt

Således var Brugerservice's afgørende pædagogiske metode i første omgang **fraværet** af en metode. Opgøret med "ramme-design"-tænkningen var et generelt opgør med forsøg på at strukturere arbejdet i givne former, der udabstraherede projekternes psykosociale aspekter, foregav en selvstændig pædagogisk "målrettethed" og i sidste ende placerede medarbejderen som subjekt, assistenterne som objekt og lokalkulturen som middel. I modsætning hertil gjaldt det om at placere sig på assistenternes side i lokalkulturen og skabe praktiske handlemuligheder, som i et vist omfang organiserede deres hverdagsliv og fik en "social dimension".

Arbejdsopgaven var dermed primært at bidrage til at lave gode projekter. Den opgave blev til gengæld udført med en særlig projektmager-fagligheds begreber. I princippet var det den samme "projektmager-faglighed", som medarbejderne organiserede deres erfaringer med politiske og sociale projekter i, som anvendtes på og i delprojekterne.

Denne faglighed kan for det **første** opstilles som spørgsmål til de første stadier i projektets forløb:

- Holder idéen? - Er der en reel "niche" indenfor rammerne af en lokalkultur, som gør det muligt at forene en praktisk nytteværdi med psykosociale hensyn? Spørgsmålet udpeger især lokalkulturens udvikling og vilkår som relevant vidensfelt.

- Kan idéen formuleres på en sådan måde, at relevante interessenter - især bevillingsgivere - vil bakke den op? Eller kan den gennem forhandlinger gradvist udformes som et kompromis, der stadig "holder"? Spørgsmålet udpeger offentlige og private organisationer, fonde m.v. som vidensfelt.

- Kan der rekrutteres det rette mandskab til projektet - det rette blandingsforhold mellem stærke og svage, mellem assistenter og frivillige m.v., sådan at projektet kan hvile i sig selv og fungere som lokomotiv for de svage? Spørgsmålet udpeger aktuelle og potentielle deltagerpræmisses som vidensfelt.

For det **andet** rummer projektmager-fagligheden begreber til løbende bedømmelse af projektets tilstand og til bestemmelse af indsatsen. Disse begreber formuleredes i Brugerservice (m.fl.) navnlig i metaforer hentet fra fysikken: Projektet er en slags vogn, der "skubbes i gang", har eller ikke har "drive", "kører" (af sig selv), eller man skal "rykke på det"; deltagerne "tænder på det", har eller savner "energi" eller "gnist", men de kan også blive "overophedede". Et slags inerti-begreb lå i forestillingen om, at når først projektet "kørte", så krævede det langt færre medarbejder-ressourcer, end når det skulle "skubbes i gang" eller når der af forskellige grunde undervejs skulle "rykkes på det".

Den kvantitative metaforik afspejlede, at begreberne anvendtes til løbende at **prioritere** arbejdsopgaver - de var i den forstand på ingen måde uforpligtende beskrivelser, men vigtige argumenter på medarbejdermøder, hvor de altid for sparsomme tidsressourcer skulle fordeles. Brugerservice opererede ganske vist med "normeringer", men de var primært til administrativ brug "opadtil" i systemet; i praksis måtte sådanne "gennemsnitsmål" hele tiden modificeres af delprojekternes konkrete behov.

For det **tredje** forholder den sig til projektets løbende styring og refleksion. Det vurderes, hvornår der er behov for særlig "check up", på alle planer lige fra arbejdsprocessernes sekventielle forløb til lokalkulturens overordnede mål og midler. Herunder kan refleksionen også tage form af, at der fostres nye projektidéer, eventuelt fordi deltagerne ønsker nye udfordringer. Styringens organisatoriske fordeling vurderes løbende - på den ene side må deltagerne kunne overskue de mål, der har sat sig, og på den anden side må man kunne "slippe ballonen" og leve med et relativt kaos. Evaluering rummer naturligvis alle begreberne, men stiller også som udført rutine særlige krav til organisering, disciplin, ærlighed, at turde stille kritiske spørgsmål, at løfte sig udover dagligdagen, at erkende et nederlag osv.

Indholdsbegreber som implicite referencer

Karakteristisk for denne faglighed var, at den i sig selv og eksplicit netop **savnede indholdsmæssige begreber** for handlesammenhænge, dvs. dels for deres lokalkulturelle mål-middel-sammenhænge, og dels for deltageres præmisser. I vores diskussioner i Brugerservice om de principper, der kunne erstatte "ramme-design"-tænkningen, stod vi derfor ofte i den paradoksale situation, at "indholdet" fremtrådte som en slags "the case of the real thing" i Garfinkels forstand (sml. s.185): Arbejdsprincipperne blev formuleret med henvisning til, at det var der, men det blev ikke selv formuleret.

F.eks. var det umiddelbart provokerende, da jeg på vores fjerde møde (sml. s.105) spurgte, i hvilken præcis forstand, Gribibrættet lavede kulturpolitik - for hvorfor skulle det ikke være det? Vi indkredsede det så gradvist og ved at alle bidrog med at trække referencer ind, der vægtede forskellige nuancer med argumenter og anekdoter. En vigtig anekdotisk reference var henvisningen til et opgør i fredsbevægelsen med dens instrumentelle brug af kultur og udvikling af kulturformer, der inddrog folk aktivt; i denne anekdote lå en morale, der pegede i lokalkulturel retning ved at vise, at "politik", "kultur" og selvorganisering kunne og skulle tænkes sammen, men uden at fortælle hvordan. Pointen er, at diskussionernes "indeksikale" logik medførte, at de indholdstomme kvantitative metaforer dominerede den eksplicite diskussion og implicit forudsatte indholdsbegreber.

En tilsvarende dynamik gjorde sig gældende i Ama'r Totalteater (sml. Bechmann, Mørch & Nissen, 1993). Her var projektets lokalkulturelle referencer oven i købet som nævnt en begrebssammenhæng, som vi i evalueringsgruppen **tilskrev** projektgruppen efter granskning af dens materialer og efter diskussioner med dem, der fandt sted år efter at projektet var ophørt. Vi fandt, at netop det forhold, at de ikke var sat på begreb i projektets egen refleksion og styring, men figurerede som en "fælles ånd" afbildet i anekdoter og i kulturelle udtryk, medførte, at det

skred fra sit oprindelige grundlag, efterhånden som projektets oprindelige medarbejdere blev udskiftet. Den problematik vender jeg i øvrigt tilbage til i næste kapitel.

Det var i høj grad også tilfældet hvad angår assistenternes deltagelsespræmisses, at de fremstod via implicitte referencer, der udtryktes i delprojektets kollektive processer. I kapitel 9 vender jeg tilbage til, hvorvidt og hvordan denne indfaldsvinkel som pædagogisk og forskningsempirisk metode konstruerer psykosociale problematikker. Her vil jeg først berøre nærmere, hvordan vi opstillede principper for pædagogisk intervention, som netop hvilede på selve denne implicitet, og som vi derfor også kaldte-

7.4. DEN IMPLICITTE PÆDAGOGIK

At karakterisere Brugerservice's pædagogiske metode som **fraværet** af en metode - eller nærmere: Fraværet af en særskilt pædagogisk/socialfaglig forestilling om "rammedesign" - er kun rimeligt i den udstrækning, vi husker på, at det praktiske projektarbejde, som de "designede rammer" erstattes af, for det **første** på særlige måder rummer psykosociale praksisbegreber, som for det **andet** håndteres som (mere eller mindre) tavs viden af dens deltagere (især medarbejderne), og som for det tredje kan ekspliciteres i en refleksionsproces (som forskningen kan indgå i).

Lokalkulturens psykosociale aspekt konstrueres

Det lokalkulturelle princip rummer som nævnt i sig selv psykosociale aspekter i de mål-middel-sammenhænge, som arbejdets meningsfuldhed er bestemt i. Det er imidlertid langt fra det samme, som at alle de psykosociale problemer, der fremtrådte i projekterne, umiddelbart kunne mødes med forhåndsbestemte procedurer eller tænkes i givne lokalkulturelle begreber. At Økologiske Igangsætteres gruppe i Sydhavnen ud fra et bæredygtighedsprincip må forholde sig til kvarterets sociale problemer er f.eks. ikke det samme, som at de ved, hvordan de skal håndtere, at en af deres deltagere må bruge det meste af sin energi på at være mor til et barn, der af de sociale myndigheder og i skolen er udpeget som problembarn. At erklære bæredygtighedsprincippet og dets konsekvenser kan måske bruges til at definere en udviklingsretning for gruppens langsigtede arbejde, men i forhold til det givne psykosociale problem bliver det svært at skelne fra så mange andre overskrifter på en uforpligtende medmenneskelighed.

Som i dette tilfælde fremtræder psykosociale problemer ud fra lokalkulturens perspektiv ofte "fremmedgjorte", dvs. på en måde, så relationerne til den fælles lokalkulturelle praksis er helt ukendte og forekommer bundet til individerne som "deres problem", eller ligefrem personaliseret til "deres egenskaber". I de tilfælde ligner lokalkulturen (som jeg også var inde på i forrige afsnit) et hvilket som helst selvstående projekt eller lign., som konstitueres i abstraktion fra sine deltageres præmisses. Den problematik kan ikke imødegås med en simpel konkretisering af lokalkulturens betydningsstruktur, først og fremmest fordi lokalkulturen selv netop konstitueres som en lokal betydningsstruktur og derudfra generaliserer til sine almene vilkår.

Derfor er der i praksis tale om, at den lokalkulturelle betydningsstruktur i sine konkrete, almene implikationer for relationerne mellem projektets “arbejdsmaal” og “deltagerpræmisser” må **konstrueres** som udvidelse eller udbygning af projektets handlesammenhæng. Der er m.a.o. tale om en **potentiell** sammenhæng, der kan realiseres gennem **udvikling** af projektet – eventuelt i vekselvirkning med, at den ekspliciteres begrebsligt.

Det betyder, at i mange tilfælde sættes der en **parentes** om umiddelbart fremtrædende psykosociale problemer. Det giver en række særlige vanskeligheder at operere med sådanne “ligninger med parentes”, (og dem sætter jeg mere fokus på i kapitel 9).

Delprojektet som psykosociale praksisbegreber

Men **udenfor** parenteserne, er de psykosociale begreber ikke nødvendigvis problemorienterede og ej heller nødvendigvis sat sprogligt på begreb. I stedet ligger de indbygget, dvs. implicit, i selve projektudviklingen - projektets udvikling som handlesammenhæng gennem løbende rekonstituering ved sine deltagere indebærer, at projektet selv kan betragtes som objektiverede (genstands- eller legemliggjorte) psykosociale praksisbegreber.

Som jeg beskrev i kapitel 4 er der taget for sig selv intet nyt i, at praksisser og individer gensidigt definerer hinanden. Tværtimod er det et fundamentalt kendetegn ved behandlingsparadigmet, at abstrakte, normative individbegreber (“klientel”) definerer behandlingsinstitutioner og omvendt. Jeg har henvist til Dreiers kritiske analyser af disse begreber som tænkeformer, der fastholder videnskabeligt uholdbare grundopfattelser på det kategorielle niveau, og til Foucaults analyser af behandlingsparadigmet som grundlæggende idealbegreber for en samfundsmæssig kontrol med individer. Jeg har også været inde på, at det er en af den interaktionistiske behandlingsforskning (især Goffmans) fortjenester at have dokumenteret, hvordan denne begrebslige ensidighed ikke blot realiseres i - f.eks. psykiatrisk - tænkning, men også i social handlen.

Denne helt almene formel for behandlingsparadigmet, som forskere som Dreier, Foucault og Goffman har bidraget til at opstille, er netop det teoretiske redskab, der - på grundlag af en kategorial teori om praksis og handlesammenhænge - gør det muligt at forstå muligheden for **andre typer** af gensidighed i psykosociale praksisbegreber mellem individer og praksisser.

Behandlingsinstitutionernes praksisbegreber om deres klienter er først og fremmest **abstrakte**. Det vil sige, at de er organiseret omkring forudgivne begreber om udisolerede delaspekter ved deres klienters livssituation, som samtidig bestemmer klienternes handlemuligheder og begrundet professionelle procedurer. Øvrige aspekter ved klienters livssituation kan ud fra dette perspektiv tages i betragtning i et vist omfang, men ikke så vidt, at institutionen selv eller dens grundlæggende mål-middel-sammenhænge bevæges. I stedet kan det komme på tale at visitere klienten videre til andre institutioner eller foranstaltninger. Tænkningen indenfor denne tænkeform skaber en dikotomi mellem de to sider i den gensidige definition mellem klient og institution, som gemmer sig i de abstrakte begreber: I undersøgelsen af klienten glider institutionsbetingelserne i baggrunden som ramme, og diagnostikken tilskrives klienten som

egenskab. I diskussioner om (udviklingen af) institutionen fastholdes givne abstrakt-generelle begreber om klientellet som idealbegreber for behandlingens rationalitet. De abstrakte begreber er selvbekræftende, fordi de hverken anfægtes på den ene eller den anden side af skillelinjen.

Dernæst er behandlingsparadigmets abstrakte praksisbegreber **statiske**. Abstraktionen fra klientens konkrete livssituation indebærer også en abstraktion fra subjektiviteten til fordel for en normativ syg/rask-dikotomi. Udviklingens kvalitative indhold må hele tiden ophæve eller overskride de givne abstrakte begreber, der står uforandret tilbage med institutionen.

Det betyder naturligvis ikke, at institutionerne aldrig udvikler sig. Blot at den faglige, indholdsmæssige viden vanskeligt kan bruges til det. Behandlingsinstitutioner for narkomaner kunne således leve i mange år med meget spinkle resultater, thi "narkomani er (næsten) uhelbredeligt". Da systemet endelig blev omlagt, var det overfyldningen af fængslerne, truslen fra AIDS-epidemien og især den decentraliserede budgetansvarlighed, der tvang dets politiske og administrative ledere til på trods af advarsler fra de professionelle at gennemføre dem. De nye institutionelle strukturer gav **derefter mulighed** for, at nye tænkeformer kunne vinde indpas.

Det brud, der ses i relationen mellem praksis og individbegreb, når idealbegreber for Brugerservice's delprojekter sættes overfor behandlingsparadigmet, kan ud fra disse overvejelser tage udgangspunkt i det forhold, at delprojekterne hele tiden udvikles og omdefineres i en proces, hvis praksisbegreber trækker på referencer både til mål-middel-sammenhænge og deltagerpræmisses. Det almene begreb om handlesammenhænge er derfor også her "på spil" og udfoldes i en konkret bevægelse.

De (i første omgang) implicite psykosociale begreber om personer forbliver **konkrete**, fordi der ikke kan tegnes en fastlåst "målgruppe" uafhængigt af de individer, der deltager i projektet. De rummer **udvikling**, fordi de følger med deltagerens udvikling i den konkrete forstand, at projektet udvikler sig som følge af - og for at muliggøre - deltagerens udvikling.

Det, som Milles planlægning i tilfældet fra Radio Ratatorsk ovenfor, ikke rigtigt kunne gribe, var netop sådanne konkrete processer, hvor på en gang assistenterne og projektet bevægede sig (hhv. burde bevæge sig).

Gribebrættet havde en periode en assistent, Alfred, der var meget rig på erfaring, idéer og visioner, og lagde stor vægt på at blive anerkendt som en, der kunne bidrage med dem og derfor måtte lyttes til; samtidig var kollegerne lidt trætte af, at man ikke kunne træffe konkrete aftaler med Alfred eller vide sig sikker på hans deltagelse i de løbende rutiner, og på den baggrund blev de mere og mere skeptiske overfor hans flyvske idéer og selvfrehævelse.

I stedet for at opdrage ham til stabilitet og disciplin, lod Brugerservice ham tage initiativ til et ambitiøst projekt om kunstnerisk udsmykning af det beboerhus, som Gribebrættet arbejdede i. Lokalerne i Brugerservice fyldtes af skitser og modeller, som Alfred og et par andre skulle bruge i den efterfølgende slidsomme proces med at overbevise sponsorer, husejere m.v. Det blev begyndelsen til delprojektet Alterna, som nu kører som to selvstændige kunstnergrupper. Ikke blot i selve kunstnergruppens tilblivelse og helt sanseligt i kunsten, men også i de pædagogiske overvejelser, var de psykosociale begreber bundet konkret både til Alfred og til udviklingen af projekterne. Alfreds "skøre idéer" kunne med den rette støtte "holde", der var både potentielle

deltagere (“forhulede kunstnere”), mulige sponsorer og kultur-/politiske visioner - hvilket den senere udvikling bekræftede. Alfred, på sin side, måtte prøve at konkretisere og realisere nogle af sine flyvske idéer, hvis han ikke skulle køre helt ud på et sidespor, og da han nu var placeret så centralt i processen, måtte han også selv påtage sig arbejdets mere rutineprægede og socialt forpligtende sider.

Det betyder ikke, at “metoden” består i at konstruere delprojekter ud fra enkeltpersoner. Tværtimod udgjorde de interne hjælpe-grupper løbende eksempler på, at når det forsøges, så bliver der opstillet kedelige og urealistiske projekter. Det afgørende er derimod, at de enkelte assistenter selv som subjekter er hovedpersoner i konstruktionen: Blikket er rettet mod betydningsstrukturerne, og i medarbejderens støtte til det kastes et sideblik på assistentens deltagespræmisser.

Implicit pædagogik i rum-tidslige sekvenser

Fastholdelsen af den konkrete forbindelse mellem deltagerpræmisser og mål-middel-sammenhænge, mellem person og projekt, betyder at de psykosociale forhold kan håndteres i en **implicit pædagogik**, dvs. som delaspekt ved handlesammenhænge, der konstitueres kooperativt omkring deres indhold. Det kan ikke kun tilskrives delprojekternes generelle udvikling, men også enkelte, rum-tidsligt afgrænsede handlesekvenser.

Jeg fik en uventet demonstration af princippet under vores fjerde kontaktgruppemøde (sml. s.105). Døren går op, og Alvilda fra Madkapellet braser ind: “Fryseren har været slukket!” Madvarerne er delvist optøede, og der skal træffes beslutninger her og nu. Der finder nu en ordveksling sted mellem Alvilda og Mikkel (som da var medarbejder i Madkapellet), sekunderet af de andre medarbejdere tilstede ved mødet.

På ét plan etableres i situationen en Kooperation mellem Alvilda og Mikkel (m.fl.), der sammen arbejder på det begrebslige plan med genstanden - hvad skal der gøres med fisken, kødet, de færdige retter osv. På et andet plan forhandles samtidig opgavefordelingen imellem dem. Alvilda prøver at få Mikkel til at komme med og direkte lave arbejdet, træffe de konkrete beslutninger. Mikkel spiller bolden tilbage og omdefinerer situationen til en, hvor man i diskussionen snart kan nå så langt, at Alvilda selv kan løse problemet. Samtidig hører Mikkel imidlertid “signalet” og forholder sig til det: Giver f.eks. et bud på, hvem der ellers kan rådgive, og tydeliggør, at han er til rådighed som reservemulighed.

Alvildas forsøg på at fralægge sig ansvaret kunne tolkes “psykologisk” som et personlighedstræk - “umodenhed”, “manglende evne til at tage ansvar”, osv.; videre kunne en terapeutisk intervention være at eksplicite det spil om ansvaret, der foregår “mellem linjerne”, eller en pædagogisk henvisning til, at den slags beslutninger må man selv kunne træffe “ude i samfundet”. I stedet fastholdes her den praktiske opgave som forståelsesrammen, og den sociale rollefordeling inklusiv dens pædagogiske implikationer for Alvilda’s udvikling forbliver “mellem linjerne” som noget, Alvilda netop kan forholde sig til og håndtere, fordi det er holdt i denne konkrete begrebsramme.

Til sidst spørger Alvilda direkte, om ikke Mikkel vil gå med. Først da henviser Mikkel til sin saglige begrundelse for ikke at rejse sig: Han er i gang med noget andet. Heri ligger igen en implicit reference: Den prioritering holder, fordi Alvilda er i stand til, med lidt rådgivning, at klare problemet selv.

Afgørende for det pædagogiske koncept er her, at de psykologiske forhold omkring Alvildas måde at have med sit ansvar at gøre, ikke abstraheres ud, ikke tages frem og gøres til særskilt genstand for en omdefinert handlesammenhæng. "Rolle-fordelingen" og dens implikationer for Alvildas (og Mikkels) handlemuligheder og -grunde forbliver indlejret i den praktiske opgaves betydningsstruktur, som Alvilda kan stå overfor og placere sig i. Samtidig fastholdes imidlertid også en opmærksomhed på det psykosociale aspekt ved den fælles handlen. Mikkel fanger signalet om, at Alvilda ikke umiddelbart er tryk ved at gå tilbage og tage ansvaret og tydeliggør, som svar på det, de relevante handlemuligheder. Deri ligger også, at når det psykosociale forbliver et aspekt ved den fælles handlen, kan mulighederne for at **omdefinere den praktiske opgave** udnyttes fuldt ud - i modsætning til, at når fokus skiftes til det "psykologiske", låses den fast, simpelthen fordi den skubbes ud af samtalens genstandsfelt. Konkret kunne omfanget af ændringer i de følgende dages menu varieres i flere forskellige ambitionsniveauer og beslutningerne om det fordeles alt efter hvor længe, madvarerne kunne holde sig.

Sat på spidsen er det - trods udbredte opfattelser af pædagogisk intervention som hjælp til at "sætte ord på oplevelser" osv. - især det forhold, at handlesammenhængen ikke omdefineres i kortere eller længere sekvenser ved at gøre det psykosociale til genstand, der gør det muligt for Alvilda at udøve **indflydelse** på selve den pædagogiske proces. I det omfang, hun har indflydelse på den praktiske opgaves udformning, udgør dens mål-middel-sammenhænge et grundlag, hvorpå de psykosociale aspekter får konkret betydning og dermed også kan håndteres i mødet mellem Alvildas og Mikkels standpunkter, som i forhold til disse aspekter bygger på vidt forskellige præmisser.

At eksplicitere det implicite

Uanset hvordan vi kunne tilskrive Brugerservice en implicit pædagogik, der rummede særlige muligheder for at indtænke konkret udvikling og for brugerindflydelse, så var der en række grunde til at se nærmere på hvordan, under hvilke omstændigheder og til hvilke formål, de implicite psykosociale referencer kunne sættes eksplicit på begreb. Først og fremmest var sådanne ekspliciteringer direkte et krav fra socialcentrene i form af tilbagemeldinger til sagsbehandlerne om revalideringsforløbet hver tredje måned. Dernæst var der uden eksplicitering af den "tavse viden" ingen redskaber til at håndtere Brugerservice's udvikling som socialt forsøgsprojekt og medarbejdernes kvalificering som socialarbejdere. Endvidere var det nødvendigt for at kunne tage stilling til og imødegå tendenser til "blinde" udstødningsprocesser gennem "tabuisering" af psykosociale forhold, der kunne anfægte delprojekternes ideologiske selvforståelse (efter den almene udstødnings princip).

Overfor Brugerservice satte jeg problemet på spidsen ved at ligne det med myten om "den liderlige luder": Kunden går til ludereren for at få den uforpligtende sex, han kan købe sig til, men

opnår kun tilfredsstillelse ved straks at glemme, at det er det, han gør. Med myten konstitueres handlesammenhængen ved, at dens præmisser skubbes ud af synsfeltet.

Denne problematik rummer logisk set - og også sådan som vi arbejdede med den i Brugerservice - to niveauer: For det første idealbegreber for eksplicitering på grundlag af de principper, som vi i kontrast til behandlingsparadigmet tilskrev Brugerservice. For det andet rummer den nødvendigheden af fornyet stillingtagen til selve denne kontrast: Polemikken mellem de forskellige sæt af idealbegreber var jo ikke nogen rent akademisk diskussion, men var udtryk for konkrete modsigelser i projektets betingelser og udvikling. At eksplicitere psykosociale forhold måtte nødvendigvis også være at eksplicitere disse modsigelsesforhold, ikke mindst fordi de var afgørende til forståelse af assistenternes deltagelsespræmisser. Sagt på en anden måde var det umuligt at tænke sig en eksplicitering af Brugerservice's "ligninger med parentes" uden en stillingtagen til parenteserne.

I de to næste kapitler vil jeg beskæftige mig indgående med dette andet niveau i problematikken. Kapitel 8 indeholder analyser og analyseredskaber af/til spørgsmålene om, hvordan udviklingsprojektet kan nå til forståelse af sine modsigelsesfyldte betingelser, og derigennem af, hvordan det selv konstitueres som subjekt for en sådan forståelse. I kapitel 9 har jeg så et grundlag for at beskæftige mig direkte med eksplicit bearbejdning af psykosociale forhold, sådan som den konkret kunne udfolde sig under disse modsigelsesfyldte betingelser og som realisering af Brugerservice som konkret organiseret praksis.

Her vil jeg derimod gå videre med, hvordan eksplicitering af det psykosociale kan tænkes indenfor rammerne af de idealbegreber, som jeg har udviklet i dette kapitel.

Følehornsprincippet

Når vi først har udvidet synsfeltet sådan, at vi forstår, at psykosociale aspekter er indlejret i praksis på en sådan måde, at de kan håndteres og rummes i de handlendes bevidsthed, så bliver det også klart, at denne proces ikke bliver ophævet i det øjeblik, de implicite aspekter gøres eksplicite. Tværtimod forudsætter enhver eksplicitering hele tiden nye implicite referencer og sætter deres struktur op på nye måder.

Denne uendelighed er igen en af etnometodologiens vigtige pointer, og Garfinkel (1984; 24 ff.) illustrerer den i sit berømte eksperiment med "common understanding". Hans studerende får til opgave at eksplicitere en kort ordvekslings implicite referencer og forudsætninger i en kolonne ved siden af dialogen. Da de har udført opgaven, kan Garfinkel igen pege på, hvordan også den udvidede beskrivelse rummer implicit indhold, som igen må ekspliciteres osv. Efter et par gange går det op for de studerende, at de har fået en ægte sisyfos-opgave. Udover denne uendelighed, der som nævnt (s.184) sprænger ethvert "ramme-design", kan eksemplet vise, hvordan der til regulering af enhver sproglig interaktion, ved siden af det sagte, altid ligger et bredere felt af usagt. De talende kan bevæge sig i dette landskab og forholde sig til de handlemuligheder, det indeholder, herunder dem, der angår samtalens videre forløb, og dem, der udbygger forståelsen af det allerede sagte.

Betydningen af dette forhold blev illustreret for mig i Brugerservice, da sekretæren Merete i vores interview med hende fortalte om Allan, en af de to assistenter i sekretariatet. Hun fortalte om et langstrakt forløb af gradvist stigende fortrolighed. Allan havde været kaotisk, fordrukken og usoigneret, da han kom, men det lykkedes ham at samle sig sammen, også fordi han blev hjulpet meget med uoverskuelige boligproblemer, gæld m.v. Da han først var kommet på højkant, var han meget flittig, pligtopfyldende og noget ydmyg og reserveret. Deres forhold til hinanden udviklede sig henover kontorets computere og telefoner, i de små pauser mellem hyppige opringninger og folk, der lige "kom forbi". Merete fortalte, at når Allan åbnede sig om sine personlige forhold, var det oftest noget, hun allerede havde gættet sig til. Aktuelt havde hun længe vidst, at han var bøsse, men de havde ikke talt om det endnu. Alligevel havde der været et langt "forløb", fra hun iagttog hans sirlige ydre, over hans fortællinger om "venner", at han talte i telefon med sin kæreste mere og mere frit osv. Merete "svarede igen" med at f.eks. spørge til hans kæreste uden at forudsætte noget om kærestens køn. Ikke at det efter Meretes mening var noget "problem", men Allan var en forsigtig og reserveret person, og hun mente, at hans genvundne kontrol med sin situation var værd at støtte.

Allans fremfærd her kan benævnes et "**følehornsprincip**": Forud for og ved siden af den eksplicite "fortrolighed" ligger et stort område, hvor Allan "føler sig frem" og skaffer sig vished om grundlaget for, hvad de kan tale sammen om. Han "åbner sig" i små skridt, og vurderer hver gang den nye situation, som han dermed har fremkaldt "mellem linjerne". Han vurderer ikke bare, hvad han skal sige eller ikke sige, men også hvad han skal antyde og ikke antyde. Skal han f.eks. undlade at omtale sin kæreste, omtale ham med pigenavn, med kønsneutrale omskrivninger, eller med drengenavn osv.

Hans erfaringer med Meretes personlige "holdninger" er imidlertid næppe tilstrækkeligt grundlag for hans følen sig frem i det implicite landskab. Han må også kende grundlaget for, at disse holdninger har vægt i Brugerservice og har eller kan få bredere opbakning. Må han f.eks. spille forskellige "roller" overfor forskellige personer eller grupper? En umiddelbar orientering i forventelige "holdninger" rækker selv kun til en yderst defensiv fremfærd. En fornemmelse for de lokalkulturelle begrebssammenhænge - hvordan de f.eks. rummer åbenhed overfor seksuelle minoriteter - giver et dybere og bredere handlegrundlag. Efter Meretes mening var Allans meget forsigtige fremfærd slet ikke nødvendig, og den var selvforstærkende ved at holde ham tilbage fra en bredere deltagelse i aktiviteter og samvær, som kunne give ham bedre information om sine muligheder. Men hun var også opmærksom på, at hun endnu ikke kendte de fleste af Allans grunde til sin forsigtighed.

Imidlertid hjælper Merete ham ikke bedst blot ved at gøre sine egne holdninger klart. Hun må også gøre en aktiv indsats for, at hele sekretariatet og hele Brugerservice (hvor sekretariatet i høj grad fungerer som "base") faktisk lever op til dem - eller for, at det fremstår tilstrækkeligt tydeligt for Allan, at det allerede er tilfældet. I modsat fald ville hun lukke Allan inde i et fortroligt forhold til hende selv.

Eksplitering i delprojektets demokratiske styring

Selvom dette eksempel er relativt "let", fordi der trods alt ikke er tale om en personlig "hemmelighed" af den helt eksplosive kaliber, så viser det allerede, at fra et vist niveau må eksplicitte diskussioner også berede vejen og medvirke til at skabe de betingelser, som man eventuelt kan "føle sig frem" i. Den erfaring udtrykkes, apropos eksemplet, tydeligt af organiserede homoseksuelle, som "springer ud" for netop at slippe for det defensive hemmelighedskræmmeri, som også medvirker til at opretholde diskriminationen.

Eksplicitering behøver imidlertid ikke i første omgang at tage form af direkte tematisering af personlige eller psykosociale forhold taget for sig selv. Den vigtigste form, den antager i Brugerservice, er derimod delprojektets løbende "check up", dvs. den løbende planlægning af aktiviteterne, når den betragtes som en rekonstituering af delprojektets handlesammenhæng gennem sproglige handlinger.

Den sekvens fra et møde i Madkapellet, som jeg gengiver udførligt i kapitel 6, kan være et eksempel. Astrids kommentar om, at hun (ligesom Ane) heller ikke vil stå for at lave mad til 100 mennesker (s.156), angår i første række arbejdsorganiseringen i køkkenet. Hendes mål er at sikre, at det er acceptabelt **for enhver** at sætte grænser for ambitions- og kompetence-niveauet, og forhindre, at Michael af eventuelle pædagogiske grunde stiller krav om, at **alle** skal prøve at have ansvaret for menuen. Hun bruger sig selv som eksempel på noget **alment**, hvilket også fremgår af, at det kun er en indskudt bemærkning i en diskussion om Anes kompetence. Alligevel er det også et almenbegreb, der gælder hende selv. Begrebet angiver og generaliserer et **standpunkt** i Madkappellets handlesammenhæng, som på en gang indgår i den begrebssammenhæng, der organiserer de praktiske arbejdsprocesser, og peger ud mod en mulig type af deltagelsespræmisser. I samme åndedrag, som Astrid åbner munden og øver indflydelse på arbejdsorganiseringen, så ekspliciterer hun et aspekt ved sine egne deltagelsespræmisser. Og i samme omfang, Astrid faktisk kan øve indflydelse på arbejdets organisering, har hun gode grunde til at ekspliciterer sine deltagelsespræmisser som nødvendige referencer i diskussioner, hvor delprojektets arbejde planlægges.

Kimmen til en eksplicit håndtering af psykosociale forhold ligger dermed i de handlesammenhænge, hvormed delprojektet løbende rekonstruerer sig selv gennem sproglige redegørelser og udpegninger af handlemuligheder, dvs. gennem sin demokratiske styring.

Den indfaldsvinkel er interessant i forhold til min udgangsproblemstilling om brugerindflydelse på psykosocial praksis. I kapitel 1 redegjorde jeg for, hvordan, på et diskursivt plan, brugerindflydelse og psykosocial behandling er indbyrdes modstridende, fordi behandlingen af det psykosociale nødvendigt indebærer manipulation af brugerens præmisser for at øve indflydelse. I kapitel 6 søgte jeg at vise, hvordan forskellige typer af handlesammenhænge i psykosocialt arbejde fastholdes i eller delvist overskrider den problematik.

De idealbegreber, der kan tilskrives det psykosociale arbejde i Brugerservice's delprojekter (og også i Ama'r Totalteater, jvf. Bechmann, Mørch & Nissen, 1993), peger derimod i retning af, at psykosocialt arbejde og deltagerstyring gensidigt forudsætter hinanden og tendentielt er **identiske**. Det er her **gennem** de demokratiske processer, at det psykosociale aspekt træder frem og kan håndteres **relativt** selvstændigt.

Dette forhold i Brugerservice's idealbegreber modsvarede direkte min forskningsinteresse i at komme tættere på, hvad jeg på det grundlag, jeg nu har fremlagt, kan beskrives som en dybere forståelse af, hvordan psykosociale forhold fremtræder og håndteres gennem deres fremtrædelse som deltagelsespræmisses i projektets handlesammenhænge. Men som det også fremgår af det eksempel fra Madkapellet, som jeg har valgt til at illustrere tilgangen, så var det ikke muligt at få direkte empirisk adgang til denne proces i nogen "rendyrket" form. En forståelse af, hvordan såvel delprojektets som mødernes handlesammenhænge konkret konstitueres, måtte nødvendigvis tage udgangspunkt i de **modsigelsesforhold**, som Brugerservice som helhed rummede og var indlejret i. I eksemplet forholder Astrid sig således på ingen måde kun til et forhold mellem Madkapellets udformning af en lokalkulturel betydningsstruktur og sine egne deltagelsespræmisses, men derimod, og endda først og fremmest, til konflikten mellem de pædagogiske eller revalideringsorienterede betydningsstrukturer, som Michael tilsyneladende repræsenterer, og hendes egne ønsker om et foreløbigt beskedent selvstændigt ansvar.

Derfor måtte analysen af Brugerservice's betingelser, organisering, udvikling og refleksion gå logisk forud for analysen af "den individuelle dimensions" psykosociale forhold (tidsmæssigt var de imidlertid sideløbende, jvf. kapitel 5), og den logik afspejles - som nævnt - i de to følgende kapitler.

Resumé

To sæt af idealbegreber står overfor hinanden som mulige rationaler for den mere omfattende overskridelse af behandlingsparadigmet, som forsøges i Brugerservice: På den ene side de subjektvidenskabelige begreber om handlesammenhænge, og på den anden side en interaktionistisk teori om "mod-stempling" og "ramme-design".

En interaktionistisk forståelse omsat i principper for praktisk "ramme-design"-pædagogik fandtes i Brugerservice's baggrund i moderorganisationen Dag- og Døgncentret, og var rationalet i den oprindelige projektbeskrivelse. Her tænkes "assistenternes" ansættelse til at yde "service" for projektets "brugere" i lokalområdet at udformes i kommunikationsrammer, der er designet sådan, at de modtager positiv feedback og identitet i en "mod-stemplings-proces".

Da jeg tilknyttedes Brugerservice, var der en debat om metodens konkrete realisering. På den ene side stod medarbejdere med erfaringer fra Ama'r Totalteater, der kritisk pegede på, at "ramme-design" hvilede på tre uholdbare forudsætninger: At medarbejderne lægger rammerne, forudsætter en given rollefordeling, der i sig selv er stemplende; at græsrodsprojekter ikke kan designes fra et skrivebord, men løbende omdefineres i praksis; og at projekterne ikke er iscenesatte kulisser, men reel praksis. Denne kritik kan artikuleres i en etnometodologisk teori, og herigennem åbne for vigtige erkendelser om projektudvikling og dens psykosociale aspekter.

Men kritikernes forestilling om "projekter, der er noget", stod i debatten direkte overfor en udgave af "ramme-design"-modellen, der formulerede behandlingsparadigmet i sin mest abstrakte form som tilvænnning til "normalt arbejde". Overfor denne teori tilskyndedes medarbejderne i Brugerservice til at formulere en "projektidentitet", der på et ligeså alment plan gjorde op med behandlingsparadigmet.

Det afgørende skridt var ideen om kvalitetsprojektet, dvs. at lade det pædagogiske komme til udtryk i, at der føjedes en social dimension til aktiviteter, der er kulturelt/politisk meningsfulde. Til at udfolde denne ide opstilles tre metodiske skridt: 1. Bestemmelse af den kulturelle meningsfuldhed og dens potentiale for integration af en social dimension; 2. Analyse af (del-)projektet som handlesammenhæng; 3. Analyse af individuelle deltagelsespræmisses.

Til forståelse af den kulturelle meningsfuldhed bruger jeg Højrup m.fl.'s kulturbegreb og spørger efter begrebsstrukturer for selv bærende former for hverdagspraksis. "Lokalkultur" foreslås som begreb for en praksis, der rækker herover de samfundsmæssige grænser mellem "produktion" og "reproduktion" ved at organisere et udvidet hverdagsliv ideologisk. En sådan lokalkulturel praksis er kun selv bærende i kraft af en politisk dimension, hvorigennem den reproducerer sine vilkår og samtidig fortolker og organiserer sig selv.

Lokalkulturens sociale integrationsevne bestemmes af måden og udstrækningen, hvormed den definerer sig selv ved at definere og organisere sine deltagers hverdagsliv. Mødsigelsen mellem udvidende og begrænsende handleevne kommer til udtryk i det gensidige forudsætningsforhold mellem politisk selvbestemmelse og social integrationsevne i lokalkulturens ideologi.

Det gængse begreb om "lokalmiljø" er heroverfor oftest et empiristisk sammenkog af uforbundne faktorer indenfor en abstrakt begrebslig negation af offentlige foranstaltninger set fra et statsligt perspektiv. Derfor forbliver det også uklart, hvad der skulle gøre det muligt at påkalde det som ressource i socialt arbejde.

I Brugerservice indgår lokalkulturelle betydningsstrukturer som "indeksikale referencer" i udviklingen af delprojekterne. I denne proces muliggøres løbende konkretiseringer og revisioner af mål og midler for projekternes og deltagernes udvikling. Den blev blokeret eller utydeliggjort, hvis den blev opfattet som forhandlinger mellem Brugerservice og en given græsrodsorganisation, hvori pædagogiske målsætninger blev ekspliciteret. I stedet for en sådan "social-/pædagogisk målrettethed" anvendtes i Brugerservice også ofte en særlig projektmagerfaglighed i, hvordan man udtænker, bemander, opstarter, driver og reflekterer et projekt. I denne tænkning var projekternes indhold, dvs. mål-midler og deltagerpræmisses, typisk indtænkt som implicite referencer. En teoretisk artikuleret pædagogik måtte derfor udfoldes som en udbygning og konkretisering af delprojektets lokalkulturelle referencer i deres psykosociale aspekter.

Her kan ses en anden form for gensidighed mellem praksisbegreber for individ og handlesammenhæng, end den der kendes fra behandlingsparadigmets abstrakte og statiske begreber om klienter og foranstaltninger. En konkret, subjektorienteret udviklingstænkning realiseres i bevægelige gensidighedsforhold mellem projekter og personer. En "implicit pædagogik" udfoldes i handlesammenhænge, der ikke gør det psykosociale til genstand, og som derved rummer muligheder for en deltagerstyring gennem sin fastholdelse af pædagogikkens referencer til den fælles praksis.

Trods dette idealbegreb om implicit pædagogik var det nødvendigt også at se på, hvordan det psykosociale aspekt kunne ekspliciteres. I forlængelse af idealbegreberne må enhver eksplicitering i første omgang ske i handlesammenhænge, der selv håndteres med implicite referencer, efter en slags "følehornsprincip". Dernæst kan en eksplicitering af det psykosociale ske i den demokratiske styring af delprojektet, fordi der i disse møder trækkes referencer til såvel mål-midler som deltagelsespræmisses. I denne sammenhæng ser vi altså et "bruger-perspektiv"

på det psykosociale på den måde, at deltagerstyring og psykosocialt arbejde tendentielt er identiske.

Disse idealbegreber blev imidlertid ikke realiseret direkte i Brugerservice's konkrete praksis. I stedet var de handlesammenhænge, jeg fik empirisk adgang til, gennemsyret af modsigelserne i projektets betingelser og dets håndtering af dem. Derfor må en analyse af disse forhold gå forud for en videre diskussion af, hvordan det psykosociale blev eksplicit håndteret i praksis.

KAPITEL 8. PROJEKTET SOM REFLEKTERENDE AKTØR

8.1. PROJEKTET SOM PROTOTYPE, IDENTITET OG IDEOLOGI

I de to foregående kapitler har jeg i stor udstrækning abstraheret fra mine samarbejdspartners konkrete organisation og betingelser som sociale udviklingsprojekter. Først for at fremhæve og tydeliggøre den analytiske indfaldsvinkel, dernæst for at kontrastere og udfolde idealbegreber for praksis. Den abstraktion kan ikke opretholdes, når jeg skal tættere ind på en analyse af konkrete handlesammenhænge i psykosocialt arbejde, af to grunde: For det første fordi handlesammenhænge formidler det sociale udviklingsarbejdes samfundsmæssige modsigelser i konkrete helheder på tværs af idealbegreber og typer; for det andet fordi subjektet for refleksion af dem konstitueres i den samme modsigelsesfyldte sammenhæng.

Med andre ord fordrer en mere konkret analyse af handlesammenhænge, netop når disse forstås som samfundsmæssigt formidlede, to tæt forbundne skridt: Dels at jeg træder ind i den bestemte praksis, i projektet, og udvikler forståelsen fra dennes eget lokale perspektiv, og dels, at de samfundsmæssige betingelser og relationer, som den konkret indgår i, tages i betragtning. I dette kapitel vil jeg derfor så at sige tage “projektets subjektperspektiv” og analysere udviklingsarbejdet fra dette særlige udgangspunkt.

Men hvad er nu grunden til, at det netop er “projektet”, som her angiver det organisatoriske niveau, der er subjekt for refleksionen af det psykosociale arbejdes udvikling? Umiddelbart er det et forskningsmetodologisk spørgsmål: Eftersom alle implicerede aktører på forskellige måder reflekterer arbejdet, så må der være tale om et forskningsmetodologisk valg (hvilket jeg kommer mere ind på i kapitel 10).

Dette valg modsvarer dog også en almen realitet i det sociale arbejde selv. Med overgangen fra en reform- til en forsøgsstrategi som udviklingsprincip for det sociale arbejde, med de statslige forsøgspuljemidler⁶⁶, med den decentraliserede budgetansvarlighed, med introduktion af partnerskabsmodeller og “sociale entreprenører”, med presset for bruger- og borger-inddragelse og med den gradvise opkvalificering af professionelle udenfor og imellem fagtraditioner - med disse udviklinger bliver det i stigende grad lokale organisatoriske enheder, der selvstændigt forestår, evaluerer og styrer udviklingsarbejdet, og reproducerer sig selv som agenter for det.

66 Som har større betydning, end deres beløbsstørrelse tyder på - nemlig iflg. Adamsen & Fisker (1990) 0,05 % af de sociale udgifter - fordi puljemidlerne oftest indgår sammen med andre finansieringskilder. Forsøgsprojektet Brugerservice var således i 1992 slet ikke puljefinansieret, men alligevel er de “løse puljer og fonde” en central konstant eksistensbetingelse for projektet, fordi de i perioder giver økonomisk pusterum til at eksperimentere.

Der er vel at mærke sjældent tale om nogen egentlig “entreprise” forstået som produktion og salg af standardiserede varer og tjenesteydelser. Projektet⁶⁷ finansieres ikke blot for sin udførelse af forhåndsfastlagte opgaver men også for sin medvirken til udvikling af det sociale arbejdes almene opgaver i retninger, som i sagens natur kun er sat vagt og foreløbigt på begreb. Derfor sker projektets selvreproduktion i høj grad gennem en ideologisk formidling. Projektets definerede **identitet**, de eksplicitte begreber om, hvad det “er”, hvorigennem det reguleres og styres, får en selvstændig praktisk betydning.

At denne identitet er ideologisk skal her forstås på den måde, at begreberne virker formidlende i to retninger: Til den ene side udpeges og nyfortolkes **almenbegreber** som referencer for projektets reproduktion gennem relationer udadtil. Der er her ikke alene tale om almenbegreber i den banale forstand, at projektet lever og reguleres gennem sproglige redegørelser, men også forstået på den måde, at almene aspekter ved disse redegørelser spiller en særlig rolle. Man kan her tale om et spil mellem projektets “institutionelle identitet” - det, projektet bidrager til udvikling af (f.eks. “revalidering”) - og dets “udviklingsidentitet” - den udvikling af det, som det bidrager med (f.eks. “græsrodspædagogik”). Til den anden side anvendes identiteten indadtil som middel til at konstituere og holde sammen på projektet som praksisenhed herover forskellige deltagelsespræmisses, skiftende betingelser m.v.

Igennem disse formidlinger finder ikke blot en sproglig repræsentation af praksis sted, men også en reproduktion af dens særlige afgrænsede form som netop dette projekt⁶⁸.

“Projektet” er under disse betingelser en relevant samarbejdspartner for et joint venture om udforskning/udvikling af psykosocial behandling, fordi det i forvejen nødvendigvis i et eller andet omfang arbejder med systematiseret og generaliseret refleksion. Denne refleksion er imidlertid tæt bundet op på projektidentiteten og dens ideologiske problematik. I større eller mindre omfang må refleksionen fastholdes i de ideologiske tænkeformer, som projektidentiteten udstikker, hvis den skal kunne indgå som arbejdsopgave i et levedygtigt projekt, dvs. et projekt, der kan reproducere sig selv som aktør. Identiteten og dens ideologiske side er på den måde en nødvendig følgesvend til projektets selvstændighed som aktør.

Udviklingsprojektets prototypiske potentialer og deres betingelser

Vi kan se projektets grad af selvstændighed i et slags kontinuum. I den ene ende kan vi placere et projekt, der ikke er andet end en målrettet og afgrænset arbejdsopgave. Det har ikke selv “subjekt-karakter” - med rådighed over sin egen konstituering - men udgør kun en “forlænget arm” for en anden samfundsmæssig aktør, f.eks. den bevillende kommune, institution eller lign. Projektet skal altså ikke “overleve” men kun udføre sin opgave. For den aktør, der forestår

67 Når jeg skriver “projektet” her, mener jeg altså ikke nødvendigvis noget, der hedder sådan, men bredere en lokal, relativt selvstændig, ideologisk reguleret praksis.

68 Mere alment kan man betragte ideologi som det almene fastholdt i en særlig form, der reproducerer en given praksis. “Ideologi” er altså ikke her et skældsord i kontrast til f.eks. “sandhed” eller “videnskab”.

projektet, er det hensigtsmæssigt, at projektets mål er krystalklart bestemt på forhånd og fastholdes hele vejen igennem, så det kan evalueres som middel til disse mål. At projektets realisering kan give anledning til opstilling af nye mål, er sekundært og underordnet.

I den anden ende har vi et projekt, der har udviklet sig til et firma. Dets almene målsætninger er fuldstændig underordnet projektets overlevelse og eventuelle ekspansion; derfor må en evaluering rette opmærksomheden mod helt abstrakte mål for denne overlevelse, dvs. indtjening, egenkapital, goodwill osv. Projektet er en selvstændig aktør, der for at overleve først og fremmest må kunne formulere nye mål, som dets midler kan bruges til, når bestemte arbejdsopgaver er færdige.

De to ekstremer kan genkendes som hhv. en statslig og en privat model for evaluering og udvikling af virksomheder. De har hver for sig tilknyttet forsknings- og ledelsestraditioner, som redegør for dem i mere eller mindre kohærente og adækvate former. Men ingen af dem kan rigtig forklare udviklingsprojektets potentialer for refleksion af almene forhold omkring udviklingen.

Tager vi først den "private" form, så er den udtryk for, at selvreproduktionen er ophøjet til styrende princip under abstraktion fra bestemte indholdsmæssige målsætninger. Målsætninger overlades til kunderne. Dermed forfalder den ideologiske side også til fordel for, at projektets mål bestemmes abstrakt i standardiserede varerelationer. Disse varerelationer medfører, at de nye (mulige) mål, som projektet løbende kan producere, tingsliggøres som nye "varer i kataloget", mens deres almene berettigelse og selve udviklingen af dem skjules eller mystificeret.

I den "statslige" form er det omvendt den forhåndsfastlagte indholdsbestemmelse, der blokerer for refleksion af udviklingen. Den eksterne kontrol fastholder givne målsætninger og erklærer revisioner af målene for illegitime. Målene er jo bestemt i en politisk proces, der er adskilt fra arbejdets udførelse, og dernæst forbundet med det via et administrativt hierarki.

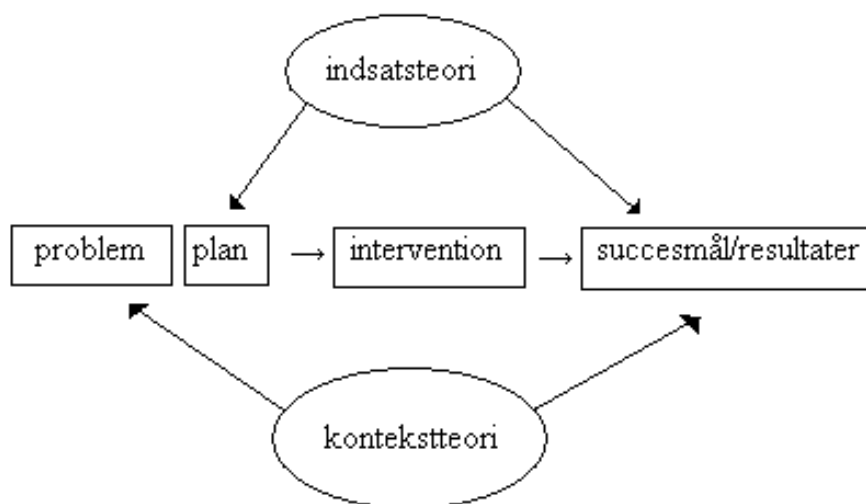
I begge tilfælde er det karakteristisk, at netop vejen fra middel til nye mål, dvs. opstillingen af problemer og målsætninger, forsvinder ud af synsfeltet. Hvad enten det skjules bag kommercielle eller bureaukratiske forhold, så går man dermed i begge varianter glip af et vigtigt potentiale i de sociale udviklingsprojekter: Nemlig muligheden for at blive en prototypisk repræsentant for almene udviklings-muligheder og -nødvendigheder, for at give anledning til opstilling af nye indholdsbestemmelser i det sociale arbejde.

Dette potentiale har udviklingsprojektet, så længe det kan ligge imellem de to ekstremer. Så længe udviklingsprojektet til den ene side må formulere sig indholdsmæssigt ind i en almen politisk debat om målsætninger, og til den anden side er selvstændigt nok til at kunne/måtte omdefinere, udvide osv. sine lokale arbejdsmaal - så længe kan det "gøre udvikling til metode" (Jensen, 1992a), dvs. få sin egen refleksion af sig selv som udviklingsprojekt til at blive prototypisk. Et sådant potentiale har udviklingsprojektet m.a.o. netop i kraft af sin **ideologiske** identitet, i kraft af spændingen mellem almene politiske målsætninger og nødvendigheden af lokal selvreproduktion. I princippet indeholder det også et selv-kritisk potentiale, fordi hverken overlevelsen eller givne almenbegreber sætter absolutte grænser for, hvilke referencer, der kan transformere, og hvilke forståelser, der kan revideres.

Afklaring og ideologi

At “gøre udvikling til metode” indebærer ud fra denne forståelse dermed **ikke**, at det projekt, der reflekterer - problembestemmer, planlægger, evaluerer - bør abstrahere fra den ideologiske side ved sine målformuleringer og erstatte hensynet til selvreproduktion med hensynet til, at det almene “problem”, målsætninger m.v.. bliver afklaret og forstået “rigtigt”. Sådan vil det ofte fremstilles, når der diskuteres metoder til projektplanlægning og -evaluering.

Et eksempel er Mørchs projekt-model (1993a, 1993b). I den sekventielle projektplanlægningsmodel, der pryder forsiden af begge bøgerne, er det en central og rigtig pointe, at projektets mål - i stedet for at blive betragtet som givne, eller blot som nogle, det er vigtigt at klargøre, eksplicitere osv.⁶⁹ - må udspringe af den, for projektet, givne problembestemmelse via en **kontekstteori**. Pointen kommer til udtryk i “gyngebevægelsen” mellem problem, teori og succesmål i modellen:

Teorien skal tjene til at problematisere og generalisere problemforståelsen på en sådan måde, at den bredere kontekst, hvori problemet bliver til, indtænkes og dermed indsatsens afgrænsning kommer i stand bevidst. I Mørchs eksempel bliver problembestemmelsen for et ungdomsprojekt udvidet fra en gruppe unges støjende adfærd til udvikling af relevante betingelser for et ungdomsliv.

Problemet med denne model er, at den teoretiske afklaring selvstændiggøres og implicit tænkes realiseret i et slags frirum af en ideelt rationel aktør. En bog om metoder til evaluering må - således kan det hævdes - fordre, at de, der evaluerer, så vidt muligt lever op til de standarder, som anbefales, og kan heller ikke tage ansvar for eventuelle begrænsninger i de betingelser, hvorunder det forsøges. Men det, der dermed er abstraheret fra, er ikke bi-omstændigheder. Det er derimod oftest centrale vilkår for evalueringen, at projektets mål formuleres som mudrede og flertydige

⁶⁹ Som det f.eks. ses hos Rasmussen (1990).

kompromisser mellem forskellige og delvist modstridende interesser, og at projektets refleksion af dem forbliver mere forpligtet overfor disse interesser, end overfor en abstrakt begrebslig klarhed.

Med denne abstraktion vil man derfor med usvigelig sikkerhed måtte **klandre** ethvert projekt for uklare og delvist selvmodsigende målbestemmelser, som vanskeliggør en realistisk styring og evaluering af projektet og sætter særinteresser over almeninteresser; og med lige så stor sikkerhed må en særlig evalueringsekspertise fremstå som vejen ud af særinteressernes og uklarhedens morads. At stræbe efter entydige mål bliver imidlertid igen hurtigt problematisk, når de fortsat skal modsvare en flertydig virkelighed.

Dermed afskæres den teoretiske afklaring også fra at kunne beriges fra praksis. Nødvendigheden af en relativ selvstændiggørelse af teoretisk refleksion er reel nok; men at sætte denne nødvendighed som ideel fordring og erklære dens afhængighed af projektets ideologiske identitet for illegitim, er at lukke helt af for refleksion af den **praktiske** proces, hvor nye indholdsbestemmelser af arbejdet udvikles til fordel for en ensidig fokusering på dens teoretiske artikulering. Det bliver hurtigt et lidt for taknemmeligt job, for lige så uforpligtet kontekstteorien er overfor projektets eksistens, lige så uforpligtet er projektets styring overfor en teoretisk artikuleret udgave af sine målsætninger - medmindre denne forpligtelse fastholdes gennem en ekstern kontrol. Projektmodellen bliver på den måde desto mere relevant og anvendelig, jo mere, projektet ligner den "statslige" model, hvor projektet blot er en forhåndsbestemt, afgrænset arbejdsopgave og mindre anvendelig til at vejlede projekter, der har og vil udnytte et potentiale for prototypisk erfaringsdannelse.

Alternativet er, at projektet selv reflekterer, hvordan dets målsætninger bliver til ideologisk - dvs. hvordan de hænger sammen med projektets selvreproduktion som selvstændig aktør i forhold til andre aktører i det sociale felt. Den "smudsige", beregnende projektmager-tænkning, som lige såvel er rettet mod varetagelse af egne interesser som mod de almene socialpolitiske målsætninger, må kaldes frem i lyset og anerkendes som et analyseniveau, som er helt uomgængeligt i formidlingen mellem teori og praksis. Jeg kalder en sådan analyse for en **hensynsanalyse**, fordi den fører til klarhed over, hvilke forskellige hensyn, projektets mål er sammensat af og hvordan.

8.2. HENSYNSANALYSE

Hensynsanalyse som metode

Hensynsanalysen blev udviklet i Brugerservice som en metode til at få bedre hold på, hvad det egentlig var, Brugerservice lavede - bl.a. for at tænke over, hvordan der bedst kunne evalueres. Problematikken blev udfoldet med udgangspunkt i, at Brugerservice skulle stille med et forslag til, hvilke succeskriterier, som projektet skulle evalueres ud fra, til forhandling i følgegruppen af bistandskontorchefer (sml. s.109). Her var det tydeligt, at eventuelle teoretiske afklaringer indgik

som ét blandt flere midler i en refleksion, der primært var en vurdering af relevante målsætninger set ud fra projektets muligheder, og tænkt ind i relationen mellem på den ene side dets almene socialpolitiske mål og på den anden side de taktiske hensyn til magtfulde interesser.

Hensynsanalysen er en analyse af et projekts **funktioner**, dvs. hvad det betyder for hvem og dermed, hvilke interesser, der er inde i billedet. Uden at påstå, at projektet entydigt og effektivt tjener klart erkendte interesser hos skarpt afgrænsede parter med indbyrdes velafbalanceret magtfordeling - det ville være funktionalistisk - så er det alligevel ad den vej, vi kan nå ind til en forståelse af projektidentitetens målformuleringer som ideologi.

Jeg forstår altså i første række projektet som udførende **funktioner** for bestemte **interesser**, som har berøring med projektet på en eller anden måde. En interessent er en samfundsmæssig aktør, som har en **interesse** i projektet, er (mere eller mindre) bevidst om denne interesse og forvalter den aktivt. Det kan være individer, institutioner, firmaer, organisationer, projekter m.v. Interessenten har en (/eventuelt flere) bestemt interesse i projektet, får noget af projektet eller påvirkes af projektet - kort sagt, **funktionen er projektets betydning for interessenten**.

Funktionen afhænger af, hvordan interessenten sætter (sin relation til) projektet i forbindelse med sine bredere/andre interesser, betingelser osv. - sit **bagland**. Man kan også sige: Hvordan interessenten bruger projektet og hvorfor. Det indeholder spørgsmål som interessentens betingelser, dens udvikling, dens "indre opbygning", hvordan den forvalter sine interesser, herunder sine interesser i projektet. Funktionen og interessentens forvaltning af den har igen **betydning for projektet** på en eller anden måde. Det er igennem sådanne funktioner, at projektet reproducerer sig selv. Der er altså tale om **sammenhænge** mellem projektets funktioner og disses betydning for projektets reproduktion. Derfor kalder jeg hele cyklussen (projekt/interessent-(bagland)/funktion/ betydning-for-projektet) for en **funktions-sammenhæng**, som når den indgår i konstruktionen af projektets arbejdsmaal er et hensyn.

Et "hensyn" er i sig selv et delaspekt ved måloppstillingen og indgår i dennes egen begrebslige sammenhæng. En **funktions-sammenhæng** er, når vi tager det enkelte hensyns objektive genstand for sig selv, dvs. dét, man tager hensyn til. Funktions-sammenhænge er dermed bestemte sider ved de **betingelser**⁷⁰, et projekt arbejder under, nærmere bestemt de forhold, som projektet står i til forskellige interesserede parter i samfundet.

Et projekt har altid flere **forskellige** funktions-sammenhænge. At tage hensyn til funktions-sammenhænge er at stille spørgsmålet: Hvilke forskellige funktioner har projektet, for hvem, og hvad betyder de for projektets arbejde og udvikling? Men funktions-sammenhænge står altid i bestemte **forhold til hinanden**, fordi hensynet til dem indgår i den selvsamme arbejdsproces. Det samlede system af funktionssammenhænge/hensyn og deres indbyrdes forhold leder frem til et (mere eller mindre sammenhængende) sæt af betingelser for projektets arbejde samt deres betydning. Sætter man så igen dette sæt af betydninger overfor et sæt af overordnede, almene

70 At bestemme "funktion" som et betingelsesaspekt er utraditionelt: Er funktionen ikke i normal sprogbrug noget, man udfører? Hensigten er at slippe ud af dilemmaet mellem på den ene side en reduktion af "projektet" til en "organisation", som alene er karakteriseret ved sin indre uddifferentiering (med givne mål), og på den anden side en funktionalistisk bortreduktion af subjektiviteten.

målsætninger - projektets overlevelse og/eller politiske mål - så er det ensbetydende med strategiske **handlemuligheder** for projektet.

Ligesom ved indholdsanalysen af handlesammenhænge er der med hensynsanalyse tale om en, i første omgang, meget enkel teoretisk indfaldsvinkel, der dog snyder, fordi den rejser udviklede spørgsmål i anden omgang.

Der er for det første ingen grund til at antage, at projektets interesser og de tilhørende funktionssammenhænge er mere entydige end projektet selv. De er fyldt af **indre modsigelser** og brudflader, og de **udvikler sig** hele tiden. Det er vigtigt at få fat i denne flertydighed for at kunne bruge hensynsanalysen til at nå frem til forskellige handlemuligheder. Det er den, der giver projektet et strategisk rum af muligheder at operere i.

For det andet mødes interesserne og funktionssammenhænge i projektet. De er ikke parallelle, men hænger sammen og står i forhold til hinanden. Funktionssammenhænge kan således formidle hinanden - f.eks. når kommunens interesse i revalidering er formidlet over assistenternes interesse i beskæftigelse gennem Brugerservice. De kan også pege mere eller mindre i samme retning eller stå i modsætning til hinanden.

For det tredje er projektets forskellige interesser langtfra "af samme slags", men derimod kvalitativt forskellige, og de tilsvarende funktionssammenhænge må analyseres med tilsvarende forskellige metoder. F.eks. kan man næppe forstå en "kommune" på samme måde som projektets enkelte "medarbejdere"⁷¹.

Man kan derfor heller ikke uden videre "veje" de forskellige hensyn mod hinanden. Selvom en funktionssammenhængs relevans for et projekt også kvantitativt afhænger af, hvilken betydning den har, så er en abstraktion til generelle "magtbalancer" mellem de forskellige interesser kun betinget anvendelig. De virkelige forhold mellem interesserne viser sig **konkret** i forhold til kvalitativt særegne målsætninger, udviklingsmuligheder m.v., der igen fører til kvalitativt særegne interessekonstellationer osv.

Hensynsanalysen som særlig tilgang til lokale betydninger

En vigtig pointe med hensynsanalysen er, at den **generaliserer** begrebet om, hvem og hvad målsætninger refererer til - ikke længere blot rekvirenter, ledere, kunder m.v., men alle, der indgår i en funktionssammenhæng med projektet, og ikke blot i de forudgivne, mere eller mindre gængse, ideologiske versioner af funktionssammenhængen ("for klienters skyld", "arbejdsopgave" osv.), men i de konkrete relationer mellem funktionen og dens betydning for projektet.

71 Det kan måske forekomme overraskende, at såvel klienter som medarbejdere i en social foranstaltning figurerer her som interesser. Man må her frigøre sig fra behandlingsparadigmets implicite forudsætning om medarbejderen som "kun subjekt" og klienten som "kun objekt". Også klienten repræsenterer et relevant hensyn, og medarbejderen kan udmærket tage hensyn til sig selv.

Generaliseringen åbner dermed også en mulighed for at tænke forholdet mellem “klienten” og “projektet” i andre baner end den, at den sidste yder den første en “serviceydelse”. Dels i den retning, at projektets betydning for brugeren kan være bredere, såvel negativt som positivt. Dels også på den måde, at klienten kan tænkes at have en betydning for projektet, der kan overgå til at ligne f.eks. en uundværlig, kvalificeret arbejdskraft; eller klienters standpunkt kan forstås som i bredere forstand udgørende en betingelse for projektet.

Med andre ord er der sat en analyseramme op, der udnytter udviklingsprojektets muligheder for at løsrive sig fra behandlingsparadigmets givne rollefordeling i sin refleksion af forholdet til klienten. Dermed kan brugerperspektivet og -indflydelse tematiseres konkret og lokaliseret, dvs. i direkte sammenhæng med deres betydning for dem, der foretager tematiseringen.

Der arbejdes i hypoteserne om funktionssammenhænge med hypotetiske almenbegreber om interesser m.v. ud fra et bestemt lokalt perspektiv. Arbejdsløsheden og dens generelle statslige forvaltning indgår f.eks. som bagland for en lokal socialforvaltnings måde at håndtere sin interesse i projektet og opnår herigennem betydning. Sammenlignet med den rekonstruktion af aktual-empiriske grundbegreber, som jeg har beskrevet i kapitel 4 - og som foretager analysen fra forskningsprojektets særlige perspektiv - så er der sket et skift i de aktual-empiriske almenbegrebers forhold til praksis: Fra en historisk rekonstruktion af ulokaliserede tendenser til (historisk tilblevne) betydninger for en lokal praksis, hvori disse tendenser håndteres praktisk som betingelses-betydningsaspekter. Almenbetydningerne fratages ikke dermed den egenlogik, som f.eks. nødvendiggør samfundsteoretiske tilgange; men omformningen af dem til lokale almenbetydninger tydeliggør deres status i relation til, på hvilket empirisk grundlag, det almene i netop derude undersøgelse er konstrueret.

Også sammenlignet med det tidligere omtalte “praksis-portræt” (sml. s.32) er perspektivet i analysen af praksis og dens betingelser et andet. Praksisportrættets implicite forudsætning er den individuelle socialarbejders refleksion af givne institutionelle betingelser. Hensynanalysens forudsætning er derimod projektets refleksion af sig selv. Det indtænker dermed muligheden for, at socialarbejderne også får indflydelse på den institutionelle praksis ved at organisere begreber på dette niveau.

Dette “kollektive subjekt” for refleksionen betyder naturligvis ikke, at projektet “tænker” - eller gør andre af de ting, vi betegner med psykologiske termer - men blot, at det, som vi her har med at gøre, er de tanker, der opbygges på projektets særlige almenstandpunkt. Det kan forekomme indviklet f.eks. som medarbejder i et projekt at tænke sit eget standpunkt som noget, der indgår i en funktionssammenhæng for projektet, og som man selv derfor på projektets vegne må tage hensyn til - men det er i praksis ikke mere indviklet, end at det er det, der spontant gøres, når medarbejderne f.eks. diskuterer planlægning af et personalemøde. Det er et almengjort subjektstandpunkt i en lokal - og dermed også: Særlig, modsigelsesfyldt, ideologisk - udformning. Nødvendigheden af (også) at (kunne) indtage et sådant “særligt (ideologisk) almenstandpunkt” følger i princippet af min argumentation (i kapitel 1 og 2) for, at også praksisforskningens konstituering i handlesammenhænge må reflekteres⁷².

72 At differentiere mål for praksis til et sæt af hensyn ligner i sig selv tankegangen i Argyris & Schøns “action science” (1974; Schön, 1983): At definere effektivitet ud fra, at et sæt af styrende variable holdes indenfor acceptable

I det følgende vil jeg fremstille metoden, som den blev anvendt i Brugerservice. Der er jo også tale om en metode, som endnu kun er yderst foreløbigt afprøvet, og det er derfor hensigtsmæssigt at præsentere den kontekst og de problematikker, den blev udviklet i.

Hensynsanalyse af og i Brugerservice

Hensynsanalyse var direkte på dagsordenen på to heldagsmøder i Brugerservice (se s.111). Den strakte sig imidlertid alt i alt over en længere periode, og det viste sig, at den mere havde karakter af et begrebssystem til vejledning af projektets diskussioner end en operationel fremgangsmåde. For at forenkle teksten vil jeg først fremstille analysens hovedpunkter nogenlunde sådan, som vi udarbejdede dem, og dernæst gå i dybden med nogle af dens områder.

På forhånd havde jeg udarbejdet en metodik for hensynsanalysen, som var stillet op i følgende fem punkter:

1. Kortlægning af hvilke funktioner, der overhovedet kan tænkes at have betydning (brainstorm);
2. Foreløbig samling af nogle af dem i "klumper" og udvælgelse af, hvilke man finder relevante at analysere;
3. Analyse af de enkelte funktionssammenhænge hver for sig;
4. Diskussion af, hvordan de hænger (eller ikke hænger) sammen;
5. Uddragelse af strategiske handlemuligheder.

At nå frem til en prioriteret liste over de vigtigste hensyn i Brugerservice var allerede et stort og relativt vanskeligt arbejde. Selve brainstormen fyldte fire flip-overs med i alt 78 mulige begreber for funktionssammenhænge⁷³. At samle dem i almenbegreber bød på problemer, fordi de umiddelbare begreber ikke var sammenlignelige eller opererede med den samme forståelse af funktionssammenhængen eller af hensynsanalysen. Der fulgte en længere proces, hvor vi vekslede mellem at opstille "klumper" (almenbegreber⁷⁴), henregne enkeltnavne under dem,

variationsbredder. Blot er Argyris & Schøns operativt reflekterende individ her udvidet med en social dimension (altså en ægte social dimension, og ikke blot en kombinatorik af individuelle perspektiver, som i Argyris & Schön (1974, kap 9). De "styrende variable" er selvstændige aktører, den reflekterende praktiker er et projekt, og "effektivitet" i relation til givne mål og normer udvidet med refleksion af disse måls sammensætning i ideologiske spil mellem almene og særlige interesser. Den sociale dimension kan også ses som en korrektion af den ensidige betragtning af de umiddelbare, operationelle aspekter ved modsigelsen mellem uafvidende og begrænsende handleevene, som er karakteristisk for disse forfatteres skelnen mellem "Model I" og "Model II behavior".

73 Et udpluk: Sund-By-kampagnen, medarbejdere, private fonde, festivaler, sponsorer, tdl. assistenter, lokale beboere, frivillige, Kriminalforsorgen, DSH, husejeren, Arbejdssekretariatet, konkurrenter, A-kasser, Lænken, Askovgården, AMU, B-holderet, Sjakket, Gartnergade, SR-bistand, praktiksteder, kunstnere, Universitetet, pårørende...

74 Hermed på ingen måde sagt, at almenbegreber induceres frem af umiddelbare erfaringer med tingsbegreber eller lign. F.eks. er almenbegrebet "assistenter" i denne sammenhæng snarere "deduceret" fra Brugerservice's

omdefinere dem, diskutere hensynsanslyses princip, diskutere funktionssammenhænge indholdsmæssigt osv.

Opdelingen fulgte et relevans-kriterium, der både indeholdt interessentens organisation (DDC er en selvejende institution), dens bagland (A-kasser er indeholdt i assistentens bagland), dens interesser i Brugerservice (langtidsledige er under arbejdsstræning), dens relative vægt i.f.t. Brugerservice (Arbejdsformidlingen mindre end det øvrige professionelle netværk), formidlingsmåden (fagforeninger formidles af medarbejderfunktionen), og dens særlige betydning for Brugerservice (opdeling af "miljø-funktionen" i brugere og deltagere). Dvs. under denne proces må alle begreber i hensynsanslysen i princippet gå ind på en foreløbig måde som strukturerende princip. Og dvs. selve opdelingen bliver foreløbig, noget af afklaringen af dens begrundelse må afhænge af den nærmere analyse af de enkelte klumper af funktions-sammenhænge.

Nogle af klumperne gik på tværs af umiddelbare interessenter og omvendt (kunstnere som både konkurrenter, brugere og deltagere), nogle interessenter lå på grænsen mellem dem ("SR-Bistand" mellem brugere og professionelt netværk), nogle funktioner formidle hinanden (pårorende formidlet over assistent-funktionen). Disse "multiple funktionssammenhænge" fremkaldte en uoverskuelighed men fremtvang også kortlægning og begrebsafklaring. Først med prioriteringen reduceredes den uoverskuelige datamængde noget.

Sammenfattende kunne disse funktionssammenhænge stilles op i omtrentligt prioriteret rækkefølge:

- Assistent-livs-funktionen, således kaldt for at tydeliggøre (efter en diskussion), at det drejede sig om hensynet til Brugerservice's betydning i assistentens liv, ikke assistentens (arbejds-)funktion i Brugerservice.
- Medarbejderfunktionen
- Kommunefunktionen, den kommunale organisation som varetager af finansiering og administration af Bistandsloven
- Miljø-funktionerne i relation via delprojekter til interessenter i lokalmiljøet, underopdelt i brugere og deltagere, der igen hver for sig rummer organisationer og individer, og som har tilfælles, at deres interesse i Brugerservice i første række angår den lokal-kulturelle dimension
- Forsøgsfunktionen, hvor statslige og private fonde, Universitetet, pressen og andre instanser forvalter en særlig almeninteresse i Brugerservice's udviklingsarbejde
- Praktiksted-funktionen, relationen til de potentielle og aktuelle praktiksteder, Brugerservice's assistenter kunne bruge
- Dag- og Døgncenteret med en særlig interesse i at Brugerservice bidrager til den samlede organisations profilering m.v.

konstituerende begrebsstruktur. Imidlertid er der her netop intet **forudsat** om disse almenbegrebs nærmere logiske opbygning.

- En række mindre selvstændige interessenter, dels i det professionelle netværk, dels i det lokale miljø (husejeren, delprojekt-sponsorer, (dem, der kun er) konkurrenter, pædagogpraktikanter, langtidsledige m.v.)

På Heldagsmøderne i Brugerservice prioriterede vi så de fem første til nærmere analyse. Dog gik vi i første omgang udenom medarbejderfunktionen og valgte i stedet at prioritere praktikstederne. Motivationen var den, at medarbejderfunktionen ville kræve et stort selvstændigt arbejde, som hellere skulle lægges for sig selv, fordi det nu gjaldt om at tage udgangspunkt i Brugerservice som helhed. Valget af praktikstederne skyldtes et ønske om at integrere jobkonsulenten Maria mere i arbejdet. Fravalget af medarbejderfunktionen var naturligvis langt fra tilfældigt men var et udtryk for, hvordan Heldagsmødets handlesammenhæng blev konstitueret, og det vender jeg tilbage til nedenfor.

En mulighed og hensynene i dens vurdering

Analyserne af de enkelte funktionssammenhænge blev derefter opstillet i summarisk, grafisk form som udgangspunkt for, at de blev sat overfor hinanden som hensyn i relation til bestemte mulige udviklingsretninger eller tiltag for Brugerservice (se uddrag i bilag 5).

Vi kan som eksempel se på nedenstående skema, der opregner hensynene i relation til en idé, der var fremme om at indbygge en skarpere arbejdsdeling i Brugerservice mellem socialrådgivere og projektfolk (pædagoger). Dette forslag blev diskuteret meget reelt i Brugerservice som løsning af problemet om "den individuelle dimension", dvs. at det var meget svært for medarbejderne både at finde tid til at udvikle projekter og at lave socialrådgivning.

I eksemplet har jeg udskiftet praktikstederne med medarbejderne, fordi denne funktionssammenhæng er mere interessant.

	Passer med	Problem med	Løsning?
Assistent	Afgrænsning behandling erhvervsafkl.	Sammenhæng abst./konkr. Integration	Tværfaglighed
Kommune	Revalidering entreprise		
Udvikling	Forandring	Identitet	Metodeudvikling om rådgivning?

Miljø	Ressource	Lokalkultur- udvikling	Rådgivning i miljøet?
Medarbejder	Socialarbejder Projektmaker	Sammenhæng Skift	

Hensynet til **assistenterne** talte umiddelbart for, fordi de kunne have god brug for både gode projekter og solid rådgivning. Men sat op i forhold til en analyse af denne funktions-sammenhæng, der ikke begrænsede sig til den konkrete handlemulighed, blev billedet lidt mere differentieret. Medarbejderne havde, når først det var klart, hvordan spørgsmålet skulle stilles, et relativt grundlag for at danne hypoteser om denne sammenhæng - men også for at pege på, hvad de savnede information om! Assistenterne var således overordentligt forskellige i deres indfaldsvinkel til projektet, og denne forskellighed var man i Brugerservice vant til at lægge vægt på. En generalisering måtte tage udgangspunkt i deres fælles status som revalidenter med et års bevilling.

Det var typisk, at assistenterne ved begyndelsen havde relativt vage og abstrakte mål med deres deltagelse i Brugerservice. Gennem forløbet skete derefter to parallelle udviklinger: Dels en afgrænsning af erhvervsmæssige målsætninger og af Brugerservice's betydning for dem, og dels en udbygning af konkrete indholdsmæssige motiver, sociale kontakter, udviklingsmål osv. Et problem, der igen og igen kom ved slutningen af det bevillende årsforløb, var den manglende sammenhæng mellem disse to sider. En professionalisering af rådgivningen kunne ganske vist imødekomme assistenternes interesse i erhvervsafklaring m.v., men samtidig overlade i højere grad til dem selv at bringe det konkrete indhold fra projekterne ind i denne afklaringsproces. Dette problem var allerede tydeligt for jobkonsulenten, som derfor også prøvede at få projektmedarbejderne til at arbejde mere med erhvervsafklaring. Omvendt ville arbejdsdelingen styrke "hardlinerne" blandt assistenterne (sml. s.106), som ønskede at begrænse de sociale dimensioner i delprojekterne (så længe de selv ikke behøvede dem). En løsning af problemet gennem styrkelse af tværfaglig kommunikation forekom "tynd".

Hensynet til **kommunen** var mere positivt. Ved sine sagsbehandlere skaffede kommunen det meste af Brugerservice's indtægter, og til grund for vurderinger af bevillinger lå først og fremmest deres administration af revalideringsparagraffen. Analysen af det offentlige interesser i revalidering var kompliceret (se igen bilag 5). Med arbejdsløshedssituationen var administrationen af revalideringsforanstaltninger på den ene side skubbet over imod "erhvervsafklaring" (=sortering), hvorved også "behandling" eller "pædagogik" tænkes mere normativt disciplinerende og en eventuel kvalificeringsside stærkt differentierende. På den anden side kom et stigende behov for "kvalificering til ledighed" af samme grund til udtryk i en generel åbenhed overfor uskarpe grænser mellem revalidering og orientering mod det "3. arbejdsmarked", "livskvalitet" m.v. Interesserne var ulige fordelt i organisationen: Sagsbehandlere var med et snævrere administrativt perspektiv tilbøjelige til at holde sig til

revalideringssiden, mens deres chefer så nødvendigheden i en generel åbenhed, eksperimenterer med lokalmiljø-ressourcer, "entreprise"-modeller osv. og ønskede at profilere sig og kommunen som udviklingsorienteret. Forslaget om skarpere arbejdsdeling i Brugerservice imødekom tilsyneladende begge sider: En mere professionel socialrådgivning kunne placere Brugerservice tydeligere som revalideringsforanstaltning, og det ville (uafhængigt af, om det også var "bedre") imødekomme sagsbehandlerne behov for umiddelbart at komme af med sagsbyrder (et andet revalideringsprojekt var således populært blandt sagsbehandlerne, fordi det overtog en del af deres anamnese-arbejde). Samtidig ville en større satsen på enkelte "prestigefyldte" delprojekter imødekomme behovet for at have pulsen på udviklingen. Netop en kontakt med projekter, der arbejder eksperimenterende, men samtidig fastholder givne socialt-administrative standarder, ville passe som fod i hose med en "entreprise"-model. Den manglende sammenhæng mellem rådgivning og projektarbejde ville derimod slet ikke fremstå som problem, fordi kommunen håndterer assistenternes formidling af sin interesse i projektet med kategorier, som alligevel er adskilte.

Projektets "**udviklingsfunktion**" bidrog til dets reproduktion formidlet over kommunefunktionen og tildele medarbejder- og miljø-funktionerne, men især via særbevillinger fra statslige og private fonde og særlige samarbejdsaftaler såsom den med os forskere. Vi afkræver projektet generaliserede eller generaliserbare erfaringer. Begrebet "erfaringer" modsvarer, hvordan udviklingsfunktionen betyder et særligt spil mellem kortsigtede og langsigtede perspektiver. Kun ved at orientere sig mod langsigtede udviklingsperspektiver kan projektet formulere sin praksis ideologisk som "erfaringer", der er værdifulde til udviklingsfunktionen; men "erfaringer" er arbejdsresultater omsat efter relativt kort tid på skrift - man kan vanskeligt arbejde med f.eks. en langsom udvikling af tillid, berøringsflader osv., og de enkelte medarbejdere må regne med at skulle skifte job efter måske 1-2 år.

Dette hensyn peger umiddelbart i to retninger: På den ene side nødvendigheden af at være "på forkant" med udviklingen, at følge med i, hvor der ligger penge til hvilke typer projekter, og kunne "ride" på en bølge fra den ene ideologiske formulering til den næste, såkaldt "projektrytteri". På den anden side kræves også en vis "forankring" i samarbejde med traditionelle institutioner som sikkerhedsnet. Forslaget om arbejdsdeling passer, som vi så ovenfor, fint med forankringen, og en vis tid kan gode nye projekter sikre stof til projektrytteri; men på længere sigt bliver det svært at vedligeholde og udvikle Brugerservice's identitet som havende at gøre med netop **forbindelsen** mellem de kulturelle og sociale dimensioner, fordi den socialfaglige forankring og de nye projekter efterhånden vil gå i hver sin retning. Men måske kan problemet imødekommes ved at gøre selve den professionaliserede rådgivningsfunktion til et udviklingsprojekt?

Miljøfunktionen er en sammensat størrelse. Brugerservice er, som vi også så i sidste kapitel, mange steder en afgørende ressource og ikke blot en service-funktion, der velkommes i et i øvrigt uberørt miljø. Hvis projektmagerne frigøres fra de sociale forpligtelser kan dette princip realiseres i højere grad. Men i samme omfang reduceres også mulighederne for, at Brugerservice kan medvirke til at udvikle lokalkulturernes sociale dimension. Lokalkulturerne vil umiddelbart opleve deres bevægelsesfrihed øget i samme omfang, som de tilføres ressourcer uden betingelser og vil derfor, uanset deres integrerede sociale dimension, have interesse i, at Brugerservice adskiller projekt- og socialarbejder. Socialarbejdet kan herefter måske tilbydes i miljøet som

velafgrænset ydelse i form af “projekternes egen rådgivning” eller lign., som lokalkulturerne kan fastholde selvstændigheden overfor.

Medarbejderfunktionen fik vi som nævnt demonstreret, da det besluttedes, at Brugerservice ikke mere havde råd til at investere to medarbejdere i Økologiske Igangsættere, og Mads og Mikkel som konsekvens trak lod om, hvem af dem, der skulle arbejde videre på understøttelse hellere end at overgå til andre opgaver. Det skete omtrent samtidig med, at bl.a. Michael var blevet ansat og efterhånden kunne repræsentere en modpol. Med dette udgangspunkt, og ved anvendelse af Højrup's føromtalt livsformteori⁷⁵, kunne vi aftegne to helt forskellige måder at være medarbejder på, som vi kunne se levede side om side som mulighedstyper i projektet.

En **socialarbejder** er en lønarbejder med alt, hvad det indebærer af vægt på klar kompetenceafgrænsning, arbejdstid, tryghed i ansættelsen m.v. Samtidig er der dog, og navnlig i udviklingsprojekter, en klar indholdsmæssig udviklingsdimension i arbejdet, organiseret i muligheder for karriere. Engagementet og karrieremulighederne begrundet det ofte forekommende afkald på rimelige løn- og aftaleforhold. Ofte har projektfolks “karrieremuligheder” en særlig form, der ikke er nær så formaliseret som i de egentlige (typisk akademiske) karriereerhverv, men mere går på hvad man har “været med til” og sammen med hvem. Afhængigt af konkrete forhold vil hun svinge mellem en lønarbejder- og en karriere-livsforms holdning til arbejdet.

En **projektmand** er snarere en slags selvstændig og projektet hans dagsværk. Projektet er hans aktuelle realisering af en lokalkulturel meningssammenhæng, og finansiering, ansættelsesvilkår o.a. indgår primært som betingelser for denne realisering. Når selvstændighed er afgørende, så er det ikke et abstrakt kontrastbegreb til lønarbejde - som i en selvstændig livsform - men realiseringsbetingelse for projektets ideologi. Ideologien bliver forbindelsesleddet til det indholdsmæssige engagement, som også er muligt for socialarbejderen. Projektmanden reproducerer på én gang projektet (eller den underliggende lokalkultur) og sin egen unicitet, dvs. individuelt særegne kvalifikationer, hvormed han sidenhen kan skifte over til et karrierejob. Han ligger dermed i princippet mellem en selvstændig og en karriere-livsform i sin holdning til arbejdet⁷⁶.

Således var f.eks. Mads' og Mikkels formelle status, som ansatte medarbejdere under Lene, en rent ydre form. I virkeligheden realiserede de på den måde deres “egne” projekter, først i selve Brugerservice, og siden ved at søsætte Økologiske Igangsættere. Det forhold havde igen

75 Her er det ikke en helhedsmæssig organisering af et hverdagslig, men kun relationen til arbejdet i projektet, det drejer sig om. Alligevel er der en åbenbar forbindelse, fordi det også her er struktureringer af betydninger, og fordi netop forholdet til arbejdet er et omdrejningspunkt for livsformerne.

76 Fremstillingen af to forskellige “medarbejder-kulturer” kan lede tanken hen på den gængse diskussion af “organisationskultur”, f.eks. Fisker & Adamsens skelnen mellem “system- og projektkultur” (1990, kap.2). I disse forfatteres udgave er “kultur” samlebegreb for det ved en organisation, der ikke kan forklares strukturelt eller politisk. På den måde kommer “kulturen” til at svæve i luften som selvrefererende, arbitrær størrelse uden logisk sammenhæng med organisationens opretholdelse eller mål. Det er forståeligt ud fra, at forfatterne overtager forsøgsstrategiens udbredte ideologi om, at projekterne blot indsætter nye midler til at nå de kendte mål - og dermed glemmer, at projekterne netop har udvikling som mål. Hele den ideologiske side ved forsøgsprojektets arbejde bliver på den måde overset og sniger sig ind som ureflekteret tænkeform for forfatterens egne diskussioner.

afgørende betydning for Brugerservice: Det var nødvendigt at betragte deres ansættelse som et slags joint venture, hvor de fik særlige kompetencer og muligheder til gengæld for erfaring, personkontakter, visioner og energi.

Forslaget om arbejdsdeling ville i den konkrete situation skille de to former for medarbejderfunktionen ad, og - i tæt forbindelse med vanskelighederne i forhold til udviklingsfunktionen - lukke af for de mulige skift og berøringsflader mellem dem, der nu fandtes, og som holdt sammen på Brugerservice som udviklingsprojekt.

Identiteten udover dens hensyn

Det gengivne eksempel skal illustrere hensynsanalysens princip og i grove træk præsentere træk ved de enkelte funktionsammenhænge, men ikke prætendere at udgøre en fuldt gennemført analyse af Brugerservice. En gennemført hensynsanalyse fører desuden ikke til entydige konklusioner i form af beslutninger. Det står hele tiden tilbage at vurdere strategiske handlemuligheder på et meta-plan overfor målsætninger for projektet som helhed - dvs. **det, projektidentiteten er for sig selv, udover** de hensyn, den er sammensat af. I Brugerservice's tilfælde er eksemplets forslag om arbejdsdeling sådan set gunstigt hvad angår projektets overlevelsesmuligheder, først og fremmest fordi de kommunale interesser vejer meget tungt i det samlede regnskab. Når Brugerservice alligevel valgte at lade være, fordi det svarede dårligt til projektets identitet, så er dette et udtryk for betydningen af identitetens ideologiske karakter, dvs. dens karakter af en særlig repræsentation af almeninteresser. Idéen om en "kulturpolitik med en social dimension" gennemsyrede i tilstrækkeligt omfang indholdsmæssigt beslutningstagernes standpunkter (uanset om det for dem var organiseret i et engagement som socialarbejdere eller i en ideologi som projektmagere og på tværs af øvrige forskelle) til, at den blev det nødvendige udgangspunkt for projektstyringen.

Hensynsanalysen fører ikke til en desillusioneret "rekonstruktion" af ideologiske målsætninger til de særinteresser, som de realiserer. Tværtimod fører den til en styrkelse af projektets ideologiske identitet, fordi den tydeliggør forskellene mellem hensyn og almene målsætninger, mellem projektets interesser og dets egen identitet som reflekterende aktør.

I Ama'r Totalteater kunne vi (Bechmann, Mørch & Nissen, 1993) således se, at nogle af de vigtige begreber i projektets identitet undergik en indholdsmæssig glidning i løbet af projektets levetid. Et fundamentalt begreb som "deltagerstyring" havde ved projektets begyndelse afgørende referencer til ungdomsteoretiske og politiske traditioner, som den oprindelige projektgruppe placerede sig i forhold til. Disse referencer gled gradvist i baggrunden, efterhånden som projektets medarbejdere og deltagere skiftedes ud, og dets betingelser forandredes, og det endte som noget meget tæt på aktivisme og autonomi for autonomiens egen skyld. En central betingelse var, at efter fusionering med en ungdomsklub til et nyt projekt, "Klub 2000", var projektets funktionsammenhænge afgørende forandret. Men den indholdsmæssige glidning foregik ubemærket. Indholdet bag ord som "deltagerstyring" havde ikke været præciseret nærmere og sat overfor projektets hensyn. I stedet havde det fungeret godt netop i kraft af sin uklarhed: Indadtil blev det indholdsudfyldt i praksis, og dets forskellige tolkninger betragtet som et udtryk for de

enkelte projektmedarbejderes nødvendige selvstændighed; udadtil var det også denne uklarhed, der kunne få interessenter til at acceptere det som blot et nyt pædagogisk middel.

Da vi foreslog projektgruppen, at denne glidning havde fundet sted, kom det bag på dem - de så projektet som identisk, dvs. betragtet gennem projektidentitetens begreber bestod det som sig selv, om end under ændrede vilkår osv. Måske havde en hensynsanalyse kunnet bistå dem i at holde sig forholdene mellem hensyn, identitet og ideologi klarere for øje og fremprovokeret en diskussion mellem de meget forskellige idealbegreber, som reelt var på spil.

En hensynsanalyse giver dog ingen garanti mod opportunisme. Den kan bruges til at få klarhed over, hvilke baner et projekts identitet kan glide på, men kun omsættes i en styring af den proces, hvis der er materielle betingelser for det. Afgørende er her naturligvis igen, om der overhovedet kan peges på alternative strategiske muligheder ud fra hensynsanalysen. At Brugerservice kunne "tillade sig" at afvise arbejdsdelingen (eller andre "forankringsvenlige" tiltag) var således på lidt længere sigt helt afhængigt af bl.a. bistandskontorerens forvaltningspraksis. Af denne dynamik kan man også se betydningen af selv relativt små tilskud af centrale udviklingsmidler: I det omfang, de giver "luft" til alternative strategiske muligheder for et udviklingsprojekt, så gør de det også relevant at arbejde med en systematisk refleksion, der har ideologisk karakter, og dvs. forholder sig til almene socialpolitiske målsætninger.

Den generaliserende refleksion har også en anden type forudsætning, som er relevant at tage op i denne sammenhæng: Nemlig spørgsmålet om, hvordan de handlesammenhænge, som foretager refleksionen og styringen, konstitueres.

8.3. KONSTITUERING AF PROJEKTIDENTITETENS HANDLESAMMENHÆNGE

Hensynsanalysen er et redskab til kritisk refleksion af projektidentiteten. Som sådan forudsætter den imidlertid igen, som nævnt, en projektidentitet på et meta-niveau, og refleksionen har også selv materielle forudsætninger, som tilvejebringes i et socialt felt. De møder, der udfører hensynsanalysen, bliver konstitueret mellem de selvsamme interesser, som analyseres. Hver gang, vi tager ordet "vi" i vores mund, så taler vi fra et bestemt, således konstitueret, fællesskabs perspektiv. Derfra kan vi bl.a. vende blikket mod os selv - samtidig med, at vi hver for sig kigger "den anden vej ind" på dette fællesskab og reflekterer vores forhold til det. Hensynsanalysen ser bl.a. på "mig" og "dig" fra et "vi" osv. Denne refleksive uendelighed gør det ligeså lidt som det at tænke over sig selv til et umuligt forehavende, men den giver nogle særlige vilkår, som det er umagen værd at betragte.

Kollektiv ledelse?

Dette blev i Brugerservice illustreret med næsten optimal klarhed af konkrete begivenheder omkring disse møder⁷⁷.

Det begyndte med, at vi forskere havde gennemskuet, at et vigtigt formål med Heldagsmøderne, som nu skulle fungere igen, var at (gen-)etablere medarbejdergruppen som ansvarligt kollektivt organ. Vores "diagnose" var på det tidspunkt denne: De har problemer med at tale sammen i medarbejdergruppen. De toneangivende medarbejdere, Mads og Mikkel, har en (til dels historisk begrundet) tendens til at nedtone involveringen i Brugerservice til fordel for delprojekter, der måske kan blive selvstændige. Brugerservice's centrale akse er en skrøbelig alliance mellem Lene og Mads og Mikkel. Diskussioner munder derfor ud i frustrationer, der bygger på gamle konflikter, som ikke løses eller "vedligeholdes" i åben diskussion⁷⁸. Nogle medarbejdere trækker sig ud af de faglige ambitioner og bliver dødvægt på projektet, andre opfatter sig kronisk som "nye" og kan ikke få hul på, hvordan Brugerservice er skruet sammen.

Fra næsten alle sider, om end på forskellige præmisser og (dermed) af forskellige grunde, var medarbejderne interesserede i at bruge møderne til at **afprøve** mulighederne for en højere grad af fælles diskussioner og kompetence. Lederen Lene ønskede at inddrage især Mads og Mikkel i ansvaret for relationer til bistandskontorer, evaluering m.v. og at uddanne de andre, ikke kun de "nye", men også Martin, som efter Lenes mening trængte stærkt til det; de "nye" ønskede at komme igennem de gamle problemer og etablere medarbejdergruppen på ny som en enhed, de kunne være med i; Mads og Mikkel ønskede at promovere deres idéer og at se, om Brugerservice kunne tage skridtet til en virkelig kollektiv ledelse.

På den baggrund forestillede vi os, at hensynsanalysen måtte munde ud i en særlig diskussion af medarbejderfunktionen, som kunne tydeliggøre og afklare disse forhold og derigennem bidrage til at finde en holdbar konstituering af vores møder. Vi mente, at hensynsanalysens afklaring af interessemodsigelser kunne muliggøre, at de indbyrdes konflikter kunne "afprivatiseres".

Forslaget om at munde ud i medarbejderfunktionen blev imidlertid afvist på det forberedende kontaktgruppemøde ud fra, at det nu drejede sig om netop at samle projektet og koncentrere sig om fælles handlemuligheder. Hensynsanalysen viste sig dernæst at være meget mere tidskrævende end forventet, og først måneden efter kom vi videre med de strategiske handlemuligheder. Sideløbende blev Brugerservice's økonomi mere og mere kritisk. I første omgang blev det følgende mødes strategi-diskussioner snævret ind omkring den helt akutte krise. I anden omgang blev planerne for det tredje møde kuldkastet af, at Martin var blevet fyret. I tredje omgang kom diskussionerne om fraspaltningen af Økologiske Igangsættere (se beskrivelsen af forløbet s.111 - 116).

77 På den måde sørgede den barske virkelighed omkring mig for, at jeg med rene hænder kan fortælle om eksperimenter, der langt overgår selv f.eks. Garfinkels i kynisk forfølgelse af forskningsinteresser.

78 Lene korrigerer mig efterfølgende med, at det kun i de "officielle" Brugerservice sammenhænge var umuligt at diskutere konflikterne - privat lod det sig udmærket gøre.

Skærpelse af økonomiske problemer førte naturligvis til en fremhævelse og selvstændiggørelse af overlevelseshøjningen. Deres akutte form nødvendiggjorde desuden drastiske løsninger, som påtrængende stillede problemet om mødernes konstituering. Fyringen af Martin udløste med nødvendighed de diskussioner om medarbejderfunktionen, som vi før skubbede under tæppet.

Medarbejdernes accept af Lenes officielle begrundelse viste, at møderne var konstitueret sådan, at problemerne med Martin og med projektets økonomi havde været skubbet over på Lene, lige indtil kendsgerningen var fuldbyrdet. Lenes "undtagelsesvis" anvendelse af ledermagten blev anfægtet men uden, at der blev sat magt bag, bl.a. fordi alle havde medvirket til at producere den situation, hvor den var nødvendig. "Projektmanagerne" havde lagt kræfterne i at udvikle nye idéer, og "socialarbejderne" dukket sig i deres rolle som "nye", og den konstellation, som personaliserede problemet til Martin, var der ingen, der havde interesse i at diskutere.

Lenes ønske om herefter i højere grad at inddrage alle i ansvaret for projektet - bl.a. med Heldagsmøderne - blev mødt med to reaktioner: Fra et "socialarbejder"-synspunkt var fyringen en demonstration af denne kollektivitetens principielle grænser; fra et "projektmanager"-synspunkt var kollektiviteten mulig, men forudsatte et personligt økonomisk ansvar og kompetence for projektet, hhv. for sit eget bidrag eller delprojekt. Socialarbejdernes kollektivitet var (en utopi om) den, til enhver tid, givne medarbejdergruppe som demokratisk forum. Den blokeredes af den formelle ledelsesstruktur, men også af hvad de opfattede som projektmanagerens småborgerlige selvpromovering. Projektmanagerens kollektivitet var ideologisk udformet som joint venture mellem selv bærende projekter, der ikke var afgrænset til medarbejdergruppen. At realisere den forudsatte, at leder og medarbejdere forlod trygheden i den hierarkiske organisation.

De to indfaldsvinkler kunne dårligt forenes. Projektmanagerne var ikke indstillet på at være mere solidariske overfor en tilfældig medarbejdergruppe end deres socialpolitiske idéer, assistenter, frivillige m.fl. Socialarbejderne ville ikke acceptere at være ansat på "sælger-vilkår", arbejde 60 timer om ugen osv. Projektmanagerne måtte konkludere, at Heldagsmøderne i mindre grad var realistiske midler til at inddrage Brugerservice som organisation i et ideologisk begrundet joint venture, og trak sig derfor gradvist ud. Socialarbejderne begrænsedes omvendt af, at de opfattede møderne som konfrontationer mellem projektmanagerne og ledelsen, som de ikke havde indflydelse på.

Resultatet var grænser for, hvad møderne kunne tematisere og håndtere. Fra at have været møder, som alle parter så på som potentielt beslutningsdygtige strategiske fora, blev de gradvist ændret til diskussionsmøder med en mere "løs" relation til beslutninger. En funktion, som igen opfattedes forskelligt: Skulle der være tale om en slags "supervision" (socialarbejderkvalificering) eller snarere udvikling af et "begrebsapparat" (projektmanagerideologi)?

Der var naturligvis også flere interesser inde i billedet end denne grovkornet skitserede medarbejderfunktion. Forskerne havde således en klar interesse i, at de vigtige diskussioner blev taget i de åbne fora, hvor vi selv var med, men det var netop tendentielt uafhængigt af, hvordan det stod i relation til projektets konkrete udviklingsmuligheder og -behov. Lene havde som leder særlige interesser i at "holde på" Mikkell og Mads ved at inddrage dem i et medansvar, men kunne på den anden side, ved at fastholde sin ledelseskompetence, måske bedre holde projektet

mobilt overfor skiftende meldinger fra Dag og Døgncentret, bistandskontorchefer m.fl., og denne interesse formidle igen den primært kommunale interesse i en fleksibel "entreprise-model". Begge disse hensyn var også med til at presse møderne i en mere uforpligtende "pædagogisk" retning.

Identitetens organisatoriske udformning

Det problem, der her er illustreret med Heldagsmøderne i Brugerservice, handler mere generelt om, hvordan refleksionens subjekt "indhentes" af sig selv og sin ideologiske karakter. Det er imidlertid ikke Heldagsmødets særlige privilegium. Modsigelsesfyldtheden, dens ideologiske realisering og dens betydning for praksisbegreberne og deres mulige artikulering kendetegner alle handlesammenhænge i projektet. Projektidentiteten har kun en eksistens "ovenover" hensynene, når folk i projektet forholder sig til hensynene, og det gør de i konkrete handlesammenhænge, i praktisk tid og rum. Disse handlesammenhænge er, ligesom andre, forbundet med projektet gennem deres mål-middel-sammenhænge og deltagerpræmisses, og rekonstrueres løbende med disse referencer.

Ønsket om at kollektivisere ledelsesansvaret i Brugerservice stod således ikke kun overfor interessemodsigelser. Det var også noget, der skulle omsættes i praktisk handling på bestemte tidspunkter og med bestemte konkrete formål. Da det i første omgang blev tænkt som noget i retning af, at alle skulle have det overblik over samtlige delprojekter og over Brugerservice's samarbejdspartnere, som Lene nu havde, forekom det fuldstændig uoverskueligt i praksis. Alene dét at presse seriøse diskussioner af alle delprojekterne ind i de ugentlige medarbejdermøder var i praksis næsten umuligt (det blev prøvet).

Den barriere, der her stod i vejen, var en organisatorisk udgave af den samme problematik omkring kollektivitet, som jeg ovenfor beskrev med udgangspunkt i medarbejderhensynet. Så længe de enkelte er medarbejdere på en arbejdsplads, der skal ledes, er kollektivisering vanskelig. Er de repræsentanter for hver sine relativt selv bærende projekter, der har gavn af et samarbejde, som de hver for sig har bestemte meninger om, kan det bedre lykkes at afgrænse indhold og mål for de fælles møder, men projektets konstituering som fælles aktør er til gengæld hele tiden midlertidig og betinget.

Tager vi refleksion i bredere forstand som evaluering, som systematisk opgørelse, formulering og generalisering af erfaringer, så var det karakteristisk, at det kom relativt halvhjertet til udfoldelse i forskellige fora, der kun delvist kunne repræsentere projektidentiteten, og dermed kun delvist kunne forene den ideologiske med den systematiske side ved refleksionen:

- 1) Tilbage meldinger til samarbejdspartnere relateret til Brugerservice's revalideringsdimension og formuleret i begreber, der svarede særligt til den. Dels i form af rapporter til sagsbehandlere i individuelle sager, dels via andre samarbejdsrelationer til bistandskontorer.
- 2) Udvikling af nye projekter, hvor erfaringer fra Brugerservice hele tiden indgik som im- eller eksplicit baggrund for projektbeskrivelser, ansøgninger osv.

3) De løbende møder, hvormed Brugerservice i forskellig udstrækning diskuterede, reflekterede og besluttede (Fællesmøde, Husmøde, Assistentmøde, Medarbejdermøde).

De to første var de sammenhænge, hvor projektet var tvunget til at hæve sig op over de daglige rutiner, men mere for straks at tænke i andre særlige relationer og hensyn, end egentlig for at reflektere projektets helhed og udvikling. Brugerservice's vanskeligheder med at få "revalideringsfunktionen" til at hænge rigtigt sammen med sin identitet som udviklingsprojekt kom på den måde til udtryk i en organisatorisk opdeling mellem de forskellige handlesammenhænge for refleksion. Den tredje type forum, møderne, var anderledes bundet til projektets egne sammenhænge, men det betød også, at de var fyldt op af de løbende rutiner og dermed forudsatte snarere end reflekterede projektidentiteten, igen udtrykt organisatorisk i, at nogen (som regel Lene) måtte fungere som "bagstopper" ansvarlig for at følge op og holde en kontinuitet.

Vi forsøgte os med at erklære et målrettet "projekt i projektet", med definerede målsætninger, medarbejderressourcer og indbygget evaluering, det såkaldte "JobBørs-projekt". Idéen var, at med en særlig organisatorisk skikkelse ville udviklingsarbejdet på en anden måde skille sig ud fra løbende rutiner og blive synligt. Ved at placere en forandringsbestræbelse der, hvor skoen trykkede, blev den imidlertid også afhængig af den ansvarlige medarbejders, Marias, gennemslagskraft, og erfaringerne fra det første halve år peger på, at udskillelsen omvendt kan betyde en fare for, at det forskubbes til den ansvarlige medarbejder, indkapsles og udskydes. Men det var igen ikke kun et organisatorisk problem. JobBørsen havde hele tiden været et organisatorisk udtryk for Brugerservice's nævnte problemer med "den individuelle dimension". Forandringer i denne organisatoriske form forudsatte derfor hele tiden forandringer i hele projektet. En simpel organisatorisk ændring, som at Maria udførte en del af sit arbejde på møder i delprojekterne, stillede krav om omfattende ændringer af delprojekternes arbejdsformer, hvis den ikke bare skulle tvinges igennem som administrativ beslutning.

Den vigtige pointe i denne sammenhæng - for jeg vender tilbage til problemet fra et forskningsmetodologisk perspektiv i kapitel 10 - er, at projektidentiteten bliver til i et tæt samspil mellem ideologi, interessekonstellationer og organisatorisk udformning. Det gælder igen ikke blot dens realisering i særlige refleksionsfora, men hele projektets praksis.

Den relative interne autonomi og ideologisk fiksering

De idealbegreber for overskridelse af psykosocial behandling, som jeg fremlagde i sidste kapitel, var netop ideale begreber, forstået på den måde, at de repræsenterer et ideal, som projektet bestræber sig på at udvikle sin praksis herimod. Principperne kan, som demonstreret af hensynsanalysen, imidlertid ikke uden videre figurere som mål for projektets aktiviteter - først i anden potens kan de være udgangspunkt for projektets refleksion af sin identitet. Når f.eks. bistandskontorerne forlanger eksplicit håndtering af det psykosociale, så er der ikke tale om en anden "holdning" i modsætning til Brugerservice's forsøg på udvikling af en "implicit pædagogik", men om, at de (potentielle) interessemodsigelser mellem bistandskontor, assistent og projekt gjorde det nødvendigt at regulere samarbejdet i eksplicite redegørelser. Projektets

hensyn er ikke rent “ydre” forbindelser mellem et uanfægtet projekt og dets samarbejdspartnere, men indgår i konstituering af alle dets handlesammenhænge. Alligevel ville det være forkert at påstå, at projektets interessemodsigelser blot gennemsyrede hver handlesammenhæng jævnt og ligeligt.

Den organisatoriske opbygning betyder, for det **første**, vigtige forskelle i, hvordan funktionssammenhænge er formidlet. Formidling via redegørelser eller produkter adskilt fra processerne i tid og rum giver muligheder for at variere handlinger uden direkte konsekvenser. Denne **distance** er en afgørende betingelse for såvel projektets som de enkelte handlesammenhænges konstituering. Det er også den dynamik der gør, at hvis konstitueringen tænkes umiddelbart, så fremstår handlesammenhængens eller projektets “vi” uproblematisk som en en- og helhed overfor et eventuelt problematisk sæt af “ydre” betingelser. Videre muliggør denne relative “indre” autonomi forestillingen om, at idealbegreber kan “omsættes” som metode “i” en praksis, hvis “ydre” omstændigheder er fastsat “udenfor” dets grænser. I denne form får **ideologien** en særlig betydning, idet den **fikserer** givne almenbegreber for projektidentiteten, på en gang udadtil overfor projektets vilkår og indadtil mod projektets interne konstituering.

I Forchhammer & Nissen (in press) har jeg givet et eksempel fra Brugerservice på en sådan ideologisk dynamik. På et Fællesmøde diskuteres forholdet til assistenters overtrædelse af alkoholforbuddet, og man når trods kraftig modstand frem til, at assistenter må sladre om hinanden til medarbejderne: Det er ikke at sladre men at hjælpe og være solidarisk! Det er her netop distancen til de konkrete praktiske situationer med alkohol, som gør det muligt at konstituere projektet på et så fiktivt grundlag overfor dette emne. De tilstedeværende assistenter kan godkende eller tie overfor denne konstituering med en halvhjertet forestilling om måske at holde inde med bajerne fra på mandag. Medarbejderne møder kun, hvad de oplever som, useriøs modstand, tror at mødet måske alligevel har haft en effekt, og ved, at de kan henvise til beslutningen ved næste konfrontation.

Den ideologiske konstituering finder her et fællesstandpunkt, som er helt ufølsomt overfor de reelle modsætninger mellem deltagernes præmisser, som tager udgangspunkt i den umiddelbart stærke gruppes forestillinger, men som også udgør et standpunkt for projektet, der er gangbart overfor de relevante samarbejdspartnere og “løser” problemet for de assistenter, der må holde sig helt fra alkohol. Fikseringen af disse “herskende” forestillinger bliver nu et resultat af, at de præmisser, som begrundede andre holdninger, er erklæret ugyldige og i modsætning til hvordan fællesskabet er konstitueret. I eksemplet vil en typisk reaktion være at drikke bajerne i smug, eftersom man jo ikke kan argumentere for, at projektet skal nedlægges, eller for, at man skal være ligeglad med dem, der har alvorlige alkoholproblemer⁷⁹.

Et andet eksempel kan være Regnbuens nævnte ideologiske konstituering (sml. s.165). Arbejdet “på brugerens præmisser” organiseres i og med helt almene teoretiske begreber, der ikke forholder sig til de deltagende rådgiveres **særlige** præmisser som studerende (“selvbestemmelse”,

79 Dynamikken kan i øvrigt netop ses så tydeligt i Brugerservice, fordi sådanne problematiske ideologiske konstitueringer her etableres under store vanskeligheder, efter modargumenter fra såvel assistenter som medarbejdere osv. - hvor det i socialt arbejde nok sædvanligvis er en hel del dybere begravet.

“almengørelse”, “modstand”, “eksistens” osv.). Begrebernes karakter af almene kategorier er med til at fikserer den givne projektidentitet og gøre den “blind” overfor sit spændingsforhold til rådgivernes særinteresser som studerende, fordi den konstitueres i en særlig lokal fortolkning af de almene begreber, hvori disse særinteresser fornægtes og forskubbes til ydre betingelser for projektet.

Dikotomisering

Denne dynamik betyder for det **andet** også, at projektets modsigelsesfyldthed i sig selv er udtrykt i dets organisatoriske differentiering, i forholdene mellem dets handlesammenhænge og mellem dets deltagere.

Et af de store problemer i Brugerservice var store forskelle mellem relativt velfungerende kulturprojekter og et antal mindre, og mindre velfungerende såkaldte “hjælpeprojekter”, som holdt til “i huset”. Set i lyset af idealbegreberne var det primært et udtryk for, at disse hjælpeprojekters konstruktion var forfejlet. Konceptet om en serviceydelse (transport, trykkeri osv.) kunne ikke realisere en lokalkulturel forankring, og projekterne var for små til at få et selvstændigt “drive”. Den analyse hjalp ganske vist i afklaringen i forhold til de “sidste (men vedvarende) rester” af den oprindelige projektbeskrivelses mere pædagogisk orienterede tænkning. Men det var bare ikke hele forklaringen.

En anden del af forklaringen var tilsyneladende, at der var nogle assistenter, der af den ene eller den anden grund var for svage til at kunne/turde/ville kaste sig ud i de store eksterne projekter. Andre havde prøvet det, men faldt fra, først til ingenting, så til et af de interne hjælpeprojekter. Brugerservice fungerede som base for alle, og det var - også fysisk - noget, man kunne falde tilbage på. Det venlige kaos, køkkenets hygge, muligheden for lige at kigge ind hos Lene eller i sekretariatet, og en beredvillighed til at finde en løsning uanset de eventuelt brændte broer ude i Madkapellet, Gribetrættet eller Alterna.

Uanset om man nu - som Mikkel - fandt denne trafik uheldig, eller - som Lene - mente at den var nødvendig som “buffer”, så havde den konsekvenser for Brugerservice som udviklingsprojekt. Man kan ikke uden videre sammenligne forskellige delprojekter, når realiteten er, at de i deres forskellighed forudsætter hinanden. De “gode” delprojekter var bl.a. gode i kraft af, at de kunne skubbe de alt for vanskelige assistenter af i svinget, til interne delprojekter ledet af de medarbejdere, der ikke havde udviklet deres egne projekter.

På den måde spaltedes projektet i delprojekter, der repræsenterede hver sin side af den udviklingsmodsigelse, det arbejdede med. I de “dårlige” delprojekter var der hierarki, isoleret socialpædagogisk aktivitet, orientering mod problemer, træghed og inspirationsmangel i arbejdet; i de “gode” var alt det andet. Det var ikke nødvendigvis generelt udtryk for, at de gode delprojekter forsømte og udstødte de psykosociale problemer, men det betød, at det var vanskeligt at kende “metodens” forudsætninger, og dermed igen at anvende de udviklede idealbegreber for den til projektets praktiske styring og udvikling.

Da Økologiske Igangsættere spaltede fra til et selvstændigt projekt, var og forblev det uklart, om dets forskel til Brugerservice - bl.a. en betydeligt mere konsekvent deltagerstyring - var et udtryk

for en mere konsekvent metode eller for en anden betingelsesstruktur (rekrutteringspraksis, finansieringskilder, medarbejdere) eller rettere: Hvad det nærmere forhold var mellem de to forskelle, der givetvis begge gjorde sig gældende.

En tilsvarende dynamik fandt vi i Ama'r Totalteater. Den førømtalte fusion med en ungdomsklub til projektet "Klub 2000" og deraf følgende "mudring" af interessekonstellationerne omkring projektet blev i første omgang håndteret ved, at "projektet i sig selv" bibeholdt sin autonomi og identitet overfor klubben. Men i stedet for et selvstændigt projekt, organiseret som en ungdomspolitisk bevægelse, var projektet blevet til en afdeling af noget større, der fastholdt sin identitet i kontrast til den anden side af dette større. Fra at have været begrundet ideologisk i en særlig kritisk, dvs. bevægelig, tolkning af (ungdoms- og socialpolitiske) almenbegreber blev identiteten ideologisk fikseret i et afhængighedsforhold til sin umiddelbare modsætning (sml. Bechmann, Mørch & Nissen, 1993).

En sådan udvikling kan kaldes en **dikotomisering**: En spaltning af et modsigelsesforhold i en dikotomi. Det er en type af udvikling, som alment er karakteristisk, når udviklingsarbejdet er projektorganiseret, fordi udviklingsmålsætninger antager konkret skikkelse i et afgrænset projekt, hvis relation til det "traditionelle" arbejde, som det bryder med, fremstår som et ydre forhold mellem forskellige, givne identiteter. Dikotomiseringen medfører særlige problemer for projektets refleksion og dets mulighed for at bruge sig selv som prototype, fordi den medfører, at modsigelser og udviklingsprocesser systematisk glider ud af synsfeltet til fordel for de "eksemplariske" (del-)projekters fait accompli.

Modsigelser i formidlingen mellem handlesammenhænge

At projektidentitetens modsigelser realiseres via projektets organisatoriske opbygning i indbyrdes relationer mellem handlesammenhænge har også en anden side: Modsigelserne kan være indbygget eller forvaltet i selve **formidlingen** mellem handlesammenhængene. Et særligt og vigtigt udtryk for denne problematik er mellemlider-rollen - som i Brugerservice, hvor medarbejderen i vid udstrækning fungerer som "omstillingsinstans" mellem de forskellige handlesammenhænge og deres tilhørende redegørelser.

Selve denne dynamik omkring mellemlider-rollen er et kendt bureaukratisk fænomen. I Osterkamp m.fl.'s projekt om et asylcenter i Berlin (1991⁸⁰) ses den modsigelsesfyldte flygtningepolitik formidlet i organisationen bl.a. ved, at dens nærmere indhold ikke bestemmes. I stedet reguleres centret ved, at man på ethvert niveau i hierarkiet orienterer sig efter, hvad man tror, bliver forventet ovenfra. Problemerne i arbejdet bliver systematisk forvrænget gennem organisationens led, idet hvert niveau opererer med sin redegørelsesform, hvis implicite forudsætninger styrer magtrelationerne. I dette projekt så deltagerne en mulighed for at imødegå problemet ved at udvikle eksplicite koncepter fra nedenunder, som ville aftvinge ledelsen klare reaktioner.

80 Referencen handler ikke om dette emne, men fortæller om projektet. Jeg har om dette emne taget udgangspunkt i upublicerede papirer fra projektet, men forventer, at der senere publiceres mere herom.

I Madkapellet var det i en lang periode svært for assistenterne at komme til møder i Brugerservice, og også i en række andre sammenhænge, som Madkapellet indgik i, måtte Michael oftest formidle mellem de organisatoriske niveauer (se s.272). Den formidling var hele tiden temmelig problematisk. I relation til assistenterne i Madkapellet kom Michael, uanset intentioner, til at monopolisere udlægningen af meget centrale betingelser i diskussioner om projektets udvikling. Det medvirkede til gradvist at undergrave assistenternes medindflydelse på delprojektet, bl.a. fordi dette hans "bagland" altid var lidt uklart. Opadtil ønskede Michael derfor at skaffe klarhed ved at afkræve især Lene tydelige svar på, hvad hun forventede som leder og hvad der i Dag- og Døgncentret og i samarbejdet med bistandskontorerne m.v. blev sanktioneret. Lene undrede sig over Michaels behov for konstant bekræftelse og prøvede så vidt muligt at lade ham selv tage stilling.

Med modellen fra Osterkamp m.fl.'s projekt i baghovedet - og med vores idealbegreber om selvstændige delprojekter - er der her tale om, at Michael og Madkapellets assistenter begår den fejl at undlade at udvikle et klart, offensivt "koncept" fra neden. Hans mellemlider-position giver hele tiden nye problemer og er selvforstærkende, fordi han mere og mere undergraver muligheden for at udvikle delprojektets selvstændighed. Men den problematiske organisatoriske konstellation tjener også en relativt stabil konstellation af interesser.

Assistenterne bekræftes i en afgrænset kuli- og klientrolle, som gør det muligt at bevare en umiddelbar kontrol og overblik i modsætning til det stressede kaos, det ville indebære at anfægte Michael. Michael fastholder en socialarbejderposition, hvilket bl.a. er begrundet i, at han er midlertidigt ansat i Madkapellet (barselsvikar). Brugerservice kan overfor kommunen præsentere Madkapellet som en velstruktureret aktivitet, der svarer til sagsbehandlernes opfattelse af, hvad de mere svage klienter har behov for. Byhøjskolen og Medborgerhuset har en velafgrænset samarbejdsrelation til Madkapellet og en klar referenceperson. Forskerne forsynes med glimrende illustrationer af barrierer for brugerindflydelse.

En anden, og i forhold til min problemstilling meget vigtig, variant af modsigelsesnes udformning i handlesammenhænge var i Brugerservice det, vi kaldte problemet om "den individuelle dimension". Overfor princippet om den "implicitte pædagogik" stod i praksis, at det var nødvendigt at operere eksplicit med psykosociale problemer i særlige, afgrænsede handlesammenhænge af forskellig art. Først og fremmest den **fortrolige** samtale mellem medarbejder og assistent; i perioder også muligheden for at smutte ind på Lenes kontor; for nogle assistenters vedkommende egentlige "ekstra" foranstaltninger såsom en rådgivning på Askovgården eller andet. Modsigelserne omkring Brugerservice's arbejde med at udvikle psykosocialt arbejde kom til udtryk i komplicerede relationer mellem delprojekter, rådgivningsforløb, forhandlinger mellem sagsbehandleren og Lene, assistentens hjemlige situation osv.

Denne problematik bliver, som den også var det i mit samarbejde med Brugerservice, udgangspunktet for næste kapitels diskussion af refleksionen af det psykosociale.

Resumé

Udviklingsprojektet optræder på den statslige forsøgsstrategis betingelser som relevant prototypisk aktør for refleksion af socialt udviklingsarbejde. Det kan gøre udvikling til metode ved at reproducere sin ideologiske identitet som udviklingsprojekt, og derved undvige en fastlåsning af givne almene målsætninger eller deres reduktion til abstrakte mål for selvreproduktion.

Det står i modsætning til en forestilling om, at et udviklingsprojekt blot "bør" klargøre modsigelsesfrie målsætninger med grundlag i en videnskabelig bestemmelse af **problemet**, der skal løses. En sådan forestilling bortabstraherer udviklingsmålsætningernes afhængighed af konkrete, modsigelsesfyldte interesser og blokerer dermed for en forståelse af formidlingen mellem teori og praksis.

Alternativet er, at projektet reflekterer de hensyn, dets mål er sammensat af. Denne fremgangsmåde formulerede og afprøvede vi i Brugerservice under navnet "hensynsanalyse". Projektet ses som realiserende funktioner for interessenter, hvis forvaltning af sine interesser i disse udgør betingelser i projektets reproduktion. Betydningen af disse "funktionssammenhænge" for projektet indgår som hensyn i dets målsætninger. En analyse af funktionssammenhænge i deres indre modsigelser, forhold til hinanden, udvikling, formidlethed osv. kan bruges til at opstille strategiske handlemuligheder for projektet som konkrete, kvalitativt bestemte forhold mellem almene udviklingsmål og (totaliteten af) særlige hensyn.

Med denne tilgang er der sat en analyseramme op, der frigør projektets målstyring fra givne begreber om "opdragsgivere", "klienter" osv., og samtidig indtænker almene betingelser som formidlede betydninger for en lokal praksis, der reflekterer sig selv.

En hensynsanalyse blev gennemført i Brugerservice med hovedvægt på hensynene til kommunen, statslige udviklingsmidler, assistenter og interessenter i lokalmiljøet (lokalkulturerne) og konkrete handlemuligheder diskuteret i forhold til disse hensyn.

Medarbejder-hensynet blev i første omgang udskudt. Relateringen af hensynene til projektets overordnede identitet blev dermed blokeret af en modsigelse i medarbejderhensynet, der samtidig indgik direkte i konstitueringen af de møder, hvori vi foretog analysen. Der viste sig to måder at være medarbejder: Projektmagere, der brugte ansættelsen som en måde at realisere projekter som selvstændigt "dagsværk", og socialarbejdere, der indgik som lønarbejdere med definerede arbejdsopgaver. Projektledelsen stod her overfor to uforenelige idealer om "kollektiv ledelse", der bremsede forsøget på fælles refleksion.

En anden vanskeliggørende betingelse for refleksionen var dens organisatoriske fordeling på handlesammenhænge. Den var typisk enten rettet mod bestemte interessenter, spaltet ud som afgrænsede udviklingsopgaver eller bundet for tæt til løbende administrative rutiner.

Projektets eller dets enkelte handlesammenhænges etablering som afgrænset, umiddelbar praksis kan også betyde en fiksering af den ideologiske identitet ved, at dets almene referencer defineres som ydre vilkår for et umiddelbart, givet "vi". Derved kan udviklingsmodsigelserne dikotomiseres, dvs. spaltes i adskilte handlesammenhænge eller praksisser, hvis gensidige forudsætningsforhold bliver usynlige.

Endelig kan selve projektets organisatoriske opbygning og opgavefordelinger skjule modsigelser - således sås medarbejdernes mellemlider-rolle at indkapsle problematiske forhold mellem Brugerservice og dets delprojekter, mellem hierarki og deltagerstyring, og psykosociale problemer havde stadig tendens til at udsondres i særlige handlesammenhænge.

KAPITEL 9. DET PSYKOSOCIALE EKSPPLICIT REFLEKTERET

Jeg er nu nået frem til det kapitel, hvor refleksionen af det psykosociale - og dermed brugerperspektiver på psykosocialt arbejde - optræder direkte i min afhandling. Der kan derfor være grund til at rekapitulere den indfaldsvinkel til det, som jeg har oparbejdet i det foregående.

Brugerperspektiver på psykosocialt arbejde må forstås som praktiske handlinger, der bidrager til at rekonstituere de handlesammenhænge, som de foregår i. Deres realisering må ses i forhold til praktiske forandringer i det psykosociale arbejdes handlesammenhænge. Begrebet giver mening i forbindelse med, at skift fra normativ disciplinering i retning af almenkvalificering muliggør, at det psykosociale arbejde kan overskride behandlingsparadigmet.

Et prototypisk bud på en sådan overskridelse fandt jeg i Brugerservice m.fl.'s forsøg på indbygning af det psykosociale i lokalkulturel praksis. En konkret artikulering af de psykosociale aspekter ved praksis måtte imidlertid ikke kun forholde sig til idealbegreberne for denne bestræbelse, men også til de modsigelsesfyldte betingelser, som projektet realiseres under og udfoldes som en side ved projektets refleksion af sine muligheder.

Jeg vil begynde med at diskutere, hvordan det psykosociale og dets eksplicitering fremstod som problematik og mulighed i Brugerservice og derfra nærme mig spørgsmålet om, hvordan de handlesammenhænge, hvori vi prøvede at udvikle en eksplicit refleksion af det psykosociale, blev konstitueret.

9.1. TILGANGEN TIL DET PSYKOSOCIALE

Den individuelle dimensions problem

I første omgang var udgangspunktet for Brugerservice's psykosociale arbejde som nævnt en "modstempling", der indebar, at der blev sat parentes om de deltagende assistenters "psykosociale problemer". Derved opnåede man, at behandlingens grundmønster blev brudt i konstitueringen af praksis og dens handlesammenhænge, at en "implicit pædagogik" kunne udfoldes omkring udviklingen af lokalkulturelle delprojekter og assistenternes deltagelse i dem, og at dens psykosociale praksisbegreber kunne være konkrete, bevægelige og subjektorienterede. Det var imidlertid ikke uden problemer at sætte sådanne parenteser.

Selvom det i mange tilfælde lykkedes at etablere en praksis på et lokalkulturelt grundlag, så var der også mange situationer, hvor problemer for, med eller omkring individuelle assistenter måtte håndteres i mere "traditionelle" handlesammenhænge udenfor selve delprojektet. Mest almindeligt var fortrolige samtaler mellem assistent og medarbejder. Ofte opstod en fortrolig og dermed relativt lukket relation mellem medarbejder og assistent allerede i forbindelse med assistentens ansættelse, ved at der blev truffet særlige aftaler med sagsbehandleren eller lign.

Derudover spillede Lene i perioder en særlig rolle i kraft af sin dobbelte kompetence som leder og som socialrådgiver, fordi medarbejderne kunne have en tendens til at bede hende træde til i særligt vanskelige sager. Det gjorde til en vis grad også Maria, der som jobkonsulent (alt for) ofte var den første til at konfrontere assistenten ud fra et egentligt revalideringsperspektiv. Endelig var der en del assistenter, som gik til psykologisk behandling ved siden af (sml. beskrivelsen i kap. 5, s.103)

Men hvorfor var det et problem? Umiddelbart fremtrådte det som et ressource-problem: Det var meget svært for projektmedarbejderne at få tid til at udvikle projekter, når de konstant var belastet af alle de individuelle problemer. På den anden side var det også svært at få opbygget en rimelig professionel socialrådgivning under de betingelser. Det var med udgangspunkt i denne problematik, at idéen om at adskille projektarbejde fra socialrådgivning (sml. s.228) opstod. Det var indlysende, at man ikke kunne revolutionere arbejdet fra den ene dag til den anden, og taget for sig selv udgjorde de særligt psykosociale handlesammenhænge ikke med selve deres eksistens et problem i forhold til projektidentiteten. Det syntes som om, det var selve deres relative vægt, der gav vanskeligheder; men for mig at se var **forholdene** mellem de således afgrænsede psykosociale problemer og det “udenfor parentes” et langt større problem.

Først og fremmest indebar disse “undtagelser”, at der hele tiden, og til dels udenfor assistenters og medarbejders kontrol, fandt en udskillelse sted af de psykosociale aspekter ved praksis. Udskillelsen indebar ikke blot alle de praktiske problemer, der er, og må være, forbundet med at håndtere relationer mellem forskellige handlesammenhænge med redegørelser, forhandlinger, aftaler osv. Den gjorde også referencerne til individuelle deltagerpræmisses i delprojekternes konstituering systematisk uklare. Det åbnede igen for en ukontrollabel udstødnings- og dikotomiseringslogik.

Endvidere betød udskillelsen, understøttet juridisk af medarbejdernes “behandlings-ansvar” og tavshedspligt, at en traditionel, foruddefineret rollefordeling mellem behandlere og klienter levede side om side med de lokalkulturelle organiseringsprincipper. Rollefordelingen indbefattede gensidigt forudsættende, at assistenternes ansvar for psykosociale problemer og deres generelle indflydelse forringedes. Så længe en så vigtig side af delprojektets forudsætninger var udenfor demokratisk kontrol, var det også så som så med den reelle deltagerstyring. En del assistenter prøvede derfor også at afgrænse eller udstøde det psykosociale aspekt - de såkaldte “hardlinere”, fra hvis perspektiv de svages sociale vanskeligheder var et fremmedelement, som forringede projektets kvalitet. Andre assistenter indrettede sig under den givne rollefordeling eller forlangte den endog skarpt trukket op for at vide, hvor de stod.

“Den individuelle dimensions problem” var dermed også et problem om, at man hele tiden balancerede eller svingede mellem (mindst) to meget forskellige referencerammer i det daglige - delprojekternes lokalkulturelle og en socialpædagogisk/behandlings-logik. Vi skal nedenfor se, hvordan selve denne dobbelthed havde stor betydning for assistenters og medarbejders konkrete handlemuligheder.

Problemet blev først i vid udstrækning opfattet som et spørgsmål om inkonsekvens, undtagelser m.v., og strategien tilsvarende at klargøre og udvikle begreberne for Brugerservice’s arbejdsmetode. Ofte blev “undtagelserne” desuden, med en dikotomiseringslogik, tilskrevet

bestemte delprojekter, hvorfor der blev spurgt til de forhold, der særligt gjorde sig gældende i dem. Da det blev tematiseret som “den individuelle dimension” blev det generaliseret til et nødvendigt problem for **hele** projektet; men det bibeholdt en dobbelt betydning.

I én version var problemet identisk med Brugerservice’s kroniske overlevelseshælsesproblem om, hvordan og hvor meget projektet kunne realisere en revalideringsfunktion: Er det nu også rigtigt, at Brugerservice kan løse psykosociale problemer med sin metode? Svinger vi reelt assistenter, som ønsker en helt traditionel revalidering? Hvad kan der gøres for at undersøge, om og i hvilken udstrækning det er tilfældet, og dernæst for at forbedre denne dimension i arbejdet? Den version blev straks kritiseret, bl.a. fra Mikkel: Med de spørgsmål bliver der igen lagt op til at udskille det psykosociale og arbejde særskilt med det; allerede ved at stille spørgsmålene sådan producerer problemet sig selv. I stedet, mente Mikkel, burde det tematiseres som problemet om, at Brugerservice endnu ikke var blevet gode nok til at udvikle projekter, der kunne overflødiggøre disse spørgsmål. Den megen opmærksomhed på den individuelle dimension forhindrede en nødvendig målrettet satsen på at styrke Brugerservice’s virkelige akilleshæl, “projektdimensionen”.

I en anden - min egen - version var det netop adskillelsen mellem de to dimensioner, der var problemet. Problemet om det psykosociales udstødning blev ikke kun reproduceret i behandlingstænkningen, men også i dens modsætning, hvis denne brugte strudsemetoden overfor den socialpolitiske virkelighed, som Brugerservice arbejdede i og satte parentes om forhold, der centralt medbestemte delprojekternes forudsætninger. Den individuelle dimension kunne i stedet være overskriften på en bestræbelse på at åbne disse parenteser og reflektere projektets modsigelsesfyldte konstituering. Spørgsmålet var dermed ikke, hvor langt metoden rakte, og hvordan den kunne suppleres, men snarere om der kunne udvikles ny og mere sikker viden, mål og midler som kongruent udbygning af projektet ved at overvinde en ensidighed ved projektets idealbegreber.

Det psykosociale mandat

Det psykosociales artikulering og udforskning måtte altså udvikles som logisk forlængelse af den etablerede praksis, dvs. som konstruktion og eksplicitering af de lokalkulturelle betydningsstrukturers psykosociale aspekter, og som refleksion og udvikling af projektets egen modsigelsesfyldte konstituering. Dette i modsætning til at tage udgangspunkt i det psykosociales givne udformning i bestemte handlesammenhænge, som var konstitueret med givne rollefordeling omkring givne, individualiserede problemer, men hvis relation til den øvrige praksis var uklar eller ligefrem komplementær. Det var dette princip, der var indholdet i Brugerservice’s begrundede modvilje mod at lade mig foretage, hvad de (og til en vis grad jeg selv) opfattede som “interviews med assistenterne om deres perspektiv på behandlingen”. At organisere en refleksion af et særligt “assistent-perspektiv” i handlesammenhænge, der var defineret med udgangspunkt i assistenternes klient-status og fastholdt omkring den, var ikke blot at “slå genvej” til et brugerperspektiv fremkaldt i uklart konstituerede handlesammenhænge, det var også at “slå genvej” til en “løsning” af “den individuelle dimensions problem”, der fastholdt projektet i givne praksisbegreber i stedet for at bidrage til at udvikle nye.

Stillet op på den måde leder spørgsmålet om den individuelle dimension til, at jeg tager tråden op fra kapitel 7: Udvikling og eksplicitering af det implicite psykosociale aspekt i delprojekternes arbejde i forbindelse med deres demokratiske styring. Som vi så i kapitel 6.1 og 7.4, var og er der i praksis grænser for, hvordan og hvor omfattende man kan tematisere det psykosociale i en eksplicit diskussion uden at den rekonstrueres som en handlesammenhæng, der gør "individuelle problemer" til udabstraheret genstand og dermed omskaber den til en (omsorgs-)relation mellem en behandler og en klient.

Det er især meget tydeligt - næsten klodset - illustreret i eksemplet i kapitel 6, hvor Ane bliver opmærksom på og prøver at forhindre en sådan rekonstruering. Hun ender med at erklære, at hun "overhovedet ikke er utilfreds", og resultatet af forsøget på at tematisere hendes forhold er meget magert. Efter Anes mening handler diskussionen om Michaels ledelsesform og -linje i Madkapellet, og en sådan diskussion berettiger ikke en omfattende tematisering af hendes personlige forhold. Navnlig ikke, når hensigten tilsyneladende er - det har Ane også før set eksempler på - at omdefinere et fælles problem (ledelsesstil, kompetenceafgrænsning, manglende planlægning) til et personligt ("brok", uklare mål) for at lukke af for bestemte standpunkter.

Denne begrænsede rækkevidde af mulige psykosociale tematiseringer i handlesammenhængens konstituering vil jeg kalde for handlesammenhængens psykosociale mandat. Spørgsmålet om det psykosociale mandat handler altså om, hvorvidt og hvordan vi kan tematisere psykosociale forhold uden at handlesammenhængen rekonstrueres omkring en udabstraheret psykologisk genstandsbestemmelse (med deraf følgende given rollefordeling og betydningsstruktur, psykoterapeutisk og/eller indenfor behandlingsparadigmet).

Som vi ser i eksemplet, afhænger mandatet ikke kun af, hvordan en psykosocial tematisering hænger logisk sammen med handlesammenhængens mulige konstituering (som udmøntning af en lokalkulturel betydningsstruktur), men også af, hvordan deltagerne vurderer den konkrete rekonstruering, der finder sted med tematiseringen i den givne situation. Der er (formodentlig) ikke i Madkappellets generelle situation noget principielt til hinder for, at vi også diskuterer Anes ønsker om arbejdsopgaver, hendes fremtidsplaner m.v. på disse møder; men netop på dette møde er det (således vurderer Ane) et urimeligt emneskift, der kan have som konsekvens, at de fælles problemer glider helt ud af synsfeltet.

Som jeg allerede var inde på i kapitel 7 (s.195), afhænger det psykosociale mandat i første række af, i hvilken udstrækning, handlesammenhængen(-e) overhovedet er konstitueret omkring en meningsfuld og forpligtende mål-middel-sammenhæng; dernæst af, hvorvidt denne logisk muliggør en konkret psykosocial tematisering, og først derefter af, hvordan handlesammenhængen umiddelbart rekonstrueres med tematiseringen. Rækkefølgen er her ikke uden betydning. En meget omsorgsbevidst og pædagogisk tilrettelagt, men sagligt dårligt fungerende eller sværtgennemskuelig praksis kan let give et mere begrænset psykosocialt mandat end et genert og ordknapt, men effektivt og meningsfuldt arbejdsfællesskab.

At mandatet betegner en "rækkevidde" er ikke helt præcist, for det er ikke nogen rent kvantitativ foreteelse. Tværtimod er mandatet en kvalitativt særegen side ved handlesammenhængens konstituering. Det afhænger m.a.o. indholdsmæssigt af mål-middel-sammenhænge og deltagerpræmisses - her altså af den lokalkulturelle betydningsstruktur, Brugerservice's

forskellige indbyggede hensyn, delprojektets konkrete udvikling osv. Endvidere viser det sig som en betydningsdimension ved en konkret handling, som ikke bare er en logisk følge af mandatet, men derimod udgør et konkret, kvalitativt unikt udspil til handlesammenhængens rekonstruering, hvis mandat derefter kan rekonstrueres.

Afgørende for mandatets "rækkevidde" er netop, at denne rekonstruerbarhed forbliver konkret - mandatet er overskredet, når berettigelsen af en psykosocial tematisering ikke længere kan bedømmes ud fra dens konkrete reference til den fælles praksis, men i stedet refererer til selvstændiggjort sociale (magtbaserede) begreber, roller, regler m.v., der set fra handlesammenhængens lokale perspektiv er indholdsbestemte.

Social identitet

Med eller uden mandat er en tematisering af det psykosociale altid ikke blot en erkendeshandling, men også en symbolsk interaktion. Deltagernes grunde til at regulere handlesammenhængens psykosociale mandat har reference til de praktiske implikationer af tematiseringen, som ikke kun generelt handler om, at deltagerpræmisser har betydning for handlesammenhængenes konstituering osv., men også særligt i relation til psykosociale forhold konstruerer et socialt sanktioneret begreb om de enkelte deltagere, som for dem får afgørende betydning for deres fremtidige ståsted. Der konstrueres m.a.o. en **social identitet**⁸¹ for den enkelte deltager, når hendes særlige forhold diskuteres.

Denne dynamik har fra starten begrundet den psykoterapeutiske tradition for at etablere et terapeutisk rum, en afgrænsning mellem den handlesammenhæng, hvori det psykosociale tematiseres, og en hverdag, hvori klienten kunne opretholde en derfor uforstyrret identitet. Det er denne afgrænsning, der muliggør, at hensynet til identitetens reproduktion i relativ forstand kan holdes ude fra den terapeutiske bearbejdning af psykiske problemer, sådan så at denne kan hæve sig over umiddelbarheden og operere i en erkendelsesmæssigt gunstig "gnostisk distance" til hverdagslivet (sml. Nissen, 1990c). I samme bevægelse bliver der imidlertid fastlagt en rollefordeling indenfor denne handlesammenhæng selv, der igen indebærer, at dens grundlæggende konstituering vanskeligt kan forandres. Klienten kan i det terapeutiske rum være relativt fri for umiddelbare sociale konsekvenser af det sagte, men til den pris, at psykoterapiens grundlæggende handlesammenhæng fastsættes og personaliseres: Udpegningen af en tilpasningsproblematik båret af det enkelte individ. Klienten kan løsrive sig og reflektere sin sociale identitet i familien, parforholdet, arbejdspladsen, men kun ved at befæste sin sociale identitet som klient, og derigennem til syvende og sidst også sine individualiserede ståsteder i disse andre handlesammenhænge.

Brugerservice's eksplicitte tematiseringer af det psykosociale må altså undvære et terapeutisk rum og "leve med", at det samtidig er en regulering af deltagernes sociale identitet. I vores eksempel forfægter Ane ikke blot et standpunkt - støttet og dermed generaliseret af Astrid - men

81 Begrebet "social identitet" omfatter m.a.o. her ståstedets begrebslige side, dvs. dets sprogligt regulerede sociale reproduktion.

de forhandler samtidig hendes sociale identitet: Michael er tilsyneladende på vej til at indplacere hende i et ståsted for "brokkere", som Anette tidligere har indtaget (mere herom i næste afsnit), og til hvilket hører et særligt "uansvarligt" perspektiv på Madkappellets arbejde, hvorudfra alle hendes standpunkter må ses. F.eks. må Anes påpejning af problemet om fraværet af daglig planlægning herudfra betragtes som en undskyldning, snarere end et "reelt" argument. Ane forsvarer sig kraftigt mod denne indplacering - hun så, hvordan det gik med Anette - og bliver af hensyn til sin sociale identitet nødt til at hævde, at hun overhovedet ikke er utilfreds. Anes sociale identitet er en bestemt side ved Madkappellets og vores mødes konstituering som handlesammenhænge, der er særligt relevant i forbindelse med tematiseringen af hendes personlige forhold, og dermed også et særligt vigtigt hensyn i hendes vurdering/regulering af mødets psykosociale mandat.

Socialpolitisk "bevidstgørelse" - og dens udformning

Helt overordnet er Brugerservice's udgangspunkt, for at kunne arbejde differentieret og reflekteret med psykosociale mandater og identiteter, det forhold, at det - netop i kraft af delprojekternes lokalkulturelle indplacering - er ikke-givet, altså bevægeligt, hvordan psykosociale aspekter indgår i handlesammenhængenes konstituering. Brugerservice's praktiske overskridelse af behandlingsparadigmet hviler på det fodfæste, der er etableret i en lokalkulturel praksis. Som vi har diskuteret i kapitel 8, så har Brugerservice imidlertid også en fod i den anden lejr - det er også en revalideringsforanstaltning, med en sådant indbyggede dobbeltheder af disciplinering, kvalificering osv. - og derfor kan en eksplicitering af psykosociale aspekter ved praksis ikke alene referere til den lokalkulturelle betydningsstruktur. Hvis man forsøgte på det, ville resultatet paradoksalt nok være, at det psykosociale mandat skrumpede ind til ingenting, fordi der da ville være tale om en dikotomisering med den konsekvens, at denne "lokalkulturelle handlesammenhæng" måtte forsvares mod anslag "udefra". Handlesammenhængen måtte da "holdes ren", og alene muligheden af et "revalideringsperspektiv" med tilhørende magtrelationer osv. ville true denne konstituering.

Det er imidlertid af samme grund heller ikke muligt at overvinde dikotomisering og udstødning blot ved at fastholde et eller andet "blandingsforhold". Det er med god grund et enten-eller. En lokalkulturel konstituering er ikke troværdig, hvis afgørende sider ved deltagernes præmisser er skjult bag en professionel tavshedspligt. Det psykosociale mandat bliver ikke udvidet ved, at der pr. dekret tilkobles en behandlingsproblematik. Tværtimod er netop "blandingen" en afgørende grund til at formindske det. Vi så i eksemplet ovenfor, hvordan Ane, netop på grund af den påtrængende kontrast mellem de to mulige konstitueringer af handlesammenhængen, måtte afvise helt, at der skulle være noget problem med hende.

Tilsyneladende er vi her fanget i den fælde, som begrundede Brugerservice's før omtalte tendenser til at sætte parentes om de set fra et lokalkulturelt perspektiv "fremmedgjorte" psykosociale problemer (og dermed handle ud fra et princip, der lignede "myten om den liderlige luder").

Løsningen på dette problem var, som jeg "beregne" den teoretisk, at generalisere lokalkulturelernes begreber så vidt, at de ikke blot kunne rumme psykosociale aspekter, men også

de modsigelsesfyldte socialpolitiske forhold, hvori Brugerservice arbejdede. På dette generaliseringsniveau var der så at sige tale om Brugerservice-identitetens egen lokalkulturelle betydningsstruktur.

Det betyder at det psykosociales eksplicitering måtte forbindes med en socialpolitisk tematisering, der rettede sig "ideologikritisk" mod revalideringsprincippet (behandlingsparadigmets) normative disciplinering. De individualiserende betingelser, assistenternes klient-status, de psykosociale problemers "fremmedgjorthed", projektets forsøg på at udvikle nye tilgange til dem osv. - alt dette måtte kunne mødes åbent og offensivt, netop når delprojekterne havde så vidt fodfæste i en lokalkulturel praksis, at behandlingsparadigmet kunne gøres til genstand i handlesammenhænge, der ikke selv var konstitueret på dets grundlag og dermed "ses udefra".

Den konklusion drog jeg på et tidligt tidspunkt i vores samarbejde, bl.a. inspireret af FRIGGs referencer til Freire (1973, se s.171). Den praktiske udformning af idéen var derimod i første omgang helt uafklaret. Freires "bevidstgørelse" er i sig selv i sin udformning ikke tænkt som andet end en hvilken som helst lokal legemliggørelse af en ideologikritisk kamp mod undertrykkelse - dvs. den indtænker ikke denne lokaliseringens egen ideologiske karakter. I den henseende er Freires metodiske principper om "sokratisk dialog" m.v. helt tilsvarende de kritisk-psykologiske idéer om subjektvidenskabelig metodiks "udviklings-figur", som jeg har diskuteret i kapitel 2 (s.55).

Et simpelt eksempel på denne problematik var vores evalueringsmøder i Økologiske Igangsættere (se s.140) Her var der netop tale om, at projektet havde fodfæste i en lokalkulturel betydningsstruktur udenfor behandlingsparadigmet, og derfor kunne vi i diskussionen af projektets rummelighed i forhold til forskellige typer af deltagerpræmisser ganske uproblematisk tematisere den kroniske arbejdsløsheds problemer og forskellige handlemuligheder overfor den individualiserende dynamik i den. Det udvidede igen projektets psykosociale mandat, fordi man kunne forholde sig til disse betingelser sammen og forstå et bredere spektrum af deltagelsespræmisser derudfra.

Til gengæld var det svært på et Fællesmøde, der var et centralt forum i projektet, at diskutere de psykosociale forhold/problemer, som kom til udtryk i, at de enkelte deltagere i større eller mindre grad afviste og tilsyneladende helt frivilligt valgte at forlade det fællesskab, som vi sad og udgjorde. Disse problemer fremstod simpelthen som den enkeltes - uforklarlige og private - lyst eller ulyst til at være med. Projektets og Fællesmødets handlesammenhæng var konstitueret omkring en lokalkulturel betydningsstruktur, som opretholdtes ved deltagernes umiddelbare bekræftelse, og som dermed tendentielt blev truet ved tilsynekomsten af uhåndterlige individuelle problemer. Den trussel rettede sig dels mod fællesskabet, dels mod dets deltagere, som ikke kun oplevede deres handleevne reduceret i takt med projektets handlekraft, men også - for at holde projektets betydningsstruktur intakt - havde tendens til at udvikle skyldfølelser⁸².

82 Også refleksion af de enkelte deltageres egne forhold er handlinger i handlesammenhænge, hvis generelle konstituering er primær i forhold til dens enkelte standpunkter. Hvis, på en eller anden måde, der opstår en konflikt mellem en deltager og handlesammenhængens konstituering, kan der derfor være en tendens til at deltageren, (i det omfang, hun er tvunget til det) udformer sin refleksion som et standpunkt i den selvsamme handlesammenhæng,

Kun ved at omdefinere problemerne til “ulyst”, “prioritering” osv. kunne der opnås en umiddelbar problemfrihed (efter en begrænsende handleevnes princip). At inddefinere problemerne i det lokalkulturelle “lyst-princip” var umiddelbart kongruent med projektideologien, men indebar samtidig en “ideologisk fiksering” (sml. s.237) på en individualistisk drejning af den, som i en således selvforstærkende logik indskrænkede det psykosociale mandat.

Eksemplet fra Økologiske Igangsættere skal illustrere, hvordan den praktiske udformning af refleksionen er ideologisk, dvs. ikke blot realiserer nogle almene begreber, men samtidig konstituerer lokale handlesammenhænge på måder der ikke nødvendigvis begunstiger udvidelser af det psykosociale mandat.

I Brugerservice blev projektidentiteten med inddragelse af assistenterne (bl.a.) konstitueret i Fællesmøder, og til en vis grad Husmøder og Assistentmøder. Disse fora havde alle svært ved at nå en tilstrækkelig vilje til at danne udgangspunkt for en (konfliktfyldt) diskussion af projektets socialpolitiske identitet, og de var (i tæt sammenhæng hermed) ofte præget af ideologisk fiksering (se også eksemplet i Forchhammer & Nissen, in press). Det forekom derfor hensigtsmæssigt at afprøve en særlig type møder, som skulle være særligt beregnet på at udvide de psykosociale tematiseringer i delprojekterne. Forløbet af ugentlige møder i Madkapellet skulle netop etableres med de fornødne ressourcer som forsøg på at realisere denne idé.

9.2. MADKAPELLETS BRUGER-EVALUERING

I det følgende vil jeg forsøge at rekonstruere sammenhænge mellem psykosociale tematiseringer, handlesammenhængens konstituering og projektets praksis i det forløb af møder i Madkapellet, som er beskrevet i kapitel 5.2.

Forløbet er, som alle konkrete udviklingsforløb, karakteriseret ved, at de forskellige temaer/udviklinger til dels er sideløbende, til dels hænger sammen, nogle gange er successivt dominerende, nogle gange overlappende osv. Da jeg har beskrevet det kronologiske forløb i generelle vendinger, kan jeg her tillade mig at gøre lidt vold på kronologien og fremstille nogle af de vigtigste temaer i adskilte afsnit, som om de virkelig kun var successivt dominerende og førte over i hinanden.

Ambitionerne. arbejdsfordelingen og Anettes brok

Baggrunden for møderne i vores samarbejde med Brugerservice er allerede beskrevet omfattende i alt det foregående. Man kan ikke rigtigt tilsvarende tale om en baggrund i Madkapellets gruppe af assistenter eller Madkapellet som delprojekt. I stedet toner Madkapellet gradvist frem i løbet af

udvikler skyldfølelser og udstøder sine egne konflikтуelle handlegrunde som tredjeperson-processer (sml. Osterkamp, 1976; kap. 5.5.5).

de første møder, dels i kraft af at såvel medarbejderen som flere af assistenterne "skiftes ud", dels som følge af, at møderne gradvist etableres som fast tradition. Disse forandringer er så omfattende, at vi deltager i nykonstitueringen af et delprojekt, snarere end i en videreudvikling af et. Der var m.a.o. ikke nogen etableret gruppe eller noget delprojekt, der sammen kunne forholde sig til vores forslag (bilag 2) om at holde ugentlige møder til evaluering af delprojektet og til kollektivisering af den individuelle dimension; men de enkelte assistenter ytrede sig hen ad vejen om vores forehavende - mest positivt, men nogle med en vis skepsis overfor, om det hjælper at tale om tingene. Først langt senere - på det 12. møde - kommer disse møder til egentlig diskussion.

Derfor ytrede de forskellige standpunkter overfor møderne som måder at deltage på og som de løbende bidrag til rekonstrueringer. Allerede fra det 4. møde - det 2. med den gruppe, der skal fortsætte sammen - er der vigtige temaer til diskussion og møderne er placeret ind i Madkapellet som en af dets rutiner.

Det første store tema har tæt forbindelse med Madkapellets konstituering efter Michaels tiltræden og er på i varierende omfang på alle de første syv møder. Det handler om, hvordan Madkapellet etableres som ambitiøst arbejdsfællesskab, og hvordan der i forhold til denne udvikling er plads til "sociale hensyn". Anette spiller en særlig rolle her, fordi hun indtager og forfægter et standpunkt, som tilsyneladende direkte modarbejder ambitionerne, og fordi hun gennem disse konflikter til sidst presses helt ud af Madkapellet for siden at havne i Rengøringsgruppen.

Vi møder først temaet helt direkte på det 4. møde, hvor Anette er bekymret for Michaels planer. Vi har taget udgangspunkt i gruppens presserende utilfredshed med, at gårsdagen ligesom andre torsdage var dødkedelig, og Michael annoncerer, at der er mulighed for, at Madkapellet overtager frokostkantinens fra om seks uger⁸³:

Anette: Men får vi nu tid til at planlægge?

Michael: Ja, men på en anden måde, mere dagligt, og gruppen bliver delt op - men lad os vente til vi er sikre på om det bliver til noget. Du skal ikke bekymre dig.

Helle: Hvordan beslutter I dette?

Michael: Først skal ledelsen og Medborgerhuset beslutte det - så snakker vi om det her, ud fra hvad folk har lyst til.

Anette: Hvad nu hvis vi pludselig kun er tre personer?

Michael: Det er mere vores problem i projektet (= i Brugerservice, MN). Men det bliver mere spændende på den måde. Du bekymrer dig.

Anette: Det er altså ret meget. Holder det?

83 På grund af Alfs båndoptagerforbud er dette møde refereret direkte fra mine øjeblikksnoter og derfor ikke ordret gengivet.

Michael: Du har kun 37 timer om ugen - så hvad er dit problem?

Morten: Hvorfor mener du ikke, det er Anettes problem?

Michael: Hvad er Anettes problem?

Anette: Hvornår skal vi så planlægge?

Michael: Igen: Hvad er dit problem?

Anette: At vi ikke kan overskue det

Michael: At du ikke kan overskue det?

Morten: Du mener, det er for ambitiøst?

Helle: Hvordan har det været indtil nu?

Anette: Godt nok - men måske bliver det for meget, vi binder os til - det er et sats!

Michael: Men er koordinationen da ikke blevet bedre?

Anette: Jo, men...

Morten: Hvad mener I andre?

Arne: Det er et sats - men det er også nødvendigt!

Helle: Er det dit ansvar, der får dig til at være bekymret?

Anette: Jeg har det sådan, at jeg skal have opskrifter for at overskue det! Og det kniber allerede som det er nu.

Arne: Nej, det går fremad...

Anette: Ja, men...

Arne: - Jeg snakker! Der er sket noget. Det er ikke perfekt, men der er taget store skridt. Selv hvis folk bliver syge, går det - vi er bedst, når vi er presset!

Michael: Vi får ros fra alle. Derfor får vi denne mulighed. Stemningen er god.

Ane: Ja!

Helle: Hvad kunne gøre dig mere tryk, Anette?

Anette: Det er svært at svare på... Jeg fornemmer, at man slipper det let, man er dårlige til at give besked videre - og det er ikke blevet bedre!

Amy: Det har fungeret fint den sidste uge!

Anette: Så meget er der vel heller ikke sket...

Michael: Jo, Ali og jeg har snakket sammen, og

Anette: Det var også anderledes da jeg startede, måske er det bare mig der...

Ane: Nu er der gang i den hele tiden.

Helle: Der hvad, Anette?

Anette: Laver f.eks. det samme i to uger i træk

Arne: Men der er sket noget de sidste 14 dage. Kollektiviteten - ja, som jeg sagde sidste gang: Det primære er maden! Derfor kan vi ikke være så skide kollektive hele tiden.

Den klare og fælles oplevelse er, at Madkapellet, ikke mindst i den uge, hvor Anette har været fraværende, har forandret sig til det bedre. Med "maden som det primære" er det blevet, hvad de oplever som, et meningsfuldt kvalitetsprojekt, i langt højere grad end det var tidligere - dvs. i den lange ustabile periode der gik forud. Netop ved at være presset og sætte mål udover hvad de troede, de kunne, har de udviklet et godt arbejdsfællesskab, der igen gør hele deres dagligdag og deltagelse i Brugerservice meningsfuld. Denne udvikling oplever de for en stor del hænger sammen med Michaels tiltræden som en arbejdsleder, der meget mere end Mille stiller krav og har ambitioner på Madkappellets vegne. De har oplevet en god, arbejdsom atmosfære, og de er på baggrund af "torsdags-kedsomheden" enige om at skrue ambitionsniveauet op.

Når Anette - som tilsyneladende med sit fravær ikke har saglig føling med denne situation - taler imod ambitionerne, så markerer hun derfor i dobbelt forstand et særstandpunkt. Dels umiddelbart ved sit afvigende synspunkt. Dels ved at hun tilsyneladende går ud fra som givet, at hun kan tale med uden at behøve at tage højde for de andres nye erfaringer. Den dermed udtrykte mangel på respekt for arbejdet antyder, at Anette ikke bare er realistisk bekymret, men har intentioner om at holde Madkapellet "nede" på et niveau, hvor arbejdet er sekundært i forhold til det sociale. Michael "må" derfor svare igen med ikke at tage hendes bekymring alvorligt, hvis han skal fastholde respekten for Madkappellets arbejde. Og uanset, om Anette - som vi senere skal se - kan have ret i, at arbejdsfordelingen ("kollektiviteten") kan være et problem, så kan den fra Arnes synspunkt ikke ses isoleret fra arbejdet selv, uden at det i sig selv forekommer at være et argument for, at Madkapellet skal være et beskæftigelsesprojekt, hvis meningsfuldhed er sekundær.

Den logik går igen senere i samme møde. Michaels henvisning til, at han har snakket med Ali er et forsøg på at introducere dette tema, og da vi senere kommer til det, vil han især bruge det til at fremhæve, at Ali ikke skal tro, han bare har fået en loppetjans og kan bruge hudfarve og sprogproblemer (Ali er arabisk indvandrer) til at spille på de andres "sociale forståelse". Ali isolerer sig med en walkman og påtager sig det kedelige arbejde, fordi han ikke rigtigt deltager i planlægningen. Ane og Anette mener, det er fordi han er udenfor - hvad han også selv siger direkte - og at gruppen må gøre mere for at få ham med, måske bl.a. indføre egentlig opgaverotation.

Men Michael er sikker på, at det er "omvendt racisme", og at han har gennemskuet, at Ali føler sig bedre end de andre, fordi han er langtidsledig og ikke revalident. Han illustrerer ved at fortælle om en gang, hvor Ali ti minutter efter at have lovet bod og bedring forlod arbejdet og bare tog sig noget mad, midt i den mest hektiske tid. "Bad timing!" noterer Ane, og alle griner med Ali.

Den konstituering af Madkapellet, vi her ser demonstreret og realiseret, indeholder flere tæt forbundne sider.

For det første etablerer Michael sig som arbejdsleder i helt traditionel forstand. Det er ham, der lægger den nye og mere krævende linje, det er ham, der "annoncerer" kommende ændringer, og det er ham, der allerede har talt med Ali. Han bakkes op, tilsyneladende fordi det har haft en positiv indflydelse på arbejdet.

For det andet etableres arbejdet, defineret entydigt som "maden", som det primære, i en sådan grad, at der næsten slet ikke bliver plads til det sekundære. At både Ali og Anette har reelle problemer må afvises for at sikre respekt om arbejdet; "kollektivitet", muligheder for opgaverotation m.v. fremstår som sociale hensyn, der er abstrakte i forhold til arbejdets konkrete udførelse, og bliver derfor afvist, især af Arne, Alf og Michael.

For det tredje inddefineres et særligt psykosocialt mandat og dermed forbundne sociale identiteter, ud fra den Makarenko-lignende devise: "Ingen klynken!" (Makarenko, 1981). Arne finder, at de fungerer bedst under pres, og at Anettes bekymringer gør arbejdet umuligt for hende. Michael forklarer senere sin reaktion på Anettes bekymring med, at hvis hun bekræftes i den, bliver den bare værre. M.a.o.: Optimisme sikrer konstruktivitet, hvormed igen alle problemer løses; det afgørende er viljen til at begynde på en frisk. Dette har konsekvenser for de sociale identiteter, som imidlertid er vidt forskellige for Ali og Anette. Ali inddefineres som en "doven skid", dvs. en stærk person, hvis styrke nu, efter Michaels indgriben, kan tilføres gruppen. Anette placeres derimod på et særligt ståsted, hvorfra indvendinger ikke kan tages for gode varer, fordi de betragtes som udtryk for manglende vilje. Ali velkommes ved, at vi sammen griner ad hans "bad timing", mens Anette afvises, fordi hun ikke viser tegn til at ændre sin "brokkende"/"klynkende" indstilling.

Anette forbliver som sagt i dette ståsted, og konflikterne omkring det spidises til. Allerede på det næstfølgende møde bliver der spøget med, at "Anettes barn altid er sygt om onsdagen". Vi forskere fandt, at selvom Michael havde givet os lov til at anfægte hans indstilling undervejs, så var det svært at forlange eksplicitering af hentydninger som denne, der netop var begrundet i modviljen mod at gå ind på "klynkeriet"; i stedet ønskede vi at tematisere arbejdsfordelingen, fordi den udsprang direkte af de løbende organiseringsbehov og samtidig svarede til noget af indholdet i Anettes indvendinger.

Problemet bestod i, at arbejdet delte sig op i to adskilte niveauer, svarende til to relativt stabile typer af ståsteder: Nogle (især Arne) stod for menuen, mens andre lavede kuli-arbejdet. Det gav dels problemer med skrøbelighed, dels ønskede de fleste en fleksibilitet og muligheder for at oplæres i at kunne tage det overordnede ansvar som "kok". Både for Anettes og Alis vedkommende var kuli-arbejdet forbundet med manglende engagement og manglende indflydelse, og med baggrund både i Alis langtidsledig-status og Anettes situation som enlig mor

var det ikke usandsynligt, at disse ståsteder igen havde en systematisk forbindelse med bestemte deltagelsespræmisser, også på betingelsessiden. Det var f.eks. langt fra givet, at Anette uden videre kunne stramme ballerne og beslutte sig for at være konstruktiv. Det ovenfor omtalte psykosociale mandat begrænsede imidlertid i høj grad mulighederne for at "decentrere" og tematisere f.eks. Anettes eventuelle onsdags-problemer, og i stedet blev det en "arbejdsintern" diskussion, som hurtigt orienteredes mod den nye situation ved den forestående overtagelse af frokostkantinens.

Madkapellets "opgør" med Anette kulminerer på det 7. møde (se s.123-125). Indfaldsvinklen var Arnes teori om, at når Alf også overfor hende reagerede voldsomt, så var det fordi han gav pludseligt udtryk for noget, alle følte, men ikke turde sige. Samtidig har Michael haft en samtale med Anette og Lene efter endnu et af hendes fravær, hvor de nåede frem til, at hun havde det svært med Alfs og Arnes "tone", og det har de aftalt at "tage op med gruppen". Anette får sagt, at "der er nogen, der er så pissekloge, at de kan undvære hovedet!" Arne ved, at den er til ham, og han tager fat i den, straks han kan komme til det:

Arne: Det ligger også i hvad Anette sagde før: At der er nogen af os der er så pissekloge og kører hele lortet. Og det ku' jeg da godt li' at vide: Hvem er det? Og er det virkelig så galt, hvis nogen er bedre til noget end andre? Det er der da, selvfølgelig er der da det!

Anette: Nå men det her projekt kører meget på, at man skal være social, og vi skal lave alt i fællesskab, men det synes jeg ikke er tilfældet altid, vel. Hvis man er så pissedygtig i et køkken, hvad er man så her for?

Arne: Fordi man ikke har haft arbejde længe, måske, altså!

Anette: Så kunne du lisså godt gå ud og være kok, eller på en fin restaurant...

Arne: Ja tak! Kom med arbejdet, du, så står jeg der lige på stedet!

Morten: Hvad ligger der i det, du siger? Du kan ikke lide, der er så stor forskel mellem... evnerne, eller: Synes du, at Arne burde være et helt andet sted end her? Er det det, du siger?

Anette: Nej men det kan bare ikke være - når jeg kommer hjem til min kæreste mandag aften, og jeg er i pissetårligt humør, og jeg kom heller ikke om tirsdagen. Jeg var så tæt på at ringe her og sige: Jeg kommer sgu ikke mere, fordi...

Arne: Ja, hvorfor?

Anette: ...det kan godt være, at så er det måske mig der ikke hører til her. Det kan man også godt få fornemmelsen af! Altså, det kan jeg ikke deltage i!

Arne: Jeg kan sgu ikke få det til at hænge sammen med, at det er så helvedes... kaotisk og sådan noget, og så kommer der flere og flere kunder, sådan at vi rent faktisk har fordoblet kundeantallet på tre uger Det kan jeg kun få til at hænge sammen med, at fordi køkkenet kører ordentligt og fordi vi laver bedre og bedre mad, og så kan man diskutere: Hvorfor gør vi det?

Anette: Ja, en ting er rigtigt nok, det mad vi laver, det er skidegodt, og kunderne er tilfredse. Men det er jo mig til jer, ikke...

Arne: Hvad så, skal vi lave dårligere mad?

Anette: ... det er jo medarbejderne indbyrdes. Jeg synes ikke, jeg har det godt her i øjeblikket. Og det vil jeg også sige til Michael: Michael kan også skabe forvirring. Fordi så senere om mandagen, ikke, så fandt vi ud af, at vi havde sgu ikke engang fået købt saftvand, ikke, og vi sælger også et glas mælk til dem, der vil have det. Og det var der ikke tænkt på. Og Michael har selvfølgelig måske heller ikke tænkt over det, han er også kun et menneske, det er slet ikke det. Og det var sådan, at Michael var gået med nøglen til kassen. Så vi havde heller ikke mulighed for - det har jeg også talt med Michael om, så sagde han: Så kunne I have tænkt så langt, at så låne en 50'er i Medborgerhuset, ikke. Men det irriterer mig bare, for det er sgu lisså vigtigt, det er i orden, som at maden er i orden. Og det gik jeg så og småbrokkede mig over. Så kom Arne: "Ja, nu har vi kraftedme hørt det!" ikke...

Arne: Ja!

Anette: ...og jeg kan ikke forstå, det ikke generer ham! Så kan han da bare sige: Nå men Anette, det er sgu da egentlig rigtigt nok, det er da skide irriterende, vi ikke kan gå over og købe noget saftvand. Og så skulle jeg bare: "Dumme, dumme", ikke...

Arne: Overhovedet...

Anette: ...og "jeg skal altid brokke mig"!

Arne: Overhovedet ikke. Jeg ved sgu ikke hvad fa'en det er, du tænker. Det er der jeg synes, meget af problemet ligger. Før, da "rottede vi os sammen imod dig", fordi jeg også brokker mig, ikke. Det, der helt klart skete, da du sad, det var, at da jeg havde hørt nummer 25 eller 26 gang, at det var fandme også for dårligt at vi ikke havde noget saftvand, så sagde jeg: "Du behøver ikke sige det 100 gange, det kommer der ikke saftvand af", vel. Det er fandme irriterende, når man står og arbejder, at så sidder der nogle nede ved det bord og bare: "Brokke, brokke, brokke". Vi ved godt der ikke er saftvand, og det vidste vi også efter 26 gange, det var det, jeg sagde til dig...

Anette: Nej men jeg tror også, nu var du i dårligt humør, så lød det som om, jeg gentog det 27 gange, ikke. Du var virkelig i skide dårligt humør på det tidspunkt.

Arne: Ja, det var jeg. Og det vidste alle og enhver, og de vidste også hvorfor...

Anette: ...og det kan jeg også være, og jeg kan også blive pro...

Arne: Det var ikke derfor, jeg var sgu blevet det alligevel, ikke. Og jeg føler virkelig, vi havde haft en skidegod uge, og når vi så kommer herind om fredagen, så (pruttelyd) sikke en lorteuge, sikke et lortearbejde, mand, ikke, og så bruger vi mandagen til at komme lidt ovenpå igen!

Anette: Det er ikke en kritik til arbejdet!

Arne: Nå men så hele projektet, hele Madkuppet, sådan føler jeg det! Når jeg går hjem herindefra om fredagen, vi har haft de her møder, så føler jeg: Hold kæft, mand, er det virkelig så dårligt?

Anette: Det er også fordi jeg skal vente med at tage problemerne op til om fredagen

Arne: Det tror sgu da faen når du ikke kommer!

Michael: Nejnejnejnej, det er ikke det!

Sekvensen illustrerer ganske godt diskussionen af Anettes situation: Hendes problemer med at formulere sit standpunkt "mig til jer" får det, hun siger, til at ligne usaglig og ukonstruktiv brok. Den har umiddelbart en pseudo-karakter, og dækker over hendes usikkerhed og problemerne med, om hun overhovedet hører til. Når det afdækkes, prøver hun mere direkte at tale for, at Madkapellet konstitueres som et mere socialt projekt men hver gang forgæves, og derfor vender hun igen, og ligeså forgæves, tilbage til det "saglige" plan. Det er svært for os at trænge ind i hendes problemer med, om hun hører til, fordi hun ikke vil anerkende den konstituering af handlesammenhængen, hvorudfra det for de øvrige i Madkapellet er rimeligt at diskutere det - og omvendt.

For Arne er det umuligt at tage Anettes problemer med ikke at kunne købe saftvand alvorligt, så længe hun bare sidder ved kaffebordet og brokker sig. Fra hans perspektiv giver vores møder et helt skævt billede af Madkappellets situation, når vi diskuterer sådan nogle problemer.

Anette føler sig bekræftet i at være udenfor ved, at ingen går ind på hendes præmisser - hun har det svært med at gå ind og tigge i Medborgerhuset og føler sig ydmyget af, at dét, at Michael har nøglen, betyder, at hun ikke kan købe for 25 kroner saft, og af, at hendes prioriteringer (saft, mælk osv.) fejes ubeset af bordet. Det er reelle, fælles problemer, som imidlertid ikke kan tages for gode varer, men sættes i forbindelse med Anettes personlige brok-mentalitet m.v. fordi de formuleres fra det "uansvarligt" ståstedes perspektiv.

Dette ståsted er direkte sammenhængende med den gældende definition af "maden som det primære". Da Anette faktisk en gang stod for maden, havde Arne og Alf meget svært ved at anerkende, at det fungerede, og de problemer, der også var, blev sat direkte i forbindelse med Anettes egenskaber (ufleksibilitet).

Dette er udtryk for en kompliceret paradoksal situation. Den konsensus, Madkapellet på dette tidspunkt er konstitueret omkring, har to hinanden modsigende forudsætninger: På den ene side, at "maden er det primære" og deraf følgende, at Michaels og Arnes fortrin og vurderinger er "objektive"; men på den anden side, at alle har et lige ansvar og engagement. Både "kvalitetsprojektet" og den "sociale dimension" er grundpiller i ideologien, og de "skal" jo, også ifølge forskernes idealbegreber, hænge sammen, selvom de faktisk her modsiger hinanden.

Det er derfor forbudt åbent at anerkende arbejdsdelingen, og det er også forbudt at anfægte den. Den konstituering skubber problemer foran sig hen i den nye situation, der kommer (hvor de da også dukker op igen på et nyt grundlag).

Anettes "brok" er uacceptabelt, fordi der enten må tages "sociale" hensyn til hende på bekostning af den objektive "kvalitet", eller også må hendes "uansvarlige" ståsted anerkendes som legitimt. Med det udgangspunkt vi har, er det derfor svært at se en mulighed for at trække en indholdsmæssig forbindelse mellem Anettes præmisser og den måde, Madkapellet definerer "ansvarlighed".

Da vi på det 12. møde ved evalueringen af forløbet indtil da diskuterer Anettes frafald, er der fra især Arnes og Alfs side modvilje mod overhovedet at tage det op, fordi hun efter deres opfattelse simpelthen ikke var indstillet på at være med. De "usaglige" konflikter var eskaleret, og Anette var til sidst begyndt at rette sin kritik mod alt og alle, så der kun var Michael tilbage til at forsvare hende.

Selv lagde hun imidlertid - bl.a. i mit senere interview med hende - især vægt på, at det var Michaels diktatoriske ledelsesstil, hun ikke kunne klare; selvom hun i høj grad også havde vanskeligheder med at få hjemmefronten til at passe med arbejdet (bl.a. mange kæresteproblemer), så var det efter Anettes mening slet ikke et problem, der skulle gøres til hendes personlige men et spørgsmål om Michaels ambitioner og manglende fleksibilitet.

Michael mente heroverfor til gengæld - i et interview - at Anette nok simpelthen var lidt dum.

Det, vi her har set, er en udstødningsproces, hvis forudsætninger er delvist ukendte. Netop den tætte forbindelse mellem Madkapellets konstituering med Michael som leder og "maden som det primære", og Anettes udmanøvrering på et sidespor, har gjort det svært med udgangspunkt i Madkapellet at få indblik i de sider ved Anettes deltagelsespræmisser, der rakte udover Madkapellet selv. Det psykosociale mandat blev givet en ganske særlig udformning, da Michael tog over og "bankede projektet op" sammen med Arne, og Anettes forhold lå fra starten udenfor det.

Den beskrevne konstituering af Madkapellet var overfor Anettes modstand relativt stabil og bred, bl.a. fordi den i udgangspunktet overhovedet etablerede Madkapellet som et meningsfuldt og fungerende delprojekt. Men, som vi nu skal se, var denne konstituering alligevel på intet tidspunkt uproblematisk, heller ikke for de andre assistenter.

Den absolutte autoritet og dens symbolske grænser: Alf

Som nævnt var en side ved Madkapellets konstituering i denne periode Michaels lederautoritet. Den er formelt set indbygget i Brugerservice's hierarkiske struktur som afdeling i Dag- og Døgncentret. "Gruppe-lederen" har absolut autoritet og svarer overfor sin projektleder, der igen svarer overfor Dag- og Døgncentrets ledelse. Det billede kompliceres imidlertid af Brugerservice's demokratiske projektidentitet, af medarbejdernes varierende forholdemåder og især, som grundlag herfor, af delprojekternes varierende lokalkulturelle forankring.

I Madkapellet kommer Michael til med en meget klar opfattelse af, at han skal "banke projektet op" og være eneansvarlig leder. Han bakkes op i de konkrete ambitioner fra (flertallet af) assistenterne, og i Madkapellet er der på dette tidspunkt ikke noget særligt islæt af frivillige, så den hierarkiske struktur bliver relativt enerådende. Som jeg senere skal vende tilbage til, er den lokalkulturelle forankring fra starten ret tynd, og den udtyndes yderligere ved den udvikling, som Michael og gruppen sætter i gang i denne periode.

Vi har allerede set, i uddraget i kapitel 6, kulminationen på, hvordan assistenterne, efter i den første periode at anerkende Michaels ledelse, efterhånden begynder at gøre indsigelser. Det når et første højdepunkt på det 6. møde, hvor det lykkes assistenterne, med Ane i spidsen, at "spidde"

Michael i to vigtige diskussioner. Først omkring, at han har sendt en ny frivillig ind i gruppen på et møde uden at informere dem først; siden omkring, at han reelt opfatter Arne som sin "stedfortræder". Michael prøver i begge tilfælde at benægte problemerne, men forgæves. Alene det, at det bliver nødvendigt for gruppen at bruge lang tid på møjsommeligt at argumentere konkret imod nogle af Michaels første skinmanøvrer, er frustrerende og virker lammende på assistenternes vilje til indflydelse. På det samme møde fremhæver Michael - ligesom ved talrige andre lejligheder - sin formelle autoritet, og det giver netop tilsammen et billede af en "abstrakt" ledelse, dvs. en, der ikke hviler på et sagligt belæg, men simpelthen på en magtstruktur.

Der er etableret en "mellemlider-problematik", hvor Michaels absolutte autoritet - og hans egen måde at forvalte den - placerer ham i et individualiseret ståsted, hvorfra det bliver mere og mere umuligt at have check på alle forholdene i Madkapellet og samtidig leve op til alle forventninger oppefra. Denne problematik vender jeg tilbage til nedenfor.

Der er imidlertid ikke blot tale om arbejdsledelse i almindelig arbejdsorganisatorisk forstand. Der er tale om en kombination af arbejdsledelse og "behandlingsansvar". Det er den kombination, der giver Ane problemer i sekvensen i kapitel 6, og "tvinger" hende til at ende med at sige, at hun slet ikke er utilfreds; det er også mere generelt den kombination, der gør det svært for assistenterne at anfægte det konkrete indhold i Michaels dispositioner. I det ovenfor omtalte 6. møde kan Michael skridt for skridt åbenbare særlige og i udgangspunktet "private" pædagogiske overvejelser, som igen efter tur bliver imødegået af assistenterne - og usikkerheden står tilbage om, hvorvidt Michael endnu har nogle, som han ikke kan afsløre uden at bryde en tavshedspligt. M.a.o. er Michaels autoritære ledelse det, der i fraværet af en egentlig udfoldet lokalkulturel betydningsstruktur følger det "saglige" og det "sociale sammen - og vores møder kommer på den måde til at være **hans** forsøg på at medinddrage assistenterne **delvist** i denne "psykosociale ledelse".

Kombinationen af arbejdsledelse og behandlingsansvar gør tendentielt lederrollen "total" i Goffmansk forstand (sml. Goffman, 1961; 15ff.), når autoriteten ikke blot gælder begge "dimensioner" eller typer af handlesammenhænge, men også og først og fremmest deres forbindelser og de helheder, som de danner sammen.

I det 7. møde (se s.123-125) dumper vi meget direkte ind i denne problematik. Hele mødets ramme er Michaels indledende krav om, at hvis ikke vi får diskuteret os frem til en fornuftig forklaring på Alfs korporlige angreb, så vil han gå ind til Lene og få Alf bortvist.

Her, som i andre sociale institutioner, er bortvisning som udgangspunkt reaktionen på vold. Sådan er det defineret, fordi det i modsat fald ville være temmelig utrygt at være socialarbejder; institutionen må stå inde for den enkelte medarbejders personlige sikkerhed med hele sin autoritet. Og her, som andre steder, afhænger reglers konkrete udførelse alligevel af den berørte medarbejders måde at håndtere konflikten⁸⁴. Derfor har Michael her og nu en nærmest uindskrænket magt over Alfs forhold til Madkapellet.

84 En dobbelthed, hvori man kan se spillet i behandlingsparadigmet mellem personernes reduktion til deres roller (og dertil hørende regler osv.) og praksis' personalisering.

Chokket over det skete og ønsket om at få det på plads blander sig med den overhængende konsekvens og dens videre implikationer for Madkappellets konstituering⁸⁵ og begrundet, at vi forsigtigt prøver at få en dialog i gang under Michaels damoklessværd.

Alle bidrager - undtagen Alf. Han er ikke indstillet på at diskutere men erklærer sig parat til at tage konsekvensen. Efter et par vanskelige minutter bryder Michael isen og introducerer en konflikt tidligere på ugen mellem Alf og Anette til støtte for, at Alfs udfald er et "symptom". Han "tillader os" på den måde at komme lidt videre omkring men i første omgang kun som omvej til diskussion af Alfs angreb.

Denne konstituering giver diskussionen af den stedfundne konflikt mellem Alf og Anette en konklusion på forhånd: Forklaringen på den skal søges i Alfs personlige forhold. Vi kommer ind på omgangstonen, på Anettes "brok" m.v., men vi kan i første omgang ikke udvide genstandsfeltet udover, hvad der leder frem til en belysning af Alfs situation. Da jeg ekspliciterer dette, kommer Alf da også frem med, at han for tiden går og er nervøs over, at han muligvis skal opereres i knæet. Hans sædvanlige pjat og friske jargon kan derfor indimellem slå over i det ondsindede. Alf undgår omhyggeligt at komme ind på, om han skulle have noget at udsætte på Anette.

På den måde henfører han konflikten kausalt til en indfølelig vanskelighed for ham selv, der resulterer i en "psykisk mekanisme", nemlig nervøsitet, og at han har været "lidt ved siden af sig selv". Hvis denne forklaring anerkendes, har den ingen umiddelbare implikationer for Madkuppet, og Alf håber formodentlig, at Michael samtidig "køber" den som baggrund for episoden ved starten af mødet. Alfs sociale identitet forbliver i så fald nogenlunde intakt.

Men så let slipper han ikke. Arne vil - som vi så - have mere fat i Anette, og Michael accepterer således endnu en "omvej". Arnes udgangspunkt er et forsøg på at udbrede diskussionen til fælles problemer, så det hele ikke "hænger på" Alf. Michael vil gerne diskutere "tonen"/"jargonen" yderligere, fordi han ser en forbindelse til angrebsepisodens uklare blanding af spøg og alvor - og måske også for at give lidt tid og i mellemtiden tage hul på Anettes problemer; men så snart, denne diskussion ebber ud, vender vi tilbage til det "oprindelige" tema.

Men hvad betyder det, at vi sådan "suspenderer" et tema? "Pausen" har gjort det muligt for både Michael og Alf at trække sig lidt tilbage og tænke over tingene. Diskussionen om Anettes forhold har til gengæld været begrænset af, at det i ringe grad har været muligt at udbrede den, at belyse den fra forskellige sider osv. Da vi nu vender tilbage til konflikten omkring Alf og Michael, har intermezzoet imidlertid givet nogle anknytningspunkter i Madkappellets dagligdag, som gør det muligt at tage fat på den igen på et andet grundlag end før. Det forekommer nu mere troværdigt, at ved siden af konfrontationen mellem Michaels krav om og Alfs afvisning af "snak" som "bod", er der også et Madkuppet, som ønsker at afklare konfliktens indhold, og som har fælles problemer, som konflikten kan ses som udløber af:

85 Arne støtter Michaels krav om at diskutere konflikten her med dette argument: "Det er vel for langt ude, hvis vi skal ende med, at en konflikt, at den så skal ende med, at så er man ude af projektet ikke".

Michael: Fordi at jeg synes det er en enormt voldsom reaktion. Også i forhold til når vi snakker om jargonen, eller... måden at gøre tingene på, eller drille, eller hvad det er, vi... personlige grænser

(tavshed)

Morten: Alf, kan du sige hvordan du oplevede det? Nu spørger jeg dig tredje gang, - altså det, der skete i morges her. Hvad var det, der gjorde, at du... du blev vred, i hvert fald, lige pludselig, på en eller anden måde, som... som Michael i hvert fald ikke havde opfanget.

Alf: Ja - hvad gik der egentligtalt galt, det ved jeg sådan set ikke. Der var åbenbart et eller andet, der ikke rigtig ville makke ret oppe i det øverste. Så...

Morten: Kan du ikke huske hvad det var?

Alf: Jo. Jeg kan godt huske, hvad det var, ikke, men altså øh... hvad det øverste låg, deroppe, ikke, det sagde efter at det var sket og alt sådan noget, det... det kan jeg altså ikke, altså det... det var lissom om den lukkede af deroppe, ikke. Det var lissom om, der var en eller anden, der... der smed en klap ned foran det hele.

Morten: Så du forstår det i virkeligheden ligeså lidt som Michael gjorde?

Alf: Ja. Ikke. (tavshed) Jeg plejer sgu ikke at have den slags... voldsomhed - det plejer jeg at kunne vente med til om torsdagen⁸⁶. At være så voldelig.

Morten: Mm. (tavshed) Men kan du ikke sige noget om, hvordan du havde det med at Michael hældte dig af stolen på den måde, dér?

Alf: Hvordan jeg havde det, altså det...

Morten: Altså, det syntes du ikke var sjovt, åbenbart?

Alf: Nah, altså... Han ku' måske ha spurgt på en pænere måde, om jeg gad og flytte mig, altså, ikke. Altså, sådan så han kunne få sin stol igen, ikke, altså, i stedet for bare at komme ind og begynde, sådan, at...

Helle: At skubbe dig væk?

Alf: Ja. Mere eller mindre, ikke

Michael: Kan du huske hvad jeg sagde til dig da jeg kom ind?

Alf: Du sagde noget med at jeg skulle skrubbe væk, altså...

Michael: Nej, jeg sagde: "Dér sad jeg, Alf, gider du og flytte dig?"

Alf: Jeg mener ikke, du havde den dersen altså, "vil du være venlig og flytte dig", vel, altså, jeg mener, altså, du havde den der, mere, altså: "Flyt dig, for der sad jeg!", ikke, altså. Og så dermed basta, ikke, og så skulle jeg bare væk med vold og... øh, med vold og magt, ikke

⁸⁶ Alf går til kampsport.

Morten: Og det syntes du var urimeligt, altså - egentlig? Der burde han have...

Alf: Ja

Morten: ...givet dig lov til at være den der besluttede, at han godt måtte få lov at sætte sig der igen, på en eller anden måde?

Alf: Nej. Ikke ligefrem bestemme, at han måtte få lov til at sætte sig der igen, altså, vel

Morten: Nå, men altså, du siger, han skal komme og spørge dig høfligt, ikke

Alf: Jo, altså, man kunne jo godt spørge høfligt, ikke, altså, i stedet for bare... altså, og så bagefter, så at begynde og at hive en af stolen, ikke

Arne: Det er igen noget med jargonen, ikke?

Alf: Jo, det er rigtigt nok. Ikke. Der har du igen: Det er igen noget med den måde, folk, de snakker på, ikke.

Arne: Mm.

Efter den gamle travet om "klappen, der gik ned" - som igen er en upersonlig "mekanisme", ingen kan være ansvarlig for - bliver "jargonen" forbindelsen til det almene, det fælles. Michael har selv introduceret den som indledning til temaet, og Alf griber den. Jargonen er et tema, der går igen næsten på hvert eneste møde. Umiddelbart ligner det et forhold, der kan ændres på, og det er, set fra disse "fredagsmødernes" perspektiv, tydeligt, at "jargonens" uklarhed og tvetydighed ved hver eneste konflikt er til stede som et medium af misforståelser, konflikten formidles i. Selvom vi - endda på dette samme møde - også får rekonstrueret, at "jargonen" netop med al sin tvetydighed lige såvel rummer åbninger og venlig humor, og dermed at tematiseringen er relativt overfladisk og utilstrækkelig, så er det også et begreb for en side ved det psykosociale mandat. Det udtrykker en generel villighed til at være opmærksomme på hinanden og til i fællesskab at reflektere samværet. Derfor er en beslutning om at forbedre "tonen" velegnet at "lande på", når man ikke rigtigt kan nå frem til andre løsninger, fordi den afbøder den provokerende virkning på konstitueringen af at måtte give op i fuld åbenhed.

Men her er det alligevel ikke nok. Da Alf kobler "jargonen" til en ny variant af den "psykologiske mekanisme" - "det kan godt være jeg har samlet en masse sammen, der så kommer frem på en gang" - vil flere vide, hvad det så er, han har "samlet sammen på" Michael. Alf prøver at undslå sig og generalisere:

Alf: Ja, altså, nu siger jeg: Man kan have samlet et eller andet op, ikke. Jeg siger ikke, at jeg render rundt og samler op, vel, jeg siger man kan have samlet et eller andet op, f.eks. nu...

Helle: Har du samlet...

Morten: **Jeg** kunne godt få det til at se ud som om, det var noget med, at du havde samlet noget op i forhold til **Michael**, som gjorde, at du simpelthen bare oplevede den situation helt anderledes, ikke, og følte dig tromlet og krænket og sådan noget der, og så blev du simpelthen totalt hidsig og så gik der en skrue løs eller en klap ned, eller hvad man nu kalder det.

Alf: Ja

Morten: - men det kunne godt se ud som om, du havde gået og samlet noget op i forhold til Michael... sådan set herfra...

Amy: Mm

Morten: ...det kunne det godt

Michael: Også herfra.

Alf: Ja, altså, det... **hvad** jeg render rundt og samler op, altså, detaltså... prr!... ja, - hvem ved, ikke, altså, det...

Morten: Det er svært at snakke om i hvert fald, åbenbart

Alf: Ja! Det er det, altså...

Michael: OK.- så er det svært at snakke om her. Er det noget, som dig og mig kan sidde og snakke om, så?

Alf: Altså: Muligvis, ikke, altså...

Michael: Fordi jeg vil godt være så...

Alf: Jamen...

Michael: Jeg vil gå så langt og sige, at hvis du har nogle ting, som du vil gerne snakke med mig om, og du synes at det er for meget i gruppen...

Alf: Ja, så vil jeg også, altså...

Michael: Så vil jeg godt sige: OK så kan vi gå i enrum...

Alf: Så kan vi snakke, alene, ikke

Michael: Ja, eller du kan vælge nogen at komme med, hvis du føler det er godt...

Alf: Ja...

Michael: Det vil jeg godt. Men det jeg sagde, jeg vil bare ikke acceptere...

Alf: Nej

Michael: ... at der ikke blev sagt noget, og det var lissom, at det gik over, fordi den er ikke gået over.

Alf: Nej, det...

Michael: Og, og der er én ting, som jeg bare overhovedet ikke vil acceptere: Vold, fra nogen sider! Overfor mig selv og overfor andre her! Det, det er... og at hvis ikke det var sket på den der måde, vi gjorde, så ville jeg helt klart have sagt: "Du skal ud af projektet!"

Alf: Hm

Michael: Og det er til jer alle sammen: Vold vil jeg overhovedet ikke acceptere, på nogen som helst måde! Og vil ikke være sammen med mennesker, der... med vold!

Arne: Nej, det kan vi heller ikke under nogen omstændigheder acceptere, vel?

Alf: Nej, det...

Arne: Lige pludselig bliver man hidsig den dag, man står med en kniv i hånden derovre, ikke, og det er altså bare... ikke. Men jeg opfatter nemlig også, at det var mere noget andet end situationen, ikke. Fordi... så længe som Michael har været her, så må du kende Michael så meget, så du kan ikke forvente at Michael kommer og siger "Kære unge mand" - og ligger på knæ - "Vil De ikke godt"...

Alf: Nej, altså...

(...)

Helle: Men vil I snakke om det sammen, så, eller?

Michael: Ja. Men jeg tænkte på, at der også kan være, øh, et andet problem, hvor du siger, at der er måske en masse små ting, som ligger og er samlet op, fordi at øh: Vi har snakket... vi har haft de her møder nu - nu er det 4. gang, hvor jeg har været med, hvor... hvor du har meldt dig ud af fællesskabet! At når vi har snakket om problemerne, eller når vi har gjort nogle ting, så har du lissom øh... ikke kommet med nogen bidrag til tingene.

Alf: Det er rigtig nok

Michael: Og måske den vej rundt, at noget af den der frustration måske kunne være undgået, hvis vi brugte de her møder, eller hvis vi snakkede, eller hvis du også deltog i, hvad det er. I stedet for at være presset ud i en situation som den her. Fordi jeg synes ikke i dag, at det er den ideelle måde, at vi skulle snakke med dig...

Alf: Nej, det vil jeg da godt give dig ret i!

Michael: ...tværtimod, jeg synes det er pisseubehageligt

Alf: Ja. Det er rigtigt nok. Altså: Jeg ved godt, hvordan I andre, I har det, ikke, men altså...

Michael: Jeg ved også hvordan du har det...

Alf: Ja. Men altså (utydeligt). Man har det ikke godt med sig selv, vel...

Michael: Nej!

Alf: ...altså, det lukker sig mere sammen om sig selv, ikke, altså...

Michael: Ja...

Alf: ...men...

Michael: ...jeg tror på dig - jeg tror på dig, og... og nu er jeg faldet ned!

Alf: Ja det kan jeg da godt se, ikke, altså

Michael: Og... jeg ved, du har det ad helvede til, derfor jeg siger "OK, vi kan godt snakke ene om dets, men jeg synes at der er nogle andre overordnede ting, som jeg synes at vi skulle diskutere her, omkring... øh... de ting.

Det er Michaels beslutning om at acceptere en snak i enrum med Alf, der får trykket til at lette. Straks Michael har anerkendt Alfs uvilje mod tvangen til at snakke åbent, ser vi de to oversvømme samtalen med forstående og sympatiserende gesti, de afbryder og supplerer hinanden med bekræftelser, og signalerer på den måde hver for sig den positive vilje, på grundlag af hvilken den indgåede aftale kan opfattes som realistisk.

Beslutningen betyder, at vores møde ikke længere har umiddelbart til formål at levere et grundlag for Michaels beslutning om Alfs situation. Tilbageskuende betyder den også, at Michaels krav om "snak" i høj grad har været begrundet i, at uden det ville det have set ud, "som om det bare var gået over". M.a.o. har det været en magtdemonstration, hvis umiddelbare formål var at beskytte Michael, men som også mere grundlæggende stadfæstet medarbejderautoriteten overfor et potentielt kaos, hvor voldsudøvelse ville kunne afgøre konstitueringen.

Den stadfæstelse indplacerer imidlertid igen Madkapellet som "behandlingsinstitution", hvis fundamentale konstituering sikres ved medarbejderens absolutte autoritet. Det er denne struktur, som træder ind og gengiver Michael et relativt fodfæste ovenpå chokket, og ikke f.eks. gruppens egen vilje til at håndhæve sin konstituering overfor voldelige angreb. Der er ingen tvivl om det velbegrundede i Michaels handlinger set i et menneskeligt og socialfagligt perspektiv: Det lykkes ham at genskabe den fundamentale tryghed og samtidig åbne for en smidig løsning af problemet. Men meget tyder på, at netop medarbejderautoriteten er en kerneproblemstilling, også i forbindelse med Alfs reaktion, som denne konstituering af Madkapellet og af vores møde ikke giver psykosocialt mandat til at få indblik i.

Foreløbig er det problematiske forhold mellem Alf og Michael henvist til samtaler mellem de to. Senere får jeg oplyst, at Michael og Lene hen ad vejen fik opklaret, at det centrale problem for Alf var "magt". Det er slet ikke så vanskeligt at rekonstruere, ikke blot ved at se på Alfs forklaringer om sin oplevelse af situationen igen, men også bl.a. ud fra, hvad der blev diskuteret umiddelbart efter ovenstående sekvens.

Nu begyndte vi nemlig for alvor at diskutere Alfs forhold. Efter "optøningen" tør Ane bringe den situation ind i diskussionen, som Michael også tidligere har fortalt forskerne om som karakteristisk af hans problemer med Alf (se s.123): Hvor Michael, mens Ane og Amy var til stede, pressede Alf hårdt, men forgæves, til at forklare hvad han mente med, at Café Rust var "feminin". Efter Anes mening kunne det være den situation, der også spillede ind i dag, og vi rekonstruerer:

Ane: Du (Alf) kan måske bedre forklare det

Alf: Jeg fik brugt ordet "feminin" om Café Rust, ...

Amy: Og du kunne ikke definere det

Alf: Nej, jeg kunne ikke definere ordet "feminin" overfor Café Rust, vel. Og... jeg kan stadigvæk ikke definere ordet "feminin" overfor Café Rust, ikke, og så følte jeg mig presset i den situation, hvor jeg blev... blev ved med at blive presset om, hvad mente jeg med ordet "feminin", ikke?

Ane: Det kom aldrig ud, vel altså, det blev bare

Alf: Nej, vel, og det...

Ane: ...og det er cirka måske sådan noget, man putter...

Amy: Ned.

Ane: ...altså, da kunne vi da mærke på Alf, han fik det - og det gjorde vi da alle sammen, vi sad, vi vidste ikke, hvor vi skulle gøre af os selv, vel. Fordi på en måde, så ville Michael gerne vide, hvad han mente med det ord: "feminin", men vi andre syntes egentlig, det kunne være lige meget, og Alf, han ville slet ikke snakke om det, og så sad vi bare helt stille og kiggede på hinanden i 10 minutter, ikke, hvor der slet ikke skete noget, altså, ikke, vi sad bare og kiggede på pletter på væggene, altså...

Amy: Mm

Ane: ... og det var også ret ubehageligt...

Alf: Og det var vist torsdag.

Ane: Ja. Det var der hvor vi skulle lave madplan, da var det kun os tre, der var der.

Morten: Og du følte dig enormt presset i den situation?

Alf: Ja, jeg følte mig lige pludselig presset til at forklare et ord, "feminin", ikke...

Helle: Som du ikke rigtig følte, du kunne forklare.

Alf: Nej. Jeg kunne ikke rigtig smide ud, hvad jeg mente om ordet "feminin" om Café Rust, vel. Altså...

Morten: Men det var - det var vigtigt for dig, på en eller anden måde, så, åbenbart? At Ca- altså, Rust og "feminin"?

Alf: Jah, det var åbenbart vigtigt for Michael at få at vide, hvad jeg mente om "feminin" om Rust, ikke

Michael: Nej...

Morten: Var det ikke vigtigt for dig (Alf)?

Michael: ...nej nej, ikke om Rust, jeg siger, du siger: "Der vil jeg ikke være ovre"...

Ane: Der var ikke nogen, der forstod hvad du mente...

Michael: ...mente, men det er... så sagde jeg: "OK, at... at OK, måske vil du ikke over på Rust, men jeg vil gerne vide, hvad du mener, når du siger sådan nogle ting, at... hvis vi skal finde et sted... fordi... at... at jeg synes, at vi skal begynde at tænke på, at hvad skal du? Du skal ikke bare løbe rundt i Madkapellet resten af din tid her". Og hvordan vi kunne måske finde nogle praktikpladser eller sådan nogle ting. Og så er jeg nødt til at vide, hvad du mener, så at jeg ikke kommer med forslag til et sted, - og jeg havde faktisk ikke engang foreslået Café Rust!

Alf: Jo. Du havde ...

Michael: Nej!

Alf: ...da nævnt det med Rust som et sted, ikke

Michael: Rust er et sted - der er flere andre steder. Det var mere for, om hvad du ville og hvordan.

Her begynder det at se ud, som om de blot har opfattet episoden forskelligt: Alf følte sig presset, mens Michael blot ville undersøge muligheder og baggrunde. Men så enkelt er det alligevel ikke: Igen understreger Ane og Amy, at de oplevede situationen som **voldsomt** pinlig, og da jeg vender tilbage til Michael, indrømmer han:

Michael: Og jeg også: Jeg pressede ham! Det er helt klart, jeg gjorde det! Fordi at jeg oplevede det, at der igen hos Alf, når han ikke gad noget, eller... hvis han ikke... du ved, det var bare... ja

Ane: Den dag der?

Michael: Ja!

Ane: Nej! Nej

Morten: Det skal jeg lige have...

Michael: Ja...

Morten: ...have skåret ud i pap, tror jeg.

Michael: Ja. De der, de der situationer, hvor Alf melder sig fra, og... og du bare ikke... øh... svarer på ting, eller...

Alf: Hvor jeg ikke vil være til stede.

Michael: ...Til stede...

Morten: Okay - så syntes du, det var for nemt bare at sige: "Det er feminint" og så bare slippe videre?

Michael: Og bare...

Morten: Okay.

Michael: Helt klart! Øh - pressede jeg på for at få et eller andet svar, eller en eller anden opklaring på.. på... hvad mener du, eller - det er helt klart, jeg pressede ham!

Der var altså ikke tale om et konkret pres i retning af, at Alf skulle "tage imod" Café Rust som en mulighed trods en uklar modvilje - det var et meget mere omfattende pres for, at Alf **generelt** inddrager Michael i sine overvejelser. Alf må ikke "melde sig ud" og "ikke være til stede". Michael arbejder her med Alfs - måske uafklarede - forhold til sin egen fremtid og ikke alene ved at støtte og hjælpe, men også ved at "presse".

Presset har været hårdt, og det er ikke tilfældigt, at Ane og Amy har krummet tæer. Alf er, som vi har fået prøver på, ikke den store retoriker, og han er overordentlig forsigtig med at udtrykke sig om andre mennesker på måder, der kan få problematiske konsekvenser. Det er svært for ham at "styre" sine ord, helst vil han bare være tavs eller have "klovneattituden" på. Café Rust er tæt på i Brugerservices miljø, og det er langt fra usandsynligt, at Alf vil blive konfronteret med sin karakteristisk af Rust som "feminin". Michael har ikke kun tiltaget sig en ret til at gribe ind i Alfs fremtidsplaner, men også i hans forhold til mange mennesker i Brugerservice.

Når Michael dertil erklærer, at han egentlig slet ikke er interesseret i Rust, men blot generelt vil kende Alfs begrundelser, så han bedre kan finde et sted, betyder det igen kun, at han ønsker et indblik i Alf, som i endnu højere grad er udenfor Alfs kontrol, fordi det skal være generaliseret og håndteret verbalt. Et indblik, der har potentielle konsekvenser. M.a.o.: Jo mere, de særlige psykosociale overvejelser træder frem som Michaels handlegrunde, desto mere træder også "behandlingsparadigmets" struktur frem. Michael forholder sig til et generaliseret, udabstraheret begreb om Alf, begrundet i at Alf skal "videre", men også mere alment i en forestilling om, at Alf vil vokse ved at træde ud af det standpunkt, han har valgt. Han vil presse Alf til at deltage i denne tematisering, og i samme omfang glider hele foretagendet mere og mere ud af Alfs kontrol.

Alfs problem er nu, at Michael samtidig etablerer sig som arbejdsleder i det delprojekt, som Alf er knyttet til eksistentielt. Alf kan ikke bare rejse sig og gå, når Michael presser ham. Det betyder,

at den generalisering og samtidig abstraktion fra Madkappellets praksis, som Michael lægger op til, ikke fører ind i en psykoterapeutisk omsorgsrelation, der jo - som jeg viste i kapitel 6.2 - hviler på, at brugeren indlader sig på terapeutens præmisser indenfor en rum/tidsligt afgrænset handlesammenhæng, der gør brugerens livssituation til genstand for en begrebslig bearbejdning. I en psykoterapeutisk relation er brugeren kun udleveret til terapeuten i netop samme omfang, som brugeren selv vælger at "udlevere sig" og gøre brug af terapien (hvilket naturligvis ikke udelukker manipulation osv., m.a.o. en etisk problematik); i denne situation er Alf derimod - i samme omfang, som Michael kan presse ham - udleveret i en helt anden udstrækning. At Michael har gode argumenter og i mange tilfælde ser rigtigt (f.eks. at Alf har godt af at træde ud af sin "klovne-attitude"), gør nærmest kun problemet endnu mere påtrængende.

Omvendt skaber det også utryghed, at Michael ved en del lejligheder også har taget fejl og - som netop i denne "presse-episode" - ikke helt ser ud til at vide, hvad han gør. Denne utryghed begrundes så igen for Michael at være lidt tilbageholdende med at åbne for sine pædagogiske overvejelser, fordi han (som alle andre) løbende er lidt usikker på, om han handler ret, og altså både risikerer at få problemer med at være "foran" assistenterne og med at afsløre, at han kun har bildt sig selv ind, at han var det.

Desværre får vi ikke udforsket den side af sagen nærmere. Vi har netop sluttet pagt om, at forholdet mellem Michael og Alf skal de selv diskutere, og i stedet ender vores møde med, at vi diskuterer psykiske "mekanismer" - først igen i form af selve episoden som eksempel på dynamikken i Alfs reaktionsmønstre:

Morten: og så var det: Det ville du bare ikke! Altså, da: Så gik du i baglås! Det var ligesom med stolen, ikke:

Michael presser, og du vil bare ikke, og så går du helt i baglås?

Alf: Ja, der var det også det samme med første gang med båndoptageren, ikke⁸⁷?

Morten: Ja?

Alf: Da gik jeg også helt i baglås, ikke. Altså. Så var det så, vi blev enige om, med de der papirer der. og så var det mig selv, der foreslog, at I skulle komme med båndoptageren

Helle: Mm. Så du kender godt det der med at gå i baglås...

Alf: Ja

Helle: ... når du føler dig presset?

Alf: Jo. Jeg har ikke kun prøvet at gå i baglås her, jeg har også prøvet at gå i baglås mange andre steder, ikke?

87 Se s.122.

Vi er ovre i temaet "Alfs tendens til at gå i baglås"; Alf fortæller således, at han godt nogle gange kan blive meget hidsig på de børn, han er spejderleder for, men nu går det efterhånden bedre med det, er han og kredslederen blevet enige om. Men generaliseringen til Alfs "personlighed" fører ikke frem til andet, end at det er nævnt som Alfs særlige egenskab, som alle herefter er opmærksomme på og kan tage hensyn til.

Mødet munder ud i, at vi igen kommer ind på "jargonen", nu specielt det forhold, at Alf enten presses (og presser sig selv) ind i - eller pludselig ud af - et standpunkt som "klovn", der er meget lidt rummeligt, og hvis begrænsninger mærkes særlig tydeligt, når Alf selv har noget vigtigt på hjerte. Den tematisering rummer den føromtalte problematik omkring "jargonen" som "blød landingsbane", men samtidig er den mere præcis som symbol i forhold til Alfs sociale identitet. Vi får tydeligt rekonstrueret, at alle på forskellige måder er med til at opretholde problemet, og det bliver herefter etableret som mulig reference i fremtidige konkrete situationer, hvor valget kan stå mellem "klovnerolle-interaktionen" og andre forholdemåder.

På det følgende, det 8. møde, runder vi kort episoden igen. For mig er det vigtigt at understrege, at det var et særtilfælde og ikke hensigten med møderne således at **fremtvinge** "terapi". For Michael er det vigtigt at betone, at han også er et menneske, og at han har haft en efterreaktion på det skete.

Alf forklarer nu, støttet af Michael, at han, fordi han lider af sukkersyge, indimellem kan få en "føling", miste overblikket og få blackout, herunder også blive aggressiv. Han plejer at holde sig for sig selv, når det sker, og Michael og han har aftalt, at fra nu af skal han blive hjemme, når han får en "føling". De skal snakke mere om det - også med Alfs læge. Arne bakker op med at understrege, at sådan er Alf slet ikke normalt.

Den psykosociale tematisering er her defineret entydigt omkring et sygdomsbegreb. Det foregående mødes differentierede og flersidede analyse er snævret ind til, ikke blot den "psykiske mekanisme", men endda dens biokemiske forudsætninger⁸⁸. Det medfører for Alf, at hans sociale identitet opretholdes intakt, dvs. uden at der tages særlige nye konsekvenser af episoden. Alf er stadig den gode gamle Alf, som også med sin forholdemåde har vist, at episoden netop var en isoleret foreteelse. De forskellige åbninger i retning af tematisering af Alfs forhold til Michael og til Anette, hans kontrol med sin hidsighed, hans "klovnerolle", hans forhold til det på mystisk vis "feminine" Café Rust - alt dette er lukket af, indtil han selv beslutter at bringe det på bane igen. Samtidig består imidlertid en potentiel opmærksomhed på hans "følsomme sind bag klovne-masken" osv. Han har genvundet kontrollen over de psykosociale tematiseringer af ham selv. På den måde er "sygdomsbegrebet" her temmelig optimalt set i et umiddelbart "bruger-perspektiv".

Fra de øvrige assistenters vinkel er det tilfredsstillende, at de her kunne slippe fri af den institutionelle automatik og "beholde" Alf. De har ingen grund til at være bange for ham, og med sygdomsbegrebet holder de sig de mudrede overskridelser af det psykosociale mandat fra livet.

88 Hermed skal det ikke afvises, at der har været eller kan være en sådan sammenhæng mellem sukkersyge og psykisk blackout, tab af impuls kontrol osv.; blot noterer jeg, at der ser ud til også at være en række andre sammenhænge, og at det altså er denne, der er valgt ud som den gyldige.

Det støtter samtidig også Michael derved, at det implicerer, at han slet ikke har accepteret vold - men derimod trods angrebet på ham selv og hans egen kamp for at holde selvkontrollen har formået at handle fleksibelt nok til, at episoden blev behandlet som det, den "virkelig" var: En afgrænset, biologisk betinget hændelse mellem i øvrigt flinke folk.

Jeg hævder vel at mærke ikke, at der var nogen, der var "overbevist om" denne forklaring. Formentlig var alle klare over, at der her blev fremhævet en blandt en række sammenhænge, og havde forskellige grunde til at bakke den op som den socialt gyldige. Da jeg søgte at reflektere forklaringen som socialt symbol og pegede på, at der blev truffet et afgrænsende valg, blev jeg afvist og sat på plads - ikke fordi jeg (nødvendigvis) tog fejl, men fordi forklaringen ikke kunne virke som socialt symbol, hvis den blev erklæret som sådan, men kun, hvis den blev anerkendt som "virkelig", som en Garfinkelsk "the case of the real thing" (se s.185)⁸⁹.

De eneste, der ikke havde interesse i denne forklaring, var os forskere. På trods af den ikke helt ideelle baggrund, så var vi i det foregående møde kommet et stykke vej herimod at forstå sammenhænge mellem psykosociale problematikker, deltagelsespræmisser og handlesammenhænge. Nu så det ud til at blive trukket helt i land igen. Det forhold kunne naturligvis ikke ændres blot ved at presse på og spørge, hhv. eksplicite etableringen af et socialt symbol osv. Men vi manglede dengang ikke kun bagklogskab; vi var heller ikke helt opmærksomme på, i hvilken udstrækning, Madkapellet var under forandring og dermed sammenhængende, hvordan magtforholdet mellem Michael og (i dette tilfælde) Alf var i centrum og samtidig begrænsede mandatet.

Det kom først helt tydeligt til udtryk på det 14. møde, hvor Michael måtte melde afbud (s. 129) Den generelle beslutning, som hele tiden blev truffet, både af os forskere og når vi diskuterede forløbet med Michael, med andre i Brugerservice (især Lene), og også i Madkapellet - at vi i stigende grad ville knytte forbindelser mellem de diskussioner, som angik arbejdsforhold, organisering, konflikter osv. i det daglige, og de forhold, der vedrørte assistenternes individuelle livssituationer - den kunne lige pludselig realiseres, når Michael var fraværende. Det blev igen bekræftet på det 22. møde (s.136). Men "decentrerings" udover Madkapellets handlesammenhæng skete desværre så netop på bekostning af Michaels vigtige bidrag til de psykosociale tematiseringer.

I det ovenstående har vi set eksempler på, at forhandlingen af sociale symboler og identiteter ikke blot fastholdt tematiseringer af det psykosociale i begrænsede former, men også i høj grad fandt sted formidlet over Michaels person, og at forsøg på at udvide og generalisere tematiseringen stødte ind i de dermed forbundne magtforholds begrænsning af det psykosociale mandat. Det blev netop i Madkapellet i meget høj grad - også på det 14. møde - diskuteret personaliseret som egenskaber og problemer ved Michael; dertil bidrog også hans reelt individualiserende og "magt-kanaliserende" mellemlider-standpunkt.

89 Og hvad vil det sige at "tro på"? Det kan sagtens være velbegrundet, mere eller mindre selvbevidst, at faktisk organisere sine tanker efter det socialt gyldige forklaringsprincip. Også "tro" er socialt fordelte handlinger.

Michael - projektmager, kantinebestyrer eller socialarbejder

Det er svært at tematisere Michaels situation og hans måde at forvalte den på med udgangspunkt i vores møder i Madkapellet, udover en vis grænse. Men Michael har vi haft en række andre muligheder for at diskutere med, ikke blot de jævnlige interviews, men også diskussioner om “medarbejderrollen” på Heldagsmøder og (mest givtigt) senest i forbindelse med en diskussion af en tidligere version af denne tekst. Det giver mulighed for at belyse hans ståsted og standpunkt i Madkapellet og i Brugerservice lidt mere omfattende, sådan at den personaliserende tendens, som ellers uanset intentioner kan fremstå i analyserne alene i kraft af hans centrale betydning, et stykke af vejen kan overvindes.

Når jeg ovenfor taler om Michaels standpunkt, altså hans subjektive måde at handle på sit ståsted på sine præmisser, så har vi på dette sted i fremstillingen ikke meget andet til at forstå det med, end de begreber om to forskellige typer af medarbejderpræmisser, som jeg fremstillede i forbindelse med hensynsanalysen i sidste kapitel (s.231). Michaels situation demonstrerer imidlertid netop, hvordan sådanne begreber om betydningsstrukturer må håndteres i en subjektvidenskabelig sammenhæng. De står overfor individet som typiske strukturer af muligheder, hvis konkrete betydning igen må betragtes fra individets eget ståsted og perspektiv. Michael træder frem i medarbejdergruppens diskussioner som “repræsentant” for et generaliseret socialarbejderstandpunkt, men sætter vi fokus på hans egen situation bliver billedet et andet.

Michael blev som nævnt ansat i Madkapellet i et barselvikariat. Han var en erfaren socialrådgiver og havde netop været på årskursus på Den Sociale Højskole. Han kendte Lene, fordi de to havde arbejdet jævnbyrdigt sammen på et andet udviklingsprojekt et par år tidligere. Han var også kendt fra år tilbage i Dag- og Døgncentret - som en konfliktskabende medarbejder. Det er med til, at han nu lægger den største vægt på at “få det til at fungere” og at være loyal overfor Lene.

Derimod kendte han (næsten) intet til køkkenarbejde, og han var ej heller på nogen måde “indfødt” i miljøet omkring Medborgerhuset. Han kom ind i en medarbejdermæssigt forsømt gruppe, havde et begrænset tidsperspektiv at regne med og vidste ikke så nøje, hvordan han skulle bruge sine 20 års erfaring. På den baggrund valgte han “det produktive” som udgangspunktet, altså at få Madkapellet til at fungere praktisk, arbejdsmæssigt - her kunne han bruges, og om det kunne gruppen samles. På dette felt kan han også videreudanne sig gennem samarbejde med køkkenfaglige konsulenter. De muligheder for tætte forbindelser mellem psykosociale og “produktive” hensyn, som lå i denne periode af forløbet, og som dannede udgangspunkt for vores forsøg med møderne, så Michael derfor kun meget afgrænset omkring forsøget på at “få det til at fungere”, at få de enkelte assistenter som medspillere og med sig selv i et meget styrende ståsted.

Samtidig oplever han, at hans opgaver som medarbejder er meget uklart bestemt. De er til diskussion i en splittet medarbejdergruppe, omkring sværttilgængelige diskussioner med forskerne, som endda hurtigt viser sig at bygge på forudsætninger, som kun delvist svarer til de betingelser, han finder konkret. Han er åben overfor eksperimentet og håber at få gavn af det som “supervision”, som indfaldsvinkel til Brugerservice og som støtte i hans relativt individualiserede ståsted i Brugerservice.

Det individualiserede ståsted er en særlig udprægning af strukturelle forhold omkring medarbejderrollen i Brugerservice. I projektets ideologi er han som gruppeleder i Madkapellet "projektmager", dvs. drivkraft i et selvstændigt delprojekt, som udmønter lokalkulturelle betydningsstrukturer og Brugerservice's hensyn i et joint venture, som også indgår i sociale netværker på tværs af Brugerservice's formelle organisation. Det har været tilfældet med Mads' og Mikkel's deltagelsespræmisser i Brugerservice, og de har kunnet udnytte, at allerede etablerede indholdsbestemmelser og skiftende handlesammenhænge har kunnet bestyrke hinanden gensidigt som "bagland" i deres arbejde. For dem har det ikke været så katastrofalt, at Brugerservice har haft svært ved at finde tid og ressourcer til supervision, grundige personalemøder osv., og de har bedre kunnet bruge dem, der var.

Anderledes er det for Michael. Han har ikke andet bagland at trække på end medarbejdergruppen og relationen til Lene, og han får derfor et løbende og umætteligt behov for at "checke" sit bagland for at få bestemt sine opgaver. Netop det forhold, at han som socialarbejder er yderst velkvalificeret, gør det (i modsætning til forholdet for Martin, der "gik i stå", og Maria, som var helt nyuddannet) tydeligt, hvordan den problematik kan forstås ud fra hans ståsted og præmisser i Brugerservice, og det er formodentlig også med til at give ham selvtillid nok til at kræve disse præmisser medinddraget i diskussionerne på Heldagsmøderne (sml. s.112). De uklare opgaver, den manglende "kollektivitet" i medarbejdergruppen, de usikre ansættelsesvilkår og ikke mindst spørgsmålet om, hvordan man får en arbejdsuge på måske 60-80 timer til at harmonere med et familieliv, som ikke umiddelbart allerede er en del af lokalkulturen.

Den måde, Michael kan imødekomme kravet om selvstændighed, bliver - med assistenternes (relative) opbakning - en yderligere forøgelse af de køkkenfaglige ambitioner. Han kaster sig ud i forhandlingerne om at overtage Byhøjskolens frokostkantine. I disse forhandlinger møder han et kompliceret og "mudret" spil af interessekonflikter, som han ikke helt kan få overblik over og i hvert fald ikke kan se, hvordan han skal støtte assistenterne i at indgå i. Først langt senere bliver det klart, at der var en intens og vedvarende modstand i Byhøjskolens lærergruppe - og hos dens leder - mod samarbejdet, bl.a. på baggrund af, at den tidligere kantinebestyrer blev fyret, og at det kun kom i stand, fordi Medborgerhuset lagde et kraftigt pres på dem. Han støtter sig til Lene, som bedre kender de lokale forhold og har opbygget samarbejdet med Medborgerhuset, fastholder sin mellemlederrolle og adskiller på den måde handlesammenhænge.

Med frokostkantinen - som vi skal se nærmere på fra vores Madkapel-møders perspektiv nedenfor - skærpes de køkkenfaglige krav også udover det påtænkte ambitionsniveau. Overfor modvillige lærere og elever må der produceres kvalitet for den næsten 100 % prisforhøjelse, de skal betale. Arbejdet som "kantinebestyrer" vokser til helt uhåndterlige dimensioner. Han arbejder dagligt fra 5.30, hvor maden indkøbes hos grossisterne, til 22, hvor de sidste oprydningsopgaver er klaret. Han har så godt som intet liv ved siden af Madkapellet.

I tilbageblik ser Michael det som en periode, hvor ikke alene arbejdsopgaverne som "socialarbejder" og "kantinebestyrer" er fuldstændig adskilte verdener, men hvor han desuden må forsømme socialarbejderopgaverne voldsomt. Han glider ud af fællesskabet om dagen og sidder fast i lederrollen/medarbejderrollen. I en periode opfatter han da "aftenholdet" som et fristed, hvor der i et vist omfang er noget "tilbage" af den "stemning" og det fællesskab, som det hele

tiden har været hans ideal at befordre. Her kan fortsat i et vist omfang arbejdes økologisk og politisk-kulturelt.

Men også dette fristed bliver oversvømmet. Da Alexis kommer til, etablerer sig i sit professionelle ståsted og tager noget af “kantinebestyrer-trykket” fra Michael, sker der samtidig en rationalisering, der integrerer aftenholdet i professionaliseringen og dermed også i de handlesammenhænge, hvor hans ståsted er fastsat i lederrollen.

Michael forsøgte (bl.a. også på baggrund af diskussioner i medarbejdergruppen) at ændre ved denne situation ved brug af vores møder og, først og fremmest, ved at arrangere et “Fremtidsværksted”, hvorigennem assistenterne igen skulle forpligtes på et fælles projekt. Her oplever han imidlertid en massiv modvilje og træghed fra assistenternes side, som han har svært ved helt at forstå. Han kan udpege egenskaber ved de enkelte assistenter som forklaringer, det er en svag gruppe, og han får de også svageste assistenter tildelt til sit “velstrukturerede” delprojekt. Og ved siden af dette står den overvældende, men diffuse problematik om hans belastende og “udbrændende” arbejdssituation, hans socialpædagogiske forsømmelser og hans stigende afstand til gruppen af assistenter.

Han føler nærmest, han bliver “reddet af gongongen”, da Byhøjskolen endelig opsiger samarbejdet.

Michaels situation, herunder hans ståsted og præmisser i Brugerservice, kan bidrage til at belyse, hvordan og hvorfor han etablerer sig med en traditionel lederrolle og derved begrænser, ikke blot assistenternes muligheder for at øve indflydelse og det psykosociale mandat i Madkapellet, men også hans egne langsigtede muligheder for at håndtere sin situation. Det er en selvforstærkende dynamik, som gør sig selv mere og mere betydningsfuld, i den forstand at den i stigende grad bliver bestemmende for hvordan Madkapellet konstitueres.

Men der var hele tiden også en anden side af sagen “overfor” denne problematik. Nemlig spørgsmålet om, i hvor høj grad og hvordan **Madkapellets lokalkulturelle referencer** eller mangel på samme gav et psykosocialt mandat, der spillede ind i eller stod som alternativ til den hierarkiske struktur og behandlingsparadigmet.

Fra byøkologi til køkkenoplæring

Fordi Mikkell var gruppeleder i Madkapellet fra efteråret 1990 til sommeren efter, blev dette delprojekt ofte brugt til illustration af Brugerservice’s idealbegreber. I Mikkells version var Madkapellets lokalkulturelle idé nogenlunde som følger: I Madkapellet spiser assistenterne og deres venner og bekendte, der oftest er mennesker, som bor alene og har svært ved at stable et måltid på benene hver dag. 15 kr. for et måltid er særdeles konkurrencedygtigt overfor grillbarerne. Samtidig er den økologiske side på vej ind; med støtten fra Vor Fælles Fremtid er det blevet realistisk. Flere af assistenterne er fyr og flamme, en af dem er endda flyttet på landet og vil være øko-landmand. De andre madklubber er foreløbig tilbageholdende, men vi håber at gå over til økologisk fællesindkøb. Vi skal også have udbygget med øko-politiske og kulturelle aktiviteter, vi har snakket med X og måske kommer Y...

Karakteristisk nok er halvdelen af denne betydningsstruktur endnu potentiel; det er en praksis i bevægelse, og det er bevægelsen, der er organiseret lokalkulturelt. En del af disse visioner blev i praksis "overført" til Økologiske Igangsættere - og efterlod dermed en uklarhed om, i hvilken udstrækning, de var realiserbare og bæredygtige i Madkapellet.

Men lad os granske den lokalkulturelle betydningsstruktur lidt nøjere. Madkapellet er grundlæggende et spisested. Dets lønudgifter finansieres væsentligst over § 43 (m.v.). Det giver et økonomisk overskud, som kan anvendes efter lokal beslutning: Dels til at nedsætte prisen og dels til at muliggøre en ikke-professionel drift.

Begge dele kan så igen "ødsles bort", enten til ineffektivt køkkenarbejde eller til simpelthen at bidrage til de besøgende bistanusklienter m.fl.'s private økonomi. Eller den køkkenprofessionelle standard kan (delvist) erstattes af en behandlingsstandard. I ingen af tilfældene er der tale om en selv bærende lokalkulturel praksis. En sådan kommer først ind i billedet i det omfang, en bestemt ideologisk selvforståelse organiserer, hvad prisnedsættelsen positivt anvendes til og indbygger et andet sæt af kriterier ved siden af de køkkenfaglige.

Denne ideologiske selvforståelse kan imidlertid ikke forlanges ekspliciteret i form af formålsparagraffer, politisk grundlag eller lign. Madkapellets økologiske dimension var måske den letteste hvad det angår, og dens lokalkulturelle forbindelser mellem global politik og hverdagsliv blev endda delvist formuleret eksplicit i forbindelse med bevillingen fra Vor Fælles Fremtid.

Men ved siden af den, må Madkapellets indlejring i et større lokalkulturelt miljø tages i betragtning. Eksemplet i kapitel 7 (s.182) fra Roskilde Festivalen er ét blandt utallige sådanne arrangementer, som Madkapellet deltog i; der var næsten konstant et eller flere på bedding. Fortravlede projektfolk indtog ofte deres aftensmåltid der, og især fungerede Madkapellet i høj grad som spisested for Brugerservice. Madkapellet var en spiseklub blandt flere indenfor rammerne af Medborgerhuset og havde derigennem forbindelser til dettes politiske og kulturelle aktiviteter. Madkapellet var som spisested for fattige Nørrebro'ere et relevant og aktivt forbindelsesled mellem det kulturelt aktive og det "forsumpede" Nørrebro.

M.a.o. indgik Madkapellet i et vidtforgrenet netværk af "beslægtede" projekter, organisationer m.v., der havde lokalkulturel karakter: Som hele tiden (om end i forskellig grad) havde en politisk, ideologisk karakter og som samtidig organiserede deltagernes umiddelbare hverdagsliv. Men på længere sigt kan en lokalkulturel praksis ikke "leve af" at være tilkoblet andre (hhv. et større) lokalkulturelle netværker. Delprojektets eget bidrag til det må begribes, tages som udgangspunkt og udfoldes. I modsat fald fungerer det blot som "sluse", hvor nogle deltagere kobler sig på forskellige andre projekter (m.v.) og tænker Madkapellet ind i disse sammenhænge, mens andre kan deltage i ståsteder som f.eks. "klient", "køkkenmedhjælp" osv.

Denne forvirrede mangfoldighed af deltagerpræmisser behøver i første omgang ikke være noget problem; først i det omfang, projektets egne refleksions- og styringsprocesser - f.eks. omkring det psykosociale mandat eller ved vigtige "korsveje" - sættes på prøve, bliver der brug for en lokalkulturel fælles-nævner, hvorudfra projektets egen vilje kan formuleres.

Det var netop Madkappellets egen lokalkulturelle identitet, som vaklede i den periode, da Michael og vi forskere kom til. På vores 6. møde bringes spørgsmålet frem af diskussionen om gruppens modtagelse af en frivillig (s.123). Både Alf og Arne kan henvise til, at det hele tiden har været meningen, at Madkapellet efterhånden skulle overtages mere og mere af frivillige. Der har været holdt et par stormøder, men det har været svært at engagere nogen. For tiden er der to frivillige. Det er netop ikke noget, der kommer af sig selv, der må større initiativer til, som kan tiltrække frivillige. De kan imidlertid ikke tages, før Michael har sit "bagland" i orden. Selvom en generel demokrati-diskussion ender i uenighed - kan man tage initiativer nedefra, eller skal man "spørge først" - så fremkommer en generel accept af Michaels henholdende synspunkt ved, at diskussionen henlægges til efter overtagelsen af frokostkantinens. På dette tidspunkt findes en lang række udviklingsidéer - potentielle frivillige, gæstekokke-optrædere, samarbejde med et husholdningsseminarium, udvikling af mere økologisk formidlingsvirksomhed - som imidlertid alle henvises til den nye tid, der til gengæld er relativt abstrakt for alle.

Efter at Mikkel og nogle af assistenterne havde forladt Madkapellet, var der ingen der kunne videreføre de økologiske perspektiver, som ellers gradvist var begyndt at tone frem som Madkappellets særlige lokalkulturelle identitet. Flere assistenter var spontant modstandere af den økologiske linje, fordi den gjorde arbejdet dyrere, besværligere og ofte fyldt af kompromisser og i Michaels forsvar for den fremstod den delvist som påtvunget. På vores 8. møde (s.125) får vi meget klart rekonstrueret, at den afgørende grund til den økologiske linje er Michaels opfattelse af, at den er indbygget i de gældende aftaler mellem Medborgerhuset, Byhøjskolen og Brugerservice. Her markerer Arne skarpt en utilfredshed med, at den økologiske linje er en "hellig ko", og at det hele aftales mellem lederne. Taget for sig selv ville en konsekvent økologisk linje kræve, at Madkapellet i langt højere grad arbejdede med at inddrage brugerne (kunderne) i aktiviteterne, og der ville derfor være tale om ret omfattende omlægninger af arbejdet.

Men disse mulige omlægninger bliver ikke diskuteret konkret. Igen har Michael planer, denne gang har han kontakt til en kokkefaglig konsulent, som kan hjælpe dem med at gøre arbejdet mere professionelt og også med at udvikle den økologiske side.

Ud fra disse diskussioner opfattede vi forskere det som et helt afgørende problem, at Michael tilsyneladende monopoliserede det arbejde med Madkappellets udvikling, hvori en "individuel dimension" kunne forblive konkret, og som det psykosociale mandat skulle udvikles fra. På det 10. og 11. møde var dette et direkte hovedtema. Det 10. møde, som vi ser uddrag fra i kapitel 6, rekonstruerer den lammende virkning af Michaels mellemlider-ståsted på assistenternes kompetence i de enkelte arbejdsprocesser og på muligheden for at bruge (deltager-)styring til at tilpasse kompetence/ansvarsområde til de enkeltes udviklingsbehov. Det 11. møde afklarer konkret, hvordan assistenterne er afskåret fra en kompetence og en deltagelse i planlægnings- og udviklingsarbejde, som de kunne og ville have haft.

Denne tematisering kunne imidlertid kun "afsløre" en magtfordeling men ikke pege på muligheder for at overvinde den. Som vi også så i konflikten mellem Alf og Michael, etablerede sig ofte som resultat af sådanne meta-tematiseringer af konstitueringen af den handlesammenhæng, hvori vi diskuterede, en ideologisk fikseret redegørelse som et kompromis mellem de forskellige interesser. Således er Arnes understregning på det 11. møde af, at Michaels

arbejdsplaner udmønter fælles beslutninger, sandsynligvis et forsøg på at holde Madkapellet fast på, at sådanne planer kan omstødes - netop uden at forlange de konkrete planer omstødt: Det uklare "fælles" er ikke her bevægeligt som lokalkulturel ideologi, men netop fikseret som kompromis. Og ganske som det "fælles" i Arnes bemærkning bliver et uklart begreb, hvis indholdsmæssige afklaring forskubbes til en ubestemt fremtid, således fungerer i hele den periode, vi havde kontakt med Madkapellet, de mange planer om fremtiden som projektionsskærm for uafklarede konflikter og problemer⁹⁰.

Og imens den interpersonelle side af Madkapellets konstituering således blev anfægtet sprogligt og alligevel fastholdt, især med en abstrakt fremtid, så fortsatte dets udvikling på mål-middel-siden uanfægtet i en retning, som lod de lokalkulturelle potentialer glide i baggrunden til fordel for en mere "revaliderings-præget" konstellation af interesser.

Overtagelsen af frokostkanten betød en drastisk ændring af den største del af arbejdet. Fra den - i hvert fald potentielt - lokalkulturelle identificering med gæsterne til, at Madkapellet lavede mad til daghøjskole-elever, som opfattede kanten som en servicefunktion. Indkøringen fulgtes af en periode med klager fra eleverne over dårligere og dyrere mad, som Madkapellet kun halvhjertet kunne argumentere imod. Service-funktionen betød også pludselig, at størstedelen af arbejdet måtte detail-styres gennem forhandlinger med "instanser" Brugerservice, Byhøjskolen og Medborgerhuset; forhandlinger, der varetages af Michael, som til gengæld fjernedes mere fra det praktiske arbejde.

Den detaljerede arbejdsplanlægning modsvarede Brugerservices ønske om, i den trængte økonomiske situation, at kunne præsentere bistandskontorernes sagsbehandlere for velstrukturerede og overskuelige aktiviteter, som ansås for velegnede til de svage klienter. Vi har allerede været inde på Michaels præmisser for at forestå denne udvikling.

Tilbage stod kun at imødekomme den "abstrakte side" af assistenternes målsætninger (sml. s.229): At organisere et mere målrettet erhvervs- og uddannelsesperspektiv. Denne udviklingsmålsætning udtrykte Michael igennem hele forløbet, og der blev taget forskellige initiativer til at realisere den uden at der i egentlig forstand blev etableret en systematiseret oplæring. Til gengæld blev der realiseret skridt til en generel **professionalisering** af arbejdet.

Professionalisering betyder, at mål-middel-sammenhængene struktureres omkring en afgrænset professionel standard. I sig selv indebærer professionaliseringen dermed, at Madkapellet går i retning af en praksis, hvis deltagere inddefineres i roller og tænkes derudfra: Lægfolk, elever, professionelle, konsulenter. Arbejdets organisering ligger fast, og individer indplaceres derefter i denne givne struktur.

Den professionelle standard forholder sig ganske vist til sin egen reproduktion gennem sine udøvere, til oplæring, uddannelse, arbejdsmiljø m.m., men den generaliserer ikke perspektivet ud til udøvernes livssituation i bredere forstand⁹¹. En sådan mere almen håndtering af individer må

90 En dynamik, som kan benævnes: "You'll get pie in the sky when you die".

91 Den professionelle standards "psykosociale mandat" er nærmere betragtet naturligvis bevægeligt ligesom f.eks. dens inkorporering af arbejdsmiljøhensyn har været og er. Og i forhold til et relativt fravær af en styrende

altså finde sted i en særlig begrebsammenhæng udenfor den professionelle og tilkoblet denne udefra. Det betyder, at Madkappellets personbegreber/socialt identiteter spaltes i to uforbundne dele: På den ene side “køkkenoplæringen”, organiseret i en professionel standard, og på den anden side “revalideringen”, organiseret i behandlingsparadigmet.

Denne opdeling kompliceres så igen af, at “køkkenoplæringen” **savner** et egentligt kompetencegivende kvalificerende perspektiv. Der er ikke tale om en lærlingeuddannelse, og af alle de assistenter, som jeg har mødt i Madkapellet, har så vidt jeg ved kun én en reel mulighed for en køkkenfaglig ansættelse. Det betyder ikke, at arbejdet ikke kvalificerer, men kun, at indsnævringen af denne kvalificering til det professionelt køkkenfaglige ikke kan begrundes i et direkte erhvervsperspektiv.

I stedet indtræder “det professionelle” som et idealbegreb på en særlig måde i Madkappellets konstituering. Det er som konstituerende redegørelsesform på en gang en specificeret normativ dimension i relation til hvilken, en (netop ikke elev-, men) klientrolle defineres og idealbegreb for projektets identitet som “kvalitetsprojekt”, der **er** noget osv., dvs. som ikke-behandling. Denne selvmodsigelse får det til at se ud, som om projektets forskellighed fra et professionelt køkken i det hele taget og umiddelbart skyldes deltagernes individuelle psykosociale problemer. Deltagere, som ønsker at bevare eller opnå en social identitet som ikke-klienter, vil derfor umiddelbart have grunde til at bakke op om den professionelle standard, også selvom den både i sammenligning med virkeligheden og i relation til egne præmisser er urealistisk.

M.a.o. forstærker og mystificerer den professionelle standard de generelle problemer med den “individuelle dimension”. Som artikulering af (ikke alle, men mange) umiddelbare arbejdsprocesser repræsenterer og tydeliggør den en saglighed, som taget for sig selv kan være en indgang til demokratisering, implicit pædagogik m.v. Men i samme øjeblik, den tages som udgangspunkt for en tematisering af individuelle forhold, slår den om i en “pseudo-saglighed”, som bliver et næsten ubegrænset fleksibelt redskab i hænderne på behandleren og samtidig skjuler hans magt. Det bliver endnu en grund til at indsnævre det psykosociale mandat.

I vores 16. møde (s.131), som vi skal vende mere tilbage til nedenfor, refererer Michael til Aastas udtrykte ønske om at blive kok, som argument for, at hun må begynde at komme om aftenen. Argumentet er uimodsigeligt uanset, at det er helt irrelevant, både i forhold til Madkapellet og i forhold til Aastas reelle situation. Den professionelle normative dimension bliver et redskab til styring af assistentens sociale identitet i Madkapellet og samtidig indgang til revalideringen; men de to sider adskilles absolut og sættes overfor hinanden. I Madkapellet fastholdes og udnyttes den “urealistiske revalideringsplan”, og i lukkede behandlingssamtaler må den udfordres.

Konkret blev der på forskellige måder i perioder tilknyttet konsulenter, og især blev der ansat to langtidsledige kokke. Den ene af dem, Alexis, kom ind og “overtog” Arnes stædet som menu-ansvarlig, men da det i modsætning til før var inddefineret som rolle i en professionel sammenhæng, så fik det en helt anden betydning for Madkapellet.

betydningsstruktur overhovedet indebærer den faktisk en udvidelse af mandatet; men i forhold til et mere lokal-kulturelt udgangspunkt er den professionelle standard en indsnævring.

Den fik vi gradvist demonstreret tydeligere, efterhånden som etableringsfasen blev overstået (en fase, der kan siges at rumme strukturelle ligheder med en lokalkulturel betydningsstruktur, fordi så lidt i udgangspunktet, set fra det lokale perspektiv, er givet⁹²).

Vi taler om ansvar II

Ændringen i retning af professionalisering fører til en kraftig skærpelse af problematikken om, at Madkapellet blev konstitueret omkring fastlåste ståsteder. Ved siden af, at Madkapellet også i en vis udstrækning (især på “aftenholdet”) bevarede sin uspecifikke “sluse”-funktion i forhold til lokalkulturelle netværker, og altså stadig for nogle assistenter rummede ståsteder, der lod sig delvist indarbejde i sådanne “eksterne” lokal-kulturelle betydningsstrukturer, så videregik specialiseredes disse to problematiske ståsteder yderligere: På den ene side formaliseredes de “ledendes”, de menu-ansvarliges ståsted til en egentlig rolle som kok, og på den anden side åbnedes der yderligere for kuli-roller, alias de “velstrukturerede aktiviteter” som skulle revalidere de svage assistenter.

På den “svage” side er det “uansvarlige” ståsted nu ikke længere, som førhen omkring Anette og Ali, direkte stillet overfor en bestemt og diskutabel ambition, men derimod overfor en normativ standard i to lag: Umiddelbart en generaliseret “ansvarlighed”, der sammenfatter en stabil og given saglig bestemmelse af Madkapellet som arbejdsfællesskab, og dernæst idealet om professionalisme.

Den gensidige forudsætningsrelation mellem konstituering og sociale identiteter fremtrådte tydeligt og endda eksplicit i konflikten omkring Anette, sådan at det i princippet var muligt at se det “uansvarlige” standpunkt i relation til almene handlemuligheder og relevante fælles problemer (uanset at denne mulighed ikke blev grebet). Senere har vi set Ane (kapitel 6.1.) udnytte dette forhold til at opponere mod en personalisering og en begrænsende social identitet og rette opmærksomheden mod fælles problemer eller i det mindste fremtvinge en vis anerkendelse af sine præmisser. Nu er konstitueringen ideologisk fikseret som given og i diskussionerne fastholdt med abstrakte referencer til en mulig fremtid og til “det professionelle”. Heroverfor fremtræder “uansvarligheden” som personlig egenskab eller personligt valg, dvs. personaliseret.

Til gengæld bliver, som vi skal se nedenfor, det “professionelle” ståsted i den grad indskrevet i den professionelle begrebssammenhæng og rollefordeling, at de personlige præmisser bag det tilhørende standpunkt slet ikke bliver til at få øje på.

Imellem de to “yderpunkter” er der en stødpude af almindelige “assistent-ståsteder”, arbejdsmæssigt “ansvarlige” overfor køkkenarbejdet, men ikke medansvarlige for Madkapellets udvikling og helt adskilt fra psykosociale tematiseringer.

92 En logik, som måske kan indsættes som hypotese om det forhold, at nyetablerede projekter/institutioner ofte viser gode, i hvert fald særlige resultater.

Det sidste af de temaer fra vores møder i Madkapellet, som jeg vil diskutere her - nemlig konsekvenserne af denne konstellation for det psykosociale mandat - fremtrådte især på vores 16. og 17. møde.

Det 16. møde (s.131) handler først og fremmest om Asta. Det er Asta, der leverer de fleste eksempler på en grov "tone", Asta som ikke vil forstå Alexis' handlemåder og den nye arbejdsform, og Asta, som ikke vil komme om aftenen og i det hele taget ikke vil beslutte sig helt for at deltage.

Specielt har hun skældt ud på Alexis; men Alexis mener ikke, tingene bliver bedre af at blive diskuteret. Michael prøver at inddrage Anni, men Anni mener slet ikke, der er et problem:

Anni: Vi var alle sammen i en presset situation. Kødet var ikke kommet, vi havde ingen kartofler, hvornår kom Michael, kom han nu med kartofler, og hvad kom han med, ikke, og så måtte vi ... okay, klokken 9 går vi ned og køber kartofler, og så skal kødet også være her, og så må vi gå i gang. Og så kom det her, og hvem skal hente kartofler, og så, ikke? Andet var det ikke, det er kun sådan en lille loppe det drejer sig om.

Asta: Den loppe, den er blevet...

Anni: Den kan blive stor, ja.

Morten: Nå, men altså det er så en model for det - at I siger at så er det overstået efter den halvanden time, og så er det forbi, ikke. Men det var ikke det, du sagde, Michael, din holdning er en anden, så.

Michael: Ja.

Anni: Hvad er din holdning så?

Morten: Det er et udtryk for et generelt problem, siger du, og det handler om forskellige måder at sige til og fra på.

Anni: Vi skal også lige lære hinanden at kende mere end hvad vi gør.

Ane: Det er klart, det skal vi

Michael: Men kendte du Alexis før?

Anni: Nej. Jeg kendte heller ikke Asta, men jeg har gennemskuet hende. Jeg har også gennemskuet ham, det har jeg.

(Der grines lidt. Barnet⁹³ siger noget, Asta svarer)

Morten: Men Anni, det lyder som om du synes, det er forkert at begynde at diskutere sådan nogen ting her, at det på en eller anden måde er...

93 Aastas barn er med, og forstyrrer en hel del. Sml. s.131.

Anni: Jeg synes ... det ved jeg ikke, altså, jeg synes vi har styr på det derovre, vi tager vores tørn en gang imellem, og det må vi vel ha' lov til.

Morten: Men altså Asta sagde noget før, som kunne være en grund til det, det var at Asta... (*afbrydes*)

Anni: Michael får også en omgang...

Morten: ... at Asta var ved at gå, at hun har været ved at gå nogle gange, og du sagde også lige før, at næste gang, du får at vide, at du skal skrubbe af, så gør du det, og så kommer du ikke igen. Det synes jeg er en god grund, for det er da så en risiko, I står i, det kan da ske i næste uge lige pludselig, og så er Asta her ikke.

Anni: Så løber vi da efter hende, det kan du da godt forstå, vi mangler da en til at skrælle kartofler og gulerødder, det kan du da godt se, og være med til opvasken, ikke, det er da klart, ikke. Sådan er det jo heller ikke ment, vel, vi skal jo lære hinanden at kende.

Asta: Nå men, det jeg mente med at i mandags at jeg sagde, at jeg kører nu, og så kommer jeg ikke tilbage, det var lige i mit raseri.

Morten: Du sagde det også nu i dag jo.

Asta: Ja, det er også rigtigt nok, næste gang jeg får det at vide, så går jeg også.

Michael: Så er det ikke helt i raseri.

Morten: Nej.

Asta: Så er det ikke i raseri.

Michael: Så er det noget til at tænke over, at jeg har helt klart i hovedet, at det gør jeg.

Asta: Ja.

Anni: Det er ligesådan, når jeg er rasende og flipper ud over noget... jeg holder fandme op, jeg går og kommer sgu ikke igen.

Morten: Men det var ikke noget, Asta sagde i raseri nu. Det var en rolig diskussion, så det er ... jeg synes, det lyder lidt som om, at du på en eller anden måde siger, at nu står du sådan lidt med det ene ben uden for eller et eller andet (*barnet snakker temmelig højt*). Nu er du i hvert fald bekymret for, om du vil blive ved med at være her, eller og det synes jeg vil være en god grund til at snakke om det, også når jeg tænker på, hvordan det ... i den tid siden oktober, hvor vi har haft de her møder, eller november, eller hvornår det nu var. Og der er nogen personer, der er røget ud på den ene eller den anden måde. Og hvor der har været et problem, men vi ikke rigtigt er kommet igennem med at diskutere dem, og så er de personer så røget ud. Altså ikke fordi, det er da ikke sikkert, at de kan løses, de problemer, ved at snakke om dem, som Alexis siger, det er i øvrigt rigtigt nok. Men det kunne være en god grund til at tage fat i dem nu.

Anni: Så må vi jo gøre det. Tage fat i de problemer, nedlægge køkkenet og maden og det hele. Sætte os ned mellem gryderne og sige "så er det nu", ikke.

(der grines)

Ane: Er det solen, der gør det, eller hvad er det, Anni?

Michael: Eller foråret?

Ane: Jeg er dybt chokeret...

(Der grines, barnet siger noget)

Anni: Jamen altså det må vi jo så gøre.

Morten: Men altså den vigtigste person til at vurdere, om vi skal tage det op, det er jo dig, Asta, det synes jeg i hvert fald, det må være.

Asta: Det ved jeg sgu ikke, altså

Morten: For det kan jo godt være, som Anni siger, at det er et eller andet med at lure hinanden af, og der er måske nogle sider ved hinanden, som I ikke forstår så godt, og det kunne være en af grundene til, at man kunne løse noget af det ved at snakke om det og få nogen ting frem, men altså ...

Asta: Det ved jeg sgu ikke, jeg har sgu ikke så meget at sige, det vil jeg ærligt indrømme

Morten: Men har du det sådan, at nu skal der bare dråben til, så flyder bægeret over?

Asta: Nej, altså ... det vil jeg ikke sige, jeg har ...

Morten: Fordi hvis det er sket tre gange i løbet af en uge, at der er blevet sagt skrub af til hinanden

Ane: Nej, men altså jeg kan slet ikke finde ud af det her mere. Hva' nu, hvis der er en af os, der bliver sure og siger, at du skal skrubbe af?

Asta: Så går jeg!

Ane: Nej, men helt ærligt, altså, vi andre ... det synes jeg da ikke, vi andre skal acceptere, at hvis vi siger et eller andet, så du måske, hvis du har en dårlig dag, så du måske svarer på en eller anden måde, og når man får et eller andet ... blik af dig, som hvis øjne ku' dræbe, det skal vi bare finde os i hvis jeg siger, du skal skrubbe af (*afbrydes*)

Asta: Det har jeg heller ikke sagt I sku'...

Ane: ... så går du bare.

Asta: Ja!

Ane: Hvor vi andre bare ...

Asta: Nå, men altså jeg tager det på en anden måde, end I tager det på, ikke?

Ane: Jeg synes, vi har været igennem den her en gang før.

Morten: Hvad minder det dig om?

Ane: Om Anette. Altså Anette hun kunne simpelthen ikke tage ... hun kunne ikke tage, at man bare sagde noget forkert, men hun kunne godt svine en til, og det sku' vi andre bare høre på. Og var også ... hvis der blev snakket sådan til hende, så holdt hun op, og det gjorde hun også.

Når Asta meddeler, at hun vil gå, hvis der igen bliver talt hårdt til hende, så prøver hun at gennemsætte sine egne præmisser med en "sætte-kniven-på-struben"-taktik. Selvom meldingen rummer uklarheden om, hvorvidt det er tomme trusler, så retter den sig imod at konstituere Madkapellet omkring en given usikkerhed vedrørende Aastas deltagelse. Der må gøres en indsats for at holde på Asta, og Asta kan konstatere, om de andre er villige til det.

Vi forholder os på forskellige måder til denne melding. Da den for Michael og jeg forekommer at være et udtryk for, at Asta reelt er på vippen, og situationen er parallel til Anettes, ligesom det ville være et udtryk for ligegyldighed at overse det, så er vi begge indstillet på at tage den op til diskussion.

Anni prøver i første omgang at omdefinere Aastas melding til en harmløs og intetsigende overreaktion - og Asta støtter hende faktisk, så længe omdefineringen er implicit. Måske kunne Annis manøvre have trukket meldingen relativt i land, hvis ikke Michael og jeg havde insisteret på eksplicitering. Men netop kun relativt og delvist.

Nu blev det ekspliciteret, og Ane træder ind og gør klart, at "vi" ikke kan acceptere truslen. Det kan ikke nytte noget, at Asta på den måde bliver dødvægt i gruppen, og at der ensidigt skal tages hensyn til hende.

Her står ultimatum så overfor ultimatum, og for at komme ud af denne "forhandlingsknode" - som i høj grad er et resultat af selve ekspliciteringen, men samtidig udtrykker et styrkeforhold - må konflikten sættes ind i en større sammenhæng, der hverken direkte angår Aastas deltagelsespræmisser eller Madkapellets konstituering. Her bruger Asta Anni - og Annis mægler-talenter - til at omdirigere genstanden:

Michael: Men jeg har et spørgsmål. Har du overhovedet lyst til at være i køkkenet, så?

Asta: Ja, jeg har da, men altså det er sådan, som Anni og jeg også snakkede om forleden dag, det er for meget at blive ved med at gå, at vi skal gå og brokke os og sådan noget, og ligesom Anni hun sagde: "Nå men jeg prøver på at lukke det ud". Jeg prøver på at lukke det ud i en hel uge, efter jeg har været syg. Og ved du hvad, jeg vil sige på rigtig grovt dansk, det er skide svært!

Anni: Det er det også.

Asta: Fordi selv om du prøver på at lukke det ude, alt det brok, der er, lige meget hvad det er, så er det printet derinde (peger på sit hoved).

Anni: Nå, men vi laver jo det brok, der er, ikke

(...)

Michael: Okay, og så startede jeg med at sige, hvad er det interne brok, hvad er det for noget?

Morten: Ja

Michael: Lad os snakke om det, så.

Morten: Hvad er det så, som Anni, som I har snakket om at, I prøver at lukke ud eller ikke lukke ud?

Anni: Ja, altså for lissom at, lade være med, hør efter ... hvordan skal jeg forklare det? Lissom i går, da kom han med alle sine gryder og potter og pander og sin bradepande og det var stablet op og sådan noget, ikke?

Morten: Ja.

Anni: ... altså, du ved lige i det øjeblik, hvor der også var meget andet, der skulle ses til, ind under med lortet, ind under vasken og sådan noget, ikke. Da kom brokket først, og så sagde jeg, jamen det er ikke noget problem, Asta, og går ned under trappen. Tog det og satte det ned under, så tager du først og så... Og så gik jeg sgu og grinte af dig bagefter, undskyld jeg gjorde det, men du kravlede til korset og du vaskede det af.

Asta: Ja.

Anni: Ja og da grinte jeg sgu.

Morten: Hvad var det for noget brok? Det var simpelthen det med, at Alexis kom med de der ting?

Anni: Ja.

Ane: Nej, det var ikke bare det, at han kom med det, men det var til daglig opdækning og der var ikke plads til en bakke overhovedet nogen steder, vel, og så Anni, hun tog det, nå men nedunder, og så ku' du så få fjernet det opvask, der var en del opvask...

Morten: Altså da var det ved at vælte det hele for dig, da han kom med alt det der?

Asta: Nej, det var ikke ved at vælte alting.

Michael: Men hvorfor siger du ikke: "ved du hvad, kan du ikke sætte dem herved"?

Asta: Fordi ved du hvad, efter jeg prøvede på at sige noget på dansk til ham i mandags, som jeg mener var rimelig pænt (*der grines*) ... så skal jeg ikke sige ret meget, det kan jeg godt love dig!

Og hermed er vi ovre i det næste problem ved Aastas standpunkt - at hun allierer sig med Flora i en usaglig og ufølsom afvisning af Alexis, som har klart racistiske undertoner. Sekvensen gentager sig nu på dette område, ligesom den på dette og andre møder gør det flere gange (se også Forchhammer & Nissen, in press): Asta "udmelder" med et standpunkt, som er konfliktsøgende og rettet mod umiddelbar sikring og indflydelse. Vi tydeliggør - trods modstand fra Anni - konsekvenser og referencer for dette, og gruppen - inklusiv Anni - gør klart, at det ikke kan accepteres. Derefter udvides synsfeltet til problemer, som er fælles i Madkapellet og mødes på dette plan.

Analysen af denne proces er lærerig som illustration af det almengjorte subjektstandpunkts lokalisering og konkrete ideologiske karakter. Vores møde ekspliciterer en skridtvis almengørelse af Aastas standpunkt i en overskridelse af hendes i udgangspunktet meget begrænsende handleevne. Skænderiet (i det 15. møde) om en gulvskrubbe ophæves i problemerne med forholdet til eleverne og med et generelt kaos; hendes revolverpolitik lander i konflikten omkring Alexis' kokkerolle; den halv-racistiske modvilje mod Alexis føres over i relationen til Flora og ændringerne i Madkappellets generelle konstituering. Perspektivet generaliseres fra det individuelle til det fælles, fra det umiddelbare mod det formidlede, kort sagt, fra begrænsende i retning af uafvidende handleevne.

Denne generalisering af perspektivet udgør imidlertid samtidig et helt bestemt konkret psykosocialt mandat, som bliver tydeligt, fordi Asta er så "stejl". Den kommer i stand ved, at hårdt står mod hårdt i en konstitueringsforhandling, og efter at dette er konstateret, rettes opmærksomheden **væk fra Aastas deltagelsespræmisser** og herimod de sider ved problemet i forhold til hvilke, Aastas er "et tilfælde af" et fælles standpunkt, hvis grunde kan rekonstrueres i fællesskab indenfor Madkappellets ideologiske selvforståelse. Aastas præmisser er, i det omfang de ikke umiddelbart kan begribes med den ideologiske selvforståelse, dermed enten defineret som midlertidige vanskeligheder eller nykker, som hun snart overvinder, eller som årsager til, at hun ikke hører til.

Det "almengjorte subjektstandpunkt" er m.a.o. konkret ideologisk, og udvidelsen og generaliseringen af handleevnen er på bestemte måder begrænset. Således er det f.eks. helt forståeligt, at Asta "reagerer" imod de ændringer, der finder sted med professionaliseringen. Men det kan ikke opfattes som noget blivende problem, thi "Alexis er en kok, og som han gjorde her, sådan gør kokke nu engang, og Asta har jo selv sagt, at hun gerne vil være kok..." osv.

Standpunktet er på den anden side heller ikke bare begrænset, fordi den givne konstituering tvinges igennem overfor Aastas særstandpunkt. Når det f.eks. drejer sig om afvisningen af Aastas "revolver-politik" i eksemplet ovenfor, er det tydeligt, hvordan generaliseringen til et almengjort subjektstandpunkt netop sker ved, at gruppen (repræsenteret ved især Michael og Ane) fastholder sin konstituering og afviser Aastas ultimatum.

Til gengæld må generaliseringen ske væk fra Aastas særlige præmisser, også når Aastas standpunkt faktisk peger på almene og relevante forhold. Samtidig med, at Asta "overser", at Alexis arbejder væsentligt mere end hun selv, så prøver hun faktisk i de følgende sekvenser at generalisere temaet og også at gennemføre forsøget på at få gruppen til at forstå og anerkende hendes standpunkt. Men det bliver med det samme mødt med, og stillet overfor, kravet om at udtrykke sig direkte og tydeligt osv., selv når jeg trækker det helt eksplicit frem:

Morten: Når der sker de forandringer, som nu her med at Alexis kommer med og lige pludselig sker der nogen ændringer i den måde, I arbejder sammen på. Så stiller det nogen særlige krav, blandt andet stiller det nogen særlige krav til dig, Asta, om hvordan du pludselig skal gå ind og skændes med Alexis eller sige fra, og han forstår kun dårligere dansk end andre, og der er en masse ting, der pludselig kommer ind, og det stiller nogen særlige slags krav, de ændringer der sker. Jeg tror, at man skal passe på ikke at tabe nogen i svinget.

Michael: Men det er det, jeg prøver ikke at gøre.

Morten: Godt.

Michael: Det er netop derfor, jeg tager den op.

Morten: Men det indebærer så også, at man bliver nødt til ... så kan det være, man må se på den vinkel, at det kan være, Asta har ret i, at det var i hvert fald et problem for Asta at få skubbet sådan en stabel bradepander ind på sit køkkenbord. Og det er det, jeg så fisker lidt efter.

Michael: Ja, men det jeg siger er, at hvis der er problemer, så skal man komme med problemer. Hvad er problemet?

Morten: Prøv at hør, okay ...

Michael: Nej, hør her. Problemet er, at der kommer den stav af ... ja. Men i stedet for at sige, hvad problemet er, så sker der en hel masse undertoner, som er ikke klare.

Morten: Jamen, ja, okay.

Michael: Og... og det er vi nødt til, at fjerne de der undertoner, for de er ikke befordrende til noget som helst. Undertonerne skal være, at jeg er pissegal på ... de skal være "de der tallerkner, de skal væk", eller på en eller anden måde som ... Det er derfor jeg siger, for eksempel Anni, hvis hun siger noget til mig, så ved jeg lige præcis, hvad Anni siger til mig. Du er kraftedme åndssvag oven i hovedet, fordi du ikke har fjernet det og det. Den kan jeg tage og forholde mig til, og det er ikke noget ...og så ligeså snart, det er ovre eller flyttet eller skrevet bilag, eller hvad det nu er, så er det overstået, fordi at det er en helt praktisk, reel ting. Det andet der, at man ikke siger det højt til den person, det drejer sig om, det går fra den ene person til den anden til den tredje, og man går og mumler i krogene og sådan nogen ting. Det er det, som jeg siger, det er det, jeg kalder brok. Som ikke kan bruges til noget som helst. Og så fjerner vi os fra hinanden.

Michaels fastholdelse af en moralsk-psykologisk tematisering af Astas pligt til at reagere fornuftigt og tale direkte er naturligvis velbegrunderet, og fungerer som markering af gruppens niveau og omgangsform overfor Astas bagtaleri, manglende respekt for Alexis osv. Men samtidig blokerer det for et indblik i Astas deltagelsespræmisser. Trods det, at vi bruger en del ressourcer på at rekonstruere situationen og endda allerede fra starten med fokus på Astas situation, så når vi aldrig frem til, om der i hendes problemer med Alexis' gryder og pander gemmer sig relevante fælles problemer, om det så bare er i form af Astas reelle vanskeligheder med at overskue osv. Alexis' arbejdsindsats og rolle udelukker på forhånd, at der skulle kunne være noget at udsætte på hans handling. At acceptere en sådan situation hører med til minimumskravene til deltagelsen; eventuelle indsigelser må formuleres åbent og direkte m.h.p. straks at blive afvist offentligt.

Ganske tilsvarende kan gruppen ikke diskutere Astas reelle grunde til sin modvilje mod at deltage i aftenarbejdet. Selvom flere også gør forsøg på at "lokke" med en "god stemning" osv. (som ved næste møde tilsyneladende er lykkedes), så kan vi ikke diskutere hendes problemer med udgangspunkt i, at det er i hendes egen interesse at løse dem. "Arbejdspladsens" interesser står overfor Astas forsøg på at fastholde sin ret til at sige nej, og indfaldsvinklen til Astas baggrund for at nægte det er - for hendes og alles vedkommende - at det, hun siger, er "undskyldninger". Så længe, hun fremviser en attitude, der sætter hendes egne defensivt tænkte særinteresser over Madkappellets kollektiv, så er der intet grundlag for at undersøge, hvilke forhold i f.eks. hendes forhold til kæresten, som begrunder at hun for enhver pris vil undgå aftenarbejde. Hun må først påtage sig et grundlæggende "ansvar".

M.a.o. må handlesammenhængens givne konstituering omkring en neutral og anonym saglighed bekræftes, snarere end at handlesammenhængen rekonstrueres, når en ny deltager skal indføres. Der sættes nogle minimumskrav ud fra en standard, som er ufølsom overfor de enkelte deltagers særlige præmisser. Hermed er skridtet faktisk taget til, at projektets psykosociale almenbegreber, dets forpligtelser overfor deltagerpræmisser udover sin egen interne struktur af sociale identiteter, er kappes helt af og relationen til psykosociale problemer dermed reguleret efter den almene udstødnings princip.

Ansvar, medindflydelse og sex-chikane

Den anonyme, abstrakte "ansvarlighed" står ikke blot overfor en "uansvarlighed", hvis grunde systematisk tildækkes, men også overfor delprojektets ledelse og udvikling. I det 17. møde (s.132) får vi demonstreret, hvordan kombinationen af medarbejder-autoritet og kokke-faglighed danner en cocktail, som er meget svær at trænge igennem og som samtidig sætter et helt bestemt begrænset psykosocialt mandat.

Vi begynder med at gentage sekvensen fra det 16. møde: Udgangspunktet i en personaliseret hhv. "kulturaliseret" konflikt (hverken Alexis eller Michael er "danske") overvindes gradvist, og vi kommer igen frem til diskussionen om arbejdsfordeling og dovenskab. Denne gang fremstår det tydeligere, hvordan der er en sammenhæng mellem assistenternes "dovenskab" på den ene side, og deres manglende deltagelse i projektets styring og udvikling på den anden. Hvad er alternativet til at sidde ved kaffebordet? Michael har en uopslidelig travet om at "vaske hylderne af", men det forekommer meningsløst, når det slet ikke er koordineret med de andre madklubber. Men hvad forhindrer egentlig assistenterne i at gå til køkkenmøder og i det hele taget tage initiativer?

Direkte adspurgt er der ingen af assistenterne, der rigtig kan svare på det. Det bliver et tilbagevendende tema, som navnlig tilspidnes i forbindelse med "Fremtidsværkstedet" og konfrontationerne på det 22. møde (s.136). Allerede på det 13. og 14. møde har vi diskuteret problemer omkring assistenternes inddragelse i køkkenmøder, i Brugerservice og andre af de handlesammenhænge, hvor vilkårene for Madkappellets arbejde fastlægges. Umiddelbart synes det at være muligt for assistenterne at gå ind med initiativer og få indflydelse, og hver gang, vi tager det eksplicit op, forekommer det uklart eller begrundet i personlige forhold, hvorfor de ikke gør det. At Ane ikke ville hives med til et køkkenmøde i ugen op til det 14. møde, var således tilsyneladende fordi hun ikke følte, hun var så god til at formulere sig.

Jeg har allerede været inde på, hvordan deltagerindflydelsen har mistet sin reelle troværdighed i takt med, at Michael etablerer en medarbejderautoritet og samtidig det psykosociale aspekt udsondres til hans særlige domæne. Det får yderligere en tand med professionaliseringen og etableringen af "det professionelle" som normativ dimension, fordi der nu er sat et sæt af entydige og anonyme præmisser; men der finder samtidig en **mystificering** sted af forholdet - i stedet for en "rå" medarbejder-autoritet står nu en "ansvarlighed" og en "saglighed", gennem hvilken, Madkappellets identitet er defineret.

Derfor synes assistenternes manglende viden ("hvordan sætter man et punkt på køkkenmødets dagsorden?") og initiativ simpelthen at hidrøre umiddelbart fra deres slaphed, - eller, mere

psykologisk avanceret, fra deres personlige selvusikkerhed og angst for kaos (i kontrast til f.eks. Michael). Og derfor kan Michael fra et vist punkt, når han først har etableret sig som leder, begynde at klandre assistenterne for deres manglende lyst eller evne til at tage et "medansvar". Alle mine forsøg på (med udgangspunkt i "forældede" analyser) at tematisere magtfordeling, medindflydelse osv., helt frem til det 22. møde, får i realiteten den modsatte betydning af det tilsigtede: De indtolkes i den gældende ideologiske kontrast mellem "ansvar" og "uansvarlighed", hakkes op af Michael og pålægger assistenterne en personlig skyld for, at Madkapellet ikke alene er for uprofessionelt, men også for udemokratisk.

På den baggrund sker der det, at møderne gradvist skifter betydning, set fra assistenternes perspektiv. De oprindelige, og i de første måske 12-14 møder stadig gældende, forestillinger om vores møder som principielt beslutningskompetente diskussioner, falder bort. Det bliver med al ønskelig tydelighed demonstreret på det 18. og det 19. møde, hvor assistenternes ikke-deltagelse i de fremtidsvisioner for Madkapellet, som er blevet opstillet på deres Fremtidsværksted, kommer for en dag. Mødernes tomhed skyldes ikke, at de afgørende forhandlinger sker andre steder, men at de i denne periode slet ikke finder sted.

Dermed bliver vores møder i stigende grad i realiteten taktisk bestemte møder, hvor Michael anvender gruppen som redskab til at arbejde med den enkelte, og hvor assistenterne i første omgang søger at udnytte den relative ideologiske konsensus til at løse bestemte problemer i Madkapellet, som de ikke selv kan håndtere i det daglige. Man kan karakterisere denne funktion som en slags "samarbejdsudvalg".

Men efter kort tid må assistenterne også opgive denne funktion for møderne. Afgørende for den sidste udvikling bliver, at et påtrængende og accelererende problem hverken bliver løst af Michael eller kan diskuteres på vores møder. Det begynder som nævnt i den sværttilgængelige konflikt omkring Alexis, der stadig ikke ønsker at snakke; vi har været en omvej omkring "danskheden", kultur/kommunikation, arbejdsfordeling og medansvar, før dette:

Ane: Du var, ja undskyld, jeg siger det, heller ikke særlig meget interesseret i går. Og jeg siger dig, jeg var sur, Michael, og jeg sagde det, jeg spurgte dig pænt om, hvad han (Alexis) havde sagt, hvorfor han var sur, og du stod bare og pillede ovre i vindueskarmen og var totalt pisseligeglad.

Michael: Nej, jeg er ikke ligeglad.

Ane: JO DU VAR SGU SÅ. Da jeg sagde, at jeg kraftedemig ikke vil kaldes for en luder på mit arbejde, sagde du: "Jeg gider sgu ikke høre på dit brok".

Michael: Nej, fordi ...

Ane: Nej? Det var dog. . .!

Michael: Jeg sagde, i morgen torsdag snakker vi om det.

Morten: Hvad mente du med det, så? Altså hvorfor ville du ikke høre på det der?

Michael: Nej, jeg hørte på det, men Ane vil gerne ha', at jeg begyndte at snakke med Alexis omkring hvad der skete, og de problemer og hele den ... det var helt oppe og køre-

(...)

Morten: Og hvad så, hvad tænkte du, prøv at forklar-

Michael: Så sagde jeg, ved du hvad, jeg kan ikke... jeg vil ikke gøre noget med det, fordi jeg har spurgt Alexis, hvad der var i vejen. Alexis sagde, at han var bare træt af det hele, han vil ikke finde sig i de situationer mere, han vil ikke blive presset ud i den yderkant, som han var presset ud i i går. Og det er det samme som han sagde igen i dag.

Ane: Jeg vil gerne vide, hvad det var for en yderkant, det var måske det, der kunne rette op på det problem.

Michael: Han har ikke sagt, hvad det var for en yderkant, det var. Og så sagde jeg også til dig, at han har ikke... du spurgte mig, hvad sagde han, hvad sagde han. Det var lige præcis den måde ...Jamen det var den måde, du sagde ...

(...)

Michael: Nej, jeg respekterer, at Alexis ... og det er ligesom at alle de andre... også for eksempel hvis Alf også i vores diskussioner, hvor Alf ikke vil snakke om nogen ting, hvor ... så sent som i sidste uge, hvor Anni sagde, det vil jeg overhovedet ikke diskutere. Og det gik vi ikke ind i. Den eneste, der...

Ane: Det synes jeg heller ikke har været et så stort problem, som det her er, Michael. Og jeg kan godt se, det virker som ingenting for dig, det har jeg efterhånden fundet ud af...

Michael: Mig? Det virker ikke som ingenting på mig. Det er dødirriterende, at I... hver gang... de to gange, jeg tror, jeg kan have en fri-formiddag eller gøre noget andet, så er der problemer. Det synes jeg er helt klart, at det ikke er ligegyldigt for mig.

Ane: Det virker sådan på mig.

Konflikten, som Michael her opgiver at kunne gøre noget ved, såvel i køkkenet som på møderne, viste sig langt fra at gå over af sig selv. Tværtimod skærpedes den til, at de kvindelige assistenter til sidst pure nægtede at arbejde sammen med Alexis, med henvisning til, at han var umulig at samarbejde med og blev ved med at kalde dem ludere og på andre måder chikanere dem med seksuelle fornærmelser. Som i den ovenstående sekvens fremstår det - i hvert fald i Madkappellets offentlighed - tydeligt som om, Michael holder hånden over Alexis og ikke ønsker at tage stilling til problemet. Det skyldes naturligvis ikke umiddelbart Alexis' uantastelige kokke-faglighed, men snarere det ståsted, han har etableret sig i kraft af den: Han har (hvilket Michael også gør klart på mødet) muliggjort såvel, at Michael kan deltage i Brugerservice-aktiviteter, han har forsømt, som endog enkelte halve fridage. Michael har simpelthen brug for Alexis, har grunde til at opfatte assistenternes klager som reaktioner på professionaliseringen, og har gode muligheder for at skubbe konflikten foran sig. Da den rigtig tager til, står sommerferien for døren, og derefter påregner Michael at han skal overgå til et andet delprojekt.

Da konflikten igen er tilspidset ved det 21. møde (s.135), har assistenterne allerede besluttet sig for, at det er omsonst at diskutere, nu må der tages anderledes konkret affære. M.a.o. beslutter de sig for at boykotte møderne, indtil Michael genetableret deres grundlag.

9.3. NOGLE PROBLEMATIKKER I OVERSKRIDELSEN AF PSYKOSOCIAL BEHANDLING

Hensigten med dette afsnit er at “zoome ud” fra vores forløb af møder i Madkapellet, først til spørgsmålet om eksplicitering af det psykosociale, dernæst til Madkapellet selv og endelig til Brugerservice og mere generelt de bestræbelser i retning af overskridelser af psykosocial behandling, som jeg har arbejdet med.

Det er dog ikke min opgave at give konkrete, helhedsmæssige bedømmelser, evalueringer af Brugerservice eller andre forsøgsprojekter, som jeg har skrevet om her. Jeg fastholder mit mere afgrænsede ærinde og koncentrerer mig om, hvad jeg mener, vi kan lære fra disse praksisser om det emne, som denne afhandling tager op: Brugerindflydelse i det psykosociale arbejdes handlesammenhænge.

Abstrakte udkast og deres konkrete håndtering

Madkapellets brugerevaluering kan ikke påberåbe sig nogen imponerende succes med at nå frem til refleksion af det psykosociale. Det psykosociale mandat blev generelt ikke udvidet, som det var intentionen, men derimod indsnævret. Overordnet har jeg sat denne udvikling i forbindelse med, at det lokalkulturelle grundlag, som kunne give et psykosocialt mandat, fra starten var vaklende, og herover forløbet svækkedes yderligere.

En sammenligning mellem diskussionerne om Anettes, Alfs og Astars problemer viser imidlertid ikke nogen simpel og entydig sammenhæng mellem lokalkulturel betydningsstruktur og psykosocialt mandat. Tværtimod bekræfter den mine antagelser om, at **1)** Meningsfuldheden giver, i første række uafhængigt af dens psykosociale aspekter, i sig selv et mandat (f.eks. viljen til at konfrontere Asta), og **2)** Mandatet bliver til i handle-sammenhængens umiddelbare rekonstituering. Konkret ser det ud til, at selve det, at vi bevæger os omkring en grænse, begrunder en indsnævring af det, fordi vores diskussioner bliver midler i en magtkamp. Den sidste periodes mere totale boykot er således mest en reaktion på, at Michael ikke lever op til den “lederrolle”, som han har tilkæmpet sig.

Man kunne måske betragte den konsekvens, hvormed jeg gennem dette forløb næsten udelukkende har iagttaget Madkapellets udvikling fra en bestemt (serie af) handlesammenhængs perspektiv, nemlig vores møder, som overdreven, og mange steder i forløbet vækkes (i hvert fald min egen) nysgerrighed om f.eks. et mere uddybet gengivelse af Michaels eller Anes perspektiver. Men denne konsekvens har ikke kun været begrundet i grænser for omfanget af empirisk materiale eller lign.; det er også et spørgsmål om, at en konsekvent handlemåde får praksis til at fremstå tydeligere som empiri, dvs. som udgangspunkt for en reference-

transformation. Den rejser spørgsmålet om, hvilke revisioner af teoretiske antagelser, som måske kan bidrage til at afklare og udvide handlemulighederne i praksis.

Begrebet om det psykosociale mandat forudsætter allerede, at det er en relation mellem handlesammenhænge, der er på tale, og at der tages udgangspunkt i en sproglig bearbejdning, hvis mandat derefter (kan) rekonstrueres. Trods intentionen om at fastholde de psykosociale tematiseringers **konkrete** rekonstruerbarhed som reference til en fælles praksis, så dannes relationen mellem handlesammenhænge først gennem processen, og **udgangspunktet** i tematiseringens rekonstituering af mødets handlesammenhæng er i den forstand "abstrakt". Der er på sin vis tale om en "opstigning fra det abstrakte til det konkrete".

Subjektet for de psykosociale tematiseringer konstitueres dermed i en proces, hvor forholdet mellem individuelle deltagelsespræmisser og mål-middel-sammenhænge er **systematisk** (relativt) uklart i udgangspunktet, og hvor der ikke er nogen garanti for, at det afklares. Sagt på en anden måde finder (eksplicit) tematisering af det psykosociale sted gennem "**abstrakte udkast**", dvs. etablering af handlesammenhænge, hvis konkrete konstituering er uafklaret, især hvad angår deres psykosociale mandat.

Det forhold står ikke (kvalitativt) i modsætning til de antagelser, ud fra hvilke vi etablerede møderne i Madkapellet; men dets (kvantitative) betydning, dets vægt, er gennem erfaringen markant forstørret, og denne proportionsforskydning afstedkommer nogle generelle hypotetiske overvejelser om indfaldsvinklen til det psykosociales eksplicitering i Brugerservice. De forskningsmetodologiske implikationer vender jeg tilbage til i næste kapitel. Her drejer det sig om referencerne for eksplicite psykosociale tematiseringer.

Som beskrevet ovenfor var eksplicit tematisering af det psykosociale i Brugerservice principielt begrundet i den "individuelle dimensions problem". Vi ser i Madkappellets forløb denne selvsamme problematik "blive til", endda i ret udpræget form: Først adskillelsen mellem det psykosociale og den fælles praksis, siden deres sammenføjning ved hjælp af en normativ dimension. Vi ser også, hvordan ekspliciteringer af denne udvikling er "magtesløse" overfor den, fordi den betyder, at deltagerne af forskellige grunde har interesser i at tilbageholde deres handlegrunde. Ekspliciteringen forudsætter mere, end den selv kan være med til at tilvejebringe, og de konkrete forudsætninger for den tabes af syne i den samme bevægelse som den overskrider sit psykosociale mandat. Det betød også, at de forhold, der bestemte mødernes indhold og forløb, i stigende grad fremtrådte som liggende udenfor mødernes mulige genstandsfelt, hvorved det tilsvarende forekom stadig vanskeligere at se handlemuligheder indenfor/fra denne handlesammenhæng.

Med udgangspunkt i hypotesen om en større vægtning af psykosociale tematiseringers "abstrakte udgangspunkt" kan der imidlertid opstilles et sæt af handlemuligheder - foruden naturligvis den konkrete tilvejebringelse og udvidelse af handlesammenhængens psykosociale mandat gennem projektudvikling og "implicit pædagogik":

1. Alexis, Anni m.fl. støttes i det standpunkt, at "man ikke løser nogen problemer ved at snakke om dem" på denne måde.

2. Eftersom den psykosociale tematiserings abstrakte udgangspunkt er blivende vilkår, og ikke bare en midlertidig operationel detalje, så bør den i højere grad anerkendes og gennem sættes som middel.

3. Den blivende fremmedgjorte karakter af psykosociale problemer og den abstrakte karakter af deres tematisering kan i sig selv ekspliciteres med ord, der virker som praktiske symboler og tydeliggør projektets begrænsede og bevægelige psykosociale mandat.

Den første mulighed svarer til en defensiv fastholdelse af "status quo" i forhold til problemet om den adskilte "individuelle dimension". Det kan forebygge urealistiske forventninger om "kollektivering" af det psykosociale, "fælles ansvar" m.v., men ikke hjælpe til, at sådanne forventninger kan blive mere realistiske. Det, der hermed "tabuiseres", er derfor ikke alene individuelle psykosociale problemer, men også en situation, som er problematisk og dermed udfordrende i relation til Brugerservice's projektidentitet.

Den anden mulighed kan føre videre i retning af en "terapeutisering" af Brugerservice's praksis, hvis det "abstrakte" udgangspunkt bliver et vedvarende abstrakt grundlag. En sådan udvikling ville flytte vægten i alle hensynsanalysens funktionssammenhænge og udviske projektidentiteten. Det afgørende er altså her, at det kun er **udgangspunktet** for psykosociale tematiseringer i konstitueringen af de handlesammenhænge, hvori tematiseringen finder sted, der som relativt blivende vilkår er abstrakt. Den handlemulighed, der peges på, indebærer altså stadig som væsentligt opmærksomhedsfokus, at det konkrete psykosociale mandat systematisk rekonstrueres og udvides.

Denne mulighed blev i min projektperiode skitsevis forsøgt. Reformplanerne angående "JobBørsen" (sml. s.116) var et udtryk for denne tilgang: Tværs herover forskellige lokalkulturelle betydningsstrukturer eller manglen på samme at arrangere ÅbenHus-møder med revalidering på dagsordenen og gennem formel beslutning i projektet at tvinge psykosociale tematiseringer ind i delprojekternes løbende virke. Ikke for bare at løbe sig de samme staver i livet, som Madkapellets forløb så tydeligt demonstrerede, men for at etablere et "konsekvent" sæt af handlesammenhænge, i og i forhold til hvilke, de konkrete barrierer for det kunne fremtræde og håndteres. Uden at jeg - stadigvæk - har materiale til en egentlig evaluering af dette forsøg, så ser det foreløbig (pr. ultimo 1992) ud til, at igen her kniber det med den nødvendige "vilje", dvs. styrke og beslutsomhed såvel på medarbejder- som på assistent- siden, til at søsætte eksperimentet som det ubekendte (abstrakte) sæt af muligheder, det er.

Et andet forsøg, i meget mindre målestok, var min intervention i "Husgruppens" problem i Økologiske Igangsættere (sml. s.141). Jeg tilkaldtes på det "abstrakte" grundlag, at de var "kørt fast", og at jeg "som en udefra måske kunne se nogle ting". Jeg fik (som nævnt i kapitel 7, s.196) indtryk af en gensidig forudsætningsrelation mellem, på den ene side, vigende forpligtende mål-middel-sammenhænge og på den anden side et vigende psykosocialt mandat. Konkret betød det i den diskussion, hvori vi søgte at rekonstruere problemet, at så at sige alle referencer var så uklare, at det fremstod meget tydeligt, og for alle, at gruppen faktisk reelt ikke kunne beslutte noget som helst.

Jeg mødte dem igen 14 dage efter med henvisning til mit ligeledes "abstrakte" ønske om at kende deres deltagelsespræmisser lidt nøjere. Her brugte vi den "abstrakte" metode at gennemføre en runde "for min skyld", hvor hver enkelt fortalte om deres liv som baggrund for deres deltagelse. Efter deres egen opfattelse havde det foregående møde allerede "sat noget i gang", og dette møde fortsatte denne bevægelse, netop i kraft af, at deltagerne "krængede sig ud" på en måde, de bagefter fik behov for at "samle op" (udtrykt i deres ønske om at få mine kassettebånd); efterfølgende vurderede de (angiveligt), at selvom de blev lidt rystede over at blive efterladt med så mange løse ender, så styrkede det dem netop at skulle samle enderne selv og på dette "nye" grundlag rekonstituere deres gruppe.

Dog, igen her er mit materiale usikkert, og episoden skal ikke konkludere en "rigtig metode", men illustrere indholdet i den generelle handlemulighed.

En tilgang til en nærmere analyse af, hvad handlemuligheden implicerer, kunne bl.a. findes i Sjakket (sml. s.102), som arbejder (relativt) systematisk med bevægelige forhold mellem på den ene side "rådgivning" under "supervision" i en eksplicit relation mellem ret stabile roller som "rådgivere" og "målgruppe-unge", og på den anden side som grundlag en veludviklet lokalkulturel praksis organiseret omkring en græsrodsforening.

Den tredje mulighed er så godt som kun på skrivebordet. Idéen om at arbejde med symboler på det abstrakte, og således i "overskrifter" offentliggøre såvel Brugerservice's udviklingsproblematik som de enkelte assistenters vanskeligheder, udviklede jeg tidligt i vores samarbejdsforløb, men den blev ikke forsøgt (systematisk) i praksis. En illustration, som jeg brugte overfor Brugerservice, var, at man kunne sørge for, at en assistent, som "undtagelsesvis" gik til psykolog osv., jævnligt blev mødt med omtale (og accept!) af dette forhold; en anden, at man hele tiden tydeligt fremhævede, når den formelle tavshedspligt trådte i kraft. En systematisk anvendelse af abstrakte symboler bærer mindelser om forskellige former for systemisk eller interaktionistisk begrundede metoder; den afgørende forskel er her, at "symboliseringen" finder sted indenfor rammerne af en primært implicit pædagogik med lokalkulturelle referencer, sådan at det "abstrakte" så at sige betragtes fra et "konkret" perspektiv.

Disse hypotetiske konklusioner angår primært spørgsmålet om, hvordan de handlesammenhænge, hvori psykosociale problematikker eksplicit tematiseres, kan konstitueres. Det er imidlertid på ingen måde ensbetydende med det psykosociale arbejde overhovedet, heller ikke det, der foregik i Madkapellet, i Brugerservice, eller bredere endnu, i sociale udviklingsprojekter, hvori lokalkulturelle betydningsstrukturer indgår som relevant organiserende princip. Et positivt udtryk for dette er netop tanken om en "implicit pædagogik". Det betyder også, at ovenstående konklusioner alle hviler på et grundlag, som er mere omfattende end spørgsmålet om konstituering af ekspliciteringen handlesammenhænge i sig selv. Der kan derfor være grund til at prøve at diskutere projekternes generelle udvikling fra andre perspektiver end disse handlesammenhænge, og at sammenfatte nogle af de almene sider ved de forsøg på overskridelse af psykosocial behandling, som jeg her har beskæftiget mig med.

Madkappellets udvikling

Det skildrede forløb af brugerevalueringsmøder i Madkapellet rummede og håndterede referencer til en række forhold ved Madkappellets udvikling i perioden. Men ikke alle. Der var - endda i stigende grad - grænser for, hvilke forhold, også ved Madkappellets generelle udvikling, som kunne "ses" fra dette perspektiv. Det er allerede fremgået af analyserne i afsnit 9.2., hvordan en del af de vigtige informationer stammede fra medarbejdermøder, interviews med (især) Michael, møder med kontaktgruppen osv. Referencerne til Madkappellets generelle udvikling, sådan som jeg har fået adgang til dem, er dermed allerede i vid udstrækning indeholdt i dette afsnit. Når der alligevel kan være grund til også at zoome særskilt ud på dette niveau, er det på grund af en særlig problematik: Nemlig den, at historiske rekonstruktioner let kommer til at prioritere fuldførte kendsgerninger frem for aktuelle handlemuligheder, navnlig når det forløb, der ses tilbage på, snarere indskrænker end udvider perspektivet, og at dermed et begrænset perspektiv let kommer til at blive identificeret umiddelbart med en begrænsende handleevne.

De implicerede fremhævede i forskellig udstrækning og på forskellige måder alternative handlemuligheder i deres evaluering af Madkappellets udvikling. Disse konklusioner så forskellige ud fra forskellige perspektiver.

På det kontaktgruppemøde, hvor jeg sammen med Lene og Michael fra Brugerservice diskuterede forløbet i Madkapellet, anlagde Lene et "projektmager-perspektiv" på forløbet i sin vurdering. Udgangspunktet var, hvilke erfaringer, "vi" alias **projektet** her havde gjort om udviklingen af dette delprojekt. Hun bekræftede min hypotese om en bevægelse væk fra lokalkulturelle principper i retning af professionalisering og revalidering om end formuleret sådan, at "produktet" blev vægter for højt, og "processen" for lavt. Med disse begreber er i første omgang netop "proces og produkt" adskilt, hvilket reproducerer manglen på lokalkulturel tilknytning. Men for at vægte "processen" skulle man i Lenes analyse have sat kravet om assistenternes indflydelse øverst på prioriteringslisten. Med et sådant udgangspunkt ville man ikke have kunnet forcere en professionalisering igennem, men tværtimod være stillet overfor forholdene mellem assistenternes deltagelsespræmisser, Madkappellets indplacering i relation til Medborgerhuset og arbejdets (lokalkulturelle) meningsfuldhed.

For Michael var Madkappellets brat stigende ambitioner også i stigende grad et problem, der sammen med de sværtgennemskuelige konflikter med Medborgerhuset og Byhøjskolen begrundede, at han var glad for at blive tvunget til at forlade frokostkantinens. Dermed nåede han også frem til en konklusion, der kunne ligne Lenes. Men det underliggende perspektiv var (dengang) et andet. Han fandt, at "Brugerservice-metoden" var uegnet til de vanskelige assistenter, han fik tildelt i delprojektet. Her måtte man "gå mere professionelt socialiserende ind", og i nogle tilfælde overtage et egentligt behandlingsansvar (og f.eks. administrere antabus til assistenter med alkoholproblemer). Brugerservice måtte træffe en klarere beslutning om, hvilke typer af klienter, man ville arbejde med og bakke medarbejderne op i tilsvarende veldefinerede metoder. En mere professionel køkkenoplæring var for Michael en vej til at skabe større klarhed og systematisere arbejdsrutiner og assistentens placering i dem.

Assistenterne, som i den første del af forløbet i høj grad inddrog alternative perspektiver i diskussionerne - enten droppe eller satse meget mere på det økologiske, fastholde identiteten som

et “socialt projekt” eller tværtimod “lade det sociale komme af sig selv”, opgaverotation o.m.a. - gik mere og mere i retning af helhedsvurderinger, der samlede sig om en kritik af Michaels ledelsesstil: Som dominerende tema hans diktatoriske stil og hans tendens til at tage alt ansvar på sine egne skuldre, men i stigende grad også det tilsyneladende modsatte: Hans fravær og desinteresse for det daglige arbejde og for assistenternes konkrete problemer i arbejdet. Hen mod slutningen af det beskrevne forløb udtrykte flere af dem (se s.136) også, at alternative muligheder for dem var individuelle - at søge over i andre delprojekter eller bruge den resterende tid i Madkapellet som “bare en arbejdsplads” og til at finde mere langsigtede alternativer.

Bevægelsen i assistenternes helhedsvurderinger tyder på, at Michaels konklusion kunne være realistisk under forudsætning af en stærk prioritering af indsatsen omkring arbejdsledelse og målrettet jobtræning - og med en vis udskiftning af assistenter. Men det ville forudsætte en opbakning i Brugerservice (i “ledelsen”), ikke mindst fordi man da i stadig ringere grad ville kunne trække på de lokalkulturelle netværker. Denne opbakning var imidlertid ikke til stede, både fordi Brugerservice’s organisation ikke var gearret til den, og fordi det ville støde imod projektidentiteten. På den måde fungerede denne udviklingsmulighed til en vis grad netop som en “pie in the sky” (sml. note 90), der fastholdt assistenterne i en afventende “uansvarlighed” og Michael i en frustration over at stå alene med et delprojekt, der “løb løbsk”.

På den måde var Michaels udviklingsperspektiv i en vis forstand også komplementært til Lenes modsatrettede konklusion. Den var nemlig som handlemulighed, formuleret fra Lenes “projektmager-perspektiv” (ligesom fra vores forskerperspektiv), relativt abstrakt. Det skyldtes i høj grad Michaels selvforstærkende mellemleder-rolle, der indplacerede Lene som “ankeinstans”, “ledelse” og “forhandler”, og begrænsede hendes adgang til Madkapellet ad andre kanaler såsom diskussioner i Brugerservice-sammenhænge (Fællesmøder o.a.) om udviklingsmuligheder og problemer, hvor assistenterne deltog aktivt og selvstændigt. Samtidig stod konklusionen ret uformidlet overfor anvendelsen af Madkapellet som “velstruktureret aktivitet”, som formodet “svagere” assistenter kunne indsluses i.

Med andre ord indgår her “ramme-design”-tænkningen om “processerne” som et abstrakt begrebssæt, der givet en organisatorisk distance formidler – om end netop med relativt fravær af forpligtende implikationer - mellem “deltagerstyring” og “velstrukturerede aktiviteter for de svage”.

På den måde peger analysen af alternative handlemuligheder i Madkapellet, sådan som den kunne diskuteres i Brugerservice, direkte ind mod de modstridende hensyn, deres fordeling på handlesammenhænge og deres begrebslige håndtering i Brugerservice. Vi kan derfor passende gå videre til at spørge, om der kan drages nogen konklusioner vedrørende Brugerservice’s udvikling på det sted, vi er nået til efter de foregående tre kapitlers analyser.

Udviklingsforsøget i Brugerservice og andre lokalkulturelle projekter

Det, jeg i mit arbejde hæfter mig ved som fælles for Brugerservice, Ama’r Totalteater og Økologiske Igangsættere - og som i større eller mindre omfang findes som mulighed eller aspekt i

andre udviklingsprojekter (som Regnbuen og FRIGG) - er orienteringen efter, og realiseringen af, lokalkulturelle betydningsstrukturer som grundlag for det psykosociale arbejde. Heri så jeg en mulig begrebsstruktur, som kunne tjene som fodfæste i en overskridelse af behandlingsparadigmet. Den psykosociale praksis og dens handlesammenhænge kunne i kraft af den udformes efter andre kriterier end behandlingsparadigmets segregering, fastlagte rollefordeling, normative dimensioner osv.

Derudover kunne det være udgangspunkt for inddragelsen af det "materielle niveau" i forbindelsen mellem individer og handlesammenhænge, som har tendens til at falde ud i det nye psykosociale paradigmes vekslen mellem psykoterapeutisk udgangspunkt i og "aktivitets"-pædagogisk eller "kontekstuel" abstraktion fra individets livssituation (sml. s.94).

Det særlige forhold ved lokalkulturelle betydningsstrukturer, som hvad angår overskridelsen af behandlingsparadigmet er afgørende, er det, at de rækker herover de samfundsmæssige segregeringer, som psykosociale aspekter ved praksis har været opsplittet i.

Hvad angår de materielle forbindelser mellem individer og handlesammenhænge hviler deres potentialer på deres evne til at organisere deltagernes hverdagsliv ideologisk. Dermed stiller dette spørgsmål sig i lokalkulturene som praksissens grad af kontrol over sine vilkår og som almenheden af dens begreber i relation til deres psykosociale aspekter.

I begge disse henseender viser sig, i mit empiriske materiale, vanskelige dilemmaer. Både i Ama'r Totalteater-forløbet og i forløbet omkring Økologiske Igangsætteres udspaltning fra Brugerservice finder en proces sted, som i første omgang dikotomiserer udviklingsmodsigelsen. Den mere "rene" lokalkulturelle praksis skiller sig ud for at opnå bedre kontrol med sine vilkår. Men prisen bliver et snævrere begrebsligt grundlag - den almene forpligtelse overfor psykosociale problemer snævres ind til en mere afgrænset praksis, hvis almene målsætninger, hvori det psykosociale er integreret, så fastholdes som mere langsigtet vision. Den "tilbageblevne" praksis kan bevare den almene forpligtelse (repræsenteret i revalideringsmålsætninger hhv. forpligtelse overfor drift af en ungdomsklub), men lægger sig til gengæld på en sådan måde i interessefeltet, at de almene begreber bliver uklare i deres overskridelse af behandlingsparadigmet.

Selve denne dikotomisering genskaber den segregering af det psykosociale i forskellige handlesammenhænge, som den lokalkulturelle tilgang skulle overskride. Den individfokuserede "behandling" og "kvalitetsprojekterne" kan stå i et gensidigt forudsætningsforhold, der til forveksling ligner "det nye socialpsykologiske paradigme", også derved, at deres forbindelser håndteres af de professionelle alene.

Det viser sig ikke kun på et overordnet plan i forholdene mellem forskellige projekter. I Brugerservice kan vi se problemet indenfor projektet som organisatorisk fænomen. Nogle delprojekter kan realisere lokalkulturelle betydningsstrukturer, andre satse på en "kvalitet" abstraheret fra psykosociale aspekter og atter andre degenerere som rent pædagogisk begrundede "placeringer" for assistenter. Det kan fungere, når delprojekterne på den ene side er relativt selvstændige, mens på den anden side medarbejdergruppen arbejder selvstændigt og i samarbejde med den enkelte assistent med assistenternes placeringer og udvikling. Delprojekternes

selvstændighed kan da enten være udtryk for deres lokalkulturelle “styrke” eller for en “mellemlider-problematik”, der tværtimod undergraver assistenternes konkrete indflydelse. Medarbejdergruppens selvstændige arbejde med de individuelle assistenter muliggør en fleksibel relation til projektets interesser, men bidrager også til, at projektets hensyn flyder sammen og gør det svært at skelne mellem pædagogik og strategi.

Disse organisatoriske udtryk for projektets udviklingsmodsigelse fremtræder således ikke umiddelbart, men tildækkes ideologisk. Den ikke specifikt lokalkulturelt udmøntede “græsrods-ideologi” fungerer både som idealbegreber for projektets “udviklings-identitet” og som en ideologisk formidling mellem handlesammenhænge i et sprog, der er fælles for assistenter og medarbejdere. Madkapellets bevægelse herimod en (ganske vist ufuldstændig) professionalisering og udskillelse af psykosociale aspekter blev ikke markeret og diskuteret i Brugerservice’s offentlighed. I Madkapellets egen offentlighed tildækkes bevægelsen dels af ideologien om “ansvarlighed”, dels af fokuseringen på medarbejderens magtposition. Diskussionen i medarbejdergruppen “hænges” tilsvarende “op på” den individuelle medarbejder og hans forhold til Brugerservice-princippet, bl.a. fordi relationen til delprojektet formidles over hans redegørelser, diskuteret i forhold til projektets identitet. Det taktiske hensyn til sagsbehandlernes ønske om “velstrukturerede aktiviteter” forbeholdes medarbejdergruppen og står i et sværtgennemskueligt ydre forhold til den pædagogiske diskussion om delprojektets udvikling.

Dikotomiseringslogikken og dens udmøntning i ideologisk formidlede fordelinger mellem handlesammenhænge truer således ikke blot med en (gen-)etablering af det “nye, abstrakte paradigme” med dets almene udstødning. Den gør også sig selv og sit grundlag i projektets modstridende betingelsesfelt mere og mere usynlig.

Det afgørende generelle “svar” på denne proces ligger på et socialpolitisk niveau i lokalkulturenes kamp for **vilkår**, der muliggør en tiltagende integration af psykosociale aspekter i deres betydningsstrukturer og i den løbende omsætning af disse vilkår i konkrete projekter. Disse vilkår viser sig bl.a. i individuelle finansieringsgrundlag for deltagelse (administrationen af § 43, af ungdomsgarantien osv.); i opbakning og samarbejdsvilje overfor projekterne fra kommunale instanser; i statslige og private udviklingsmidler; i ressourcer og samarbejds muligheder i lokalmiljøerne osv. Den kontinuerlige projektudvikling repræsenterer dertil i sig selv en modvægt mod dikotomisering og almen udstødning, der under visse omstændigheder kan udnytte disse vilkår “over-optimalt”, fordi selve tilblivelses- og udviklingsprocessen i nogle tilfælde (men ikke i alle, jvf. forløbet i Madkapellet) kan rumme lokalkulturelle aspekter, som der ikke efterfølgende viser sig at være “belæg” for i betingelsesfeltet.

I forlængelse af overvejelserne i forrige afsnit om “abstrakte udkast” og deres konkrete håndtering kan jeg imidlertid - endnu ret hypotetisk - tilføje en almen handlemulighed, der går tættere på spørgsmålet om en “brugerstyret”, eksplicit psykosocial praksis. Den ideologiske tilsløring af dikotomiseringsprocessen og dens genetablering af den almene udstødning kan modvirkes “direkte” gennem eksplicitering og offentliggørelse af projektets begrænsede psykosociale mandat i dets konkrete former. Det vil sige at arbejde systematisk med sproglig

fastholdelse af "roller", "tabuer", problematiske fordelinger mellem handlesammenhænge, modstridende hensyn osv. i projektets offentlighed. At etablere en fælles bevidsthed om den relative karakter af projektidentiteten og de lokalkulturelle betydningsstrukturer overfor konkrete former og betingelser for segregering, personalisering/"fremmedgørelse" af psykosociale problemer "på" individer, magtrelationer osv.

En sådan arbejds måde kan ikke fastholdes på et selvstændiggjort "teknisk", psykologisk niveau, som genetablerer fastlåste rolle-fordelinger "ad bagvejen". Tværtimod må den indebære, at de sprogligt fastholdte begrænsninger også fastholdes som **problematiske** forhold, der peger ud mod deres betingelser og muligheder for deres overvindelse. Og den indebærer først og fremmest en udvidelse af det psykosociale arbejdes åbenhed og offentlighed, der tjener til at styrke "brugerindflydelsen" ved at dens grænser klargøres. Den må i den forstand også hænge tæt sammen med projekternes/lokalkulturernes socialpolitiske dimension, og udgøre en bestræbelse på at tydeliggøre den "indadtil" som en handlingsrettet opmærksomhed på projekternes konstituering.

Alligevel er der også her tale om en mulig socialpsykologisk udvidelse af den i kapitel 7 (s.205) omtalte "projektmager-faglighed", fordi projekterne under alle omstændigheder organiseres omkring grupper af særligt kvalificerede og særligt ansvarlige "ressourcepersoner"/medarbejdere, som dermed også i særlig grad kan efterspørge og anvende teoretiske refleksioner over arbejdets psykosociale aspekter.

Med denne sidste bemærkning er vi på vej over i spørgsmålet om projekternes anvendelse af teoretisk refleksion, bl.a. i form af reference-transformation i joint ventures med en empirisk forskning. Det bliver taget op til diskussion i næste kapitel.

Resumé

Kapitel 9 diskuterer konstitueringen af handlesammenhænge, hvori forskerne deltog i eksplicitering af det psykosociale i Brugerservice.

Udgangspunktet for forsøget var "den individuelle dimensions problem": Ved i en "implicit pædagogik" i lokalkulturelle projekter at sætte parentes om individuelle psykosociale problemer producerede man et problem om, at disse måtte håndteres i adskilte handlesammenhænge, som var struktureret som behandling, og hvis relationer til arbejdet i projekterne var uklare eller problematiske. Problemet fremtrådte som ressourceprioritering, som idelige "undtagelser" og som store skævheder delprojekterne imellem. Prioritering mellem "den individuelle dimension" og "projekt-dimensionen" måtte afvises som falsk problematik, fordi den "individuelle dimension" under alle omstændigheder medbestemte delprojekternes forudsætninger.

I stedet sattes som mål at finde veje til eksplicit håndtering af det psykosociale på delprojekternes egne lokalkulturelle grundlag med udgangspunkt i deres demokratiske styring. Det psykosociale fastholdes dermed indenfor det psykosociale mandat, dvs. i handlesammenhænge, der konstitueres omkring mål-middel-sammenhænge, som er konkret forbundne med lokalkulturelle betydninger. Fastholdelse af mandatet medfører samtidig, at psykosociale tematiseringer direkte

har implikationer for deltagernes sociale identitet, dvs. de sproglige, sociale bestemmelser af deres ståsted i den daglige praksis.

Udgangspunktet kunne imidlertid ikke være en given lokalkulturel betydningsstruktur, for det ville igen implicere en dikotom fraspaltning af Brugerservice's revalideringsfunktioner. I stedet måtte målet være at generalisere lokalkulturelle ideologier så vidt, at Brugerservice's socialpolitiske betingelser blev gjort direkte til genstand, en "socialpolitisk bevidstgørelse". Hertil forsøgte vi os med et forløb af ugentlige møder i delprojektet Madkapellet. Hovedparten af kapitlet omhandler herefter hovedtemaer fra dette forløb.

I den første periode konstitueres Madkapellet som et mere ambitiøst arbejdsfællesskab med medarbejderen som arbejdsleder. Med "maden som det primære" etableres en arbejdsdeling, hvori nogle assistenter indgår i ståsteder med ringe kompetence og "ansvar". Det fremkaldte en psykosocial problematik omkring kompetencefordelingen og disse assistenters standpunkter, men konstituerede samtidig Madkapellet med et psykosocialt mandat, der ikke kunne rumme en tematisering af deres deltagelsespræmisses, og en udstødningsproces fandt sted.

Den anden problematik handler om, hvordan Madkapellet konstitueres på grundlag af medarbejderens absolutte autoritet, der tendentielt omfatter både det praktiske arbejde og de individuelle psykosociale forhold. I en konfliktsituation bliver dette særligt tydeligt, og vores håndtering af dens psykosociale aspekter munder ud i en reduktion af dem til et entydigt sygdomsbegreb, hvormed assistenten kan forsvare sin sociale identitet.

Medarbejderens situation rekonstrueres og hans autoritære ledelse bliver forståelig på baggrund af hans og Madkapellets komplicerede indplacering i Brugerservice og i forholdet til det Medborgerhus, som Madkapellet er en del af. Som barselsvikar satser han kræfterne som "kantinebestyrer" og mister fornemmelsen for assistenternes standpunkter i en selvforstærkende dynamik.

Udviklingen i Madkapellets lokalkulturelle referencer diskuteres dernæst. Madkapellet var i udgangspunktet indplaceret som et spisested, der formidlede mellem lokale projektmiljøer og bistandsklienter. En særlig lokalkulturel identitet var under udvikling som byøkologisk og socialt folkekøkken. I perioden slår denne udvikling om i en egentlig professionalisering af arbejdet - service-relationer til kunder, formaliseret arbejdsdeling (ansættelse af en "kok") og planer om køkkenfaglig oplæring. Samtidig præsenteres Madkapellet overfor bistandskontorer som en velstruktureret aktivitet, velegnet for svage assistenter. Dermed spaltes det psykosociale ud, samtidig med, at den professionelle standard, i kraft af sin karakter af pseudo-kvalificering, etablerer en normativ dimension, der medfører personalisering af psykosociale problemer og konflikter. Tematiseringen af kompetencefordeling og magt på vores møder tenderer at reducere denne udvikling til abstrakte, interpersonelle forhold.

En anonym "ansvarlighed" etableres som ideal, hvori personaliseringer i forbindelse med konkrete konflikter kan ophæves, men på bekostning af indblikket i deres individuelle grunde, særligt fordi konflikterne ofte angår den etablerede "professionelle" rollefordeling, med "kokken" i centrum.

Forbindelsen mellem psykosociale tematiseringer og demokratisk styring er endeligt kappet af, og assistenternes manglende indflydelse mystificeres som deres personlige selvusikkerhed. I den sidste periode skærpes konflikterne betydeligt, og vores møder forsøges anvendt som forum for

deres håndtering. Da medarbejderen blokerer for en diskussion af “kokkens” forhold, konkluderer assistenterne, at møderne er nyttesløse.

Forløbet **konkluderes** på flere niveauer m.h.p. hypotetiske handlemuligheder.

Først diskuteres det psykosociales eksplicitering i vores møder. Den erfaring, at mødernes synsfelt gradvist indskrænkedes i takt med vores handlemuligheder overfor udviklingen, kan begrunde en mere systematisk anvendelse af det forhold, at psykosociale tematiseringer oftest har karakter af “abstrakte udkast”, hvis konkrete mandat dernæst rekonstrueres. Det psykosociales “abstrakte” fremtrædelse kan sættes på begreb og gøres til eksplicit genstand. Herigennem kan de (eventuelt manglende) forudsætninger for mandatets udvidelse måske konstateres og tilvejebringes.

Madkappellets udvikling konkluderes forskelligt fra forskellige perspektiver. Assisterne indsnævrede deres vurderinger til en kritik af medarbejderens ledelsesstil og siden til at tænke udelukkende i individuelle perspektiver. Medarbejderen ønskede en satsning på professionalisering af både faglig oplæring og socialpædagogik i Madkuppet og i andre Brugerservice-projekter. Brugerservice’s leder fandt, at assistentindflydelse burde være sat som præmis, der kunne have afværget den fejlslagne professionalisering. De komplementære vurderinger peger på, hvordan den organisatoriske distance og mellemlider-rollen formidlede en modsigelse mellem Brugerservice’s idealbegreber og dets hensyn til socialforvaltningens ønske om velstrukturerede aktiviteter for svage assistenter.

Udviklingen i Brugerservice og andre “lokalkulturelt orienterede” udviklingsprojekter diskuteres i forhold til problemet om at forbinde individer og handlesammenhænge i nye almenbegreber.

I en lokalkultur stiller dette spørgsmål sig som dens grad af kontrol med sine vilkår og almenheden af dens psykosociale referencer. Både i Brugerservice og i Ama’r Totalteater sker en dikotomisering mellem en stærk lokalkultur og en mere uklar projektform, der til gengæld fastholder mere almene psykosociale målsætninger. Derved genskabes det psykosociales segregering og problemet om (håndtering af) almen kvalificering/udstødning. Samtidig bliver projektets identitet på én gang begreber for dets almene udviklingsmålsætninger, og - primært via dens strukturering af redegørelser i projekternes interne organisation - en ideologisk tilsløring af denne centrale barriere for dem.

Nøglen til overvindelse af disse problemer ligger grundlæggende i en styrkelse og omsætning af lokalkulturens vilkår som socialpolitiske aktører. Men dertil kan, overfor den ideologiske tilsløring, muligvis føjes en mere bevidst og systematisk eksplicitering af projekternes modsigelsesfyldte betingelsesgrundlag og deraf følgende begrænsede psykosociale mandat.

KAPITEL 10. FORSKNINGSPROCESSEN

Hensigten med dette sidste kapitel er ikke at konkludere indholdsmæssigt på de teoretiske og empiriske analyser, som jeg har fremlagt i de ni foregående. Hele vejen igennem bliver der konkluderet med resultater og på måder, som det må være op til læseren at bedømme relevansen, konsistensen og holdbarheden af. Når forskningsprocessen her gøres til genstand for en særlig betragtning, er det for at reflektere den forskningsmetnologiske side af min anvendelse af mine teser om psykosocial praksisforskning, til sidst fordi dette mest komplicerede og mest konkrete niveau af refleksion forudsætter de andre.

Forskningsaspektet ved den praksis, som reflekteres på disse sider, kan fremhæves til diskussion på tre forskellige niveauer og fra tre forskellige perspektiver: For det første kan praksissen (de konkrete samarbejdsforløb) analyseres i sin særlige egenskab af forskningsempiri, ved at diskutere den i forhold til almene standarder for empirisk socialpsykologisk forskning, såsom generalitet, objektivitet osv. Her anlægges et generaliseret videnskabeligt perspektiv på praksis. For det andet kan udviklinger i den konkrete sammensætning og udformning af forskningens handlesammenhænge, dermed konstitueringen af det lokale sociale forskningssubjekt, analyseres ud fra disse handlesammenhænges eget perspektiv. For det tredje kan det konkret-særlige ved forskningen som partner i et joint venture betragtes, så at sige ud fra et “bruger-perspektiv” på forskningen.

Disse niveauer repræsenterer forskellige reelt forekommende perspektiver på empirisk forskning, men det er indlysende, at de ikke skal artikuleres og repræsenteres “jævnbyrdigt” i en videnskabelig afhandling. Her er det videnskabelige **perspektiv** (ideelt set) privilegeret. Analyserne i dette kapitel vil derfor indeholde refleksioner af den forskningsproces, som er beskrevet i de foregående kapitler, sådan som den kan ses fra et videnskabeligt perspektiv. I første omgang ved at diskutere processen i forhold til almene standarder for videnskabelig praksis; dernæst ved at diskutere problemer på et socialpsykologisk niveau omkring forskningssamarbejde som joint venture; og endelig ved at reflektere min deltagelse som forsker i samarbejdsforløbene.

10.1. ALMENGØRELSE I PRAKSIS

Fra det særlige til det almene

De forskningsmetnologiske spørgsmål om generalitet og objektivitet har med rette optaget megen opmærksomhed i forbindelse med udviklingen af det subjektvidenskabelige paradigme. I den kontrolvidenskabelige psykologi, som den kritiske psykologi især har taget sit afsæt fra, er en videnskabelig tematisering af den individuelle subjektivitet så at sige udviklet “negativt”, ud fra

dens aftryk på sin egen modsætning - som objekt anonymiseret i abstrakte generaliteter⁹⁴. En fænomenologi (som aktuelt den "postmoderne" variant, sml. f.eks. Polkinghorne, 1992) kan heroverfor simpelthen modstille erfaringens unicitet og subjektivitet og dermed frembringe en cirkulær diskursiv bevægelse (sml. s.47). En subjektvidenskab må derimod vise sin berettigelse ved at kunne angive midler til at forbinde den individuelle subjektive erfaring med det objektive og med det almene.

En sådan almen subjektvidenskabelig metodologi er udførligt opstillet, især af Holzkamp (1979a, 1983, 1990, 1991b) og af Markard (1985, 1988, 1991, 1993). Det spørgsmål, som jeg vil beskæftige mig med i dette afsnit, er, hvordan mit empiriske arbejde kan belyse, provokere og udvikle sider af denne metodologi, især naturligvis i forlængelse af den teoretiske kritik på kategorialt niveau, som jeg har fremført i kapitel 2, og af de principper for aktual-empirisk forskning i handlesammenhænge, som jeg har opstillet i kapitel 3.

Den første og vigtigste problemstilling angår det, som jeg i kapitel 3 har kaldt den "originale, praktiske produktion af det almene".

I subjektvidenskabelig metodologi er **generalisering** fastholdt i et førstepersons-perspektiv som begreber om mulige typiske sammenhænge mellem betingelser-betydninger (handlepræmisses) og handlegrunde, som "hver jeg" kan prøve at anvende til forståelse og håndtering af sin egen situation. Generaliseringen finder dermed først "endegyldigt" sted ved enkeltteoriernes modtagelse og anvendelse. Ved nærmere betragtning kan en sådan kommunikation af mulige begrundelsessammenhænge imidlertid kun realiseres, fordi enkeltteorien allerede rummer hypoteser om det almene i kraft af det gensidige forudsætningsforhold mellem alment og specifikt i dens begreber (sml. Dreier, 1977). Enhver, selv nok så tilsyneladende "ideografisk", beskrivelse rummer således påstande om (referencer til) noget alment - uanset, at en sådan generalisering naturligvis først opnår praktisk betydning, når den kommunikeres, modtages og i en eller anden forstand anvendes.

Dette forhold afhænger heller ikke af en erklæret subjektvidenskabelig tilgang, men udnyttes eksempelvis i vid udstrækning i den kliniske litteraturs case-beskrivelser. Det metodologiske spørgsmål er da, i hvilken udstrækning, de almenbegreber, som analysen indeholder, er videnskabeligt reflekterede og efterprøvede.

At det almene i denne forstand allerede er givet forud for en metodologisk prøvning eller refleksion af erfaringens generalitet retter opmærksomheden mod de kategorier eller "forbegreber", som den er organiseret i. Men det skal ikke forlede til at betragte den videnskabelige praksis som udelukkende eller primært et "specifikations-forløb" fra det almene mod det specifikke, sådan som det f.eks. foreslås hos Højrup (in press). Navnlige når vi beskæftiger os med en empirisk forskning, der har karakter af et joint venture mellem praksisser, bliver det problematisk med en ensidig metodologisk vægtning af bevægelsen fra det almene mod

94 Sml. også Foucaults generelle påstand, at i de moderne videnskaber om det individuelle når mennesket til erkendelse af sig selv gennem sin egen tilintetgørelse, dvs. når døden, vanviddet og afvigelsen indlemmes i diskursen (1973; 197).

det specifikke. Forestillingen om, at f.eks. den subjektvidenskabelige praksisforskning stræber mod en "omsætning" af abstrakte teorier i konkret praksis (sml. s.33), viser netop problemet: Der bliver her tale om en fikseret rollefordeling mellem forskere, der udtænker det abstrakt-almene, og praktikere, der - udrustet med håndterbare "metoder" - overtager det uforandret og gør sig til redskaber for dets legemliggørelse i det konkrete og specifikke.

Det kan her hjælpe at erindre sig, at teoriens generalitet i subjektvidenskabelig metodologi må skelnes i to aspekter: Dels begrebernes kategorielle indhold, og dels de (hypotetiske) nye forståelser på aktual-empirisk niveau, som de hævder. **Anvendelsen** af kategorier i en aktual-empirisk praksis er i sig selv en specificering og konkretisering af "givne" almenbegreber (der dog naturligvis kan føre til, at der må rejses spørgsmål til dem); men **udviklingen** af nye teorier udgør, såvel på kategorielt som på enkeltteoretisk niveau, en **bevægelse fra det særlige mod det almene**.

Således er den kritiske psykologis almene "ideologikritiske" tilgang - den metode at udvikle teorier gennem kritik af forbegreber (sml. s.39) - netop en bevægelse i retning fra det særlige mod det almene: Fra indfangethed i givne tænkeformer til refleksion af de almene betingelser, hvorunder de handlemuligheder, som de repræsenterer, er begrundede.

Men problemet er ikke løst dermed. Tværtimod er det kun lige stillet: Hvordan kan vi nærmere forstå, og dermed befordre, denne bevægelse fra det begrænsede, særlige, mod det almene?

Som det vil erindres, var det mit ærinde i den teoretiske diskussion i kapitel 3.4 at skitsere en forståelse af (aktual-empirisk) forskning som et joint venture mellem praksisser, hvori almenbegreber transformeres som referencer i lokale handlesammenhænge. Spørgsmålet er nu, hvorledes mine empiriske erfaringer kan bidrage til at kaste lys over denne "reference-transformation" og derigennem måske udvide vores forståelse af den generelle metodologiske problematik.

Referencer i udviklingsprojektets ideologi: Fra et par vanskelige assistenter til teorien om lokalkulturel praksis.

Som vi så det i kapitel 8 (s.218), er det allerede et karakteristisk træk ved udviklingsprojekter, at de må forholde sig ideologisk til almenbegreber for deres mål-middel-sammenhænge. På den ene side må de relatere sig indholdsmæssigt, politisk (og ikke rent abstrakt, kommercielt) til begreberne, og på den anden side må de derved nydefinere og reproducere en egen, særlig identitet (frem for blot at realisere forhåndsbestemte mål-middel-forestillinger). Det er projektets selvstændighed som aktør, der muliggør bevægelser i almenbegreberne for praksis; og det er projektets socialpolitiske identitet, der mulig-/nødvendiggør, at disse bevægelser reflekteres. Tilsammen er det således netop projektets ideologiske side, som - endnu uden en særlig forskningsindsats - er udgangspunkt for dets evne til at danne nye, almene erfaringer.

En konkret indfaldsvinkel til en sådan transformation af ideologiske referencer kan være historien om, hvordan Brugerservice's to galleri-projekter blev til (sml. også s.209). Med udgangspunkt i

denne historie (blandt flere mulige) vil jeg prøve at trække almene referencer ind i et forløb, så den bevægelse, hvori det almene skabes, kan gengives.

Det begyndte med, at to "vanskelige" assistenter mødte hinanden. Albert var meget svær at få med i noget, og da han brændte for arkitektur, gav man ham modstræbende lov at indrette en "tegnestue" for sig selv i ellers ubrugte lokaler. Alfred blev efterhånden set lidt skævt til i Gribibrættet, fordi han med sit kunstneriske gemyt lagde mange flere idéer end arbejdstimer, og han kastede sig periodevis over installationer og skulpturer. Interesserede, som de begge var i det visuelle udtryk, deltog de i produktion af en videofilm om Brugerservice. Imellem de to voksede en idé om udsmykning af pladsen foran Stengade 30 - det medborgerhus, hvor Gribibrættet holdt til - gradvist frem. De fik lov at fylde lokalerne med skitser og modeller, og de fik hjælp til at søge sponsormidler og grønt lys fra beboerne omkring. Delprojektet "Alterna" var blevet til.

Det tog tid at skaffe penge og accept, og imens fandt de på, at der måske var mange andre steder, firmaer, institutioner m.v., som gerne ville udsmykkes eller have midlertidige kunststillinger i kantiner eller lign. - og tilsvarende, at der nok var mange andre kunstnere, der som de selv levede "forhuttet" og hellere end gerne ville levere arbejde og værker. Efter en tid var intet mere nærliggende end at etablere sig i egne lokaler, og hvorfor så ikke også have udstilling i dem?

Stengade 30-projektet blev aldrig realiseret, men "Kunstkorridoren Nådada" og galleriet "På Kanten" blev.

Almengørelsen er ikke umiddelbart forbundet med projekternes løbende forandring og overgange i hinanden. Med selve "projekt-formen" kan man tænke sig en uendelig serie af metamorfoser uden nogen særlig retning. Det er netop en udbredt erfaring fra sociale forsøgsprojekter, med deres "løse", bevægelige mål-middel-bestemmelser og deres reproduktion gennem udvikling af nye mål til deres midler, at de kan bevæge sig hid og did, når de betragtes over længere tidsforløb⁹⁵. Det er først, når projektet reflekterer disse forandringer i forhold til sine ideologiske referencer, at deres almene betingelser og betydninger bliver mulige og nødvendige at forholde sig til. Denne refleksion kan så indebære en transformation af disse referencer, der igen udpeger bestemte, fælles handlemuligheder på forskellige niveauer af almenhed⁹⁶.

I dette eksempel finder der almengørelser sted på flere niveauer, der alle reflekteres flittigt i Brugerservice.

Først og fremmest legemliggør "Alterna" en generalisering af assistenternes forhold til Stengade 30 til en mulighedstype: Almenbegrebet "kulturformidling" (tænkt indenfor den bestemte, konkrete historiske sammenhæng), som igen forudsætter et forhold mellem almenbegrebet "udstødt kunstner, på bistandshjælp osv." og "forskellige udsmyknings-behovende miljøer".

95 Et ofte anvendt eksempel er *Frontløberne*, der begyndte som socialpædagogisk ungdomsprojekt og "endte" som bl.a. en lederuddannelse; sml. Langager, 1990.

96 Sml. Bechmann, Mørch & Nissen (1993) - hvor evalueringen af Ama'r Totalteater netop tog form af en analyse af projektets (delvise) overskridelse af sit oprindelige formål. En analyse, som dels kritisk diskuterede ændringen som udtryk for en "løs" målstyring af projektet, dels søgte at artikulere den som reference-transformation.

Hertil hører også almenbegreber om andre interesser i projektets mulige tilblivelse: Sponsorer, bistandskontorer, professionelle kunstnere m.v.

I denne generalisering ligger imidlertid videre kultur- og socialpolitiske dimensioner, som gribes og reflekteres i projektet. Det sker i høj grad som følge af, at "tavse" dimensioner, der allerede var til stede i Gribebrættet, sættes på begreb i forbindelse med dets knopskydning. Både i rockmusik og billedkunst finder man en kombination af mange aktive, men fattige og socialt belastede udøvere, og et folkeligt kulturbehov, som et centraliseret kommercielt marked ikke kan imødekomme. At organisere aktiviteter omkring denne kombination er en "nicheproduktion", men samtidig et kultur- og socialpolitisk initiativ. Hvor disse perspektiver før var bundet til Gribebrættets særlige historie og miljø, kan der nu formuleres en almen ideologisk reference.

Som vi bl.a. så i kapitel 7 var disse referencer på ingen måde nødvendigvis sat eksplicit og modsigelsesfrit på begreb. Alligevel var de aktivt virksomme ved refleksioner og udviklinger af projekterne.

Disse "implicitte" eller tavse begreber rummede netop **modsigelser**, som igen fremtvang/nødvendigjorde den eksplicitering, som i en periode blev organiseret omkring min deltagelse i projektets diskussioner. Således blev almenbegrebet om en "kulturpolitik med en social dimension" netop formuleret som indlæg i polemikken om Brugerservice's idealbegreber. Denne polemik håndterede i en særlig, generaliseret form de modsigelser i projektets praksis, som jeg har diskuteret i kapitel 8. Denne særlige form udsprang imidlertid netop **ikke** umiddelbart af projektets hensyn, organisering i handlesammenhænge, forskernes interesser osv. Derimod blev almenbegreber hentet ind som referencer i diskussionens handlesammenhæng og organiseret begrebsligt i de (mere eller mindre konsistente) versioner af idealbegreber, som stod overfor hinanden dér og da.

Her hentes bl.a. Ama'r Totalteater-erfaringer ind som reference. Dermed finder også en generalisering af disse erfaringer sted. De "overføres" ikke, men bliver i en og samme bevægelse omskabt, generaliseret og konkretiseret som referencer for vores diskussion. Der lægges således, i begrundelsen for Gribebrættets kultur-politiske virksomhed og som generalisering af erfaringer og konceptet fra Ama'r Totalteater, bevidst afstand til "massemødernes" tradition for politik, som set fra denne lokalkulturelle vinkel forekommer anonyme og klodsede. Ama'r Totalteater lavede **ungdomsaktiviteter** omkring kulturelle og politiske arrangementer, og deres principper om deltagerstyring og aktivitetsudvikling blev af bl.a. Gribebrættets medarbejdere overført til Brugerservice; derved frigjordes de imidlertid også fra ungdomsbegrebet og deres opposition til ungdomsklubbernes pædagogik og blev i stedet stillet overfor psykosociale problematikker i et helt andet omfang. Den "neutrale grund", som Ama'r Totalteater kunne etableres i, og muligheden for at inddrage deltagerens hverdagsliv, var bestemt ud fra ungdomsperiodens mobilitet; nu måtte vilkårene for lokalkulturelle aktiviteter bestemmes mere alment i relation til den sociale udstødning, muligheder for et "3. arbejdsmarked" osv. Det vil sige i principper for socialt arbejde, som endog overskrider begrebet om "socialt arbejde" og rækker herover grænserne mellem produktion, politik, behandling osv. Her er erfaringerne m.a.o. generaliseret til et niveau, hvor behandlingsparadigmet mødes og diskuteres i sin mest generelle form. Til en vis grad var denne udvikling allerede på vej med Ama'r Totalteaters orientering mod græsrodsbevægelser, og dermed sprængning af ungdomsbegrebet som ramme for deres arbejde;

men her tages skridtet fuldt ud, fordi man i disse sammenhænge ikke længere behøver forklare sig "bagud" i redegørelser overfor ungdomsklubber osv.

Til gengæld er man med denne generalisering gledet ind i systematisk uklare begreber om "mod-stempling" m.v., hvis referencer bagud til "Projekt ByBørs", "positions-lift"-model osv. står i et begrebsligt modsigelsesforhold til Ama'r Totalteater-erfaringerne, der ikke er afklaret. Denne uklarhed er tæt forbundet med de modstridende hensyn og med begrebernes forskellige anvendelse som redegørelser/idealbegreber. Men det forhindrer ikke, at forskningens indgåen på dette sted kan fungere som katalysator for, at mere konsistente almenbegreber kan artikuleres. Forskernes referencer er i almindelighed allerede beskrevet grundigt på de foregående sider. Med udgangspunkt i dem/ved at inddrage dem blev det muligt at formulere teorien om lokalkultur, om den implicite pædagogik osv., således at der fremstod (mindst) to principielt forskellige versioner af "mod-stempling", som herefter kunne indgå i diskussionerne.

I denne proces, og i kraft af denne anvendelse(-smulighed), kunne en transformation også af forskerens referencer indgå som en afgørende side ved almengørelsen. Inddragelsen af den kulturteoretiske problematik - som ellers lå "passivt" som mulig reference i kraft af mit "ydre" samarbejde med Højrup m.fl. - var på én gang en konkretisering af min kritik af den kritiske psykologis tendens til "individualisering" af subjektperspektivet og navnlig "brugerperspektivet", og et forsøg på udvikling af redskaber til det, i Brugerservice, formulerede spørgsmål om, hvordan en deltagerstyret psykosocial praksis kunne integreres i "kvalitetsprojekter".

Fra det enkle til det almene

Den bevægelse fra det særlige mod det almene, som jeg her har fortalt om, må differentieres yderligere. Generaliseringen af erfaringer fra Gribibrættet, Alterna, Ama'r Totalteater, den kritiske psykologi m.v. i retning af en overskridelse af behandlingsparadigmet i en lokalkulturel praksis kan også betragtes fra en tilsyneladende stik modsat begrebslogisk vinkel. Spurgte man de berørte - f.eks. den omtalte Alfred - om deres holdning til deres situation som bistandsklienter osv., så kunne man udmærket løbe ind i udtalelser, som i deres indhold væsentligst modsvarede denne teori. Tilsvarende kan f.eks. nogle af Arnes udtalelser i Madkapellet faktisk godt forstås som en udgave af dette. Hvis det var den lokalkulturelle betydningsstruktur, som organiserede den meningsfuldhed, som assistenterne orienterede sig efter i deres daglige arbejde, så var teorien også allerede af den grund tilstede i "kimform", har blot udfoldet sig og antaget en mere finpudset sproglig form. Jeg har påtaget mig det arbejde at skrive den ud, sådan at dens forskellige sider, og dermed dens forskellige typer af handlemuligheder, hver for sig uddifferentieres.

Set fra denne vinkel er der slet ikke tale om en generalisering, men tværtimod om en **udspecificering** af allerede "eksisterende" almenbegreber. Antagelsen af en sådan specificering har imidlertid nogle centrale, nødvendige forudsætninger.

For det første kan begreberne og deres formulering - når Arne således taler om, at det sociale udspringer af det saglige (se s.130) - kun ses som "enkle forformer" for **disse** teoretiske begreber, når teorien er formuleret. Arnes udtalelser indeholder naturligvis, taget for sig selv, en konkret kompleksitet ligesom alle andre empiriske fænomener. Når de "tilskrives" bestemte teoretiske

almenbegreber, er der på ingen måde blot tale om en eksplicitering af “tavs viden” eller lign., men også om en **rekonstruktion, der i sig selv** udgør en specificerende opstigning fra det abstrakte (de teoretiske begreber) til det konkrete (Arnes udtalelser). Dette sagsforhold er afgørende til forståelsen af bevægelsen fra det særlige mod det almene⁹⁷.

For det andet er det, for at man med nogen ret kan tale om “tavse” praksisbegrebers tilstedeværelse, ikke nok, at deres artikulerede form kan ses som en **mulig** differentiering, sproglig udfoldelse af begreber, som “forefindes” i praksis. I så fald ville så godt som enhver teori “allerede være til stede” overalt som praksisteori i “kimform”. Der må derimod være tale om, at begreberne reelt organiserer handlemuligheder, som på et alment plan praktiseres og/eller er relevante i praksis. Arnes tale om det sociale afhængighed af det saglige er kun en praksisteori i denne forstand, fordi det udgør et reelt spørgsmål i Madkapellet og i Brugerservice, om det sociale selvstændiggøres eller indlejres i det saglige. M.a.o. forudsættes en reelt prototypisk **praksis**, dvs. en praksis, der på en relevant måde gøres til prototype for de almene idealbegreber, den tilskrives.

Denne praktiske, reale karakter af bevægelsen fra det særlige mod det almene hænger tæt sammen med den **ideologiske** side ved praksis. Det almene **produceres** her i en særlig form, der samtidig indgår i **reproduktionen** af den givne praksis. Arnes “saglige socialitet” er således langt fra bare snak. Det er en reference til reale relationer mellem Madkapellets produktion og interpersonelle konstituering. Samtidig er det også en realisering i vores handlesammenhæng af det forhold, at Madkapellet aktuelt konstitueres i en særlig form, som reproducerer modsigelsen mellem saglighed og socialitet ved at skubbe bestemte typer af sociale hensyn til side for at kunne starte på en frisk: “Ingen klynken” osv. (sml. s.255).

Denne ideologiske side ved praksis’ udvikling af almengørelser kan metodologisk diskuteres som spørgsmålet om **objektivitet**. Inden jeg vender tilbage til dette spørgsmål vil jeg dog lige sætte mine betragtninger om praktisk almengørelse overfor diskussionen herom i den kritiske psykologi (i forlængelse af mine kritiske overvejelser i kapitel 2 og 3).

Praktisk almengørelse i kritisk psykologisk metodologi

I kontrast til den “kontrolvidenskabelige” psykologis generalisering af **betingelser** er det her **betydninger**, som generaliseres, dvs. genstande for en menneskelig praksis og deres forbindelser med begrundelsessammenhænge. Det er det, der gør det til en subjektvidenskabelig metodologi. Betydningerne fastholdes sprogligt i begreber, der i forhold til de mennesker, i hvis

97 Strukturelt svarer det, så vidt jeg kan se, fuldstændig til Marx’ teori om kapitalismen som det “almene classesamfund”. På den ene side hviler hele socialismeteorien på, at overgangen fra feudalisme til kapitalisme samtidig er en overgang til classesamfundet i sin mest almene form (der dermed kan overskrides på et ligeså alment niveau). Men på den anden side kan denne bevægelse kun ses fra dette nye, særlige almenstandpunkt med dettes begreber. Kritikken (f.eks. hos Giddens, 1984) af “evolutionisme” i denne metodologi tager slet ikke højde for, at selvom de “resulterende” almenbegreber naturligvis også selv har ideologisk karakter, så er det også kun med dem som redskaber, at irreversible **udviklinger** kan begribes (herunder tilblivelsen af den af Giddens selv beskrevne modernitet).

handlesammenhænge disse begreber anvendes, forbliver hypotetiske. Men den sproglige artikulering, og dennes teoretiske analyse, er hverken den første eller den vigtigste eksistensform af de fundne hypotetiske almenbetydninger. Derimod står menneskene i praksis overfor almene betingelser, og denne relation er organiseret i betydningsstrukturer (praksisbegreber). Det er **bevægelserne** i disse betydningsstrukturer, der åbner mulighed for generaliseringer, hvis udvikling og refleksion kan være formidlet over en sproglig/teoretisk artikulering.

En udvikling fra én betydning til en anden peger allerede i sig selv på et almenbegreb, som det, der har udviklet sig fra en form til en anden (fra “amatørkoncerter” til “udsmykningsopgaver” peger på “kulturformidling”). Dette almenbegreb kan hentes ind som reference og reflekteres osv., i det omfang, det bliver relevant i en **anden** praktisk brudflade (her: Brugerservice’s [diskussioner om] udviklingen af delprojekter) og således organisere en praksis overfor de tilsvarende almene betingelser. Det bliver **konkret** en side ved praksis at forholde sig til og forandre dens almene træk, og denne side kan herunder tage form af særlige arbejdsopgaver m.v., sådan som forskningssamarbejdets konkrete udformning⁹⁸.

Under særlige omstændigheder bliver det relevant at uddifferentiere **psykologiske** aspekter ved praksis og på lignende vis bevæge dem. De almenforhold, der her tematiseres, er da ikke alene de, for en handlesammenhæng, fælles betydninger, men særligt de inter-/individuelle betydningsbegrundelses-forhold, som kan forstås som mulighedstyper **ud fra dem**. I Brugerservice så vi (de for psykosociale udviklingsprojekter formentlig karakteristiske) spil, modsigelser og overgange imellem “førstepersons”- og “tredjepersons”-tematiseringer af det psykosociale, struktureret omkring forskellige deltagelsespræmisser, fordeling på handlesammenhænge og de ideologiske former, hvori disse var formidlet. Afgørende er her, at selv de mest udprægede “førstepersons-begreber” om det psykosociale under alle omstændigheder uddifferentierer et “hvert jeg” fra almenbetydninger, som praksis er organiseret ideologisk omkring - når disse begreber indgår og anvendes i denne praksis.

I Madkappellets 16. møde (se s.131 og s.184) var almengørelsen fra Aastas halv-racistiske personaliseringer til en fælles refleksion af Madkappellets problemer omkring arbejdsorganiseringen samtidig en almengørelse til et “hvert jeg”, der systematisk udelukkede refleksion af bestemte sider ved hendes deltagelsespræmisser. Udviklingen i Brugerservice’s billede af deres deltagere, fra “klienter” til “assistenter/ikke-klienter” hhv. “assistenter/græsrodder” er en generalisering til et niveau, hvor behandlingsparadigmet gøres til genstand for kritisk refleksion, men samtidig også en bevægelse ind i dikotomiseringen af projektets udviklingsmodsigelse.

Det er præcis denne “ideologiske” side ved de psykologiske almenbegreber, som den empiriske praksis frembringer, der så vanskeligt kan reflekteres med en metodologi, der opererer med kategoriell oparbejdning af individuelle betydnings-begrundelses-sammenhænge til i første række sproglige enkeltteoretiske begreber som udgangspunkt (sml. kap. 2.4). Den praktiske produktion af det almene ses dermed primært som en **forskningspraktisk** opstilling af enkeltteoretiske

98 Og også f.eks. når Brugerservice etablerede samarbejde med en (langtidsledig) lokalhistoriker for derigennem at udvikle og reflektere “kulturformidlingens” indhold.

begreber i **sproglig** form. Med den “kategorielle metodiks frirum” tænkes handlesammenhænge etableret, hvis konstituering alene reflekteres i deres egenskab af subjektvidenskabelig udforskning af **medforskernes** handlemuligheder. At generaliseringerne herfra følger de linjer, som **forsknings Samarbejdets** konstituering, og dermed ideologiske reproduktion, udstikker, gives ikke redskaber til at reflektere. På den måde fremkommer en særegen blanding af selvkritisk refleksion hvad angår deltagernes individuelle handlegrunde (ligefrem med hovedvægten på en begrænsende handleevnes former) - og på den anden side en bortseen fra, hvordan relationerne mellem forskning og praksis etableres i en **særlig** form under bestemte historiske forhold.

Således f.eks., når man overfor en traditionel behandlingspraksis sætter en fordring om at tage udgangspunkt i klienters individuelle subjektive ståsted og perspektiv, som begrundes gennem en kontrastering af teoretiske paradigmer (Dreier, 1993, sml. s.54); når man abstraherer fra etnicitet og tematiserer forhold på et flygtningecenter som “mennesker under konkrete betingelser” (Osterkamp, 1991, sml. s.53); når man forskubber praksisforskningens metodologiske problematik til akademiske distinktioner mellem “implikative og kontingente udsagn” (Markard, 1991, sml. s.50)⁹⁹. I alle disse tilfælde medvirker den metodologiske adskillelse mellem sproglige og praktiske almengørelser til, at problemer i teori-praksis-forholdet reproduceres i særlige former, der samtidig har en ideologisk, “diskursiv” funktionalitet under bestemte historiske omstændigheder.

Kritikken af tendensen til at tænke i den “kategorielle metodiks frirum” skal ikke forstås som en afvisning af, at tænkning er **anticiperende**. Refleksion i organiseret sproglig form er ikke kun en efterfølgende tilskrivning af idealbegreber for en allerede realiseret praksis men også en udpegning af nye almene handlemuligheder. I Brugerservice var almenbegrebet om “lokalkultur” således på den ene side en fremhævelse af aspekter ved praksis ud fra gjorte og redegjorte erfaringer, men det var også et begreb, der var beregnet på at håndtere problemer i udvikling af delprojekterne fremover (herom mere nedenfor). Det jeg peger på er kun, at også disse anticipationer finder sted i handlesammenhænge, hvis konstituering må reflekteres med enkeltteoretiske begreber.

10.2. OBJEKTIVITET I PRAKSIS

Relevans og konsistens, generalitet og objektivitet

Konstateringen af erkendelsens ideologiske karakter skal som nævnt ikke afholde os fra at beskæftige os med dens objektivitet. Som det fremgår af de ovenstående analyser af generaliseringsproblemet, er “objektivitet” og “almenhed” meget tæt forbundne

⁹⁹ Eller når man faldbyder en “kontekstteoretisk” evalueringsekspertise som svar på tendenser til løsningstænkning i ungdomsprojekter (Mørch, 1993 a og b, sml. s.240). Mørch arbejder ganske vist ikke på et kritisk psykologisk grundlag, men falder hvad angår “det intellektuelle frirum” for samme kritik.

videnskabelighedskriterier i en dialektisk-materialistisk videnskabsteori. Jensen formulerer således videnskabelig objektivitet som

“... vore vedvarende bestræbelser for at overskride en lokal og tidsbunden videnskabelig praksis” (Jensen, 1992b; 117).

Denne bestemmelse, der tænker objektivitet som en **bevægelsesretning** for videnskabelig praksis, peger direkte på en identitet mellem de to kriterier. I en subjektvidenskabelig metodologi er det bl.a. udtrykt således af Holzkamp:

“En teoretisk antagelse kan påberåbe sig empirisk gyldighed i det omfang, **de berørte faktisk kan opnå en udvidelse af rådigheden over de samfundsmæssige livsbetingelser, når de i forskningsprocessens eksemplariske praksis realiserer de forudsætninger herfor, som antagelsen formulerer for mulighedstypen**” (1983; 564).

Udvidelse af rådigheden indebærer samtidig en realisering af mulighedstypens **almenbegreber**. Når der bortses fra, at disse almenbegreber her implicit tænkes at skulle formuleres, før de realiseres, så er de to videnskabelighedskriterier også her faktisk så tæt forbundne, at de må betragtes som to sider af samme sag¹⁰⁰. Jeg vil her samlet tale om de videnskabelige begrebers **relevans**, som dermed her står som det ene af to hovedkriterier for videnskabelighed¹⁰¹ - det andet er de teoretiske begrebers indbyrdes sammenhæng og modsigelsesfrihed, dvs. deres **konsistens** (sml. s.71).

Relevansspørgsmålet retter generelt opmærksomheden mod teoretiske analysers praksisforankring. Hvor generaliseringsproblemet herunder drejer sig om, hvor omfattende en praksis, analyserne er relevante i, så handler objektivitetsproblemet om, hvor relevante, analyserne er i forhold til en bestemt praksis og hvordan.

Som jeg var inde på i kapitel 8, er det ikke ideologien som sådan (dvs. at produktionen af det almene også reproducerer en særlig form), men derimod dens **fastholdelse** (fiksering) i en given udformning, som står i kontrast til videnskabelig objektivitet. Hvis man tænker i en statisk dikotomi mellem “ideologi” og “videnskab” (og evt. definerer en absolut skelnen ud fra bestemte almengyldige procedurer eller lign.), vil man ikke opnå andet end at fikserer de videnskabelige standarder som ideologiske referencer for en institutionaliseret videnskabelig praksis. Det sker da bl.a. derved, at de **særlige** reproduktionsbetingelser for den videnskabelige praksis - herunder

100 En falsk antagelse er dermed ikke i absolut forstand usand (hvordan skulle en sådan “absolut usandhed” kunne tænkes?), men snarere bundet til en begrænset standard og **universaliseret** derfra (sml. H.-Osterkamp, 1975, Holzkamp, 1983) - at “jorden er flad” er f.eks. ikke en usandhed, men et (til visse formål) for snævert perspektiv. Usandhed kan vi så reservere som betegnelse for bevidst vildledning.

101 Relevans som afgørende videnskabelighedskriterium er ikke nyt i subjektvidenskabelig sammenhæng; Markard (1991) fremhæver det således i en videnskabshistorisk, kritisk diskussion, men får det desværre ikke udfoldet nærmere som metodologisk begreb.

dens relationer til andre former for praksis - blændes af som perifere og sekundære rammebetingelser. Der er her reelt tale om en anden variant af den samme problematik omkring **dikotomisering**, som jeg beskrev i kapitel 8, blot her med den “videnskabelige praksis” som idealiseret “mønstereksempel” på udvikling særligt af erkendelse¹⁰².

En ensidig fastholdelse af konsistens som videnskabelighedskriterium - og dermed af sluttede, i sig selv hvilende strukturer af gensidigt forudsættende, modsigelsesfri begreber – betyder, at aflejrede, “krystalliserede” diskurser, der selv gøres til **objekt** i en praksis, kan analyseres, mens derimod denne praksis selv (og forskningens relevans heri) vanskeligt kan reflekteres¹⁰³. Hvor konsistens-kravet nemlig, taget for sig selv, er et ideal om modsigelsesfri begrebsstrukturer (sml. Højrup, in press), så peger relevans-kravet den modsatte vej - mod opsøgning af modsigelser, hvis formidling (til en genetableret konsistens) kan udvide teoriens almenhed og/eller anvendelighed (sml. Ilyenkov, 1977). Tænkt i en sådan fortløbende bevægelse er konsistens og relevans på en gang hinandens forudsætning og modsætning, dvs. en dialektisk modsigelse.

Det betyder, set i relation til mit udgangspunkt i praksisforskning som et joint venture, at den første problematik omkring analysernes empiriske gyldighed/objektivitet aftegnes omkring, hvorvidt de gennem samarbejdsrelationen blot reproducerer en given forskningspraksis, eller om de udvider deres relevans ved reelt at blive transformeret og anvendt som referencer i samarbejdet. Dernæst handler objektivitetsspørgsmålet om, hvordan analyserne, i det omfang, de anvendes i den bredere praksis, indgår til reproduktion hhv. overskridelse af gældende ideologiske tænkeformer i denne praksis. Jeg vil i det følgende diskutere objektivitetsspørgsmålet i denne rækkefølge.

Transformation af videnskabelige referencer i (samarbejdet med) Brugerservice

Mit forskningstema blev i høj grad udviklet gennem mødet med Brugerservice. I den første periode havde og udviklede jeg kontakt til tre udviklingsprojekter foruden Brugerservice. Det var som nævnt samarbejdsforhold, der udviklede sig, efterhånden som begge parter gradvist erfarede, hvad vi kunne bruge hinanden til. Set fra mit perspektiv var det umiddelbart et spørgsmål om at prioritere imellem forløbene, men også om, i hvert af dem, at udvikle konkrete idéer om det videre forløb på en måde, så mine referencer og forskningsplaner både blev konkretiseret og transformeret.

102 Den i kapitel 2 (s.50) kritiserede skelnen hos Markard og Holzkamp mellem “implikative” og “kontingente” udsagn kan herudfra ses som en dikotomisering af relationen mellem konsistens og relevans, således at der tænkes et afgrænset domæne, hvor konsistensen råder alene.

103 Højrup m.fl.’s livsform-teori er således i den grad opbygget på en rendyrket konsistens’ præmisser, at den bevægelse - hvori den etnologiske forskning selv indgår - i retning af fundamentale ændringer i livsformerne, deres forhold til staten og deres indbyrdes forhold, som bl.a. sker som følge af udviklingen i kvalifikationskravene, må lades næsten helt ude af betragtning. Umiddelbart en “forældet” teori - men på den anden side giver den netop med sin konsistens et grundlag, hvorpå dette spørgsmål overhovedet kan stilles. Det er i kraft af sin konsistens, at den kan “forældes” og dermed bidrage til refleksion af udvikling.

At Brugerservice således blev den dominerende samarbejdspartner var på den måde ikke kun en "udvælgelse" af et empirisk felt, der svarede til (legemliggjorde eller ligefrem "bekræftede") mine antagelser og spørgsmål. Tværtimod nødvendiggjorde samarbejdet med Brugerservice, at jeg på nogle punkter måtte omdefinere min problemstilling. Den projektbeskrivelse, som jeg gengiver i indledningen, udgjorde et skift fra min oprindelige tematisering af behandler-klientrelationer i udvikling til analyser af bevægelser herover "behandlingsgrænsen". Diskussionerne om lokalkultur og hensynsanalyse er tilsvarende blevet til i bestræbelserne på at besvare spørgsmål, der i det konkrete samarbejdsforløb stod foran, som nødvendige forudsætninger for, at arbejde empirisk med "brugerperspektivet og -indflydelse i det psykosociale arbejdes handlesammenhænge". I begge tilfælde blev mit arbejde bevæget hen i områder, der lå i eller udenfor udkanten af mine egne referencer, og som stillede mig overfor problemer med at forbinde teorier, der i første omgang modsagde hinanden. At tematisere "behandlingsgrænsen" nødvendiggjorde en diskussion af forholdet mellem Foucaults og den kritiske psykologis tilgange. Modsigelsen mellem en kulturteoretisk analyse af livsformer og et subjektperspektiv på psykosocialt arbejde fordrede socialpsykologiske og metodologiske refleksioner, som både accentuerede og konkretiserede mine bestræbelser på at udvide det subjektvidenskabelige teorigrundlag i retning af et "kollektivt subjektperspektiv".

Det betød videre, at hovedvægten i mine analyser af "bruger-perspektiver" i kapitel 9 kom til at ligge mere på de udforskede handlesammenhænges rekonstrueringer og indlejring i projektets praksis og i lokalkulturelle betydningsstrukturer - det psykosociale mandat - end på det psykosociale, arbejdet med det, og bruger-perspektiver på det **indenfor** disse handlesammenhænge. Den kritik af diskursen om "bruger-perspektiver", hvormed jeg i første kapitel satte gåseøjne om begrebet, kunne på den måde videreføres fra det teorikritiske plan, via en oparbejdning af forbegreber, og til den socialpsykologiske praksisforsknings plan.

Denne reference-transformation kan umiddelbart begrundes som en realisering af de metodologiske principper for praksisforskning, som jeg opstillede i kapitel 3.4. Det er ikke en foruddefineret videnskabelig problemstilling, der "legemliggøres" i en empirisk undersøgelse, men et joint venture, som rejser nye problemstillinger for forskningen. Herunder problemstillinger, der overskrider rammen for en forestilling om en "psykologisk praksis" og nødvendiggør et arbejde med at knytte tværvideenskabelige forbindelser¹⁰⁴.

Forskningen har imidlertid ikke udvidet sin relevans blot ved at "følge i hælene" på praksis og omdanne sine begreber i overensstemmelse med den lokale ideologi, bl.a. ved at arbejde på områder, som den ikke har forstand på. Selvom man i en vis udstrækning kan hævde, at videnskaben - ikke mindst psykologien - udvikler sig ved, at disciplingrænser overskrides, så står der i bedste fald et arbejde tilbage med at relatere de udviklede hypoteser til den øvrige viden og teoridannelse indenfor de berørte områder¹⁰⁵. Heri ligger både en generalisering og en afprøvning og genetablering af teoretisk konsistens.

104 Her har jeg som nævnt i forordet søgt at drage nytte af de tværvideenskabelige samarbejdsrelationer, som findes i mit forskningsmiljø, primært til sociologi, filosofi og etnologi.

105 Tænk blot på hvad ikke-psykologer som Freud, Jung, Laing, Bateson og Piaget har betydet for psykologien - både hvad angår erkendelser og problemer med at få dem til at hænge sammen.

Det er ikke kun en problemstilling, der opstår som følge af de særlige forhold omkring projektorganiseret psykosocialt arbejde, som jeg har arbejdet med. Hele det socialpsykologiske genstandsfelt, der aftegner sig omkring begreberne praksis, betydningsstruktur, handlesammenhænge og handlegrunde rummer uvægerligt også refleksioner af menneskers bevægelser imellem betydningsstrukturer og praksisser, der allerede er organiseret i professionelle og videnskabelige discipliner¹⁰⁶. Derved får socialpsykologien en særlig position, med et særligt teori-praksis-forhold. Den påberåber sig ikke videnskabelig relevans i kraft af ekspertise på de praksisområder, den analyserer, men i kraft af en særligt social- eller almenpsykologisk problematik, der er forbundet med dem. Bestemt på denne måde - og tilføjet idealet om at begribe det konkrete (se f.eks. Dreier, 1977, Holzkamp, 1979b) - ligger vi her meget tæt på at blive ophævet i en slags "anvendt filosofi". Afgørende for, om vi her har et genuint videnskabeligt genstandsområde, er set i dette lys ikke i første række, om analyserne umiddelbart lader sig indarbejde i de etablerede praksistraditioner og discipliner, der berøres men primært, hvorvidt de på egne, socialpsykologisk præmisser er konsistente og relevante.

Til disse præmisser hører imidlertid i en subjektvidenskabelig version, at praksis studeres i sine indholdsdimensioner, og ikke blot i abstrakte forms-egenskaber. Den socialpsykologiske problematik kan ikke stå alene, mens der sættes parentes om det, den studerede praksis handler om. Den udvikles tværtimod fra den. Relevansen af den særegne kombination af forskningsdiscipliner i mit projekt afhænger således af, i hvilket omfang min tese (se kapitel 4, s.95) om, at de ændrede socialintegrative grundforhold (almenkvalificering, almen udstødning) også medfører etablering af et nyt "paradigme" for praktisk psykosocialt arbejde, holder stik. Hvis de socialpsykologiske problematikker i det store hele forbliver bundet til disciplinerne, f.eks. klinisk psykologi eller organisationsudvikling, så har det været en forkert satsning at lade et "tilfældigt" udviklingsprojekt lede forskningsprojektet ud i en (som det i givet fald vil synes) uklar sammenstyknings af etnologi, socialpsykologi og videnskabsteori. Hvis der derimod udfolder sig et relativt selvstændigt socialpsykologisk praksisfelt, så vil det i samme takt være relevant at arbejde videre med at udvikle konsistens i de teoretiske forbindelser, som jeg er "stødt på".

Analysernes anvendelse

På det mere specifikke plan står spørgsmålet om analysernes **anvendelse** i mit samarbejde med (især) Brugerservice tilbage. Den praktiske anvendelse af forskningens analyser er set i det metodologiske perspektiv, som jeg anlægger i dette afsnit, ensbetydende med deres "afprøvning", og når vi særligt ser på dette aspekt sætter vi midlertidigt parentes om den ovenfor omtalte transformation af forskningens referencer. For at kunne afprøves må hypoteserne i en vis udstrækning forblive, hvad de er.

Jeg har i det foregående gjort grundigt op med en forestilling om, at der gennem en særskilt forskningsindsats udledes entydige forudsigelser eller handlingsanvisninger for praktikere, der

106 Her tænker jeg ikke kun på den kritiske psykologi, men også f.eks. Garfinkel og Goffmann.

igen kan fungere som “crucial experiments” for forskningen. Når det alligevel også er nødvendigt at se på analysernes anvendelse, så er det klart, at det ikke skal forstås i denne umiddelbare forstand. Vi må have et par formidlende forhold med.

For det første er der ingen “kommandovej” fra forskning til praksis. Mine hypoteser blev formuleret ind i den løbende polemik, som projektets refleksion tog form af. Ikke bare i den kontrast mellem interaktionistiske og subjektvidenskabelige tænkeformer, som blev tegnet op ved starten af forløbet, men også mange “mindre” steder hele vejen igennem, havde konkrete diskussioner referencer til blivende teoretiske modsigelser. Umiddelbart betyder en sådan polemik en spaltning af analysernes anvendelse, som tilsyneladende komplicerer spørgsmålet om objektivitet. Men den tydeliggør samtidig de involverede parterers standpunkter og præciserer dermed også diskussionens fælles referencer, sådan at der for hver uenighed med større sikkerhed kan antages en enighed om, hvori uenigheden består.

For det andet indgik, de af forskerne, formulerede analyser som standpunkter i bestemte handlesammenhænge, hvis relation til andre handlesammenhænge i projektet var ikke-entydig. Kunne begreberne om f.eks. lokalkultur, implicit pædagogik m.v. opnå tilslutning og blive anvendt som “sprog” i Heldagsmøderne, så var det til gengæld langt fra givet, hvilken relation de havde til beslutninger vedrørende delprojekterne. Når Lene skulle forhandle med sponsorer, Medborgerhuse og bistandskontorchefer, eller når Michael skulle “banke Madkapellet op”, så var andre begreber konstituerende for disse handlesammenhænge.

For det tredje implicerer analysernes karakter af almenbegreber også, at de typer af handlemuligheder, som de udpeger, måtte og må reflekteres og realiseres i praksis fordelt i tid og rum på forskellige niveauer. Begrebet om lokalkultur kunne f.eks. på ét plan anvendes til analyse af forskellene mellem delprojekterne i “Karens Minde” og i “Rust”, mens det på et andet plan stadig står på prøve i min fortsatte dialog med Brugerservice, Sjakket og Økologiske Igangsættere. Det betyder, at jeg kun i begrænset omfang kan vurdere mine analysers relevans på grundlag af materiale fra de samarbejdsforløb, der her skildres. Klarheden over dette forhold må udvikle sig henover længere tidsrum og som følge af konfrontation med bredere spektre af problemer i praksis. Dette er vel at mærke et **alment** træk ved en praksisforskning, der søger at reflektere forholdet mellem almene og specifikke udviklingsprocesser.

Disse formidlende forhold og hovedvægten i mine metodologiske analyser på **transformation** af (videnskabelige) referencer betyder, at jeg for nærværende har svært ved at få et klart og entydigt billede af, hvordan analyserne blev og bliver anvendt. Men ved at tage udgangspunkt i forløbet af Kontaktgruppe- og Heldagsmøder i Brugerservice (se kapitel 5.1) kan jeg alligevel få et par holdepunkter til diskussionen. Dem får jeg frem ved at inddele forløbet i tre faser, svarende til tre typer af anvendelse af de teoretiske analyser¹⁰⁷. Jeg vil især tage relevans-typer og -problemer op til diskussion - og ikke foretage en samlet vurdering af analysernes relevans.

107 De tre faser er i det konkrete forløb mere overlappende end de fremstilles her; især 2. og 3. fase er i vid udstrækning tidsmæssigt sammenfaldende.

I samarbejdets **første fase** - primært Kontaktgruppemøderne fra november 1990 til september 1991 - lå hovedvægten på, gennem diskussionerne, at fremstille et begrebsapparat, der kunne bruges som projektidentitet, dvs. som ideologisk referenceramme. Denne funktion må ses i forhold til, at Brugerservice's medarbejdergruppe var konstitueret i en alliance mellem på den ene side Lene, med reference til bistandskontorcheferne og til Dag- og Døgncentret, og Mads og Mikkel, med deres reference til (miljøet omkring) Ama'r Totalteater. De sidste ønskede at generalisere erfaringer fra Ama'r Totalteater til en ideologisk ramme, der samtidig betød en mere eksplicit og blivende anerkendelse af dem som begreber for Brugerservice's praksis. Lene ønskede at definere en projektidentitet udadtil og samtidig finde dertil svarende redskaber til intern projektstyring, kvalitetskriterier, metoder m.v. Begge parter var af disse grunde interesserede i en socialpsykologisk tilgang, der kunne markere en mere præcis kontrast til de interaktionistiske begreber om "ramme-design", end anekdotiske referencer til Ama'r Totalteater eller til almenbegreber som "det fælles tredje" kunne udgøre.

I første omgang anvendtes mine analyser - sådan som de var indlejret i vores diskussioner - således til at holde sammen på projektet. De bidrog til at definere Brugerservice som en fælles praksis, som en særlig form for socialt arbejde og som en meningsfuld platform for videre projektudvikling. Men i samme takt, som min deltagelse fik denne betydning, måtte også de, for denne anvendelse, problematiske sider ved analysernes form og indhold træde frem. Ikke kun spørgsmål om sproglig fremstilling, forskelle i traditioner osv., men også mere grundlæggende begrebslige og praktiske problemer. Den "oplevelsesmæssige afstand mellem mine skrivelser og Brugerservice's praksis" blev et problem for dem. Da vi diskuterede handlemuligheder overfor det problem, fremstod igen to anvendelsestyper som perspektiv. Mikkel ønskede analyserne tættere på en "prototypisk" praksis i velfungerende delprojekter, sådan at de bedre kunne anvendes, dels som begreber for deres udvikling, dels til formidling af deres principper til bl.a. andre delprojekter/medarbejdere i Brugerservice. Lene ønskede til gengæld dels en nærmere omsætning af analyserne i en generaliseret metodik, der kunne begrunde Brugerservice's praksis udadtil, dels en nærmere beskæftigelse med delprojekter, som netop ikke "levede op til principperne".

Bagved denne uenighed lå imidlertid en fælles anvendelse af mine analyser: Nemlig til diskussioner af delprojekter i projektets medarbejdergruppe - dels til analyse af, hvorfor de udviklede sig som de gjorde, dels til bestemmelse af en ønskværdig (dvs. til projektidentiteten svarende) udvikling. Diskussionen om erfaringerne fra Karens Minde, om Mikkels ændrede ståsted i Madkapellet, om de små interne projekters problemer m.v. - var alle rettet mod at drage konsekvenser af projektidentiteten for delprojekternes udvikling. Svagheden ved den anvendelsesform var netop denne retning "ovenfra og ned", som systematisk vanskeliggjorde indblik i problemaspekternes konkrete proportioner. Den konsekvens vi drog af denne problemstilling var, at vi rykkede tættere på praksis samtidig med, at vi styrkede relationen til projektets helhed.

I samarbejdets **anden fase** - samarbejdet med hele medarbejdergruppen via interviews og Heldagsmøder fra september 1991 til februar 1992 - blev det efterhånden klart, at den mere gensidigt forpligtende relation til Brugerservice fremtvang eller fremkaldte mere principielt uforenelige begrebsanvendelser.

Tematisk red vi på to heste gennem forløbet - dels de forskellige versioner og fortolkninger af "Brugerservice-principperne" i medarbejdergruppen, dels hensynsanalysen. Hensynsanalysen var et resultat af et tematisk spor, som i den første fase var ret udfoldet, men som med det tættere samarbejde blev mere påtrængende, nemlig forholdet mellem Brugerservice's principper og dets økonomiske og administrative indlejring. At de to spor blev (søgt) kørt sammen, var ikke kun udtryk for et generelt ønske om at forbinde idealer og realiteter eller lign. Idéen var (som nævnt i kapitel 8, s.232), at projektets identitet "ovenover" dets hensyn måtte rumme en stillingtagen til de psykosociale almenbetydninger, som også trådte projektet i møde gennem "revalideringsfunktionen".

Heldagsmøderne tjente flere formål, der havde at gøre med projektets konstituering (sml. kap. 8, s.233). Overfor dette formål kom møderne, og de tematiseringer, de anlagde, hovedsageligt til at få betydning i en afklaring af de interessemodsigelser i medarbejdergruppen, som førte til dens spaltning. Det var i første række en "ydre" omstændighed, som drev denne udvikling: En akut økonomisk krise. Her var m.a.o. slet ikke tale om, at handling udsprang af analyser; alligevel spillede analyserne en vis rolle i begivenhederne. Hensynsanalysen bidrog til at sætte forbindelserne mellem forskellige ståsteder, opfattelser af projektets mål og midler og taktiske placeringer i interessefeltet på begreb og kunne på den måde medvirke til, at projektets spaltning skete relativt bevidst. Denne betydning er ikke så beskeden, som den måske kan synes, og den kan fortælle noget alment om hvordan teoretiske analyser kan indgå i et udviklingsprojekts refleksion.

På det teoretiske niveau er det en afgørende pointe ved hensynsanalysen, at den når frem til at opstille strategiske udviklingsmuligheder for projektet (sml. s.224). I modsat fald negerer den sin egen grundforudsætning om projektet som reflekterende og agerende subjekt og reducerer projektets betydninger til betingelser - dvs. dets hensyn til dets funktionssammenhænge - så det bliver umuligt at forbinde projektets ideologi med (en funktionalistisk forståelse af) dets betingelser. Disse teoretiske begreber indgår imidlertid som referencer i bestemte handlesammenhænge, der selv er konstitueret modsigelsesfyldt som del af en eller flere konkrete praksisser.

Det betyder for det **første**, at man må opgive forestillingen om hensynsanalysen som en organiseret refleksion i en velafgrænset rum-tidslig proces, der munder ud i opstilling af handlemuligheder. I stedet må man tænke sig, at den fungerer som et begrebssæt, der tilegnes og anvendes på en socialt og tidsligt fordelt måde. Da vi organiserede hensynsanalysen som struktur for et Heldagsmøde skabte vi en illusion om et sammenfald mellem teori og strukturering af refleksionens handlesammenhænge. Derfor syntes hensynsanalysens anvendelse at falde til jorden eller at forudsætte dens relative forvanskning, da vi til det 2. Heldagsmøde hoppede til det konkrete ved at lægge vægten på en diskussion af helt umiddelbare overlevelsesmuligheder, oven i købet under fortsat bortseen fra det ret centrale hensyn til medarbejder-funktionen. Men skelner vi mellem teori og refleksionens strukturering, kan vi se, hvordan hensynsanalysens begreber indgår på forskellige, tidvist centrale, måder i de fortsatte diskussioner. Bl.a. tydeliggjorde den nødvendigheden af at finde veje til projektets overlevelse, som rakte udover valget mellem "reklame" og omlægning i revalideringsorienteret retning (konkret diskuterede vi

udviklingsmuligheder i Nordvest; de blev ikke realiseret, men strategien blev anvendt sidenhen i Sydhavnen).

For det **andet** reflekteres i vid udstrækning handlemuligheder, der allerede kendes mere eller mindre klart. Hensynsanalysen fungerede i høj grad som det begrebsapparat, hvori projektet diskuterede fraspaltningen af Økologiske Igangsættere, anerkendelse af "socialarbejderstandpunkter" som legitime m.v. Hvor kontrasten mellem f.eks. Michaels og Mikkels standpunkter, og dermed forbundet de handlemuligheder, de talte for, til en vis grad i udgangspunktet blev tænkt personaliseret eller "etnocentrisk", så blev det i højere grad muligt at relatere dem til almene betingelser og udviklingsmuligheder. Måske medvirkede det igen til en forbedring af samarbejdsrelationerne og dialogen mellem Brugerservice og Økologiske Igangsættere på længere sigt, fordi begge parter i mindre grad fik behov for at definere sig selv umiddelbart gennem afstandtagen fra hinanden.

For det **tredje** bliver konstitueringen af refleksionens handlesammenhænge primært styrende for, hvordan de teoretiske begreber bliver anvendt og tematiseret konkret som handlemuligheder. At "medarbejder-funktionen" først blev tilsidesat for siden at rykke i centrum, og at "kommunefunktionens" konkrete formidlingsformer blev diskuteret så indgående, var konkrete udtryk for, at refleksionen indgår i de lokale, praktiske prioriteringer på en måde, så den i en vis udstrækning er at "trække sig selv op ved håret" (sml. kap. 8, s.233).

Denne sidste problemstilling peger på hensynsanalysens og i bredere forstand projektrefleksionens forudsætninger. I Brugerservice viste den sig at forudsætte en "kollektiv ledelse", som i forbindelse med fyringen af Martin (sml. s.112 og s.235) viste sig at opløses i kontrasten mellem (mindst) to principielt uforenelige former. Anvendelsen af de teoretiske analyser om Brugerservice's idealbegreber deltes i forbindelse med fraspaltningen af Økologiske Igangsættere tilsvarende i, på den ene side, en argumentation for nødvendigheden af at satse på Økologiske Igangsættere, og på den anden side udvikling af medarbejdernes kompetence indenfor rammerne af Brugerservice.

Som "resultat" af udviklingen i denne fase ændrede analysernes anvendelse sig fra et forsøg på at holde sammen på projektet (om end ud fra forskellige motiver) til forskellige, mere afgrænsede problemstillinger, efter at dette forsøg i relativ forstand mislykkedes. Samarbejdets **tredje fase** var forløbet i Madkapellet og diskussionerne omkring JobBørsen, med hovedvægten på foråret 1992.

I denne fase havde begrebsanvendelsen en anden karakter. Her var der tale om, at vores analyser af centrale problemstillinger for Brugerservice (primært den "individuelle dimensions problem") - forbundet med mine forskningsinteresser - blev omsat i afgrænsede joint ventures med formulerede mål og midler. Jeg vil nedenfor beskæftige mig nærmere med især forløbet i Madkapellet fra dette forløbs eget perspektiv som forskingssamarbejde. Her vil jeg begrænse mig til at diskutere principielle forhold vedrørende måden at anvende teoretiske analyser og begreber.

Først og fremmest vendte den problemstilling omkring analysernes "dissimilation" i projektets forskellige handlesammenhænge, som fremtrådte i slutningen af første fase, tilbage med dobbelt kraft.

I JobBørsens tilfælde var der ingen tvivl om forsøgets status, som besluttet i medarbejdergruppen, eller om Marias forpligtelse overfor det. Men det var alligevel vanskeligt at sætte det i gang. Først og fremmest skete der det, at Maria blev personligt ansvarlig for en reform af hele Brugerservice's arbejde med "den individuelle dimension". I begyndelsen viste problemet sig som Marias vanskeligheder ved at skubbe løbende arbejdsopgaver til side, så der blev tid til at koncipere forsøget konkret. Dette problem strakte sig over så lang tid (ca. et halvt år), at vi nåede at diskutere konkrete muligheder for at bakke Maria op gennem udvikling af rutiner til det: Først dannede vi en arbejdsgruppe til fremstilling af et skriftligt forslag; siden forsøgte man sig med omlægning af medarbejdermødernes struktur, så det bl.a. i højere grad blev muligt at diskutere enkelte assistenter m.h.p. Marias samarbejde med gruppelederen om dem; endelig har Lene løbende sat sig for at bakke Maria tæt op i arbejdet. Da det i efteråret 1992 blev søsat som pilotprojekt i to delprojekter, begyndte problemerne at fremstå som delprojekternes vanskeligheder med omlægning af arbejdsformer, håndtering af det psykosociale mandat og samarbejdsformer mellem Maria og gruppelederen. Indimellem har forsøget været i større eller mindre grad i stilstand i perioder, hvor Maria måtte afvente særlige udviklinger i delprojekterne, midlertidigt overtage arbejdsfunktioner fra syge kolleger m.v. Et mere direkte engagement fra forskerside kunne sikkert have hjulpet forsøget i gang (og aktuelt arbejder Helle Brynjolf Pedersen videre med det som specialeprojekt).

Hele denne lidelseshistorie beretter om "anvendelse af analyserne" i den forstand, at de organisatoriske forudsætninger for realisering af en teoretisk (hhv. ideologisk) formuleret handlemulighed på forskellige tidspunkter og måder toner frem som problemer, der skal løses.

Om forsøget i Madkapellet har jeg bedre indblik i den samme type af problemer. De er til en vis grad allerede beskrevet i kapitel 9.3. Det var den konkrete konstellation af interesser omkring Michaels indkøring som gruppeleder, assistenternes ønske om udvikling af arbejdets kvalitet og Brugerservice's relationer til Medborgerhuset og indirekte til sagsbehandlere, der var interesseret i "velstrukturerede aktiviteter", som overordnet bestemte forsøgets udvikling. I forhold til anvendelse af analyser blev det et afgørende problem, at det relativt forpligtende samarbejde omkring udvikling af en projektidentitet for Brugerservice ikke kunne slå igennem i Madkapellet. Ikke alene var forløbet tidsmæssigt sammenfaldende med den ovenfor beskrevne tendens til opløsning af den fælles ideologi. Der fandt også gennem forløbet en tiltagende isolering af Madkapellet fra Brugerservice sted, som førte til, at forbindelsen mellem vores møder og Brugerservice's diskussioner om "den individuelle dimension" i stigende grad kom til at hvile på en medarbejder, der placerede sig i et individualiseret mellemlider-ståsted, artikulerede en opposition mod "Brugerservice-principperne", og som i øvrigt fik nok at gøre med at drive en "professionel" kantine under ugunstige vilkår.

I forhold til denne problematik er det, set i bakspejlet, meget sandsynligt, at en mere markant fremtræden fra forskernes side kunne have hjulpet til at klargøre forløbet i Madkapellet som udviklingsforsøg med udgangspunkt i det foregående forskningssamarbejde med Brugerservice. Som beskrevet i kapitel 9.3. var jeg i dette forløb stærkt optaget af muligheden for udvidelse af det psykosociale mandat gennem delprojektets "naturlige" demokratiske processer og tilbageholdende med at forme handlesammenhængen med mine "abstrakte" spørgsmål. Denne problemstilling gør sig også gældende i spørgsmålet om analyseanvendelse. En større vægtning

af forskningsspørgsmål som selvstændig reference kunne formodentlig have tydeliggjort objektivitetsaspektet i forløbet.

Det betyder imidlertid ikke, at der slet ikke fandt nogen anvendelse af mine analyser sted. De fremtrådte som et begrundet standpunkt i Madkappellets diskussioner, et standpunkt, der bl.a. havde vægt som følge af forskernes forudgående og sideløbende samarbejde med Brugerservice. Til gengæld skiftede de i høj grad betydning ved at blive hentet ind som referencer i denne handlesammenhæng.

Overordnet skete der det, at de sammenhænge mellem Madkappellets demokratiske processer og eksplicitering af det psykosociale, som for mig begrundede forsøget, blev brudt op. Den i kapitel 6.1 gengivne sekvens illustrerer problemet. På den ene side begrundede mine analyser, at diskussionen tager udgangspunkt i de konkrete problemer omkring kompetencefordeling, indkøbslinje m.v., og de tages med rette til indtægt for en opbakning til assistenternes bestræbelser på at generobre kontrollen med Madkapellet. På den anden side er handlesammenhængen også (igen begrundet i bl.a. mine analyser) konstitueret som et forsøg på at indarbejde den "individuelle dimension" i Madkappellets diskussioner, og det bruger Michael til at omdefinere kompetence-spørgsmålet til et spørgsmål om individuel revalidering. De to sider af sagen kan ikke forbindes konkret. Tværtimod bliver det nødvendigt for assistenterne (i dette tilfælde Ane) at blokere helt for tematisering af det psykosociale aspekt. Dermed opnås, at problemet om ledelsesstil og indflydelse kan fastholdes, men i samme ombæring kommer det til at stå alene eller begrundes i en generaliseret "ansvarlighed" eller køkkenfaglighed.

Denne dynamik medfører, at min centrale hypotese om det psykosociale mandat (den konkrete forbindelse), i det omfang den anvendes, i første omgang indgår som reference i en ideologisk konstituering af Madkapellet omkring begrebet "ansvar". Denne konstituering er imidlertid overordentlig skrøbelig, bl.a. fordi referencen "under overfladen" begrundede to modsatrettede bestræbelser: På den ene side, og især i den første periode, assistenternes forsøg på at dæmme op for Michaels tiltagende absolutte lederautoritet. Men på den anden side, og i stigende grad efterhånden som assistenternes "oprør" bliver mere og mere defensivt, Michaels anvendelse af møderne til at "arbejde pædagogisk med gruppen".

Bagved denne kamp om magten er Madkappellets udvikling i retning af professionalisering en central forudsætning. Set i tilbageblik kunne den analyse af problemerne med denne udvikling, som jeg gav til Madkapellet og til Brugerservice i sommeren 1992, i princippet have været givet allerede et halvt år før, da forhandlingerne endnu stod på. Ligeledes tilbageskuende kan det siges, at jeg dengang ikke vidste, hvor rigtig analysen var, og jeg stod overfor et (næsten) helt enigt Madkapellet. Alligevel må den erfaring drages, at en mere velorganiseret forskningsindsats (stadig som joint venture, f.eks. i form af en følgegruppe med deltagelse fra Madkapellet og fra medarbejdergruppen) i dette punkt kunne have bidraget til at klargøre analysernes objektivitet.

Denne erfaring kan generaliseres til en sammenfattende konklusion om mine analysers anvendelse i samarbejdet med Brugerservice. Det mere organiserede joint venture, som samarbejdet tog form af i den første fase af forløbet, kunne nok med fordel have været fastholdt i højere grad i de sidste faser. Generelt blev samarbejdet i for høj grad indfanget, dels i projektets dikotomiseringslogik, dels i dets problematiske fordeling af udviklingsmodsigelser på handlesammenhænge. Ønsket om at inddrage et omfattende empirisk materiale (herunder også

bl.a. gennem samarbejdet med Økologiske Igangsættere) har i nogen grad medført en spredning af samarbejdet med projektet(/-erne), som igen har betydet en nedprioritering af klarheden over analysernes objektivitet. Eller sagt på en anden måde har de almene træk ved forskningen som (generaliserende) referencetransformation været prioriteret på bekostning af dens særlige træk som (objektiverende) indhentning af data og afprøvning af analyser.

Overskridelse af ideologiske referencer

Tæt koblet til diskussionen om mine analysers anvendelse i forskningssamarbejdet er det næste spørgsmål omkring objektivitet, nemlig i hvilket omfang, denne anvendelse har været forbundet med en overskridelse af de ideologiske referencer for praksis. Jeg har allerede "lagt op" til denne diskussion i den ovenstående gennemgang af samarbejdets forløb gennem tre faser.

Som beskrevet i kapitel 10.1. var den første fases etablering af en fælles ideologi for Brugerservice på ingen måde en simpel reproduktion af tænkeformer, der i forvejen fandtes som praksis- eller idealbegreber. Tværtimod indebar formuleringen af en "Brugerservice-ideologi" en generalisering og transformation af referencer fra dels Ama'r Totalteater, dels Dag- og Døgncentrets interaktionistiske "ramme-design"-model. Samtidig udvikledes en generaliseret diskussion om udviklingsprojektets refleksion, ideologi og organisation.

Disse udviklinger var ikke kun udtryk for de særlige opmærksomheder omkring behandlingsparadigmets overskridelse, praksisforskningens handlesammenhænge m.v. som jeg som forsker mødte Brugerservice med. De hang også tæt sammen med især Lenes og Mikkels ståsteder og standpunkter i i vores diskussioner og Brugerservice's konstituering som handlesammenhænge. Groft sagt repræsenterede Lene relationen til Dag- og Døgncentret og Kommunen, mens Mikkelt repræsenterede relationen til de politisk-kulturelle miljøer. Vores diskussioner skulle bruges i deres redegørelser frem og tilbage i disse relationer, og samtidig etablere en ideologisk identitet, som kunne udtrykke deres indbyrdes alliance i projektets interne magtfordeling.

Betydningen af denne referencetransformation kan bl.a. ses af Brugerservice's og Økologiske Igangsætteres nuværende placering i projektmiljøet. Til den ene side har Brugerservice udviklet en stadig mere selvstændig placering i forhold til Dag- og Døgncentret, og har (bortset fra en række organisatoriske og finansielle forviklinger) en egen profil, som kan muliggøre en egentlig organisatorisk løsrivelse. Til den anden side har Brugerservice og Økologiske Igangsættere (i højere grad end Ama'r Totalteater) forpligtet sig på en psykosocial dimension på en sådan måde, at der bl.a. fortsat knyttes indholdsmæssige forbindelser til Sjakket (som i høj grad tog denne - forsømte - side af Ama'r Totalteaters traditioner op).

Etablering af den fælles ideologi slog imidlertid relativt hurtigt om i modsigelser omkring projektets videre udvikling. Dikotomiseringslogikken, fraspaltningen af Økologiske Igangsættere og fastholdelsen af Brugerservice som udviklingsprojekt "på trods" heraf, medførte som nævnt også en spaltning i anvendelsen af mine/vores analyser. De blev bl.a. brugt til argumentation for Økologiske Igangsætteres frigørelse fra Brugerservice's modsigelsesfyldte organisatoriske ramme. Ser vi på Økologiske Igangsættere for sig selv, er der ganske vist tale om, at

Brugerservice's ideologiske referencer overskrides i retning af en mere "rendyrket" deltagerstyret lokalkulturel praksis. Samtidig kan Brugerservice's videre udvikling (især i det omfang, JobBørs-projektet udvikles videre) ses som en overskridelse af den oprindelige ideologiske tendens til tabuisering af det psykosociale. Men ser vi på processen som helhed, er der tværtimod tale om en fiksering af en central modsigelse i den oprindeligt formulerede Brugerservice-ideologi, nemlig præcis den, som vi formulerede under overskriften "den individuelle dimensions problem". Det er fortsat sådan, at en implicit pædagogik i lokalkulturel praksis og en eksplicit forholden-sig til det psykosociale organiseres i (relativt) adskilte og forskelligt konstituerede handlesammenhænge.

Metodologisk set står jeg dermed i en vis forstand stadig tilbage med dette problem. Selvom en række af dets forudsætninger er blevet belyst gennem vores arbejde med det, såvel på den overordnede projektudviklings niveau som på handlesammenhængenes niveau, så kan jeg ikke indarbejde praksiserfaringer med disse forudsætninger på et så alment plan, at en tydelig vej til dets overvindelse kan udpeges. Den praktiske udviklingsbarriere slår tilbage som en barriere for udvikling af mine analysers relevans i den forstand, at det er projektudviklingen, der i sidste ende skal skaffe belæg for dem på flere niveauer af almenhed. Det gælder ikke kun de idéer om indarbejdning af en "socialpolitisk bevidstgørelse" i delprojekternes handlesammenhænge, som led skibbrud i Madkapellet, og som aktuelt forsøges realiseret i JobBørsen. Det gælder mere generelt også teorierne om udfoldelsen og generaliseringen af lokalkulturelle betydningsstrukturer i deres psykosociale aspekter, som en vej til udvikling af begreber for de materielle sider ved forholdet mellem individer og handlesammenhænge i det "nye socialpsykologiske paradigme" i psykosocial teori og praksis¹⁰⁸.

Til gengæld er der igennem denne proces genereret nye hypoteser om det psykosociales eksplicitering og på et andet plan en række analyser af projektudvikling og -refleksion, hvis praktiske relevans kan afprøves bl.a. gennem min fortsatte tilknytning til projektmiljøet.

En lignende spaltning ramte som beskrevet anvendelsen af mine analyser i Madkapellet. Her var resultatet, hvad angår den ideologiske problematik, for så vidt værre, som min tilgang derigennem direkte bidrog til at fiksere Madkapellets og mødernes ideologi (for en tid) på trods af, at dens betingelser bevægede sig væk fra den. Sådan som den fungerede, spærrede den udsynet til konkrete muligheder for dens overskridelse (se kap 9.3.). Resultatet er større vanskeligheder med at drage nytte af de erfaringer, vi gjorde. Madkapellets opløsning (i sin daværende form) var ikke på samme måde som Brugerservice-ideologiens spaltning forbundet med klart optrukne, forskellige ideologiske former, der kunne danne platform for videre erfaringsdannelse.

108 Aktuelt arbejder jeg bl.a. på at se, i hvilken udstrækning Sjakkets indlejring af rådgivning (og dertil hørende målgruppe-bestemmelser, rollefordelinger m.v.) i en socialpolitisk orienteret græsrodsorganisering anviser veje til overvindelse af denne problematik.

10.3. PROBLEMATIKKER I FORSKNINGSSAMARBEJDET SOM JOINT VENTURE

I de foregående to afsnit har jeg diskuteret de samarbejdsforløb, jeg har deltaget i, som forskningsempiri, dvs. som led i en metodologisk diskussion med udgangspunkt i begreber om konsistens og (især) relevans som standarder for videnskabelig praksis. Selvom det også er denne diskussion, der vil knytte mest an til de forskningssammenhænge, som afhandlingen mest er rettet mod, så er mine analyser af det empiriske materiale ikke fuldbragt, før jeg også har beskæftiget mig med de beskrevne forløb på et socialpsykologisk niveau som joint ventures mellem forsknings- og udviklingsbestræbelser.

I dette afsnit vil jeg diskutere forskningssamarbejdet gennem tre almene problematikker, hvortil der i forskelligt omfang også inddrages nye videnskabelige referencer.

Forskningssamarbejdets almene forudsætninger

At betragte en praksisforskningsproces som joint venture mellem praksisser inviterer til en refleksion af almene betingelser-betydninger i disse praksisser som referencer for forskningssamarbejdet. Blikket må dels rettes "indad", ikke (nødvendigvis) mod forskerens personlighed, "fordomme" eller lign., men mod de almene videnskabelige udviklingsbestræbelser, som forskningen er led i og deres vilkår; dels må det rettes mod udviklingsprojektets tilsvarende almene træk og betingelser.

Jeg har allerede (måske til overflod) været inde på, hvordan den kritiske psykologi, i sin hidtidigt formulerede aktual-empiriske metodologi, i relativ grad har forsømt at udvikle redskaber til kritisk analyse af forskningspraksis' egne aktual-empiriske referencer og har næret en forestilling om, at man så at sige hver gang "begyndte forfra" med forskningsprojekter begrundet alene på et kategorialt niveau. Selv har jeg i kapitel 1 og 4 søgt at rekonstruere denne afhandlings aktual-empiriske problemstilling, og jeg vil i de næste afsnit prøve at medreflektere de forskningspraktiske betingelser for de joint ventures, den har som materiale. Til gengæld er der i den kritiske psykologi oparbejdet en stærk tradition for kritisk analyse af ideologier og udviklingsbetingelser i de praksisser, man sætter sig i forhold til.

Betydningen af denne kritiske analyse (som naturligvis langt fra altid ligefrem gør forskningssamarbejdet mere gnidningsfrit, sml. f.eks. Osterkamp, 1991a) diskuteres også i Whyte (ed., 1991), mellem Whyte på den ene side og Argyris & Schön på den anden, i forbindelse med den førstes koncept om "Participatory Action Research" (PAR), der som nævnt (s.74, note 29) i mange henseender ligger tæt op ad en forståelse af praksisforskning som joint venture.

Whyte, Lazes m.fl. (ibid.; 19-55) beskriver et prototypisk eksempel på PAR, hvor Lazes samarbejder med den amerikanske Xerox-koncern om udvikling af en af deres

produktionsafdelinger. Ændrede markedsbetingelser havde nødvendiggjort drastiske omkostningsreduktioner, og der fandtes kapital, interessesammenfald og vilje til som alternativ til massefyringer at afprøve et "Cost Study Team", hvor ledelse og medarbejdere under forskerens supervision udarbejdede forslag til frembringelse af de nødvendige produktivitetstigninger. Forehavendet lykkedes, iflg. Whyte m.fl. især fordi, det blev muligt at ændre og udvide undersøgelsens kommissorium ("Changing the shape of the Box") således, at kompetencefordelinger, procedurer ved implementering af nye produktionsmetoder og regnskabsprincipper kunne medinddrages. Det beskrives, hvordan denne proces indebærer en transformation af såvel videnskabelige som praktiske referencer, og det er især denne udvikling af forskningens relevans, som fremstilles som PAR's metodologiske pointe.

Argyris & Schön bifalder i deres kommentar (ibid.; 85-96) denne forståelse af "forskning-i-praksis", men finder også anledning til at spørge - og at undre sig over, at Lazes ikke spurgte - hvorfor kommissoriet var så snævert i begyndelsen, m.a.o. hvad det var for betingelser, rutiner og "teorier-i-praksis", der herskede i organisationen. Uden dette spørgsmål er der efter deres mening fare for, at succesen bliver en engangsforeteelse under tilfældige **særligt** gunstige vilkår. At arbejde med dette spørgsmål anbefales som et metaniveau af refleksion, en Bateson'sk "double loop learning", der på længere sigt bedre kunne befordre organisationens udvikling.

Med afsæt i denne kritik kunne man spørge videre til de almene betingelser for succesen - eller for den sags skyld for en eventuelt vellykket indarbejdning af "double loop learning". En sådan generaliserende kritisk diskussion kunne ikke blot gå ind på, hvilke konsekvenser, de store besparelser gennem ændrede regnskabsprincipper fik for andre afdelinger (hos hvem omkostningerne i stedet blev bogført), men også se på de almene betingelser for og betydninger af en sådan udvikling. F.eks. er der tale om en generelt øget kompetence på gulyplan, der igen forudsætter øgede og ændrede kvalifikationer, ændrede ledelsesstrategier (inklusive løn- og personalepolitik) og sandsynligvis en satsning på de mest innovative og kapitalintensive produktionsgrene (mens de arbejdskraftintensive vil opleve netop den udlicitering, som den undersøgte afdeling undgik).

Denne kritiske diskussion af forskningssamarbejdets almene referencer på udviklingsprojektets niveau har jeg søgt at lægge op til, dels gennem mine analyser af bevægelserne i de almene begreber for psykosocialt arbejde i kapitel 4, dels gennem den skitserede omstrukturering af disse referencer i hensynsanalysen i kapitel 8, og dels endelig i diskussionen af udviklingsforsøget i Brugerservice og andre lokalkulturelle projekter i kapitel 9.

Betragtet som referencer for et forskningssamarbejde er **Brugerservice's** centrale problematik forbundet med den omlægning af forholdet mellem socialpolitiske målsætninger og lokal praksisorganisering, som sker ved overgangen fra en "reformstrategi" til en "forsøgsstrategi" på det sociale område (sml. kapitel 8, s.218). Med projektorganiseringen nødvendiggøres på den ene side lokale refleksioner af arbejdets almene målsætninger og samfundsmæssige betingelser i særlige, ideologiske former. På den anden side sker i den samme proces en atomisering af socialpolitikken til indbyrdes løst eller slet ikke forbundne "aktiviteter", hvorved psykosociale problematikker på måder, der afhænger af projekternes særlige ideologiske reproduktion, omformes til sider ved deltagerpræmisses og i større eller mindre grad udstødes. Nye almenbegreber om det psykosociale, som forbinder "aktivitet" og "individ" i deres

samfundsmæssige formidling, bliver relevante i de skrøbelige overgange mellem behandlingsparadigmet og den projekt-organiserede almenkvalificering/-udstødning, og skimtes desuden som endnu udfoldede perspektiver ud fra projekternes ideologier.

Denne modsigelse hører til de almene vilkår i projektorganiseret udviklingsarbejde, og den er formidlet igennem de hensyn, der indgår i projektets mål-middel-bestemmelser. I Brugerservice kom den til udtryk i den "individuelle dimensions problem", en spaltning mellem hensynene til bl.a. på den ene side bistandskontorenes revalideringskrav og på den anden side de lokalkulturelle miljøers krav om selvstændighed. Heri spillede også centrale udviklingsfonde en særlig rolle, idet de på den ene side åbnede muligheder for "projektrytteri", og på den anden side til en vis grad bidrog til, at en organiseret refleksion var mulig og nødvendig.

Min forskningsproblemstilling om forholdet mellem individuel udvikling og lokalkulturel praksis modsvarede i Brugerservice det forhold, at projektet sammensatte sine hensyn sådan, at det lagde sig midt imellem revalideringskravet og projektrytteriet. Denne placering muliggjorde hensynsanalysens meta-refleksioner og før dem den almene kontrastering mellem behandlingsparadigmet og lokalkulturel, implicit pædagogik; men den indebar også et ganske tyndt økonomisk og ideologisk råderum, sammenlignet med f.eks. Økologiske Igangsætteres udfoldelse på mere rendyrkede lokalkulturelle præmisser eller sammenlignet med deciderede revalideringsprojekter.

Denne begrænsning blev løbende mødt som problemet om at skaffe tid og rum til refleksion (særligt tilspidset i Michaels hektiske forår som kantinebestyrer i Madkapellet). Vi møder den også som en af faktorerne i fraspaltningen af Økologiske Igangsættere, fordi der ved en mere lokalkulturelt organiseret praksis kan trækkes flere ressourcer fra det, der i Brugerservice stadig til en hvis grad er medarbejdernes "fritid". Den er med til, at udviklingsarbejdet i stigende grad - navnlig efter ophøret af den centrale puljebevilling - snævres ind til ad hoc-løsninger på problemer med finansiering, normering osv., mens den mere systematiske og visionære erfaringsoparbejdning bliver (med Lenes ord) "sjoflet".

Og dermed møder vi den igen som et problem om, at forskningssamarbejdet bliver meget udsat for periodiske svingninger i økonomi og arbejdsbyrder, og især efter fraspaltningen af Økologiske Igangsættere bliver præget af, at projektets "modspil" til forskeren bliver spredt og/eller helt centraliseret omkring Lene. Endelig kan problemet også betragtes som en af forudsætningerne for, at projektet tager så velvilligt imod et svingende bidrag fra en forsker, der formulerer sig uklart og inddrager referencer, der for en stor dels vedkommende er ukendte og hvis relevans langt fra er indlysende.

Forskningssamarbejdets magtproblematik

Et joint venture kan imidlertid heller ikke forstås som et anonymt sammenkog af to sæt af nok så reflekterede referencer. Der er tværtimod tale om, at den konstitueres konkret med sit eget sæt af (om end bevægelige) mål og midler og sin egen sociale relation - dvs. magtrelation - mellem de implicerede aktører.

En illustration af magtrelationerne i et forskningssamarbejde giver Scocozza (1992) i en beskrivelse af sin udforskning af, hvordan den etiske fordring om "informeret samtykke"

praktiseres i medicinsk forskning. I hendes version er der helt bastant tale om, at det etablerede lægelige hierarki med alle midler søger at hindre publiceringen af (meget kritiske) resultater fra et forskningssamarbejde, som de tilsyneladende ikke fra starten helt overskuede konsekvenserne af. Hendes analyse retter sig mod den medicinske professions samfundsmæssige placering som agenter for en selvkørende teknisk-rationel magt, der forsvarer sig mod truslen fra bl.a. Helsinki-deklarationens krav om øget magt og indsigt til patienterne. Den samfundsteoretiske analyse kan diskuteres¹⁰⁹; men i forhold til forskningssamarbejdet er konsekvensen af en sådan reduktion til magtrelationer, så vidt jeg kan se, at forskningens konkrete indplacering i udviklingsbestræbelser på sundhedsområdet og dermed også konkrete udviklingsmuligheder lades ubeskrevne (se også Forchhammer, in prep.). Man får et - fejlslagt - indtryk af, at denne forskning kun kunne realiseres fordi forskeren tog de, i øvrigt modvillige, praktikere på sengen, og af, at de menneskerettigheder, som den tematiserer, må gennemsættes i hård kamp mod en samlet og velorganiseret lægestand.

Indarbejder vi forskningssamarbejdets mål-middel-sammenhænge i forståelsen, betyder det imidlertid ikke, at vi omvendt må abstrahere fra de sociale relationer, hvori de realiseres. Vi kan som eksempel se endnu en gang på Eliasson & Nygrens tidligere (s.29) omtalte udforskning af terapeuters og klienters perspektiver på psykoterapi (1983). Også her reagerede praktikerne på forskernes kritiske analyser med et forsøg på at modarbejde forskningen med ydre magtmidler. Denne reaktion lader sig ikke umiddelbart forklare eller endog forsvare med, men er vel heller ikke uden forbindelse med, den problematik omkring forskningens adskilthed fra praksis(-udvikling), som jeg rejser i kapitel 1. Det er igen netop ikke et abstrakt, metodologisk-taktisk spørgsmål om alliance, men handler indholdsmæssigt om, at begge parter på hver deres måde påberåber sig at fortolke og forvalte klienternes perspektiv og interesser. Det er denne "de-subjektivering" (Dreier, 1993, kap. 1), der danner grundlaget for, at forskningssamarbejdet kan spaltes i to så skarpt modstridende lejre. Men omvendt ville en nærmere beskæftigelse med den distriktspsykiatriske kliniks konkrete magtforhold, udviklingstendenser og -bestræbelser sikkert kunne levere et bedre fodfæste for realisering og udfoldelse af forfatterens generelle tanker om de-subjektiveringens mulige overvindelse, end blot en kritisk påpegning af, hvordan klinikken svigter sine idealer om et "helhedssyn på mennesket".

I mit eget projekt blev denne konkrete sammenhæng mellem forskningssamarbejdets mål-middel-sammenhænge og magtrelationer demonstreret i mine forsøg på at udfolde brugerperspektivet og -indflydelse i Askovgårdens Dagcenter (sml. kapitel 5.6 og kapitel 6.4). De konkrete problemer med at nå frem til et udfoldet bruger-perspektiv var, som beskrevet i analysen af det sociale gruppearbejde som handlesammenhæng i kapitel 6, tæt forbundet med den magt- eller rollefordeling, som Dagcentret og dets enkelte handlesammenhænge var konstitueret omkring. Uanset, om spørgsmålet til denne konstituerings almene forudsætninger rettes mod medlemmernes dagligdag, livsbetingelser og funktionsmåder, eller mod Dagcentrets organisation, ideologi og betingelser - under alle omstændigheder kunne et joint venture, **i** og samtidig **om** Dagcentret selv, kun udvikles med udgangspunkt i medarbejdergruppen, dens ideologi og dens

109 For en kritisk diskussion af overdrivelsen af den medicinske professions betydning i udviklingen af sundhedsvæsenet, se bl.a. Jensen (1983, in press), Webster (1990).

konkrete udviklingsbestræbelser. At forskningssamarbejdet løb ud i sandet var dermed i første instans et udtryk for, at vi ikke fik prioriteret alliancen med medarbejdergruppen tilstrækkeligt til, at det kunne finde en form, der svarede til disse konkrete muligheder.

Selvom det - således "udefra set" - godt kunne se ud til, at medarbejdernes afvisning af idéen om en fortsættelse af projektet med en "ansvarsgruppe" (se s.148) var udtryk for en ideologisk fiksering af den givne konstituering af Dagcentret omkring en "våbenhvile" mellem medlemmer og medarbejdere, med en ensidig henvisning til de "skrammede" medlemmer og deres uendeligt langsomme udviklingsforløb, - så lå den centrale hindring formodentlig i, at vores samarbejde (bl.a. af tidnød på begge sider) havde vanskeligt ved at imødekomme medarbejdergruppens udviklingsbestræbelser. Det kunne f.eks. være sammen med dem at udforske den meget spredte og ofte indirekte kommunikation med det enkelte medlem om dets muligheder og behov, som fra deres perspektiv var det oplagte og nødvendige udgangspunkt for en styrkelse af brugerindflydelsen.

Læren fra disse historier er ikke kun, at enhver praksisforskning forudsætter tilstrækkelig indflydelse til, at der kan kobles mærkbare praksisændringer til forskningen. Det er også et spørgsmål om, hvordan organiserede refleksionsprocesser er fordelt i den givne praksis. I Askovgården **kunne** således en ansvarsgruppe muligvis blive en form, hvori medlemmernes deltagelse i sådanne organiserede refleksionsprocesser blev udviklet; men dette spørgsmål er stillet abstrakt, og forbliver hypotetisk, så længe forbindelsen til de vigtige fora for diskussion og beslutning - personalemøder, og videre til de mest aktive personer i Askovgårdens udviklingsarbejde - var så svag, som den var.

Udviklingsmuligheden forbliver abstrakt, udfoldet, svarende til, hvordan der mere alment fra dette afmægtige perspektiv på en behandlingspraksis som tidligere nævnt kan aftegnes en abstrakt, begrebslig kontrast mellem "patologi" og "stempling" som gensidigt forudsættende sociale symboler. Det var netop dette "interaktionistiske" analytiske niveau, jeg var nået frem til i Dagcentret med min tematisering af "våbenhvilen". Videre konkretisering af analysen i retning af en "frigørelse" af bruger-perspektiverne fra deres indlejring i selve kontrasten til medarbejderperspektivet ville paradoksalt nok forudsætte, at forskningen overgik fra de umiddelbart fremtrædende brugerytringer til medarbejdergruppens organiserede og reflekterede omtolkning af dem.

Man kan i denne forstand tale om, at forskningen bevæger sig ind i en Foucault'sk magt-vidensstruktur, som imidlertid i denne forståelse er fordelt på konkrete handlesammenhænge, personer m.v., alt efter de konkrete konstitueringer af praksis og af dens handlesammenhænge. Men dermed er det netop ikke længere nogen selvrådende rent diskursiv struktur, der gennem sættes som en vilkårlig magt. Den afgørende gevinst ved i et praksisforskningskoncept at **lokalisere** de diskursive strukturer er netop, at det bliver muligt at forstå og handle overfor magtens **konkrete nødvendighed**. Det er præcis den, hvis fuldstændige fravær gør det svært at anvende Scocozzas analyse til at begribe og eventuelt forandre lægernes konkrete håndtering af kravet om "informeret samtykke".

Denne sammenhæng fremstod til gengæld særligt tydeligt i Askovgårdens Dagcenter. Medarbejdergruppens "magt" var tydeligvis langt fra arbitrær men derimod i så høj grad nødvendig, at en bevægelse af/fra den givetvis forudsatte meget omfattende samfundsmæssige forandringer. F.eks. kan medlemmernes stærke ønske om, at Dagcentret udvidede sit virke i retning af døgn- og weekend-dækning, både med samvær, aktiviteter og krisehjælp, ses som et ønske om overskridelse af "våbenhvilen" og dens forudsætning i den "almene udstødning" (sml. s.177). Men allerede her er der ikke blot tale om uoverskuelige budgetudvidelser men også grundlæggende forandringer af forholdene mellem "dagligdag" og "aktivitet", mellem "arbejde" og "fritid" osv. for alle implicerede parter, og derigennem igen en fundamental ændring af den "omsorg", som var Dagcentrets måske mest centrale reference.

I Brugerservice kom den ovenfor omtalte modsigelse mellem almene udviklingsbestræbelser og almen udstødning også til udtryk i den "skrøbelige alliance" mellem Lene og Mikkel/Mads, som jeg har beskrevet det i kapitel 8. At jeg i første omgang mødte projektet via denne "magtbasis", var på ingen måde tilfældigt, men en helt bevidst handling fra Mikkels og min side efter konstateringen af fælles interesser ud fra det første interview. Den senere inddragelse af hele medarbejdergruppen var på tilsvarende vis ikke bare en inddragelse af "praksis-portræt-traditionens" tænkning og redskaber fra min side, men også et forsøg på at udvide "projektidentitetens handlesammenhænge" i Brugerservice i retning af en "kollektiv ledelse". Da dette forsøg mundede ud i fraspaltingen af Økologiske Igangsættere, blev mit samarbejde med Lene også - trods ændringsforsøg - gradvist genetableret som den centrale relation i mit forhold til Brugerservice.

Parallelt hermed etableredes et samarbejde med Michael som den mest magtfulde i Madkapellet. I dette samarbejde kom magtforholdet imidlertid - som beskrevet i kapitel 9.2. - i stigende grad i modsætning til de indholdsmæssige målsætninger for forskningssamarbejdet, der jo hvilede på den forudsætning, at en eksplicitering af det psykosociale kunne udvikles med udgangspunkt i delprojektets demokratiske styring. Men som det også er berørt ovenfor, kan den samme erfaring omformuleres til, at det ville have været gavnligt, om min relation til Michael i højere grad var systematiseret og knyttet til min alliance med Brugerservice og især med Lene.

Jeg plæderer på ingen måde for en konsekvent "partitagen for de herskende". Hele det subjektvidenskabelige paradigme repræsenterer jo et opgør med den kontrolvidenskabelige tænkning, som udfolder psykologien fra de herskendes perspektiv. Men den kritiske psykologi har også gjort op med en simpel partitagen for "de undertrykte", som afbilder dem som "ofre" fra et standpunkt udenfor (se bl.a. Osterkamp, 1991a). En aktual-empirisk psykologisk forskning fra et subjektvidenskabeligt "førstepersons standpunkt" bliver først mulig i det omfang, den anvendes i sammenhæng med en praksis, der er undrende og i den forstand har eller får "magt"¹¹⁰.

110 En logisk konsekvens heraf er alment, at subjektvidenskaben kan indgå som teoretisk redskab i forbindelse med praktiske forandringer af givne magtforhold - som f.eks. netop skiftet på det psykosociale område fra behandlingsparadigmet til almen kvalificering/udstødning.

Forskningssamarbejdet udviklingsdynamik

Nødvendigheden af at tage udgangspunkt i den givne, konkrete magtfordeling i praksis er af samme grund heller ikke ensbetydende med en almen metodologisk "konservatisme". Tværtimod er det en indfaldsvinkel til en **udviklingsforståelse**¹¹¹, som rummer en antagelse om, at udvikling ikke kun sker som resultat af blinde processer, eller handlingens "unintended consequences", som bl.a. Giddens (1984) tænker den. Som den beskrevne udvikling i Brugerservice klart viser, rummer indfaldsvinklen naturligvis heller ikke et postulat om, at udvikling i enhver henseende resulterer af menneskers bevidste forudseende handlen indenfor en eller anden afgrænset totalitet. Men praksisforskning i den her formulerede konception ville være meningsløs, hvis ikke man i praksis kunne anvende forskningen - eller på andre måder organiseret refleksion - til at begribe sider ved de udviklingsmæssige konsekvenser af egne handlinger.

Denne udviklingsforståelse implicerer, at et forskningssamarbejde må tænkes som flere udviklingsprocesser på forskellige niveauer med hver en relativ egendynamik, som griber ind i hinanden: Udviklingsprojektet, dets almene samfundsmæssige referencer, forskningsprojektet og dettes ditto samt det konkrete samarbejdsforløb (og dertil naturligvis uendelige rækker af øvrige udviklingsforløb, der må medinddrages alt efter konkret relevans).

De forskellige udviklinger forløber i første række i forskellige tempi og præges af hver deres forhold mellem kontinuitet og diskontinuitet. I mit samarbejde med Brugerservice søger jeg efter referencer for en samfundsmæssig udvikling, der ikke er afgrænset til bestemte årtier, hvis konkrete betydning i Brugerservice i første omgang ikke er kendt og som i øvrigt først artikuleres samlet lang tid efter samarbejdsforløbet. Nogle af mine vigtige analyser og spørgsmål helt tilbage fra de første Kontaktgruppe-møder blev først "modne" til diskussion i projekt efter et års forløb eller mere; andre står først klart i en skriveproces rettet mod forskningssammenhænge lang tid efter, at de kunne have haft betydning for processen.

Usamtidigheden fremtræder umiddelbart som tilfældigheder. De første møder i Kontaktgruppen i Brugerservice kan rekonstruerende tilskrives et mærkeligt sammenfald af omstændigheder, der bringer vidt forskellige og meget diskontinuerede forløb i berøring med hinanden: Forskningsrådets bevilling muliggør forbindelser mellem bl.a. en kritisk psykologisk socialpsykologi, en spirende tradition for humanistisk sundhedsforskning, etnologisk livsformsanalyse og hegeliansk filosofi. I Brugerservice mødes Dag- og Døgncentrets tradition for interaktionistisk ramme-design med ungdomspædagogiske erfaringer fra Ama'r Totalteater, samtidig med at et lokalt projektmiljø forbindes med traditioner fra sociale forsøgsprojekter i byens forstæder og med aktuelle omlægninger i de kommunale forvaltninger.

At forbinde udviklingsprocesser med så forskellig dynamik til referencer for et sprogligt formidlet samarbejde er et omfattende arbejde, der igen tager konkret form efter processernes usamtidige skift, nybrud og blokeringer. Som beskrevet i kapitel 10.1 skete der i samarbejdets første fase et (heldigt, håber jeg) sammentræf mellem Brugerservice's ønske om formulering af

¹¹¹ Jeg kan selvfølgelig ikke her skitsere en almen udviklingsforståelse, men må nøjes med at diskutere sider og forhold ved den og ud fra den, som er relevante til problemstilling om forskning som joint venture.

en ideologi, som generaliserede til en "kulturpolitik med en social dimension" i et opgør med "ramme-design", mit arbejde med brugerperspektiv-begrebets modsigelser og mit møde med livsformsanalysen. Til gengæld var de løbende skift i revalideringslovgivningen og dens administration, som i høj grad bestemte Brugerservice's konkrete udviklingsmuligheder, et forløb, der greb ind i samarbejdet nærmest som en lunefuld skæbne; hensynsanalysen kan betragtes som et resultat af den tiltagende bekymring i Brugerservice over den finansielle situation, og dens udbygning i retning af refleksioner over medarbejdergruppens konstituering en følge af den efterfølgende akutte krise. Tilsvarende blev forløbet i Madkapellet i stor udstrækning bestemt på tværs af vores planer af den næsten fuldstændige udskiftning af medarbejdere og assistenter, der fandt sted netop i startfasen; og den anden vej rundt betød arbejdet med det andet forløb i Askovgården og med Nissen (in press), at jeg ikke fik tid til den analytiske feedback på forløbet, som måske kunne have grebet ind i den "løbske" udvikling af Madkapellet, som i foråret 1992 i høj grad var bestemt af Michaels enegang som "kantinebestyrer" ¹¹².

Set i lyset af denne udviklingsmæssige **diskontinuitet** får samarbejdsforløbet en ganske **episodisk** karakter og fremtræder som et forløb af sammentræf afbrudt af mellemliggende latensperioder, hvori disse sammentræf bringes tilbage i et meningsfuldt narrativ, der frembringer en illusion om en intenderet udvikling. Og selve de episodiske forbindelser mellem udviklingsprocesserne, kan herefter dekonstrueres som blotte illusioner om meningsfuld kommunikation, sådan at vores joint ventures opløser sig helt i kaos.

Derfor må den anden side af udviklingens forløbsdynamik, dens **kontinuitet**, tages med i betragtning. Det gøres ikke ved at omtolke de ujævne forløb på det umiddelbare plan til en sammenhængende narrativ, men ved at trække deres forbindelse med mere **almene** udviklingsprocesser ind. De forskellige udviklingsforløb indgår i almene udviklingsprocesser, hvori de er objektivt forbundne på måder, som er relativt stabile i forhold til samarbejdsforløbets tidsperspektiv. Selvom mine møder med f.eks. Brugerservice og Højrup måske kom i stand ved spil af tilfældigheder, så er de almene forbindelser mellem interessen for brugerperspektivet, subjektivt videnskabelig teoriudvikling, livsformsanalysen og dens generalisering til kultur- og statsteori, og sociale forsøgsprojekter, som inddrager brugerne ved at koble sig på lokalkulturelle organiseringer, ikke på samme måde underlagt væsentlige skift fra uge til uge.

Det betyder, at forskningssamarbejdets referencetransformation kan blive et arbejde, der gradvist øger bevidstheden om de almenforhold, der spiller sammen i frembringelse af de episodiske skift, hvorom det umiddelbart konstitueret.

Samtidig er disse almenforhold og deres indbyrdes forbindelser, samt deres refleksion og praktiske realisering, organiseret institutionelt og rutineret. Rutineringen af selve forskningssamarbejdet, f.eks. som planlagte møder, repræsenterer mere eller mindre bevidst tilrettelagte muligheder for at knytte forbindelser mellem alment og særligt, herover de umiddelbare skift i de forskellige forløb og deres indgriben i hinanden. Således blev Heldagsmøderne i Brugerservice og deres planlagte dagsorden omkring hensynsanalysen - ikke

112 Man kunne videre se f.eks. Mikkels skilsmisse og Arnes hæmorroider som betydningsfulde forudsætninger for hhv. Økologiske Igangsætteres tilblivelse og Madkapellets professionalisering - osv.

fuldstændig, men i et vist omfang - fastholdt på tværs af Martins fyring og Mikkels opsigelse, således at spørgsmålene om "kollektiv ledelse" og om Økologiske Igangsætteres fraspaltning kunne diskuteres i deres relation til projektets almene konstellationer af hensyn og deres ideologiske udformning.

Dertil er de praksisser, der samarbejder, også organiseret institutionelt. Det åbner på den ene side overhovedet først mulighed for indblik i udviklingens forudsætninger, drivkræfter og former, fordi de derigennem (objektiveret i organisationsstrukturer, arbejdsmidler, geografisk fordeling, projektbeskrivelser osv.) får en tilstrækkelig fast form til, at de kan fastholdes som genstande for refleksion. Uden Brugerservice's projektbeskrivelse og dets organisatoriske indplacering i Dag- og Døgncentret (se s.186) havde det således formodentlig ikke været muligt at fastholde en tematisering af modsigelsen mellem "ramme-design" og "lokalkulturel, implicit pædagogik". Og uden de månedlige møder i *Sundhed, Menneske og Kultur*, diskussionen af Garfinkel på Psykologisk Laboratorium eller udgivelsen af Højrup (1989a) ville dens teoretiske bearbejdning ikke kunne få den udformning, den fik.

På den anden side indebærer udviklingsprocessernes institutionalisering også, at de fastfryses i givne, ideologiske former. Forsknings samarbejdet indlejres dermed i - og må dermed selv reflektere - de spil mellem ideologiens repræsentation af almeninteresser og reproduktion af særinteresser, ideologisk fiksering, dikotomisering og problematiske fordeling af modsigelser på handlesammenhænge, som jeg fremstiller i kapitel 8, og dermed igen den videnskabelige problematik om ideologiske begreber og deres generaliserende overskridelse.

Tilsammen implicerer de to sider muligheden og nødvendigheden af analyse af udviklingsprocessernes latente og manifesterede modsigelser, der gør det muligt at forbinde de episodiske skift med deres almene kontinuitet, uden at det sker på bekostning af den forståelse af udviklingsprocessernes (rutiniserede eller dramatiske) rum-tidslige **fortætning**, som er nødvendig for at kunne forstå hvordan (bl.a. forskningssamarbejdets) handlinger kan få almene konsekvenser.

I en socialpsykologisk praksisforskning betyder det bl.a., at de almene forhold kommer til udtryk og bevæges i sekvenser af situeret interaktion, som kan nedfældes og videregives i en videnskabelig publikation. Netop hvilke almenforhold, der (ses at) være i spil, i og med på hvilke måder de bestemte handlesammenhænge er afgrænset, det afhænger naturligvis af de videnskabelige og praktiske referencer, der inddrages. Men det almene rationale i anvendelsen af sekvenser af situeret interaktion som form for forskningssamarbejdet og som materiale er, at udviklingsprocessernes almene aspekter - med disse begreber - kan observeres **direkte** i en særlig form.

De modsigelser mellem Michaels, Arnes og Anes handlinger, som gengives i eksemplet fra Madkapellet i kapitel 6.1., er således ikke bare repræsentationer (udtryk, symboler osv.) for en anden udvikling, der ligger "bagved" og i en eller anden forstand er mere "virkelig". De er dér og da handlinger, som indgår i den løbende, omstridte rekonstituering af møderne, af Madkapellet, af Brugerservice, af mit forskningsprojekt osv. At de er det, kan imidlertid kun rekonstrueres via de institutionaliserede former, som disse praksisudviklinger antager. Heri indgår nødvendigvis ideologiske abstraktioner, der absoluter bestemte træk ved bestemte praksisser, handlesammenhænge eller handlinger - Madkapellet er et "græsrodsprojekt", Michaels

handlinger er begrundet i Brugerservice's funktion som "revalideringsforanstaltning", møderne realiserer "udforskning" af et "brugerperspektiv" osv.; men via dem muliggøres dernæst en refleksion af de modsigelser, som de fastholdes omkring, nedbrydes eller bevæges af. Er Madkapellet nu også bare et "græsrodsprojekt" - osv.

Hermed er naturligvis ikke sagt, at en given situeret interaktion kun kan analyseres i og med de ideologiske begreber, som den selv er konstitueret med (hhv. bevæger sig mellem). Men denne tilgang er altid i en vis udstrækning nødvendig i et **subjektvidenskabeligt** joint venture, og det er kun under den forudsætning, at der kan være tale om en direkte (deltager) -observation.

Det implicerer også, at arbejdet med at etablere en almen forståelse ud fra de sekventielle sammentræf ikke alene er forskerens og/eller andres rekonstruktion af en "fortælling", men i første række er løbende rekonstrueringer af institutioner, handlesammenhænge osv., der lægger op til, forhindrer eller muliggør, drager konsekvenser af osv. de episodiske fortætninger og brud i udviklingsprocesserne. De umiddelbare episoder er også for "medforskerne" både erkendelsesmæssige udtryk for og direkte led i praksis. Ligesom f.eks. Krustjovs hemmelige tale til Centralkomiteen i 1956 var det for SUKP, eller storlockouten i 1899 for dansk arbejderbevægelse, således var f.eks. Michaels pinlige hudfletning af Alf omkring det "feminine" ved Café Rust (sml. s.267) på en gang et knudepunkt i og symbol for Madkapellets konstituering og blev anvendt som sådanne.

Det er naturligvis langt fra altid de samme episoder, der på identiske måder beskrives i teoretiske analyser, anvendes som symboler i rekonstruering af handlesammenhænge og udgør reelle knudepunkter i udviklingen. Også her er der et objektivitetsproblem knyttet til forholdet mellem teori og praksis. Det spørgsmål retter sig imidlertid ikke umiddelbart mod et eller andet sprogligt sammenfald i udvælgelse og beskrivelse af episoder, men mod hvordan den teoretiske analyse af forholdene mellem alment og specifikt bliver anvendt i udvikling af praksis. I forskningssamarbejdet sker løbende en (re-)konstruktion af episoder som "eksempler" på almene forhold eller som repræsentation af modsigelser, der kalder på analyse, og hvis diskussion/udforskning selv kan blive episodiske fortætninger af samarbejdsforløbet. Det er ikke sådan, at begge/alle parter har enslydende "kort" over de konkrete udviklingsforløb til rådighed, hvorudfra vi herefter udvælger forskellige, mere eller mindre relevante episoder. Tværtimod konstrueres episoderne, deres almene referencer og deres specifikke konkrete sammenhænge osv., i dialoger, der selv indgår som episoder i de udviklingsprocesser, som vi forholder os til.

Den fortælling om "Mikkels pædagogiske brøler", som jeg gengiver i kapitel 7 (s.182), blev f.eks. ikke videregivet som færdigbearbejdet eksempel, men heller ikke bare "uddraget" af mig fra en kontinuerlig strøm af konkrete oplysninger; den "voksede frem" på vores første Kontaktgruppe-møde efter den sommer, hvor den fandt sted. Som sådan indgik den i forskningssamarbejdets bevægelse herimod at komme tættere på delprojekternes praksis, og samtidig som en konkretisering af de idealbegreber, som Brugerservice definerede sin identitet omkring, men hvis videre udvikling og anvendelse fortsat var omstridt. Hvor derefter Mikkel mest anvendte den som illustration af de principper, hvis udfoldelse måtte skaffes gunstige vilkår, blev den i min daværende feedback mest brugt som materiale for analyse af medarbejderens placering i Brugerservice's handlesammenhænge og af "den liderlige luders problem" (sml. s.211) - hvorved jeg knyttede an til bl.a. Lenes ønske om at tilnærmelsen til praksis også blev en

tilnærmelse til Brugerservice's organisatoriske helhed. Et andet og meget tydeligt eksempel på, hvordan udviklingens (dramatiske) episodiske fortætning direkte konstrueres i forskningssamarbejdet, er det 7. møde i Madkapellet, der indledes med Alfs korporlige angreb på Michael (s.123 og 260). Mellem de to eksempler er der umiddelbart den forskel, at i det sidste tilfælde finder den dramatiske episode og dens refleksion i forskningssamarbejdet sted i en og samme handlesammenhæng. Måden, hvorpå der i løbet af mødet og efterfølgende trækkes referencer ind til almene forhold vedrørende Madkapellet, Alf, Michael, forskerne osv., peger imidlertid også på, at den blivende rekonstituering realiseres i en praksis, der ligesom i det andet eksempel er fordelt over forskellige handlesammenhænge.

Denne på-stedet-konstruktion af episoder og deres socialt fordelte og organiserede almene referencer peger endelig på, hvordan forskningssamarbejdet får en egen udviklingsdynamik i og med sin indarbejdning i de praksisser, der samarbejder. Vi realiserer ikke blot givne, institutionaliserede roller i vores respektive praksisser, men sætter dem netop på spil i særlige, nye handlesammenhænge, og indtager heri særlige ståsteder og standpunkter. Og det er netop dette perspektiv, der er i centrum i det følgende og sidste afsnit.

Genstanden for disse analyser er fortsat det samarbejde med Brugerservice, hvorfra jeg har det mest omfattende materiale. Hensigten er at komplettere de analytisk fremhævede aspekter, sekvenser og brudstykker, som fylder siderne fra kapitel 7 og frem, med en mere udfoldet refleksion af min egen deltagelse i forløbet.

10.4. FORSKNINGENS DELTAGELSE I JOINT VENTURE MED BRUGERSERVICE

Selvom genstanden for de følgende betragtninger er forskningens indgåen i forskningssamarbejdet med dets egendynamik, så indebærer det på ingen måde, at feltet afgrænses som en lukket relation til Brugerservice. Det handler om standpunkter og deres præmisser og betydningssammenhænge, og heri indgår både de ståsteder, som de realiserer og forholder sig til, og deres forbindelser med andre handlesammenhænge, praksisser og betydnings-sammenhænge i øvrigt.

Forskningspraktiske referencer

Sådanne forbindelser er umiddelbart synlige i begyndelsen af forskningssamarbejdet. På mit 2. og 3. møde med Brugerservice forhandles former og indhold for samarbejdet (sml. s.104 og 105). Disse forhandlinger føres ikke helt "med katten i sækken", men på baggrund af den indholdsmæssige dialog, som allerede da er ført. Vi kan ud fra de allerede beskrevne forhold i Brugerservice forstå, hvordan de tematiseringer, vi anlagde, (i et vist, tilstrækkeligt omfang) var relevante i deres sammenhæng.

Men sideløbende med disse forhandlinger relateres de samme tematiseringer og samarbejdets udviklingsmuligheder også til formålet og de øvrige aktiviteter i mit forskningsprojekt. Det sker

ikke kun ved at inddrage de videnskabelige referencer, som jeg har diskuteret direkte i denne afhandling, men også umiddelbart ved, at det indgår i en socialt organiseret forskningspraksis. I vid udstrækning disponerer jeg i denne proces selv over mine prioriteringer, men jeg gør det som deltager i en organiseret forskningspraksis. Det er umiddelbart formaliseret i vejledningsrelationen og i min ansættelse i *Sundhed, menneske og Kultur*, men det indebærer også mere generelt en "accountability" overfor forskningsmiljøet, hvori min karriere er organiseret.

Prioriteringen af Brugerservice, og den forskydning af min problemstilling, det førte med sig, betød ikke bare, at det blev nødvendigt at inddrage nye videnskabelige referencer. Det ændrede også mit forhold til centrale samarbejdspartnere i forskningsmiljøet, ikke mindst personer og projekter, der refererede til den kritiske psykologi. Dreier, Markard, Højholt m.fl. har alle, ligesom *Theorie-Praxis-Konferenz* og førhen *Organiseringen af kritiske psykologer* (sml. s.31), taget udgangspunkt i behandling udført af psykologer, og derigennem etableret forbindelser mellem forskning, universitetsuddannelse og praksismiljøer. Nu var jeg i stedet involveret i projektorganiseret socialpædagogik, og det særlige ved "psykologrollen", "psykologers praksis" m.v. blev stadig mindre centralt. Jeg blev mere optaget af at reflektere den kritiske psykologi som socialpsykologisk redskab til praksisudvikling end som kritik og udvikling af "psykologisk praksis". Mine undervisningsaktiviteter forskød sig tilsvarende. Samarbejdet med Brugerservice omkring projektorganiseret udviklingsarbejde affødte evalueringen af Ama'r Totalteater, som igen åbnede for mit nuværende arbejde med evaluering af bl.a. Sjakket, og for et tættere samarbejde med Mørch. I *Sundhed, menneske og Kultur* kom mit arbejde til at ligge tættere på Jensens og Højrup's end f.eks. Elsass'.

Alle disse forskydninger indebar konkrete ændringer af arbejdsfelter, samarbejdsrelationer og karrieremuligheder. De var naturligvis ikke vilkårlige resultater af et tilfældigt møde med et socialt udviklingsprojekt, men forudsatte også konkrete praktiske muligheder i form af betingelser i forskningsmiljøet og i min egen baggrund. De bredere universitetspolitiske forhold vil jeg lade ligge, fordi de trods alt ville kræve en særskilt udforskning, som jeg ikke har rammer til her. Men i forhold til min introduktion i Brugerservice var det af betydning, at mens jeg i mødet med projektet hurtigt så en revideret forskningsproblemstilling tegne sig, så viste dens implikationer i forskningsmiljøet sig først gradvist (og er endnu ret uafklarede).

Distancen i samarbejdet med medarbejdergruppen

Mere aktuelt indvirkede det forhold, at jeg i denne periode opstartede tre andre joint ventures. Her lå umiddelbart et tidsproblem, der bl.a. fik til konsekvens, at mine præmisser i samarbejdet kom til udtryk i relativt hurtigt og delvist indforstået formulerede kommentarer på skrift som oplæg til månedlige møder. Det blev i høj grad i denne form, at mine forsknings-interesser og -referencer blev fastholdt overfor presset til at bruge samarbejdet til at formulere projektets ideologi. Den omtalte "oplevelsesmæssige afstand" mellem mine skriverier og Brugerservice's praksis var således ikke kun et relevansproblem, men også en udformning af et forskerstandpunkt. Min feedback kunne på den måde rumme referencer, hvis relevans var uprøvet (både til forskning og de andre projekter), "vilde" hypoteser, kritiske spørgsmål osv.,

uden at de direkte blev påtvunget forskningssamarbejdet som spørgsmål. Sagt på en anden måde kunne jeg "gemme mig" lidt bag et formmæssigt udtryk for mit forskerstandpunkt, som med sin akademiske stil også tydeliggjorde en rolle. Det provokerede på den ene side til opfordringer til dens relative overskridelse for at øge relevansen, men på den anden side symboliserede det også, til forståelse af mine præmisser for denne overskridelse, mit bagland i en (institutionel) forskningspraksis.

Det forhindrede dog omvendt heller ikke, at mit bidrag til samarbejdet i denne første periode primært indgik som led i en formulering af "Brugerservice-principper", som støtte til medarbejderne i en polemik udadtil. Det var ganske vist produktivt og interessant, og det lagde grunden til samarbejdets senere mere forpligtende form. Men det skubbede også mine præmisser i baggrunden for en tid: Mit ønske om at interviewe assistenterne og om at kunne diskutere og analysere modsigelser og problemer i arbejdet. I denne samme periode var jeg placeret tættest på Mikkel i "aksen" mellem ham og Lene, bl.a. fordi det var ham, der formulerede disse principper mest teoretisk konsistent.

Den forandring, der skete omkring sommeren 1991, hvor mit/vores engagement i Brugerservice blev opprioriteret væsentligt, betød, at en række forskellige interesser blev varetaget ved at øge den samlede indsats. Uden at forlade diskussionen om idealbegreber udvidede vi med Madkapellet, med hensynsanalysen, med Økologiske Igangsættere og med en mere målrettet tematisering af "den individuelle dimensions problem". På den måde kunne jeg imødekomme projektets ønske om, at jeg kom tættere på praksis på forskellige måder, samtidig med at jeg selv fik mine forskningsinteresser tilgodeset.

Udvidelsen blev mulig, fordi FRIGG stoppede, samarbejdet med Askovgårdens Dagcenter lå i dvale, og Helle Brynjolf Pedersen kom til. Der var imidlertid ikke bare tale om "mere tid" som universalløsning. Det handlede også om en større forpligtelse, som på den anden side naturligvis forudsatte, at samarbejdet selv blev mere forpligtet overfor sine deltageres interesser. Derfor var det også straks til diskussion, hvordan udvidelsen skulle bruges - til de gode eller de dårlige delprojekter? Uenigheden herom mellem Mikkel og Lene har jeg allerede diskuteret under forskellige synsvinkler - men hvad med forskerens standpunkt? Det, jeg var interesseret i, var **sammenhænge** mellem idealbegreberne, deres praktiske realisering og de modsigelser og problemer, som de stod overfor i projektets organisation. Disse sammenhænge blev umiddelbart oversat til et "både-og", hvad angår indfaldsvinkel og typer af delprojekter. Samtidig var det et "både-og" på "aksen" mellem Lene og Mikkel/Mads, der endda blev fastholdt, da denne akse i løbet af det næste halve år knækkede over.

"Både-og"-strategien var egentlig kun en stakket frist, der hurtigt måtte blive indhentet af fornyede prioriteringskrav, der satte forpligtelsen nærmere form og indhold på prøve. Selvom den nok var videnskabeligt velbegrundet, så var det også en måde at "holde situationen flydende" overfor Brugerservice. Som standpunkt betragtet modsvarede denne "distance" igen her en forsker-særinteresse, bl.a. ved at det holdt relationen åben til begge sider i den dikotomisering, der udviklede sig, og fordi det tillod omprioriteringer efter de konkrete "episodisk" skiftende muligheder, der bød sig.

Da der faktisk skete det, at hverken den ene eller den anden forventning blev indfriet, var den etablerede "distance" på den ene side en vigtig forudsætning for, at forskningssamarbejdet var

smidigt nok til blot et par måneder efter at være helt forandret og dog det samme. Og på den anden side var den **samme** smidighed/ufølsomhed, stærkt medvirkende til, at projektets dikotomisering blev **reproduceret** i forskningens relationer til hhv. Brugerservice og Økologiske Igangsættere.

Jeg har ovenfor været inde på, hvordan min forsknings relevans hældede til referencetransformation på bekostning af klarheden over analysernes anvendelse. Det hænger sammen med det beskrevne distancerede “både-og”-standpunkt, og dermed **måden hvorpå** forskningsinteressen blev varetaget. Jeg kunne godt finde et standpunkt, der lod samarbejdet repræsentere fælles interesser, og som derigennem konstituerede det fleksibelt overfor episodiske skift. Men det blev forsvarsløst overfor større bevægelser i **projektets** konstituering. Fra forsøget på at etablere en fælles projektidentitet, over forsøget på at inddrage medarbejdergruppen, videre gennem dennes rekonstituering omkring krisen i slutningen af ‘91 og ved udspaltningen af Økologiske Igangsættere - hele vejen igennem fulgte forskningssamarbejdet blot med og blev rekonstitueret i takt med disse ændringer.

Når jeg her diskuterer “distancen” som en - ufuldstændig - teknik til fastholdelse af forskerinteresser, så er det netop **ikke** i kritisk kontrast til et mere direkte “engagement”, “stillingtagen” til projektets umiddelbare problemer, i projektets umiddelbare sprog osv. Tværtimod. Forskningens særinteresser varetages ikke blot i særstandpunkter i en strøm af opdukkende problemer, men også gennem rekonstrueringerne af de handlesammenhænge, der realiserer samarbejdet - hvilke problemer håndteres, af hvem og hvordan osv. Problemet med “distancen” var således slet ikke særstandpunktet og den institutionaliserede forskerrolle, som det realiserede. Det var derimod, at forskningssamarbejdet med denne form paradoksalt nok blev for **usmidigt** til at kunne omsættes i sine egne, særlige handlesammenhænge, når dette kunne være påkrævet. Jeg har allerede nævnt, at forløbet i Madkapellet med fordel kunne have været suppleret med interviews og med en følgegruppe; som et andet eksempel kunne det måske have været interessant at fastholde et refleksionsforum, hvori både Økologiske Igangsættere og Brugerservice deltog.

I begge disse eksempler ville en udvikling af forskningssamarbejdet have fordret større indsats af ressourcer fra projekterne. “Distancen” stod i et gensidigt forudsætningsforhold til projektets ressourceproblemer (sml. s.325), sådan at begge parter holdt sig tilbage fra de store “investeringer” i joint ventures. Overfor denne problematik er det derfor også interessant at se på, hvordan forskerstandpunktet indgik i de større “samarbejdsprojekter”, der alligevel blev etableret: Heldagsmøderne, herunder hensynsanalysen, JobBørsen, og naturligvis samarbejdet med Madkapellet.

Kursusleder, konsulent, medarbejder...

I ingen af de nævnte mere samlede joint ventures indenfor Brugerservice var der tale om, at projektet investerede kræfter i noget, der alene var forskningsmæssigt begrundet. Sådan skulle det jo heller ikke være. Det var refleksionsprocesser, som blev fundet relevante i projektets udvikling, og som man velkom mine bidrag til. Men det var samtidig, bl.a. gennem diskussioner med mig, at projektet besluttede sig for, at netop disse refleksionsprocesser var relevante. Jeg var

naturligvis stærkt engageret i disse diskussioner, og det var ofte ikke ganske klart, hvornår jeg indtog et standpunkt i diskussionen af Brugerservice's udvikling, og hvornår jeg varetog mine "egne" interesser. Selvom de forskellige interesser blev tydeliggjort fra tid til anden, så bidrog min ovenfor omtalte "distance" alias alment formulerede forskningsinteresse, og mit ønske om at være tæt forbundet med projektets identitet og refleksion, til at jeg flere gange gled over i ståsteder, som var udtryk for andre relationer til projektet, end forskningssamarbejdets.

Tilrettelæggelsen og gennemførelsen af hensynsanalysen kan være et eksempel. En analyse af projektets refleksionsbehov og konstituering kombineres med, at jeg ønsker at afprøve et analyseredskab, der er blevet til i arbejdet med Brugerservice. Der opnås et kompromis omkring indhold og form. Så vidt, så klart. Men da vi næste gang finder det nødvendigt at informere medarbejdergruppen om vores arbejde med "Brugerservice-principperne", lader det sig ganske vist udmærket forskningsmæssigt begrunde, men det giver mig et ståsted som "kursusleder". Selvom jeg prøvede at "provokere" med mit teorioplæg, så blev det i høj grad modtaget som undervisning i, hvad medarbejderne burde vide om konceptet for deres eget arbejde.

Og hvor kompromisset i første omgang indebærer bortseen fra "medarbejderhensynet", så rekonstrueres til gengæld forskningssamarbejdet helt, da det, to møder efter, er på dagsordenen: Her er jeg blevet en "neutral udenforstående", som hjælper projektgruppen med at få gennemført konfliktfyldte diskussioner, en "konsulent". Her er det konflikten omkring Martins firing, bag den spørgsmålet om "kollektiv ledelse", og bag det igen Økologiske Igangsætteres fraspaltning, der er i centrum, og det er dialogen mellem medarbejderne i Brugerservice, der er vigtigst - også ved mine interventioner.

Pointen er ikke, at sådanne "rolle-skift" nødvendigvis er uhensigtsmæssige. Sådant som jeg har formuleret praksisforskningens metodologi, er de og deres refleksion tværtimod en vigtig mulighed. Men i mit samarbejde med Brugerservice fik relationerne og overgangene mellem "mine" roller en problematisk betydning for forskningssamarbejdet i en periode. Først og fremmest på den måde, at hvor jeg før kunne placere mig på et "både-og" på akse mellem Lene og Mikkel & Mads, så var jeg efter denne periode entydigt placeret i Lenes ende - ikke kun som udtryk for den nye magtfordeling i projektet, men også fordi jeg gennem mit virke i disse ståsteder/funktioner i Brugerservice af medarbejderne primært indplaceres som Lenes samarbejdspartner. Jeg knyttes til institutionen og den etablerede ideologi snarere end til dens udvikling og meta-refleksion. Det fik igen betydning for, at (de nye) medarbejdere fra den tid - herunder ikke mindst Michael i Madkapellet - var ret tilbageholdende med at gå ind i en polemik med mig. Jeg repræsenterede en projektidentitet, som henover medarbejder-udskiftninger ellers mest var knyttet til Lene, og som de (i kortere eller længere tid) nye medarbejdere følte et kronisk behov for at kende nærmere.

I Madkapellet var problematikken om forskerrollens glidning umiddelbart synlig omkring vores 7. møde, da Alf overfaldt Michael (sml. s.260). Straks udnyttedes forskernes "neutrale" ståsted i forhold til konflikten til, at der skabes en samtale, hvor forskerne primært er ordstyrere. Det hjælper Michael ved at give ham mulighed for at "ikke at være på", og det hjælper assistenterne ved (derved) at medvirke til at skabe en smidighed, som de har interesse i. På kort sigt hjælper det forskerne ved, at vi sidder på første parket til en interessant konflikt. Men da det stadig var Michael, der meget bastant definerede betingelserne for samtalen, kom vi til at indgå her som

hans tekniske hjælp, som ekstra medarbejdere. Det bestyrkedes af, at vi gik med ham ind og efterbearbejdede situationen med Lene - og her fortsat koncentrerede os om at støtte Michael i hans håndtering af chokket.

I begge disse tilfælde hænger glidningen til en "teknisk" funktion for projektet tæt sammen med forskernes placering i forhold til projektets magtrelationer. I disse kritiske situationer inddrages forskerne i højere grad som **middel** til håndtering af krisen, på den givne ideologiske betingelser og i relativ alliance med de mest magtfulde. Selvom både de "nye" medarbejdere efter Martin-sagen og assistenterne under konflikten med Alf var aktivt medvirkende til den konstituerende, hvori forskerne fik tekniske funktioner i alliance med lederne, så var præmisserne for dette systematisk uklare. Samarbejdet med "projektet" blev i disse tilfælde m.a.o. systematisk på bekostning af samarbejdet med den relativt svage gruppe.

Forskerstandpunktet er dog ikke overordnet betragtet bestemt af, hvilke ståsteder forskeren indtager i handlesammenhænge, der episodisk håndterer akutte kriser. Der er igen her almenforhold, der fastholder en relativ kontinuitet i samarbejdsrelationerne, og som dermed lader rolle-skift som de beskrevne fremstå som enten reglen eller undtagelsen. I forholdet til medarbejdergruppen i Brugerservice var det således ikke primært ståsteder/roller på dele af et par Heldagsmøder, men mere generelt omkonstitueringen af projektets refleksionsprocesser efter fraspaltningen af Økologiske Igangsættere, som placerede forskerne i det tætte samarbejde med Lene.

Tilsvarende kan min indgåen i udarbejdelsen af et konkret reform-forslag til JobBørsen (sml. s.116) umiddelbart ses som et skift væk fra det "distancerede" forskerstandpunkt. Det var et konkret forslag til løsning af konkrete problemer. Forslagets videre skæbne illustrerer imidlertid også, hvordan de almenforhold, som forskningssamarbejdet konstitueres omkring, ikke forandres bare ved at beslutte sig for et andet umiddelbart ståsted. "Distancen" blev forskubbet til et problematisk forhold mellem reformplanen og dens konkrete implementering. Det var til gengæld en ret hensigtsmæssig forskydning, netop fordi den lod de problematiske vilkår for reformen - og ikke mindst for dens refleksion - fremstå tydeligt.

Den samme forskydning og relative reproduktion af problemer og muligheder kan ses i forløbet i Madkapellet.

Madkapellet - forskningssamarbejde i og mellem handlesammenhænge

Madkapellet repræsenterer den største samlede satsning på et joint venture i Brugerservice, hvor handlesammenhænge bevidst konstrueres til forsknings- og udviklingsformål. Med etableringen af forsøget overskred forskerne således den problematiske "distance" som standpunkt i samarbejdet med Brugerservice. Straks i samme åndedrag blev forholdet til Brugerservice imidlertid også fordelt mere på forskellige handlesammenhænge. I forholdet til Brugerservice betød netop denne spredning som nævnt, at mulighederne for at anvende erfaringerne fra Madkapellet i den generelle refleksion af Brugerservice blev forringet. Distancen blev m.a.o. her forskubbet til en (voksende og problematisk) distance mellem medarbejdergruppen og Madkapellet.

I den første periode, hvor Madkapellet primært konstitueredes ved assistenternes accept af Michaels opstramning, er forskerstandpunktet i den konkrete sammenhæng afventende. Både Anettes fastholdelse af det sociale og f.eks. Arnes afvisning af dets selvstændiggørelse får vores opbakning, og i begge tilfælde ved vi ikke så konkret, præcis hvilke betingelser, Anettes kritik eller andres afvisning af den henviser til. I møderne står de to versioner råt overfor hinanden, og på den baggrund forbliver vores tematisering af udstødning, forskellige deltagelsespræmisser m.v. abstrakte. De finder ikke plads i Madkapellets ideologi omkring fælles ambitioner og "maden som det primære", der styrer Madkapellets konstituering og udvikling herimod overtagelse af frokostkantin. Forskerne fastholdt tematiseringen af problemet, og håbede sideløbende på, at Madkapellet selv ville etablere sig som det demokratisk selvbevidste subjekt, der kunne nå frem til et behov for den type tematiseringer og dermed selv stå for konkretiseringen.

Men her stødte vi på en fase med direkte kampe om fordeling af indflydelse og kompetence. I disse kampe stod vi forskere igen på et standpunkt, der **umiddelbart** repræsenterede et "både-og". På den ene side støttede vi Michael i at tematisere det psykosociale aspekt, og på den anden side støttede vi assistenterne i deres krav om indflydelse. Den hypotese om forbindelsen mellem de to sider, som begrundede vores forskerstandpunkt, blev imidlertid ikke realiseret, men tværtimod vendt om til og fikseret i det ideologiske begreb om "ansvar" (sml. s.280), og med den ovenfor diskuterede konflikt mellem Michael og Alf som knudepunkt. Her indsættes behandlingsparadigmets rollefordeling som definitiv reference, og på grundlag af det omskabes vores argumentation for mere assistentindflydelse til at være en støtte til Michael i hans forgæves forsøg på at anvende gruppen som redskab.

Ser vi på mødernes forløb som helhed, er der samtidig tale om, at en åben, ubestemt mål-middelbestemmelse gradvist afgrænses. Den første periode tænkes møderne ikke blot af forskerne, men også af assistenter og medarbejder, med relativt generelle og endnu abstrakte begreber. Møderne udgør en nykonstitueret handlesammenhæng spændt ud mellem Madkapellets daglige arbejde, Brugerservice's udviklingsarbejde og mit samarbejde med Brugerservice og tilskrives herudfra en uspecifik, "teknisk" funktionalitet. Assistenterne tilskriver møderne en **generel** funktion som refleksionsforum, med ord som "pusterum", "helle", "tanke op" osv. Michael taler om, at han på disse møder har stor glæde af, at her er han lige med assistenterne, mens forskerne leder mødet. Overfor disse tanker argumenterede forskerne kraftigt for, at Michael også på møderne bevarede sit medarbejderansvar, og for at møderne på den ene side skulle ligge udover det organisatoriske, og på den anden side ikke skulle placeres som "ventil" for uhåndterlige konflikter. Men her fremstod det fortsat som en internt teknisk diskussion, så længe det positivt bestemte indhold udover dette tekniske niveau var så relativt ubestemt i forhold til mødernes konstituering.

Som bl.a. Arne er inde på i det 12. møde (se s.128) medfører forskernes ståsted som "hjælpere" i sådanne tekniske funktioner naturligt spørgsmålet om forskningsinteresserne i møderne. De efterspørges af Madkapellet, og de søges også klargjort og repræsenteret tydeligere af forskerne selv. Forskernes standpunkt er desuden potentielt vægtigt i kraft af vores langvarige samarbejde med det "bagland", som Michael refererer til. Der var således gode muligheder for at øve indflydelse på mødernes form og indhold. Disse muligheder blev imidlertid ikke udnyttet særlig godt, først og fremmest fordi forskerne heller ikke havde en tydelig samarbejdspartner. Så længe

Madkapellet selv var i sin vorden og således heller ikke havde noget klart (reelt eller potentielt) mål med vores møder, var det formulerede forskningsformål (at udvikle det psykosociale mandat i delprojektets egne refleksionsprocesser) også meningsløst. På dette sted kunne en fastholdelse af Brugerservice som samarbejdspartner og Madkapellet som joint venture her indenfor - f.eks. med en følgegruppe - som nævnt sikkert have hjulpet.

Madkapellets selvstændige konstituering trådte gradvist frem primært gennem den magt- og rollefordeling, som også gradvist bestemte det psykosociale mandat. I takt hermed løb forskernes forsøg på mere tydelig fremtræden med spørgsmål og analyser ud i sandet som afmægtige meta-tematiseringer af en magtfordeling, hvilket ikke bidrog til afgrænsning af mødernes mål-midler. Med de kritiske spørgsmål til medarbejderautoriteten m.v. kom vi faktisk til at reproducere Madkapellets ideologi, som lod kompetence og ansvar italesætte selvstændigt og uafhængigt af indholdet. De indholdsmæssige glidninger af Madkapellet stod derimod først klart for os så langt henne i forløbet, at assistenterne ikke længere kunne bruge en analyse af dem fremsat i mødernes forum.

Afgrænsningen af mødernes funktion gik i stedet i en retning, der var i direkte modstrid med forskningsinteresserne.

Over for denne udvikling er forskerstandpunktet igen udspændt mellem handlesammenhængene. Det udtrykkes mest tydeligt på det 21. møde, hvor jeg slukkede båndoptageren og "aflyste" mødets forskningsaspekt. Ellers var jeg/det blevet brugt som middel til at presse assistenterne til at diskutere et spørgsmål på mødet (konflikten omkring Alexis, sml. s.288), som de havde konkluderet måtte håndteres i andre handlesammenhænge, bl.a. fordi de havde erfaret, at Michael brugte netop fordelingen på handlesammenhænge til at "smutte udenom".

I takt med, at mødernes ideologiske konstituering smuldrede, og de overgik til at blive brugt som (mislykket) "samarbejdsudvalg" (se s.289), mistede de som handlesammenhæng også deres specifikke, kooperative og intersubjektive karakter og reduceredes til rum-tidsligt bestemte handlesammenhænge. Dermed blev forskerstandpunktet i møderne også mindre betydningsfuldt.

Den evaluerende diskussion af udviklingen skete i andre handlesammenhænge - i kontaktgruppen, i interviews med Michael, og i den del af det 22. møde i Madkapellet (se s.136), hvor Michael ikke deltog.

I denne spredning af forskningssamarbejdet var forskerstandpunktet tilsvarende spredt. Det skyldtes primært, at Madkapellet som helhed opløstes men efterhånden også, at jeg var ved at overgå til at skulle koncentrere mig om denne og andre tekster.

10.5. KONKLUSION

I dette kapitels diskussioner af forskningsprocessens metodologiske og socialpsykologiske aspekter har jeg, ligesom i de andre kapitler, lagt hovedvægten på en kritisk, begrebsudviklende analyse. Jeg har prøvet at være ligeså "hård" ved mig selv (dvs. det forskningsprojekt, som jeg deltog i), som f.eks. ved den kritiske psykologi, ved Brugerservice eller ved Madkapellet.

Ligesom det gælder for de øvrige kritikker, skal dette ikke læses som en generel afvisning af gyldigheden af det arbejde, der er præsenteret med bogen her. Jeg ville - med et udtryk lånt af Holzkamp (1983) - ikke foreligge offentligheden denne bog, hvis ikke jeg mente, den var umagen værd at læse. Medvirkende til det meget kritiske helhedsindtryk er det som nævnt, at kun få af de frugter, arbejdet skal bære, kan modnes indenfor dets egen umiddelbare tidshorisont.

Jeg mener desuden mere generelt også, det er nødvendigt vedvarende at gøre sig sådanne (selv-)kritiske overvejelser. Netop når man bliver ved og fortsat opsøger problemer, begrænsninger og muligheder for en bestemt praksis, udtrykker man faktisk sin **tilslutning** til denne praksis' relevans - for hvorfor ellers arbejde med den - men da på en måde, så man ikke derved forhindrer, at den sidenhen udvides og revurderes.

I metodologien er dette udtrykt med den evige bevægelse i relevansspørgsmålet, formuleringen af det som "vore vedvarende bestræbelser". Det er netop ikke en procedure, hvorigennem en, til alle praktiske formål, tilstrækkelig vished på et givet tidspunkt kan nås. Tværtimod kommer videnskabelighed her til udtryk i, at feltet af mulige praktiske formål aldrig erklæres for lukket. Her adskiller forskningen, i hvert fald en kritisk sådan, sig principielt fra enhver "etno-metode", i hvert fald i en Garfinkelsk version.

Men det er heller ikke en udråbelse af en uvished så uomgængelig, at intet kan gøres. Hele intentionen med dette kapitel er at udfolde begreber for en overvindelse af den tendens til svingninger mellem disse to yderpunkter, som en kritisk praksisforskning så let gribes af, fordi den hele tiden problematiserer de discipliner, hvorigennem den kunne have institutionaliseret sin relevans. Jeg prøver at diskutere forhold, der kan have betydning på den aldrig fuldbragte færd. Ligesom hos Brecht skal spændingen her ikke angå udgangen på historien, men dens gang.

Resumé

Kapitel 10 reflekterer forskningsprocessen, først i et metodologisk perspektiv, dernæst i en socialpsykologisk analyse af forskningssamarbejdet og min deltagelse i det.

Den første diskussion handler om almengørelse i praksis. I subjektvidenskabelig metodologi almengøres til hypotetiske begreber om handlemuligheder og deres begrundelsessammenhænge. I udviklingen af teorier finder en bevægelse sted fra det særlige til det almene, fra forbegreber til deres videnskabelige refleksion og overvindelse.

Denne bevægelse udfoldes i praksis i forskningssamarbejdets reference-transformation. Ud fra en konkret historie om udviklingen af delprojekter i Brugerservice beskrives, hvordan referencer hentes ind, transformeres og generaliseres i forskningssamarbejdet. Brud og modsigelser i udviklingen reflekteres ved generalisering og teoretisk analyse af praktiske erfaringer. Er teorien først formuleret, kan den ses som udfoldelse og specificering af almenbegreber, som findes som praksisbegreber i en prototypisk praksis.

Almengørelsens praktiske realisering peger på et aspekt, der ikke har været diskuteret i den subjektvidenskabelige metodologi, som har fokuseret på dens sproglige artikulering, kommunikation og praksisomsætning, formidlet over den "kategorielle metodiks frirum": Nemlig

dens realisering i særlige, ideologiske former, der samtidig indgår i forskningssamarbejdets konstituering.

Når retningen mod objektivitet tænkes som overskridelse af en given videnskabelig praksis, bliver generalitet og objektivitet to tæt forbundne videnskabelighedskriterier, der vedrører forskningens relation til andre praksisser, dens relevans. Relevans står igen i et gensidigt forudsætningsforhold til teoretisk konsistens, de teoretiske begrebers indbyrdes sammenhæng og modsigelsesfrihed; tilsammen udgør relevans og konsistens de grundlæggende kriterier for videnskabelig gyldighed.

Teoretiske analysers relevans prøves dels ved deres transformation og anvendelse i et forskningssamarbejde, dels ved deres reproduktion eller overskridelse af de ideologiske referencer i praksis.

Mine teoretiske referencer og problemformuleringer blev i høj grad transformeret gennem forskningssamarbejdet. Ikke mindst måtte diskursanalytiske og etnologiske teorier indtænkes i de empiriske implikationer af teorien om handlesammenhænge, som blev udfoldet gennem samarbejdet med Brugerservice. Den socialpsykologiske tematisering af begreber-i-praksis nødvendiggør sådanne overskridelser af videnskabelige discipliner, men må alligevel gyldighedsbestemmes ud fra dens relevans som særlig socialpsykologisk problematik i et givet (hhv. muligt) praksisfelt.

Analysernes anvendelse kan ikke forstås som erfaringer med en umiddelbar realisering af forudsigelser ad en kommandovej fra forskning til praksis. Analyserne indgår som standpunkter i diskussioner i, og om, en socialt fordelt praksis, og deres almene og specifikke aspekter anvendes som tænkemuligheder over lange tidsrum og i brede praksisfelter, der går langt udover forskningssamarbejdets egen horisont. Min diskussion af anvendelsen af mine analyser er dog begrænset til de typer heraf og problemer heri, som jeg har haft adgang til i samarbejdsforløbet med Brugerservice.

I den første periode anvendtes mine analyser især til etablering af en fælles projektidentitet. I takt med denne anvendelse fremstod fra forskellige ståsteder i projektet ønsker om at koble dem mere direkte til diskussioner tættere på den konkrete praksis i delprojekterne og samtidig i et mere forpligtende forhold til projektets helhed.

Den mere forpligtende relation medførte en mere central placering i projektets refleksionsprocesser, hvilket kom til udtryk i hensynsanalysen. Hensynsanalysen og dens kobling til projektidentiteten anvendtes både til projektets kollektive strategiske orientering og organiserede refleksionen af dennes forudsætninger. Derved placeredes analyserne centralt i projektets spaltning på godt og ondt - de muliggjorde i en vis udstrækning spaltningens bevidste refleksion, men opløstes samtidig selv i to uforenelige former.

I den sidste periode anvendtes analyserne dels som ideologi for det tilbageblevne Brugerservice, dels i mere afgrænsede joint ventures. I Madkapellet skete en problematisk adskillelse mellem Brugerservice's - delvist opløste - ideologiske refleksion og Madkapellets eget forløb. Dernæst indgik de som standpunkt i Madkapellets diskussioner og fungerede på en modsigelsesfyldt måde

både som reference i dets ideologiske konstituering omkring begrebet “ansvar” og som begrundelse for en kritik af magtfordelingen.

Sammenfattende konkluderes, at en mere kontinuerlig organiseret fastholdelse af forskningssamarbejdet på Brugerservice’s niveau kunne have modvirket, at analysernes anvendelse blev indfanget i projektets dikotomisering og organisatoriske fordeling af udviklingsproblemer på handlesammenhænge.

Hvad angår overskridelse af ideologiske referencer var den første etablering af en fælles identitet for projektet en vigtig udvikling, ombrydning og generalisering af de dengang forefundne begreber. Den videre udvikling med fraspaltningen af Økologiske Igangsættere betød til gengæld som helhed en ideologisk fiksering af den problematiske adskillelse mellem implicit lokalkulturel pædagogik og eksplicitering af det psykosociale. Dette har genereret nye hypoteser, men ikke ført til klarhed om deres relevans.

Den socialpsykologiske diskussion af forskningssamarbejdet som joint venture struktureres i tre almene problematikker.

Forskningssamarbejdets almene forudsætninger må analyseres som mulighedsbetingelser for forskningens udførelse og relevans. I Brugerservice var projektets indplacering mellem hensynene til revalideringsfunktionen og til projektrytteri en forudsætning for forskningens hovedtemaer, men samtidig en vigtig baggrund for vanskelighederne ved at skaffe ressourcer til deres praktiske realisering.

Forskningssamarbejdets magtproblematik må forstås ud fra nødvendigheden af at koble det til praktiske handlemuligheder, dvs. til magtens konkrete, lokale nødvendighed og overvindelsesmulighed.

Forskningssamarbejdets udviklingsdynamik er i første række bestemt af, hvordan de deltagende praksissers forskellige udviklingsprocesser griber ind i hinanden. Deres diskontinuitet frembringer tilsyneladende tilfældige episodiske koblinger mellem samarbejdets referencer, som imidlertid må forbindes med udviklingsprocessernes objektive, almene aspekter for derved at rekonstruere deres kontinuitet. Disse forbindelser realiseres allerede med praksisernes institutionaliserede og rutinerede karakter, sådan at de kan tænkes som forhold mellem udviklingsmodsigelser og deres ideologiske udformninger. Dette er igen en forudsætning for forståelse af udviklingens fortætning til handlesammenhænge.

Forskningens indgåen i forskningssamarbejdet diskuteres endelig til komplettering af de foregående kapitlers forløbsanalyser.

De revisioner af forskningstemaet, der var forbundet med samarbejdet med Brugerservice, havde - endnu ret uklare - implikationer for min indplacering i det videnskabelige miljø og forudsatte betingelser for sådanne ændringer.

Jeg indgik i samarbejdet med en - bl.a. formmæssigt formidlet - akademisk distance til projektets umiddelbare refleksionsbehov, som fastholdt et forskerstandpunkt og muliggjorde meta-tematisering af projektets refleksion, men som også gjorde samarbejdet sårbart overfor

bevægelser i projektets generelle konstituering, herunder dets spaltning og organisatoriske opdelinger. Denne distance modsvarede projektets begrænsede ressourcer til refleksion.

Jeg indgik tidvist i ståsteder med primært teknisk funktion i projektets refleksionsprocesser, som kursusleder, konsulent mv. Især i kritiske faser betød dette en midlertidig binding til projektets givne ideologi og magtfordeling.

I Madkapellet blev forskerstandpunktet indlejret i forskningssamarbejdets og delprojektets komplicerede og problematiske relationer til andre handlesammenhænge i Brugerservice. Mulighederne i forskningssamarbejdets forankring på tværs af handlesammenhænge blev ikke grebet, da de sammenfattende analyser faldt tidsmæssigt sammen med Madkappellets delvise opløsning.

Konkluderende forsvarer jeg den kritisk analyserende tilgang, som jeg har anlagt til denne forskningsproces ligesom til de øvrige praksisser, jeg har diskuteret i denne bog. Hensigten er ikke at relativere de fremførte analyser, men at bidrage med redskaber til deres vurdering i den aldrig fuldførte bevægelse mod videnskabelig relevans.

USER INFLUENCE AND ACTION CONTEXTS IN PSYCHO-SOCIAL PRACTICE

ENGLISH SUMMARY

This book reports a research project aimed at theories and methods for the enhancement of user influence in psycho-social therapy, funded by the Danish Council for the Humanities.

1. The Contradictions of the User Perspective and how to Practice a Critical Psychology.

“User Perspectives” and “User Influence” is widely, also officially, claimed as a key word in research and development in psycho-social therapy. At a closer look, however, the idea suffers from the self contradiction that psychological expertise is essentially either identical or antagonistic to representing the user’s perspective or enhancing user influence.

This contradiction is managed in various ways within user perspectives research. Most general discussions of the topic, and surveys in the positivist trend, tend to ignore the problem and, with it, also the relations between the perspectives of user, therapist and research which determine the relevance of the investigations. Some (like therapeutic movements) develop a user’s perspective by proselytising the user into the ideology of the therapists. Others (notably in the vicinity of the “client-centered therapy”) reduce manifest professional language to lay concepts and therapy to “non-specific factors”, hiding expertise beneath it. Still others take on a content-neutral meta-perspective towards therapeutic interaction, thus avoiding zones of conflict.

A user’s perspective only gains logical consistency when established and articulated in critical opposition to therapy. This is viable when it is presented in a critical psychological frame of understanding which particularly points critique at three basic assumptions underlying the rationale of traditional psychological therapy: That psychological problems are characteristic traits or problems of individuals; that these may be met and handled in the context of immediate therapeutic interaction; and that the systematic intervention of the therapist results in sought-after modifications of the personality or the state of the client. Within such a critical understanding, in contrast, the psyche - including psychological problems - are seen as societally mediated action with subjective reasons, and the traditional individualism, fixation to the immediate, and manipulation, is seen as an expression of the societal contradictions with which therapy is imbued.

However, when a user’s perspective is applied in an empirical realization of such an understanding, in a direct critical study of the therapy involved, it is problematic when research becomes a parallel track with its own interpretations of the user’s perspective, unrelatedly opposing that of the therapists. Research is in itself a psycho-social practice, thus a reflective component in the development and fundamental transformation of this practice towards a real and substantial participation of the users as subjects.

This is the starting point of the “**practice research**” of “critical psychology”, to which this book aims to contribute. The initial questions of this thesis arise from that context: On the one hand the demand on the part of the “practitioners” that the researchers convert abstract criticism into concrete methodology; and on the other hand the researchers’ urge that the practitioners exchange abstract methodology for an orientation towards the concrete contents of practice.

Thus, the question is: How can I conceptualize concrete, local, societally mediated practice to handle fundamental changes to this practice?

2. A Problem in Critical Psychology

The issue of how to construe concrete, local practice is closely connected to the turn of critical psychology towards a “science of the subject” in its reformulation of the activity theory.

It was precisely the purpose of the concept of activity, in general and in its distinct forms, to unite the psyche and society in locally organised action. But without sufficient theoretical analysis of human individuality in its historical origins, activity theory was caught in a dichotomy between “functionalistic” socialization and deviance of the individual to culture. The concept of activity, though made to mediate between society and the individual, veiled this dichotomy, rendering its empirical and practical applications ahistorical and functionalistic.

Critical psychology, in its reconstruction of individuality, evidences a basically “problematic” relation of the individual to society, implying that structures of meaning face the individual as action possibilities, and that mental processes must be understood in a “**first person perspective**”. Thus conceptualised, psychology is no longer mainly a science of the individual, but for the individual.

The next problem concerns how such a “first person perspective” is construed in relation to general societal meaning structures. Methodologically, it is the subject’s own criteria which determine the relevance of the issues studied, implying that sociologically established research topics are substituted for concepts at a categorial level (i.e. at the level of general human potential) in the structuring of research. The idea of an individual subject’s perspective developed in a solely categorial, intellectually derived framework must however be considered a kind of “methodological solipsism” which is incongruent with the general theory of the subject-science.

As a consequence, the categorial structures are either thought to directly form practice or merge with issues at the actual empirical level (i.e. at the level of specific sociohistorical issues), so that a critical reflection of the sociohistorical genesis and impact of these latter issues is neglected. In the field of psycho-social therapy this makes a critical analysis of prevailing ideas, however comprehensive, avoid the issue of the establishment and transformations of the key concepts around which therapy is constituted. The idea of “therapy” is used to delimit an arena for the contrasting of theoretical paradigms rather than a discussion of “the paradigm of therapy” is connected to its developments in practice, which could form an anchorage point to critical psychology.

The starting point towards overcoming this theoretical problem must lie in categories about the supra-individual social organisation of action, in a theory of action contexts.

3. Draft of a Theory of Action Context

A theory of action context and its methodological implications is formulated at the categorial level in a critical scrutiny of subject-science concepts pertaining to the local organisation of action. Whereas Holzkamp, with his “science of the individual”, placed the individual vis-à-vis the totality of a societal action context, Dreier introduces a multiplicity of action contexts and provides concepts on the individual’s participation in them. However, Dreier, maintaining the perspective of the individual subject as he does, loses grip of the constitution of the action context as a “we”, and with it, its active aspect.

The task is thus to find a way to determine the particular action context from its own perspective, and to clarify its relations to other structures of societal practice.

In the theory proposed here, an **action context** is a societal structure of ends and means organised around their accomplishment in individual action. This means that it is essentially **constituted** in mobile relations between common ends-means-connexions and discrete grounds for-participation of the participants.

The action context is established by its mediating connections to the societal totality and it is at the same time constituted with a cooperative subject - a “we” - with a certain object and a certain set of relevant conditions. The action context thus organises inter-subjective relations between participants, positioning them in **locations**, i.e. scope of action possibilities, to which **perspectives** are connected, and in which participants form **standpoints**, i.a. subjective ways of participating and relating to the action context.

The inter-subjective constitution of the action context may well include, or under certain conditions be reduced to, opposing interpersonal or societal interests, and the unspecific aspects of the action context may dominate in a relative sense.

The action context must be distinguished from the fixation of its conceptual structure in language, its meaning structure. This generates the question of the relations between the “tacit” conceptual structure and the explicit - possibly logically formalised - account which may be used as a means in the action context and its constitution. Accordingly, the locations of the action context must be distinguished from their institutional representation and regulation as “roles” in various precepts, standards, etc.

The methodological implications of the theory are sketched. A dialectic materialist theory of science is taken as basis, in which research is understood as a practice, the relations of which to other practices are determined through notions of concepts-in-practice, ideal concepts, prototypes, and theoretical concepts. Practice research is then construed as a special located cooperation of practices, a **joint venture**. Understanding research as a practice, the object of which is the general in other practices, and seeing development efforts as original, reflective production of the general, allows for a conception of the empirical cooperation in practice research as a **transformation of references** for both practices.

From this point one may further investigate how a practice becomes “psychological” practice, that is, the construction and possible alteration of a psychological issue, and how the relations between psychological and sociological general concepts unfold in practice.

The joint venture of practice research is realised in action contexts, the constitution of which according to the principle of subjectivity must be reflected theoretically themselves. In this respect, it is particularly consequential that psychological analyses at one and the same time interpret grounds-for-participation and form the object of action contexts, which thereby continuously reconstitute themselves.

4. Concepts to the Action Contexts of User Influence

Chapter 4 reconstructs developments in the basic concepts-in-practice in which the attempts to change psycho-social treatment are engaged, and in which the forming of action contexts play an important role.

The analyses of Foucault and his followers of the “psy sciences” as discourses is a central approach in this field. This approach seems incongruent with that of a science of the subject, since it tends to over-emphasize the logic of power, that is, the relations of production; but historical studies basing on developments in productive forces, in particular changes in strategies of social integration due to increasing qualification requirements, can reasonably be added.

A user influence, challenging the rationale of therapy, paradoxically sides with a proclamation of ever new human problems to be diseases needing therapy. This paradox may be understood through a reconstruction of the development of the discourse of therapy in two steps.

In the first step the issue of “subjectivity” within a science-of-control paradigm is formed with the advent of the autonomous, private individual. The abstract-general individual, facing societal norms with his bare biological individuality, is realised and handled in institutional practice. The binary concepts (ill/well etc.) structure basic expulsion processes around the labour market, but they are also differentiated into a continuum of institutional facilities. Autonomous power fields defined through diagnostics are established within the institutions and regulated with **the paradigm of therapy**: The idea of the therapist mastering the cure of the sick towards normality.

In the second step the client is endowed with a psychological co-responsibility for his adaptation. A self reflection organised in psychotherapy is instituted parallel and opposed to the continuum of facilities. With this formula, therapy can cross its limits, expand its object field and is itself transformed in the process. The therapist is detached from the institution and meets the client in a “privileged non-context”; carceral measures are moved into the background and submitted to therapeutic efforts “tailored” around the individual and her self-responsibility.

The pivotal status in this field of the concept of power may express a real cultivation of power in the autonomous institutions. But with psycho-therapy the necessity of adding an approach derived from the substance comes to the fore. Apart from struggles in social politics - which despite the welfare state compromise never quite died down - it is in the development of

qualification requirements that we may find a background for this “decentralisation of bio-power”.

Right from the advent of the concept of qualification development tends towards still higher and more specialised qualifications required. Differential qualification and its flexible application increasingly presupposes a **general qualification** of the individual, that either tends to challenge the overall framework of the qualifications concept or is construed as self reflective meta-capabilities bound to the individual.

This development in qualifications infuse the psycho-social institutions and confront their traditional normative discipline. Emphasising individual general qualification and a self-responsibility organised in a psychotherapeutic fashion, the institutionally regulated expulsion is gradually transfigured and gives way to a much more **general expulsion** emerging as the shadow image of the structuring of social integration in loosely interrelated activities. Psycho-social practice is then either set up in “non-committing” activities with limited obligations towards participants or in individual reflection processes, the means and objectives of which remain unclear in their societal mediation.

The question then arises as to whether I, chiefly from the angle of the “non-committing activities”, may achieve new general concepts on the materiel conditions and connectedness of participant individuals, the connections between individual and action context, to replace those which dissolve together with the paradigm of therapy.

5. Empirical Material

Chapter 5 describes the empirical materiel used in the thesis.

It consists of joint ventures with six development projects in the field of psycho-social work. The descriptions vary considerably, as do both the projects and the course of the research ventures. I try to give an impression of the research processes as courses of deliberate actions, so that the materiel from which I select in the analyses of the following chapters may be present as a whole. The emphasis lies on the cooperation with *Brugerservice*¹¹³ and specifically its sub-project *Madkapellet*¹¹⁴, since these ventures best give access to a discussion of the course of the research activities.

Brugerservice organises, together with local cultural and political initiatives, joint projects in which long-time welfare recipients are employed as “assistants” under rehabilitation. The project is co-funded by a government programme of “activating”, and administratively forms part of a larger private organisation for social institutions and projects in Copenhagen. It employs 6-9 social workers and between 35 and 65 assistants. *Brugerservice* in the period of research had

113 Translates close to “User Service”, the “users” here being the recipients of the project’s various products.

114 I.e. the “Food Chapel”, since it resides in the Chapel Street next to a large graveyard.

activities in areas like a civic canteen, rock concert arrangements, galleries, community centre, off-set printing, radio, café, internal clearing and office work, and ecology (see below).

The cooperation here described ran from November 1990 to approximately November 1992.

It started with six monthly Contact Meetings with part of the staff, prepared and after-reflected in writing. From the summer 1991 onward the cooperation is expanded and joined by stud.psych. *Helle Brynjolf Pedersen*. Activities included broad observations, interviews etc., and specifically 2 activities: A succession of monthly Whole-day-meetings with the staff, and 18 weekly evaluation meetings with the participants in *Madkapellet*.

*Økologiske Igangsættere*¹¹⁵ began as a sub-project in *Brugerservice*, but soon branched off as a project of its own. More accurately, it is a community of projects that initiate and run activities in city-ecology, integrating rehabilitation and qualification of its participants. It has existed since February 1992, funded by a mixture of the rehabilitation system and other state activation programmes, volunteers etc.

I joined a work group preparing the project as a school, and since then I have taken part in the reference group. I also contributed in developing the project's self-evaluation procedures in the course of 1992.

*Ama'r Totalteater*¹¹⁶ was a youth project supported by private funds and government social and cultural development programmes. It organised big cultural/political happenings controlled by participants but with some cooperation with local youth clubs. Together with Sven Mørch and Torben Bechmann Jensen I made a follow-up evaluation of the project based on the experience of the project group (Bechmann, Mørch & Nissen, 1993).

*FRIGG*¹¹⁷ was an "activation" project for female welfare recipients between March 1990 and the fall of 1991. Two part-time psychologists arranged individual and group counselling, and "Open House" thematic discussion or performance activities with around 15 women. I held four thoroughly prepared discussion meetings with the psychologists.

*Askovgårdens Dagcenter*¹¹⁸ offers activities for persons with very deep psychological and social problems - mainly psychiatric patients. The staff is social workers with close access to psychologists and social counsellors. The activities are connected to a local cross-sector coordination of social provisions in individual cases.

115 I.e. "Ecological Initiators".

116 I.e. "Multi-media Performances of Ama'r" (the Copenhagen Island).

117 "FRIGG" was the ancient Mother Goddess in Nordic mythology.

118 "Askovgården Day Centre" - the name linking back to the original association of this private organization with the Christian folk high school Askov.

Between April 1991 and July 1992 I joined 16 group meetings of which 11 were especially formed in an attempt to discuss user experience with the Day Centre and with other facilities. The process was also discussed in eight meetings with staff.

*Regnbuen*¹¹⁹ is a “progressive”, free-of-charge psychological counselling facility run as an activity in the House of Students at the University of Copenhagen. Between 10 and 20 activists - mostly students of psychology - provide individual counselling to between 20 and 30 users. From November 1990 to August 1992 I took part in three general activist meetings and seven special meetings in a sub-group on user influence.

6. Content Analysis of the Action Contexts of Psycho-Social Work

Chapter 6 presents the analytical approach - content analysis of the action contexts of psycho-social work - through a discussion of a few types of action contexts which I met in practice and which are treated in the literature.

An episode from the *Madkapellet* is displayed in which two distinct constitutions of the action context of the meeting confront each other and alternate: Is this a debate over influence and competence in a grass roots project, or is it an attempt to involve assistants in the pedagogical planning of their own rehabilitation process? That must be examined in its connections with the mediated references of the action context - connections which just appear observably in such an equivocal case.

In the *Rainbow* I examine the attempt to overcome psychological therapy from within, that is, holding on to the concept of “**counselling**” as the key heading. This way one can challenge the normative dimension of the paradigm of therapy, and also try to connect the individual with the societal; but the fundamental constitution of the action context in the counsellors’ concepts and around a potentially unlimited totality of the user’s psychological problems created an asymmetrical relation of care and thus an ethical issue, which remained the same no matter how much the counsellors claimed to be “progressive”.

FRIGG illustrates the concept of “**self-help groups**”. These were supposed to form a half-way step from the non-committing or care-oriented activities in *FRIGG* to the goal of self-sustenance, but this was hard to realise in project practice.

The empiristic concept of self-help is a common denominator of a multitude of diverse experience, put together in an abstract negation of professional help. Hence it is of little use in an analysis of the concrete relations and transitions between help and self-help. Understood as an action context, any self-help group tends to stick to its once determined object, and any development in this will challenge individual grounds-for-participation in unmanageable ways.

119 I.e. “The Rainbow”.

In *FRIGG* the non-committing thematic discussions were used as an entrance to more extensive psychotherapeutic relations of care. However, to re-convert this help into self-help - together - presupposed a different notion of what the *FRIGG* women had in common. To this, the project's feminist and social political references were apt candidates, the relevance of which remained sadly untested due to the closing of the project.

Finally, I look into an example of “**social group work**”, defined as “professionally guided conversation groups with activities, but without therapy” (Just Jeppesen, 1991; 20). Once again an empiristic concept formed in abstract negations - of individual social case work and of psychotherapy. From Askovgårdens Dagcenter I present an episode from a Primary Unit Group showing how it is constituted on the premises of the general expulsion, as a self-sustained activity with the staff person as absolute authority and with the non-committing participation of the user. What resembles an “armistice” is maintained, in which the activity both functions to connect the relations of the user to various professional facilities and measures, and as a refuge from demands, obligations, conflicts etc.

7. Counter-Stigmatization. Local Culture and the Implicit Pedagogy

Two sets of ideal concepts compete as possible rationales to the more wide-ranging overcoming of the paradigm of therapy attempted by *Brugerservice*: One the one hand, the subject-science concepts of action contexts, and on the other, an interactionist theory of “counter-stigmatisation” and “frame design”.

An interactionist conception transferred into principles for a practical “frame design” existed in the background of *Brugerservice*, and this was the rationale in the initial project design. In this, the employing of the assistants to serve the users of the project is meant to be organised in communication frames designed to give them a positive feedback and identity in a “counter-stigmatisation” process.

At the time of my association with *Brugerservice* there was a polemic about the concrete realisation of the method. On the one side, staff persons with experience from *Ama'r Totalteater* contested that a “frame design” rested on three untenable presuppositions: The very fact that staff designed the frames indicated a pre-established role structure which in itself imposes stigma; grass-root projects cannot be designed ready-made in advance, but are continuously re-defined in practice; and these projects are not stage sets, but real life. These objections can be phrased in ethno-methodological theory and thereby open to important general understandings of project developments and its psycho-social aspects.

But the staff idea of projects “with a substance” was directly opposed to an official version of the “frame design” model which expressed the paradigm of therapy in its most abstract and general form as a simple adaptation to “regular labour”. Facing this model urged the staff to develop a “project identity” that challenged the paradigm of therapy at an equally general level.

The decisive step was the notion of “the quality project”, that is, developing pedagogy as a social dimension to activities in them selves culturally or politically meaningful. In order to develop this

idea, 3 methodological steps are suggested: 1. Determining cultural meaningfulness and its potential for integration of a social dimension; 2. Analyses of the (sub-)project as an action context; 3. Analysis of individual grounds-for-participation.

To understand cultural meaningfulness I use the concept of culture proposed by Højrup et.al. and search for conceptual structures for self-relying forms of mundane practice. The concept of “**local culture**” is suggested to term a practice that reaches across the borders dividing societal sectors of “production” and “reproduction” by organising an extended daily life in an ideological framework. Such a local-cultural practice is only self-relying thanks to a political dimension through which it reproduces its conditions and simultaneously interprets and organises itself.

The local culture’s potential for social integration is determined by the form and the degree to which it defines itself by defining and organising the daily life of its participants. The general contradiction between extending and self restricting action potency (cf. Tolman & Maiers, 1991) is expressed in the relationship of mutual presupposition in the ideology of the local culture between political self-determination and potential for social integration.

In contrast, prevalent concepts of “community” often consist of empiristic brews of unrelated factors conceived as mere opposites to institutional measures, and viewed from the perspective of the state. That way it remains obscure how it is thought to be invoked as a remedy in psycho-social work.

In *Brugerservice* local-cultural meaning structures are taken in as “indexical references” in the development of the sub-projects. In this process, ever new concretions and revisions of ends and means are made possible, for projects and participants alike. This was blocked or blurred if the process were understood as a negotiation between *Brugerservice* and the “grass-root organisation” in question, to which pedagogical goals were to be stated explicitly. Rather than such “social/pedagogical goal-orientation”, *Brugerservice* used a special project-maker’s craft, in drafting, recruiting for, beginning, running and reflecting a project. Within this thinking, the content of the projects, i.e. ends-means and grounds-for-participation, were typically included in the form of implicit references. A theoretically articulated pedagogy must therefore unfold as a development and concretion of the local-cultural references to the sub-project, specifically pertaining to their psycho-social aspects.

This presents another form of reciprocity between concepts-in-practice of the person and the action context than the one known in the abstract and static notions of clients and institutions in the paradigm of therapy. A concrete, subject-oriented developmental thinking is realised in mobile mutual constitutions of projects and persons. An “implicit pedagogy” unfolds in action contexts that do not take the psycho-social as their object, and which thereby allow for a participants’ control through maintaining pedagogy’s references to the common practice.

Despite such ideal concepts of implicit pedagogy it was required that we also dealt with how the psycho-social aspects may be made explicit. From the angle of the ideal concepts, any explicitation must itself come about in action concepts managed with implicit references, following a kind of “antenna pattern”. Moreover, explicitation of the psycho-social may take place in the democratic ruling of the sub-project, since in these meetings references are elicited

both to ends-means and to grounds-for-participation. Thus, we here encounter a “user’s perspective” on the psycho-social in which participants’ control and psycho-social work tends to merge.

However, these ideal concepts were not directly realised in the concrete practice of *Brugerservice*. Rather, the action contexts to which I gained empirical access were imbued with contradictions in the conditions of the project and its strategies towards them. An analysis of these matters must therefore precede any further discussion of how the psycho-social was handled explicitly in practice.

8. The Project as a Reflecting Agent

Under the conditions of the Danish social policy of experimenting, the development projects present itself as a relevant prototypical agency for reflecting efforts to develop social work. It has the potential to make development a methodology by reproducing its ideological identity as a development project. Thereby it may avoid freezing pre-established general aims or reducing them to abstract standards of self reproduction.

This idea is opposed to the widespread notion that any development project should merely clarify consistent objectives basing on a scientific appraisal of the problem to be solved. Such a conception ignores that developmental aims are subject to concrete, conflicting interests, and consequently impedes an understanding of the mediation between theory and practice.

The alternative is that the project reflects the considerations with which its objectives are put together. We developed and tested such a procedure in *Brugerservice* under the term “considerations analysis”. The project is seen to realise functions for social agencies acting as interested parties, whose managing of their interests in these function in turn form conditions in the reproduction of the project. The significance of these “functional relations” to the project is taken as considerations in its objectives. An analysis of the functional relations with their inner contradictions, inter-relations, developments, mediations etc., can be used to sketch strategic action possibilities for the project, as concrete, qualitative relations between general developmental aims and (a totality of) specific considerations.

With this approach, an analytical guideline is set up that unbinds the project’s goal orientation from pre-established notions of “clients”, “program administrators” etc., and also construes general conditions mediated in their significance to a local practice reflecting itself.

A considerations analysis was done in *Brugerservice* emphasising considerations for municipal authorities, state development agencies, assistants, and local culture interests, and concrete action possibilities were discussed relative to these considerations.

The consideration for staff was, to begin with, postponed. This permitted a contradiction in this consideration to obstruct attempts to relate considerations analysis to the principal identity of the project, since staff interests also directly formed part in the constitution of the meetings in which we undertook the analysis. I then hypothesised two distinct modes of being employee: Project-makers, who used the job as a way to realise projects that made out their vocation, resembling a farmer’s attitude to work, and social workers relating to their job as qualified labour with pre-

defined tasks. The project management thus confronted two incompatible ideals of “participatory management” which stalled the attempts at collective reflection.

The ways in which reflection was distributed across action contexts in the organisation proved a further obstacle. It was typically either addressed to specific interested parties, fragmented into specific development tasks or tied too closely to administrative routines.

The constitution of the project, or of its action contexts, as segregated, immediate practice, can also imply a fixation of its ideological identity when its general references are defined as external conditions for an immediate, taken-for-granted “we”. This may in turn result in a dichotomisation of developmental contradictions, that is, segregation of their sides onto separated action contexts or practices, concealing their actual reciprocity.

Finally, the project’s organisational structure and task distributions may tend to encapsulate contradictions. Thus, the fact that staff often occupied “floor management” positions was seen to encapsulate problematic relations between *Brugerservice* and its sub-projects, between hierarchy and participation, and psycho-social issues were still liable to be delegated to special action contexts.

9. The Explicit Reflection of the Psycho-Social

Chapter 9 deals with the constitution of the action contexts in which the researchers took part in explicitation of the psycho-social in *Brugerservice*.

The experiment was ventured on the grounds of what was called “the problem of the individual dimension”: By “bracketing” individual psycho-social problems in an “implicit pedagogy” in local-cultural projects, the problem arose of managing them in separate action contexts structured as therapy and with unclear or problematic relations to the daily work in the sub-projects. The problem presented itself as work load priorities, continuous “exceptions” from the principles, and as wide differences between the sub-projects. We rejected stipulations to balance the “individual dimension” with a “project dimension”, since the “individual dimension” at any rate co-determined conditions for the sub-projects.

In stead, we decided to try to find ways to make explicit the psycho-social on the sub-projects’ own local-cultural basis, with their democratic management as the starting point. The psycho-social is then kept within the “**psycho-social mandate**”, i.e. in action contexts constituted around ends-means-relations concretely connected to local-cultural meanings. Keeping the mandate also implies that any dealing with psycho-social issues directly influences the social identity of participants, i.e. the social definitions of their locations in action contexts of daily practice.

We could not, however, base on a consistent, local-cultural meaning structure, since this would imply a dichotomic neglect of *Brugerservice*’s rehabilitation considerations. Rather, the aim should be to generalise local-cultural ideology so far as to directly engage with *Brugerservice*’s social political conditions, to raise a “social political consciousness”. To this end, we launched a sequence of weekly meetings in the sub-project *Madkapellet*. The remainder of the chapter chiefly concerns main issues in that process.

During the first period *Madkapellet* is constituted as an increasingly ambitious team-work, with the staff member as foreman. Taking “the food as the main thing”, a division of labour is established in which some assistants occupy locations with inferior authority and responsibility. This called forth a psycho-social problem field concerning distribution of authority and the standpoints taken by these assistants, while at the same time, however, constituting *Madkapellet* with a psycho-social mandate too narrow to address their grounds-for-participation. A process of expulsion resulted.

The second issue concerns the constitution of *Madkapellet* on the basis of an absolute staff authority which tended towards embracing daily practical as well as individual psycho-social matters. This became apparent in a conflict situation, in which our dealings with the psycho-social aspects of the conflict leads to their reduction to a plain “disease” explanation with which the assistant is able to defend his social identity.

The situation of the staff member is reconstructed, and his authoritarian leadership is made understandable when related to his and *Madkapellet's* complicated position in *Brugerservice* and in the cooperation with the local community centre. Hired as a maternity leave replacement, he concentrates his efforts as a “canteen manager” and loses the feel for the standpoints of the assistants in a self-amplifying dynamic.

A discussion of the development in the local-cultural references of *Madkapellet* follows. To begin with, *Madkapellet* held the position of a civic canteen mediating between local “project networks” and welfare recipients. A special local-cultural identity as a civic canteen combining social service and city ecology was emerging. During this period, however, the development turns towards a professionalization of the work - commercial relations to customers, formal division of labour (e.g. the hiring of a “cook”), and plans for formal training in kitchen work. In the same period, *Madkapellet* is presented to welfare officials as a well-defined activity particularly suitable for weak assistants. This meant a segregation of the psycho-social which was aggravated by the fact that the professional standard, never reaching beyond pseudo-qualification, set a normative dimension that produced personification of psycho-social problems and conflicts. When we discussed the distribution of authority at our meetings, we only achieved a reduction of this development to abstract, inter-personal matters.

An anonymous “responsibility” was idealised, which allowed us to overcome personifications in concrete conflicts, but at the expense of our understanding of their individual reasons, especially since the conflicts often concerned the established “professional” role distribution, and had the “cook” in a key position.

The links between psycho-social issues and democratic management are at this point altogether cut off, and the assistants’ lack of influence is then mystified as their personal lack of self-assertion. During the final period the conflicts aggravate, and our meetings are used as attempts to control them. When finally the staff member bars any discussion of the “cook”, the assistants conclude that the meetings are pointless.

Conclusions from this development are drawn pointing to action possibilities at several levels.

First, the explicitation of the psycho-social in our meetings is discussed. The experience that the horizon of the meetings was gradually narrowed, together with our action possibilities for influencing the process, could point to a more systematic use of the circumstance that psycho-social questions most often assume the quality of “abstracts” whose concrete mandate are then reconstructed. The “abstract” appearance of the psycho-social can be conceptualised and explicitly focussed. Hereby the (at times, lacking) preconditions for an extension of the mandate may be established.

The development of *Madkapellet* is evaluated differently from different perspectives. The assistants first narrowed their judgements to a critique of the management style of the staff member, then turned exclusively to assess individual consequences for themselves. The staff member wanted a more consistent priority given to professionalization, of the assistants’ work as well as his own social work, in *Madkapellet* and in other *Brugerservice* sub-projects. The reader of *Brugerservice* believed that assistants’ influence should have been set as a ground rule which could have prevented the unsuccessful and mistaken professionalization. The complementary appraisals point to how organisational distances and the in-between “floor management” role mediated a contradiction between *Brugerservice*’s ideal concepts and the consideration for welfare officials’ demand for well-defined activities for the weak assistants.

Finally, the development in *Brugerservice* and other “local-culturally oriented” development projects is discussed in relation to the problem of connecting individuals and action contexts in new general concepts.

In a local culture this question presents itself as its degree of control its conditions and the generality of its psycho-social references. Both in *Brugerservice* and in *Ama’r Totalteater* we identified a dichotomisation in the form of organisational splits between strong local cultures and a more ambiguous project organisation that on the other hand maintains more general psycho-social objectives. This way the segregation of the psycho-social is re-established as well as the problem of (dealing with) general qualification/expulsion. Also, the project identity becomes a mixture of its general development objectives and - chiefly through the structuring of accounts in the internal organisation of the projects - an ideological clouding of this crucial barrier to these same objectives.

The key to overcoming these problems essentially lies in a strengthening and realisation of the local cultures’ conditions as social agents. But against the ideological clouding one may possibly add a more consistent explicitation of the contradictory conditions and the related limitations of the psycho-social mandate of the projects.

10. The Research Process

Chapter 10 reflects the research process, beginning with a methodological discussion, then presenting a social psychological analysis of the research joint venture and my own participation in it.

The first issue concerns generalisation in practice. In a science-of-the-subject methodology, generalisation leads to hypothetical concepts about action possibilities and their reasons. In the development of theory a movement is made from the specific to the general, from “pre-concepts” to their scientific reflection and transformation.

This movement is unfolded in practice in the reference transformation of the research joint venture. Using a concrete story about developments in *Brugerservice* sub-projects, it is described how references are taken in, transformed, and generalised in the research joint venture. Ruptures and contradictions in the development are reflected through generalisation and theoretical analysis of practical experience. Once the theory is articulated, it may be seen to unfold and specify general concepts present in prototypical practice.

The practical realisation of generalisation points to a feature which has not as yet been discussed in science-of-the-subject methodology, focused as it has been on the articulation, communication and ensuing application of the general: The realisation of the general in specific ideological forms that also co-determine the constitution of the research joint venture.

When the direction towards objectivity is understood as a process of transforming a local scientific standard, generality and objectivity become two closely connected scientific criteria pertaining to the relations of research to other practices, i.e. its **relevance**. Relevance, in turn, is reciprocally related to theoretical consistency, i.e. the inter-relatedness and congruence between theoretical concepts. Together, relevance and consistency form basic criteria for scientific validity. The relevance of theoretical analyses depends in part on how they are transformed and applied in practice, and partly on whether they reproduce or develop ideological references in practice.

My theoretical references and agenda were to a quite large extent transformed in the course of research. Not least, I was required to integrate theories of discourse and ethnological theory in the empirical implications of the theory of action contexts that were developed in the cooperation with *Brugerservice*. The social psychological analysis of concepts-in-practice necessitates such transgression of scientific disciplines; yet still, it must be validated by its relevance as a specifically social psychological issue in any given (or potential) field of practice.

The application of analyses should not be identified as experience with an immediate realisation of predictions through a line of command from research to practice. Rather, analyses inform standpoints in discussions in and about a socially distributed practice, and their general and particular aspects form hypotheses the relevance of which extend in time and through fields of practice widely exceeding the horizon of the research joint venture itself. However, my discussion of the use of my analyses is limited to forms and problems to which I have had access in the course of research with *Brugerservice*.

In the first phase, my analyses were chiefly used to establish a common project identity. Along with this use, people in different locations in the project were increasingly interested in connecting analysis more directly to discussions closer to concrete practice in the sub-projects, and at the same time more committing in relation to the project as a whole.

The growing mutual commitment lead to a more central position of research in the project's reflection processes, as was evidenced in the considerations analysis. The considerations analysis, and its connection to project identity, was at one and the same time used in the collective strategic orientation of the project and in structuring the reflection of the conditions for this. This placed the analyses at a central spot in the splitting of the project, for better and for worse - they facilitated to some extent a conscious reflection of the division, but also, the use of analysis was itself split up in two incompatible forms.

In the final phase, the analyses were used partly as an ideology for the remaining *Brugerservice*, partly to guide more specific joint ventures. In *Madkapellet* a problematic separation occurred between the (somewhat corroded) ideological reflection of *Brugerservice* and *Madkapellets* own process. The analyses formed standpoints in *Madkapellets* discussions which in a paradoxical way both served as a reference for its ideological constitution around the concept of "responsibility" and as grounds for objections to the distribution of power.

Summing up, it is concluded that with a more organised continuation of the research joint venture at the level of *Brugerservice* as a whole it might have proved possible to prevent that the use of analyses was caught in the dichotomisation of the project and in the problematic distribution of developmental problems in action contexts.

Turning to the question of developing ideological references, the initial establishing of a common project identity was an important development, reorganisation, and generalisation of the concepts then present. On the other hand, the ensuing separation of *Økologiske Igangvættene* was on the whole an ideological fixation of the problematic separation between implicit, local-cultural pedagogy and explicit psycho-social practice. This has generated new hypotheses, the relevance of which, however, remains to be clarified.

The social psychological discussion of the research joint venture is organised in 3 general issues.

The general conditions of a research joint venture must be analysed as they set the action possibilities for accomplishing research and enhancing its relevance. In *Brugerservice*, an important precondition for the main themes of the investigation was that the project placed itself somewhere between considerations for rehabilitation and those for continuous self-promotion as a front-line development agent, but it was also an important cause for the difficulties in providing the effort required for the practicing of the research joint venture.

In an understanding of the power issue in the research joint venture, it should be recognised that these must be closely connected to practical action possibilities and requirements, that is, to the concrete, local necessity and possibilities of overcoming power relations.

The developmental dynamics of the research joint venture first of all results from the interaction of the developments of the practices engaged. Their discontinuity appears to produce accidental interlocking of the references for cooperation, yet these should be linked to the objective, general aspects of development, thereby reconstructing continuity. Such links are already represented in the institutionalised and routine character of practice, and as such, they may be construed as relations between developmental contradictions and their ideological forms. This in turn is a precondition for any understanding of the condensation of development in action contexts.

Finally, my own participation in the research joint venture is discussed, completing the process analyses in the preceding chapters.

The revisions of the research agenda implied in the cooperation with *Brugerservice* lead to - as yet rather unclear - consequences for my position in the scientific community, and presupposed conditions to allow such changes.

I engaged in the joint venture with a certain - partly stylistically expressed - academic reticence to the project's immediate reflection requirements. This maintained a researcher's standpoint and allowed for a meta-perspective on the project's reflection, but it also made the cooperation vulnerable to changes in the general constitution of the project, especially its splits and organisational segregations. This reticence matched the projects above mentioned limited resources for reflection.

At times I occupied locations of chiefly technical functions in the project's reflection, as consultant supervisor, moderator, etc. Particularly in critical phases this meant a temporary bind to existing ideology and power relations.

In *Madkapellet* the researcher's standpoint became entangled in problematic relations of the joint venture and of the sub-project to other action contexts in *Brugerservice*. The potentials that lay in the fact that the research joint venture had its basis across action contexts were insufficiently utilised, since the summary analyses I gave coincided with the partial curtailment of *Madkapellet* itself.

I conclude to assert the critical analytical approach which I have taken towards the research process as towards the other practices discussed in this book. This is not done with an intention to climb down from the analyses I have put forward, but rather to provide means to appraise them in the unremitting strive towards scientific relevance.

LITTERATUR

- Adamsen, L. & Fisker, J. (1991). Forsøgsstrategi - Samfundsmæssige konsekvenser og fremtidsperspektiver I-II. København: AKF
- Adolph, E. (1990). *Tre interventionstilbud for voksne med psyko-sociale problemer, hvor der arbejdes med social integration*. I: Hensen, P m.fl. (red.). *Distriktspsykiatri - hvad nu?* København: Askovgården
- Adolph, E. (1991). *Aktivering af mennesker med psyko-sociale problemer*. Dansk Psykolog Nyt 45;3, 78-79
- Alkohol- og Narkotikarådets Behandlingsudvalg (ANR) (1984). *At møde mennesket, hvor det er...* København: ANR
- Andersen, C. (1991). *Kommentar til Just Jeppesen*. SUMma summarum 2:2, 29-31.
- Andersen, H. (1986). *Kvindeværd. Kvindelighedens teori og socialhistorie*. København: Rubikon
- Andersen, I. (1978). *Om at løse problemer - en kritik af Jay Haleys terapiopfattelse*. Udkast 6:4, 418-468
- Argyris, C. & Schön, D. (1974). *Theory in Practice. Increasing Professional Effectiveness*. San Fransisco: Jossey-Bass
- Asplund, J., Dreier, O., Mørch, S. (1975). *Socialpsykologi og social integration*. Udkast 3/1975:1, 3-45
- Axel, E. (1991). *One Development Line in European Activity Theories*. Quarterly Newsletter of the LCHC 14:1, 8-17
- Axel, E. (1993). *Giving Tools Meaning within the Organization of Concrete Work Situations. Proceedings of Workshop on Social Science Research, Technical Systems and Cooperative Work*, Paris 8.-10. marts 1993, p. 42-52. Paris: CNRS
- Axel, E. & Nissen, M. (1993). *Relating Subject and Society in Activity - A Critical Appraisal*. I: Engelsted, N. m.fl. (red) *The Societal Subject*. Århus: Aarhus University Press
- Bader, K. (1987). *Viel Frust und wenig Hilfe*. Weinheim/Basel: Belz Verlag
- Balle-Petersen, M. (1992b). *Begrebet borger - et igangsættende istandsætningsarbejde*. SUMma summarum 3:5, 25-34

- Barham, P. & Hayward, R. (1991). *From the Mental Patient to the Person*. London: Routledge
- Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books
- Bennett, D. (1990). *Grossbritannien: Psychiatrie im Wandel*. I: Thom & Wulff (Hrsg.), 479-489
- Bertelsen, J. (1991). *Gå ind i din tid. Om socialt og kulturelt udviklingsarbejde*. København: Gyldendal
- Bittner, E. (1980). *Popular Interests in Psychiatric Remedies*. New York: Arno Press
- Brugerservice (1990). *Kontanthjælpsmodtagerprojekt. 4. udkast*. København: Upubl. projektbeskrivelse
- Castel, F., Castel, R. & Lovell, A. (1982): *The Psychiatric Society*. New York: Columbia University Press
- Christensen, C. (1990). *Kommentar til Clausen*. SUMma Summarum 1:1, 34-41
- Christensen, L.R. (1987). *Hver vore veje*. Odense: Etnologisk Forum
- Christensen, L.R. (1988). *Livsformer i Danmark*. København: Samfundsfagsnyt
- Dawydow, W.W. (1973). *Arten der Verallgemeinerung im Unterricht*. Berlin: V&W Verlag
- Davidov, V.V. (1989). *Udviklende undervisning på virksomhedsteoriens grundlag*. Moskva: Progress
- Dreier, O. (1977a). *Familieværen og bevidsthed*. København: Dansk psykologisk Forlag
- Dreier, O. (1977b). *Individualitetsproblemet i dialektisk-materialistisk belysning*. Nordisk Psykologi 29:2, 147-163
- Dreier, O. (red.) (1979). *Den kritiske psykologi*. København: Rhodos
- Dreier, O. (1985). *Zum Verhältnis psychologischer Therapie und Diagnostik*. I: Braun, K. H. & Holzkamp, K. (Hrsg.). *Subjektivität als Problem psychologischer Methodik*. Frankfurt/M.: Campus Verlag, 232-246
- Dreier, O. (1993). *Psykosocial behandling. En teori om et praksisområde*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Dreier, O. (1994). *Begrebsbestemmelse af personers virksomhed i og på tværs af konkrete kontekster*. København: Upubliceret manus

- Dreier, O. (in press). *Sundhedsbegreber i psykosocial praksis*. I: Jensen (red.). *Sundhedsbegrebet i praksis*. Århus: Philosophia
- Dreier, O., Jensen, U.J., (Eds.), (in prep.). *Action Health Research*. Århus: Projekt Sundhed, menneske og kultur. (Forlag uafklaret).
- Döpping, J. (1991). *Teoretisk forkortet men praktisk anvendelig - eller hvorfor systemisk familiebehandling kan virke*. Udkast 19:1, 64-112
- Döpping, J. (1990). *Det mener brugerne - men hvad kan vi bruge det til ?* Psykolog Nyt 45;20: 708-12
- Döpping, J. (1992). *Hvordan ser en subjektvidenskabelig socialpsykologi ud?* Udkast 20:2, 178-210
- Eliasson, R. & Nygren, P. (1981). *Psykiatrisk verksamhet I - Samhälle, människosyn och modern själavård*. Stockholm: Prisma
- Eliasson, R. & Nygren, P. (1983). *Närstudier i psykoterapi*. Psykiatrisk verksamhet II. Stockholm: Prisma
- Esser, A. (1991). *Familien - et kybernisk problem?* Udkast 19:1, 47-63
- Engeström, Y. 1987. *Learning by Expanding*. Helsinki: Jyväskylä
- Estroff, S.E. (1981). *Making it Crazy. An Ethnography of Psychiatric Clients in an American Community*. Berkeley: University of California Press
- Fahl, R. & Markard, M. (1993). *Das Projekt "Analyse psychologischer Praxis" oder: Der Versuch der Verbindung von Praxisforschung und Psychologiekritik*. Forum Kritische Psychologie 32, 4-35
- Fielding, J. & Møller, N. (1990). *Det anti-sociale syndrom*. Nordisk Psykologi 1990;5, 313-333
- Fisker, J., Jæger, B, Manniche, J. & Møller, C.R. (1992). *Lokalt set - fem SUM-støttede lokalsamfundsprojekter*. København: AKF-forlaget
- Fisker, J. & Møller, C.R. (1992). *"Og om fem år vil vi nok også være endnu mere gråhårede og hæse i stemmen!"* SUMma summarum 3:5, 4-19
- Fleming, M.H., Mattingly, C., Gillette, N. (in press). *Giving Language to Practice: Action Research in Occupational Therapy*. I: Dreier, O., Jensen, U.J., (Eds.). *Action Health Research*. Århus: Projekt Sundhed, menneske og kultur. London: (Forlag ukendt).
- Folketingets Socialudvalg (1988). *Beretning om et socialt udviklingsprogram*.

- Forchhammer, H.B. (1992). *Livskvalitetsmålinger - om livskvalitetsbegreber, livskvalitetsmålinger og kraft. Skitse til en historisk rekonstruktion*. Udkast 20:2, 132-157
- Forchhammer, H.B.(inprep.).*Livskvalitetsbegreber i psykologisk forskningspraksis*. København: Dansk psykologisk Forlag
- Forchhammer, H.B. & Nissen, M. (in press). *Psykologiske sundhedsbegreber i subjektvidenskabeligt perspektiv*. I: Jensen (red.). *Sundhedsbegrebet i praksis*. Århus: Philosophia
- Foucault, M. (1983). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv Förlag
- Foucault, M. (1973). *The Birth of the Clinic*. Bristol: Tavistock Publications
- Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books
- Foucault, M. (1982). *The Subject and Power*. Afterword in Dreyfuss and Rabinow: "Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics". Brighton: The Hawlster Press
- Foucault, M. (1984). *The Foucault Reader*. Ed. by Paul Rabinow. London: Penguin Books
- Foucault, M. (1990). *The History of Sexuality, I - III*. New York: Vintage Books
- Freire, P. (1973). *De undertryktes pædagogik*. København: Munksgaard
- Friedson, E. (1977). *The Futures of Professionalization*. Fra Stacey et al. (eds.). *Health and Division of Labour*. London: Croom Helm, 14-39
- Gaard, A. & Petersen, L. (1990). *FRIGG - projektbeskrivelse/-ansøgning om "Aktivmidler"*. København: Socialministeriet (Socialstyrelsen)
- Gaard, A. & Petersen, L. (1991a). *Midtvejs-evaluering af kvindeprojektet FRIGG*. København: Socialministeriets "Aktiv-pulje".
- Gaard, A. & Petersen, L. (1991b). *Kvindeprojektet FRIGG*. Dansk Psykolog Nyt 45;3, 84-85
- Garfinkel, H. (1984). *Studies in Ethnomethodology* (1967). Cambridge: Polity Press
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin

- Goffman, E. (1975). *Frame Analysis*. Harmondsworth: Penguin Books
- Haley, J. (1976). *Problem-Solving Therapy*. New York: Harper & Row
- Hastrup, K. (1988). *Selvdestruktion*. Psyke & Logos 1, 153-163
- Haug, F. (1977). *Erziehung und gesellschaftliche Produktion. Kritik des Rollenspiels*. Frankfurt/New York: Campus Verlag
- Haug, F., Nemitz, R., Waldhubel, T. (1980). *Kritik der Handlungsstrukturtheorie*. Forum kritische Psychologie 6, 18-85
- Hegland, T.J. (1990). *SUM-programmet. En historisk sociologisk baggrundsanalyse*. SUMma summarum 1990:1, 8-23
- Helm, J. (1981). *Gesprächspsychotherapie. Forschung, Praxis, Ausbildung*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften
- Heritage, J. (1984). *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press
- Heritage, J. (1987). *Ethnomethodology*. I: Giddens, A. & Turner, J. *Social Theory Today*. Oxford: Polity Press
- Holzkamp, K. (1973). *Sinnliche Erkenntnis*. Frankfurt/M: Fischer Athenäum
- Holzkamp, K. (1979a). *Den kritiske psykologis overvindelse af psykologiske teories videnskabelige vilkårlighed*. I: Dreier (red.). *Den kritiske psykologi*, 27-122. København: Rhodos
- Holzkamp, K. (1979b). *Kan der være en kritisk psykologi indenfor rammerne af den marxistiske teori?* I: Dreier, O. (red.) *Den kritiske psykologi*, 123-158. København: Rhodos
- Holzkamp, K. (1979c). *Zur kritisch-psychologische Theorie der Subjektivität*. Forum Kritische Psychologie
- Holzkamp, K. (1983). *Grundlegung der Psychologie*. Frankfurt/M: Campus Verlag
- Holzkamp, K. (1984). *Kritische psychologie und phänomenologische Psychologie. Der Weg der kritischen Psychologie zur Subjektwissenschaft*. Forum Kritische Psychologie 14, 5-55
- Holzkamp, K. (1986). *“Wirkung” oder Erfahrung der Arbeitslosigkeit - Widersprüche und Perspektiven psychologischer Arbeitslosenforschung*. Forum kritische Psychologie 18, 9-37

- Holzcamp, K. (1988). "*Persönlichkeit*" - Zur Funktionskritik eines Begriffs. Forum Kritische Psychologie 22, 123-132
- Holzcamp, K. (1990a). Die "Weltlosigkeit" der traditionellen Psychologie und Leontjews Version des Widerspiegelungsprinzip. Forum Kritische Psychologie 25, 42-62
- Holzcamp, K. (1990b). *Über den Widerspruch zwischen Förderung individueller Subjektivität als Forschungsziel und Fremdkontrolle als Forschungsparadigma*. Forum kritische Psychologie 26, 6-12
- Holzcamp, K. (1991a). *Lehren als Lernbehinderung?* Forum kritische Psychologie 1991:27, 5-22
- Holzcamp, K. (1991b). Was heisst "Psychologie vom Subjektstandpunkt"? Forum kritische Psychologie 28, 5-19
- Hougaard, E. (1983). *Psykoterapi som nonspecifik behandling*. Århus: Psykologisk Skriftserie
- Højholt, C. (1993). *Brugerperspektiver. Forældres, læreres og psykologers erfaringer med psykosocialt arbejde*. København: Dansk psykologisk Forlag
- Højrup, T. (1989a). *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut
- Højrup, T. (1989b). *Kulturanalyse og samfundsanalyse*. NordNytt 37, 108-128
- Højrup, T. (1989c). *Lønkapital under folkestyre*. København: Rosinante/Munksgaard
- Højrup, T. (in press). *Overvejelser omkring livsformsanalysens udvikling*. Københavns Universitet: Disputats
- Højrup, T. & Jensen, U.J. (1993). *Den suveræne stats krav til borgerne - og borgernes krav til staten*. I: Brydensholt, H.H. (red.). *Brugeren viser vej. Markedsorientering i det offentlige på godt og ondt*. Ålborg: DaFoLo
- Højrup, T. & Christensen, L.R. (1989). *Strukturel livsformsanalyse*. NordNytt 37, 53-91
- Ilyenkov, E.V. (1977). *Dialectical Logic. Essays on its History and Theory*. Moskva: Progress Publishers
- Jensen, U.J. (1973). *Videnskabsteori i-II*. København: Berlingske Leksikon Bibliotek
- Jensen, U. J. (1983) . *Sygdomsbegreber i praksis*. København: Munksgaard
- Jensen, U.J. (1992a). *Udvikling som metode*. SUMma summarum 3:4, 22-29

- Jensen, U.J. (1992b). *Humanistisk sundhedsforskning. Videnskabsteoretiske overvejelser*. Udkast 20/1992:2, 113-131
- Jensen U.J. (1993). "Der er noget i verden..." - realismen mellem metafysik og metaforik. *Philosophia* 22; 1-2, 57-81
- Jensen, U.J., (in press). *User Standards, Minimal Standards, and Decentralization*. Paper til Workshop om "The User Perspective in Health Services Research", Ringsted, 7-9.9.1992.
- Jensen, T.Ø. (in press). "Post Cards" as a method to assess clients' needs and preferences. Paper til workshop om "The User Perspective in Health Services Research", Ringsted, 7-9.9.1992
- Jones, K. (1988). *Experience in Mental Health. Community Care and Social Policy*. London: Sage
- Just Jeppesen, K. (1991). *Socialt gruppearbejde - en vej ud af isolationen*. *Summa summarum* 1991:2, 20-28
- Just Jeppesen, K. (1992a). *Udstødte og sårbare*. København: SFI
- Just Jeppesen, K. (1992b). *Socialt truede børn og unge. Forsøgserfaringer fra SUM-programmet*. København: SFI
- Jørgensen, A.D. (1991). *Det mener brugerne*. *Psykolog Nyt* 45, 614-616
- Jørgensen, F. (1990). *Førtidspensionisten som borger*. *Social Kritik* 11, 44-48.
- Kelstrup, A., Lund, K., Bech, P., Vilmar, T., Hjortsø, S. & Lauritsen, B. (1990). *Sig din mening. Rapport om brugernes evaluering af to psykiatriske afdelinger*. København: Dansk Sygehus Institut.
- Keupp, H. (1990). *Psychoziale Probleme aus sozialwissenschaftlicher Perspektive*. I: Thom & Wulff (Hrsg.) 1990, 76-95.
- Kjær Jensen, M. (1992). *Slut-SUM. En sammenfatning af projekterfaringerne fra Socialministeriets Udvillingsprogram*. København: SFI
- Korchin, S.J. (1976). *Modern Clinical Psychology*. New York: Basic Books
- Kristensen, O. (1991). *Selvom du er på vej ned, kan du endnu nå at folde dig ud - igangsætning af unge*. *Psykolog Nyt* 45:3, 81-83

- Kvale, S. (1992a). *Postmodern Psychology: A Contradiction in Terms? I*: Kvale, S. (ed.). *Psychology and Postmodernism*. London: Sage, 31-57
- Kvale, S. (1992b). *Inter views and New Views on Knowledge - Qualitative Research in a Postmodern Context*. Århus: Upubl. manus.
- Langager, S.C. (1990). *Frontløberne*. Social Kritik 7; 22-43
- Lave, J. (1988). *Cognition in Practice*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning. Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press
- Leontjew, A.N. (1982). *Tätigkeit, Bewusstsein, Persönlichkeit*. Berlin: Volks und Wissen
- Leontjew, A.N. (1985). *Probleme der Entwicklung des Psychischen*. Berlin: Volks und Wissen
- Ljungstrøm, C. (1983). *Uddannelsesforskningens teori og praksis*. Upubl. licentiaafhandling, Københavns Universitet
- Ljungstrøm, C. (1984). *Differentiering og kvalificering. To væsensdimensioner i skole- og uddannelsesforholdene*. Udkast 12;2, 133-169
- Ljungstrøm, C. (1985). *Dygtiggørelsens dialektik*. Udkast 13:2, 206-239
- Lunn, S. (1993). *Psykoanalytisk psykoterapi som undersøgelsesmetode*. I: Rosenberg, N.K., Mortensen, K.V., Hougaard, E. m.fl. *Klinisk psykologisk forskning. En indføring i metoder og problemstillinger*. København: Dansk psykologisk Forlag, 116-126
- Makarenko, A. (1981). *Vejen til livet*. København: Tiden
- Maluccio, A.N., (1979). *Learning from Clients. Interpersonal Helping as Viewed by Clients and Social Workers*. New York: Free Press
- Markard, M. (1984). *Einstellung - Kritik eines sozialpsychologischen Grundkonzepts*. Frankfurt/M.: Campus Verlag
- Markard, M. (1985). *Konzepte der methodischen Entwicklung des Projekts Subjektentwicklung in der frühen Kindheit*. Forum kritische Psychologie 17, 101-120
- Markard, M. (1988). *Kategorien, Theorie und Empirie in subjektwissenschaftlicher Forschung*. I: Dehler, J. & Wetzel, K. (Hrsg.). *Zum Verhältnis von Theorie und Praxis in der Psychologie*. Marburg: Verlag Arbeit & Gesellschaft, 49-80

- Markard, M. (1991a). *Methodik subjektwissenschaftlicher Forschung. Jenseits des Streits um quantitative und qualitative Methoden*. Reihe Psychologie 1. Berlin: Argument Verlag
- Markard, M. (1991b). *Was heisst "Kompetenz" für psychologische Berufstätigkeit?* Forum Kritische Psychologie 28, 112-122
- Markard, M. (1993). *Kann es in einer Psychologie vom Standpunkt des Subjekts verallgemeinerbare Aussagen geben?* Forum Kritische Psychologie 31, 29-51
- Markard, M. & Holzkamp, K. (1989). *Praxis-Portrait*. Forum Kritische Psychologie 1989:23, 5-49
- Mearns, D. & Dryden, W. (eds.) (1990). *Experiences of Counselling in Action*. London: Sage
- Mearns, D. & Dryden, W. (1990). *What Might be Learned from these Experiences of Counselling in Action?* I: Mearns, D. & Dryden, W. (eds.), 1990
- Mehlbye, J. & Christoffersen, M.N. (1992). *Selvhjælpsgrupper - omfang, karakter og erfaringer i nationalt og internationalt perspektiv*. København: AKF Forlaget (SUM)
- Mortensen, K.V. (1993). *En abstrakt forholden sig til handlingens betydning*. Psykolog Nyt 47:14, 504-505
- Mørch, S. (1985). *At forske i ungdom*. København: Rubikon
- Mørch, S. (1990). *Ungdomsteori og intervention*. Udkast 18:1, 81-118
- Mørch, S. (1993a). *Projektbogen. Teori og metode i projektplanlægning*. København: Rubikon
- Mørch, S. (1993b). *Ungdomsprojekter. En pædagogisk arbejdsform*. København: Rubikon
- Nissen, M. (1986). *For dem, der lyder alting så let. En ufuldstændig undersøgelse af et par stofmisbrugerers behandlingsforløb*. Speciale, Psykologisk Laboratorium, Københavns Universitet
- Nissen, M. (1987). *Lift mod gift. Den symbolske interaktionisme som behandlingsmodel*. Udkast 15/1987:1, 55-94
- Nissen, M. (1990a). *Forslag til projektplan for forskningsstipendium i den socialpsykologiske del af hovedprojektet "Sundhed, menneske og Kultur"*. København: Projektbeskrivelse til SHF.
- Nissen, M. (1990b). *Psychotherapy as an Activity Form*. Paper til 2. International Congress for Research in Activity Theory, Lahti maj 1990

- Nissen, M. (1990c). *Psykoterapi som praksisform. - En kritisk psykologisk teori om udformning af psykoterapi*. Udkast 18:2, 179-230
- Nissen, M. (1990d). *Praksisforskning i forandringer og overskridelser af psykosocial behandling*. Projektbeskrivelse til licentiatstudium, Københavns Universitet
- Nissen, M. (1991). *Hvordan parasitære relationer reproduceres*. Kommentar i Udkast 19;2, 211-215
- Nissen, M. (1992a). *Teori, kvalifikation og praksis. Et idéoplæg til økologiske Igangsættere*. Udkast 20;1, 41-55
- Nissen, M. (1992b). *Brugerperspektiver og praktiske, psykosociale sundhedsbegreber*. Nordisk Psykologi 44:4
- Nissen, M. (in press). *User Influence in a Social Development Project*. I: Dreier, O. , Jensen, U.J., (Eds.). *Action Health Research*. Århus: Projekt Sundhed, menneske og kultur. London: (Forlag Ubekendt)
- Olsen, C.B. & Prahl, A. (1992). *Den tredje decentralisering som strategi til lokalsamfundsudvikling*. SUMma summarum 3:5, 35-45
- (H. -) Osterkamp, U. (1975). *Grundlagen der psychologischen Motivationsforschung I*. Frankfurt/M: Campus
- (H.-) Osterkamp, U. (1976). *Motivationsforschung II*. Frankfurt/M: Campus Studium
- Osterkamp, U. (1987). *Ausgrenzungsmechanismen als Mittel der Herrschaftssicherung*. Forum kritische Psychologie 19, 132-148
- Osterkamp, U. (1990). *Über den Umgang mit der Erfahrung "Faschismus" in der Psychologie*. Forum kritische Psychologie 25, 106-113
- Osterkamp, U. (1991a). *Intersubjektivität und Parteinahme . Probleme subjektwissenschaftlicher Forschung*. I: Gekeler & Wetzel (Hrsg.). *Subjektivität und Politik*. Marburg: Verlag Arbeit und Gesellschaft, 143-188
- Osterkamp, U. (1991b). *Rassismus und Alltagsdenken*. Forum kritische Psychologie 28, 40-71
- Otto, L. (1991). *Rask eller lykkelig - sundhed som diskurs i Danmark i dette århundrede*. København: Magisterafhandling, Institut for Europæisk Folkelivsforskning

- Otto, L. (in press). *Et robust helbred eller et lykkeligt liv*. I: Jensen (red.). *Sundhedsbegrebet i praksis*. Århus: Philosophia
- Pál, L. (1989). *Magt- Viden - Seksualitet*. Udkast 17:1, 86-99
- Parsons, T. (1979). *Definitions of Health and Illness in the Light of American Values and Social Structure* (1958). I: E. Gartly Jaco (ed.). *Patients, Physicians, and Illness*. New York: Free Press
- Polkinghorne, D.E. (1991). *Qualitative Procedures for Counselling Research*. I: Watkins & Schneider (eds.). *Research in Counselling*. Hillsdale, New York: Laurence Erlbaum,
- Polkinghorne, D.E. (1992). *Postmodern Epistemology of Practice*. I: Kvale, S. (ed.). *Psychology and Postmodernism*. London: Sage, 146-165
- Prahl, A. (1992). *Forsøgsstrategi som fornyelsesstrategi?* SUMma sumarum 3:4; 56-65
- Prahl, A. (1993). *Tredje decentralisering. En strategi for lokalsamfundsudvikling*. København: Psykologisk Laboratorium.
- Prior, L. (1993). *The Social Organization of Mental Illness*. London: Sage
- Projekt Automation und Qualifikation (PAQ). (1978). *Entwicklungen der Arbeitstätigkeiten und die Methoden ihrer Erfassung*. Argument Sonderband AS 19
- Ramhøj, P. (1991). *Livsform og alderdom*. København: DSI
- Rasmussen, F.D. (1990). *Selvevaluering - en kritisk proces*. Social Kritik 11, 70-83
- Rasmussen, O.V. & Højholt, C. (1990). *Brugerperspektiver på psykosocialt arbejde*. Psykolog Nyt 44/ 1990: 17, 607-12
- Regnbuen (1993). *Lokale tekster - problemer og teori i en kritisk psykologisk praksis*. Forum Kritisk Psykologi 8
- Rogers, C. (1951). *Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory*. Boston: Houghton Mifflin
- Rose, N. (1990). *Psychology as a 'Social' Science*. I: Parker & Shotter (eds.). *Deconstructing Social Psychology*. London: Routledge, 103-116
- Ruben, P. (1978). *Dialektik und Arbeit der Philosophie*. Köln: Pahl-Rugenstein Verlag

- Rubinstein, S.L. (1969). *Prinzipie und Wege der Entwicklung der Psychologie*. Berlin: V&W Verlag
- Scheper-Hughes, N. (1982) *Saints, Scholars, and Schizophrenics: Mental Illness in Rural Ireland*. Berkeley: University of California Press
- Scheper-Hughes, N. & Lovell, A.M (1986). *Breaking the Circuit of Social Control: Lessons in Public Psychiatry from Italy and Franco Basaglia*. *Social Science and Medicine* 23;2, 159-178
- Scheper-Hughes, N. & Lovell, A.M (1987). *Psychiatry inside out: Selected Writings of Franco Basaglia*. New York: Columbia University Press
- Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action* . New York: Basic Books
- Scocoza, L. (1992). *Når samfundsvidenskab og naturvidenskab kolliderer*. *Social Kritik* 19, 8-21
- Selvini-Pallazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G. & Prata, G. (1978). *Paradox and Counter paradox*. New York: J. Aronson
- Sève, L. (1978). *Marxisme og personlighedsteori*. København: Rhodos
- Socialstyrelsen (1990). *SUM-tendenser*. København
- Staunæs, D. & Christiansen, M. (1993). *Kulturel identitet*. *Udkast* 21:2, 133-158
- Sundhed, Menneske og Kultur (1989). *Projektbeskrivelse*. Århus: Statens Humanistiske Forskningsråd
- Tolman, C. & Maiers, W. (eds.) (1991). *Critical Psychology. Contributions to an Historical Science of the Subject*. Cambridge: Cambridge University Press
- Thom, A. & Wulff, E. (Hrsg.) (1990). *Psychiatrie im Wandel*. Bonn: Psychiatrie-Verlag
- Ullmann, G. (1989). *Gedanken beim Lesen von Praxisberichten. Menschen in Schubladesperren zwecks Bearbeitung?* *Forum Kritische Psychologie* 24, 111-132
- Ullmann, G. (1990). *Psychologische Intervention. Was lange währt, wird endlich gut?* *Forum Kritische Psychologie* 26, 54-75
- Webster, C. (1990). *Conflict and Consensus: Explaining the British Health Service*. *Twentieth Century British History* 1:2, 115-151

Whyte, W. F. (ed.) (1991). *Participatory Action Research*. London: Sage

Wulff, E. (1990). Was trägt die Ethnopsychiatrie zum Verständnis psychischer *Erkrankungen bei?*
I: Thom & Wulff (Hrsg.), 96-114

BILAG

BILAG 1. SAMARBEJDSAFTALEN MED BRUGERSERVICE JANUAR 1991

Kære

Mikkel

BRUGERSERVICE

Hermed langt om længe min reaktion på det lille "møde", vi holdt sidst i november. Mange ting har gjort, at det har taget så lang tid - bl.a. det forhold, at alle mine fremgangsmåder, papirer osv. hele tiden må overvejes i forhold til, om det mere generelt skal være den måde, jeg skal gøre.

Som jeg lovede i mit sidste brev, indeholder denne sending en feedback på det sidste møde og en nyskrevet projektbeskrivelse. Projektbeskrivelsen taler for sig selv, håber jeg. **Feedbacken** er blevet til ud fra de **analyser**, jeg har lavet af det håndskrevne **referat**, jeg har skrevet af vores **samtale**.

Ud fra et princip om åbenhed medsender jeg mine analysenoter. Du/I er velkomne til at læse dem, men behøver ikke. Det gælder selvfølgelig også feedbacken; men grunden til den skriftlige feedback er, at det bedre giver dig/jer en chance til at forholde dig/jer til det med en vis "distance".

Det håndskrevne referat samt båndet selv kan rekvireres i kopi.

Jeg har også lavet et forslag til en **aftaleramme**. Selvfølgelig står jeg ved vores aftale fra sidst (ingen offentliggørelse), men tænk eventuelt over mit forslag alligevel.

Endelig har jeg medsendt en kopi af en artikel, som jeg skrev i 1987 om den "liftmetode", som DDC har anvendt i nogle år. Det er fordi hele diskussionen om de grundprincipper for behandling, som lanceres af DDC (i forbindelse med bl.a. "ByBørs"), og som åbenbart også indgår i jeres diskussioner, - faktisk tages op i den artikel. Jeg sendte den i sin tid til John Andersson som en slags feedback på den undersøgelse, jeg havde lavet på en institution i DDC; han fandt den interessant og ville have kopier så de kunne diskutere den blandt medarbejderne. Desværre hørte jeg ikke nærmere.

Jeg finder de problemstillinger, som vi har strejft, meget spændende, fordi jeres forsøg på at overskride behandlings-grænsen ser ret gennemtænkt ud og BS derfor ligner en slags "perspektiv-projekt".

Jeg har tænkt mig at ringe til dig, Mikkel, en af dagene i den kommende uge, for at høre, om du/I har lyst/tid at tale med mig igen.

Med nysgerrige hilsener

FORSLAG TIL AFTALE OM SAMARBEJDE MELLEM KLAUS HENRIKSEN/BRUGERSERVICE OG MORTEN NISSEN/PROJEKT PRAKSISFORSKNING...

Arbejdsprincipper: Skriftlig og mundtlig feedback. Tematisering efter fælles overenskomst. Almindeligt princip om “aktindsigt”, åbenhed.

Mit bagland: Jeg modtager vejledning af Ole Dreier på projektet. Noget af denne vejledning finder sted i gruppeform. Om begge disse sammenhænge gælder: Materialet sløres hvad angår brugeroplysninger, inden det indgår i disse sammenhænge; derudover er alle deltagende underlagt streng tavshedspligt i overensstemmelse med Dansk Psykologforenings regler for etik vedr. forskning og behandling.

Materialets anvendelse: Noter og båndoptagelser udgør mit “materiale” om Brugerservice. Hvordan skal det anvendes og hvad er jeres indflydelse på det? Jeg foreslår tre niveauer af rettigheder i forhold til materialeanvendelse:

1. **Aktindsigt.** Dette gælder helt generelt, og dvs. også når materialet ikke anvendes eller kun anvendes i fortrolige forskningssammenhænge. Desuden gælder det, når det offentliggøres i “sløret” og anonymiseret form. I kan naturligvis inden offentliggørelse kræve det endnu mere sløret.
2. **Indsigelsesret.** Det betyder, at I får ret til at få jeres kommentarer med. Det gælder, når jeres (personlige eller projektets) navn nævnes, men der i øvrigt kun skrives generelle vurderinger, og ikke specifikt refereres til materialet fra undersøgelsen, men henvises til offentligt tilgængelige oplysninger.
3. **Vetoret.** Det gælder, når I direkte citeres, eller jeres udsagn refereres, eller mine eventuelle iagttagelser fra besøg hos jer fremstilles.

I øvrigt foreslår jeg som generelt princip, at jeg ikke får nogen bruger-data af jer, dvs. jeres eventuelle beretninger om konkrete brugere **betragter** jeg som slørede, - men slører dem naturligvis **én gang til** alligevel, hvis jeg refererer det.

BILAG 2. AFTALE OG PROJEKTBEKRIVELSE TIL MADKAPPELLET OKTOBER 1991

Sikring af anonymitet m.v. i materiale fra Brugerservice i forskningsprojektet “Praksisforskning i forandringer og overskridelser af psykosocial behandling”.

Forskningsprojektet opererer med forskellige typer af oplysninger og forskellige anvendelser af dem. Her beskriver vi de forskellige typer, hvordan de anvendes, og hvilke “rettigheder”, som de forskellige berørte parter har.

A. OPLYSNINGER I LUKKEDE KREDSE PÅ UNIVERSITETET

Alle oplysninger - f.eks. båndoptagelser, noter, erindringer m.v. - bruges i vores arbejde med at analysere de begivenheder, vi indgår i. Det foregår i en lukket kreds på Universitetet. Udover os selv drejer det sig om Mortens vejleder Ole Dreier, og om en lukket vejledningsgruppe af forskere og studerende.

Disse personer har alle en generel tavshedspligt om alle om de oplysninger, de modtager. Derudover vil alle oplysninger til dem om konkrete personer være slørede. Dvs. båndoptagelser og andre “råmaterialer” er kun tilgængelige for Morten og Helle.

Al materiale, der indeholder personoplysninger, vil blive slettet når forskningsprojektet er færdigt.

Båndoptagelser vil blive slettes straks, hvis en blandt de, der har ytret sig på båndet, forlanger det.

B. OPLYSNINGER TIL BRUGERSERVICE

Alle oplysninger er tilgængelige for Brugerservice’s medarbejdere og for de personer, de direkte handler om.

C. OFFENTLIGGØRELSE

“Offentliggørelse” vil sige at oplysningerne bliver tilgængelige for alle andre end de nævnte. Dvs. den brede offentlighed - via artikler, rapporter m.v. - dels også sagsbehandlere, frivillige, pårørende m.fl.

1. Generelle beskrivelser af Brugerservice. Hvis vi her bruger oplysninger, som er offentligt tilgængelige i forvejen, har de mennesker, det angår, ingen vetoret, men får mulighed for at kommentere påstande og synspunkter.

2. Generelle oplysninger om Brugerservice, som er skaffet i vores samarbejde. Det drejer sig om BS’s delprojekter, metoder, problemer, samarbejdspartnere, historie m.v., og også om de begivenheder, som vi deltager i. Det er en del af vores samarbejde, og som sådan har Brugerservice vetoret overfor offentliggørelse.

3. Oplysninger om personer, der indgår i generelle beskrivelser af Brugerservice og begivenheder. Her gælder dels den generelle vetoret for BS. Dels “slører” vi oplysningerne, sådan at man ikke ud fra det offentliggjorte kan finde ud af, hvem det handler om. BS-medarbejdere kontrollerer, om sløringen er tilstrækkelig.

4. Mere indgående beskrivelser af personer. Hvis vi - mod forventning - offentliggør mere uddybede beskrivelser af personer i BS, så gælder dels de nævnte regler om sløring, vetoret m.v. Dels har også de omtalte personer direkte vetoret.

Morten Nissen

Helle Brynjolf Pedersen

KORT BESKRIVELSE AF PROJEKTET

Jeg er ansat i et tværvideenskabeligt forskningsprojekt ved navn “Sundhed, menneske og kultur”, som fra forskellige vinkler undersøger opbruddet i social- og sundhedssektoren, specielt hvordan og hvorfor brugerens perspektiv, begreber, og anvendelse af ydelserne kommer ind i billedet.

Hovedformålet med mit projekt er at “udvikle teori- og metode-redskaber, der kan bruges i bestræbelser på at styrke klienters klarhed over og indflydelse på behandlingen i den psykosociale sektor”. Eftersom “brugerinddragelse”, “brugerperspektiv” osv. også er meget moderne paroler i mange statsstøttede forsøgs-projekter, kan man også sige, at jeg arbejder med at finde metoder til at evaluere disse projekter: Dels hvordan man inddrager brugerne (klienterne, patienterne, eleverne osv.) i selve evalueringen, og dels, om det faktisk lykkes at involvere brugerne i beslutninger om behandlingen.

I udgangspunktet er “behandling” og “brugerindflydelse” modsætninger. Når brugerindflydelsen føres igennem, er der ikke længere tale om behandling: Hvis man skal “behandle” folk psykologisk, må der jo være noget galt med deres vurderinger og oplevelser. Idéen om brugerperspektivet er derfor ofte en overfladisk ideologi, som dækker over nedskæringer, ansvarsforflygtigelse, pseudodemokrati og meget andet, som følges med nedbrydningen af “velfærdsstaten”.

Men det kan også være meningsfuldt: Hvis det betyder, at man udvikler andre måder at have med sociale og psykiske problemer at gøre end at stemple enkeltpersoner som “syge”, hive dem ind i institutioner og undersøge og “behandle” dem, afrette dem til “arbejdsmarkedet” eller kassere dem. Hvis projektet slår hul på muren mellem det “normale” arbejdsmarked, samfundet, og institutionerne.

Måske er Brugerservice sådan et forsøg på at vende op og ned på “behandling”, “revalidering” osv.: Et socialt projekt, der ikke behandler den enkelte, men støtter græsrodsarbejde, hvor der er plads til at tage hensyn til hinanden.

Derfor synes jeg, at det er spændende at forske i Brugerservice: For at se, om det er rigtigt, at her er gode muligheder for “brugerinddragelse”, brugerperspektiv osv.

Forskning i mennesker bliver man nødt til at lave sammen med dem, ellers kommer man til at betragte dem som “genstande”, “studie-objekter”. Derfor er den bedste metode at gå ind og deltage i jeres diskussioner, analysere hvad I synes er vigtigt, de problemer, som I arbejder med. Det giver mig også en føling med, om mine teorier har noget med virkeligheden at gøre.

Det er det, jeg prøver at gøre sammen med de forskellige mennesker, der deltager i “Brugerservice”: Medarbejdere, ledere, assistenter, frivillige osv.

Idealet er at lave et samarbejde til alles fordel. F.eks. at indbygge rutiner til evaluering af arbejdet, hvor alle parter deltager - det kan være en udvikling af Brugerservice, det kan fungere som “supervision” af medarbejderne, det kan være et sted, hvor assistenterne får tænkt over tingene sammen, og det kan samtidig være “materiale” for forskningen.

Siden august 1991 har Helle Brynjolf været med. Hun er studerende, og hun bruger så erfaringerne og “materialet” fra Brugerservice til sit/sine projekt(er). De handler, udover de mere generelle ting, også specielt om, hvordan man kunne forestille sig nye former for psykologarbejde, som ikke er “behandling” i traditionel forstand.

Fredagsgruppen i Madkapellet

Tilbage i Mikkels tid havde vi snakket om et bestemt problem, som var generelt for Brugerservice: At der tit opstod en meget skarp grænse mellem projektet, arbejdet, møderne osv. på den ene side, og så snakken om personlige eller “sociale” problemer på den anden side. At medarbejderne tit følte sig overbebyrdede af, at assistenterne kom til dem for at løse de problemer i en snak under fire øjne, og at det alt for tit kom til at ligne “terapi” eller behandling alligevel på den måde.

Samtidig var der, både fra Brugerservice’s og vores side et ønske om at få uddybet assistenternes syn på forskellige ting i Bruger-service.

Idéen om en “fredagsgruppe” er derfor at slå flere fluer med et smæk:

- at “kollektivisere” arbejdet med det mere personlige, hvordan man har det med hinanden, bistandssager osv., altså arbejde med det på en måde der svarer til Brugerservice’s metode;
- dermed at gøre det muligt for Madkapellet at “rumme” flere, uden at det bliver “behandling”;
- at forbedre mulighederne for at arbejde med arbejdsfordeling, kommunikation osv., uden at det altid skal være en “pædagogik”, som medarbejderen er alene om;
- at deltagerne selv evaluerer Madkapellet, inddrages mere i den strategiske udvikling af det, og at få erfaringer med sådan en deltager-evaluering til brug evt. andre steder i Brugerservice;

- at få assistenterne (og eventuelt frivillige) mere frem på banen i evaluering af arbejdet; herunder få nærmere belyst, på hvilke måder, assistenterne bruger Brugerservice og hvorfor;
- at få materiale til forskningen, så erfaringerne kan analyseres og formidles til andre.

Metoden er de ugentlige diskussioner i fredagsgruppen. Alle deltager, det er i arbejdstiden. Vi tager udgangspunkt i, hvad der rør sig: Hvilke problemer der har været siden sidst, eller hvilke diskussioner der har hobet sig op og ikke har været taget de andre dage. Fra det udgangspunkt kan vi så gradvist inddrage mere og mere af de enkelte deltagers baggrund, efterhånden som det bliver relevant for at forstå vores grunde til at handle og sige som vi gør. Pointen er her at se, hvor langt man kan komme i retning af sådan en “social forståelse” **uden at det bliver terapi**, dvs. uden at der lægges en kunstig “behandlingsmetoder” nedover snakken. Så tager vi indimellem en diskussion af, hvordan det går og hvordan vi skal gøre det - selve fredagsgruppen skulle gerne være deltager-styret.

Morten Nissen

BILAG 3. DAGSORDEN FOR ASSISTENTMØDE I BRUGER-SERVICE 3.7.1992

Til diskussion i delprojekterne:

1. Eget ansvar

Hvor meget af ansvaret i delprojekterne hviler på den enkelte assistent? Kan der lægges ansvar på folk som om det var en normal virksomhed, eller skal det defineres anderledes, hvordan?

2. Andres ansvar

Hvor meget ansvar kan lægges på medarbejderne, hvilke ansvarsområder er deres pr. definition, og hvilke områder er deres fordi de styrer et arbejdsløshedsprojekt? Hvilke ting mener vi, at medarbejderne skal tage vare på?

3. Egen fremtid

Hvad er meningen for den enkelte, med at være i BS? Hvordan kan vi definere fremtidsønsker for os selv, og samtidig udvikle BS som helhed? Er det os selv eller Medarbejderne, der skal sikre at vi kommer videre i livet?

4. BS's fremtid

Hvordan skulle BS helst fungere i fremtiden. Skal vi fungere som socialprojekt uden ansvar, og dermed uden chance for at nå ordentlige resultater, eller skal vi prøve at arbejde målrettet som virksomhed/arbejdsplads?

5. Mål og midler

Hvem skal bestemme målene for BS, hvem skal bestemme midlerne for at nå målene; os eller medarbejderne/DDC? Hvem bestemmer måden vi løser problemer på? F.eks. tyverier / ansvarsløshed / druk - misbrug, ubehagelig adfærd overfor kolleger. Er medarbejdernes løsninger OK / ikke OK?

Generelle overvejelser:

A: Hvad fungerer godt/dårligt i BS - skriv eksempler...

B: Giver BS selvtillid/respekt? Skriv hvad du føler...

C: Er du sikker/usikker på din funktion i BS, hvorfor?

D: Hvordan synes du "Demokratiet" fungerer i BS? Eksempel...

E: Har du forslag til forbedring af BS, nye måder at gøre tingene på. Hvilke problemer bør løses hvordan?

BILAG 4. PROJEKTBEKRIVELSE OG AFTALERAMME TIL MEDLEMMERNE I ASKOVGÅRDENS DAGCENTER

BRUGEREVALUERING I ASKOVGÅRDENS DAGCENTER

Du inviteres hermed til at deltage i en undersøgelse af brugernes vurdering af Askovgården og andre sociale tilbud, som I indgår i.

Hensigten er at se tingene fra brugernes synsvinkel og på den måde få større indblik i, hvordan I praktisk anvender hjælpe-tilbuddene. Hvordan I får det til at hænge sammen i jeres liv. Hvilke grunde I har til at bruge tilbuddene sådan som I gør.

På det punkt er I "eksperter", også selvom I måske indimellem netop kan få problemer og har brug for hjælp.

Det har man ikke så mange erfaringer med, og derfor er det lidt af et eksperiment. Vi skal gøre os nogle erfaringer, som forhåbentlig kan bruges af jer selv, i Askovgården, og overalt i samfundet, hvor man ønsker at inddrage brugerne mere i styringen af offentlige hjælpeforanstaltninger.

Undersøgelsen laves i et samarbejde mellem medlemmer og personalet i Askovgårdens Dagcenter og mig.

Jeg er social-psykolog og ansat ved Københavns Universitet til at udforske brugernes syn på socialt udviklingsarbejde.

Vi forestiller os at jeg kommer og laver en temagruppe sammen med Anette hver mandag fra kl. 15.00 - 16.30, foreløbig i april, maj og juni.

Dér diskuterer vi emnet sammen, og finder sammen ud af, hvilke nærmere spørgsmål, vi snakker om og hvordan. Det er vigtigt, at I også er med til at bestemme indholdet, for ellers lærer jeg ikke noget om, hvad I synes er vigtigt. Og ellers vil det sikkert også kede jer. I skal på en måde være "med-forskere".

Jeg vil optage samtalerne på bånd. Båndet skal jeg kun selv høre - hensigten er, at så behøver jeg ikke tage referat imens vi snakker. Efter at jeg har hørt båndet vil det blive sletter.

Der vil ikke gå nogen oplysninger videre om jer som personer. Oplysningerne bliver "sløret", dvs. ændret sådan at I ikke kan genkendes i noget materiale, der bliver offentliggjort. Materialet vil blive behandlet strengt fortroligt.

Den eneste oplysning jeg vil viderebringe er at undersøgelsen er foretaget i Askovgården, og da kun med Askovgårdens tilladelse.

Det er frivilligt at deltage. I kan både sammen og hver for sig til hver en tid sige stop. Vi sørger for, at det ikke kan få nogen dårlige konsekvenser for jer, hvis I ikke vil være med mere. Så vil vi hellere standse undersøgelsen.

Der er heller ingen forpligtelser til at sige noget undervejs - I må selv vurdere, om I har lyst til at snakke eller ej.

Det er ikke gruppeterapi, vi forestiller os. Vi vil holde os til kun at snakke om jeres problemer i det omfang, det berører emnet, og kun så meget, I har lyst til.

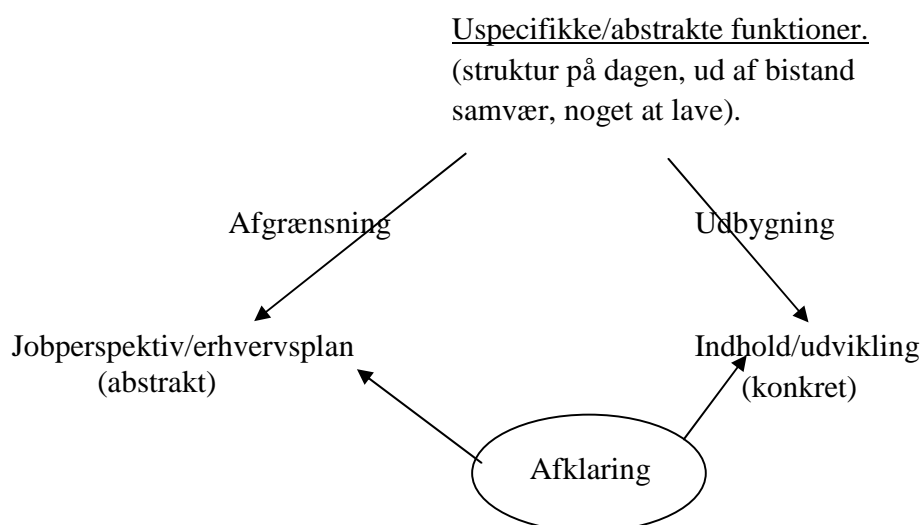
Med venlig hilsen

Morten Nissen
Psykologisk Laboratorium
Københavns Universitet
Njalsgade 88
2300 København S
3154 22 11/2494

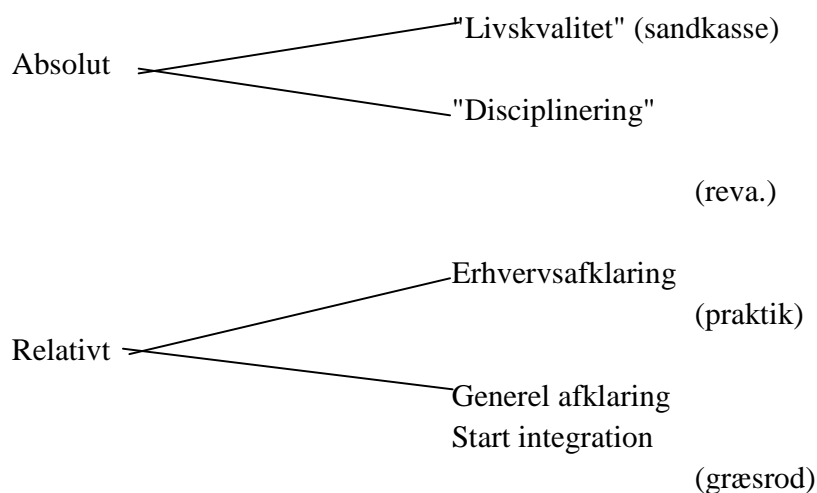
BILAG 5. GRAFISKE OPSTILLINGER FRA HENSYNSANALYSEN I BRUGERSERVICE NOVEMBER 1991

ASSISTENTLIVSFUNKTIONEN.

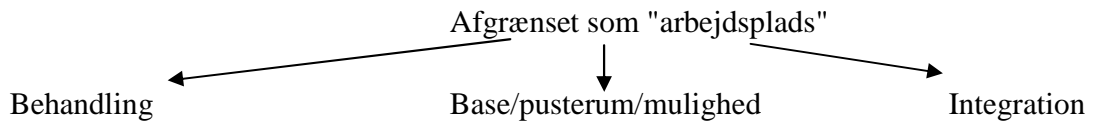
1. Udviklingsforløb/forskelle i hvor afklaret assistenten er i sin brug af BS:

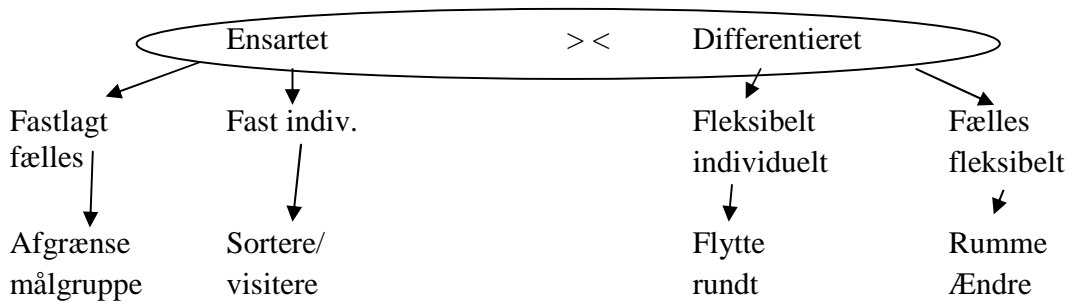
2. Udnyttelsen af den begrænsede tid:

3. Forhold mellem BS og livet udenfor:

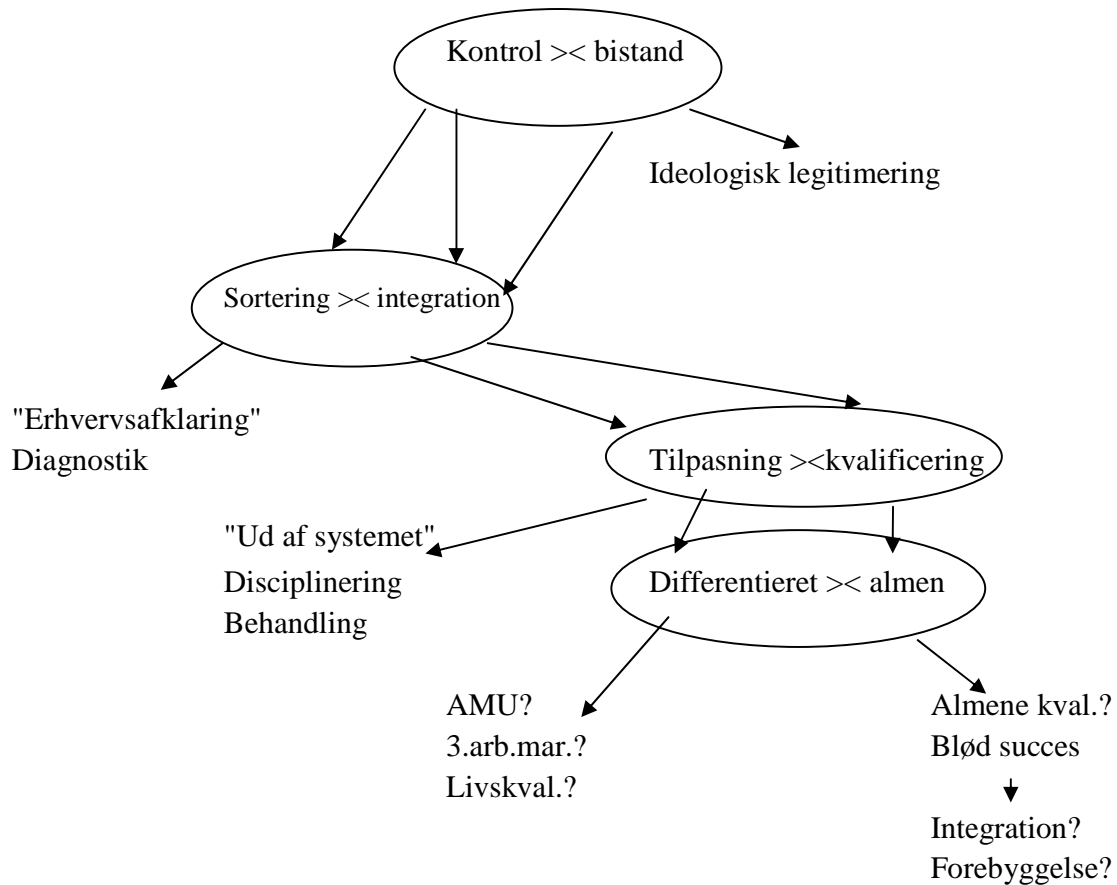

4. BS's generelle håndtering af forskelle i ass. funktioner:

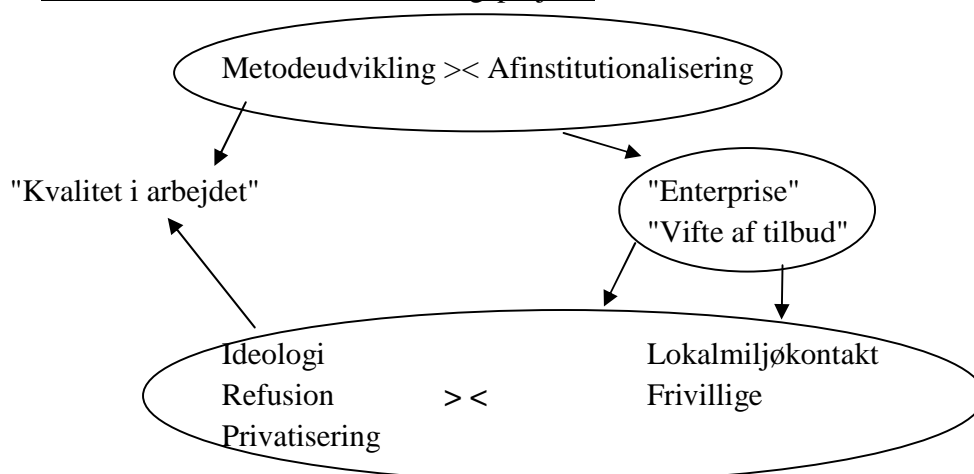

KOMMUNEFUNKTIONEN

1. Modsigelser/udviklingstendenser indbygget i "revalideringsfunktionen"

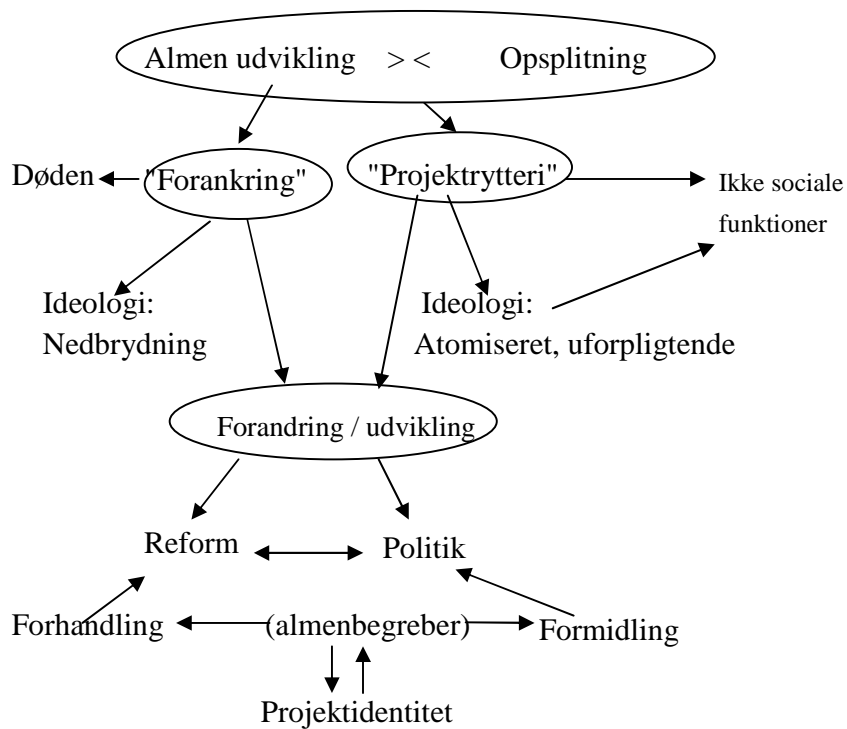

2. Kommunernes interesser i et forsøgsprojekt:

FORSØGSFUNKTIONEN

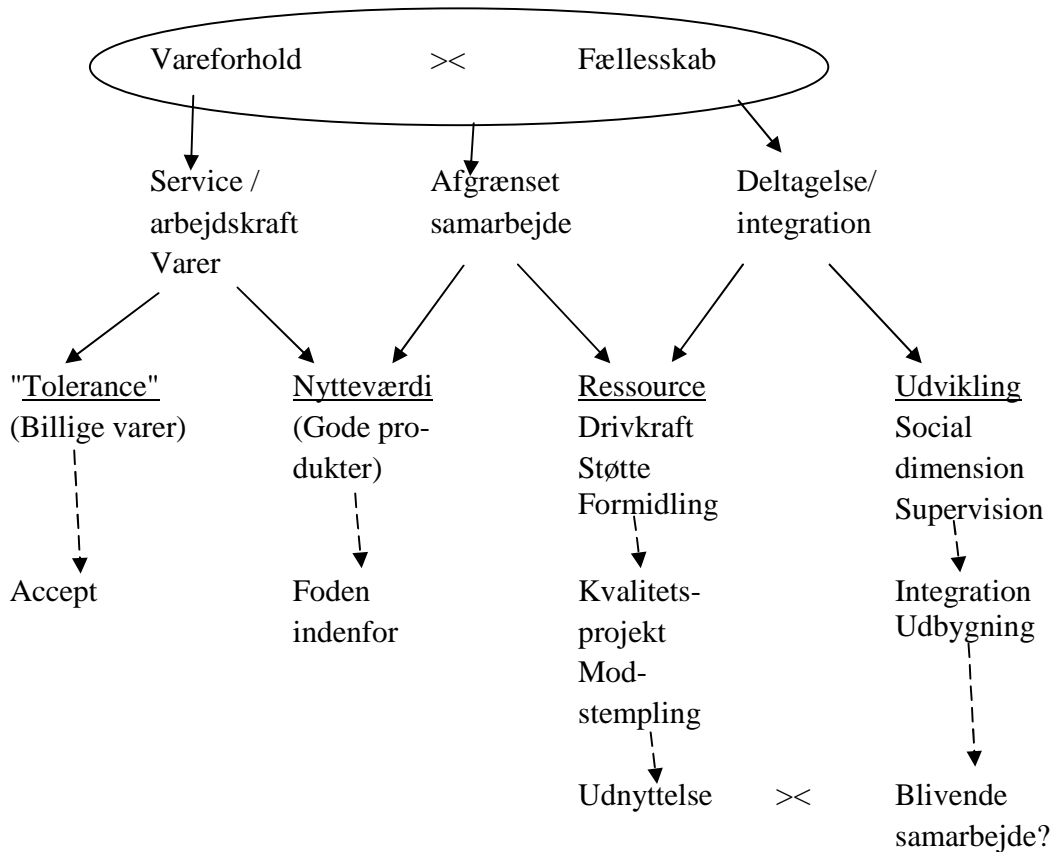
Grundmodsigelsen mellem udvikling og nedbrydning af velfærdsstaten:

MILJØFUNKTIONEN

Både lokalprojekter og brugere/borgere kan opstilles på den samme "skala" hvad angår, hvordan de bruger BS:

Nemlig hvor tæt, forpligtende, udviklingsduelig og gensidig kontakt er.

Morten Nissen

Brugerindflydelse og handlesammenhænge i psykosocialt arbejde

Skriftserie for Sundhed, Menneske og Kultur, 2. udgave 2009
Først trykt som PhD-afhandling fra Psykologisk Laboratorium, Københavns Universitet, 1994
ISBN 978-87-993438-0-5